

Aneta Suchoń

Prawna koncepcja spółdzielni rolniczych

Wydawnictwo Naukowe UAM

Prawna koncepcja spółdzielni rolniczych

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
SERIA PRAWO NR 191

ANETA SUCHOŃ

Prawna koncepcja spółdzielni rolniczych

POZNAŃ 2016

ABSTRACT. Suchoń Aneta, *Prawna koncepcja spółdzielni rolniczych*. [The legal concept of agricultural cooperatives]. Poznań 2016. Adam Mickiewicz University Press. Seria Prawo No. 191. Pp. 436. ISBN 978-83-232-3017-5. ISSN 0083-4262. Text in Polish with a summary in English.

The aim of the book is to attempt to create a legal concept of agricultural cooperatives, which required a thorough analysis of their structure and the way they operate, with their complexity and diversified nature taken into account. The research is not limited only to the Act of 16 September 1982 on Cooperative Law but it also encompasses (apart from the regulations applying directly to different types of agricultural cooperatives) the regulations indirectly governing the structure and the functioning of cooperatives. They often regulate their economic surrounding and agriculture as a part of the economy covered by the Common Agricultural Policy. It was necessary to refer to the EU policies and law. The book also includes an analysis of legislation concerning agricultural cooperatives in selected member states of the European Union (mainly France, Italy and Germany). The dissertation includes an extensive summary presenting the conclusions drawn from the attempt to show the evolution of agricultural cooperatives and their distinctive features in comparison with other cooperatives. It also evaluates the structure and the functioning of agricultural cooperatives. The author presents a new model of agricultural cooperatives which contributes to better protection of sustainability of running an activity by these entities and providing better development opportunities.

Aneta Suchoń, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Prawa i Administracji, al. Niepodległości 53, 61-714 Poznań, Poland.

Stan prawny na dzień 19 grudnia 2015 r.

Recenzent: prof. nadzw. dr hab. Elżbieta Tomkiewicz

© Aneta Suchoń 2016

This edition © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016

Open Access book, distributed under the terms of the CC licence
(BY-NC-ND, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Publikacja sfinansowana przez Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
oraz Wydział Prawa i Administracji UAM

Projekt okładki: Helena Oszmiańska-Napierała

Redakcja: Renata Madełto-Filipowicz

Redakcja techniczna i łamanie komputerowe: Elżbieta Rygielska

ISBN 978-83-232-3017-5 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-232-3738-9 PDF

DOI 10.14746/amup.9788323237389

ISSN 0083-4262

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
UL. FREDRY 10, 61-701 POZNAŃ
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 31,00. Ark. druk. 27,25.

DRUK I OPRAWA: EXPOL, WŁOCLAWEK, UL. BRZESKA 4

Spis treści

Wykaz skrótów.....	7
Rozdział I. Rozważania wprowadzające	9
1.1. Wyjaśnienie tytułu i ocena stanu badań.....	9
1.2. Uzasadnienie wyboru tematyki badawczej.....	18
1.3. Cel pracy i wyjściowe założenia do sformułowania koncepcji.....	23
1.4. Struktura pracy i metody badawcze.....	26
Rozdział II. Ewolucja zasad, nurtów ideowych spółdzielczości oraz wpływ polityk i prawa Unii Europejskiej na rozwój spółdzielni rolniczych.....	30
2.1. Ewolucja zasad spółdzielczych	30
2.2. Nurty ideowe spółdzielczości	34
2.3. Wpływ polityk i prawa Unii Europejskiej na rozwój spółdzielni rolniczych.....	39
Rozdział III. Spółdzielnie rolnicze w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej	54
3.1. Ogólna charakterystyka spółdzielni rolniczych w wybranych krajach członkowskich UE	54
3.2. Kształtowanie się ustawodawstwa dotyczącego spółdzielni w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej	66
3.3. Podstawowe prawne aspekty organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych (Francja, Włochy, Niemcy, Austria, Dania, Holandia, Wielka Brytania).....	82
Rozdział IV. Kształtowanie się regulacji prawnych dotyczących spółdzielni na ziemiach polskich	136
4.1. Kształtowanie się regulacji prawnych dotyczących spółdzielni na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz międzywojennym	136
4.2. Legislacja dotycząca spółdzielni po II wojnie światowej w Polsce.....	144
Rozdział V. Pojęcie spółdzielni rolniczych, przedmiot ich działalności oraz kryteria wyodrębniania	156
5.1. Definicja i przedmiot działalności spółdzielni	156

5.2. Działalność rolnicza jako kategoria wyjściowa do wyodrębnienia spółdzielni rolniczych.....	164
5.3. Definicja i przedmiot działalności spółdzielni rolniczych	177
Rozdział VI. Podstawowe elementy prawne organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych	193
6.1. Prawne aspekty organizowania spółdzielni rolniczych	193
6.1.1. Założyciele spółdzielni rolniczych	193
6.1.2. Statut spółdzielni rolniczych	206
6.1.3. Udziały i wkłady członkowskie w spółdzielniach rolniczych	210
6.1.4. Organy w spółdzielniach rolniczych.....	214
6.1.5. Rejestracja spółdzielni rolniczych w Krajowym Rejestrze Sądowym oraz wpis do rejestrów związanych z rolnictwem	219
6.2. Praca lub dostarczanie produktów rolnych przez członków do spółdzielni rolniczej	230
6.3. Prawne zasady funkcjonowania spółdzielni rolniczych	240
6.3.1. Przystąpienie do spółdzielni rolniczych nowych członków	240
6.3.2. Prawa i obowiązki członków spółdzielni rolniczych	243
6.3.3. Majątek spółdzielni rolniczych	245
6.3.4. Gospodarka finansowa spółdzielni rolniczych	246
6.3.5. Członkostwo spółdzielni rolniczych w związkach spółdzielczych i Krajowej Radzie Spółdzielczej.....	251
6.3.6. Lustracja w spółdzielniach rolniczych	254
6.3.7. Połączenie spółdzielni rolniczych	257
6.3.8. Podział spółdzielni rolniczych	260
6.3.9. Zakończenie członkostwa w spółdzielni rolniczej.....	262
6.3.10. Likwidacja spółdzielni rolniczych	273
Rozdział VII. Prawne aspekty relacji spółdzielni rolniczych z otoczeniem gospodarczym i instytucjonalnym w Polsce	277
7.1. Umowy zawierane przez spółdzielnie rolnicze.....	277
7.2. Spółdzielnie rolnicze jako podatnicy.....	308
7.3. Prawne instrumenty wsparcia organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych z publicznych środków polskich i unijnych	329
7.4. Nadzór i kontrola działalności spółdzielni rolniczych	360
Rozdział VIII. Rozważania końcowe	367
8.1. Podsumowanie.....	367
8.2. Ocena prawnej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych	378
8.3. Koncepcja spółdzielni rolniczych – wnioski <i>de lege ferenda</i>	388
8.3.1. Uzasadnienie i założenia do nowego modelu spółdzielni rolniczych	388
8.3.2. Propozycje regulacji prawnych nowej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych	393
Bibliografia	408
The legal concept of agricultural cooperatives (Summary).....	433

Wykaz skrótów

ANR	Agencja Nieruchomości Rolnych
ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
ARR	Agencja Rynku Rolnego
BGBI.	Bundesgesetzblatt
COGECA	Generalny Komitet Spółdzielni Rolniczych Unii Europejskiej
COPA	Komitet Rolniczych Organizacji Zawodowych
Dz. Urz. Min. Roln.	Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa
Dz. U. RP	Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. WE	Dziennik Urzędowy Wspólnoty Europejskiej
Dz. Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
FAO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa
G.U.	Gazette Officielle
JORF	Journal Officiel de la République Française
k.c.	Kodeks cywilny z 1964 r.
KRS	Krajowa Rada Spółdzielcza
k.s.h.	Kodeks spółek handlowych z 2000 r.
k.z.	Kodeks zobowiązań
Mon. Pol.	Monitor Polski
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OSA	Orzecznictwo Sądu Administracyjnego
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej
OSNPC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej oraz Izby Administracyjnej Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSPİKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OZE	odnawialne źródła energii
PROW	Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich
SERiA	Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu
SN	Sąd Najwyższy

TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
T.j.	tekst jednolity
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
TWE	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską
UE	Unia Europejska
WE	Wspólnoty Europejskie
WPR	Wspólna Polityka Rolna
Zasób WRSP	Zasób Własności Rolnej Skarbu Państwa

Rozdział I

Rozważania wprowadzające

1.1. Wyjaśnienie tytułu i ocena stanu badań

Przedmiotem rozważań jest prawna koncepcja spółdzielni rolniczych. Sam termin „spółdzielnia rolnicza” nie jest pojęciem języka prawnego. Występuje on w literaturze¹, projektach ustaw² oraz obcych porządkach prawnych³. Do tego rodzaju spółdzielni należą podmioty spółdzielcze zajmujące się prowadzeniem produkcji rolnej (gospodarstwa rolnego) oraz inne – przejmujące choć jeden

¹ S. Wojciechowski, *Spółdzielnie rolnicze: jakie być mogą i powinny w Polsce według wzorów zagranicznych*, Poznań 1936; H. Cioch, *Spółdzielnie rolnicze*, w: *Zarys prawa spółdzielczego*, Warszawa 2007; M. Kościelniak, *Małe spółdzielnie rolnicze – jak zarabiać na własnych wytworach?* [online]. E-kapitał [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<https://www.e-kapital.pl%2Fpl%2Fporadniki%2Fnowoczesne-rolnictwo%2F536-male-spoldzielnie-rolnicze-jak-zarabiac-na-wlasnych-wytworach>>; *Spółdzielnie rolnicze na razie bez zmian* [online]. Farmer.pl [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.farmer.pl/prawo/przepisy-i-regulacje/spoldzielnie-rolnicze-na-razie-bez-zmian,39418.html>>. COGECA, *Development of Agricultural Cooperatives in the EU*, Brussels 2014, s. 6 i n.; J. Bijman, R. Muradia, A. Cechin, *Agricultural cooperatives and value chain coordination*, w: *Value chains, inclusion and endogenous development: Contrasting theories and realities*, red. B. Helmsing, S. Vellem, Milton Park 2011, s. 82. W literaturze popularnej jest wyrażenie „spółdzielczość rolnicza”, np. H. Cioch, *Spółdzielczość rolnicza w świetle projektu nowej ustawy – Prawo spółdzielcze*, „Rejent” 2005, nr 1, s. 34 i n.; *Spółdzielczość rolnicza w gospodarce rynkowej*, red. E. Pudełkowicz, Z. Wierzbiński, Warszawa 1993; D. Mierzwa, *Spółdzielczość rolnicza w procesie zmian*, w: *Więź i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe rolnictwa w przestrzeni europejskiej*, red. S. Sokołowska, A. Bisaka, Opole 2008, s. 188.

² Projekt poselski ustawy o spółdzielniach rolniczych z 2003 r., druk nr 2759 z 2004 r. [online]. Sejm RP [dostęp: 2015-05-10]. Dostępny w Internecie: <http://orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/projekty/2759_p.htm>.

³ Rozdział III francuskiego kodeksu rolnego (*Code rural et de la pêche maritime*) dotyczy spółdzielni rolniczych Les sociétés coopératives Agricoles. Zob. np. *Code rural et de la pêche maritime, code forestier, commenté*, La Rochelle 2014. Również ustawodawca włoski posługuje się pojęciem spółdzielni rolniczych w kodeksie cywilnym, np. art. 2513 wł.k.c.

z etapów tej działalności, czy szerzej – działające w sektorze rolnym. Członkami tak rozumianej spółdzielni są przede wszystkim producenci rolni.

„Koncepcja” – słowo często występujące w piśmiennictwie⁴ – bywa rozumiana i stosowana różnie, często bez bliższego dookreślenia⁵. Według „Słownika języka polskiego” to „ogólne ujęcie, teoria, pomysł. Mieć własne, oryginalne koncepcje naprawy, zreformowania, ulepszenia czegoś. Opracować nową koncepcję czegoś”⁶. Synonimy „koncepcji” to m.in.: charakterystyka, idea, kształt, myśl przewodnia, przesłanie, ujęcie, zarys, teoria, propozycja, wizja⁷. Na potrzeby niniejszej pracy⁸ przyjmuje się, że prawna koncepcja spółdzielni rolniczych oznacza pewne „myśli przewodnie”⁹ pozwalające na ujęcie oraz określenie prawnej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych, cech charakterystycznych, wyróżniających oraz pełnionych funkcji – na tle innych spółdzielni, umożliwiające wskazanie tendencji ich rozwoju, jak również zaproponowanie nowego modelu prawnego spółdzielni rolniczych.

Te uściślenia tytułu pracy wyznaczają normatywny obszar badań, który jest niezwykle szeroki. Nie ogranicza się on do samej ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze¹⁰, ale obejmuje (prócz przepisów dotyczących bezpośrednio różnych rodzajów spółdzielni rolniczych) także regulacje pośrednio wpływające na organizowanie i funkcjonowanie spółdzielni. Normują one często ich gospodarcze otoczenie oraz rolnictwo jako dział gospodarki objęty Wspólną Polityką Rolną. Tytułem przykładu można wskazać, szczególnie istotne dla podjętej tu tematyki badawczej, ustawę z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach¹¹, ustawę z 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych¹², ustawę z 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetwo-

⁴ Zob. R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 7 i n; A. Jędrzejewska, *Koncepcja oświadczenia woli w prawie cywilnym*, Warszawa 1992; W. Płowiec, *Koncepcja aktu prawa wewnętrznego w Konstytucji RP*, Poznań 2005; P. Blajer, *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego w prawie polskim na tle porównawczym*, Kraków 2009; J. Kielin-Maziarz, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, Lublin 2013; J. Oniszczyk, *Koncepcje prawa*, Warszawa 2004; L. Bielecki, *Koncepcja rzeczy publicznej w prawie polskim: zagadnienia administracyjnoprawne*, Kielce 2013; J. Adamczyk, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Kraków 2001; B. Szczurek, *Koncepcja ochrony praw podatnika. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 2008.

⁵ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 7.

⁶ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1988, s. 982.

⁷ *Koncepcja* [online]. Synonim [dostęp: 2015-05-20]. Dostępny w Internecie: <<http://synonim.net/synonim/koncepcja>>.

⁸ Omawiając sposób rozumienia terminu „koncepcja”, nawiązując do uwag R. Budzinowskiego: *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 7.

⁹ Zob. *ibidem*.

¹⁰ T.j.: Dz. U. z 2016 r., poz. 21 ze zm.

¹¹ Dz. U. Nr 88, poz. 983 ze zm.

¹² Dz. U. Nr 94, poz. 651 ze zm.

rów mlecznych¹³, ustawę z 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny¹⁴, ustawę z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa¹⁵, ustawę z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego¹⁶, ustawy związane z podatkami¹⁷, rynkami rolnymi¹⁸ czy akty prawa unijnego¹⁹.

Jak dotąd w piśmiennictwie prawniczym nie podejmowano próby sformułowania całościowej prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych, obejmującej różne aspekty ich organizowania i funkcjonowania. Opublikowano co prawda opracowania monograficzne poświęcone spółdzielniom rolniczym, ale odnoszą się one do odmiennego systemu normatywnego, politycznego i gospodarczego, a obecnie mają znaczenie przede wszystkim historyczne. Z okresu międzywojennego na szczególną uwagę zasługuje dzieło S. Wojciechowskiego: *Spółdzielnie rolnicze: jakie być mogą i powinny w Polsce według wzorów zagranicznych*²⁰. Autor ten prezentuje spółdzielnie rolnicze (przede wszystkim strukturę, przedmiot działalności, korzyści dla rolników i rozwoju rolnictwa) na przełomie XIX i XX w. nie tylko w wybranych krajach Europy Zachodniej (głównie w Danii, Niemczech, Francji i Belgii), ale także w USA i Kanadzie. Nie ulega wątpliwości, że było to dzieło nowatorskie i jedyna, jak dotychczas, w literaturze polskiej monografia omawiająca tak szeroko problematykę spółdzielni rolniczych poza Polską. W okresie międzywojennym powstało także opracowanie W. Bzowskiego o charakterze praktycznym: *Co to jest spółdzielczość rolnicza?*²¹.

Po II wojnie światowej, ze względu na zmianę systemu gospodarczego i politycznego, literatura prawnicza dotycząca spółdzielni rolniczych odnosiła się przede wszystkim do rolniczych spółdzielni produkcyjnych i szerzej – spółdzielni produkcji rolnej. Wymienić należy zwłaszcza książki: *Formy organiza-*

¹³ T.j.: Dz. U. z 2016 r., poz. 155 ze zm.

¹⁴ T.j.: Dz. U. z 2014 r., poz. 121 ze zm.

¹⁵ T.j.: Dz. U. z 2015 r., poz. 1014 ze zm.

¹⁶ T.j.: Dz. U. z 2012 r., poz. 803.

¹⁷ Np. ustawa z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j.: Dz. U. z 2014 r., poz. 849 ze zm.); ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (t.j.: Dz. U. z 2014 r. poz. 851 ze zm.); ustawa z 15 września 1984 r. o podatku rolnym (t.j.: Dz. U. z 2013 r., poz. 1381 ze zm.).

¹⁸ Ustawa z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynku owoców i warzyw oraz rynku chmielu (t.j.: Dz. U. z 2016 r., poz. 58).

¹⁹ Np. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 922/72, (EWG) nr 234/79, (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007, Dz.U. UE.L. z 2013 r. L 347, s. 671, zwane dalej rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającym wspólną organizację rynków produktów rolnych albo rozporządzeniem unijnym nr 1308/2013.

²⁰ S. Wojciechowski, *Spółdzielnie rolnicze...*s. 5 i n; idem, *Kooperacja w rozwoju historycznym*, Warszawa 1923; idem, *Ruch spółdzielczy w Anglii*, Warszawa 1918.

²¹ W. Bzowski, *Co to jest spółdzielczość rolnicza?*, Warszawa 1930.

cyjne rolniczych spółdzielni produkcyjnych autorstwa S. Rittermanna i V. Siedleckiego²²; *Problemy prawne rolniczych spółdzielni produkcyjnych* pod redakcją H. Świętowskiego²³; *Wkłady gruntowe w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*²⁴ autorstwa H. Skiby i J. Paliwody *Zagadnienia prawne spółdzielni produkcji rolnej*²⁵. Tematyka ta była omawiana również w artykułach, np.: F. Longchamps, „*Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w systemie prawa polskiego*”²⁶; I. Ignatowicza, „*Własność i inne prawa do gruntów stanowiących przedmiot wkładów do rolniczych spółdzielni produkcyjnych*”²⁷. Co oczywiste, ta problematyka poruszana była także w podręcznikach prawa rolnego i spółdzielczego (np. W. Pawłak *Polskie prawo rolne*²⁸, A. Stelmachowskiego i B. Zdziennickiego *Prawo rolne*²⁹).

Od czasu transformacji ustrojowej i wprowadzenia gospodarki rynkowej tematyka spółdzielni rolniczych w literaturze prawniczej podejmowana jest rzadko. Odnotować należy tylko jedną monografię autorstwa J. Paliwody poświęconą rolniczym spółdzielniom produkcyjnym wydaną w 1996 r.³⁰. W następnych latach zagadnienia te stanowiły fragment szerszych opracowań, poruszane były przy okazji innych rozważań³¹ w monografiach, podręcznikach z zakresu prawa rolnego³², prawa spółdzielczego³³, a także nielicznych artykułach³⁴. Rozważania te skupiały się przede wszystkim na prawnych aspektach rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Ewolucji spółdzielczości rolniczej nie towarzyszyło zainteresowanie doktryny prawniczej. Tłumaczyć to można likwidacją wielu podmiotów spółdzielczych działających na obszarach wiejskich.

²² S. Rittermann, V. Siedlecki, *Formy organizacyjne rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, Warszawa 1962.

²³ *Problemy prawne rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, red. H. Świętowski, Wrocław 1965.

²⁴ H. Skiba, *Wkłady gruntowe w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, Warszawa 1969.

²⁵ J. Paliwoda, *Zagadnienia prawne spółdzielni produkcji rolnej*, Wrocław 1987; idem, *Problemy prawne kooperacji produkcyjnej w rolnictwie*, Warszawa 1979.

²⁶ F. Longchamps, *Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w systemie prawa polskiego*, „Państwo i Prawo” 1951, nr 8-9.

²⁷ I. Ignatowicz, *Własność i inne prawa do gruntów stanowiących przedmiot wkładów do rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, „Studia Prawnicze” 1963, nr 2.

²⁸ W. Pawłak, *Polskie prawo rolne*, Warszawa 1988.

²⁹ A. Stelmachowski, B. Zdziennicki, *Prawo rolne*, Warszawa 1980.

³⁰ Zob. J. Paliwoda, *Zagadnienia prawne przekształceń własnościowych w mieniu spółdzielni produkcji rolnej w Polsce, Niemczech i Ukrainie*, Warszawa 1995.

³¹ B. Jeżyńska, *Spółdzielnie produkcji rolnej*, w: eadem, *Producent rolny jako przedsiębiorca*, Lublin 2008, s. 187-199.

³² S. Prutis, *Model normatywny rolniczej spółdzielni produkcyjnej*, w: *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009, s. 282-286.

³³ H. Cioch, *Spółdzielnie rolnicze...*, op. cit.

³⁴ Np. idem, *Spółdzielczość rolnicza w świetle...*, s. 34 i n.; Zob. A. Kokot, *Normatywne pojęcie działalności pozarolniczej w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, „Prawo rolne” 1991, z. 1, s. 37-49; J. Paliwoda, *Uwagi o aspektach prawnych rolniczych spółdzielni produkcyjnych w przededniu integracji europejskiej*, „Prawo Rolne” 1998, z. 2.

Dopiero w ostatnich latach zauważyć można ożywienie zainteresowania spółdzielczością w rolnictwie i na obszarach wiejskich w doktrynie prawniczej. Publikacje dotyczą, prócz rolniczych spółdzielni produkcyjnych, także spółdzielni mleczarskich, spółdzielczych grup producentów rolnych czy spółdzielni socjalnych³⁵. Powstały także artykuły poruszające prawne zagadnienia spółdzielni rolniczych w innych państwach, szczególnie w Niemczech, we Włoszech i we Francji³⁶.

Problematyka spółdzielni w rolnictwie i na obszarach wiejskich cieszy się znaczną popularnością wśród przedstawicieli nauk ekonomicznych. Wspomnieć należy przede wszystkim o publikacjach autorstwa D. Mierzwy³⁷, M. Brodzińskiego³⁸, W. Czernastego³⁹, E. Pudełkiewicza⁴⁰ i M. Zuby⁴¹. Poruszają one głównie ekonomiczne, finansowe, a w mniejszym stopniu – także społeczne aspekty prowadzenia działalności przez spółdzielnie mleczarskie, spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” oraz inne, związane z rolnictwem i obszarami wiejskimi⁴².

³⁵ Zob. np. A. Suchoń, *Prawne formy władania gruntami przez spółdzielnie funkcjonujące w rolnictwie i na terenach wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 2, s. 71-89; eadem, *Spółdzielnie rolnicze po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia prawne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2011, nr 4, s. 148-158; eadem, *Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności przez spółdzielcze grupy producentów rolnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 2, s. 221-242; eadem, *Spółdzielnie jako istotne podmioty funkcjonujące na rynku mleka – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2013, nr 2, s. 108-120; eadem, *Zasady organizacji i funkcjonowania spółdzielni socjalnych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w świetle obowiązujących przepisów*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2013, nr 3, s. 179-192.

³⁶ Np. eadem, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 1, s. 239-266; eadem, *Spółdzielnie w rolnictwie i na terenach wiejskich we Włoszech*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, nr 4; K. Dąbrowski, T. Dąbrowski, *Uwagi o spółdzielczości niemieckiej w I połowie XXI wieku*, „Rocznik Samorządowy” 2014, t. 3, s. 26-43; A. Suchoń, *Spółdzielczość wiejska w Austrii, Francji i Wielkiej Brytanii*, „Roczniki Naukowe SERIA” 2013, t. XV, z. nr 2, s. 348-454.

³⁷ Np. D. Mierzwa, *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wrocław 2005.

³⁸ Np. M. Brodziński, *Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo*, Warszawa 2005; idem, *Spółdzielnie, członkowie, samorządy. Z problematyki więzi oraz rozwoju spółdzielczości wiejskiej*, Warszawa 2007.

³⁹ W. Czernasty, *Determinanty rozwoju spółdzielczości w różnych warunkach ekonomiczno-społecznych*, Toruń 2013.

⁴⁰ Np. E. Pudełkiewicz, *Samorząd a efektywność ekonomiczna i społeczna w RSP*, Warszawa 1990; idem, *Spółdzielcze formy gospodarowania w Polsce i w innych krajach Unii Europejskich*, „Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2009, nr 2 (51).

⁴¹ Np. M. Zuba, *Spółdzielnie mleczarskie trwają formą agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe WSEI w Lublinie”, Seria Ekonomia 2009, nr 1.

⁴² M. Brodziński, *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej. Początki – rozwój – przyszłość*, Warszawa 2011.

Na szczególną uwagę zasługują opracowania dotyczące spółdzielni rolniczych wydane przez Krajową Radę Spółdzielczą⁴³. Są to publikacje o charakterze przede wszystkim praktycznym, poruszające kwestie ekonomiczne, ale także prawne, w zakresie m.in. zakładania i funkcjonowania spółdzielczych grup producentów rolnych. Ich główne zadanie to pomoc w tworzeniu i prowadzeniu działalności przez spółdzielcze grupy producentów rolnych czy spółdzielnie socjalne oraz upowszechnianiu spółdzielczości na terenach wiejskich.

W porównaniu z prawniczym piśmiennictwem polskim dotyczącym spółdzielczości rolniczej niezwykle bogata jest doktryna zagraniczna. Jest to przede wszystkim literatura odnosząca się do ustawodawstwa wewnętrznego każdego z państw Unii Europejskiej. W pierwszej kolejności warto wskazać naukę włoską i wymienić książkę G. Giuffridy⁴⁴ *Le cooperative agricole (natura giuridica)*. Jest to dzieło poświęcone prawnym aspektom spółdzielczości rolniczej we Włoszech, a w szczególności określeniu natury prawnej spółdzielni rolniczej. Wspomnieć należy także o książce S. Carmignani⁴⁵ *La societa in agricoltura*, która skupia się przede wszystkim na włoskiej spółce rolnej, ale autorka omawia także spółdzielnie rolnicze jako przedsiębiorców rolnych. Problematyka spółdzielni rolniczych poruszana jest także w podręcznikach do włoskiego prawa rolnego⁴⁶.

Bogaty jest również dorobek nauki niemieckiej. Krótką prezentację warto rozpocząć od opracowania U. Otta *Die landwirtschaftlichen Kooperativen in die Europäischen Gemeinschaft*⁴⁷, poruszającego prawne zagadnienia spółdzielni rolniczych w „starych” krajach Unii Europejskiej, w tym w Niemczech. Szczególnym zainteresowaniem w latach 90. po zjednoczeniu Niemiec cieszyło się zagadnienie *landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften*, czyli niemieckich spółdzielni produkcji rolnej. Świadczą o tym przede wszystkim prace R. Stedinga⁴⁸

⁴³ Np. Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja postępowania przy zakładaniu spółdzielni jako grupy producentów rolnych*, Warszawa 2010; *Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego*, red. W. Boguta, Z. Gumowski, K. Lachowski, Warszawa 2007.

⁴⁴ G. Giuffrida, *Le cooperative Agricole (natura giuridica)*, Milano 1981.

⁴⁵ S. Carmignani, *La societa in Agricoltura*, Milano 1999.

⁴⁶ Rozdział w podręczniku L. Costato, *Corso di diritto agrario Italiano e comunitario*, Milano 2008; A. Germanò, *Manuale di diritto agrario*, Torino 2003, s. 139 i n.

⁴⁷ U. Ott, *Die landwirtschaftlichen Kooperativen in die Europäischen Gemeinschaft*, Berlin 1996.

⁴⁸ R. Steding, *Die Produktivgenossenschaft im deutschen Genossenschaftsrecht*, Göttingen 1995; idem, *Produktivgenossenschaften in der ostdeutschen Landwirtschaft – Ursprung und Anspruch*, Berlin 1994; idem, *Reflexionen über die genossenschaftliche Rechtsform unter marktwirtschaftlichen Bedingungen*, Berlin 1993; R. Steding, K. Böhme, *Die Produktivgenossenschaft im Agrar- und Gewerbebereich. Streitpunkt in der Genossenschaftswissenschaft*, w: *Grundfragen der Theorie und Praxis der Genossenschaften*, red. R. Steding, H. Blisse, M. Hanisch, Berlin 2004.

oraz J. Wenzela⁴⁹. Wynikało to zwłaszcza z konieczności rozwiązania wielu problemów prawnych związanych z tego rodzaju spółdzielniami działającymi w landach dawnej NRD, a także obowiązkiem wyboru formy prawnej zgodnej z przepisami RFN. Wspomnieć należy także o dziełach H. Münknera, które poruszają zróżnicowane zagadnienia związane ze spółdzielniami rolniczymi, szczególnie w aspekcie międzynarodowym⁵⁰, oraz o podręcznikach do prawa rolnego⁵¹. Na uwagę zasługują opracowania z zakresu prawa i ekonomii organizacji Raiffeisen (Deutscher Raiffeisenverband e.V.). Należą do niej przede wszystkim spółdzielnie rolnicze⁵². Bardzo bogata jest także poświęcona spółdzielniom rolniczym niemiecka literatura ekonomiczna⁵³.

Kwestie spółdzielni rolniczych poruszane są także w prawniczej literaturze francuskiej. Na wyróżnienie zasługuje książka *Les coopératives agricoles. Identité, gouvernance et stratégies*⁵⁴. Jest to dzieło napisane przez pracowników naukowych oraz osoby posiadające szerokie doświadczenie praktyczne z zakresu prawa spółdzielczego i funkcjonowania spółdzielni rolniczych. Opracowanie skupia się na aspektach prawnych, ale uwzględnia także zagadnienia finansowe, ekonomiczne i społeczne. Publikacja podkreśla specyfikę spółdzielni rolniczych, zwracając uwagę na regulacje prawne, ale także zarządzanie tymi podmiotami, tendencje i strategie rozwoju oraz wyzwania, które przynoszą zmieniające się warunki gospodarcze i społeczne. Nawiązuje również do wybranych zagadnień spółdzielczości rolniczej w innych państwach.

Warto także wspomnieć o komentarzach do przepisów francuskiego kodeksu rolnego dotyczących właśnie spółdzielni rolniczych. Tytułem przykładu

⁴⁹ J. Wenzel, *Der Bestandsschutz fehlerhaft umgewandelter LPG-Unternehmen*, „Agrarrecht” 1998, H. 5, s. 139; idem, *Die Umwandlung der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofes*, „Agrarrecht” 2000, H. 11, s. 349 i n. Zob. też D. Schweizer, *Das Recht der landwirtschaftlichen Betriebe nach dem Landwirtschaftsanpassungsgesetz*, Köln 1999.

⁵⁰ H. Münkner, *Co-operation as a Remedy in Times of Crisis. Agricultural Co-operatives in the World. Their Roles for Rural Development and Poverty Reduction*, Marburg 2012.

⁵¹ C. Grimm, *Agrarrecht*, München 2004.

⁵² Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Ausblick 2011, Geschäftsbericht 2010*; Raiffeisen-Genossenschaften, *Wir leben Nachhaltigkeit! 20 Jahre Agrargenossenschaften eine Erfolgsgeschichte; Genossenschaften – gestern, heute, morgen* [online]. Raiffeisen [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.raiffeisen.de/downloads/publikationen/>>.

⁵³ M. Hanisch, M. Ihm, *Genossenschaftliche Antworten auf Globale Herausforderungen*, „Agrar-soziale Gesellschaft – Ländlicher Raum” 2012, 1; K. Krumbach, H. Watzek, *Agrargenossenschaften heute und morgen: Soziale Potenziale als genossenschaftliche Gemeinschaften* [online]. Rosa Luxemburg Stiftung [dostęp: 2015-05-20]. Dostępny w Internecie: <<http://www.rosalux.de/publication/13864/agrargenossenschaften-heute-und-morgen-soziale-potenziale-als-genossenschaftliche-gemeinschaften.html>>

⁵⁴ C. Chomel, F. Declerck, M. Filippi, R. Mauget, O. Frey, *Les coopératives agricoles. Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013.

wskazać można na ten autorstwa M. Gilardeau i J.P. Moreau: *Code rural: commenté et annoté*⁵⁵. Zasadne wydaje się również nawiązanie do publikacji artykułowych⁵⁶ oraz opracowań francuskiego Ministerstwa Rolnictwa i Rybołówstwa⁵⁷. Poruszają one różne zagadnienia prawne związane z prowadzeniem działalności przez spółdzielnie rolnicze, zwracając uwagę na ewolucję przepisów mających wpływ na ich funkcjonowanie. Zasadne jest także sięgnięcie do opracowań francuskiej organizacji spółdzielni rolniczych Coop de France⁵⁸. Wydaje ona kwartalnik *Le Magazine de Coop de France*, który również porusza prawne problemy prowadzenia działalności przez spółdzielnie rolnicze.

Rozbudowane piśmiennictwo dotyczące spółdzielczości rolniczej występuje także w innych państwach Europy zachodniej, szczególnie z zakresu ekonomii. Wskazać należy choćby książkę holenderskich autorów O. F. van Bekkuma i G. van Dijka⁵⁹, która porusza prawne, ale przede wszystkim ekonomiczne aspekty funkcjonowania spółdzielni rolniczych w ramach Unii Europejskiej oraz na rynkach wewnętrznych „starych” krajów Unii Europejskiej. Na uwagę zasługują także publikacje J. Bijmana, poruszające przede wszystkim ekonomiczne, ale w mniejszym zakresie także prawne aspekty funkcjonowania spółdzielni, szczególnie na holenderskim rynku owoców i warzyw oraz poza Europą⁶⁰.

Prawne i ekonomiczne problemy spółdzielczości w rolnictwie były przedmiotem międzynarodowych konferencji, których efektem jest m.in. publikacja

⁵⁵ M. Gilardeau, J. P. Moreau, *Code rural: commenté et annoté*, Paris 1995, s. 10 i n.

⁵⁶ E. N. Martine, *Societes cooperatives et groupements agricoles*, „Revue de droit rural” 2000, nr 281, s. 157-165; J. R. Mellerio, B. Gréteau, *Les coopératives agricoles à l’heure des rapprochements capitalistiques*. „La Semaine Juridique Entreprise et Affaires” 2012, nr 46, s. 18 i n.; D. Hiez, *Poursuite de la lente évolution des coopératives agricoles*, „Revue des Societes” 2008, nr 2, s. 305 i n.

⁵⁷ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation in France*, Paris, wersja uaktualniona i przetłumaczona z j. franc. na j. ang. przez Coop de France, lipiec 2005.

⁵⁸ Coop de France, *Coopératives & agriculture biologique: un pari gagnant; Les coopératives agricoles, engagées pour la qualité de l’eau; Le développement durable, version coopérative*, [online]. COOP [do-stęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.coopdefrance-alpesmediterranee.coop/actualites.html>>

⁵⁹ O. F. Bekkum, G. van Dijk, *Agricultural Co-operatives in the European Union. Trends and Issues on the Eve of the 21st Century*, Van Gorcum 1997.

⁶⁰ Zob. J. Bijman, *Essays on Agricultural Co-operatives; Governance Structure in Fruit and Vegetable Chains (Cooperaties en beheersstructuur in groente- en fruitketens)*, praca doktorska z 2002 r. dostępna w Bibliotece Komisji Europejskiej w Brukseli; J. Bijman, G. Hendrikse, *Co-operatives in chains: institutional restructuring in the Dutch fruit and vegetables industry*, „Journal on Chain and Network Science” 2003, nr 3 (2), s. 95-107; J. Bijman, G. van der Sangen, K. J. Poppe, B. Doorneweert, *Support for Farmers’ Cooperatives; Country Report The Netherlands*, Wageningen 2012; A. Cechin, J. Bijman, S. Pascucci, D. Zylbersztajn, S. W. F. Omta, *Drivers of pro-active member participation in agricultural cooperatives: evidence from Brazil*, „Annals of Public and Cooperative Economics” 2013, nr 84 (4), s. 443-468; J. Bijman, *The rise of new farmer cooperatives in China; evidence from Hubei Province*, „Journal of Rural Cooperation” 2012, nr 39 (2), s. 99-113.

The role of cooperatives in the European Agri-Food System pod redakcją R. Fanfaniego i E. Ricci Maccarini⁶¹. Zawiera ona ponad 25 artykułów autorów z różnych państw poruszających w znakomitej większości aspekty ekonomiczne, ale nawiązuje również do regulacji prawnych. Publikacja odnosi się m.in. do roli spółdzielni w branży rolno-spożywczej, szczególnie w aspekcie rozwoju obszarów wiejskich, zachowania bezpieczeństwa żywności, współpracy i wpływu globalizacji na podmioty spółdzielcze. Również książka wydana po międzynarodowej konferencji w Wiedniu⁶², *Genossenschaften im Fokus einer neuen Wirtschaftspolitik*⁶³, zawiera rozdział poświęcony przedsiębiorcom spółdzielczym w rolnictwie (obejmujący kilka artykułów).

Na rozwój badań dotyczących spółdzielczości rolniczej w dużym stopniu wpłynęła realizacja Wspólnej Polityki Rolnej. Przykładem jest chociażby wspomniana już książka O. F. van Bekkuma i G. van Dijka *Agricultural Cooperatives in the European Union. Trends and Issues on the Eve of the 21st Century*. Wyróżnić należy opracowania i dokumenty związane ze spółdzielczością przygotowane przez Komisję Europejską albo na jej zlecenie⁶⁴. Duży wkład w rozwój nauki o spółdzielczości w rolnictwie wnoszą studia przygotowane w ramach projektu „Wsparcie dla spółdzielni rolniczych” finansowego przez Komisję Europejską. Znakomita ich większość ma charakter ekonomiczny, ale są też opracowania bardzo istotne dla rozwoju aspektów prawnych spółdzielczości rolniczej. Chodzi szczególnie o raport G. van der Sangena *EU synthesis and comparative analysis report – Legal Aspects*⁶⁵. Warto także wspomnieć o opracowaniach europejskich spółdzielczych organizacji rolniczych, szczególnie COGECA, czyli General Committee for Agricultural Cooperation in the European Union (Generalny Komitet Spółdzielni Rolniczych Unii Europejskiej)⁶⁶.

⁶¹ *The role of cooperatives in the European Agri-Food System*, red. R. Fanfani, E. Ricci Maccarini, Bolonia 2009.

⁶² XVII International Conference on Cooperative Studies (ICCS), University of Vienna, 18-20 września 2012 r.

⁶³ *Genossenschaften im Fokus einer neuen Wirtschaftspolitik*, red. J. Brazda, M. Dellinger, D. Rößl, Wien 2013

⁶⁴ Komisja Europejska, *Biała Księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych, Dokument konsultacyjny Unii Europejskiej*, Brussels 2001. Szereg opracowań przygotowanych w ramach projektu „Wsparcie dla spółdzielni rolniczych” finansowego przez Komisję Europejską, np. M. Hanisch, M. Müller, J. Rommel, *Support for Farmers’ Cooperatives; Sector Report Dairy*, Wageningen 2012; P. Pyykkönen, S. Bäckman, P. Ollila, *Support for Farmers’ Cooperatives; Sector Report: Pig Meat*, Wageningen 2012; J. Bijman, *Support for Farmers’ Cooperatives; Sector Report Fruit and Vegetables*, Wageningen 2012.

⁶⁵ G. van der Sangen, *Support for Farmers’ Cooperatives; EU synthesis and comparative analysis report – Legal Aspects*, Wageningen 2012.

⁶⁶ COGECA, *Agricultural Cooperatives in Europe, Main Issues and Trends*, Brussels 2010.

Jak wynika z przeprowadzonego przeglądu, dorobek polskiej nauki prawnej dotyczącej spółdzielczości rolniczej na tle innych państw Unii Europejskiej można określić jako ubogi. Sama ta konstatacja nie przesądza jednak jeszcze o wyborze tematu badań.

1.2. Uzasadnienie wyboru tematyki badawczej

Za podjęciem tematyki prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych stoją różne argumenty – poznawcze, społeczno-gospodarcze, praktyczne, dotyczące stanowienia i stosowania prawa oraz teoretyczne.

Spółdzielnie rolnicze mają na ziemiach polskich bogatą historię, a na przestrzeni lat prawna, ekonomiczna i społeczna formuła ich organizowania i funkcjonowania zmieniała się. Początki spółdzielczości rolniczej sięgają już 1816 r., kiedy to S. Staszic założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie w celu „udoskonalenia rolnictwa i przemysłu oraz wspólnego ratowania się w nieszczęściach”. Miało ono dbać o rozwój wspólnego majątku oraz poszczególnych gospodarstw indywidualnych, ponadto czuwać nad edukacją i kulturą jego członków⁶⁷. Spółdzielnie były także popularne w okresie zaborów, w dwudziestoleciu międzywojennym oraz po II wojnie światowej. Jednak po 1945 r. nastąpiło ograniczenie ich samodzielności i silne uzależnienie od państwa, a transformacja ustrojowa spowodowała rozwiązanie wielu z nich. Nowy etap w rozwoju spółdzielni rolniczych stanowi niewątpliwie akcesja Polski do Unii Europejskiej i objęcie krajowego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną, w ramach której spółdzielnie rolnicze angażują się w sprzedaż, komercjalizację i przetwórstwo produktów rolnych.

Tymczasem formuła organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych jest w polskiej doktrynie słabo rozpoznana, mimo że spółdzielnie są ważnym elementem gospodarki rynkowej i dlatego ich interesy muszą być chronione oraz promowane. Potwierdza to szereg międzynarodowych dokumentów wydanych przez organizacje ogólnoswiatowe jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) czy Organizacja ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO)⁶⁸. Już same te względy skłaniają do podejmowania badań w zakresie prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych.

Po drugie, potrzebę podjęcia badań uzasadniają zróżnicowane względy społeczno-gospodarcze. Biorąc pod uwagę dużą niepewność finansową producentów rolnych (choćby stosunkowo wysokie koszty związane z prowadzeniem działalności rolniczej, zmiany cen na produkty rolne, wpływ warunków atmos-

⁶⁷ Z. Zalewski, *Krótki zarys historii spółdzielczości*, Warszawa 1945-1946, s. 17 i n.

⁶⁸ Zob. szerzej W. Czernasty, *Determinanty rozwoju spółdzielczości...*, s. 8 i n.

ferycznych) niezbędne jest wspólne działanie rolników, pozwalające na obniżenie kosztów produkcji rolniczej, uzyskanie wyższych kwot za produkty rolne i zwiększenie ich konkurencyjności na rynku.

Forma kompleksowej współpracy pomiędzy podmiotami zwana kooperacją⁶⁹ jest zatem w rolnictwie niezmiernie istotna. Może ona występować w różnych postaciach: jako umowy pomiędzy producentami rolnymi albo bardziej trwałe struktury (powołanie odrębnej organizacji). Ta ostatnia możliwość jest niezmiernie istotna w ramach członkostwa Polski w UE i czasach globalizacji. W moim przekonaniu spółdzielnia jest najbardziej odpowiednią formą kooperacji producentów rolnych. Atrybutem wyróżniającym podmiot spółdzielczy spośród innych prowadzących działalność gospodarczą jest to, że łączy nie tylko środki materialne (kapitały), ale przede wszystkim ludzi⁷⁰. Istota spółdzielczości opiera się bowiem na wzajemnej pomocy, współdziałaniu członków⁷¹ i działalności na ich rzecz oraz na zasadach spółdzielczych. Poza tym spółdzielnie charakteryzuje długofalowa perspektywa prowadzenia działalności oraz ponadpokoleniowa trwałość, co w rolnictwie jest niezmiernie istotne⁷².

Współpraca jest potrzebna na różnych etapach prowadzenia działalności rolniczej – począwszy od zakupu środków produkcji poprzez korzystanie z maszyn rolniczych, sprzedaż plonów, doradztwo po przetwórstwo. Zrzeszenia rolnicze mają decydujące znaczenie w reprezentowaniu interesów rolników na szczeblu regionalnym, krajowym i unijnym. Współpraca producentów rolnych w formie spółdzielni stanowi wyraz integracji poziomej i pionowej w rolnic-

⁶⁹ Zob. szerzej na temat kooperacji A. Perzyna, *Kooperacja w rolnictwie na tle ogólnego pojęcia kooperacji*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2008, t. VI, 2007, s. 215 i n.; A. Lichorowicz, *Umowa międzysektorowej kooperacji produkcyjnej w rolnictwie*, Wrocław 1979; A.L. Kostórkiewicz, *Prawne formy kooperacji państwowych gospodarstw rolnych z indywidualnymi gospodarującymi rolnikami*, Wrocław 1983; B. Zdziennicki, *Problemy organizacyjno-prawne umów o organizację produkcji i zbytu artykułów rolnych*, „*Studia Prawnicze*” 1987, z. 4, s. 66 i n., idem, *Formy prawne integracji pionowej w rolnictwie polskim*, „*Państwo i Prawo*” 1977, z. 11, s. 81.

⁷⁰ M. Zuba, *Spółdzielnie mleczarskie trwałą formą agrobiznesu*, „*Zeszyty Naukowe WSEI w Lublinie, Seria Ekonomia*” 2009, nr 1, s. 167-175.

⁷¹ Z. Zalewski, historyk spółdzielczości i działacz tego ruchu, pisał o jego genezie następująco: „Życie ludzkie zawsze wymagało nie tylko walki, ale i współdziałania. Było to i jest zgodne z naturą człowieka, jak i z całą przyrodą. Ludzie i zwierzęta nie tylko walczą między sobą, lecz i pomagają sobie wzajemnie. Spółdzielczość wywodzi swój rodowód z idei współdziałania, wzajemnej pomocy i solidarności”, zob. J. Pastuszka, E. Turkowski, *Spółdzielczość jako ruch obywatelski na przełomie XIX/XX wieku w Europie i w Polsce – inspiracja dla przyszłości*, w: *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego – historia i współczesność*, red. T. Skoczek, Warszawa 2013, s. 29 i n.

⁷² Niektóre spółdzielnie mleczarskie mają ponad 100 lat albo powstały w okresie międzywojennym. Zob. szerzej A. Piechowski, *Spółdzielcze stulatki, Rzecz o wiekowych polskich spółdzielniach*, Warszawa 2008, s. 3-4; A. Domagalski, *Wyzwania stojące przed spółdzielczością w III RP*, w: *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego – historia i współczesność*, Warszawa 2013, s. 23 i n.

twie⁷³. Ta pierwsza polega na łączeniu się ze sobą podmiotów gospodarczych należących do tej samej fazy produkcji lub dystrybucji⁷⁴. Przykładem są chociażby spółdzielcze grupy producentów rolnych. Natomiast integracja pionowa stanowi formę więzi ekonomicznej i produkcyjnej pomiędzy jednostkami wytwarzającymi dany produkt od surowca do wyrobu finalnego⁷⁵. Taka współpraca występuje chociażby w spółdzielni mleczarskiej. Zrzeszanie się rolników, szczególnie w formie spółdzielni, jest coraz częściej wykorzystywane przez polskiego ustawodawcę jako instrument organizacji produkcji w rolnictwie oraz rynków rolnych. Spółdzielnie rolnicze jako przedsiębiorstwa należące do rolników i przez nich kontrolowane mają znaczący udział w rynku mleka (ok. 70%). Coraz większą ich rolę można odnotować na rynku trzody chlewnej, zbóż czy owoców i warzyw.

Warto także dodać, że spółdzielnie rolnicze zapewniają miejsca pracy dla mieszkańców wsi i małych miasteczek, w tym niepełnosprawnych czy bezrobotnych, których na wsi ciągle przybywa. Przyczyniają się zatem do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, stwarzając szansę aktywności zawodowej dla wielu ludzi⁷⁶. Spółdzielnia skupia w sobie szeroki katalog wartości, realizując kluczowe cele Unii Europejskiej, takie jak chociażby polityka społeczna i zatrudnienia, rozwój regionalny oraz rolnictwo. W doktrynie można spotkać opinie, że ruch spółdzielczy stanowi pozytywną odpowiedź na zagrożenia, jakie przynosi współczesny system globalnej gospodarki⁷⁷.

Za wyborem spółdzielczości jako formy kooperacji w rolnictwie przemawiają także doświadczenia państw Unii Europejskiej. Według danych statystycznych w państwach Unii Europejskiej funkcjonuje około 22 tys. spółdzielni rolniczych, a całkowity ich obrót przekracza 347 mld euro. Mają więcej niż 50% udziału w dostawach środków do produkcji rolniczej, a ponad 60% w skupie, przetwórstwie i marketingu produktów rolnych⁷⁸. Istotne są także rodzaje

⁷³ Zob. też E. Dulfer, *The co-operative between member participation, the formation of vertical organizations and bureaucratic tendencies*, w: *Co-operatives in the Clash between Member Participation, Organizational Development and Bureaucratic Tendencies*, red. E. Dulfer, W. Hamm, London 1985; P. V. Scheel, *The legal problem of vertical organization building in co-operation*, w: ibidem. Zob. A. Bialek, *Perspektiven der Genossenschaft als Organisationsform*, Berlin 1995, s. 48 i n.

⁷⁴ J. Małysz, *Integracja pozioma*, w: *Encyklopedia Agrobiznesu*, red. A. Woś, Warszawa 1998, s. 389.

⁷⁵ W. Szymański, *Integracja pionowa w rolnictwie*, w: *Encyklopedia Agrobiznesu*, red. A. Woś, Warszawa 1998, s. 383.

⁷⁶ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://krs.org.pl>>. J. Bijman, R. Muradian, A. Cechin, *Agricultural cooperatives...*, op. cit.

⁷⁷ Zob. A. Czyżewski, *Procesy globalizacji a spółdzielczość*, I Spółdzielcze Forum Ekonomiczno-Gospodarcze, referat przedstawiony na Konferencji w Kielcach 16 września 2005 r.

⁷⁸ W poprzednim sprawozdaniu COGECA podano 38 tys. spółdzielni, a taka zmiana spowodowana jest wyłączeniem z tej liczby francuskich CUMA (*Les Coopératives d'Utilisation de Matériel Agricole*, czyli małych spółdzielni użytkowania sprzętu rolniczego) oraz redukcją liczby

spółdzielni oraz struktura organizacyjna ruchu spółdzielczego. W niektórych państwach europejskich to właśnie dzięki rozszerzaniu przedmiotu działalności spółdzielni i dostosowaniu go do potrzeb rolnictwa oraz wymogów Wspólnej Polityki Rolnej, a także rozbudowanej strukturze, dbającej o rozwój spółdzielni, podmioty spółdzielcze są w dobrej kondycji finansowej i w dużym stopniu wspierają gospodarstwa rolne spółdzielców. Odnotować należy spółdzielnie zajmujące się prowadzeniem działalności rolniczej wytwórczej. Przykładem są landy wschodnie Niemiec, Bułgaria czy Słowacja.

W Polsce na powierzchni około 230 tys. ha użytków rolnych prowadzi obecnie działalność rolniczą niespełna 700 rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Gospodarstwo rolne prowadzą także niektóre spółdzielnie kółek rolniczych, których obecnie jest około 500. Ich głównym zadaniem jest świadczenie usług w środowisku wiejskim⁷⁹. W ostatnich latach na terenach wiejskich zaobserwować można powstawanie spółdzielni socjalnych. Obecnie zarejestrowanych jest w Polsce łącznie ponad 1300 tego typu spółdzielni⁸⁰. Niektóre z nich prowadzą działalność rolniczą⁸¹.

W przypadku spółdzielczych grup producentów, według stanu na grudzień 2014 r., w rejestrach urzędów marszałkowskich wpisanych było 418 takich podmiotów (łącznie ponad 1300 grup)⁸². Wspomnieć także warto o wstępnie uznanych grupach oraz uznanych organizacjach producentów owoców i warzyw – prowadzonych w formie spółdzielni. Jeżeli chodzi o spółdzielnie mleczarskie, to w 2007 r. działało 188 takich podmiotów⁸³. Odnotować należy spółdzielnie zajmujące się przetwórstwem innym niż mleko, np. spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”.

Za podjęciem badań przemawiają także względy praktyczne związane ze stanowieniem i stosowaniem prawa. W Polsce od kilku lat podejmowane są próby stworzenia nowych przepisów poświęconych spółdzielniom, w tym osobnej ustawy o spółdzielniach rolniczych. Znalazło to odbicie w projektach

spółdzielni w Grecji z uwagi na zmiany przepisów o rejestracji, a także konsolidacją spółdzielni. Tak: COGECA, *Development of Agricultural...*, s. 6 i n. Zob. też COGECA, *Agricultural Cooperatives in Europe...*, s. 5 i n.; W. Boguta, Z. Gumowski, K. Lachowski, *Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego*, Warszawa 2007, s. 27.

⁷⁹ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2015-03-14]. Dostępny w Internecie <<http://krs.org.pl>>.

⁸⁰ Zob. [online]. ZRSS [dostęp: 2015-10-14]. Dostępny w Internecie <<http://ozrss.pl/spoldzielnie-socjalne/katalog/>>.

⁸¹ Np. spółdzielnia „Świt” ze wsi Chudobczyce prowadzi hodowlę roślin i zwierząt, z kolei spółdzielnia socjalna z Marszewa i „Eko-Farma” z Władysławowa zajmują się prowadzeniem działalności w zakresie rolnictwa ekologicznego.

⁸² Zob. [online]. KSOW [dostęp: 2015-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://ksow.pl/grupy-producentow-rolnych/warto-wiedziec.html>>.

⁸³ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2015-05-11]. Dostępny w Internecie <http://krs.org.pl>.

aktów prawnych⁸⁴. Żaden z nich nie stał się jednak obowiązującym prawem. W 2012 r. złożono do Sejmu RP kilka projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego⁸⁵, w styczniu 2013 r. powołana została Komisja Nadzwyczajna do ich rozpatrzenia⁸⁶. Prace tej Komisji – co trzeba wyraźnie podkreślić – dotyczyły tylko części ogólnej ustawy. Należy dodać, że stosowanie prawa dotyczącego organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych powoduje problemy interpretacyjne – nie tylko te związane z zakładaniem podmiotu spółdzielczego, ale przede wszystkim z prowadzeniem działalności gospodarczej. Przepisy regulujące te kwestie są „rozproszone” w wielu aktach prawnych, a to właśnie one uwzględniają przede wszystkim swoistość spółdzielni rolniczych. Taka sytuacja utrudnia stosowanie prawa, nie sprzyja jego skuteczności ani zrzeszaniu się producentów rolnych. Zmiany społeczno-gospodarcze na obszarach wiejskich, globalizacja oraz nowe wyzwania stojące przed sektorem rolnym zmuszają do poszukiwania skutecznych rozwiązań co do organizacji i funkcjonowania spółdzielni skupiających podmioty prowadzące gospodarstwa rolne, w tym do wypracowania nowych pojęć.

Za podjęciem badań przemawiają także względy teoretyczne, istotne dla rozwoju prawa rolnego oraz spółdzielczego. Spółdzielnia stanowi ważny podmiot funkcjonujący w przestrzeni rolnictwa – jako na przedsiębiorstwo z sektora rolnego należy na nią spojrzeć przez pryzmat podstawowych kategorii pojęciowych prawa rolnego, tj. gospodarstwa rolnego, działalności rolniczej, produktu rolnego, producenta rolnego⁸⁷. Sformułowanie koncepcji spółdzielni rolniczych służy zatem wyodrębnieniu swoistej prawno-rolnej kategorii podmiotów spółdzielczych. Właśnie ich problematyka jest stosunkowo słabo rozpoznana w literaturze i wymaga prowadzenia badań w tym zakresie.

Od dłuższego już czasu w doktrynie podkreśla się potrzebę prowadzenia badań teoretycznych nad prawem spółdzielczym⁸⁸. Wspomnieć warto w tym kontekście o ogólnym pojęciu spółdzielni, zasadach oraz koncepcjach spółdzielczych, stosunkach prawa spółdzielczego, cechach charakterystycznych spółdzielni i prawa spółdzielczego oraz powiązaniach z innymi dziedzinami, a także tendencjach ich rozwoju. Korzyści z opracowania podjętej tematyki badawczej

⁸⁴ Np. projekt ustawy Prawo spółdzielcze przygotowany przez Zespół Ekspertów powołany przez Prezydenta RP A. Kwaśniewskiego (wrzesień 2004 r.); Projekt ustawy przygotowany przez Komisję Nadzwyczajną Sejmową IV kadencji (2005 r.).

⁸⁵ Trzy poselskie projekty ustawy Prawo spółdzielcze: druk nr 515, druk nr 980, druk nr 1005 z 2012 r.

⁸⁶ Projekt PSL oraz Ruchu Palikota zawiera zmodyfikowane przepisy dotyczące spółdzielni produkcji rolnej oraz spółdzielni kółek rolniczych. Projekt PO przewiduje, że do czasu uchwalenia nowych przepisów będą miały zastosowanie dotychczas obowiązujące regulacje o spółdzielni produkcji rolnej oraz spółdzielni kółek rolniczych.

⁸⁷ R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego, Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008.

⁸⁸ B. Słotwiński, *Z teoretycznych zagadnień prawa spółdzielczego*, Warszawa 1973, s. 10 i n.

dla wyodrębnienia i rozwoju spółdzielni rolniczych oraz oparcia ich działania na nowoczesnych założeniach dostosowanych do wymogów współczesnej rzeczywistości gospodarczej nie budzą wątpliwości.

1.3. Cel pracy i wyjściowe założenia do sformułowania koncepcji

Jak wynika z wcześniejszych ustaleń, cel pracy stanowi podjęcie próby sformułowania prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych. Rozważania muszą jednak uwzględniać fakt, że dla każdej jednostki gospodarczej istotne są prawne aspekty jej organizowania i funkcjonowania⁸⁹. Organizowanie podmiotu gospodarczego stanowi proces tworzenia takiego układu ludzi i innych zasobów, który umożliwiłaby współpracę zmierzającą do osiągnięcia założonego, wspólnego celu⁹⁰. W tym aspekcie niezmiernie istotne jest pojęcie i przedmiot działalności poszczególnych rodzajów spółdzielni rolniczych. Rzutuje to na zakres regulacji prawnych mających wpływ na ich organizowanie i funkcjonowanie.

W przypadku spółdzielni rolniczej etap organizowania odnosi się przede wszystkim do tworzenia tego podmiotu, kształtowania jego wewnętrznej struktury organizacyjnej, wkładów i udziałów członkowskich, pracy (etap zarządzania spółdzielni). Jednostka zorganizowana może podjąć prowadzenie działalności gospodarczej określonej w statucie, ale jednocześnie w czasie funkcjonowania

⁸⁹ Brakuje normatywnej definicji organizowania (organizacji) oraz funkcjonowania przedsiębiorstwa, niemniej pojęcia te występują w literaturze, np. A. Zakrzewska-Bielawska, *Organizowanie działalności przedsiębiorstwa*, w: *Podstawy zarządzania. Teoria i ćwiczenia*, red. A. Zakrzewska-Bielawska, Warszawa 2012; *Organizacja i funkcjonowanie przedsiębiorstwa transportu drogowego rzeczy*, red. I. Mitraszewska, Warszawa 2014; A. Tobolska, *Nowy model organizacji i funkcjonowania starych przedsiębiorstw przemysłowych* [online]. UP [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.up.krakow.pl/geo/kgpptg/pdf/ptg9/tobolska9.pdf>>

⁹⁰ Zob. np. A. Zakrzewska-Bielawska, *Organizowanie działalności...*, s. 253-287; *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1981, s. 320-321; M. Kukurba, *Teoria organizacji i przedsiębiorstwa* [online]. WSZ-POU [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsz-pou.edu.pl/biuletyn/?p&strona=biul_teorkuk&nr=3>. Nazwa „organizacja” wywodzi się od terminów: łacińskiego *organisatio* – system, greckich *organikos* – wytworzony przy pomocy narzędzia i *organon* – narzędzie, instrument, przyrząd. Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1983, s. 306. W literaturze odnotować należy różne opisy organizowania czy organizacji. Przykładowo: organizowanie jest procesem, czyli ciągiem następujących po sobie celowo uzależnionych faz (etapów): *Organizowanie* [online]. W pracy przyjęto, że organizowanie odnosi się do stadium tworzenia, a dalsze harmonizowanie środków produkcji podczas prowadzenia działalności przez spółdzielnię jest częścią etapu funkcjonowania. Tak: w odniesieniu do gospodarstwa rolnego R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 112 i n. Zob. też. Z. Wojtaszek, *Podstawowe pojęcie z zakresu organizacji gospodarstw rolniczych*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1967, z. 68, s. 63 i n.

może uzupełniać i modyfikować strukturę organizacyjną. Na funkcjonowanie składają się zatem czynności faktyczne i prawne, a odnoszące się do nich przepisy prawne są zróżnicowane i dotyczą np. połączenia, lustracji, zasad gospodarki, zawierania umów, pozyskania środków finansowych, korzystania z ulg i zwolnień w podatkach itp.

Poza tym, dokonując konkretyzacji celu pracy, należy uwzględnić, że spółdzielnie rolnicze prowadzą działalność w przestrzeni rolnictwa, które spełnia różnorakie funkcje. Przede wszystkim są one związane z produkcją żywności i zapewnieniem jej bezpieczeństwa, ale także ochroną środowiska, zagwarantowaniem miejsc pracy, zachowaniem różnorodności kulturowej. Spojrzenie na spółdzielnię rolniczą jako zjawisko społeczno-ekonomiczne angażujące realne jednostki pozwoli osadzić rozważania w konkretnych warunkach społeczno-ekonomicznych i pokazać związek norm prawnych z ich podłożem gospodarczym i społecznym⁹¹.

Dlatego określenie prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych wymaga rozważania formuły ich organizowania i funkcjonowania przy uwzględniania faktu, że są to podmioty o złożonej strukturze i niejednorodnym charakterze. Istotne jest zatem:

- wskazanie tendencji rozwoju spółdzielni rolniczych oraz rozstrzygnięcie prawodawcy odnoszących się do prawnej formuły organizowania i funkcjonowania danego rodzaju spółdzielni, mające odzwierciedlenie w wyborze określonego wzorca jej budowy i w szczegółowym układzie konstrukcji oraz w ich powiązaniu z innymi instytucjami⁹²,
- wskazanie cech charakterystycznych spółdzielni rolniczych na tle innych podmiotów spółdzielczych,
- dokonanie oceny prawnej organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych w kontekście: potrzeb społeczno-gospodarczych, rozwoju rolnictwa oraz gospodarki rolno-żywnościowej,
- zbadanie i ustalenie, czy możliwe oraz uzasadnione jest wyodrębnienie spółdzielni rolniczych, zaproponowanie ich definicji, a także nowego modelu organizowania i funkcjonowania.

Realizacja powyższego celu wymaga dokonania kilku założeń o charakterze wyjściowym.

Po pierwsze, formułowanie prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych wymaga uwzględniania zasad spółdzielczych. Zalicza się do nich podstawowe idee konstrukcji spółdzielni, jak chociażby regułę dobrowolnego i otwartego człon-

⁹¹ Por. rozważania na temat koncepcji gospodarstwa rolnego R. Budzinowskiego, *Problemy ogólne prawa rolnego...*, s. 73 i n.

⁹² Zob. R. Budzinowski przy formułowaniu koncepcji gospodarstwa rolnego stosuje określenie „myśli przewodnie”, *ibidem*, s. 7 i n.

kostwa, demokratycznej członkowskiej kontroli, ekonomicznego uczestnictwa członków (ich współodpowiedzialności), autonomii i niezależności, szkolenia, oświaty i informacji, troski o lokalną społeczność⁹³. Są one częścią Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości i stanowią o charakterze spółdzielni jako podmiotu gospodarczego i jego odmienności od spółki prawa handlowego⁹⁴. Akcentują one także, że w centrum zainteresowania każdej spółdzielni jest spółdzielca. Dlatego istotne jest dokonanie oceny praw i obowiązków członków spółdzielni oraz możliwości uzyskania profitów ekonomicznych i dodatkowych korzyści społecznych wynikających z udziału w spółdzielni⁹⁵.

Po drugie, sformułowanie koncepcji spółdzielni rolniczych wymaga uwzględnienia części ogólnej ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze⁹⁶ oraz odrębności wynikających z części szczególnej i innych aktów prawnych. Chodzi przede wszystkim o takie zagadnienia jak wymagania dotyczące statutu, spółdzielców, wpisowego, wkładów, organów spółdzielni, wyłączenia czy wykluczenia członka, połączenia spółdzielni itp.

Po trzecie, przy formułowaniu koncepcji spółdzielni rolniczych niezbędne jest nawiązanie zarówno do zasobów produkcyjno-majątkowych, jak i do prowadzonej działalności gospodarczej – często zróżnicowanej, jednakże związanej w działalnością rolniczą (prowadzonej w przestrzeni rolnictwa)⁹⁷. Spółdzielnia rolnicza pod względem przedmiotowym jest bowiem zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej, które mają zapewnić jej funkcjonowanie i realizację celu⁹⁸.

Po czwarte, należy zaznaczyć, że na działalność spółdzielni rolniczych wpływa szereg aktów prawnych z zakresu prawa rolnego o charakterze administracyjnym i cywilnoprawnym. Zachodzi zatem konieczność uwzględnienia wielu regulacji prawnych z zakresu prawa publicznego oraz prywatnego. Duże znaczenie będzie miało zestawienie „rolnych” (z uwagi na przedmiot) instytucji

⁹³ H. Cioch, *Zasady rocdzelskie i ich realizacja w praktyce*, Teka Kom. Praw. – OL PAN 2009, s. 26-35.

⁹⁴ Zob. np. Projekt PSL, druk nr 980.

⁹⁵ Zob. M. G. Brodziński, *Spółdzielnie, ich członkowie i samorzady jako kapitał warunkujący przezwyciężenie kryzysu i odbudowę spółdzielczości wiejskiej w Polsce*, Warszawa 2010, s. 10 i n.

⁹⁶ Uwzględnić należy także literaturę odnoszącą się do ustawy Prawo spółdzielcze, m.in. R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1984; K. Pietrzykowski, *Zmiany w prawie spółdzielczym*, „Monitor Prawniczy” 2005, t. 21, s. 1047-1053; H. Cioch, *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011; P. Zakrzewski, *Majątek spółdzielni*, Warszawa 2003; K. Kwapisz, *Prawo spółdzielcze. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2011.

⁹⁷ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 27 i n.

⁹⁸ Chodzi w szczególności np. o samochody dostawcze, sprzęt rolniczy, magazyny, środki produkcji, które są wykorzystywane przez albo na rzecz członków spółdzielni.

prawnych z pewnymi „ogólnymi” instytucjami występującymi w prawie spółdzielczym, czy szerzej – w prawie cywilnym oraz administracyjnym⁹⁹.

Po piąte, sformułowanie koncepcji w zakresie organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych wymaga uwzględnienia elementów wewnętrznych i zewnętrznych. W strukturze wewnętrznej szczególne znaczenie odgrywają te związane z aktywnością i zaangażowaniem spółdzielców w sprawy spółdzielni. Każda spółdzielnia posiada własny mechanizm działalności, a jej siły tkwią często w niej samej, czyli w członkach spółdzielni¹⁰⁰. Istotny wpływ mają tutaj regulacje prawne oraz postanowienia statutu, które pozwalają członkom na korzystanie z praw majątkowych oraz korporacyjnych i w konsekwencji zachęcają albo stawiają bariery w zakresie angażowania się w rozwój podmiotu.

Nie ulega jednak wątpliwości, że w czasach globalizacji coraz większe znaczenie mają elementy zewnętrzne, które są dynamiczne i odnoszą się do całego gospodarczego otoczenia¹⁰¹. Otoczenie podmiotu gospodarczego „to wszystkie elementy znajdujące się poza organizacją, mające związek z jej funkcjonowaniem, w tym elementy w bezpośrednim i pośrednim oddziaływaniu¹⁰²”. Nie ulega wątpliwości, że istotnym elementem zewnętrznym wpływającym na działalność spółdzielni rolniczych było wstąpienie Polski do Unii Europejskiej. Zmieniło się otoczenie rolnictwa, nastąpiły modyfikacje w zakresie zasad prowadzenia działalności, w tym jej finansowania. Konieczne jest zatem uwzględnienie organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych w przestrzeni europejskiej.

1.4. Struktura pracy i metody badawcze

Sformułowanie koncepcji spółdzielni rolniczych wymaga kompleksowego ujęcia wielu zagadnień prawnych, a także tych związanych z ekonomiką rolnictwa czy finansów. Konstrukcja rozważań odpowiada kierunkowi argumentacji wyznaczonemu przez cel i założenia jego realizacji. Jej krótka charakterystyka ułatwi zrozumienie układu pracy.

Punktem wyjścia w rozdziale drugim było wskazanie ewolucji zasad spółdzielczych i nurtów ideowych spółdzielczości. Szczególną uwagę zwrócono na idee liberalizmu ekonomicznego oraz solidaryzmu chrześcijańskiego. Są one popularne także w XXI w. Biorąc pod uwagę cel pracy, konieczne było nawiązanie do polityk i prawa Unii Europejskiej. Analiza koncentruje się zwłaszcza na: Wspólnej Polityce Rolnej, polityce społecznej, regionalnej, ener-

⁹⁹ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 23 i n.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, s. 27 i n.

¹⁰² Tak: J. A. F. Stoner, R. E. Freeman, D. R. Jr. Gilbert, *Kierowanie*, Warszawa 2001, s. 79.

getycznej (szczególnie energii odnawialnej), do realizacji których od wielu lat wykorzystywana jest właśnie m.in. spółdzielczość.

Rozdział trzeci poświęcony został spółdzielniom rolniczym w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej. W pierwszej kolejności dokonano ogólnej charakterystyki spółdzielni rolniczych, wskazując rodzaje i przedmiot działalności tych podmiotów oraz ich ewolucję. Nie ulega wątpliwości, że do rozwoju spółdzielni rolniczych niezbędna jest stabilna struktura zewnętrzna, czyli zrzeszanie w związkach i organizacjach oraz poszerzanie przedmiotu działalności. W dalszej kolejności rozdziału nastąpiło przedstawienie kształtowania się ustawodawstwa spółdzielczego, a potem omówione zostały podstawowe aspekty prawne organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej. Szczególna uwaga została poświęcona tym podmiotom we Włoszech i Francji – z uwagi na ich swoiste prawne elementy organizowania oraz funkcjonowania. Uwagi te są ważne dla oceny prawnej formuły spółdzielni rolniczych oraz wysnucia wniosków *de lege ferenda* dotyczących nowego modelu spółdzielni rolniczych w Polsce.

Rozdział czwarty odnosi się już do spółdzielni rolniczych w naszym kraju. Rozważania rozpoczyna przedstawienie kształtowania się regulacji prawnych dotyczących spółdzielni na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz międzywojennym. Potem skupiają się one na legislacji spółdzielczej po II wojnie światowej. Zagadnienia zaprezentowane w tym rozdziale są niezbędne do określenia tendencji rozwoju spółdzielni rolniczych. Rozdział piąty w pierwszej kolejności prezentuje definicję pojęcia, przedmiotu działalności i cechy spółdzielni. Dalej eksplikowane jest pojęcie działalności rolniczej i produktu rolnego jako kategorii wyjściowych do wyodrębnienia spółdzielni rolniczych. Przez pryzmat bowiem tych pojęć wskazano te spółdzielnie, które zaliczyć można do spółdzielni rolniczych. Rozważania skupiają się na pojęciu, przedmiocie działalności spółdzielni produkcji rolnych, spółdzielni socjalnych prowadzących działalność rolniczą, spółdzielniach kółek rolniczych, spółdzielczych grupach producentów rolnych, wstępnie uznanych spółdzielczych grupach producentów owoców i warzyw oraz spółdzielczych uznanych organizacjach producentów owoców i warzyw, spółdzielczych organizacjach producentów rolnych (głównie mleka), spółdzielniach działających na rzecz produktów chronionych oraz spółdzielniach mleczarskich.

Szósty rozdział zawiera analizę prawną organizowania i funkcjonowania spółdzielni w naszym kraju. Przedstawia konstrukcję spółdzielni, zwłaszcza założenie tego podmiotu, rejestrację, organy i strukturę. Prezentuje podstawowe rozwiązania prawne wynikające z ustawy Prawo spółdzielcze oraz te odnoszące się do spółdzielni rolniczych wynikające z regulacji związanych z rolnictwem. Dalsze rozważania koncentrują się wokół pracy członków w spółdziel-

niach prowadzących działalność rolniczą oraz warunków umów członkowskich w spółdzielczych grupach producentów rolnych, a także spółdzielniach mleczarskich. Zagadnienie to jest istotne zarówno dla fazy organizowania, jak i funkcjonowania spółdzielni. W dalszej kolejności przedstawione zostały podstawowe zagadnienia etapu funkcjonowania spółdzielni, uregulowane przede wszystkim w ustawie Prawo spółdzielcze, czyli m.in. gospodarka finansowa, lustracja, połączenie – z uwzględnieniem specyfiki wynikającej ze szczególnych regulacji odnoszących się do spółdzielni rolniczych. Rozważania przedstawione w rozdziale szóstym mają istotne znaczenie dla ustosunkowania się do rozstrzygnięć prawodawcy odnoszących do wzorca ogólnej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni, w układzie konstrukcji szczegółowych oraz w ich powiązaniu z innymi instytucjami. Są także niezbędne do wskazania cech charakterystycznych spółdzielni rolniczych.

Rozdział siódmy porusza zagadnienie prawnych aspektów relacji spółdzielni rolniczych z otoczeniem gospodarczym oraz instytucjonalnym. Dlatego dokonano analizy popularnych umów zawieranych przez spółdzielnie rolnicze; jak umowa kontraktacji i dzierżawy. Wskazano instytucje ułatwiające spółdzielniom produkcji rolnej nabycie gruntów – jak prawo pierwokupu dzierżawionych gruntów rolnych czy wkładu gruntowego. Dalsze rozważania koncentrują się na zagadnieniu spółdzielni rolniczych jako podatnika, akcentując przede wszystkim specyficzne rozwiązania adresowane do spółdzielni rolniczych. Istotne jest także prawne wsparcie organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych ze środków publicznych. Rozdział ten kończą rozważania na temat kontroli i nadzoru nad działalnością spółdzielni rolniczych.

Ostatni rozdział obejmuje podsumowanie zawierające: próbę zaprezentowania ewolucji spółdzielni rolniczych oraz cech charakterystycznych na tle innych spółdzielni, a także ocenę organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych. Przedstawiono nowy model spółdzielni rolniczych, zapewniający większą ochronę trwałości prowadzenia działalności przez te podmioty i stwarzający lepsze możliwości rozwoju. Są to wnioski *de lege ferenda* dotyczące propozycji nowej ustawy o spółdzielniach rolniczych oraz zmiany innych regulacji prawnych organizacji i funkcjonowania tych podmiotów.

Podstawową metodą badawczą była charakterystyczna dla pracy prawnika dogmatyczna analiza tekstów normatywnych. Badaniu poddane zostały w pierwszej kolejności akty prawne dotyczące prawa spółdzielczego oraz rolnego. Podczas analizy aktów prawnych z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego czy finansowego uwzględniony został aspekt rolny.

Nie ulega wątpliwości, że badania koncepcji spółdzielni rolniczych wymagają także odwołania do metody historycznej. Ta część nie jest bardzo rozbudowana, jednak pozostaje niezbędna. Mimo upływu ponad 90 lat od zakończenia zaborów nadal widoczne jest zróżnicowanie regionalne w zakresie rozwoju

spółdzielni w naszym kraju. Jak słusznie zauważono w literaturze, spółdzielczość jako kategoria historyczna podlega ciągłym zmianom. Zadania i warunki działania spółdzielni zależą często od struktury ekonomicznej społeczeństwa, jego rozwoju i sytuacji społeczno-gospodarczej¹⁰³. Rozważania historyczne są istotne dla określania tendencji rozwoju spółdzielni rolniczych oraz wskazania czynników prawnych determinujących ten proces.

Tematyka książki wymaga także analizy ustawodawstwa unijnego, zwłaszcza tego związanego ze sprawami finansowymi, oraz przepisów prawnych krajowych wybranych państw Europy Zachodniej. Podjęcie badań prawnoporównawczych dotyczących spółdzielni rolniczych jest dla Polski bardzo istotne zarówno z praktycznego, jak i teoretycznego punktu widzenia. Zastosowanie tej metody uzasadnia także użyteczność jej wyników z punktu widzenia nowych pojęć z zakresu prawa spółdzielczego i rolnego, które nie występują w naszym systemie prawnym (np. spółdzielnie rolnicze, przedsiębiorca rolny). Ustawodawcy wielu państw Europy Zachodniej wprowadzili instrumenty prawne mające stymulować rozwój spółdzielni rolniczych. Odnotować należy także bogatą literaturę. Nie ulega zatem wątpliwości, jak bardzo przydatne są te badania przy próbie zarysowania nowego modelu prawnego spółdzielni rolniczych.

Ze względu na duże praktyczne znaczenie spółdzielni rolniczych oparcie się wyłącznie na wspomnianych metodach mogłoby nie wystarczyć do dokonania wiarygodnej oceny przepisów. Dlatego rozważania typowo prawnicze poparte zostały danymi statystycznymi oraz informacjami praktycznymi. Istotne jest także nawiązanie do tła ekonomicznego obrazującego rodzaj, liczbę i strukturę spółdzielni w wybranych państwach oraz Unii Europejskiej. Metoda ta jest niezmierznie użyteczna dla wskazania kierunków rozwoju spółdzielni rolniczych. Cenne są także informacje uzyskane od pracowników Krajowej Rady Spółdzielczej oraz związków rewizyjnych. Przy dokonywaniu oceny przepisów konieczne jest również nawiązanie do nauk zajmujących się problematyką wsi i rolnictwa, szczególnie ekonomiki rolnictwa, a także założeń polityki państwa w zakresie rolnictwa.

¹⁰³ Zob. K. Boczar, *Spółdzielczość*, Warszawa 1979, s. 13 i n.

Ewolucja zasad, nurtów ideowych spółdzielczości oraz wpływ polityk i prawa Unii Europejskiej na rozwój spółdzielni rolniczych

2.1. Ewolucja zasad spółdzielczych

Spółdzielczość jest ruchem międzynarodowym, popularnym niemalże na całym świecie, zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się. Zasady, na jakich tkacze rolnicy, zakładając w 1844 r. podmiot spółdzielczy, oparli jego działalność, stały się wzorem dla innych spółdzielni i uznawane są za podstawę ruchu spółdzielczego¹. W kolejnych latach metody i formy działania spółdzielni uległy jednak zróżnicowaniu, zależnie od środowiska, warunków zewnętrznych i działań wewnątrzspółdzielczych. Taki stan rzeczy prowadził niekiedy do powstawania podmiotów „pseudospółdzielczych”². Dlatego Międzynarodowy Związek Spółdzielczy³ wskazał na potrzebę oficjalnego skodyfikowania zasad⁴. XV Międzynarodowy Kongres Spółdzielczości, który odbył się w 1937 r. w Paryżu, owe zasady rolnicze uznał za kryterium, według którego należy oceniać, czy dany podmiot stanowi spółdzielnię. Są to m.in.: członkostwo dostępne

¹ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 8; S. Wojciechowski, *Ruch spółdzielczy w Anglii...*, s. 2 i n.

² Ibidem; K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 21 i n.

³ Międzynarodowy Związek Spółdzielczy – MZS (International Co-operative Alliance – ICA), powstał w 1895 r. Jest największą na świecie organizacją pozarządową. W roku 1994 wyodrębniony został jego Region Europejski, zrzeszający 84 ogólnokrajowe wielosektorowe i branżowe organizacje spółdzielcze, zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://krs.org.pl>>.

⁴ Tak: K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 22 i n.

dla wszystkich, ustrój demokratyczny (jeden członek – jeden głos), podział nadwyżki proporcjonalnie do obrotów ze spółdzielnią, sprzedaż tylko za gotówkę, prowadzenie, obok działalności gospodarczej, także działalności oświatowej⁵. Natomiast do zasad fakultatywnych zaliczono m.in. neutralność polityczną, narodowościową i religijną, prowadzenie działalności o charakterze społeczno-wychowawczym⁶.

Jak słusznie podkreśla się w doktrynie, te zasady i wartości ulegały modyfikacji wraz ze zmieniającymi się przesłankami działań grupowych w gospodarce – ideologicznymi, ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi⁷. Po II wojnie światowej zauważano konieczność rekonstrukcji i dostosowania zasad do nowych warunków społeczno-gospodarczych. Dlatego XXII Kongres MZS powziął uchwałę o potrzebie powołania komisji, która mogłaby zająć się opracowaniem podstawowych zasad spółdzielczych adekwatnych do ówczesnej sytuacji⁸. Zasady roczdelskie, sformułowane w uchwale kolejnego XXIII Kongresu MZS w Wiedniu w 1966 r., miały następujące brzmienie:

a) członkostwo powinno być dobrowolne, dostępne bez sztucznych ograniczeń i dyskryminacji społecznej, politycznej i religijnej, dla wszystkich osób, które mogą korzystać ze świadczeń spółdzielni i chcą przyjąć odpowiedzialność wynikającą z faktu członkostwa⁹;

b) spółdzielnie są organizacjami demokratycznymi. Działalnością powinny kierować osoby pochodzące z wyboru lub powołane w sposób przyjęty przez większość członków i rozliczające się z członkami;

c) jeżeli kapitał udziałowy jest oprocentowany, dywidendy muszą być ściśle ograniczone;

d) nadwyżki i oszczędności, jeżeli takie powstają w wyniku działalności spółdzielni, należą do członków spółdzielni i powinny być tak podzielone, aby uniknąć przypadku, w którym jeden członek osiąga korzyści kosztem innych. Członkowie mogą podjąć decyzje przeznaczenia nadwyżek lub oszczędności na środki rozwoju działalności spółdzielni;

e) wszystkie spółdzielnie powinny gromadzić środki na działalność wychowawczą w zakresie pracy, techniki, demokracji społecznej i gospodarczej;

f) współdziałanie ze sobą spółdzielców¹⁰.

Na szczególną uwagę zasługują wyniki prac Zgromadzenia Ogólnego Międzynarodowego Związku Spółdzielczego podczas Kongresu w Manchesterze

⁵ Tak: H. Cioch, *Zasady roczdelskie...*, s. 26–35.

⁶ W. Czternasty, *Determinanty rozwoju spółdzielczości...*, s. 18 i n.

⁷ Ibidem.

⁸ Tak: K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 22 i n.

⁹ Tak: H. Cioch, *Zasady roczdelskie*, s. 26–35.

¹⁰ Tak: R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 8 i n.; P. Zakrzewski, *Zasady Międzynarodowego Związku Spółdzielczego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, r. XIV, z. 1, s. 278 i n.

z okazji stulecia istnienia tej organizacji, który odbył się w dniach 20-23 września 1995 r. Uchwalona przez XXXI Jubileuszowy Kongres Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchesterze Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości ustaliła definicję spółdzielni: „spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez wspólnie posiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo”¹¹. Spółdzielnie powinny działać według zasad spółdzielczych, których lista jest natępująca¹²:

1. *Dobrowolne i otwarte członkostwo* – przynależność do spółdzielni oparta jest na zasadzie dobrowolności i otwartości dla wszystkich, którzy mogą mieć z niego korzyść i którzy są gotowi ponieść związaną z nim odpowiedzialność bez względu na płeć, rasę, pozycję społeczną, wyznawaną religię oraz poglądy polityczne.

2. *Demokratyczna kontrola członkowska* – członkowie spółdzielni aktywnie uczestniczą w podejmowaniu decyzji i kontrolują działalność spółdzielni poprzez swoich przedstawicieli, wybranych w sposób demokratyczny, zgodnie z zasadą jeden członek – jeden głos. Przedstawiciele pochodzący z wyboru są odpowiedzialni wobec członków.

3. *Ekonomiczne uczestnictwo członków* – członkowie sami określają wysokość udziałów członkowskich i podejmują decyzję odnośnie do podziału nadwyżki. Jeśli od kapitału wniesionego przez członków są naliczane odsetki, są one z reguły ograniczone. Członkowie przeznaczają nadwyżki na jeden lub wszystkie spośród następujących celów: na rozwój swojej spółdzielni, jeśli to możliwe przez stworzenie funduszu rezerwowego, z którego przynajmniej część powinna być niepodzielna; na wspieranie innych dziedzin działalności zaaprobowanych przez członków.

4. *Samorządność i niezależność* – spółdzielnia jest organizacją autonomiczną, kontrolowaną przez swoich członków. Wszelkie porozumienia z innymi organizacjami są możliwe pod warunkiem zachowania zasady demokratycznej kontroli i utrzymania pełnej spółdzielczej niezależności.

5. *Kształcenie, szkolenie i informacja* – spółdzielnie zapewniają możliwość szkolenia swoim członkom, przedstawicielom i pracownikom, jak również dbają o informowanie ogółu społeczeństwa o zasadach i wartościach spółdzielczych.

6. *Współpraca międzyspółdzielcza* – wszystkie organizacje spółdzielcze powinny ze sobą współpracować na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym, by jak najlepiej służyć swoim członkom.

¹¹ *Deklaracja spółdzielczości* [online]. OZRSS [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://ozrss.promotion.org.pl/pliki/deklaracja_spoldzielczosci.pdf>.

¹² Zasady zawarte w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości, np.: ibidem.

7. *Troska o społeczność lokalną* – spółdzielnie są zobowiązane dbać o rozwój społeczności lokalnej, na terenie której działają¹³.

Spółdzielnie opierają swoją działalność na wartościach samopomocy, samoodpowiedzialności, demokracji, równości, sprawiedliwości i solidarności. Członkowie wyznają następujące wartości etyczne: uczciwość, otwartość, odpowiedzialność społeczną i troskę o innych¹⁴. Dobrze prosperujące spółdzielnie starają się z reguły o możliwe duży napływ nowych członków. Nie jest to nastawienie na maksymalizację zysku z kapitału, ale na jak najlepsze zaspokajanie potrzeb członków¹⁵.

W aspekcie zachowania trwałości funkcjonowania spółdzielni szczególnie istotne jest przyjęcie niepodzielności funduszu zasobowego – odmawia się członkom spółdzielni prawa do jego części w przypadku rozwiązania spółdzielni, jest on bowiem przekazany na cele spółdzielcze. Historycznie zasada ta wykształciła się najpierw w spółdzielniach typu Raiffeisena¹⁶. Chodzi głównie o tworzenie i rozwój stałego majątku spółdzielczego. Ważne jest także szczególne zaakcentowanie finansowania ze źródeł zewnętrznych, które jest niezwykle potrzebne, ale jednocześnie nie może powodować zmniejszenia samodzielności podmiotu spółdzielczego¹⁷.

Jak słusznie podkreśla się w literaturze, choć zasady spółdzielcze są z reguły „wytycznymi, przy pomocy których spółdzielnie wprowadzają swoje wartości do praktyki”, są one powszechnie traktowane jako swego rodzaju „spółdzielczy dekalog”¹⁸. Stanowią nie tylko podstawy działania przyjęte przez same spółdzielnie na całym świecie, ale również legislacji spółdzielczości wielu krajów oraz międzynarodowych regulacji odnoszących się do działalności spółdzielni¹⁹.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Kodeks dobrych praktyk* [online]. Mleczarstwo polskie [dostęp: 2015-01-10]. Dostępny w Internecie: <http://mleczarstwapolskie.pl/uploads/2010/kodeks_dobrych_praktyk.pdf>.

¹⁵ K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 19 i n.

¹⁶ H. Cioch, *Zasady roczdelskie i ich realizacja...*, s. 31 i n.

¹⁷ S. Dyka, *Spółdzielczość we współczesnej gospodarce*, red. idem, Warszawa 1998, s. 15-22. W. Czernasty, *Determinanty...*, s. 21 i n.

¹⁸ *Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości*, „Monitor Spółdzielczy” 1999, nr 1; A. Piechowski, *Edukacja i szkolenie w dziejach polskiej spółdzielczości* [online]. Problemy Polityki Społecznej [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://problemyps.pl/pps20/PPS20spoldzielczosc.pdf>>.

¹⁹ A. Piechowski, *Międzynarodowe Zasady i Wartości Spółdzielcze a praktyka działania spółdzielni*, w: *Odmiennosc podmiotów spółdzielczych od spółek prawa handlowego*, red. K. Lachowski, Warszawa 2006, s. 17 i n.; I. MacPherson, *Co-operative Principles for the 21st Century*, Geneva 1996, s. 10 i n. Zdaniem K. Pietrzykowskiego zasady spółdzielcze, ustanowione przez międzynarodową organizację pozarządową, oczywiście nie mają waloru norm prawa międzynarodowego. Nie są zatem formalnie wiążące dla polskich spółdzielni, w tym spółdzielni mieszkaniowych. *De lege lata* mają one znaczenie wyłącznie moralne. *De lege ferenda* natomiast odwołanie się do tych zasad powinno znaleźć się w przyszłej polskiej ustawie spółdzielczej. Tak: idem, *Pojęcie spółdzielni*, w: *Prawo rzeczowe. System Prawa Prywatnego*, t. 4, red. E. Gniewek, Warszawa 2012, s. 293 i n, SIP Legalis.

Biorąc pod uwagę różnorodność spółdzielni, można wyróżnić zasady przewodnie poszczególnych branż spółdzielczości. Przykładowo w rolniczej spółdzielczości handlowej powinno następować realizowanie potrzeb producentów-rolników w każdej fazie działalności produkcyjnej. W przemysłowej spółdzielczości wytwórczej i usługowej zasady te powinny wiązać się z proporcjonalnym udziałem w zysku w relacji do wkładu pracy²⁰.

2.2. Nurty ideowe spółdzielczości

W ruchu spółdzielczym wyróżnić można przynajmniej trzy nurty, które odmiennie formułowały cele istnienia spółdzielni: 1) idee liberalizmu ekonomicznego, 2) solidaryzm chrześcijański i 3) utopię socjalistyczną²¹.

Dla zwolenników neoliberalnych teorii spółdzielczości społeczeństwo to mozaika różnorodnych jednostek, grup społecznych i instytucji powiązanych wieloma odmiennymi w swym charakterze więziami. W zachowaniach i działaniach ludzkich szczególne znaczenie mają te skierowane na sferę ekonomiczną. Działania gospodarcze służą bowiem zaspokajaniu podstawowych potrzeb człowieka, które artykułowane są w postaci interesu ekonomicznego. W teoriach neoliberalnych kooperacja to współdziałanie jednostek przy realizacji ich ekonomicznych interesów²². Aksjomatami teorii nawiązujących do idei liberalnych są wolność jednostki i prawo do dysponowania własnością prywatną, będące jednym z przejawów wolności człowieka. Z tego powodu wyrażano pogląd, że spółdzielnie mogą istnieć przede wszystkim w gospodarce rynkowej²³.

Za prekursora liberalnych teorii spółdzielczości uznaje się Hermana Schultze-Delitzscha – twórcę koncepcji banków spółdzielczych zakładanych przez ludzi, którzy potrzebowali kredytów na cele gospodarcze. W roku 1852 zreorganizował on Kasę, tworząc z niej pierwszy bank spółdzielczy, który stał się wzorem późniejszego systemu niemieckich Banków Ludowych. Herman Schultze-Delitzsch twierdził, że zadaniem spółdzielczości jest ochrona indywidualnych interesów słabych ekonomicznie jednostek, a nie przekształcenie stosunków społecznych. Spółdzielcza forma gospodarowania nie może być oparta na jakiejś abstrakcyjnej idei uniwersalnej, lecz musi realistycznie odwoływać się

²⁰ Zob. W. Czternasty, *Determinanty...*, 23 i n.

²¹ Tak: A. Maliszewski, *Dylematy polskiej spółdzielczości*, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” 1989, nr 4, s. 21-49.

²² Idem, *Wartości wyznaczające sens istnienia ruchu spółdzielczego w Polsce*, w: *Spółdzielczość w lokalnym systemie samorządowym*, red. K. Z. Sowa, Warszawa 1988, s. 103 i n.

²³ Ibidem, s. 106 i n.

do tego, że ekonomiczny interes jednostek jest przewodnim motywem działania wszystkich ludzi²⁴.

Na ziemiach polskich nurt liberalny rozwinął się na terenie zaboru pruskiego, zwłaszcza w Wielkopolsce. Miały na to wpływ z jednej strony stosunkowo wysoki poziom gospodarczy tego regionu i nowocześniejsza niż w innych zaborach struktura społeczna z zaczątkami klasy średniej, z drugiej zaś – restrykcyjna wobec Polaków i polskości polityka zaborcy. Wyjątkowo żywe były tu ideały „pracy organicznej”, przy czym pojawiła się znaczna grupa aktywnych działaczy gospodarczych i społecznych²⁵. Liberalny nurt spółdzielczości polskiej miał nadal silną pozycję po odzyskaniu niepodległości, a Wielkopolska, dzięki swojemu rozwiniętemu i zintegrowanemu systemowi, pozostawała ostoją przedsiębiorczości społecznej II Rzeczypospolitej. Dopiero II wojna światowa przyłożyła jej kres. Niemiecki okupant zlikwidował polską, dobrze rozwijającą się spółdzielczość, konfiskując majątek na ziemiach przyłączonych do Rzeszy. Natomiast na terenach Generalnego Gubernatorstwa nałożył na spółdzielnie obowiązek m.in. zbierania tzw. kontyngentów płodów rolnych oraz związanych z nimi towarów premiowych²⁶.

Z kolei dla nurtu utopii socjalistycznej za najbardziej reprezentatywne uznaje się poglądy trzech myślicieli: Claude’a Henriego Saint-Simona, Karola Fouriera i Roberta Owena²⁷. Stworzyli oni doktrynę antagonizmu klasowego i wierzyli w możliwość radykalnej zmiany porządku społecznego oraz systemu politycznego i gospodarczego. Jak podkreśla się w literaturze, uznawali, że nadrzędnym celem jest przebudowa społeczeństwa, a nie realizacja interesów i potrzeb jednostkowych, ale grupowych, a nawet klasowych. Zanegowano własność prywatną i indywidualny zysk, przeciwstawiając im własność kolektywną i korzyści pozafinansowe. Niektórzy zwolennicy tego nurtu związali się później z partiami socjalistycznymi, zwłaszcza marksistowskimi, a ich model był określany jako „spółdzielczość klasowa” (lub „spółdzielczość robotnicza”)²⁸. Na ziemiach polskich nurt socjalistyczny przedsiębiorczości społecznej rozwijał się przede wszystkim w podległym Rosji Królestwie Polskim. Działał tam m.in. Edward Abramowski, twórca Towarzystwa Kooperatystów (1906 r.)²⁹. W lite-

²⁴ Ibidem, s. 107 i n.

²⁵ A. Piechowski, *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne w Polsce. Tradycje i przykłady*, w: *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*, red. E. Leś, Warszawa 2008, s. 13-33.

²⁶ K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 140 i n. Zob. szerzej G. Szczepańczyk, *Polityka okupanta wobec spółdzielczości wiejskiej w Generalnej Guberni*, Warszawa 1978.

²⁷ Tak: A. Maliszewski, *Wartości wyznaczające sens istnienia...*, s. 109 i n.

²⁸ Zob. A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13 i n.

²⁹ J. Pastuszka, E. Turkowski, *Spółdzielczość jako ruch obywatelski...*, s. 34 i n.; K. Krzeczkowski, *Dzieje życia i twórczość Edwarda Abramowskiego*, Warszawa 1933, s. 10 i n.; K.M. Cwynar, *Koope-*

raturze podkreśla się, że „Kooperatyzm praktyczny E. Abramowskiego wyrósł zarówno z ówczesnych koncepcji stowarzyszania się, jak i doświadczeń roczdelskich oraz kolejnych powstających wówczas kooperatyw angielskich, niemieckich, belgijskich, szwajcarskich, czy też francuskich”³⁰, na które to powołuje się on w swoich tekstach. E. Abramowski zdołał połączyć ówczesne doświadczenia spółdzielcze z projektami swoich poprzedników, włączając w ideę kooperatywu potrzebę przemiany społeczno-politycznej narodu polskiego³¹. Z kręgu tego Towarzystwa wywodziło się wielu znanych działaczy okresu II Rzeczypospolitej. Zaliczyć do nich można Romualda Mielczarskiego, Stanisława Thugutta i Mariana Rapackiego³².

Natomiast źródła solidaryzmu chrześcijańskiego tkwią w zasadzie miłości bliźniego i wzajemnej pomocy. Jego twórcy uważali, że społeczeństwo jest realną wspólnotą powiązaną naturalnymi więziami. Podstawowe znaczenie w takiej wspólnocie miały, według nich, rodziny oraz podział pracy, dla których istotny jest „pokój społeczny”³³. Konsekwencją przyjęcia przez spółdzielczość społecznej doktryny Kościoła jest z jednej strony traktowanie jej jako ruchu społecznego, z drugiej zaś – położenie nacisku na moralny aspekt pracy i współdziałanie. W teoriach spółdzielczych tego nurtu zarówno praca, jak i współdziałanie miały na celu przede wszystkim budowanie nowego rodzaju więzi społecznych przez wspólne zaspokajanie indywidualnych potrzeb (materialnych i duchowych) osób zrzeszających się w spółdzielniach³⁴. Solidaryzm odrzuca zdecydowanie traktowanie człowieka jako środka do osiągnięcia określonego celu, i to niezależnie od tego czy tym celem jest zysk jednostki, kapitalisty, czy korzyść ogółu, na którą powołuje się komunizm³⁵.

Praktycznie założenia solidaryzmu chrześcijańskiego w zakresie gospodarci społecznej realizował m.in. Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818-1888), czło-

ratyzm Edwarda Abramowskiego i jego realizacja przez Ignacego Solarza, w: *Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2013, s. 45 i n.

³⁰ Tak: K. M. Cwynar, *Kooperatyzm...*, s. 45 i n.; K. Krzeczkowski, *Dzieje życia...*, s. 10 i n.

³¹ Tak: K. M. Cwynar, *Kooperatyzm...*, s. 45 i n.

³² A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13 i n.

³³ *Ibidem*, s. 13-33.

³⁴ A. Maliszewski, *Wartości wyznaczające sens istnienia...*, s. 108 i n.

³⁵ R. Łętocha, *W imię dobra wspólnego. Leopold Caro – teoretyk solidaryzmu chrześcijańskiego*, [online]. Nowy Obywatel [dostęp: 2014-02-04]. Dostępny w Internecie: <<http://nowyobywatel.pl/2012/04/13/w-imie-dobra-wspolnego-leopold-caro-teoretyk-solidaryzmu-chrzescijanskiego/>>. Charles Gide, jeden z pierwszych teoretyków spółdzielczości, wskazał trzy główne zasady solidaryzmu. „Po pierwsze, nawet egoista, rozumiejący jednak istnienie solidarności międzyludzkiej, winien dobrze życzyć bliźnim, wiedząc, że wszystko dobre i złe, co się im przydarzy, wpływa również na jego losy. Po drugie, musi sam wobec innych dobrze postępować, w związku z wpływem ich położenia na swoje własne. Wreszcie, każdy pod wpływem tego kierunku musi stać się wyrozumialszy dla błędów innych, a bardziej wymagający wobec siebie samego”. L. Caro, *Solidaryzm. Jego zasady, dzieje i zastosowania*, Lwów 1931, s. 5-6.

wiek głęboko religijny³⁶. Na zasadzie wzajemnej pomocy najbiedniejszych oparł swoje pierwsze wiejskie kasy pożyczkowe w Anhausen (1862 r.) i Heddesdorf (1864 r.). Drugą ważną dla niego ideą była nieograniczona i solidarna odpowiedzialność członków całym swoim majątkiem. Jak pisał, „pomiędzy sobą powinni być odpowiedzialni wszyscy za jednego, a jeden za wszystkich”. Od roku 1869 niektóre spółdzielnie zaczęły również zaopatrywać członków w podstawowe środki do produkcji rolnej, stając się pierwowzorem rolniczych spółdzielni wielokierunkowego działania³⁷. Ich celem była nie tyle maksymalizacja zysku i rozwój własności indywidualnej, ile również tworzenie nowych stosunków społecznych opartych na wzajemnej pomocy i odpowiedzialność członków. Niemniej nie negowano ani roli zysku, ani własności prywatnej członków, wynikającej z wieczystego i naturalnego prawa³⁸.

Chrześcijański nurt spółdzielczości rozwijał się także na ziemiach polskich³⁹ – zwłaszcza w Galicji oraz Wielkopolsce. Choć już od lat 60. XIX w. działały w Galicji różnego rodzaju przedsiębiorstwa społeczne, szczególne dobre rozwijał się model spółdzielni raiffeisenowskich, nazywanych „Kasami Stefczyka” od nazwiska ich twórcy Franciszka Stefczyka. Doprowadził on do powstania wielu podobnych wiejskich spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych. Tworzył też spółdzielnie rolniczo-handlowe, propagował spółdzielczość mleczarską. W 1909 r. powołano we Lwowie „Centralną Kasę Spółek Rolniczych”⁴⁰. Przed I wojną światową w Galicji działało już 1397 kas Stefczyka liczących ponad 320 tys. członków i 73 spółdzielnie mleczarskie zrzeszające ok. 15 tys. osób. Dużą rolę w tym procesie, podobnie jak w Wielkopolsce, odegrali księża⁴¹.

L. Carlo, jeden z polskich teoretyków spółdzielczości, wskazywał solidaryzm chrześcijański jako model wart propagowania, gdyż sprzyja tworzeniu więzi międzyludzkich, solidarności, uczy współpracy i samopomocy. Spółdzielczość, jego zdaniem, przynosi zarówno niezwykle doniosłe i pozytywne zmiany gospodarcze, jak i bardzo istotne pożytki „mentalne” – zmieniając gruntownie myślenie ludzi. Wszystko to dobrze służy sprawie solidaryzmu, przybliża jego ustanowienie. L. Carlo podkreślał, że żadna ustawa sama przez się, choćby najlepsza, żaden przymus etatyzmu i socjalizmu nie zdadzą się na nic,

³⁶ J. Pastuszka, E. Turkowski, *Spółdzielczość jako ruch obywatelski...*, s. 31 i n.; T. Janczyk, *Spółdzielczość polska. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 1976, s. 22 i n.

³⁷ A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13-33.

³⁸ T. Janczyk, *Spółdzielczość ...*, s. 22 i n.; A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13 i n.

³⁹ Zob. też A. Wóycicki, *Moralne znaczenie spółdzielczości*, Referat wygłoszony na zjeździe przedstawicieli spółdzielni chrześcijańskich w Warszawie dnia 24 czerwca 1923 r., Warszawa 1923.

⁴⁰ F. Stefczyk, *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Kraków 1925, s. 27-34.

⁴¹ Tak: A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13 i n.

gdy „materiał ludzki będzie lichej i tępym”. „Przerabianie” ludzi na lepszych i dojrzalszych to szczytne zadanie spółdzielczości⁴².

Do spółdzielczości i jej znaczenia w społeczeństwie nawiązywali także przedstawiciele Kościoła. Przykładowo papież Pius XI w encyklice *Quadragesimo anno* z 1931 r. *expressis verbis* wymienił spółdzielnie jako instytucje ważne dla robotników, rzemieślników, rolników i „wszelkiego rodzaju najemników”⁴³. Z kolei Jan XXIII w encyklice *Mater et Magistra* z 1961 r. stwierdził: „Toteż wzywamy po ojcowsku naszych ukochanych synów, rzemieślników, i spółdzielców całego świata, by zdali sobie sprawę ze swej doniosłej roli w społeczeństwie, ponieważ to oni przyczyniają się do rozbudzenia we współobywatelach poczucia odpowiedzialności i ducha współpracy, jak również podtrzymują w nich upodobanie do oryginalnych wytworów ludzkich rąk i ich wysokiej jakości”. Zwracał uwagę na szczególną rolę spółdzielni dla rolników, wobec których pełnią one nie tylko funkcję ekonomiczną, ale również zapewniają sprawiedliwy i godny poziom życia⁴⁴.

Również Jan Paweł II w encyklice *Centesimus Annus* nawiązał do spółdzielczości, podkreślając „różnorodną działalność, podejmowaną także przez wielu chrześcijan, a związaną z zakładaniem spółdzielni wytwórczych, spożywców oraz spółdzielni kredytowych, z rozwijaniem oświaty ludowej i kształcenia zawodowego, z tworzeniem eksperymentalnych form udziału w życiu przedsiębiorstwa i całego społeczeństwa”⁴⁵. Także Benedykt XVI przy okazji Światowego Dnia Żywności w 2012 r. wskazywał, że spółdzielczość to konkretny wyraz zasady pomocniczości, głoszonej w nauczaniu społecznym Kościoła, która jest podstawą relacji między osobą, społeczeństwem i instytucjami. Zasada ta zapewnia każdemu wkład w rozwój i ochronę jego praw. „W świecie, który stara się przezwyciężyć kryzys ekonomiczny i nadać globalizacji znaczenie autentycznie ludzkie, spółdzielczość stanowi nowy typ gospodarki, który służy osobie” – pisze Ojciec Święty⁴⁶. Natomiast zwracając się do przedstawicieli spółdzielczych podmiotów gospodarczych, Benedykt XVI wskazał, że „Najważniej-

⁴² L. Caro, *Solidaryzm. Jego zasady, dzieje...*, s. 5 i n. Prymas ks. Stefan Wyszyński pisał, że myślał przewodnią wielu dzieł, rozpraw i artykułów prof. Caro jest walka o moralność życia gospodarczego; walka o prymat etyki w życiu gospodarczym to bodaj największa zasługa prof. Caro i dla nauki oraz dla polskiego życia społeczno-gospodarczego. Prof. Caro widział dobrze bliski związek spraw społeczno-gospodarczych z naukami moralnymi – por. S. Wyszyński, *Śp. Prof. Leopold Caro*, „Ateneum Kapłańskie” 1939, t. 43.

⁴³ A. Piechowski, *Gospodarka społeczna...*, s. 13-33

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ *Encyklika Centesimus Annus* [online]. OPOKA [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <http://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/centesimus_2.html#m4>.

⁴⁶ *Papież: spółdzielczość służy osobie ludzkiej* [online]. Wiara.pl [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <<http://papiez.wiara.pl/doc/1329770.Papiez-spoldzielczosc-sluzy-osobie-ludzkiej>>.

szą rzeczą jest dziś pamiętać o tym, co znamionuje katolickie spółdzielnie: o inspiracji chrześcijańskiej, którą winny się zawsze kierować. Bądźcie więc wierni Ewangelii i nauczaniu Kościoła. Należy to do waszej tożsamości”⁴⁷. Również obecny papież Franciszek jest entuzjastą spółdzielczości. Podczas II Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie podkreślił, że stawia na spółdzielczość jako formę zarządzania przedsiębiorstwami i ostrzegął, że pozostawianie młodych ludzi bez pracy i szansy na przyszłość jest zjawiskiem niebezpiecznym. W spółdzielczości praca i godność osoby idą ramię w ramię. Solidarności należy przestrzegać również przy organizacji pracy, aby zapewnić pluralizm wśród tych, którzy zarządzają rynkami. Spółdzielczość, zdaniem papieża Franciszka, jest „drogą do równości w warunkach zróżnicowania”⁴⁸.

2.3. Wpływ polityk i prawa Unii Europejskiej na rozwój spółdzielni rolniczych

Utworzenie w 1957 r. Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (obecnie: Unia Europejska)⁴⁹ przyczyniło się do wyodrębnienia tzw. szczegółowych polityk unijnych⁵⁰: m.in. rolnej, społecznej, regionalnej, ochrony środowiska i energetycznej. Nie ulega wątpliwości, że dla ich realizacji niezmiernie istotne jest zrzeczanie się producentów rolnych i podejmowanie takich działań jak chociażby wspólna sprzedaż produktów rolnych, zakup środków produkcji, angażowanie się w przetwórstwo, przedsięwzięcia w zakresie odnawialnych źródeł energii, wspieranie rolnictwa ekologicznego czy też zapewnienie pracy osobom bezrobotnym lub niepełnosprawnym⁵¹.

Na funkcjonowanie spółdzielni rolniczych największy wpływ ma Wspólna Polityka Rolna (WPR)⁵². Są one bowiem istotnymi podmiotami działającymi na

⁴⁷ *Spółdzielczość* [online]. OPOKA [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <http://opoka.org.pl/biblioteka/I/IK/niedziela201324_spoldzielczosc.html>.

⁴⁸ *W ruchu spółdzielczym: praca i godność osoby* [online]. KRS [dostęp: 2015-04-07]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=280:w-ruchu-spodzielczym-praca-i-godno-osoby-id-rami-w-zami&catid=11:aktualnoci&Itemid=489>.

⁴⁹ Traktat o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (tzw. Traktat Rzymski) podpisany 25 marca 1957 r. (wszedł w życie 1 stycznia 1958 r.), Dz. U. z 2004 r., Nr 90, poz. 864/2.

⁵⁰ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom I (art. 1-89)*, red. A. Wróbel et al., SIP LEX 2012.

⁵¹ COPA, COGECA, *Promowanie pozycji rolników i spółdzielni w łańcuchu dostaw żywności* [online]. COPA-COGECA [dostęp: 2015-02-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.copa-cogeca.be/img/user/file/902_v_p.pdf>.

⁵² A. Jurcewicz, P. Popardowski, J. Zięba, *Prawne podstawy wspólnej polityki rolnej*, w: *Prawo i polityka rolna Unii Europejskiej*, red. A. Jurcewicz, Warszawa 2010, s. 14-15; A. Jurcewicz, *Traktatowe podstawy unijnego prawa rolnego w świetle orzecznictwa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2012.

branżowych rynkach rolnych, przyczyniającymi się do zwiększenia dochodów producentów rolnych oraz wzmocnienia ich pozycji w łańcuchu żywnościowym⁵³. Według Traktatu Rzymskiego z 1957 r. (obecnie: Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁵⁴) główne cele WPR to: zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej; zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, zwłaszcza przez podniesienie indywidualnego dochodu osób pracujących w rolnictwie; stabilizacja rynków; zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw; zapewnienie rozsądnych cen w dostawach dla konsumentów (art. 39)⁵⁵.

Należy nadmienić, że niezmiernie trudno osiągnąć cel związany ze zwiększeniem dochodowości w rolnictwie. Bezsprzecznie niestabilność dochodów i cen oraz ryzyko związane z warunkami naturalnymi w rolnictwie są bardziej znaczące, a dochody rolników średnio niższe niż w pozostałych sektorach gospodarki⁵⁶. Warto dodać, że sektor rolniczy charakteryzuje się dużym rozproszeniem w porównaniu z innymi etapami łańcucha żywnościowego, które są lepiej zorganizowane i dlatego posiadają większą siłę. Ponadto europejscy rolnicy muszą zmierzyć się z konkurencją ze strony rynków światowych. Jednocześnie zobowiązani są do przestrzegania wysokich norm wynikających z ochrony środowiska, potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa żywności i jej jakości oraz dobrostanu zwierząt, których wymagają mieszkańcy Europy⁵⁷.

Ogromna różnica w sile ekonomicznej pomiędzy rolnikami a przetwórcami i sprzedawcami jest dowodem braku równowagi w łańcuchu dostaw żywności⁵⁸. Głównym skutkiem takiego stanu rzeczy jest obniżanie cen płaconych

⁵³ COPA, COGECA, *Promowanie pozycji...*, op. cit.

⁵⁴ Wersja skonsolidowana z 26 października 2012 r. (Dz.Urz.UE.C Nr 326, s. 47). Zgodnie z Traktatem lizbońskim (art. 2) Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską został zmieniony na Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

⁵⁵ A. Jurcewicz, P. Popardowski, J. Zięba, *Prawne podstawy wspólnej...*, s. 14-15. Na temat celów WPR zob. E. Tomkiewicz, *Limitowanie produkcji w ustawodawstwie rolnym Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa 2000, s. 28 i n.; M. Szewczyk, *Administracyjno-prawne aspekty realizacji Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce*, Lublin 2009, s. 19 i n.

⁵⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR PR do 2020 r.: *Sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi*. [online]. Dostępny w Internecie: <<http://webapi.cor.europa.eu/> [dostęp: 2015-02-15].

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Łańcuch dostaw żywności obejmuje rolników, spółdzielnie rolnicze, organizacje producentów, przetwórców spożywczych, hurtowników i sprzedawców detalicznych, sieci supermarketów, gastronomię, restauracje oraz bezpośrednią produkcję na własne potrzeby, produkcję prywatną i konsumentów, a także podmioty gospodarcze spoza łańcucha dostaw żywności, takie jak przedsiębiorstwa komunikacji i promocji, dostawców usług transportowych i logistycznych, energii i innych usług, opakowań, środków technicznych, dodatków, technologii i usług konsultacyjnych (tak: Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 7 września 2010 r. w sprawie sprawiedliwego wynaj-

rolnikom. Dlatego słusznym rozwiązaniem jest promowanie rozwoju spółdzielni, co Komisja Europejska często podkreśla. Z tych względów podejmowane działania, także legislacyjne, zarówno na poziomie unijnym, jak i krajowym, powinny zmierzać do zwiększania wpływu i siły negocjacyjnej spółdzielni rolniczych na rynku. Główny problem polega na tym, że rolnicy otrzymują coraz mniejszą część wartości dodanej wytworzonej w łańcuchu dostaw żywności, natomiast część, z jakiej korzysta przemysł spożywczy, wzrasta⁵⁹. Środkiem zaradczym na choć częściowe rozwiązanie tego problemu ma być zrzeszanie się producentów rolnych.

Mimo że przepisy nie narzucają spółdzielni jako formy współpracy, zasadna wydaje się teza, że jest to struktura najkorzystniejszej wpisująca się w rozwój agrobiznesu. Spółdzielnie, co do zasady, przeznaczone są dla małych i średnich gospodarstw rolnych, czyli z reguły rodzinnych. Są one elastyczną formą prowadzenia działalności gospodarczej tworzoną przez niejednolite podmioty, która daje szansę rozwoju właśnie gospodarstwom rolnym, bardzo przecież zróżnicowanym pod względem zarówno powierzchni, jak i stopnia modernizacji. Jedno z założeń WPR stanowi, że podstawową jednostką produkcyjną w rolnictwie Unii Europejskiej jest gospodarstwo rodzinne⁶⁰. Taka jednostka, niezależnie od swej wielkości, jest podmiotem małym⁶¹. Członkostwo w spółdzielni umożliwia jej rozwój i zwiększa konkurencyjność na rynku europejskim.

W Rezolucji Parlamentu Europejskiego z 7 września 2010 r. w sprawie sprawiedliwego wynagrodzenia dla rolników⁶² podkreślono, że osiągnięte zostały wszystkie cele dotyczące rolnictwa określone w traktatach rzymskich (zwiększenie wydajności, wystarczające zaopatrzenie w żywność, rozsądne ceny konsumpcyjne, stabilizacja rynków) z wyjątkiem zapewnienia w rolnictwie odpowiednich dochodów. Z rezolucji wynika, że zasadne jest stosowne uwzględnienie tego faktu przez Komisję. Konieczne jest także natychmiastowe zajęcie się problemami nieuczciwego podziału zysków w ramach łańcucha dostaw żywności, szczególnie w zakresie odpowiedniego wynagradzania rolników. Podobne wnioski sformułowano także w Rezolucji Parlamentu Europej-

grodenia dla rolników: poprawa funkcjonowania łańcucha dostaw żywności w Europie [online]. PE [dostęp: 2013-09-01]. Dostępny w Interencie: <<http://europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0302+0+DOC+XML+V0//PL>>.).

⁵⁹ *Promowanie pozycji rolników i spółdzielni w łańcuchu dostaw żywności* [online]. FBZPR [dostęp: 2015-02-15]. Dostępny w Interencie: <http://www.fbzpr.org.pl/docs/zalacznik_copa.pdf>.

⁶⁰ Zob. A. Jurcewicz, P. Popardowski, J. Zięba, *Prawne podstawy wspólnej...*, s. 10 i n.

⁶¹ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2014-08-05]. Dostępny w Interencie: <<http://krs.org.pl>>; Zob. A. Suchoń, *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rozwój spółdzielczości rolniczej*, „Zeszyty Naukowe Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing” 2012, nr 8, s. 438-452.

⁶² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 7 września 2010 r.

skiego w sprawie podwyżek cen żywności z 9 lutego 2011 r.⁶³ oraz Decyzji Komisji z dnia 30 lipca 2010 r. ustanawiającej Forum Wysokiego Szczebła do spraw Poprawy Funkcjonowania Łańcucha Dostaw Żywności⁶⁴.

Wiele instytucji i organizacji związanych z funkcjonowaniem Unii Europejskiej, w tym COPA/COGECA, podkreśla, że niezbędne jest stworzenie ułatwień dla spółdzielni zrzeszających rolników, tak aby mogły one poprawić swoją pozycję na unijnym jednolitym rynku i zapewnić planowanie produkcji oraz jej dostosowanie do popytu w kwestii ilości i jakości, koncentrować podaż i wprowadzać na rynek produkty swoich członków⁶⁵.

Przepisy unijne zachęcają producentów rolnych do współpracy i budowania stabilnej struktury organizacyjnej. Przede wszystkim wspomnieć należy o regulacjach dotyczących rynków rolnych, szczególnie mleka oraz owoców i warzyw. Na tym pierwszym spółdzielnie występują jako podmioty skupujące, grupy producentów rolnych oraz organizacje producentów rolnych; natomiast na tym drugim – jako organizacje producentów owoców i warzyw, a w nowych państwach Unii Europejskiej – jako wstępnie uznane organizacje producentów owoców i warzyw. Do zrzeszania się rolników zachęcają regulacje unijne dotyczące nie tylko rynków rolnych, ale także finansowania oraz rozwoju obszarów wiejskich.

Dane statystyczne potwierdzają, że spółdzielnie rolnicze odgrywają znaczącą rolę na europejskich rynkach rolnych w zakresie ich stabilizacji, wpisują się zatem w traktatowy cel Wspólnej Polityki Rolnej. W wielu regionach Unii Europejskiej można zaobserwować stosunkowo wysoki udział spółdzielni w rynku mleka – wynoszący ponad 90%. Odnosi się to przede wszystkim do terytorium Austrii, Danii, Szwecji czy Finlandii⁶⁶. Od kilku lat zauważyć można konsolidację spółdzielni mleczarskich. Działanie to ma na celu zwiększenie konkurencyjności podmiotów spółdzielczych. W wyniku tego procesu podmioty te z reguły przeobrażają się w duże przedsiębiorstwa, czasami o charakterze międzynarodowym. Przykładem jest chociażby Arla Foods – szwedzko-duńska spółdzielnia z siedzibą w Aarhus w Danii. Jest ona jednym z największych producentów wyrobów mlecznych na świecie. Powstała w 2000 r. w wyniku fuzji szwedzkiej Spółdzielni Mleczarskiej Arla Ekonomisk Förening i duńskich spółdzielni mleczarskich Danish MD Foods⁶⁷.

⁶³ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 9 lutego 2011 r. w sprawie podwyżek cen żywności [online]. PE [dostęp: 2013-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2011-0116&language=PL>>.

⁶⁴ Dz. U UE C 2010, L 210, s. 4 z 3 sierpnia 2010 r.

⁶⁵ *Promowanie pozycji rolników...*, op. cit.

⁶⁶ M. Hanisch, M. Müller, J. Rommel, *Support...*, s. 15 i n.

⁶⁷ Federation of Danish Cooperatives, *The Agricultural Cooperatives in Denmark* [online]. WISC [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <<http://uwcc.wisc.edu/icic/orgs/ica/mem/country/denmark>>.

Dla rolnictwa unijnego istotny jest rynek trzody chlewnej. Również w tej branży w niektórych krajach spółdzielczość ma charakter dominujący. Dotyczy to przede wszystkim Danii (86%), Finlandii (71%), Szwecji (51%), Malty (100%) i Francji (94%), ale w mniejszym stopniu również Belgii, Czech, Niemiec, Hiszpanii, Austrii, Węgier i Włoch⁶⁸. Duże znaczenie spółdzielnie mają także na europejskim rynku owoców i warzyw. Przykładowo w Holandii, Belgii i Szwecji mają pozycję dominującą – ich udział w rynku wynosi ponad 70%. Stosunkowo silną pozycję mają również w Austrii, Danii, Niemczech, Grecji, Finlandii, Hiszpanii, Francji, Czechach, Włoszech, Portugalii i Wielkiej Brytanii, z wkładem w analizowany rynek ponad 30%⁶⁹. W tych krajach większość spółdzielni to zarazem organizacje producentów owoców i warzyw spełniające wymagania wynikające z rozporządzeń Unii Europejskiej. Szczególnie duże jest ich znaczenie w Holandii, w której już w 2000 r. do 14 oficjalnie zarejestrowanych organizacji producentów członkowie dostarczali ponad 70% wszystkich owoców i warzyw tego kraju. W kolejnych latach udział ten zwiększył się do około 95%. Również giełdy ogrodnicze w tym państwie prowadzone są w formie spółdzielni⁷⁰.

W przeciwieństwie do Polski w niektórych krajach europejskich spółdzielnie działają też na rynku cukru. Łączny udział spółdzielni jest tu jednak niższy niż w innych sektorach i wynosi około 40%. Ich podstawowym zadaniem jest zakup buraków cukrowych od rolników i produkcja cukru. Cieszą się one popularnością we Francji, Holandii, Hiszpanii i Włoszech⁷¹. Spółdzielnie występują także na rynku wina. W Hiszpanii ich udział wynosi blisko 70%, we Włoszech – 52%, we Francji – 36%, w Portugalii – 42%. Za największą spółdzielnię w tej branży uważana jest włoska Riunite & CIV S.C.A, z rocznym obrotem przekraczającym 415 mln euro⁷².

Spółdzielnie rolnicze działające w wielu krajach „starej” Unii Europejskiej, z uwagi na rozbudowaną strukturę oraz przedmiot działalności, wpisują się w realizację unijnej zasady wielofunkcyjności rolnictwa⁷³ i zrównoważonego

⁶⁸ P. Pyykkönen, S. Bäckman, P. Ollila, *Support for Farmers'...*, s. 18 i n.

⁶⁹ J. Bijman, *Support for Farmers'...*, s. 17 i n.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ B. Smit, K. de Bont, *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Sugar*, Wageningen 2012, s. 15 i n.

⁷² I. Theodorakopoulou, C. Iliopoulos, *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Wine*, Wageningen 2012, s. 18 i n.

⁷³ Jak słusznie zaznaczyła E. Tomkiewicz „...obecna koncepcja europejskiego modelu rolnictwa, oparta na założeniu jego wielofunkcyjnej natury, zakłada, że sektor ten pełni nie tylko tradycyjne funkcje w zakresie produkcji żywności”. Autorka podkreśla, że istotne są również funkcje związane z ochroną środowiska naturalnego oraz funkcje społeczne związane z polityką rozwoju obszarów wiejskich. Tak: E. Tomkiewicz, *Polityka rozwoju obszarów wiejskich w kontekście europejskiego modelu rolnictwa*, w: *Prawo w XXI wieku*, pod red. W. Czaplińskiego, Warszawa

rozwoju obszarów wiejskich. Ten ostatni postulat przewiduje wspieranie na tych terenach zróżnicowanej działalności gospodarczej, tworzenie nowych miejsc pracy, poprawę warunków życia oraz zapewnienie obywatelom dostępu do szerokiego katalogu usług i nowoczesnej infrastruktury, czego konsekwencją będzie kompleksowe zwiększanie atrakcyjności terenów wiejskich jako miejsc pracy i zamieszkania⁷⁴. Ogólnie można powiedzieć, że w przypadku zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich problemy ekonomiczne, społeczne i środowiskowe (ekologiczne) postrzegane są jako równorzędnie w polityce gospodarczej⁷⁵.

Wspólna Polityka Rolna w latach 2014-2020, w kontekście spółdzielczości, skupia się na trzech celach: po pierwsze – na efektywnej produkcji żywności, czyli zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego, poprawie zdolności produkcyjnej rolnictwa unijnego i jego konkurencyjności oraz zwiększeniu dochodów rolników; po drugie – na zrównoważonym zarządzaniu zasobami naturalnymi, czyli wspieraniu działalności rolniczej prowadzonej metodami przyjaznymi środowisku, zabezpieczeniu dostarczania środowiskowych dóbr publicznych, promowaniu ekologicznego wzrostu przez innowacje, kontynuacji działań mających na celu łagodzenie skutków zmiany klimatu; po trzecie – zrównoważonym rozwoju terytorialnym, czyli wspieraniu zatrudnienia na terenach wiejskich, zachowaniu sfery społecznej obszarów wiejskich i promowaniu dywersyfikacji, aby umożliwić wykorzystanie potencjału przez podmioty lokalne⁷⁶.

Spółdzielnie z jednej strony mogą pomóc w realizacji tych trzech celów, z drugiej zaś – te nowe zadania przyczynią się do rozwoju i poszerzenia przedmiotu działalności przez niektóre spółdzielnie czy zakładania nowych podmiotów. Do poprawy zdolności produkcyjnej i konkurencyjności sektora rolnego oraz zwiększenia jego udziału wartościowego w łańcuchu żywnościowym producentów rolnych bezsprzecznie może przyczynić się spółdzielczość branżowa. Angażowanie się zrzeszeń rolników w negocjowanie cen produktów rolnych, zakup tańszych środków produkcji oraz przetwórstwo mogą wpłynąć na zwiększenie dochodów rolników. Tym działającym w spółdzielniach łatwiej także spełnić cel drugi związany z prowadzeniem działalności rolniczej meto-

2006, s. 964 i n.; idem, *Legitymizacja organizacji rolników w UE i ich wpływ na regulacje unijnego prawa rolnego*, w: „*Studia Iuridica Agraria*” 2011, Tom IX, s. 272-273.

⁷⁴ M. Adamowicz, M. Zwolińska-Ligaj, *Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „*Zeszyty Naukowe SGGW z Warszawy, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*” 2009, nr 2 (51), s. 11-38.

⁷⁵ R. Baum, *Kryteria oceny zrównoważonego rozwoju w gospodarstwach rolniczych*, „*Roczniki AR Poznań CCCLVIII, Ekon.*” 2003, nr 2, s. 3-10.

⁷⁶ Zob. szerzej np. Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 r.

dami ukierunkowanymi na dbałość o ochronę środowiska, rozwój rolnictwa zrównoważonego oraz wzrost gospodarczy przyjazny środowisku poprzez innowacje, wprowadzenie nowych technologii czy produktów, zmianę procesów produkcyjnych⁷⁷.

Unia Europejska w wielu dokumentach podkreślała, jak istotne znaczenie w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym odgrywa spółdzielczość. Przykładem jest „Biała Księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych” dokument konsultacyjny Unii Europejskiej. Zaakcentowano tu, że w większości państw członkowskich powstają nowe, małe spółdzielnie, szczególnie w sektorze socjalnym, opieki zdrowotnej, usług, rozwoju lokalnego i regionalnego. Stanowią one cenne źródło pracy na podupadających obszarach przemysłowych i miejskich, w słabo zaludnionych regionach, jak też dla osób zagrożonych wykluczeniem⁷⁸. Komisja Europejska podkreśla, m.in. „że ekonomia społeczna i spółdzielnie przyczyniają się do realizacji kluczowych celów politycznych Unii Europejskiej, takich jak polityka społeczna i zatrudnienia, rozszerzenie Unii, rozwój regionalny wsi, rolnictwo”. Komisja uważa, że tendencja ta powinna zostać podtrzymana i że obecność spółdzielni w rozmaitych programach i w polityce Wspólnoty powinna być w coraz większym stopniu wykorzystywana i promowana⁷⁹.

Poza tym w dokumencie „O promowaniu spółdzielni w Europie”⁸⁰ zawarto sugestie dla rządów państw członkowskich odnośnie do wspierania spółdzielczości, poprawy legislacji spółdzielczej oraz pełniejszego jej uwzględniania w formułowanych celach polityki wspólnotowej. Jedną z najważniejszych rekomendacji tego komunikatu brzmi następująco: „legislatorzy z poszczególnych krajów, przygotowując nowe ustawy dotyczące spółdzielni, powinni zatem opierać się na tej spółdzielczej definicji, wartościach i zasadach; jest przy tym pożądane, aby Państwa Członkowskie były również wystarczająco elastyczne w celu umożliwienia spółdzielniom efektywnej konkurencji na swoich rynkach, na równoprawnych warunkach z innymi formami przedsiębiorstw. Spółdzielniom nie jest potrzebne preferencyjne traktowanie, lecz legislacja, która daje im równe szanse”⁸¹.

Jak już zasygnalizowano, dla Unii Europejskiej duże znaczenie ma polityka społeczna, w tym ekonomia społeczna, która łączy się ze spółdzielczością, szczególnie socjalną. Przykładowo Europejska Strategia Lizbońska kładzie duży nacisk na tworzenie miejsc pracy i rozwój gospodarczy. Realizacji tych celów

⁷⁷ A. Suchoń, *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej...*, s. 438-452.

⁷⁸ Komisja Europejska, *Biała Księga...*, s. 5 i n.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Komisja Wspólnot Europejskich, *O promowaniu spółdzielni w Europie*, Warszawa 2004.

⁸¹ *Ibidem*.

służyć ma promocja zatrudnienia, modernizacja polityki opieki społecznej opartej na transferach pieniężnych, wspieranie zdolności adaptacyjnej pracowników, zapewnienie elastyczności rynków pracy. Dla osiągnięcia tych zadań kluczowe znaczenie ma rozwój społeczeństwa obywatelskiego⁸².

W tym miejscu warto zaznaczyć, że pojęcie ekonomii społecznej jest bardzo szerokie i odnosi się do wielu sfer życia społecznego. Niemniej jednak podstawową zasadą jest prymat działania na rzecz ludzi (członków, podopiecznych) nad osiąganiem wysokiego zysku. Oznacza to, że dla jednostek ekonomii społecznej istotne znaczenie – obok celu gospodarczego – ma misja społeczna, w tym przede wszystkim przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu⁸³. Do podmiotów ekonomii społecznej zaliczone zostały m.in. spółdzielnie pracy, spółdzielnie socjalne, spółdzielnie inwalidów i niewidomych⁸⁴ oraz fundacje, stowarzyszenia, towarzystwa pomocy wzajemnej, organizacje pozarządowe. W literaturze podkreśla się, że najważniejsze cechy tych podmiotów to: aktywność w sektorze prywatnym i publicznym, usytuowanie pomiędzy państwem a rynkiem, misja ekonomiczna i społeczna, pierwszeństwo pracy nad kapitałem, ograniczony i równy podział zysków, demokratyczne podejmowanie decyzji, praca na rzecz społeczności lokalnych, zaspokajanie potrzeb uczestników w zakresie, w jakim nie mogą tego uczynić państwo ani rynek, wysoka jakość i trwałość relacji wewnętrznych, pozyskiwanie zasobów z różnych źródeł, a nie tylko z rynku⁸⁵. Sektor ekonomii społecznej działa na zasadzie wspólnotowości, polegającej na wspólnej pracy i redystrybucji zysku. Stara się zapewnić pracę zamiast zasiłku⁸⁶.

W komunikacie Komisji „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”⁸⁷ zaakcentowano, że u podstaw strategii „Europa 2020” powinny leżeć trzy priorytety: rozwój inteligentny (rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji), zrów-

⁸² A. Sienicka, A. Van den Bogaert, *Modele przedsiębiorstwa społecznego: Polska i Belgia*, 2009 [online]. Romowie.com [dostęp: 2013-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://romowie.com/equal/mps.pdf>>.

⁸³ *Ekonomia społeczna – podstawowe informacje* [online]. NGO [dostęp: 2013-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://ngo.pl/x/83813>>.

⁸⁴ Zob. też np. R. Szarfenberg, *Spółdzielczość, gospodarka społeczna a polityka społeczna* [online]. Problemy Polityki Społecznej [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://problemypl.pps20/PPS20/spoldzielczosc.pdf>>.

⁸⁵ *Podmioty ekonomii społecznej* [online]. Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://woes.pl/pes,14>>.

⁸⁶ J. Bugajski, *Ekonomia społeczna – nowość nie tylko polska* [online]. Sprawy nauki [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.sprawynauki.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1443&Itemid=1>.

⁸⁷ Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* [online]. EC [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.

noważony (wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej) i sprzyjający włączeniu społecznemu (wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i ekonomiczną)⁸⁸. W dokumencie tym podkreślono, że rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu oznacza wzmocnienie pozycji obywateli poprzez zapewnienie wysokiego poziomu zatrudnienia, inwestowanie w kwalifikacje, zwalczanie ubóstwa oraz modernizowanie rynków pracy, systemów szkoleń i ochrony socjalnej, aby pomóc ludziom w przewidywaniu zmian i radzeniu sobie z nimi, by mogli budować spójne społeczeństwo.

Ważne jest również, aby korzyści ze wzrostu gospodarczego rozkładały się równo w całej Unii, w tym w regionach najbardziej oddalonych, zwiększając w ten sposób spójność terytorialną⁸⁹. Idea leżąca u podstaw europejskiego modelu społecznego zakłada, że jednostka nie ma być pozostawiona sama sobie, zdana jedynie na siły rynku w zakresie zaspokajania swoich potrzeb. Odnosi się to zwłaszcza do sytuacji niemożności podjęcia pracy z powodu choroby, niepełnosprawności, wypadku, bezrobocia bądź podeszłego wieku⁹⁰. Można zatem uznać, że ekonomia społeczna wspierana przez Unię Europejską przyczyniła się do rozwoju spółdzielni socjalnych w państwach członkowskich czy zmian legislacyjnych dotyczących spółdzielni⁹¹. Szczególnie efektywny instrument rozwoju spółdzielni socjalnych stanowią środki unijne.

Działalność spółdzielni wpisuje się także w realizację polityki regionalnej⁹² oraz energetycznej Unii Europejskiej. Ta pierwsza skupia się na zwiększaniu spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej UE. W szczególności Unia zmierza do zmniejszenia dysproporcji w poziomach rozwoju różnych regionów oraz zacofania regionów najmniej uprzywilejowanych. Regulacje odnoszące się do tejże polityki zawarte zostały w art. 174-178 Traktatu o funkcjonowaniu UE⁹³. Jak podkreśla się w literaturze, europejska polityka regionalna zmierza do harmonijnego rozwoju Unii, niwelowania różnic, czyli osiągnięcia spójności pomiędzy różnymi obszarami pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego⁹⁴. Polityka

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ D. Jarre, *Europejski model społeczny i usługi socjalne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej*, w: *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, red. E. Leś, M. Ołdak, Warszawa, 2007, s. 61-71.

⁹¹ Przykładem jest francuska ustawa z 31 lipca 2014 r., o której szerzej w dalszej części pracy.

⁹² Zob. np. K. Kokocińska, *Polityka regionalna w Polsce i w Unii Europejskiej*, Poznań 2010, s. 14 i n.; S. Pastuszka, *Polityka regionalna Unii Europejskiej. Cele, narzędzia, efekty*, Warszawa 2012.

⁹³ Zob. szerzej P. Kucharski, *Komentarz do art. 174 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. I, SIP LEX 2012.

⁹⁴ T.G. Grosse, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Warszawa 2000, s. 7 i n.

regionalna zakłada: wsparcie rozwoju gospodarczego regionów zacofanych ekonomicznie, restrukturyzację regionów i obszarów przygranicznych, zwalczanie bezrobocia i stymulowanie rozwoju wsi, a także pomoc regionom w wykorzystaniu ich potencjału oraz poprawienie konkurencyjności⁹⁵.

Jak wskazuje Traktat wśród regionów szczególną uwagę poświęca się obszarom wiejskim. Spółdzielnie, co do zasady, związane są z danym regionem – znają jego specyfikę, często mają długą tradycję. Spółdzielnie rolnicze przyczyniają się do rozwoju wsi. Warto podkreślić, że VII zasadę spółdzielczą, przyjętą na XXXI Kongresie Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchesterze w 1995 r., stanowi właśnie troska o społeczność lokalną⁹⁶. Działalność wielu spółdzielni przyczynia się do ochrony interesów konsumentów, wpisując się w przesłanie z artykuł 169 TWE. Mianowicie przepis ten wskazuje, że dążąc do popierania interesów konsumentów i zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów, Unia przyczynia się do ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i interesów gospodarczych konsumentów, jak również wspierania ich prawa do informacji, edukacji i organizowania się w celu zachowania ich interesów.

Od kilku lat szczególnie istotna dla UE jest polityka energetyczna, która ma na celu zachowanie bezpieczeństwa energetycznego⁹⁷ i zwiększanie wykorzystywania energii odnawialnej. Do 2020 r. udział tego rodzaju energii w końcowym zużyciu energii brutto w UE ma wynosić 20%. Wynika to z Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych, zmieniającej i w następstwie uchylającej dyrektywy 2001/77/WE i 2003/30/WE⁹⁸. Okazuje się, że spółdzielnie angażują się także w osiągnięcie tych założeń. Odnotować należy bowiem spory udział tych podmiotów w budowie biogazowi, elektrowni wiatrowych czy urządzeń fotowoltaicznych⁹⁹.

W Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów do 2020 r.: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi zaakcentowano, że konieczne jest podkreślenie szczególnej roli rolnictwa w przeciwdziałaniu zmianie klimatu¹⁰⁰. Może się ono

⁹⁵ *Polityka regionalna UE* [online]. UE [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.uniaeuropejska.info.pl/polityka-regionalna-ue>>.

⁹⁶ *Deklaracja spółdzielczości...*, op. cit.

⁹⁷ M. Tatarzyński, *Polityka energetyczna Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3-4.

⁹⁸ Dz. U.UE. L. 140 z 5 czerwca 2009 r., s.16

⁹⁹ *Europejska polityka energetyczna* [online]. UE [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/l27067_pl.htm>.

¹⁰⁰ S. Naumann, A. Frelih-Larsen, *Klimaschutz in der Landwirtschaft. Ziele und Anforderungen zur Senkung von Treibhausgasemissionen*, Berlin 2010; *Genossenschaften und Klimaschutz*, red. C. Schröder, H. Walk, Wiesbaden 2014.

przyczynić do zrównoważonego zaopatrzenia w energię oraz rozwoju chemii przyjaznej dla środowiska oparącej się na zasobach naturalnych. Szczególna rola przypada również władzom lokalnym i regionalnym, które wspierają innowacyjne, również oparte na biomasie, koncepcje produkcji energii¹⁰¹.

Spółdzielnie są także aktywnym podmiotem angażującym się w realizację unijnej polityki w dziedzinie środowiska naturalnego. Cele tej polityki określone w 191 TFUE obejmują m.in. zachowanie, ochronę i poprawę jakości środowiska naturalnego; ochrona zdrowia ludzkiego; rozsądne i racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych; promowanie na płaszczyźnie międzynarodowej środków zmierzających do rozwiązywania regionalnych lub światowych problemów środowiska, w szczególności zwalczania zmian klimatu¹⁰². Spółdzielnie nie tylko działają na rzecz produkcji energii odnawialnej¹⁰³, lecz także zajmują się rolnictwem ekologicznym¹⁰⁴ albo przetwórstwem jego produktów. Wspierają rolników w prowadzeniu działalności metodami przyjaznymi środowisku, oferując doradztwo czy odpowiedni sprzęt.

Mimo że Komisja Europejska w wielu dokumentach podkreślała, że ekonomia społeczna i spółdzielnie przyczyniają się do realizacji kluczowych celów Unii Europejskiej, takich jak polityka społeczna i zatrudnienie, rozwój regionalny oraz rolnictwo, nie ma ogólnego unijnego aktu prawnego dotyczącego zakładania oraz organizacji spółdzielni¹⁰⁵. Zagadnienia te są przedmiotem regulacji krajowych każdego państwa członkowskiego. Wyjątkiem jest spółdzielnia europejska (SCE), której ogólne zasady działania zostały określone w rozporządzeniu Rady Nr 1435/2003/WE z 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej¹⁰⁶, i uzupełnione przez dyrektywę Rady Nr 2003/72/WE z 22 lipca 2003 r.¹⁰⁷ zawierającą przepisy dotyczące zaangażowania pracowników spółdzielni europejskiej.

Według rozporządzenia unijnego z 2003 r. zasadniczym celem działalności SCE jest zaspokajanie potrzeb jej członków i/lub wspieranie ich działalności gospodarczej, i/lub społecznej, w szczególności przez zawieranie z nimi poro-

¹⁰¹ Szerzej zob.: [online]. UE [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://eur-lex.europa.eu>>.

¹⁰² Zob. Z. Bukowski, *Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa 2007; *Genossenschaften und Klimaschutz...*, op. cit.

¹⁰³ E. Viardot, *The role of cooperatives in overcoming the barriers to adoption of renewable energy*, „Energy Policy” 2013, nr 63, s. 756-764. Ö. Yildiz et al., *Renewable energy cooperatives as gatekeepers or facilitators? Recent developments in Germany and a multidisciplinary research agenda*, „Energy Research & Social Science” 2015, nr 6, s. 59-73.

¹⁰⁴ Organization for economic co-operation and development, *Co-operative Approaches to sustainable Agriculture*, Paris 1998, s. 61 i n.

¹⁰⁵ Komisja Europejska, *Biała Księga...*, s. 5 i n.

¹⁰⁶ Dz. Urz. WE nr L. 207 z 18.08.2003 r., s. 1.

¹⁰⁷ Dz. Urz. WE nr L. 207 z 18.08.2003 r., s. 25.

zumień o dostawę towarów lub o świadczenie usług, bądź wykonanie pracy w ramach czynności, których dokonuje, względnie których dokonanie zleca SCE. Ponadto celem działalności SCE może być zaspokajanie potrzeb jej członków przez wspieranie, w sposób określony wyżej, ich udziału w działalności gospodarczej, w jednej lub większej liczbie SCE i/lub spółdzielniach krajowych. SCE może prowadzić działalność przez podmioty zależne¹⁰⁸.

W preambule (pkt 10) zaakcentowano, że cele spółdzielni europejskiej są realizowane zgodnie z następującymi zasadami: po pierwsze, celem działalności powinno być osiągnięcie wzajemnych korzyści przez członków w ten sposób, aby każdy członek uzyskiwał odpowiadającą jego udziałowi korzyść z działalności SCE; po drugie, członkami SCE powinni być równocześnie klienci, pracownicy lub dostawcy, względnie powinni oni być zaangażowani w działalność SCE w inny sposób; po trzecie, prawo dokonywania kontroli powinno przysługiwać członkom w równym stopniu, aczkolwiek dopuszcza się system głosów ważonych, w celu odzwierciedlenia udziału każdego członka w SCE; po czwarte, wynagrodzenie kapitału obcego i kapitału zakładowego powinno być ograniczone; po piąte, zyski powinny być wypłacane odpowiednio do czynności dokonywanych z SCE lub zachowane w celu zaspokojenia potrzeb członków; po szóste, nie powinny mieć miejsca żadne sztuczne ograniczenia uzyskania członkostwa.

Preambuła podkreśla także, że zasadniczym celem rozporządzenia jest umożliwienie utworzenia SCE zarówno osobom fizycznym, zamieszkałym w różnych państwach członkowskich, jak również osobom prawnym utworzonym na mocy przepisów prawnych różnych państw członkowskich. Pozwala ono również na utworzenie SCE w drodze połączenia się dwóch już istniejących spółdzielni lub w drodze przekształcenia krajowej spółdzielni w nową formę prawną, bez konieczności uprzedniej likwidacji (warunkiem jest tu posiadanie przez tę spółdzielnię siedziby statutowej i siedziby zarządu w jednym z państw członkowskich oraz posiadanie przez nią podmiotu zależnego lub zakładu w innym państwie członkowskim).

Uchwalenie rozporządzenia o statucie spółdzielni poprzedzone było szeregiem dokumentów popierających spółdzielczość. Już w 1978 r. Europejski Ko-

¹⁰⁸ W wyroku z 2 maja 2006 r. Trybunał Sprawiedliwości (C-436/03; Legalis nr 75316) uznał, że „rozporządzenie nr 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej (SCE) ma na celu utworzenie nowej formy prawnej istniejącej równoległe do krajowych form spółdzielni, przy czym SCE należy uznać za europejską formę prawną spółdzielni, posiadającą specyficzny wspólnotowy charakter”. Zdaniem TS w istocie forma prawna SCE jest regulowana przede wszystkim tym rozporządzeniem, warunki jej utworzenia są specyficzne dla tej formy prawnej i również specyficzna dla SCE jest możliwość przeniesienia siedziby statutowej z jednego państwa członkowskiego do innego. Co istotne, przeniesienie nie wiąże się z likwidacją spółdzielni ani z powstaniem nowej osoby prawnej. Forma spółdzielni europejskiej współistnieje z formami spółdzielni prawa krajowego.

mitet Ekonomiczno-Społeczny w swoim studium podkreślił rolę spółdzielni i innych podobnych form w polityce regionalnej i promowaniu demokracji. Skutkowało to m.in. przyjęciem w 1980 r. uchwały Parlamentu Europejskiego, który apelował do Komisji Europejskiej o bardziej adekwatne docenienie roli spółdzielczości i rozpoczęcie prac nad statutem spółdzielni europejskiej.

Zagadnienia spółdzielczości były także sygnalizowane w kolejnych rezolucjach z 1983 i 1987 r.¹⁰⁹ Parlament Europejski podjął: 13 kwietnia 1983 r. uchwałę w sprawie spółdzielni we Wspólnocie Europejskiej¹¹⁰, 9 lipca 1987 r. uchwałę w sprawie wkładu spółdzielni w rozwój regionalny¹¹¹, a 18 września 1998 r. uchwałę w sprawie roli spółdzielni w popieraniu zatrudnienia kobiet¹¹². Już 6 marca 1992 r. Komisja przekazała Radzie swój wstępny projekt dotyczący spółdzielni europejskiej¹¹³ a 6 lipca 1993 r. Komisja przyjęła swój zmieniony wniosek i przekazała go Radzie¹¹⁴. Po uchwaleniu rozporządzenia w 2003 r. każde państwo członkowskie wprowadziło niezbędne wewnętrzne przepisy prawne dotyczące spółdzielni europejskiej. Niektóre z nich dodatkowo dokonały zmian regulacji dotyczących zakładania i funkcjonowania innych spółdzielni. Warto także wspomnieć o art. 54 (dawny art.48) zawartym w rozdziale prawo przedsiębiorczości Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. W jego świetle przez spółki rozumie się spółki prawa cywilnego lub handlowego, a także spółdzielnie oraz inne osoby prawne prawa publicznego lub prywatnego, z wyjątkiem tych, których działalność nie jest nastawiona na osiąganie zysków. Jak podkreśla J. Napierała, „Spółkami w rozumieniu tego przepisu są więc wszystkie podmioty prowadzące działalność gospodarczą, które nie są osobami fizycznymi, w tym także podmioty nie posiadające osobowości prawnej”¹¹⁵. Zauważyć należy, że spółdzielnie działają przede wszystkim na rzecz członków,

¹⁰⁹ Tak: A. Piechowski, *Spółdzielczość w Unii Europejskiej w: Rola i przyszłość spółdzielczości: gospodarka konkurencyjnej Polski*. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej „Biuletyn Forum Debaty Publicznej” 2012, nr 19, s. 54-66; C. Chomel *The long march of the European Cooperative Society*, „RECMA – Revue Internationale de l’Économie Sociale, Hors-Série” 2006, s. 28.

¹¹⁰ Dz.U. C 128 z 16.5.1983, str. 51.

¹¹¹ Dz.U. C 246 z 14.9.1987, str. 94.

¹¹² Dz.U. C 313 z 12.10.1998, str. 234.

¹¹³ COM(91) 273 wersja ostateczna (Dz.U. WE 1992, C 99, str. 14). Zob. też Sprawa C-436/03 Parlament Europejski przeciwko Radzie Unii Europejskiej.

¹¹⁴ COM(93) 252 wersja ostateczna (Dz.U. 1993, WE C 236, str. 17). Zob. A. Piechowski, *Spółdzielczość w Europie i dotychczasowe doświadczenia w tworzeniu spółdzielni ponadgranicznych*, w: *Spółdzielnia Europejska – szansa integracji i rozwoju spółdzielczości w Europie, materiały z ogólnopolskiej konferencji Krajowej Rady Spółdzielczej i Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego*, Warszawa 2008, s. 97 i n.

¹¹⁵ Szerzej na temat art. 54 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zob. J. Napierała, *Korzystanie przez spółki ze swobody przedsiębiorczości*, „Studia Prawa Prywatnego” 2015, nr 1, s. 61 i n.

a z reguły nie dążą do maksymalizacji zysku. Zagadnienie to zostanie poruszone w kolejnych rozdziałach.

Niewątpliwie na rozwój spółdzielczości mają wpływ także wspomniane już organizacje spółdzielcze związane z Unią Europejską – przede wszystkim COGECA. Już we wrześniu 1959 r. krajowe organizacje spółdzielcze sektora rolnego utworzyły Generalny Komitet Spółdzielni Rolniczych Unii Europejskiej z siedzibą w Brukseli. Jest on przedstawicielem spółdzielni rolniczych, leśnych i rybackich, reprezentuje ich interesy w instytucjach publicznych Unii, organizacjach europejskich i międzynarodowych¹¹⁶. Organizacja zrzesza około 40 tys. spółdzielni rolniczych, zatrudniających około 660 tys. osób i generujących roczny obrót w wysokości ponad 300 mld euro. W dniu utworzenia Komitet COGECA składał się tylko z 6 członków, a obecnie – z 35 na pełnych prawach i 4 stowarzyszonych z całej Unii Europejskiej. Do Komitetu COGECA należą również 36 organizacji partnerskich¹¹⁷. Z kolei CCACE stanowi Komitet Koordynacyjny Europejskich Stowarzyszeń Spółdzielczych, grupujący europejskie branżowe organizacje spółdzielcze (COGECA – spółdzielczość rolnicza, CECOP – spółdzielczość pracy, CECODHAS – spółdzielczość mieszkaniowa itp.). Powstały w 1983 r. (początkowo jako CCACC) i posiada oficjalny status konsultacyjny wobec władz UE.

W celu dalszego pogłębiania integracji w lutym 2006 r. 11 organizacji członkowskich MZS-Europa i Komitetu Koordynacyjnego Europejskich Stowarzyszeń Spółdzielczych¹¹⁸ reprezentowanych w Radzie Europejskiej MZS (wśród nich polska Krajowa Rada Spółdzielcza) podjęło decyzję o powołaniu nowej wspólnej organizacji dla całej spółdzielczości, właśnie Co-operatives Europe („Spółdzielnie Europy”)¹¹⁹.

Duże znaczenie spółdzielniom przypisuje Międzynarodowa Organizacja Pracy, szczególnie w tworzeniu miejsc pracy, uruchamianiu środków, stymulowaniu inwestycji, jak również wkładzie w gospodarkę¹²⁰. Przykładem jest zalecenie nr 193 dotyczące promowania spółdzielni z 2002 r. – podkreślono w nim m.in., że rządy powinny wprowadzać w życie sprzyjające spółdzielniom politykę i ramy prawne, zgodne z charakterem i funkcją spółdzielni oraz uwzględnia-

¹¹⁶ E. Tomkiewicz, *Legitymizacja organizacji rolników w UE...*, s. 272 i n.

¹¹⁷ *History* [online]. COPA-COGECA [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://copa-cogeca.be/CogecaHistory.aspx>>.

¹¹⁸ Zob. też A. Piechowski, *Spółdzielnie w polityce Unii Europejskiej i państw członkowskich w: Spółdzielnia europejska*, red. J. Jankowski, Warszawa 2006, s. 26 i n.

¹¹⁹ *Międzynarodowe organizacje spółdzielcze* [online]. KRS [dostęp: 2013-03-07]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=149>.

¹²⁰ Tak: zalecenie nr 193 dotyczące promowania spółdzielni. Zob. Krajowa Rada Spółdzielcza, *Oficjalny tekst Zalecenia nr 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczące promowania spółdzielni. Materiały z 90. Sesji Międzynarodowej Konferencji Pracy w Genewie*, Warszawa 2002, s. 45 i n.

jące wartości i zasady spółdzielcze. Polityka i przepisy prawne powinny np.: tworzyć ramy instytucjonalne w celu umożliwienia rejestrowania spółdzielni w możliwie szybki, łatwy, niekosztowny i efektywny sposób; promować politykę zmierzającą do umożliwiania tworzenia w spółdzielniach właściwych rezerw; ułatwiać wstępowanie spółdzielni do struktur spółdzielczych odpowiadających potrzebom członków spółdzielni; wspierać rozwój spółdzielni, jako autonomicznych i samorządnych przedsiębiorstw¹²¹. Rządy powinny ułatwić spółdzielniom dostęp do usług wspierających je w celu umocnienia ich oraz ich efektywności ekonomicznej i zdolności do tworzenia zatrudnienia i dochodu¹²². W Zaleceniu nr 193 zaakcentowano także, że rządy powinny wprowadzić (tam gdzie jest to stosowne) środki wsparcia działalności spółdzielni realizujących specyficzne przeciwie cele polityki społecznej i publicznej. Chodzi przede wszystkim o promowanie zatrudnienia bądź rozwój działalności przynoszącej korzyści grupom lub regionom w gorszej sytuacji. Środki takie powinny obejmować m.in. przywileje podatkowe, pożyczki, granty, ułatwienia w dostępie do programów robót publicznych i specjalne przepisy dotyczące rynków publicznych¹²³.

¹²¹ Ibidem, s. 45 i n.

¹²² Ibidem, s. 45 i n.

¹²³ Pkt 7.2 (II Ramy polityki i rola rządów), Zalecenia 193 r. z 20 czerwca 2002 r. Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczące promowania spółdzielni.

Spółdzielnie rolnicze w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej

3.1. Ogólna charakterystyka spółdzielni rolniczych w wybranych krajach członkowskich UE

We Francji działa łącznie około 2800 spółdzielni rolniczych¹ (bez CUMA)². Prócz tego związki spółdzielcze, SICA³ oraz oddziały podmiotów spółdzielczych. Ich łączny obrót w roku 2004 wynosił ponad 77 mld euro, by osiągnąć w 2014 r. ponad 84 mld. O dużej popularności tej formy prowadzenia działalności niech świadczy fakt, że dziewięciu spośród dziesięciu francuskich rolników to członkowie takich podmiotów. Stanowią one także istotne miejsce pracy dla ponad 150 000 pracowników, przyczyniając się do wzrostu zatrudnienia na

¹ W tym np. 250 spółdzielni mleczarskich, 690 spółdzielni wina, 250 spółdzielni owocowo-warzywnych, 181 spółdzielni zwierząt hodowlanych czy 172 spółdzielnie upraw rolnych i inne działające w rolnictwie. Tak: COGECA, *Development of Agricultural Cooperatives...*, s. 158 i n.

² We Francji łącznie funkcjonuje ponad 21 tys. spółdzielni, we Włoszech – 41,5 tys., w Hiszpanii – 24 tys., Szwecji – 9,1 tys., w Polsce – 8,8 tys. Poza UE: w Norwegii – 5,3 tys., na Ukrainie 5,1 tys. Pod względem liczby członków spółdzielni na pierwszym miejscu jest Francja (23 mln członków), na drugim Niemcy (20,5 mln), na trzecim Włochy (13 mln), na czwartym Wielka Brytania (8,4 mln), na piątym Polska (ok. 8 mln). Jeżeli chodzi o zatrudnienie w spółdzielniach, to najwięcej osób pracuje w tym sektorze we Włoszech (1,1 mln pracowników), Francji (900 tys.) i Niemczech (830 tys.). W sześciu krajach (Austria, Cypr, Finlandia, Norwegia, Szwajcaria i Szwecja) ponad 40% populacji jest członkami różnych spółdzielni. Dane za A. Piechowski, *Spółdzielczość w Unii Europejskiej...*, s. 32 i n.; *Performance Report. Key Figures 2005*, Cooperatives Europe, Brussels 2006; *2009 European Co-operatives Key Statistics*, Cooperatives Europe Asbl, Brussels 2009.

³ Spółdzielnie rolnicze wspólnego interesu. Zob. French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation in France*. Paris, Wersje uaktualniona i przetłumaczona z j. francuskiego na j. angielski przez Coop de France, lipiec 2005, s. 16.

obszarach wiejskich i ich rozwoju⁴. Prowadzenie działalności rolniczej na wsi wpływa pozytywnie na lokalny rozwój gospodarczy. Spółdzielnie aktywnie wspierają francuskich rolników w rozwijaniu ich gospodarstw rolnych w sposób zrównoważony. Poza tym od kilku lat obserwować można przejmowanie wielu ważnych przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego przez spółdzielnie i tworzenie oddziałów zajmujących się marketingiem i przetwórstwem. Rolnicy za pośrednictwem swoich spółdzielni i ich spółek zależnych kontrolują już ponad połowę przemysłu przetwórczego produktów rolnych we Francji. Członkami francuskich spółdzielni rolniczych mogą być producenci rolni z danego regionu. Dlatego istotni są lokalni liderzy, którzy motywują, inspirują spółdzielców do poszerzania i rozwijania działalności⁵.

Wyodrębnić można różne rodzaje spółdzielni działających we Francji. Popularne są spółdzielnie podstawowe, które odbierają od rolników ich plony, często je przechowują, a potem – na jak najlepszych warunkach – wprowadzają na rynek. Niektóre spółdzielnie dysponują odpowiednimi budynkami i wyposażeniem pozwalającymi na magazynowanie. Działają także spółdzielnie zaopatrzenia, które kupują produkty; takie jak np. nasiona, opakowania, nawozy, pestycydy czy sprzęt rolniczy, by następnie sprzedać je swoim członkom. Odnotować należy i spółdzielnie usług, których zadaniem jest zapewnianie członkom wszystkich usług niezbędnych do produkcji rolnej, np. konserwację i naprawę sprzętu rolniczego bądź drobne prace budowlane. Niektóre spółdzielnie zajmują się przetwórstwem mleka, trzody chlewnej, wytwarzaniem pasz. Udział spółdzielni w przetwórstwie wzrasta, gdyż realizują one plan przejmowania wielu spółek z o.o. z sektora prywatnego. Spółdzielnie są wtedy współnikami takich spółek⁶.

Wspomnieć należy także o CUMA, czyli małych podmiotach spółdzielczych zbiorowego użytkowania sprzętu rolniczego. Są one rodzajem spółdzielni usług. Dzięki odpowiedniemu wyposażeniu wykonują zadania, które mają bezpośredni wpływ na prowadzenie działalności rolniczej. Celem CUMA jest bowiem ułatwienie działalności lub poprawa i zwiększenie produktywności gospodarstw rolnych⁷. Obecnie istnieje we Francji ponad 13 000 CUMA z ponad 230 000 członkami⁸.

We Francji występują także SICAs (spółdzielnie rolnicze wspólnego interesu), które zostały utworzone w celu podjęcia współpracy w interesie wsi, np.

⁴ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, s. 3 i n.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ U. Ott, *Die landwirtschaftlichen...*, s. 149 i n.

⁸ Dane za: French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, s. 3 i n. Według innych danych ponad 11,5 tys. Tak: COGECA, *Development of Agricultural Cooperatives...*, s. 158 i n.

elektryfikacji, przetwórstwa trzody chlewnej (rzeźnie) czy dbania o sprawy społeczne. Są one tworzone przez rolników i inne osoby nie będące producentami rolnymi. SICAs są spółkami z ograniczoną odpowiedzialnością, z tym że po uzyskaniu zatwierdzenia przez właściwy organ otrzymują status quasi-spółdzielni. Producenci muszą posiadać większość udziałów z prawem głosu, a członkowie nie-rolnicy (przemysłowcy, kupcy, a nawet władze lokalne) mają co najmniej 20% udziałów i głosów na walnym zgromadzeniu. SICAs może prowadzić działalność gospodarczą z nieczłonkami aż do 50% obrotów. Główną zaletą tego podmiotu jest łączenie różnego typu partnerów działających na wsi⁹.

Odnosząc się do spółdzielni w rolnictwie we Włoszech, trzeba nadmienić, że w 2008 r. było ich ponad 5,7 tys.¹⁰, w tym: ponad 1,4 tys. spółdzielni usługowych, 978 mleczarskich oraz producentów mleka, 1,155 tys. owocowo-warzywnych, 502 producentów mięsa, 583 winiarskich i 341 producentów oliwek oraz 780 innych działających w rolnictwie¹¹. Łączne ich obroty w 2010 r. wyniosły ponad 30 mld euro. Członkami było ponad 866,6 tys. producentów rolnych, a pracowników – 90,573 tys. Do największych spółdzielni w sektorze rolno-spożywczym zaliczyć należy Agricola Tre Valli z obrotem ponad 2,332 mld, Gesco, Gruppo Conserve Italia¹². Warto dodać, że w 2008 r. w całych Włoszech działało ponad 71 tys. spółdzielni¹³. Według innych danych było to ponad 41 tys. podmiotów¹⁴. Natomiast w 2013 r. we Włoszech według danych COGECA działalność prowadziło ponad 5,8 tys. spółdzielni rolniczych, w tym 1547 usługowych, 963 mleczarskich oraz producentów mleka, 1321 owocowo-warzywnych, 494 producentów mięsa, 611 winiarskich i 383 producentów oliwek oraz 516 innych działających w rolnictwie¹⁵.

Spółdzielnie włoskie przyczyniają się do modernizacji rolnictwa. Przykładowo na południu Włoch w latach 50. istniało wiele małych gospodarstw rolnych. Trudności związane z taką strukturą starały się rozwiązać spółdzielnie rolników, w ramach których członkowie wspólnie sprzedawali plony, m.in.

⁹ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, s. 5 i n, A. Suchoń, *Spółdzielnie w rolnictwie w wybranych państwach Europy Zachodniej. Aspekty prawne i ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2012, nr 2, s. 93-103.

¹⁰ Według innego źródła danych statystycznych spółdzielni działających w sektorze rolnym było ponad 7 tys. Tak: C. Borzaga, C. Carini, E. Costa, M. Carpita, M. Andreaus, *Cooperation in Italy in 2008*, „Euricse Working Papers” 2012, nr 26, s. 3 i n.; [online]. confcooperative [dostęp: 2015-09-05]. Dostępny w Internecie: <<https://www.confcooperative.it>>;

¹¹ COGECA, *Agricultural Cooperatives...*, s. 61.

¹² Ibidem.

¹³ C. Borzaga, C. Carini, E. Costa, M. Carpita, M. Andreaus, *Cooperation in Italy...*, s. 3 i n.

¹⁴ A. Piechowski, *Spółdzielczość w Unii Europejskiej...*, s. 32 i n

¹⁵ COGECA, *Development of Agricultural Cooperatives ...*, s. 182 i n.

pszenicę, wprowadzali także nowocześniejsze metody uprawy oraz nowe nasiona. Produkty rolne stanowią surowiec dla piekarni, cukierni czy mleczarni. Na przykład w Kampanii liczba rolniczych spółdzielni wzrosła z zaledwie 34 w 1951 r. do 430 w ciągu 20 lat, a na Sardynii z 86 do 686. Tendencja wzrostowa występowała także w latach 80. i 90¹⁶.

Rozwój spółdzielczości we Włoszech określany jest często w literaturze „jako przeobrażenia lokalności za pośrednictwem współdziałania i współpracy”¹⁷. Spółdzielnie rolnicze funkcjonują w dobrze zorganizowanej sieci, która w szczególności koncentruje się na potrzebach rynku, szczególnie lokalnego. Ta silna tożsamość regionalna jest zachowywana szczególnie w produkcji owoców, wina i sera. Lokalne systemy produkcyjne pojawiają się przede wszystkim w sektorach produkujących na małą skalę. Pozwala to utrzymać niewielką produkcję, rolnictwo niskotowarowe oraz wzmacnia integrację za pośrednictwem wielu różnorodnych form współpracy. Sukcesem włoskich spółdzielni jest nie tylko wspieranie lokalnych inicjatyw i społecznej odpowiedzialności, ale także wpajanie zasad sprawnego zarządzania, które pozwalają umiejętnie dostosować się do dynamicznie zmieniających się warunków biznesowych i instytucjonalnych¹⁸.

W rzeczywistości ten prężny rozwój ruchu spółdzielczego nastąpił nie tylko dzięki odpowiednim strategiom spółdzielni, lecz także priorytetom polityki instytucjonalnej i pomocy państwa. Organizacje spółdzielcze działają w każdym sektorze gospodarki, m.in. w rolnictwie, bankowości, przemyśle i usługach. W ostatnich latach zaobserwować można proces specjalizacji spółdzielni rolniczych, który wpływa na obniżenie kosztów produkcji i udoskonalanie struktur organizacyjnych, w tym wprowadzanie wyższych standardów jakości produkcji. Działania takie przyczyniają się do rozwoju innowacyjności i upowszechniania wiedzy oraz większego wsparcia małych producentów rolnych¹⁹.

O sukcesie spółdzielni socjalnych we Włoszech świadczy chociażby systematyczny wzrost ich liczby – od 650 w 1985 r. do 7,4 tys. w 2003 r.²⁰ Na dzień 31 grudnia 2008 r. we Włoszech działało ponad 13,9 tys. spółdzielni socjalnych,

¹⁶ S. Di Falco, M. Smale and C. Perrings, *The role of agricultural cooperatives in sustaining the wheat diversity and productivity: the case of southern Italy*, “Environmental and Resource Economists” 2007, nr 39, s. 6 i n.

¹⁷ D. Zaimova, *Measuring the economic efficiency of Italian agricultural enterprises*, “Euricse Working Papers” 2011, nr 18, s. 5 i n.

¹⁸ Ibidem, s. 5 i n.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A. Gacki, *Model współpracy samorządu lokalnego ze spółdzielniami socjalnymi – „dobre praktyki” i rozwiązania prawne na bazie doświadczeń włoskich spółdzielni socjalnych* [online]. COPA-COGECA [dostęp: 2014-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://spoldzielnia-ul.pl/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=5&Itemid=19>.

najwięcej w regionach północnych (35,8%) i południowych (27,7%)²¹. Ponadto we Włoszech – jako jednym z nielicznych państw Unii Europejskiej – już w 2008 r. zarejestrowano kilka spółdzielni europejskich, m.in. Nova SCE, Società Cooperativa Europea a responsabilità limitata; AgriSocialCoop, Cooperativa Sociale – Società Cooperativa Europea; ESCOOP SCE European Social Cooperative – Cooperativa Sociale Europea; Cooperazione Euro-Mediterranea SCE a responsabilità limitat; Fondo salute SCE²².

Warto nawiązać także do tych włoskich organizacji spółdzielczych, które w istotny sposób przyczyniają się do rozwoju całego ruchu. Confcooperative (*Cooperazione Cooperative Italiane*) jest największą prawnie uznaną krajową organizacją utworzoną do reprezentowania, pomocy, ochrony i kontroli spółdzielni²³. Jeżeli chodzi o rolnictwo, to w ramach Confcooperative warto wspomnieć przede wszystkim o Fedagri National Federation of Agricultural and Agro-Food Co-operatives, czyli Krajowej Federacji Rolnictwa i Przemysłu Rolno-spożywczego. Istotne znaczenie ma także Legacoop Agroalimentare, Associazione Nazionale delle Cooperative Agroalimentari per lo Sviluppo Rurale, czyli Narodowe Stowarzyszenie Spółdzielni Rolniczych założone w 1957 r., które promuje, reprezentuje, wspiera, chroni i koordynuje działalność podmiotów spółdzielczych. Należy do niej ponad 1 124 spółdzielni z 211 696 członami oraz 23 813 pracowników, a jej obrót wynosi ponad 8,242 mld euro²⁴.

Niemiecki rolnik jest z reguły członkiem co najmniej dwóch spółdzielni rolniczych podstawowych, które z kolei należą do spółdzielni regionalnych. Według danych statystycznych na koniec 2013 r. do regionalnych związków spółdzielczych związanych z rolnictwem (*Genossenschaftsverbände*) należały następujące spółdzielnie: 241 mleczarskich, 95 producentów bydła i mięsa, 173 plantatorów wina, 91 owoców i warzyw, 300 zakupu i sprzedaży produktów rolnych (zaopatrzenia i zbytu), 129 kredytowych, 773 produkcji rolnej – oraz inne działające na wsi, np. 577 związanych z bioenergią, gorzelnictwem, leśnictwem²⁵. W systemie niemieckim występują także tzw. centrale spółdzielni, które działają wyłącznie w dziedzinie przetwórstwa, m.in. centrale spółdzielni mleczarskich (mleczarnie), ubojnie, spółdzielnie przetwórstwa owocowo-

²¹ C. Borzaga, A. Santuar, *Social enterprises in Italy. The experience of social co-operatives*, "Working paper" 2000, nr 15, s. 5 i n.

²² A. Fici, C. Strano, *Italy*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE)*, Part II. National Report, Brussels 2009, s. 682 i n.

²³ U. Ott, *Die landwirtschaftlichen...*, s. 186 i n.

²⁴ Zob. [online]. Associazione delle Cooperative Agroalimentari per lo Sviluppo Rurale [dostęp: 2014-01-05]. Dostępny w Internecie: <[http:// http://legacoop.coop/associazione/associazioni-di-settore/legacoop-agroalimentare/#](http://http://legacoop.coop/associazione/associazioni-di-settore/legacoop-agroalimentare/#)>.

²⁵ Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Aktueller Geschäftsbericht, Rückblick 2013 – Ausblick 2014*, s. 11 i 64.

warzywnego oraz spółdzielnie winne. Są to spółdzielnie, których członkami nie są producenci rolni, lecz spółdzielnie podstawowe, które składają się z rolników. Centrale uzupełniają i wspierają działalność miejscowych, podstawowych spółdzielni przetwórczych, gwarantując im konieczny zbyt wykraczający poza zasięg terytorialny spółdzielni oraz przejmując ważne mechanizmy i funkcje regulujące rynek i ceny²⁶.

Spółdzielnie podstawowe należą też do związków regionalnych oraz związku sprawdzającego (audyt). Z kolei te ostatnie są członkiem Der Deutsche Raiffeisenverband e.V. (DRV), czyli niemieckiego związku spółdzielni Raiffeisen²⁷. Po II wojnie światowej 18 listopada 1948 r. jego działalność została przywrócona w Wiesbaden na terenie Republiki Federalnej Niemiec. Jako stowarzyszenie spółdzielni branżowych reprezentuje interesy różnych spółdzielni wiejskich na poziomie krajowym i międzynarodowym. Dlatego jego biura znajdują się w zarówno w Niemczech (Berlin, Bonn), jak i Brukseli.

W części wschodniej Niemiec działają także rolnicze spółdzielnie produkcyjne (zwanej dawniej LPG). Jest ich obecnie ok. 773 (609 w związku regionalnym Frankfurt i Drezno oraz 164 – w Halle)²⁸. Prowadzą wspólne gospodarstwa na 27% powierzchni gruntów rolnych landów wschodnich. Ich przychody w 2009 r. przekroczyły 1,8 mld euro. Średnio jedna spółdzielnia produkcji rolnej ma około 1,8 tys. ha i 44 członków. Wynika z tego, że na jedną osobę przypada około 41 ha²⁹. Jako że tak niewielkie gospodarstwa rolne byłyby mało konkurencyjne na rynku niemieckim, a tym bardziej unijnym, członkowie spółdzielni nie wykazują, co do zasady, zainteresowania wycofaniem wkładów ze spółdzielni i założeniem gospodarstwa indywidualnego.

Spółdzielnie produkcji rolnej to podmioty prowadzące działalność rolniczą z wykorzystaniem coraz nowszych technologii, ochrony uprawy roślin i nawozów. Poza tym starają się one uwzględniać wymogi ochrony środowiska w rolnictwie. Spółdzielnie rolnicze prowadzą działalność w zakresie produkcji energii ze źródeł odnawialnych, energii wiatrowej, słonecznej i biogazu. W celu zapewnienia efektywnego wykorzystania energii z biogazu inicjują budowę sieci ciepłowniczych dostarczających energię do wsi i odbiorców lokalnych. W ten sposób przyczyniają się do ochrony klimatu. Uczestniczą także w tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy oraz prowadzą szkolenia na obszarach wiejskich. Średnio zatrudniają 32 osoby. Wykonują też wiele prac dla społeczności jak

²⁶ M. Helios, *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft und ihrer Mitglieder*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009, s. 408 i n. Zob. szerzej A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza...*, s. 239-266.

²⁷ Zob. szerzej Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Ausblick 2011...*, s. 9 i n.

²⁸ Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Aktueller Geschäftsbericht...*, s. 64.

²⁹ Zob. [online]. Raiffeisen [dostęp: 2014-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://raiffeisen.de/uebersicht-der-genossenschaftssparten/agrargenossenschaften/>>.

budowa, utrzymanie i konserwacja hoteli, placów zabaw i zabytków. Świadczą także usługi dla ludności wiejskiej i przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju niemieckich wsi w landach wschodnich³⁰.

Natomiast w części zachodniej Niemiec długą historię mają spółdzielnie zajmujące się skupem i sprzedażą produktów wytwarzanych w gospodarstwie pojedynczego rolnika. Ugruntowaną pozycję na rynku mleka mają także spółdzielnie mleczarskie. Przynależność do takich podmiotów to często tradycja wielopokoleniowa. Jednak powstają także nowe podmioty. W ciągu ostatnich pięciu lat założono ponad 700 spółdzielni. Działają one zarówno w dziedzinie energii odnawialnej, w handlu detalicznym, jak i w usługach, a także przetwórstwie roślinnym i zwierzęcym. Ekonomiczne i społeczno-polityczne znaczenie spółdzielni nadal rośnie. Liczba nowo powstających pokazuje, że idea współpracy i samopomocy, samorządności, szczególnie w trudnych ekonomicznie czasach, jest w Niemczech nadal popularna³¹.

Niemiecka spółdzielczość należy do najbardziej rozwiniętych w Europie. Warto wskazać na branże spółdzielczości, które nie występują w Polsce, np. spółdzielnie łowieckie czy zajmujące się melioracją i problemami wód. Zasady działalności tych pierwszych określone zostały w Bundesjagdgesetz z 29 listopada 1952 r. (ustawie łowieckiej)³².

Niemcy są przykładem kraju, w którym występuje coraz większy wpływ spółdzielni na rynek energii. Działa tam ponad 800 spółdzielni energetycznych, a przedmiotem ich działalności jest produkcja i sprzedaż energii ze źródeł odnawialnych³³. Od roku 2006 do 2014 utworzono 716 takich podmiotów zajmujących się energią odnawialną³⁴, z ponad 145 tys. spółdzielców (ok. 130 tys. to osoby prywatne, często mieszkańcy wsi i małych miasteczek). Członkami mogą być także podmioty publiczne. Spółdzielnie zainwestowały ok. 1,35 mld euro w energię odnawialną i produkują ponad 830 000 MWh energii elektrycznej³⁵.

³⁰ Zob. Deutscher Raiffeisenverband e.V., *20 Jahre Agrargenossenschaften eine Erfolgsgeschichte*, s. 5 i n.; *Agrargenossenschaften sind ein Eckpfeiler des ländlichen Raums in Ostdeutschland*, s. 1 i n.; *DRV-Bericht über den Geschäftsbetrieb der Agrargenossenschaften 2010/2011*, s. 3 i n. Opracowania dostępne [online]. Raiffeisen [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.raiffeisen.de/downloads/publikationen/>>.

³¹ H. Münkner, *Germany...*, s. 547 i n.; zob. [online]. Raiffeisen [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://raiffeisen.de>>.

³² Ustawa w wersji opublikowanej w 29 września 1976 r. (BGBl. I S. 2849), ostatnio zmieniona przez art. 3 ustawy z 6 grudnia 2011 r. (BGBl. I S. 2557).

³³ Ibidem.

³⁴ Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., *Energiegenossenschaften, Ergebnisse der Umfrage des DGRV und seiner Mitgliedsverbände*, Frühjahr 2014, s. 4 i n.

³⁵ Ibidem. Zob. też J. Staab, *Erneuerbare Energien in Kommunen. Energiegenossenschaften gründen, führen und beraten*, Wiesbaden 2013. Zob. A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza...*, s. 239-266.

Wśród nich są i te prowadzące biogazownie, których członkami są producenci rolni i które wykorzystują produkty rolne albo produkty uboczne z działalności rolniczej.

Według danych statystycznych po założeniu takiej spółdzielni jej liczba członków szybko rośnie i w 2012 r. wynosiła już 160 osób, w tym 91% to osoby fizyczne, 4% – banki lub przedsiębiorstwa, 3,5% – rolnicy, a 1,5% – samorządy. Przystąpienie do spółdzielni energetycznej łączyło się średnio z wpłatą 714 euro na wykupienie pojedynczego udziału, choć znaczna liczba spółdzielni oferowała udziały nawet po 50 euro. Na jedną spółdzielnię przypadały średnio inwestycje o wartości 1,6 mln euro. 48% kredytów zaciąganych przez spółdzielnie pochodziło także z banków spółdzielczych. Przeciętny zysk oferowany przez spółdzielnie to 4% rocznie od włożonego wkładu³⁶. Według ustawy o odnawialnych źródłach energii (*Erneuerbare-Energien-Gesetz*) spółdzielnie energetyczne wytwarzające energię z OZE mają pierwszeństwo w przyłączeniu do sieci oraz zagwarantowane wsparcie w postaci obowiązku zakupu wyprodukowanej przez nie energii za z góry określoną sztywną cenę (tzw. taryfa *feed-in*)³⁷.

Rolnictwo jest jednym z najważniejszych sektorów gospodarki w Danii i istotnym miejscem pracy. To właśnie dobrze zorganizowana współpraca producentów rolnych zrzeszonych w spółdzielniach przyczyniła się do rozwoju duńskiego rolnictwa. Spółdzielnie angażują się w przetwórstwo. Ponad 90% mleczarni i zakładów przetwórczych trzody chlewnej (rzeźnie) należy do spółdzielni, których członkami są rolnicy. Spółdzielnie tworzą też system profesjonalnego doradztwa dla rolników zarówno w zakresie prawa, jak i zasad prowadzonej działalności roślinnej czy zwierzęcej. Podejmują działania w celu ochrony interesów spółdzielców na szczeblu lokalnym, krajowym i unijnym³⁸.

Jedną z charakterystycznych cech duńskiej spółdzielczości jest silna konsolidacja, która zachodzi nie tylko na terenie tego kraju, ale także obejmuje podmioty z innych państw. Przykładem jest chociażby Arla Foods – szwedzko-duńska spółdzielnia z siedzibą w Aarhus, w Danii. Jest to największy producent wyrobów mlecznych w Skandynawii i siódme co do wielkości przedsiębiorstwo mleczarskie na świecie, jeśli chodzi o obroty roczne. Arla Foods powstała

³⁶ *Niemieckie spółdzielnie energetyczne w pigułce* [online]. Chrońmy klimat [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.chronmyklimat.pl/wiadomosci/energetyka/obliczenia-energiewende-niemieckie-spol-dzielnie-energetyczne-w-pigulce>>.

³⁷ Wierciński, Kwieciński, Baehr Spółka Komandytowa, *Analiza mająca na celu wdrożenie instytucji spółdzielni energetycznej do polskiego systemu prawa w oparciu o najlepsze praktyki państw Unii Europejskiej*, lipiec 2014, s. 4, [online]. [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.oze.pl/materialy-do-pobrania>>.

³⁸ Federation of Danish Cooperatives, *The Agricultural...*op.cit; A. Suchoń, *Spółdzielnie w rolnictwie w wybranych...*, s. 93-103.

w wyniku fuzji szwedzkiej spółdzielni mleczarskiej (Arla Ekonomisk Förening) i duńskich spółdzielni mleczarskich (Danish MD Foods) w kwietniu 2000 r. Połączone podmioty miały podobną historię. Powstały jeszcze w XIX w. Na przestrzeni kolejnych lat nastąpiła zmiana nazwy i szereg połączeń. Każda z tych spółdzielni konsekwentnie umacniała swoją pozycję na rynku krajowym, a potem europejskim i światowym³⁹.

Ruch spółdzielczy w Austrii ma długą tradycję i nadal odgrywa ważną rolę w gospodarce tego kraju. Szczególnie istotne są banki spółdzielcze i spółdzielnie rolnicze. Wspomnieć trzeba także o zrzeszeniach i organizacjach spółdzielczych promujących rozwój spółdzielczości oraz świadczących pomoc w tym zakresie, szczególnie o: Genossenschaftsverbände, Österreichischer Genossenschaftsverband, Österreichischer Raiffeisenverband, Konsumverband i Verband gemeinnütziger Bauvereinigungen-Revisionsverband. W Austrii istnieje 551 banków spółdzielczych, 99 spółdzielni towarowo-usługowych Raiffeisen i spółdzielni rolniczych, 118 spółdzielni mleczarskich i około 830 spółdzielni o innym profilu. Spółdzielnie w tym państwie zrzeszają ponad 2 mln członków. Są one szczególnie ważnym partnerem w rolnictwie⁴⁰. Dostarczają rolnikom sprzęt i inne środki produkcji, kupują od nich produkty rolne, które zostają następnie wykorzystane, zgodnie z zapotrzebowaniem, na rynku żywności. Udział spółdzielni mleczarskich w rynku mleka jest bardzo wysoki. Podmioty te mają łącznie ponad 64 tys. członków⁴¹. Dla rozwoju austriackich obszarów wiejskich istotne są spółdzielnie typu Raiffeisen, przede wszystkim w zakresie dostarczania podstawowych towarów, np. paliwa z własnych magazynów. Prowadzą ponad 600 marketów budowlanych z szeroką ofertą produktów. Produkty dla domu i ogrodu sprzedaje 1,6 tys. sklepów Raiffeisen. Podmioty tego rodzaju sprzedają także żywność dla konsumentów i zwierząt domowych⁴².

Anglia uważana jest często za kolebką ruchu spółdzielczego. Tam powstały pierwsze spółdzielnie, które świetnie się rozwijały i przystępowało do nich więcej członków⁴³. Proces zakładania spółdzielni w rolnictwie rozpoczęła ta założona w 1867 r., aby dostarczać nasiona i nawozy swoim członkom będącym

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ R. Kühn, *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Austria*, Wageningen 2012, s. 14-50. Zob. też H.G. Ruppe, *Das Genossenschaftswesen in Osterreich*, Frankfurt am Main 1970, s. 11-77; A. Suchoń, *Spółdzielczość wiejska w Austrii, Francji...*, s. 348-454.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ W 1913 r. w angielskich spółdzielniach było 2 878 648 członków. W ciągu wojny do 1918 r. przybyło prawie milion. Potem każdy rok przynosił stały i znaczny wzrost. W 1936 r. osiągnięto liczbę członków 7 807 942. Tak: S. Thugutt, *Rozwój spółdzielczości w różnych krajach*, [online]. Kooperatyzm [dostęp: 2014-03-04]. Dostępny w Internecie: <<http://kooperatyzm.pl/rozwój-spoldzielczosci-w-roznych-krajach-1938/>>.

producentami rolnymi. Z uwagi na coraz większą popularność spółdzielni w tym dziale gospodarki w 1949 r. powołana została Federacja Spółdzielni Rolniczych w Wielkiej Brytanii i Irlandii (FAC) jako organ centralny, którego zadaniem była koordynacja federalnych organizacji rolniczych⁴⁴. W XX w. spółdzielnie w Wielkiej Brytanii rozwijały się, jednak w latach 90. istniało ich dużo mniej niż przykładowo we Francji i Niemczech. Niemniej od kilku lat zaobserwować można w Zjednoczonym Królestwie coraz większe zainteresowanie spółdzielczością. Świadczą o tym dane statystyczne. Pod koniec roku 2012 działało w tam ponad 5933 spółdzielni. Jest to wzrost o 8,9% w porównaniu do roku 2011 (5450 takich podmiotów; dla porównania w 2009 r. było ich 4992, a w 2008 r. – 4820). Pod koniec 2012 r. spółdzielnie zrzeszały ponad 13,5 mln członków, a ich obrót wynosił ponad 35 mld funtów⁴⁵. W 2011 r. funkcjonowało około 500 rolniczych i rybackich spółdzielni, których obrót wynosił około 4,5 mld funtów (5,1 mld euro)⁴⁶. Spółdzielnie mają duży udział w rynku mleka oraz owoców i warzyw. W tej pierwszej branży ponad 90% skupu i produkcji przetworów mlecznych dokonywane jest przez spółdzielnie⁴⁷. Największą i najbardziej rozpoznawalną część ruchu spółdzielczego w Wielkiej Brytanii stanowią od wielu lat spółdzielnie detalistów, zwane także konsumenckimi. Są to spółdzielcze przedsiębiorstwa działające na rzecz swoich członków-klientów z własną siecią sklepów. Największy udział mają w sektorze sprzedaży żywności, choć od wielu lat poszerzają działalność na takie branże jak biura podróży, usługi finansowe czy apteki. Wiele spółdzielni rozpoczynało działalność na terenie wsi albo małych miast od jednego sklepu. Stopniowo otwierały kolejne punkty lub łączyły się z innymi tego rodzaju podmiotami. W Wielkiej Brytanii najpopularniejsza jest obecnie Co-operative Group, wielobranżowa spółdzielnia konsumencka, uznawana za największe tego typu przedsiębiorstwo na świecie⁴⁸.

Rolnictwo w Belgii stanowi marginalną część gospodarki kraju (mniej niż 1% PKB), wykazującą stałą tendencję spadkową. Dlatego w branży rolno-spożywczej działało w 2011 r. tylko ponad 300 akredytowanych spółdzielni, w tym 182 w zakresie korzystania ze sprzętu rolniczego, 29 – produkcji, 18 – przetwórstwa, 37 – handlu, 3 – oferujące usługi administracyjne i 4 federacje

⁴⁴ R. Spear, A. Westall. A. Burnage, *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report: The United Kingdom*, Wageningen 2012, s. 10-50; A. Suchoń, *Spółdzielczość wiejska...*, s. 348-454.

⁴⁵ Co-operatives UK 2011: UK co-operative economy, Britain's return to co-operation 2011 [online]. COOP [dostęp: 2013-03-04]. Dostępny w Internecie: <http://uk.coop/sites/storage/public/downloads/the_co-operative_economy_2011.pdf>.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ R. Spear, A. Westall. A. Burnage, *Support for Farmers...*, s. 10-50.

⁴⁸ Zob. [online]. CO-OPERATIVE [dostęp: 2013-03-04]. Dostępny w Internecie: <<http://co-operative.coop>>.

spółdzielcze (stowarzyszenia) nieprowadzące działalności gospodarczej. Liczba spółdzielni zmieniała się na przestrzeni lat. W 1970 r. były tylko 203 akredytowane spółdzielnie, w 1995 r. – 188, w 2000 r. – 318, natomiast w 2008 r. – 287⁴⁹.

Oceniając udział spółdzielni w łańcuchu żywnościowym połączonym z rolnictwem stwierdzić należy, że znaczna ich część zajmowała się handlem i usługami (skup produktów rolniczych, nabywanie środków produkcji, organizacja targów, aukcji – większość w sektorze owoców i warzyw) bądź wspólnym wykorzystywaniem maszyn. Stosunkowo niewielka jest liczba spółdzielni przetwórczych. Największy udział w przetwórstwie mają sektory owoców i warzyw (22,1%), trzody chlewnej (20,8%) oraz mleczarnie (12,5%).

W 2003 r. *Boerenbond* (Unia belgijskich rolników) zainicjował stworzenie platformy spółdzielni w celu promowania i wspierania współpracy przedsiębiorstw spółdzielczych w rolnictwie. W 2005 r. belgijski minister rolnictwa uruchomił plan mający na celu wspieranie współpracy w spółdzielniach rolniczych, a w 2006 r. w ramach platformy opracowano Kodeks Ładu Korporacyjnego dla spółdzielni rolniczych⁵⁰. Zwłaszcza w czasach wielkich wyzwań społecznych, jak chociażby globalizacja, kryzys finansowy, postępujące procesy starzenia się społeczeństwa wiejskiego, konieczność dbania o ochronę środowiska, zauważyć można ponowne zainteresowanie spółdzielczością. Belgijski minister gospodarki społecznej uruchomił program wspierania przedsiębiorstw spółdzielczych w odpowiedzi na współczesne i przyszłe wyzwania społeczne.

Spółdzielnie w Holandii mają długą tradycję i odgrywają ważną rolę w życiu gospodarczym, szczególnie w rolnictwie⁵¹. Są to podmioty popularne tak na rynku mleka, owoców i warzyw, w przetwórstwie mięsa, w zakresie usług rolniczych oraz bankowości, jak i ubezpieczeń. Spółdzielnie działają również w budownictwie, opiece zdrowotnej i edukacji. Aktualnie jednak liczba spółdzielni w Holandii ulega zmniejszeniu. Sektor spółdzielczy w zakresie rolnictwa i bankowości wykazuje bowiem silną tendencję do koncentracji. Łączenie podmiotów oraz rozszerzanie przedmiotu działalności powoduje, że spółdzielnie w tym kraju wykazują jednak stabilny wzrost przychodów.

W Holandii popularne są także giełdy towarowe prowadzone często w formie spółdzielni. Za ich pośrednictwem na rynek tego kraju trafiła w 2001 r. m.in. cała produkcja mączki ziemniaczanej, 95% – kwiatów, 76% – owoców i warzyw, 83% – mleka i 63% – cukru⁵², 70% – złowionych ryb, 75% – roślin

⁴⁹ C. Gijssels, M. Bussels, *Support for farmers' cooperatives in Belgium*, Country Report, Wageningen 2012, s. 5 i n.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Zob. C. Lucas, *Das Genossenschaftsrecht der Niederlande*, Band 47, Aachen 2011, s. 16 i n.

⁵² *Holandia* [online]. Exporter.pl [dostęp: 2014-10-04]. Dostępny w Internecie: <http://exporter.pl/kraje/k_europa/holandia_2001.html>.

ozdobnych, i niemal cała masa towarowa cebulek kwiatowych. Na giełdach nie tylko gromadzi się produkty ogrodnicze i oferuje je odbiorcy, ale także świadczy usługi, z których odpłatnie korzystają producenci mający możliwość schładzania warzyw i przechowywania owoców przez dowolny okres, jak również hurtownicy dzierżawiący pomieszczenia zarówno biurowe, jak i inne niezbędne do przygotowania towaru na eksport bądź dla odbiorców krajowych⁵³. W 1996 r. dziewięć spółdzielni giełd owocowo-warzywnych połączyło się i utworzyło The Greenery B.V. jako centrum sprzedaży i marketingu⁵⁴. Do koncentracji spółdzielni i zmian w strukturze na rynku owoców i warzyw niewątpliwie przyczyniły się zmiany WPR i sytuacja gospodarcza w Europie oraz na świecie⁵⁵.

Co prawda rozdział odnosi się przede wszystkim do „starych” członków Unii Europejskiej, jednak na marginesie warto nawiązać do sytuacji w niektórych nowych krajach Unii. W Bułgarii na koniec czerwca 2011 r. 687 spółdzielni produkcyjnych należało do Krajowego Stowarzyszenia Spółdzielni Rolniczych. Nie wszystkie z istniejących spółdzielni produkcyjnych, których jest około 900, są członkami stowarzyszeń regionalnych i krajowych. Udział w tych strukturach jest dobrowolny, w przeciwieństwie np. do Niemiec⁵⁶. Spółdzielnie rolnicze tzw. drugiego stopnia na szczeblu regionalnym (Stowarzyszenia Regionalne Spółdzielni Rolniczych) zapewniają swoim członkom (spółdzielniom produkcyjnym) usługi nie mające charakteru gospodarczego, jak: audyt, doradztwo, informacja, reprezentowanie interesów członków na poziomie regionalnym. Większość podstawowych spółdzielni produkcyjnych jest członkiem spółdzielni regionalnych. Na koniec czerwca 2011 roku było 19 takich Stowarzyszeń Regionalnych Spółdzielni Rolniczych (tzw. spółdzielnie drugiego stopnia). Niewielka liczba spółdzielni podstawowych jest bezpośrednio członkiem spółdzielni terytorialnej (centralnej) ze względu na brak spółdzielni regionu. Na szczeblu centralnym działa Krajowy Związek Spółdzielni Produkcyjnych. Zapewnia swoim członkom (spółdzielnie wtórne i pierwotne) usługi nie mające charakteru gospodarczego.

Warto także dodać, że spółdzielnie produkcyjne były w Bułgarii bardzo popularne pod koniec lat 90. XX w. Powstały po likwidacji komunistycznych spółdzielni produkcji rolnej. Przykładowo w 1992 r. było ich 347, w 1995 – 2634, w 2000 – 3125, w 2005 – 1525, 2010 – 900⁵⁷. Głównym ich zadaniem była or-

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Spółdzielnia VTN jest w 100% współnikiem The Greenery BV.

⁵⁵ Szerzej na temat rynku owoców i warzyw oraz spółdzielni w Holandii zob. J. Bijman, *Essays...*, op. cit.

⁵⁶ I. Boevsky, *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Bulgaria*, Wageningen 2012, s. 21 i n.

⁵⁷ Ibidem.

ganizacja produkcji, a działania dodatkowe to m.in. świadczenie usług agrotechnicznych, dostarczanie środków produkcji rolnej żywności dla gospodarstw domowych członków, a także współpraca z administracją gminy lub regionu w różnych przedsięwzięciach. Ich członkami są rolnicy, którzy prowadzą własne gospodarstwa rolne i korzystają z usług spółdzielni w trakcie działalności rolniczej. Są też tacy rolnicy, którzy oddali całość albo część gruntów w dzierżawę do spółdzielni, która prowadzi na nich działalność oraz nie-rolnicy pracujący często w spółdzielni.

Rolnicze spółdzielnie kredytowe zostały założone w ramach projektu Phare UE w 1996 r. Z 33 podmiotów wtedy powstałych 15 działa z sukcesem i są one zjednoczone w Krajowym Spółdzielczym Stowarzyszeniu Evrostart (NUK). Każda spółdzielnia udziela pożyczek drobnym rolnikom, dodatkowo świadcząc usługi, m.in. doradztwa w zakresie produkcji i obrotu. Zwłaszcza w odległych obszarach wiejskich spółdzielnie finansowe umożliwiają drobnym rolnikom i przedsiębiorstwom wiejskim osiągnięcie korzyści z działań zbiorowych. W Bułgarii działają także grupy producentów rolnych, których w 2010 r. było około 500, oraz zrzeszenia wodne zorganizowane jako dwustopniowe terytorialne spółdzielnie⁵⁸.

3.2. Kształowanie się ustawodawstwa dotyczącego spółdzielni w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej

Uwagi wprowadzające

Jak zostało już podkreślone w poprzednim rozdziale nie ma ogólnego unijnego aktu prawnego dotyczącego zakładania oraz spraw organizacyjnych spółdzielni. Zagadnienia te są przedmiotem regulacji krajowych każdego państwa członkowskiego. Wyjątkiem jest wspomiana już spółdzielnia europejska. Jednocześnie wyróżnić można zróżnicowane źródła regulacji prawnych dotyczących spółdzielni, w tym rolniczych. W takich państwach jak Niemcy, Austria czy Finlandia odnotować należy odrębne ustawy o spółdzielniach. We Francji poza ogólną ustawą o spółdzielniach z 1947 roku problematyka spółdzielni rolniczych zawarta została w kodeksie rolnym (księga V, tytuł II)⁵⁹. Z kolei w takich państwach jak Włochy czy Holandia podstawowe przepisy dotyczące spółdziel-

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ C. Chômél, *France*, ibidem, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010, s. 519 – 545.

ni zawarte są w kodeksie cywilnym. Natomiast włoskie pozakodeksowe akty prawne poruszają często problematykę spółdzielni rolniczych. Interesująca sytuacja występuje w Danii. Mimo że jest to państwo, w którym spółdzielczość jest bardzo rozwinięta (zwłaszcza w sektorze rolnym), działalność spółdzielni uregulowana jest jedynie Aktem o Przedsiębiorstwach Handlowych (*Bekendtgørelse om lov om visse erhvervsdrivende virksomheder*), wspólnym dla wszystkich rodzajów podmiotów gospodarczych. Kształowanie się ustawodawstwa spółdzielczego, szczególnie tego odnoszącego się do spółdzielni rolniczych było rozłożone w czasie i następowało różnie w państwach europejskich. Dlatego w pierwszej kolejności zaprezentowana zostanie krótka ewolucja przepisów dotyczących spółdzielni, a potem podstawowe prawne zagadnienia formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej.

Francja

We Francji pierwsze formy przedspółdzielcze pojawiły się już w na początku XII w., natomiast rozwój nowoczesnej spółdzielczości datuje się od początku XIX w. W tym państwie spółdzielnie traktowano początkowo jak spółki handlowe. Niemniej podejmowano działania zmierzające do stworzenia odrębnych regulacji dotyczących stowarzyszeń spółdzielczych. Przykładem są chociażby propozycje z 1849 r. czy 1866 r. Ostatecznie w ustawie z 24 lipca 1867 r. o spółkach⁶⁰ na odrębne regulacje dotyczące stowarzyszeń spółdzielczych wskazuje już sama nazwa „spółki o zmiennym kapitale”⁶¹. W tym też czasie działał Philippe Buchez, uznawany za jednego z pierwszych francuskich teoretyków spółdzielczości, zwłaszcza produkcyjnej. Chodziło o spółdzielnie robotnicze⁶².

Pierwsze unormowania dotyczące spółdzielni rolniczych występują w regulacjach dotyczących *Crédit Agricole*⁶³ – bank *Agricole* wspierał rozwój tego rodzaju spółdzielni, zwłaszcza przez udzielanie im specjalnych pożyczek. Między ustawą z 5 listopada 1894 r.⁶⁴ a dekretem z 11 lutego 1939 r. weszło z życie

⁶⁰ Loi du 24 Juillet 1867 sur les sociétés, Bulletin officiel, no. 1513, no. 15328 ; A. Nast, Code de la coopération, Paris 1928, s. 217 i n.

⁶¹ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 22.

⁶² F.M. Bruggemann, *Genossenschaften in Frankreich. Die Rechtsstellung von Agrargenossenschaften und Credit Agricole*, Munster, 1985, s. 19-20 i n.

⁶³ Zob. np. L. Coutant, *L'Évolution du droit coopératif de ses origines à 1950: La double tendance vers son unification et son autonomie, la loi du 10 sept. 1947, la codification en cours*, Matot-Braine 1950, s. 45 i n.

⁶⁴ *Bulletin officiel* no. 28758.

kilkanaście aktów prawnych mających wpływ na funkcjonowanie spółdzielni⁶⁵. Przykładowo w latach 1894-95 uchwalono ustawy poświęcone spółdzielniom oszczędnościowo-pożyczkowym; w 1900 r. – ustawę o ubezpieczeniowych rolniczych spółdzielniach; w 1906 r. – o spółdzielniach rolniczych⁶⁶, w 1913 r. – o kasach kredytowych dla rybołówstwa, 1915 – o spółdzielniach pracowników produkcyjnych i spółdzielniach kredytowych, 1917 – o spółdzielniach spożywców i konsumentów, 1923 – o spółdzielniach rzemieślników. Natomiast uchwalony w 1927 r. kodeks pracy zawierał regulacje prawne poświęcone robotniczym spółdzielniom wytwórczym⁶⁷. Cechą charakterystyczną spółdzielczości francuskiej jest właśnie rozbudowana regulacja prawna i uwzględnianie specyfiki różnych rodzajów spółdzielni.

W kwestii spółdzielczości rolniczej we Francji współpraca producentów rolnych była odpowiedzią na różnego rodzaju kryzysy doświadczające gospodarkę rolną od końca XIX w. Do rozwoju spółdzielczości rolniczej przyczyniły się zrzeszenia rolników organizowane w związki zawodowe. W 1880 r. to one zaangażowały się po raz pierwszy w operacje gospodarcze i ich znaczenie wzrastało. Zaczęły sprzeciwiać się silnej pozycji kupców, poprzez np. nabywanie nawozów w imieniu swoich członków. W 1884 r. nowa ustawa o związkach zawodowych⁶⁸ wyraźnie określiła, że ich celem może być obrona interesów rolniczych. Z kolei ustawa z 1920 r. stwierdzała, że związki zawodowe, tzw. syndykaty, mogą nabywać maszyny, nawozy, nasiona, rośliny, bydło i paszę dla zwierząt do redystrybucji wśród swoich członków. Wspomniane związki zawodowe rolników⁶⁹ przekształciły się później w spółdzielnie rolnicze, szczególnie zaopatrzenia⁷⁰. Ogólnie wskazać można dwa główne powody powstawania i rozwoju spółdzielni we Francji – odpowiadały one na takie potrzeby ekonomiczne członków spółdzielni, które nie mogły być zaspokajane przez nich samych, i dodatkowo broniły spółdzielców przed silną pozycją kupców na rynku⁷¹.

W literaturze można spotkać się z tezą, że rozwój współpracy producentów rolnych był ściśle związany z kryzysem przemysłu winiarskiego na początku XX w. Producenci wina z południowej Francji zaczęli sprzedawać swoją produkcję do pojedynczych sklepów. Tak długo, jak przynosiło to wystarczająco

⁶⁵ C. Chomel, *Le cadre juridique et la gouvernance des coopératives agricoles*, w: C. Chomel, F. Declerck, M. Filippi, R. Mauget, O. Frey, *Les coopératives agricoles. Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013, s. 66 i n.

⁶⁶ *Bulletin officiel* 2798, nr. 48562.

⁶⁷ F. M. Bruggemann, *Genossenschaften in Frankreich...*, s. 21 i n.; R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 23.

⁶⁸ *Bulletin officiel*, s. 14353.

⁶⁹ Rozporządzenie z 8 sierpnia 1945 r. ograniczyło gospodarczą działalność syndykatów.

⁷⁰ *Spółdzielczość we Francji*, Warszawa 1968, s. 71 i n.

⁷¹ C. Chômél, *France*, w: *Study...*, s. 519-545.

zysk, idea wspólnej obrony interesów nie była zbyt popularna⁷². Jednakże w 1899 r. zaczęli oni odczuwać poważne trudności ekonomiczne. Jednym z powodów był nagły wzrost plonów na skutek pojawienia się nowych amerykańskich odmian. Plony wzrosły, powodując poważny spadek ich cen. W obronie swoich interesów producenci wina postanowili się zrzeszyć, czego wynikiem było założenie w grudniu 1901 r. pierwszej spółdzielni produkcji wina o nazwie „Wolni producenci wina”⁷³.

Do czasu I wojny światowej nastąpił postęp techniczny, powiększył się rynek produktów rolnych oraz wzrosła liczna spółdzielni. W okresie międzywojennym publiczne organy oraz producenci rolni rozpoczęli współpracę i był to czas wzrostu oraz restrukturyzacji spółdzielni. Od końca I wojny światowej spółdzielnie korzystały z prawnej możliwości uzyskania pomocy finansowej. Były też wykorzystywane jako instrument odbudowy zniszczonych obszarów i przyczyniały się do ożywienia gospodarczego terenów wiejskich. Kryzys na rynku pszenicy w latach 1934-35 spowodował, że wiele silosów zostało zbudowanych właśnie przez spółdzielnie. W tych czasach istniało ponad 6 tys. spółdzielni rolniczych. Przepisy prawne zagwarantowały im zwolnienie z podatku od zysków przemysłowych i handlowych oraz podatku od obrotu biznesowego⁷⁴. Statut spółdzielni rolnych został objęty przez Rząd Vichy ustawą z 4 września 1943 r., ale została ona uchylona, zanim zaczęła przynosić realne skutki. Akt prawny z 12 października 1945 r.⁷⁵ przejął większość artykułów tej ustawy i na jej podstawie zakwalifikowano spółdzielnie rolnicze do spółek cywilnych, opierając się na cywilnym charakterze działalności rolnej. Spółdzielnie rolnicze były regulowane także prawem z 14 maja 1946 r., a utworzenie związków krajowych zostało dopuszczzone ustawą z 30 sierpnia 1947 r.⁷⁶

Po II wojnie światowej spółdzielnie rolnicze w dużym stopniu przyczyniły się do rozwoju gospodarczego kraju. Na wsi następował rozwój CUMA, spółdzielni zbiorowego użytkowania sprzętu rolniczego i spółdzielni usług, które miały pierwszeństwo w przydziale sprzętu rolniczego przekazywanego w ramach planu Marshalla⁷⁷. Poza tym korzystały one z wielu przywilejów, zwłaszcza zwolnienia z podatku od działalności gospodarczej i dostępu do gwarantowanych przez państwo kredytów o niższych stopach procentowych.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*s. 3 i n.

⁷⁵ Akt prawny nr 45-2325 dotyczący prawnego statusu spółdzielni rolniczej, *Journal officiel* s. 6474.

⁷⁶ C. Chomel, *Le cadre juridique...*, s. 66 i n.

⁷⁷ Zob. szerzej J. Gide, N. Loyrette, J.G. de Villeneuve, S. Mansholt, *Les Coopératives agricoles dans le Marché commun: Études comparées. Régime juridique, fiscal, social et financier*, Paris 1969, s. 35 i n.

10 września 1947 r. uchwalona została ustawa o statucie prawnym spółdzielni⁷⁸. Łączyła ona w jednym akcie prawnym wszystkie zasady wspólne dla różnych rodzajów spółdzielni oraz wprowadziła sposoby i warunki ich funkcjonowania. Warto tu wspomnieć o zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 27 czerwca 1972 r., określających m.in. możliwość prowadzenia działalności gospodarczej z podmiotami nie będącymi członkami, odejście od zasady jeden członek – jeden głos, przeszacowanie ich kapitału, dopuszczenie inwestora do członkostwa w spółdzielni. Warto także wspomnieć o ustawach ze stycznia 1991 r. i 13 lipca 1992 r., które inwestorom dały prawo do udziału w kapitale spółdzielni⁷⁹.

Według francuskiej ustawy nr 47-1775 z 10 września 1947 r. spółdzielnie oznaczały przedsiębiorstwa (spółki), dla których podstawowe cele aktywności stanowi:

1) obniżanie dla dobra członków przez wspólne działanie kosztów wytworzenia oraz, w stosownych przypadkach, ceny sprzedaży niektórych produktów lub usług, poprzez przejęcie funkcji przedsiębiorstw lub pośredników;

2) poprawianie jakości handlowej produktów dostarczanych członkom lub tych produkowanych przez nich i sprzedawanych konsumentom;

3) zaspokajanie potrzeb i promowanie aktywności gospodarczej i społecznej członków, jak również ich kształcenie.

Poza tym, zgodnie z art. 1 tej ustawy, mogą one prowadzić działalność we wszystkich dziedzinach życia społecznego.

We Francji, poza ogólną ustawą nr 47-1775 z 10 września 1947 r., istnieją także przepisy szczególne odnoszące się do wybranych branż spółdzielczości. Przykładowo sprawy spółdzielni rolniczych znalazły się w *Code Rural* (kodeksie rolnym) (księga V, tytuł II), spółdzielni handlowców detalicznych – w kodeksie handlowym, spółdzielni pracowników produkcyjnych – w ustawie 78-763 z 19 lipca 1978 r., natomiast budownictwa spółdzielczego – w kodeksie budowlanym i mieszkaniowym⁸⁰. Dekret nr 55-667 kodeksu rolnego z 20 maja 1955 r. ujednolicił rozporządzenia odnoszące się do spółdzielni rolnych⁸¹. Kodeks ten został zmodyfikowany i uzupełniony m.in. dekretami nr 59-286 z 4 lutego 1959 r. i nr 61-867 z 5 sierpnia 1961 r. odnoszącymi się do statusu prawnego spółdzielni rolnych. W tych latach spółdzielnie były uznawane za spółki cywilne o zróżnicowanym kapitale. Dyskusja nad ich formą prawną została na nowo

⁷⁸ Loi n° 47-1775 du 10 septembre 1947 portant statut de la coopération; JORF n°0214 du 11 septembre 1947 p. 9088 ze zm; zwana ustawą nr 47-1775 z 10 września 1947 r.; L. Coutant, *L'Evolution...*, s. 169 i n.

⁷⁹ C. Chomel, *Le cadre juridique...*, s. 83 i n.

⁸⁰ Idem, *France...*, s. 525 i n.

⁸¹ Zob. szerzej: G. Eichhorn, *Genossenschaften und Genossenschaftsrecht in Frankreich*, Marburg-Lahn 1957, s. 150 i n.

podjęta w związku z rozporządzeniem z 26 września 1967 r. Uwzględniono dwie kategorie spółdzielni rolniczych: „małe”, zakwalifikowane do spółek cywilnych, i „duże” – do spółek handlowych. Rozwiązanie takie – mocno krytykowane przez przedstawicieli zawodów rolniczych – właściwie nigdy nie było stosowane. W parlamencie szybko podjęto prace nad przygotowaniem projektu, który zapewniłby spółdzielniom rolniczym wyjątkowy status.

W 1972 r. ustawodawca położył kres kontrowersjom i dyskusjom o spółdzielniach rolniczych cywilnych lub handlowych, definiując je jako „spółki ani cywilne, ani handlowe”, co było rzadkim przypadkiem w prawie francuskim. Przyjmując takie stanowisko, prawodawca potraktował spółdzielnie rolnicze jako jedynie rozszerzenie gospodarstw członków, pod warunkiem, że nie mają one z nimi wspólnych celów, nie działają dla zysku (dla celów komercyjnych) ani innego związku z ich działalnością. Ustawy i dekrety nakreślały niemal kompletny status spółdzielni, z wyjątkiem odesłania do podstawowej ustawy spółdzielczej z 1947 r. i kilku aktów wykonawczych⁸².

W kolejnych latach odnotować należy zmiany *Code Rural* dotyczące spółdzielni rolniczych, które miały dostosować regulacje prawne do potrzeb społeczno-gospodarczych i przyczynić się do rozwoju spółdzielni.

Niemniej jednak dyskusja o naturze spółdzielni, jako jedynego mandatarusza jej członków lub przedsiębiorstwa, była dość długo żywa. Według L. Lorvelleca polemika ta odsyła do dwóch różnych koncepcji⁸³. Pierwsza wspomina o niebezpieczeństwach związanych z tradycyjną prawną wizją spółdzielni, to znaczy taką, która uznaje ją za rozszerzenie działalności członków, co może doprowadzić do jej stagnacji, zapewniając jedynie krótkoterminowe korzyści. Druga wręcz przeciwnie – to wizja instytucjonalna uznająca autonomię spółdzielni i myślenie o niej w kategoriach długoterminowego trwania, możliwego właśnie dzięki środkom, jakie gwarantuje jej niezależność pozwalająca na rozwój lub przynajmniej unowocześnianie⁸⁴.

Włochy

We Włoszech pierwsze przepisy prawa spółdzielczego znalazły się w kodeksie handlowym z 1882 r. (art. 219-228). Spółdzielnie nie były wtedy traktowane jako oddzielny typ przedsiębiorcy, ale rodzaj spółki. Każdy rodzaj handlowej spółki mógł zostać „uspółdzielczony” przez poddanie ich specjalnym zasadom, takim jak chociażby ograniczenie udziałów, jakie może posiadać członek spół-

⁸² C. Chomel, *Le cadre juridique...*, s. 74 i n.; D. Hiez, *France*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. A. Fici, Berlin-Heidelberg 2013, s. 398 i n.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ C. Chomel, *Le cadre juridique...*, s. 74 i n.

dzielni, równość prawa głosu dla każdego, niezależnie od ilości kapitału (udziałów), zakaz przenoszenia praw z udziałów bez zgody zarządu⁸⁵.

Zagadnienie spółdzielni było jednak coraz częściej poruszane w innych aktach prawnych. Przykładowo ustawa z 12 maja 1904 r. n. 178⁸⁶ (która zmieniała art. 4 ustawy z 11 lipca 1889 r. n. 6216, dotyczącą publicznych zamówień na roboty budowlane na rzecz spółdzielni produkcyjnych i pracy) stanowiła, że mogły być zawierane umowy na zamówienia na roboty budowlane i utrzymanie, dostawy i usługi publiczne, w drodze licytacji lub negocjacji prywatnych, ze spółdzielniami produkcji i pracy utworzonymi między robotnikami lub ze spółdzielniami produkcji rolnej również utworzonymi pomiędzy małymi właścicielami rolnymi, pod warunkiem że stosowna kwota nie przekracza 200 tys. lirów⁸⁷.

Na początku XX w. zjawisko spółdzielczości rolniczej stanowiło we Włoszech istotną siłę, co zostało uwzględnione również przez ustawodawcę. Spółdzielnie rolnicze zaczęły być popularne na wszystkich etapach związanych z działalnością rolniczą, to jest w procesie przechowywania, sprzedaży i przetwarzania produktów rolnych i zwierząt gospodarskich, ale także w uprawie gruntu, udzielaniu kredytu dla rolników. Ustawa z 7 lipca 1907 r. n. 526 dotycząca działań na rzecz małych spółdzielni rolniczych i małych stowarzyszeń rolniczych wzajemnego ubezpieczenia, wprowadzała dla tych podmiotów szczególne ulgi⁸⁸. Spółdzielnie rolnicze, kasy wiejskie i rolnicze utworzone jako spółdzielnia z kapitałem własnym, nieprzekraczającym 30 tys. lirów, do momentu przekroczenia tego limitu nie były zobowiązane do publikowania w Biuletynie Urzędowym spółek akcyjnych aktów, których publikacja była przewidziana przez kodeks handlowy oraz rozporządzenie wykonawcze do kodeksu. Nie były także zobowiązane wskazać w akcie utworzenia publicznych dokumentów przeznaczonych do publikacji czynności spółki, jak to określa art. 220 kodeksu handlowego. Wyjątkiem było wskazywanie formy zwoływania walnych zgromadzeń i przyjęcie w tym celu systemu, który spółdzielcy uznają za najbardziej odpowiedni.

Dla spółdzielni rolniczych istotny był dekret z 12 lutego 1911 r. n. 278 ustanawiający przepisy w celu wykonania rozporządzenia w sprawie przyznawania zamówień spółdzielniom produkcji i pracy oraz tworzenia konsorcjów

⁸⁵ A. Fici, *Italy*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. A. Fici, Berlin-Heidelberg 2013, s. 479 i n.

⁸⁶ Delle leggi 12 maggio 1904, n.178.

⁸⁷ G. Giuffrida, *Le cooperative...*, s. 21 i n.

⁸⁸ Legge 7 luglio 1907, n. 526 portante disposizioni a favore delle piccole società cooperative agricole e delle piccole associazioni agricole di mutua assicurazione, Gazzetta Ufficiale del 26 luglio 1907, n. 177.

spółdzielni zamówień na prace publiczne⁸⁹. Cytowane rozporządzenie, w którego art. 1 znajduje się część zatytułowana „kategorie spółdzielni”, wymienia przykładową listę spółdzielni dopuszczonych do zamówień wskazanych w ustawach: z 12 maja 1904 r. n. 178, z 16 kwietnia 1906 r. n. 126 i 25 czerwca 1909 r. n. 422: 1) spółdzielnie produkcji i pracy; 2) spółdzielnie rolnicze, takie jak spółdzielnie dzierżawców zbiorowych, spółdzielnie mleczarnie, winnice spółdzielcze, gorzelnie spółdzielcze, konsorcja rolne, spichlerze spółdzielcze i każde inne przedsiębiorstwo spółdzielcze, mające cele produkcji rolnej; 3) mieszane spółdzielnie, które łączą cele i cechy różnych spółdzielni należących do różnych powyższych kategorii, lub które wyznaczają sobie, poprzez łączenie, inne cele spółdzielcze.

W doktrynie włoskiej odnotować należy opinie, że zawarte w wyżej wymienionych aktach prawnych wskazanie spółdzielni rolniczych i wprowadzenie odrębnych przepisów miało wpływ na proces wyodrębniania i tworzenia spółdzielczości rolniczej⁹⁰. Według innych zarówno normy zawarte we wskazanym rozporządzeniu, jak i te wynikające z wcześniejszych przepisów szczególnych nie miały na celu przyczynienia się do utworzenia jednego typu spółdzielni rolniczej, ani nie miały na to wpływu. Zatem zdania w doktrynie w tym zakresie są zróżnicowane⁹¹.

Nie ulega wątpliwości, że ustawodawca w art. 1 analizowanego rozporządzenia wskazał i wyodrębnił niektóre rodzaje spółdzielni rolniczych. Dekret legislacyjny z 4 sierpnia 1918 r. n. 1218⁹², dotyczący działań na rzecz spółdzielni rolniczych, zezwolił na oddanie w dzierżawę, ze szczególnymi udogodnieniami, spółdzielniom rolniczym, utworzonym zgodnie z prawem i na warunkach określonych przez akty prawne, ziemi uprawnej należącej do prowincji, gmin i publicznych organizacji charytatywnych. Natomiast dekret legislacyjny z 8 czerwca 1919 r. n. 1016, dotyczący stosowania dodatkowego podatku od dochodu, o którym mowa w ustawie z 17 listopada 1918 r. n. 1835 na rzecz spółdzielni budowy domów i dzierżaw rolnych zbiorowych, przewidywał dalsze ustępstwa na rzecz spółdzielni rolniczych co do dzierżaw rolnych zbiorowych⁹³. Z kolei dekret z 8 czerwca 1936 r. n. 1231⁹⁴ porusza kwestie opodat-

⁸⁹ Regio Decreto 12 febbraio 1911, n. 278 approvazione del regolamento relativo alla concessione di appalti a Società cooperative di produzione e lavoro e alla costituzione dei Consorzi di cooperative per appalti di lavori pubblici, Gazzetta Ufficiale del 12 aprile 1911, n. 86.

⁹⁰ G. Giuffrida, *Le cooperative...*, s. 24 i n.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Conversione in legge del decreto luogotenenziale 4 agosto 1918, n. 1218, relativo a provvedimenti a favore delle cooperative agricole.

⁹³ G. Giuffrida, *Le cooperative...*, s. 26 i n.

⁹⁴ Regio Decreto 8 giugno 1936 n. 12, Conversione in legge, con modificazioni, del Regio Decreto-Legge 24 ottobre 1935, n. 1887, concernente interpretazioni e modificazioni alle leggi sulle imposte dirette, e del Regio Decreto-Legge 13 gennaio 1936-XIV, n. 120, concernente

kowania dochodów pochodzących z operacji przeprowadzanych przez winnice spółdzielcze, mleczarnie spółdzielcze i produkcji nabiału, konsorcja producentów i podobne, na produktach dostarczanych przez poszczególnych członków prowadzących działalność rolniczą. Dekret królewski z 26 sierpnia 1937 r. n. 1706⁹⁵, zawierający tekst jednolity ustaw w sprawie kas wiejskich i rzemieślniczych, wprowadził reżim prawny dla spółdzielni, które miały za główny przedmiot działalności udzielanie kredytów rolnikom i rzemieślnikom, wspólnie lub pojedynczo⁹⁶. Po II wojnie światowej podstawową regulację dotyczącą spółdzielni zawarto w kodeksie cywilnym⁹⁷. Natomiast przepisy szczególnie odnoszące się do wybranych branż spółdzielczych, w tym rolniczej, znalazły się w odrębnych aktach prawnych⁹⁸. Wiele z nich obecnie obowiązuje, co zostanie omówione w dalszej części książki.

Niemcy, Wielka Brytania, Austria, Finlandia

W literaturze można spotkać się z poglądem, że ideologia spółdzielczości rozwinęła się w Niemczech w XIX w. w rezultacie rewolucji przemysłowej. Pod względem prawnym wzorcem były cechy średniowieczne. Od 1847 r. kształtowały się pierwsze inicjatywy samodzielnie zarządzanej współpracy, mającej określone cele gospodarcze. Miały one zapewnić małym rolnikom, rzemieślnikom i handlarzom możliwość wpływania na rynek. Jednocześnie koncepcja spółdzielczości wyróżniała się socjalno-etycznymi celami⁹⁹, co trafnie podsumował H. Paulick w następujących słowach: „Spółdzielcze gospodarowanie nie jest celem samym w sobie. Spółdzielnia chce wspierać pojedynczego człowieka, jego odrębną osobowość w zakresie gospodarowania w ramach spółdzielni, tak aby zachowała swoją funkcję w życiu społecznym. Spółdzielnia jest zatem przeciwieństwem kolektywu, który odrzuca swobodne kształtowanie się osobowości. Do decydujących cech niemieckiej spółdzielczości zaliczyć należy możliwość kształtowania i rozwoju osobowości członków spółdzielni w obszarze gospodarki. Zgoda na kształtowanie osobowości jest ważnym fundamentem spół-

modificazioni ed aggiunte ad alcuni articoli del Regio Decreto-Legge 24 ottobre 1935-XIII, n. 1887, portante interpretazioni e modificazioni alle leggi sulle imposte dirette, Gazzetta Ufficiale del 3 luglio 1936, n. 152.

⁹⁵ Regio decreto 26 agosto 1937, n. 1706, Gazzetta Ufficiale del 12 ottobre 1937, n. 238

⁹⁶ G. Giuffrida, *Le cooperative...*, s. 29 i n.

⁹⁷ Gazzetta Ufficiale n. 79 del 4 aprile 1942.

⁹⁸ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 22.

⁹⁹ M. Helios, *Rechtsgeschichtliche Entwicklung des Genossenschaftswesens*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009, s. 3; H. Paulick, *Das Recht der Genossenschafts, Lehr- und Handbuch*, Karlsruhe 1956, s. 2 i n. Zob. A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

dzielczości. W zależności od zachowań i postaw członków spółdzielni rozwija się albo upada działalność spółdzielcza¹⁰⁰”.

Powstanie niemieckiej spółdzielczości rolniczej bezsprzecznie łączy się z działalnością Hermanna Schulze-Delitzscha i Friedricha Wilhema Raiffeisena¹⁰¹. Co istotne, postrzegali oni spółdzielnię nie tylko jako szczególną formę gospodarowania utworzoną w celu pokrycia pilnych potrzeb materialnych słabszych ekonomicznie kręgów ludności, lecz byli także przekonani, że przejście przez spółdzielnie społeczno-politycznych zadań dotyczących choćby kształcenia czy rozwoju przyczyni się do budowy ładu społecznego i lokalnego rozwoju. Spółdzielnie wiejskie wspierał także Wilhelm Haas. Podczas gdy Friedrich Wilhelm Raiffeisen koncentrował się na tworzeniu spółdzielni pierwszego stopnia, czyli lokalnych, Wilhelm Haas zapoczątkował proces organizacji spółdzielni w związki, co miało wzmocnić skuteczność systemu spółdzielczego jako całości. To właśnie on w maju 1862 r. założył związek spółdzielni przemysłowo-handlowych w Wiesbaden¹⁰².

Coraz większe znaczenie tego ruchu znalazło odzwierciedlenie w przepisach prawnych, wiele bowiem konstytucji landowych, uchwalanych w XIX w., gwarantowało ochronę spółdzielczości. Przykładowo art. 44 konstytucji heskiej określał, że należy wspierać spółdzielczość. Pierwszym aktem prawnym regulującym te kwestie na ziemiach niemieckich była ustawa pruska z 27 marca 1867 r. o prywatnoprawnej pozycji spółdzielni gospodarczych i spółdzielni nabywczych¹⁰³. Dzięki staraniom Schulze-Delitzscha ustawę tę ogłoszono 4 lipca 1868 r. jako północnoniemiecką ustawę federalną¹⁰⁴, uwzględniającą zmiany i uzupełnienia¹⁰⁵.

Po negocjacjach i dyskusjach 20 maja 1889 r. uchwalono wreszcie w II Rzeszy ustawę o spółdzielniach gospodarczych i nabywczych¹⁰⁶. Oprócz zmian organizacyjnych, pozycji związków kontrolnych i łączenia się spółdzielni ten akt prawny w ogólnym kształcie obowiązuje do dnia dzisiejszego. Oczywi-

¹⁰⁰ W. Wygodzinski, A. Müller, *Genossenschaftswesen in Deutschland*, Leipzig-Berlin 1929, s. 10 i n.

¹⁰¹ Zob. szerzej J. Zinke, *Die Entwicklung der landwirtschaftlichen Genossenschaften in der Weimarer Republik*, Berlin 1999, s. 1 i n.; G. Asschhoff, E. Hennigsen, *Das deutsche Genossenschaftswesen. Entwicklung, Struktur, wirtschaftliches Potential*, Frankfurt 1995.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Gesetz betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften von 27.03.1867, GS S. 501. Zob. szerzej H. Welling, *Die Beteiligung der eingetragenen Genossenschaft an anderen Gesellschaften nach geltendem und künftigem Recht*, 1966, s. 14 i n.

¹⁰⁴ Gesetz betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften von 4.7.1868, BGBl S. 415. Zob. szerzej H. Welling, *Die Beteiligung...*, s.14 i n.

¹⁰⁵ M. Helios, *Rechtsgeschichtliche Entwicklung...*, s. 3 i n.

¹⁰⁶ Gesetz betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften (GenG) vom 1. Mai 1889 (BGBl. S. 369, 810; BGBl. 111 S. 4125-1), zwana GenG.

ście odnotować należy kilka jego nowelizacji. W okresie międzywojennym w 1922 r. nastąpiło wprowadzenie demokracji pośredniej w postaci zebrania delegatów w spółdzielniach mających ponad 10 tys. członków. Liczbę tę zmniejszono do 3 tys. członków w 1926 r. (§ 43a ustawy). Ponadto na podstawie nowelizacji zostały wprowadzone przepisy dotyczące połączenia spółdzielni oraz regulacji struktury i zadań audytu. W 1933 r. wydano nowe przepisy dotyczące kontroli, w tym sporządzania bilansu oraz odpowiedzialności członków za długi spółdzielni¹⁰⁷.

Po II wojnie światowej, na mocy ustawy z 18 lipca 1950 r.¹⁰⁸, zniesiono znakomitą większość przepisów uchwalonych w okresie wojennym. Dalsze zmiany zostały wprowadzone przez kolejną ustawę zmieniającą przepisy ustawy o spółdzielniach nabywczych i gospodarczych oraz przez tzw. ustawę rabatową z 21 lipca 1954 r.¹⁰⁹ Nowelizacja usunęła m.in. § 8 ust. 4 ustawy, czyli zakaz dokonywania transakcji ze spółdzielnią przez osoby nie będące członkami spółdzielni konsumpcyjnych oraz odnoszące się do tego postanowienia § 31, 152 i 153 ust. ustawy¹¹⁰. Od 1973 r. także spółdzielnie kredytowe mają prawo do przeprowadzania transakcji z nieczłonkami, jeśli statuty tak stanowią. Zmiany z roku 1973¹¹¹ wprowadziły nowe zasady wzmacniające uprawnienia zarządu spółdzielni (Vorstand, § 27 ust. 1 ustawy) dotyczące uczestnictwa członków w stratach spółdzielni (§ 87a ustawy) oraz wypłaty występującym członkom środków ze specjalnego funduszu rezerwowego (§ 73 ustęp 3 Gen)¹¹². W kolejnych latach zmiany skupiały się na sprawach związanych z księgowością i rachunkowością. Przykładowo w 1985 r.¹¹³ przepisy o rachunkowości (§ § 33 i nast. ustawy) i audycie (§ § 53 i nast. ustawy) zostały zmienione i dostosowane do przepisów unijnych (chodziło m.in. o wytyczne dotyczące harmonizacji prawa organizacji gospodarczych we Wspólnocie Europejskiej). W 1994 r. przepisy dotyczące audytu spółdzielni zostały zmienione w celu dostosowania ich do ustawy o kontroli i przejrzystości przedsiębiorstw

¹⁰⁷ Zob. szerzej H.-H. Münkner, *Germany*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010, s. 560 i n.

¹⁰⁸ BGBl. I 90. Handelsrechtliche Bereinigungsgesetz vom 18. April 1950.

¹⁰⁹ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Gesetzes betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften, des Rabattgesetzes und des Körperschaftssteuergesetzes von 21. Juli 1954, BGBl. I 212

¹¹⁰ Ibidem. Zob. także V. Beuthien, *Genossenschaftsgesetz: mit Umwandlungs- und Kartellrecht sowie Statut der Europäischen Genossenschaft*, München 2004, s. XXXVII i n. (Einleitung); Więcej na temat reformy *Genossenschaftsgesetz*, projektów i dyskusji w tym zakresie: H. Westermann, *Rechtsprobleme der Genossenschaften*, Karlsruhe 1969, s. 7 i n.

¹¹¹ Wirtschaftsgenossenschaften z 9.10.1973, BGBl. 1973, 1451.

¹¹² Na temat nowelizacji z 1973 r. zob. szerzej G. Lenfers, *Die Genossenschaftsrechtsnovelle von 1973*, Münster 1994.

¹¹³ Za H.-H. Münkner, *Germany*, w: *Study...*, s. 561.

(KonTraG)¹¹⁴. Przestały obowiązywać także przepisy odnoszące się do łączenia spółdzielni (§ § 93a-s ustawy), zastąpione przez ustawę o konwersji (przekształceniach) z 1994 r.¹¹⁵

Całkiem odmienna sytuacja w zakresie prawodawstwa i rozwoju spółdzielczości miała miejsce w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Po II wojnie światowej państwo to pod wpływem ZSRR musiało wprowadzać np. spółdzielnie produkcyjne. Początkowo w NRD obowiązywała ustawa o spółdzielniach z roku 1898. Dopiero po reformie Boden w 1952 r. i wejściu w życie ustawy o rolniczych spółdzielniach produkcyjnych (LPG) od roku 1959 na terenie NRD obowiązywała odmienna regulacja prawna. W następnych latach uchwalono kolejne akty prawne dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych, np. ustawę z 2 lipca 1982 r.¹¹⁶

Z dniem 3 października 1990 r. nastąpiło zjednoczenie Niemiec, niosące zmiany także w ramach rolnictwa. Po włączeniu landów dawnej NRD do RFN skończył się wreszcie okres kolektywizmu i mieszkańcy wschodnich Niemiec mogli prowadzić indywidualne gospodarstwa rolne albo działalność rolniczą w formie spółdzielni czy spółki. W pierwszej kolejności rozwiązać należało jednak problem dalszego funkcjonowania spółdzielni produkcji rolnej (LPG). Dlatego 29 czerwca 1990 r. uchwalona została ustawa w sprawie dopasowania rolnictwa¹¹⁷, stanowiąca podstawę przekształceń w mieniu wspomnianych spółdzielni LPG. W jej świetle każda spółdzielnia założona na podstawie socjalistycznego prawa dawnej NRD musiała przekształcić się w jedną z następujących form prawnych: spółdzielnię zarejestrowaną według ustawy z 1889 r. o spółdzielniach (obowiązującej na terenie RFN), spółkę osobową (prawa cywilnego, komandytową), spółkę kapitałową (spółkę akcyjną albo spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością)¹¹⁸.

Po zjednoczeniu Niemiec kolejne nowelizacje przepisów poświęconych spółdzielniom obowiązują zarówno w starych, jak i nowych landach. Przede wszystkim należy podkreślić, że z dniem 18 sierpnia 2006 r. weszła w życie

¹¹⁴ Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich za H. H. Münkner, *Germany*, w: *Study...*, s. 561.

¹¹⁵ Umwandlungsgesetz vom 28. Oktober 1994 (BGBl. I S. 3210 ze zm). Zob. M. Helios, *Rechtsgeschichtliche Entwicklung...*, s. 4 i n. A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 250 i n.

¹¹⁶ Gesetz über die landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften vom 2. Juli 1982 (GB1. 1 Nr. 25, S.443). Zob. szerzej R. Steding, *Die Produktivgenossenschaft im deutschen...*, s. 87 i n.; idem *Produktivgenossenschaften in der ostdeutschen Landwirtschaft...*, s. 5 i n.

¹¹⁷ Landwirtschaftsanpassungsgesetz (GBl. I S. 642). Ustawa ta była wielokrotnie zmieniana.

¹¹⁸ Według danych statystycznych na 1790 dokonanych przekształceń 40 dawnych LPD wybrało spółkę akcyjną, 182 – spółkę komandytową, 306 – spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, a 1262 (ponad 70%) – spółdzielnię zarejestrowaną według ustawy z 1 kwietnia 1889 r. o spółdzielniach. Tak: C. Grimm, *Agrarrecht...*, s. 297. Zob. też szerzej na temat spółdzielni produkcyjnych: R. Steding, *Die Produktivgenossenschaften im deutschen...*, Göttingen 1995

ustawa o wprowadzeniu spółki europejskiej oraz zmieniająca prawo spółdzielcze¹¹⁹, która miała podwójny cel. Z jednej strony było nim stworzenie podstaw prawnych do implementacji spółdzielni europejskiej SCE jako nowej formy prawnej w prawie niemieckim. Z drugiej strony głównym założeniem nowych regulacji było wprowadzenie ułatwień przy tworzeniu i rejestrowaniu spółdzielni oraz pozyskiwaniu i utrzymywaniu dla niej kapitału/funduszy, jak również wzmocnienie praw członków. W literaturze niemieckiej podkreśla się, że ta tzw. duża reforma prawa spółdzielczego była oczekiwana od wielu lat. Nieliczne zmiany dokonane nowelizacją z roku 1973 roku okazały się niewystarczające¹²⁰.

Nowelizacja wprowadziła zmiany do niemieckiej ustawy spółdzielczej odnośnie do m.in. minimalnej liczby członków (z siedmiu do trzech, § 3), rozwiązań w zakresie możliwości inwestowania przez członków oraz ustalania minimalnego kapitału podstawowego. Modyfikacje miały w szczególności ułatwić zakładanie spółdzielni, pozyskiwanie i utrzymanie ich kapitału¹²¹. Poza tym stworzono ustawowe warunki ramowe umożliwiające wykazywanie wkładów wniesionych do spółdzielni w bilansie zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości i Rachunkowości (IAS/IFRS). Celem nowelizacji miało być także wprowadzenie rozwiązań prawnych w zakresie usprawnienia zarządzania i funkcjonowania spółdzielni. Dlatego w odniesieniu do mniejszych podmiotów przewidziano możliwość powołania zarządu jednoosobowego i uproszczenia w zakresie nadzoru. Wdrożenie udogodnienia odnośnie do dostarczania informacji członkom spółdzielni, umożliwiono przeprowadzanie walnego zgromadzenia online i oddawanie na nim głosów drogą internetową (o ile statut tak stanowi). Nastąpiło też rozszerzenie przedmiotu działalności spółdzielni w zakresie promocji społecznej i kulturalnej (§ 1 pkt 1 ustawy) oraz wnoszenia wkładów w formie rzeczowej.

Zgodnie z § 7 ust. 3 ustawy statut może przewidywać, że wkłady do spółdzielni mogą być wnoszone w postaci wkładów rzeczowych. To powoduje, że finansowanie spółdzielni jest bardziej elastyczne. Również poszerzenie listy członków o tych inwestujących, choć niekorzystających z usług spółdzielni, miało na celu polepszenie ich sytuacji finansowej. Ustawodawca wprowadził także możliwość zmniejszenia kosztów audytu, pozwalając mniejszym spół-

¹¹⁹ Gesetz zur Einführung der Europäischen Genossenschaft und zur Änderung Genossenschaftsrechts, BGBl. I 2006, s. 1911-1957.

¹²⁰ M. Helios, *Rechtsgeschichtliche Entwicklung...*, s. 8 i n.

¹²¹ Na tle nowelizacji ustawy o spółdzielniach z 2006 r. powstała bardzo bogata literatura, np.: M. Geschwandtner, M. Helios, *Genossenschaftsrecht, Das neue Genossenschaftsgesetz und die Einführung der Europäischen Genossenschaft*, Freiburg-Berlin-München 2006; *Il Movimento cooperativo nella storia d'Europa*, red. M. Degl'Innocenti, Milano 1988.

dzielniom, których roczny obrót wynosi mniej niż 2 mln euro, na korzystanie z uproszczonej procedury badania i zatwierdzania sprawozdań finansowych (§ 53 ust. 2).

Odnotać należy także zmiany redakcyjne. Dotychczasowy długi tytuł „Ustawa o spółdzielniach zarobkowych i gospodarczych” zastąpiony został krótkim – Ustawy o spółdzielniach. Przepisy wzmocniły także prawa członków, szczególnie tych, którzy nie zostali wybrani do zgromadzenia przedstawicieli (delegatów). Chodzi między innymi o obowiązek zwołania zebrania na wniosek co najmniej 1/10 członków, procedurę wyboru przedstawicieli, przekazywanie informacji i wgląd do listy przedstawicieli.

W Wielkiej Brytanii w początkowym okresie spółdzielnie działały jako towarzystwa wzajemnej pomocy, podlegające *Act for encouragement and relief of friendly societies* z 1793 r. Nowela z 1834 r. określiła cele wspomnianych podmiotów szeroko, co pozwoliło na rejestrowanie spółdzielni handlowych jako stowarzyszeń wzajemnej pomocy. Niemniej funkcjonowanie w charakterze stowarzyszeń wzajemnej pomocy powodowało wiele niedogodności¹²². W 1852 r. uchwalono ustawę o stowarzyszeniach przemysłowych i oszczędnościowych (*Industrial and Provident Societies Act*). Poprawiła ona sytuację prawną spółdzielni spożywców i wytwórczych. Podmioty te korzystają z wielu ulg i zwolnień podatkowych. W kolejnych latach zostały wydane nowe *Industrial and Provident Societies Act*, np. w 1862 r., 1893 r. (ze zmianami z lat 1894, 1913, 1928 i 1952). Warto także wspomnieć o *Agriculture Credit Acts* z 1923 r. i 1928 r. oraz *Agriculture Marketing Acts* z 1931 r. i 1949 r. jako o istotnych aktach prawnych dla rozwoju rolnictwa, w tym spółdzielni rolniczych¹²³.

W Austrii rozwój ruchu spółdzielczego i legislacji z nim związanej nastąpił w XIX w. Początkowo spółdzielnie były tworzone w oparciu o ustawę o stowarzyszeniach z 1852 r.¹²⁴ Następnie 9 kwietnia 1873 r. uchwalono ustawę spółdzielczą¹²⁵. Ten akt prawny był oczywiście kilka razy nowelizowany pod kątem zmieniających się uwarunkowań gospodarczych i społecznych¹²⁶, ale obowiązuje do dnia dzisiejszego. Z uwagi na historyczne powiązanie Austrii z Niemcami na jej terenie duży wpływ na rozwój spółdzielni rolniczych miała działalność Friedricha Wilhelma Raiffeisena, który w XIX-wiecznych Niemczech tworzył organizacje zrzeszające rolników. Ten model spółdzielczości opierał się na wza-

¹²² R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 22.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ G. Miribung, E. Reiner, *Austria*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013, s. 231.

¹²⁵ Gesetz vom 9. April 1873, über Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften RGrBl. Nr. 70/1873 ze zm.

¹²⁶ M. Dellinger, *Aktuelle Aenderungen im Genossenschaftsrecht*, „Raiffeisenblatt” 2006, nr 10.

jemnej samopomocy i współpracy, a także tworzeniu unii kredytowych, których celem było zapewnienie mieszkańcom wsi wystarczających środków finansowych na zakup nasion, środków ochrony zbóż, nawozów, maszyn itp.¹²⁷ Warto wspomnieć także o działalności Hermanna Schulze-Delitzscha, który tworzył pierwsze spółdzielnie kredytowe, przekształcane potem w banki Raiffeisena i mające wpływ na proces tworzenia ustawy z 1873 r. Na szczególną uwagę zasługuje nowelizacja regulacji z 2006 r.¹²⁸ Na jej podstawie wprowadzono przepisy o spółdzielni europejskiej oraz zmiany mające na celu m.in. uproszczenia w zakresie zakładania i funkcjonowania spółdzielni.

W Holandii pierwsza ustawa spółdzielcza została wydana w 1876 r.¹²⁹ i zastąpiona kolejną w 1925 r. Następnie przepisy dotyczące spółdzielnie zawarte zostały w kodeksie cywilnym. Z kolei za początki ruchu spółdzielczego w Finlandii uznaje się założenie fundacji Pellervo w 1899 r. przez Hannesa Pellervo (1864/1933). Jej zadaniem było szerzenie współpracy przede wszystkim wśród ludności związanej z rolnictwem. Ubóstwo było szczególnie dotkliwie na obszarach wiejskich. Dzięki współpracy z Pellervo ruch ten szybko rozprzestrzenił się w całym kraju. Dziesięć lat później działały już spółdzielnie konsumentów, banki spółdzielcze, a także spółdzielnie mleczarskie w prawie każdym środowisku¹³⁰. Sukces wynikał z metody działania Pellervo, który wysyłał swoich przedstawicieli na teren całego kraju. Poza tym wskazać trzeba na społeczne zapotrzebowanie na współpracę, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Występował tu niedobór usług, zła jakość towarów, niska konkurencja, brak systemu kredytowego i rynku towarów rolnych. Współpraca była dobrym rozwiązaniem. Spółdzielczy model został zbudowany w ciągu zaledwie kilku lat. Bank centralny powstał w 1902 r., centrala spółdzielni detalicznych – w 1904 r., a centralna spółdzielni mleczarskich – w 1905 r.¹³¹

Fundacja Pellervo jest niedochodową organizacją krajową, stojącą na czele ruchu spółdzielczego, a główne jej cele to: rozwijanie spółdzielni na podstawie dobrowolnej współpracy, dbanie o wspólne interesy i promowanie działań na rzecz poszczególnych członków. Aby osiągnąć te cele, Pellervo angażuje się w: rozwój idei spółdzielczości, edukację, badania, szkolenia i planowane promowanie działań organizacji członkowskich, a także udzielanie porad praw-

¹²⁷ M. Helios, *Rechtsgeschichtliche Entwicklung...*, s. 8 i n.

¹²⁸ BGBl I nr. 104/2006.

¹²⁹ Gesetz zur Regelung der genossenschaftlichen Vereine z 12 listopada 1876 r. Zob. C. Lucas, *Das Genossenschaftsrecht der Niederlande*, Band 47, Aachen 2011, s. 16 i n.

¹³⁰ *Pellervo Confederation of Finnish Cooperatives* [online]. Slideshare [dostęp: 2015-03-06]. Dostępny w Internecie: <<http://www.slideshare.net/pellervo/pellervo-confederation-of-finnish-cooperatives>>.

¹³¹ M. Kuisma, A. Henttinen, S. Karhu, M. Pohls, *The Pellervo Story*, Helsinki 1999, s. 11 i n.

nych i finansowych, usługi audytorskie i pomoc na rzecz członków, publikację biuletynów członkowskich oraz profesjonalnych dokumentów i dystrybucję informacji wśród członków; utrzymywanie i rozwój kontaktów z władzami, stowarzyszeniami przedsiębiorców fińskich i organizacjami międzynarodowymi; promowanie współpracy między spółdzielniami członkowskich w celu zapewnienia efektywnego i racjonalnego wykorzystania zasobów ludzkich i materialnych na rzecz członków¹³².

Pierwsze prawo spółdzielcze w Finlandii uchwalone zostało w 1901 r., drugie – w 1954 r., a trzecie – w 2001 r. (uchylone następnie przez ustawę z 2014 r.)¹³³. Warto wspomnieć o choć kilku rozwiązaniach prawnych wynikających ze wspomnianego aktu prawnego z 2001 r., która wprowadzała uproszczenia w zakładaniu i instrumenty, które miały zachęcić do rozwoju spółdzielni. Według fińskiego prawa o spółdzielczości z 28 grudnia 2001 r. przez spółdzielnię rozumiano się zrzeszenie, w którym liczba członków i kapitał członkowski nie był z góry określone. Mając na celu wspieranie sytuacji ekonomicznej lub prowadzenie aktywności zawodowej swoich członków, spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą, z której korzystają spółdzielcy, podobnie jak z usług spółdzielni lub usług stowarzyszeń afiliowanych przez spółdzielnię, lub w inny sposób¹³⁴. W statucie można było określić, że zadaniem spółdzielni jest wspólne działanie dla realizacji celu non profit. Członkowie spółdzielni nie ponosili odpowiedzialności za zobowiązania spółdzielni. Założyć ją mogły minimum trzy osoby fizyczne, zrzeszenia, fundacje lub inne osoby prawne, z wyjątkiem niemających pełnej zdolności do czynności prawnych lub postawionych w stan upadłości.

Członkowie posiadali w świetle ustawy z 2001 r. wiele narzędzi do inwestowania w swoje spółdzielnie: udziały podstawowe, dodatkowe dobrowolne i inwestycyjne. Dodatkowe udziały dostępne były także dla osób nie będących członkami. Jednak tylko podstawowe instrumenty dawały uprawnienia decyzyjne, należały więc one do członków. Członek spółdzielni miał prawo z niej wystąpić za wypowiedzeniem w formie pisemnej. Statut mógł również przewidywać, że wystąpienie ze spółdzielni może nastąpić po określonym czasie od daty rozpoczęcia członkostwa, a okres ten nie może przekraczać trzech lat. Podczas zgromadzenia członków spółdzielni każdy członek dysponował jednym głosem we wszystkich sprawach podejmowanych przez zgromadzenie.

¹³² Pellervo Confederation..., op. cit.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Krajowa Rada Spółdzielcza, *Fińskie Prawo spółdzielcze z 28.12.2001 r.*, Warszawa 2002; P. Pättiniemi, J. Hänninen, Finland, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010, s. 507 i n.

Statut mógł jednak uwzględniać, że członkowie dysponują różną liczbą głosów. Liczba głosów przypadająca na jednego spółdzielcę mogła być ponad dziesięciokrotnie większa niż liczba głosów innego członka wyłącznie w takich spółdzielniach, gdzie większość członków, zgodnie ze statutem, stanowiły spółdzielnie lub inne osoby prawne¹³⁵.

3.3. Podstawowe prawne aspekty organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych (Francja, Włochy, Niemcy, Austria, Dania, Holandia, Wielka Brytania)

Francja

Według francuskiej ustawy nr 47-1775 z 10 września 1947 r.¹³⁶ po zmianie na podstawie ustawy nr 2014-856 z 31 lipca 2014 r. o społecznej i solidarnej ekonomii (gospodarki)¹³⁷, spółdzielnia została zdefiniowana jako zrzeszenie (spółka) utworzona przez kilka osób łączących się dobrowolnie w celu zaspokajania swoich potrzeb gospodarczych (ekonomicznych) i społecznych, wykorzystując własne, połączone środki. Realizuje ona swoje cele we wszystkich dziedzinach życia i pracy człowieka, przestrzegając następujących zasad: dobrowolnego i otwartego członkostwa dla wszystkich, demokratycznego zarządzania, współuczestnictwa ekonomicznego członków i ich szkolenia raz współpracy z innymi spółdzielniami. Z wyjątkiem klauzul specjalnych, odnoszących się do pewnych kategorii spółdzielni, każdy spółdzielca posiada jeden głos na walnym zgromadzeniu. Natomiast nadwyżki osiągnane w spółdzielni w pierwszym rzędzie są przeznaczane na jej rozwój i spółdzielców. Ustawodawca francuski wprowadził zatem bezpośrednio do ustawy odwołanie do zasad spółdzielczych.

Główny cel spółdzielni stanowi zaspokajanie potrzeb gospodarczych (ekonomicznych) i społecznych spółdzielców. Jest to pojęcie bardzo szerokie i nawiązuje do definicji spółdzielni europejskiej, która podaje, że jej celem jest zaspokojenie potrzeb członków, wsparcie ich gospodarczej oraz społecznej działalności. Odwołanie do obszernego pojęcia potrzeb członków prawdopodobnie wynika ze zróżnicowanej działalności spółdzielni we Francji. Popularne są tu

¹³⁵ P. Pättiniemi, J. Hänninen, *Finland...*, s. 507 i n.

¹³⁶ Loi n° 47-1775 du 10 septembre 1947 portant statut de la coopération; JORF n°0214 du 11 septembre 1947 p. 9088 ze zm.

¹³⁷ LOI n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire; JORF n°0176 du 1 août 2014 p. 12666.

spółdzielnie mieszkaniowe, rolnicze, pracy, konsumentów, ale także np. lekarzy czy transportowe¹³⁸.

Ustawa nr 47-1775 z 10 września z 1947 r. stanowi, że z zastrzeżeniem niektórych szczególnych klauzul co do pewnych kategorii spółdzielni, podmioty te mogą w swoich statutach przewidywać dopuszczenie osób trzecich, nie będących jej członkami, do korzystania z działalności tylko do wysokości 20% obrotów i według warunków określonych w tym akcie prawnym. Ustawa wprowadziła także zmianę, w myśl której funkcje członka zarządu lub rady nadzorczej są co do zasady nieodpłatne i nie dają prawa do wynagrodzenia – jedynie prawo do zwrotu kosztów oraz, w stosownych przypadkach, wypłatę dodatków odszkodowania za pracę na rzecz administracji spółdzielni. Walne zgromadzenie określa roczny ryczałt z tytułu dodatków wyrównawczych. Z pewnymi wyjątkami dla spółdzielni rolniczych bądź ich związków statuty związku spółdzielni (związku spółdzielczego) mają prawo zakładać, że ich członkowie mogą korzystać bezpośrednio z usług lub uczestniczyć w realizacji transakcji związanych z ich działalnością celową. W takich przypadkach transakcje realizowane przez związek są traktowane jak wykonane z członkami spółdzielni.

Ustawa z 31 lipca 2014 r. stanowi, że spółdzielnie rolnicze i ich związki są objęte art. 25-1 ustawy nr 47-1775 z 10 września 1947 r. Wspomniany przepis wskazuje, że spółdzielnie i ich związki, których działalność przekracza pewne wskaźniki oceniane na podstawie progów ustalonych przez dekret Rady Państwa, poddaje się co pięć lat kontroli określonej jako „spółdzielcza rewizja (przeгляд)” w celu sprawdzenia zgodności ich organizacji i funkcjonowania tak z zasadami i regułami współpracy oraz z interesem członków, jak również ze specyficznymi regułami spółdzielczymi, które mają do nich zastosowanie, i w razie potrzeby proponują środki naprawcze. Progi te są wyznaczone z uwzględnieniem całego bilansu spółdzielni, kwoty nieopodatkowanej od obrotu lub średniej liczby zatrudnionych pracowników bądź członków (spółdzielców). Te, które wywiązują się ze zobowiązań porewizyjnych, są zwolnione z obowiązków określonych w części II art. 3 ustawy nr 2014-856 z 31 lipca 2014 r. odnoszących się do ekonomii społecznej i solidarnej. Statuty mogą przewidywać okresy krótsze niż pięć lat. Rewizja jest obowiązkowa po upływie trzech lat, jeśli straty z jednego roku wynoszą przynajmniej połowę najwyższej kwoty kapitału zakładowego spółdzielni. Ponadto rewizja jest uzasadniona, jeśli wnioskuje o nią co najmniej: 1/10 członków; 1/3 przedstawicieli zarządców lub, w zależności od przypadku, członków Rady Nadzorczej, organ upoważniony, w stosownych przypadkach, do wydawania zgody; właściwy określony w przepisach minister.

¹³⁸ C. Chômél, *France...*, s. 519-545.

Artykuł 2 ustawy z 1947 r. stwierdza, że „spółdzielnie podlegają ustawie, chyba że zostały ustanowione przepisy szczególne, które normują dany rodzaj spółdzielni”. Warto wyjaśnić, że we Francji planowano opracowanie jednego rozbudowanego aktu prawnego – Kodeksu Spółdzielczego, jednakże nigdy nie został on uchwalony. Ostatnie tendencje w prawodawstwie koncentrują się raczej na kodyfikacjach sektorowych według działalności, jaką prowadzą spółdzielnie.

Szczegółowe unormowania dotyczące spółdzielni rolniczych ustawodawca francuski wprowadził do *Code Rural*¹³⁹. Te rozbudowane regulacje zawiera Tytuł II części L art. 521-1 do 528 -1¹⁴⁰, a także Tytuł II części R art. 521-1 do R 529-2. Poza tym obowiązują dodatkowe przepisy zmieniające czy uzupełniające powyższe zasady, mające zastosowanie w niektórych rejonach Francji, np. w Nowej Kaledonii (Chapitre II: Sociétés coopératives Agricole, art. R582-1 do R582-3).

Zawarte w tych regulacjach zasady dotyczą: celów działalności spółdzielni rolniczych, wymagań odnoszących się do członków spółdzielni i podmiotów współpracujących, założenia spółdzielni, w tym zatwierdzenia przez Wysoką Radę współpracy Rolnej (Haut Conseil de la Coopération Agricole), statutu, spraw finansowych, struktury organizacyjnej, w tym organów, zarządzania i kontroli, likwidacji, połączeń, podziału, a także częściowego przeniesienia aktywów. Problematyka jest zatem bardzo rozbudowana i szczegółowa. W świetle prawa francuskiego spółdzielnie rolnicze i ich związki należą do specjalnej kategorii przedsiębiorstw, różnych od spółek cywilnych i spółek handlowych¹⁴¹. Zdaniem D. Hieza historycznie spółdzielnie rolników są jednymi z najstarszych typów spółdzielni. Mają szczególny status prawny, ponieważ nie są związane ze spółką, tak jak inne rodzaje spółdzielni. Ich oryginalność wynika ze specyfiki rolnictwa, które jest tradycyjnie uważane za działalność cywilną, podczas gdy działalność innych spółdzielni konstytuują czynności handlowe w ramach prawa cywilnego¹⁴².

Art. L 521-1 *Code Rural* wskazuje, że celem spółdzielni rolniczych jest wspólne stosowanie przez producentów rolnych wszystkich właściwych środków zmierzających do ułatwienia lub rozwoju ich działalności gospodarczej oraz poprawy bądź zwiększania wyników tej działalności. Natomiast według R 521-1 cel spółdzielni rolniczych określony w ich statutach stanowi podejmowanie, niezależnie od sposobu i technik przez nie stosowanych, jednego lub więcej spośród następujących działań:

¹³⁹ *Code rural et de la pêche maritime*, red. H. Bosse-Platière, Paris 2012, s. 678-701, 1566 i n.

¹⁴⁰ Zob. P.G. Gourlay, *Coopératives agricoles*, Paris 1980. Na temat spółdzielni rolniczych we Francji, np. E.N. Martine, *Societes...*, s. 157-165; J. M. Gilardeau, J. P. Moreau, *Code rural...*, s. 10 i n.; R. Mellerio, B. Gréteau, *Les coopératives agricoles...*, s. 18 i n.; D. Hiez, *Poursuite...*, s. 305 i n.

¹⁴¹ Zob. D. Hiez, *France...*, s. 398 i n.

¹⁴² *Ibidem*.

a) zapewnianie lub ułatwianie produkcji, sprzedaż, w szczególności na eksport, produktów rolnych i leśnych pochodzących z gospodarstw członków spółdzielni, bezpośrednio po ich zebraniu lub przechowywaniu, opakowaniu bądź przetworzeniu oraz poprawa produkcji, przechowywania, a także zarządzania jednym lub wieloma terenami leśnymi na rzecz członków spółdzielni;

b) zapewnianie i dostarczanie swoim spółdzielcom produktów, urządzeń, narzędzi i zwierząt niezbędnych do prowadzenia działalności bądź do utrzymywania nieruchomości leśnych, pod warunkiem, że przyczyniają się one do wytwarzania i przygotowywania niezbędnych produktów, w szczególności pasz dla zwierząt lub nawozów oraz uczestniczenie w naprawie i konserwacji maszyn i narzędzi rolniczych;

c) oferowanie członkom spółdzielni na wyłączny użytek ich gospodarstw rolnych i leśnych wszystkich niezbędnych usług, zwłaszcza udostępnianie sprzętu, maszyn rolniczych, środków utrzymywania i naprawy, zwierząt, środków służących wprowadzaniu udoskonaleń technicznych i kształcenia zawodowego, wsparcie placówek badawczych, przeprowadzających eksperymenty i analizy, jak również odpowiednio wyspecjalizowanego personelu;

d) ogólnie rzecz ujmując, prowadzenie na rzecz członków spółdzielni działań i prac właściwych dla zawodów rolniczych.

Wymienione powyżej czynności mogą być również wykonywane przez spółdzielnie dla gospodarstw, które do nich należą lub które dzierżawią, albo które zostały im przyznane. Co istotne, związki spółdzielni rolniczych mogą wykonywać takie same czynności jak spółdzielnie rolnicze¹⁴³.

Spółdzielnia musi zostać wpisana do Rejestru Handlowego, jak każde inne przedsiębiorstwo. Niektóre jej typy wymagają jednak zezwolenia lub dodatkowej rejestracji. Przykładem jest właśnie spółdzielnia rolnicza. Do jej założenia niezbędna jest decyzja Rady Spółdzielni Rolnych (*Haute Conseil de la cooperation Agricole*).

Art. L 522-6 *Code Rural* po zmianie przepisów z 31 lipca 2014 r. stanowi, że niezależnie od przepisów art. L 522-5 spółdzielnia zajmująca się użytkowaniem maszyn rolniczych może realizować (bez konieczności przewidywania tego w statutach) prace rolnicze lub związane z zagospodarowaniem obszarów wiejskich, zgodnie z ich przeznaczeniem. Ustawodawca wprowadza jednak pewne ograniczenia – jest to możliwe w gminach liczących mniej niż 3,5 tys. mieszkańców oraz gdy siedziba choć jednego z członków spółdzielni i lokalizacja jego gospodarstwa znajduje się w jurysdykcji (resorcie terytorialnym) jednego z tych zrzeszeń, a kwota tych prac nie przekracza 25% rocznego obrotu spółdzielni.

¹⁴³ C. Chomel, *Le cadre...*, s. 66 i n.

We Francji obowiązuje zasada swobody zakładania spółdzielni. Jednocześnie cechą charakterystyczną francuskiego modelu spółdzielczości jest terytorializm. Artykuł L 522-2 *Code Rural* stanowi, że tylko rolnicy, którzy mieszkają i prowadzą działalność rolniczą na określonym terenie, mogą założyć spółdzielnię. Zasada terytorializmu jest analizowana w literaturze francuskiej w kontekście wynikających z niej korzyści i wad. Wśród tych ostatnich wymienia się ograniczenia, które mogą wystąpić szczególnie na terenach górskich – utrudnienia w transporcie, niekiedy kłopoty z zatrudnieniem pracowników lub wyższe koszty działalności w porównaniu z innymi obszarami¹⁴⁴. Jednocześnie podział terytorialny nie ogranicza w żaden sposób dostępu do rynków krajowych czy zagranicznych. Spółdzielnie mogą zatem sprzedawać lub kupować na rynkach poza swoim terytorium. Spółdzielnia może nabywać towary na rynkach zagranicznych, ale musi je sprzedawać partnerom kooperacyjnym, których znajduje na sobie właściwym terytorium. Odwrotnie, spółdzielnia musi nabywać produkty rolne od spółdzielców ze swojego obszaru, ale może następnie je sprzedać na każdym rynku¹⁴⁵. Jak wskazano, podział terytorialny jest francuską specyfiką, inne europejskie spółdzielnie rolnicze rozwijają z reguły swoją działalność i przyjmują członków, nie kierując się siedzibą gospodarstwa czy miejscem zamieszkania. Niemniej bliskie położenie gospodarstwa rolnego członków jest często korzystne dla funkcjonowania ich spółdzielni¹⁴⁶.

Dokument założycielski, czyli statut, określa obszar geograficzny, na którym podmiot funkcjonuje, oraz wymogi, jakie muszą spełniać jego członkowie¹⁴⁷. Spółdzielnie rolnicze powinny posiadać co do zasady co najmniej siedmiu członków. Niemniej zgodnie z art. R 522-1 *Code Rural* liczba ta zostanie zmniejszona do czterech w przypadku spółdzielni utworzonych dla wspólnego użytkowania maszyn rolniczych oraz gminnych spółdzielni produkcji zwierzęcej. Liczba spółdzielni tworzących związki może być mniejsza niż siedem. Członkiem spółdzielni rolniczej może być np. każda osoba fizyczna lub prawna o statusie rolnika lub leśnika – prowadząca działalność na obszarze terytorialnym funkcjonowania spółdzielni rolniczej albo prowadząca działalność, która odpowiada celom spółdzielni rolniczej bądź jest z nimi zgodna¹⁴⁸, akceptująca deklarację działalności przewidzianą w art. L 521-3; każda grupa wspólnie gospodarujących rolników danego obszaru; każde stowarzyszenie i każdy zwią-

¹⁴⁴ M. Filipp, *L'ancrage territorial des entreprises coopératives agricoles et le développement durable*, w: C. Chomel, F. Declerck, M. Filippi, R. Mauget, O. Frey, *Les coopératives agricoles Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013, s. 196 i n.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ C. Chômél, *France...*, s. 519-545, French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, op. cit.

¹⁴⁸ M. Filipp, *L'ancrage...*, s. 196 i n.

zek zawodowy [syndykat] rolników o celu wspólnym lub pokrewnym z celem danej spółdzielni rolniczej; inna spółdzielnia rolnicza, związek takich spółdzielni i spółka o charakterze rolnym, nawet jeśli ich siedziba znajduje się poza obszarem danej spółdzielni rolniczej; każda osoba fizyczna lub prawna o statusie rolnika lub leśnika będąca obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej i mająca miejsce zamieszkania lub siedzibę poza terytorium Republiki Francuskiej, ale na obszarze przylegającym do obszaru spółdzielni rolniczej.

Artykuł L 522-3 *Code Rural* wymienia enumeratywnie także osoby fizyczne i prawne, które mogą być partnerami niewspółpracującymi, czyli nieprowadzącymi działalności rolniczej. Dotyczy to przede wszystkim pracowników stowarzyszeń, instytucji kredytowych czy izb regionalnych bądź departamentalnych, organizacji działających na rzecz rozwoju rolnictwa lub stowarzyszeń rolniczych międzybranżowych. Statuty mogą przewidywać, że zaangażowanie nowych spółdzielców obejmuje okres próbny nie przekraczający jednego roku. W trakcie okresu próbnego podmioty te mają takie same prawa i obowiązki jak pozostali współpracujący spółdzielcy. Po jego upływie przystąpienie do spółdzielni jest ostateczne, chyba że ustalono inaczej, np. uzasadnione decyzją zarządu, a osoba zainteresowana została przedtem wysłuchana. Pod koniec okresu próbnego, w przypadku wycofania się nowego partnera, powinien on otrzymać swoje udziały.

W spółdzielniach funkcjonuje demokratyczny sposób zarządzania. Na walnym zgromadzeniu wszyscy członkowie mają co do zasady jeden głos, niezależnie od liczby udziałów i wielkości ekonomicznej transakcji ze spółdzielnią. Jednakże statut może wprowadzić pewne wyjątki. Niektórzy członkowie mogą mieć więcej głosów, zależnie od „jakości” ich uczestnictwa w działalności spółdzielni. To przyznanie większej liczby głosów nie może się jednak opierać wyłącznie na kryteriach finansowych. Ponadto nikt nie może mieć więcej niż 20% ogólnej liczby głosów na walnym zgromadzeniu¹⁴⁹. Od 1973 r. zaobserwować można proces włączania inwestorów w poczet członków spółdzielni, choć ograniczono ich wkład do mniej niż 50% kapitału oraz do najwyżej 1/3 członków w Radzie Dyrektorów¹⁵⁰.

Wysoka Rada Współpracy Rolnej (*Haut Conseil de la coopération Agricole*) podejmuje decyzje o zatwierdzeniu wniosków spółdzielni rolniczych i ich związków w terminie czterech miesięcy od daty ich złożenia wraz ze wszystkimi dokumentami, o których mowa w art. R 525-3. Spółdzielnie rolnicze mogą się zrzeszać w związki spółdzielni rolniczych. O ile wyraźnie nie zaznaczono inaczej, związki te podlegają tym samym przepisom co spółdzielnie rolnicze.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem.

W świetle francuskiego *Code Rural* wraz z przystąpieniem do spółdzielni jej członek zobowiązuje się do wykonywania wszystkich lub wybranych usług lub dostaw, które mogą być realizowane za jego pośrednictwem. Statut każdej spółdzielni określa zakres, czas trwania i warunki tego zobowiązania, a także kary nakładane w razie ich nieprzebrzegania. Zobowiązuje się on również do nabycia lub objęcia ilości udziałów przewidzianych w zależności od zobowiązania określonego przez przepisy artykułu R 523-1 *Code Rural*. Członkiem spółdzielni może zostać, co do zasady, osoba biorąca na siebie zobowiązanie, o którym wyżej, z zastrzeżeniami zawartymi w *Code Rural* (np. R 523-3).

Spółdzielca-producent rolny z reguły zawiera ze spółdzielnią umowę dostawy czy kontraktacji produktów rolnych (jeśli odnieść się do polskich typów umów). W przypadku mleka umowa winna wymieniać m.in.: czas trwania, przewidziany także w statutach, ilość i cechy produktu. Natomiast regulamin wewnętrzny określa godziny udoju i dostęp do zbiorników. Metody ustalania cen są zróżnicowane. Najpopularniejsza to określenie średniej, z uwzględnieniem zaliczki, składowych ceny i dywidend ustalanych przez coroczne walne zgromadzenie. Przewidziane jest zróżnicowanie cen, w zależności od jakości mleka i jego przeznaczenia, a także włączenie do systemu produkcji przez oznaczenia symboli jakości (bio, ChNP itd.). Z uwagi na to, że depozyt i dodatek cenowy są ustalane przez Radę Dyrektorów, a rabaty – przez walne zgromadzenie spółdzielców, uważa się, że powoduje to niepewność rocznych zarobków, zwłaszcza w przypadku wkładu całościowego. Dlatego ustawodawca zaleca, aby spółdzielnie stosowały zasadę przejrzystości i nie zaniedbywały szczegółowego podawania informacji na temat „kryteriów i warunków cenowych” w rozumieniu art. R 631-10 *Code Rural*. Co do zasady, jedynie spółdzielca może zakończyć swoje zobowiązanie wobec spółdzielni. Ona zaś może rozwiązać umowę z członkiem jedynie na drodze wyłączenia czy wykluczenia go ze spółdzielni¹⁵¹.

Spółdzielnie rolnicze i ich związki posiadają kapitał zmienny, co jest cechą charakterystyczną dla tych podmiotów. Czas ich istnienia, co do zasady, nie może przekraczać 99 lat, chyba że zostanie przedłużony. Spółdzielnie rolnicze i ich związki mogą uzgodnić, że spory powstające w związku z ich działalnością zostaną przekazane do rozstrzygnięcia arbitrom (mediatorom). Funkcjonowanie spółdzielni zawsze musi być zgodne z przepisami prawa dotyczącymi tego podmiotu i regulacjami danego sektora. Ministerstwo Rolnictwa ustanawia standardowy statut i spółdzielnie rolnicze powinny go uwzględnić¹⁵².

Wszystkie spółdzielnie są zobowiązane do posiadania rezerw. Każdego roku lokują w nich 15% nadwyżki, do momentu gdy fundusz osiągnie wartość określonego kapitału. Spółdzielnie rolnicze dodatkowo powinny posiadać

¹⁵¹ C. Chomel, *Le cadre...*, s. 66 i n.

¹⁵² *Ibidem*.

„rezerwę na wypadek wycofania udziałów”. Na fundusz rezerw wpłacane są np. nadwyżki z działalności prowadzonej z nie-członkami, z rezerw powstałych ze zmniejszenia się spółdzielni (*cooperative devolution*) czy spółtek, których współnikami są spółdzielnie (tzw. spółki-córki)¹⁵³.

Kapitał zakładowy (udziałowy, zmienny) spółdzielni rolnych tworzą: udziały należące do członków spółdzielni na warunkach określonych w zobowiązaniu, o którym mowa w artykule L 521-3 *Code Rural*; udziały należące do partnerów współpracujących ze spółdzielnią, ale niebędących jej członkami, o ile pozwalają na to statuty spółdzielni zgodnie z artykułem L 522-4-1; udziały oszczędnościowe należące do członków, o ile pozwalają na to postanowienia artykułu L 523-4-1; udziały uprzywilejowane należące do zrzeszonych w spółdzielni w ramach postanowień artykułu R 523-5-1. Wszystkie udziały są imienne i niepodzielne. Ich wartość nominalna jest taka sama dla wszystkich zrzeszonych w spółdzielni¹⁵⁴. Takie rozbudowane przepisy dotyczące udziałów i funduszy mają zagwarantować spółdzielni rolniczej stabilizację finansową. Warto wspomnieć, że spółdzielnie rolnicze we Francji mogą także wydawać obligacje czy akcje. W przypadku tych dwóch narzędzi specjalna instytucja pozwala spółdzielniom na przedstawienie publicznej oferty tych papierów wartościowych, jeżeli ich kapitał jest większy niż 37 tys. euro. Niektóre spółdzielnie wydały w latach 80. XIX w. subskrypcje swoich członków poprzez IDES (Instytut Rozwoju Ekonomii Społecznej), ale rzadko były one przedmiotem obrotu na rynku wtórnym¹⁵⁵.

Statuty spółdzielni muszą przewidywać, że jej członek zobowiązuje się, w przypadku zmiany własności gospodarstwa rolnego lub warunków korzystania ze współpracy ze spółdzielnią, z tytułu którego zostało podjęte zobowiązanie do działalności, do przeniesienia swoich udziałów na rzecz nowego członka (z zastrzeżeniem postanowień ust. 2 i 3). Nowy spółdzielca wstępuje w prawa i obowiązki poprzednika wobec spółdzielni. Członek występujący ze spółdzielni musi zgłosić wymienione zmiany w liście poleconym za potwierdzeniem odbioru na trzy miesiące przed datą od przeniesienia własności lub korzyści. *Code Rural* przewiduje, że zarząd może, w przypadku uzasadnionych powodów i za zgodą większości, zgodnie z artykułem R 522-8 *Code Rural*, odmówić zastąpienia go przez nowego członka, zgodnie z zastrzeżeniami ujętymi w artykule R 522-4.

¹⁵³ Idem, *France...*, s. 519-545.

¹⁵⁴ Zob. szerzej *Code Rural*.

¹⁵⁵ C. Chomel, *Le cadre...*, s. 107 i n. Są to inwestycyjne certyfikaty spółdzielni, papiery wartościowe bez prawa głosu, ale z proporcjonalnym udziałem w zasobach, pierwotnie projektowane dla spółdzielczych grup bankowych, nigdy nie zostały wykorzystane w spółdzielniach rolniczych i jest mało prawdopodobne, żeby kiedykolwiek miało to miejsce, z uwagi na wymóg rentowności oraz podatkowe konsekwencje ich stosowania.

W spółdzielni działa walne zgromadzenie, organ administracyjny (zwany zarządem)¹⁵⁶ i rada nadzorcza (L 524-1 *Code Rural*). Zarząd jest organem decyzyjnym, zarządza spółdzielnią i reprezentuje ją w stosunkach z osobami trzecimi. Składa się przynajmniej z trzech członków, wybieranych spośród spółdzielców na walnym zgromadzeniu. Ewentualnie można przyznać 1/3 miejsc osobom, które nie są spółdzielcami. Art. L 524-2 *Code Rural* przewiduje granice wiekowe dla członków zarządu i inne wymagania (szczegóły powinny być zawarte w statucie). Wybierają oni przewodniczącego oraz radę dyrektorów. Aby obrady były ważne, powinna brać w nich udział przynajmniej połowa członków (art. 524-7 *Code Rural*). Podejmują oni decyzje większością głosów, a głos przewodniczącego jest kluczowy.

O walnych zgromadzeniach członkowie powinni być informowani z wyprzedzeniem przynajmniej 15-dniowym przez opublikowanie ogłoszenia w dzienniku departamentalnym albo danego okręgu, w którym znajduje się siedziba główna oraz w drodze listu (osobistego) skierowanego do danego członka (art. R 524-17 *Code Rural*). Porządek dzienny obrad jest ustalany przez zarząd, ale spółdzielcy mogą zażądać umieszczenia jakiejś kwestii (pytania) w porządku obrad, składając pisemny wniosek podpisany przez 1/10 z nich (art. R 524-17 *Code Rural*).

W trosce o utrzymanie kontroli demokratycznej *Code Rural* określa zasady prowadzenia zgromadzeń, głosowania, obiegu dokumentów itp. Przewiduje się zwoływanie zwykłych walnych zgromadzeń przynajmniej raz w roku, w celu przygotowania sprawozdań finansowych z działalności oraz zarządu, a także wysłuchanie biegłego rewidenta z przeprowadzonego audytu. Zwyczajne walne zgromadzenie zarząd zwołuje co najmniej raz w roku w ciągu sześciu miesięcy od końca roku kalendarzowego. Okres ten zostaje przedłużony do dziewięciu miesięcy dla związków spółdzielczych. Nadzwyczajne walne zgromadzenia mogą być zwoływane w szczególności z inicjatywy 1/4 spółdzielców¹⁵⁷.

W świetle *Code Rural*, co do zasady, jedynie w uzasadnionych okolicznościach i za zgodą zarządu, członek spółdzielni może wystąpić ze spółdzielni przed upływem czasu określonego w jego zobowiązaniu (np. wynikającym z umowy członkowskiej dotyczącej dostaw produktów rolnych). Zarząd może jednak, w przypadku uzasadnionej przyczyny i na drodze wyjątku, przyjąć rezygnację członka spółdzielni w czasie trwania tego okresu, o ile jego odejście ze spółdzielni nie będzie negatywnie wpływać na jej funkcjonowanie i nie przyczyni się do umniejszenia kapitału przed upływem czasu określonego w artykule R 523-3 lub w innych przypadkach, zgodnie z *Code Rural*. Prośbę o przyjęcie

¹⁵⁶ *Code Rural*, Chapitre IV: Administration, Section 1: Conseil d'administration. Conseil d'administration tłumaczy się jako organ administracyjny albo zarząd.

¹⁵⁷ J. M. Gilardeau, J. P. Moreau, *Code rural...*, s. 379 i n.

rezygnacji z członkostwa w spółdzielni w trakcie trwania okresu określonego w zobowiązaniu należy wysłać prezesowi zarządu listem poleconym za potwierdzeniem odbioru. Zarząd spółdzielni, po zapoznaniu się z przedstawionymi przez członka powodami rezygnacji, w ciągu trzech miesięcy od daty jej otrzymania przedstawia swoją decyzję, a jej brak jest równoznaczny z odmową uznania rezygnacji¹⁵⁸.

Od decyzji zarządu można złożyć odwołanie, które będzie rozpatrywane w czasie najbliższego walnego zgromadzenia. Jeśli członek spółdzielni nie zgłosił wniosku o przyjęcie rezygnacji z członkostwa w czasie przewidzianym – wynikającym z reguły z umowy członkowskiej dotyczącej dostaw produktów rolnych – to jest ono odnawiane automatycznie na ten sam okres, zgodnie ze statutem i wewnętrznym regulaminem. Jednakże jeśli okres ten wynosi więcej niż pięć lat, automatyczne odnowienie członkostwa i zobowiązań z tym związanych będzie obejmowało jedynie okres kolejnych pięciu lat.

W przypadku śmierci, wykluczenia, ugody sądowej lub upadłości, niewypłacalności lub wycofania się członka, bądź rozwiązania małżeńskiej wspólnoty majątkowej, spółdzielnia nie zostaje rozwiązana – kontynuuje ona swoją działalność, opierając się na pozostałych członkach.

Code Rural przewiduje także przepisy dotyczące wykluczenia członka spółdzielni rolniczej. Taka decyzja może zostać podjęta przez zarząd ze względu na ważne powody, takie jak wyrok sądowy za przestępstwo popełnione przez członka spółdzielni lub jego przyczynienie się w znacznym stopniu do szkody poniesionej przez spółdzielnię, która podjęta pod jego wpływem niewłaściwe działania, czy też fałszowanie produktów, które wnosił do spółdzielni.

Decyzja o wykluczeniu członka spółdzielni podjęta przez zarząd jest ważna jedynie po jej zatwierdzeniu przez większość kworum, czyli dwóch trzecich wszystkich członków spółdzielni. Od decyzji o wykluczeniu członka można się odwoływać w ciągu dwóch lat od daty powiadomienia wykluczonego członka o tym fakcie. Wykluczony ze spółdzielni członek korzysta z odszkodowania za udziały zgodnie z warunkami artykułu R 523-5 *Code Rural*, po ewentualnym potrąceniu kary przewidzianej w statucie lub wewnętrznym regulaminie spółdzielni.

Ustawodawstwo francuskie przewiduje, że w przypadku rozwiązania spółdzielni następuje przekazanie majątku (rezerw) innym spółdzielniom lub do organizacji charytatywnych działających w interesie rolnictwa. Wynika to przede wszystkim z faktu, że do cech charakterystycznych ruchu spółdzielczego należy przekazywanie spółdzielni z pokolenia na pokolenie. Poza tym rezerwy spółdzielni nie mogą być podzielone. W literaturze podkreśla się także, że gdy-

¹⁵⁸ Szerzej: *Code Rural*.

by młodzi rolnicy mieli nabywać udziały spółdzielni, biorąc pod uwagę rzeczyswą jej wartość (spółdzielnia jako zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych), z reguły nie mogliby zostać jej członkami z uwagi na wysoką kwotę za udział¹⁵⁹. Dlatego niezmiernie istotne są ciągłość i rozwój spółdzielni rolniczych, także oparająca się na tych majątkach, podlegających likwidacji.

W świetle przepisów spółdzielnie rolnicze i ich związki są członkami federacji spółdzielni zajmujących się audytem, czyli lustracją (nomenklatura z polskiej ustawy). Ten specjalny system audytu ma na celu stworzenie obiektywnej oceny w zakresie spraw finansowych i zarządzania. Ocena ta ma następnie zostać wykorzystana przez badaną spółdzielnię, a wnioski pokontrolne implementowane. Prawnie zatwierdzone (upoważnione) przez Ministra Rolnictwa federacje muszą być członkiem Krajowego Specyficznego Systemu Stowarzyszenia Audytu (NSSAA). Statut i budżet tego Stowarzyszenia są przedkładane do zatwierdzenia i aprobaty przez Ministra Rolnictwa oraz Ministra Finansów.

Jeżeli chodzi o podatki w spółdzielniach rolniczych, to ordynacja podatkowa przewiduje zarówno opodatkowanie spółdzielni w ramach podatku nakładanego na osoby prawne, jak i zwolnienia z opodatkowania wyłącznie dla spółdzielni i związków działających zgodnie z ich zobowiązaniami statutowymi. Zwolnieniem z opodatkowania objęta jest działalność spółdzielni związana z zaopatrywaniem gospodarstw ich członków oraz zbiorem i sprzedażą ich produkcji. Spółdzielnie usługowe takie jak CUMA (spółdzielnie użytkowania sprzętu rolniczego) lub spółdzielnie inseminacji zwierząt czy wielousługowe, które prowadzą działalność dostawczą i usługową, a także zajmują się zbiorem, zostały zwolnione z opodatkowania przez organy podatkowe¹⁶⁰. Zwolnienie jest dozwolone wyłącznie pod warunkiem przestrzegania wszystkich wymogów prawnych dotyczących ich działalności statutowej: podmiotu, partnerów współpracujących, okręgu terytorialnego, zasad osiągania zysków itp. Sprzedaż bezpośrednia w miejscu pracy rolniczej spółdzielni produkcyjnej, na przykład w winnicy, jest zwolniona z opodatkowania, nie dotyczy to jednak sprzedaży produktów w odrębnym sklepie.

Spółdzielnie rolnicze są zwolnione z podatku od działalności gospodarczej dla transakcji przeprowadzanych ze swoimi członkami¹⁶¹. W literaturze podkreśla się dwa tego powody: rolnicy, którzy są członkami spółdzielni, nie powinni płacić dwa razy podatku od działalności gospodarczej: raz od własnej

¹⁵⁹ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, s. 13 i n.

¹⁶⁰ Decyzja BOI-IS-FIELD-30-10-10 i następne zob. C. Chomel, *Le cadre juridique ...*, s. 109 i n.; French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation*, s. 23 i n.

¹⁶¹ N. Philippe, *Quelques aspects spécifiques du financement et de la structure financière des sociétés cooperatives agricoles*, „*Économie rurale*” 1988, N°187, s. 10-16.

produkcji, a drugi raz od działalności wspólnej. Poza tym spółdzielnie i związki muszą płacić podatek lokalny¹⁶².

Nadwyżki osiągnięte z transakcji prowadzonych z osobami trzecimi mogą być opodatkowane podatkiem od osób prawnych. Niemniej transakcje ze stroną trzecią są traktowane w taki sam sposób jak te, które przeprowadza się z członkami, wtedy gdy nie przekroczą 20% obrotu spółdzielni. Powyżej tego progu status podatkowy spółdzielni może zostać podważony, a cała działalność opodatkowana jak działalności od innych osób prawnych. Gdy spółdzielnia prowadzi kilka rodzajów aktywności, co ma miejsce w przypadku spółdzielni wielousługowych, próg przychodu jest szacowany, biorąc pod uwagę rodzaj działalności. Inne rodzaje działalności spółdzielni rolniczych nie związane z działalnością rolniczą podlegają podatkowi dochodowemu od osób prawnych. Jest tak w przypadku, gdy spółdzielnia posiada przedsiębiorstwa lub zarządza nimi na własny rachunek, lub kiedy wynajmuje obiekty, których już nie użytkuje. Dywidendy otrzymywane od spółek zależnych także podlegają podatkowi dochodowemu od przedsiębiorstw¹⁶³. Organy podatkowe uznały¹⁶⁴, że spółdzielnia może świadczyć usługi na rzecz spółek zależnych, które do niej należą lub pozostają pod jej kontrolą, potwierdzając tym samym jej nadrzędną rolę – jednak pod warunkami określonymi w przepisach. SICAS w zasadzie muszą płacić podatek od działalności gospodarczej jak inne spółki z ograniczoną odpowiedzialnością od wszystkich swoich działań. Jednak w większości regionów płacą tylko połowę lokalnego podatku. Spółdzielnie rolnicze, jak wszyscy inni przedsiębiorcy z siedzibą we Francji, muszą płacić podatki pośrednie takie jak VAT¹⁶⁵.

Nie ulega wątpliwości, że do rozwoju spółdzielni rolniczych we Francji przyczynia się Wysoka Rada Współpracy Rolnej. Art. L 528-1 *Code Rural* wskazuje, że jest to instytucja użyteczności publicznej posiadająca osobowość prawną. Koordynuje ona realizację polityki publicznej w zakresie współpracy rolnej. Bada i proponuje strategiczne kierunki rozwoju sektora spółdzielczego. Czuwa nad jego stałym rozwojem, zgodnie z wymogami łączącymi efektywność ekonomiczną z zadaniami wynikającymi ze statusu spółdzielni oraz rozwojem terytorialnym. Jest ona gwarantem poszanowania reguł i zasad współpracy rolnej. Jej ciągła praca polega na prowadzeniu analiz i przedstawianiu propozycji w kwestiach prawnych i podatkowych. Wysoka Rada wprowadza i wycofuje spółdzielcze porozumienie ds. spółdzielni rolniczych i ich związków zgodnie z warunkami przewidzianymi w *Code Rural*.

Celem Wysokiej Rady jest też zdefiniowanie i opracowywanie zasad, zatwierdzanie oraz publikowanie przepisów w zakresie rewizji, jak również ob-

¹⁶² C. Chomel, *Le cadre juridique...*, s. 109 i n.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Decyzja 2006-BOI-IS-CHAMP-30-10-10-40.

¹⁶⁵ French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation...*, s. 23 i n.

serwowanie i sprawdzanie ich realizacji¹⁶⁶. Instytucja ta wyznacza także mediatora współpracy rolnej, który może być zaangażowany do każdego sporu dotyczącego relacji między spółdzielcą a spółdzielnią rolniczą, której on jest członkiem, jak również między spółdzielniami rolniczymi bądź też jedną spółdzielnią rolniczą a jednym związkiem, lub między spółdzielnią i związkiem, do którego ona należy. Z pomocy mediatora mogą korzystać spółdzielcy oraz spółdzielnie rolnicze bądź ich związki, a w danym przypadku także Wysoka Rada. Działanie mediatora polega na wspieraniu rozwiązania sprzyjającego rozstrzygnięciu sporu między stronami przy jednoczesnym przestrzeganiu ustaw, reguł i zasad współpracy. Przekazuje on raz na rok Wysokiej Radzie bilans zrealizowanych mediacji. Wykonując swoje zadania, bierze pod uwagę opinie i rekomendacje sformułowane przez mediatora stosunków handlowych i rolnych. Statuty i budżet Wysokiej Rady podlegają zatwierdzeniu przez właściwy organ administracyjny. Wysoką Radą zarządza Komitet składający się z przedstawicieli spółdzielni rolniczych i ich związków oraz innych wybranych osób, zgodnie z ich kompetencjami.

Rada zorganizowana jest w sekcje. W jej skład wchodzi dwóch komisarzy rządowych, jeden powołany przez ministra rolnictwa, a drugi mianowany przez ministra gospodarki społecznej. Komisarz rządowy powołany przez ministra rolnictwa może żądać umieszczenia pytań w dziennym porządku obrad. Może on też sprzeciwiać się postanowieniom Wysokiej Rady na konkretnych warunkach określonych w dekrete Rady Stanu. Przewodniczący Wysokiej Rady jest wybierany przez Komitet Przewodni (Kierujący). W przypadku podziału głosów wyznaczany jest przez Ministra Rolnictwa¹⁶⁷.

Włochy

Drugim przykładem państwa, w którym występuje obszerne ustawodawstwo odnoszące się do spółdzielni rolniczych, są Włochy. W tym państwie podstawowa regulacja prawna dotycząca organizacji i funkcjonowania spółdzielni, w tym rolniczych, zawarta została we włoskim kodeksie cywilnym (art. 2511 i następane)¹⁶⁸. Jednocześnie należy zaznaczyć, że była ona wielokrotnie zmieniana¹⁶⁹, np. na podstawie dekretu z 17 stycznia 2003 r. nr 6¹⁷⁰ oraz w roku 2009.

¹⁶⁶ Szerzej *Code Rural*.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ Zob. szerzej G. Giuffrida, *Le cooperative Agricole...*, s. 125 i n. zob. też A. Suchoń, *Spółdzielnie w rolnictwie i na terenach wiejskich we Włoszech*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, 2013, nr 4, s. 891-920.

¹⁶⁹ Inne zmiany nastąpiły np. dekretem z mocą ustawy z 14 stycznia 1993 nr 59, z 18 stycznia 1994 nr 44, z 7 sierpnia 1997 r. nr 226 o małych spółkach spółdzielczych, z 3 kwietnia 2001

Poza tym zagadnienia związane ze spółdzielczością unormowane są np. w dekreście z 14 grudnia 1947 r. n. 1577¹⁷¹, ustawie z 31 grudnia 1992 r. n. 59¹⁷²; dekreście z 2 sierpnia 2002 r. n. 220¹⁷³. Natomiast problematykę prawną dotyczącą niektórych rodzajów spółdzielni, np. socjalnych, reguluje ustawa z 8 listopada 1991 r. n. 381¹⁷⁴. Poza tym w sprawach nieuregulowanych przez prawo spółdzielcze (ogólne lub szczególne) zastosowanie mają – w zależności od wielkości spółdzielni i wyraźnego wskazania dokonanego w statucie – zasady dotyczące spółek zarówno z ograniczoną odpowiedzialnością, jak i akcyjnych. Warto także wskazać na konstytucyjne podstawy spółdzielczości. Otóż art. 45 konstytucji stanowi, że „republika uznaje społeczną funkcję spółdzielczości o charakterze samopomocowym, nie mającej na celu prywatnej spekulacji. Ustawa wspiera spółdzielczość i wspomaga jej rozwój stosownymi środkami oraz gwarantuje, przy użyciu stosownych środków kontroli, jej charakter i cele”¹⁷⁵. Jednocześnie odnotować należy odrębne regulacje prawne dotyczące spółdzielni rolniczych, rozproszone jednak po wielu aktach prawnych (np. kwestie ubezpieczeń czy podatków).

Definicję spółdzielni w prawie włoskim podaje art. 2511 wł.k.c. Spółdzielnia jest „zrzeszeniem (spółką)”¹⁷⁶ o zmiennym kapitale, realizującym zadania samopomocowe, zarejestrowanym w rejestrze odpowiednim dla spółdzielni”¹⁷⁷. W rozumieniu prawa włoskiego samopomoc, jaką powinna zajmować się spół-

nr 220 o uporządkowaniu nadzoru nad jednostkami spółdzielczymi zob. A. Germano, *Manuale...*, s. 138.

¹⁷⁰ Decreto Legislativo 17 gennaio 2003, n. 6: Riforma organica della disciplina delle società di capitali e società cooperative, in attuazione della legge 3 ottobre 2001, n. 366. *Gazzetta Ufficiale* n. 17 del 22 gennaio 2003 Supplemento Ordinario n. 8. Na temat zmian zob. np. *La riforma delle società cooperative*, red. C. Borzaga, A. Fici, Trento 2004; A. Fici, *Cooperative sociali e riforma del diritto societario*, „Rivista di diritto private” 2004, nr 1.

¹⁷¹ Decreto legislativo del capo provvisorio dello stato 14 dicembre 1947, n. 1577: Provvedimenti per la cooperazione, *Gazzetta Ufficiale* n.17 del 22-1-1948 (Dekret legislacyjny tymczasowego szefa państwa z 14 grudnia 1947, n. 1577: Działania w zakresie współpracy)

¹⁷² Legge 31 gennaio 1992, n. 59 Nuove norme in materia di società cooperative, *Gazzetta Ufficiale*. Serie Generale n.31 del 7-2-1992 – Suppl. Ordinario n. 25 (Ustawa z 31 stycznia 1992 r.: 59 Nowe przepisy dotyczące spółdzielni).

¹⁷³ Decreto Legislativo 2 agosto 2002, n. 220: Norme in materia di riordino della vigilanza sugli enti cooperativi, ai sensi dell'articolo 7, comma 1, della legge 3 aprile 2001, n. 142, *Gazzetta Ufficiale* n. 236 del 8 ottobre 2002.

¹⁷⁴ Legge 8 novembre 1991, n. 381: Disciplina delle cooperative sociali, *Gazzetta Ufficiale* del 3 dicembre 1991, n. 283 ze zm.; A. Fici, C. Strano, *Italy ...*, s. 682 i n.

¹⁷⁵ [online]. Sejm RP [dostęp: 2015-05-10]. Dostępny w Internecie: <<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html>>.

¹⁷⁶ Jak zostało już zasygnalizowane występują różne wersje tłumaczenia spółka czy zrzeszenie. Z reguły spółdzielnia jest oddzielną formą od spółki. Chodzi bardziej o zaakcentowanie, że jest to przedsiębiorca, a nie stowarzyszenie, które z reguły nie prowadzi działalności gospodarczej.

¹⁷⁷ A. Trabucchi, G. Cian, *Commentario breve al Codice civile*, Padova 2011, s. 2511 i n.

dzielnia, to działalność na rzecz i w interesie jej członków w celu zaspokajania ich potrzeb ekonomicznych czy społecznych. Jednocześnie trzeba podkreślić, że spółdzielnie socjalne w rozumieniu ustawy 381/1991 nie muszą spełniać tej funkcji. Dążą one bowiem do realizowania ogólnego celu – wspólnego działania, promującego wartości międzyludzkie oraz społecznej integracji. Zajmują się więc zdrowiem społecznym i usługami edukacyjnymi, świadczeniem usług dla rolnictwa, przemysłu i handlu, a także pomocą ludziom wykluczonym¹⁷⁸.

W ramach zmiany przepisów z 2003 r., które weszły w życie w 2004 r., wprowadzono rozróżnienie między spółdzielniami o przeważającej wzajemności (*cooperativa a mutualità prevalente*) oraz wszelkimi innymi (art. 2512, 2513, 2514 w.ł.k.c.)¹⁷⁹. Podział ten niesie ze sobą poważne konsekwencje finansowe. Niektóre ulgi podatkowe odnoszą się tylko dla *cooperativa a mutualità prevalente*, które opierają swoją działalność przede wszystkim na współpracy ze swoimi członkami. Według bowiem art. 2512 w.ł.k.c. *cooperativa a mutualità prevalente* to te, które prowadzą działalność głównie na rzecz członków, konsumentów lub użytkowników towarów czy usług; opierają się głównie na świadczeniu pracy przez członków lub na wkładach dóbr lub usług wniesionych przez członków. Ponadto podmioty muszą być wpisane w odrębną sekcję rejestru spółdzielni i poddane ograniczeniom z uwagi na aktywa.

W praktyce warunek wzajemności jest spełniony wówczas, gdy z informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego (budżetu) wynika, że:

a) przychody ze sprzedaży dóbr i świadczenia usług dla członków są większe niż 50% całkowitych przychodów ze sprzedaży i usług w rozumieniu art. 2425 ust. 1 pkt a1 w.ł.k.c.;

b) koszt pracy członków jest wyższy niż 50% całkowitego kosztu pracy, o którym mowa w art. 2425 ust.1, pkt b9 w.ł.k.c. przy uwzględnieniu innych form pracy związanych z wzajemnością;

c) koszt produkcji dla usług świadczonych przez członków lub dla dóbr wnoszonych przez członków jest odpowiednio większy niż 50% całkowitego kosztu usług o których mowa w art. 2425 ust. 1 pkt b7 w.ł.k.c. albo też od kosztu towarów lub surowców nabytych bądź wniesionych, określonych w art. 2425, ust. 1 pkt b6 w.ł.k.c.

Co istotne, w spółdzielniach rolniczych warunek przewagi występuje, kiedy wielkość lub wartość produktów wniesionych przez członków jest wyższa niż 50% wielkości lub wartości całkowitej produktów¹⁸⁰.

¹⁷⁸ A. Fici and C. Strano, *Italy...*, s. 681 i n.

¹⁷⁹ A. Fici, *Italian co-operative law reform and co-operative principles*, "Euricse Working Papers" 2010, nr 10, s. 3 i n. Zob. szerzej G. Presti (red), *Commentario alla riforma delle società*, Milano 2007.

¹⁸⁰ Zob. szerzej L. Costato, *Corso di diritto agrario Italiano e comunitario*, Milano 2008, s. 376 i n.

Należy także wyjaśnić, że według art. 2545-octies wł.k.c. spółdzielnia traci kwalifikację przeważającej wzajemności (*cooperativa a mutualità prevalente*), kiedy przez dwa kolejne lata nie przestrzega warunku przewagi, o którym mowa w art. 2531 wł.k.c. lub kiedy zmienia przepisy statutowe określone w art. 2541 wł.k.c.¹⁸¹ Zarządcy i audytorzy dokumentują warunek przewagi w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego (budżetu), ewidencjonując zapisy księgowe i pokazujące parametry.

W literaturze włoskiej podkreśla się, że właśnie warunek samopomocy jest podstawowym czynnikiem odróżniającym spółdzielnię od spółek, które działają dla celu czysto zarobkowego. Samopomoc konkretyzuje się w obowiązku wzajemności, łączącej spółdzielnię ze spółdzielcami, którzy poprzez umowę członkowską są pracownikami lub aktywnymi uczestnikami działalności przedsiębiorstwa, którego podstawą jest statut. Właśnie silny aspekt osobowy oraz związek spółdzielni ze spółdzielcami odróżnia omawianą formę prawną od spółek zarobkowych osobowych i kapitałowych¹⁸². S. Carmignani podkreślała, że duch spółdzielczości opiera się właśnie na przewadze osób nad majątkiem. Znajduje to odzwierciedlenie w przepisach kodeksu cywilnego, które wymagają wskazania w akcie założycielskim warunków przyjęcia członków, regulacji odnoszących się do kontrolowanego obrotu udziałami, a kapitał spółdzielni nie jest określony w ustalonej kwocie, tak że zmiana liczby członków nie wpływa na zmianę aktu założycielskiego. Te rozważania są szczególnie istotne w aspekcie spółdzielczości w sektorze rolnym¹⁸³.

Wskazuje się też w literaturze włoskiej, że cechą spółdzielni jest jej przejrzystość, a więc że jej organizacja nie jest w stanie „ukryć” osób spółdzielców, którzy się zjednoczyli właśnie w celu wspólnego wykonywania tej samej działalności (pracy) czy też jej etapów. Istnieje zatem pomiędzy spółdzielcami i spółdzielnią powiązanie zarówno ekonomiczne, jak i prawne. Można również spotkać się z określeniem, że spółdzielnia funkcjonuje jak „wspólny organ pojedynczych przedsiębiorców”¹⁸⁴.

Włoski kodeks cywilny w art. 2513 nawiązuje do pojęcia spółdzielni rolniczej i stanowi, że warunek przewagi w tego rodzaju podmiotach występuje wtedy, kiedy wielkość lub wartość produktów wniesionych przez członków jest wyższa niż 50% wielkości lub wartości całkowitej produktów¹⁸⁵. Zachodzi więc pytanie o definicję oraz cechy wyróżniające spółdzielnie rolnicze. Należy podkreślić, że kodeks cywilny nie zawiera definicji spółdzielni rolniczej. Wskazuje tylko kryterium zaliczenia tego rodzaju podmiotów do *cooperativa a mutualità*

¹⁸¹ A. Suchoń, *Spółdzielnie w rolnictwie i na terenach wiejskich...*, s. 891-920.

¹⁸² S. Carmignani, *La societa...*, s. 325 i n.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Zob. szerzej L. Costato, *Corso di diritto...*, s. 376 i n.

¹⁸⁵ Ibidem.

prevalente. Niemniej w literaturze podkreśla się, że zalicza się do nich te, które wykonują choć jedną z następujących prac np.: 1) uprawa roli i leśnictwa; 2) hodowla zwierząt paszą otrzymaną z co najmniej jednej czwartej ziemi i produkcję roślinną przy zastosowaniu stałych lub prowizorycznych struktur; 3) obróbka, przetwarzanie i sprzedaż produktów rolnych oraz hodowla zwierząt gospodarskich; 4) świadczenie usług na rzecz członków przedsiębiorców rolnych¹⁸⁶.

Takie pojęcie spółdzielni rolniczych wiąże się z pojęciem przedsiębiorców rolnych oraz zakresem aktywności tych podmiotów określonym w art. 2135 wł.k.c., a także pojęciem działalności rolniczej użytym w dekrete prezydenckim 917/86¹⁸⁷. Według prawa włoskiego podmioty są uznawane za spółdzielnie rolnicze, jeżeli spełniają zarówno przepisy o spółdzielni (art. 2511-2545 wł.k.c.), jak i o przedsiębiorcy rolnym (art. 2135 wł.k.c.). W rolnictwie działają różne rodzaje spółdzielni będących przedsiębiorcami rolnymi. Wspomnieć warto i o spółdzielniach pracy¹⁸⁸ zajmujących się zarówno uprawą gruntów rolnych, jak i hodowlą zwierząt. Takich spółdzielni nie ma jednak we Włoszech dużo. Więcej jest spółdzielni przetwórstwa i sprzedaży produktów rolnych, które są bardzo popularne na włoskich obszarach wiejskich (winiarnie, wytwórnie oliwy czy sera), a także spółdzielni usługowych.

Wątpliwości prawne związane z uznaniem spółdzielni za przedsiębiorców rolnych powstają przede wszystkim w kontekście kwalifikacji ich działalności. Czy w przypadku usług świadczonych z wykorzystaniem produktów rolnych członków albo na rzecz ich gospodarstw (np. usługi agrotechniczne) mamy do czynienia z działalnością rolniczą powiązaną, czy raczej z pozarolniczą działalnością gospodarczą? W literaturze temat ten był szeroko dyskutowany, a wątpliwości interpretacyjne wyjaśnił art. 1 ust. 2 dekretu z mocą ustawy z 18 maja 2001 r. nr 228¹⁸⁹, stanowiący, że „uznaje się za przedsiębiorców rolnych

¹⁸⁶ *Agricola* [online]. ConfCooperative [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://conf.cooperative.va.it/Associati/Agricola.htm>>; M. Benni et al., *Cooperative. Guida operativa. Adempimenti fiscali, contabili, civilistici, 2008* [online]. Universocoop [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://universocoop.it/contentfree.asp?contentid=312>>, s. 335.

¹⁸⁷ Zgodnie z pkt 2 art. 29 dekretu prezydenckiego 917/86 za działalność rolniczą są uważane: a) działalność ukierunkowana na uprawę ziemi i leśnictwo; b) hodowla zwierząt z pasz wytwarzanych co najmniej w jednej czwartej z ziemi i działalności skierowane na produkcję roślin poprzez wykorzystanie stałych lub prowizorycznych struktur, c) działalność mającą na celu obróbkę, przetwarzanie i sprzedaż produktów rolnych i zwierząt gospodarskich, chociaż nieprowadzone na ziemi, które wchodzi w zakres normalnej praktyki rolnictwa zgodnie z techniką, która ją reguluje.

¹⁸⁸ Zob. szerzej np. A. Grasso, *Cooperative di Concuazione e agricoltura di Gruppo*, Palermo 1990, s. 2 i n.

¹⁸⁹ Decreto legislativo 18 maggio 2001, n. 228 Orientamento e modernizzazione del settore agricolo, a norma dell'articolo 7 della legge 5 marzo 2001, n. 57., Gazzetta Ufficiale n.137 del 15 giugno 2001 – Suppl. Ordinario n. 149.

spółdzielnie utworzone przez przedsiębiorców rolnych i ich konsorcja, jeżeli dla wykonywania działalności, o której mowa w art. 2135 w.l.k.c. wykorzystują w przeważającej mierze produkty członków”. Zatem obróbka, przechowywanie, przetwarzanie, komercjalizacja i uatrakcyjnianie produktów członków przez spółdzielnie tworzone przez rolników nie naruszają – przy spełnieniu warunku przewagi – powiązania, a przyznają spółdzielniom status przedsiębiorcy rolnego przez pewnego rodzaju przeniesienie cechy rolniczej z członków na spółdzielnie. Uważa się bowiem, że użycie sformułowania „uznaje się za przedsiębiorców rolnych” implikuje zrównanie takich spółdzielni z przedsiębiorcami rolnymi¹⁹⁰.

Spółdzielnia rolnicza nie traci statusu przedsiębiorcy rolnego, jeżeli w ramach działalności (ale nie tej przeważającej) wykorzystuje albo produkty związane bezpośrednio ze sprzedażą, ale nie pochodzące od członków, albo pomocniczo dla uzupełniania oferty. Przykładowo spółdzielnia zbywa bądź przetwarza produkty nabyte nie od spółdzielców; tak ze względu na ich naturalny brak u jej członków (np. czasową niedostępność określonych owoców z racji odnawiania sadu, obsadzanie go nowymi gatunkami), jak ewentualne zjawiska meteorologiczne, które zmniejszyły lub spowodowały braki ilościowe bądź jakościowe danego produktu¹⁹¹.

W świetle powyższych uwag można stwierdzić, że nie każda spółdzielnia rolnicza jest przedsiębiorcą rolnym, a tylko ta która spełnia wymagania określone w powyższym dekrete, oraz ta wykonująca podstawową działalność rolniczą. W doktrynie włoskiej podkreśla się także, że z chwilą, w której kilka osób zawiera umowę, której przedmiotem jest działalność rolnicza albo jej etap, a jej powodem jest wspólne prowadzenie przedsiębiorstwa, jest ona kwalifikowana jako umowa rolna. Zatem jest nią także akt założycielski (statut) spółdzielni rolniczej. Na jego bowiem podstawie kilku producentów rolnych zobowiązuje się do wspólnego prowadzenia przedsiębiorstwa, działalności rolniczej, według art. 2135 w.l.k.c., z uwzględnieniem przepisów o spółdzielni¹⁹². Zaznacza się również, że wewnętrzna struktura takiej spółdzielni wynika z samej natury podmiotu, a więc jest zgodna z wymogami zbiorowego prowadzenia przedsiębiorstwa rolnego¹⁹³.

Obok spółdzielni rolniczych przepisy wyróżniają konsorcja rolnicze. Zgodnie z włoskim kodeksem cywilnym przez umowę konsorcjum kilku przedsiębiorców powołuje wspólną organizację dla uregulowania lub prowadzenia niektórych etapów działalności ich przedsiębiorstw (art. 2002 w.l. k.c.). Szczegó-

¹⁹⁰ L. Costato, *Corso di diritto...*, s. 379 i n. Zob. też S. Carmignani, *La societa...*, s. 231 i n.

¹⁹¹ L. Costato, *Corso di diritto...*, s. 380 i n.

¹⁹² Ibidem, s. 378 i n.

¹⁹³ Ibidem.

łowa regulacja zawarta jest w ustawie z 28 października 1999 r., n. 410¹⁹⁴ o konsorcjach rolnych. W świetle tego aktu prawnego konsorcja rolne spółdzielni podlegają art. 2514 w.ł.k.c. i n., a także szczególnym przepisom odnoszącym się do spółdzielni i przepisom w.ł.k.c. Konsorcja rolne mają przyczynić się do innowacji i poprawy produkcji rolnej, a także rozwoju usług i metod zarządzania przydatnych dla rolnictwa. Mogą również wykonywać pracę rolniczą w naturze oraz wspierać producentów poprzez wypłatę zaliczek za dobrowolne przechowywanie, a także uczestniczyć w spółkach, których cele obejmują działalność konsorcjum lub promują jej funkcjonowanie.

Stosowanie nazwy konsorcjum rolnego jest zastrzeżone wyłącznie dla spółdzielni określonych w rozdziale wspomnianej ustawy zarejestrowanych w rejestrze prefekturalnym, o którym mowa w artykule 13 dekretu z mocą ustawy Tymczasowego Naczelnika Państwa z 14 grudnia 1947, n. 1577¹⁹⁵. Konsorcja rolne podlegają nadzorowi, jak również sprawozdania finansowego, jeżeli spełnione są warunki określone przepisach.

W przypadku sprzedaży nieruchomości lub sprzedaży hurtem majątku ruchomego przedsiębiorstwa lub poszczególnych jednostek konsorcjów rolnych poddanych przymusowej upadłości, zatwierdzonych na mocy art. 210 dekretu królewskiego z 16 marca 1942 n. 267¹⁹⁶, przyznaje się prawo pierwokupu konsorcjom rolnym utworzonym w regionie lub w regionie przygranicznym. Jeśli takie konsorcja nie skorzystają z tego prawa, spółdzielnie rolne utworzone i działające na terenie prowincji, a w tym samym regionie, są preferowane wobec innych oferentów. Procedury i warunki pozwalające skorzystać z prawa pierwokupu określa art. 38 ustawy z 27 lipca 1978 r. n. 392¹⁹⁷.

W literaturze włoskiej dzieli się spółdzielnie rolnicze i konsorcja rolne ze względu na prowadzoną aktywność. Takie rozróżnienie jest często istotne w aspekcie ubezpieczenia czy podatków. Po pierwsze, wyróżnia się te prowadzące podstawową działalność rolniczą. Są to spółdzielnie pracowników rolnych, których cel jest taki sam jak spółdzielni pracy, czyli zapewnienie miejsc pracy. Różni je jedynie rodzaj pracy – te rolnicze uprawiają grunty rolne, utrzymują zieleń publiczną i/lub prywatną, hodują zwierzęta itp.¹⁹⁸ Drugi rodzaj to spółdzielnie i konsorcja rolne usługowe. Wpisują się w definicję przed-

¹⁹⁴ Legge 28 Ottobre 1999, n. 410: Nuovo ordinamento dei consorzi agrari; Gazzetta Ufficiale n. 265 dell' 11 Novembre 1999.

¹⁹⁵ Decreto legislativo del capo provvisorio dello Stato 14 dicembre 1947 n. 1577, Gazzetta Ufficiale n. 17 del 22 gennaio 1948.

¹⁹⁶ Regio decreto 16 marzo 1942, n. 267 Disciplina del fallimento, del concordato preventivo, dell'amministrazione controllata e della liquidazione coatta amministrativa (042U0267; Gazzetta Ufficiale n. 81 del 6 april 1942).

¹⁹⁷ Legge 27 luglio 1978, n. 392: Disciplina delle locazioni di immobili urbani; Gazzetta Ufficiale del 29 luglio 1978, n. 211.

¹⁹⁸ M. Benni et al., *Cooperative...*, op. cit.

siębiorcy rolnego z art. 2135 k.c., dostarczają dobra i usługi swoim członkom prowadzącym działalność rolniczą, jak np. opracowanie odpowiednich planów upraw, środków potrzebnych do prowadzenia gospodarstwa, dostarczenie wsparcia technicznego i nowych technologii itp.¹⁹⁹. Trzeci typ to spółdzielnie i konsorcja rolne, które wykonują jeden etap rolnego cyklu produkcyjnego, wyznaczony im przez przedsiębiorców rolnych zrzeszonych w spółdzielni. Akt prawny z 15 czerwca 1984 r. nr 240²⁰⁰ pozwalał im zakwalifikować się dla celów ubezpieczeń społecznych i opieki społecznej do sektora rolnego, pod warunkiem, że obrabiają i/lub przetwarzają i/lub wprowadzają do obrotu produkty własne i/lub dostarczone w przeważającej mierze przez członków – w porównaniu z tymi zakupionymi na rynku. Przykładowo mleczarnia, która produkuje *parmiggiano reggiano*, jest zakwalifikowana do sektora rolnego, jeżeli mleko dostarczone przez jej członków – przedsiębiorców rolnych stanowi co najmniej 50,01% mleka wykorzystywanego przez ten podmiot; w przeciwnym razie będzie zaliczona do sektora przemysłowego²⁰¹.

Odnosić należy bardzo bogaty katalog regulacji prawnych odnoszących się do ubezpieczeń w spółdzielniach rolniczych i konsorcjach rolnych. Wskazać można chociażby wspominając już ustawę nr 240 z 15 czerwca 1984 r., przepisy dotyczące zabezpieczenia społecznego dla spółdzielni i ich pracowników, którzy przetwarzają, obrabiają i wprowadzają do obrotu produkty rolne i zwierzęta gospodarskie czy Okólnik INAIL nr. 17 z 5 marca 2008. Stosowanie obniżek do składek ubezpieczeniowych w stosunku do ilości produktu uprawianego lub hodowanego przez członków na obszarach górskich lub ONW i przekazanego spółdzielni/konsorcjom²⁰².

Składki ubezpieczeniowe pobierane bezpośrednio przez INAIL (Narodowy Instytut Ubezpieczenia od wypadków przy pracy i chorób zawodowych²⁰³) obejmują spółdzielnie i ich konsorcja, które przetwarzają i wprowadzają do obrotu produkty rolne i zwierzęce, własne lub ich członków, pochodzące z uprawy gruntu, leśnictwa i hodowli zwierząt, a ich działania nie ograniczają się do zakupu tylko z rynku produktów rolnych i zwierzęcych w ilościach przeważających sumę produktów przekształconych, obrobionych i wprowadzonych do obrotu.

¹⁹⁹ Zob. Circolari INPS 7 febbraio 2002, n. 34; 14 marzo 2003 n. 53; 1 dicembre 2003, n. 186.

²⁰⁰ Legge 15 giugno 1984, n. 240 Norme previdenziali e assistenziali per le imprese cooperative e loro dipendenti che trasformano, manipolano e commercializzano prodotti agricoli e zootecnici, Gazzetta Ufficiale n. 168 del 20 giugno 1984.

²⁰¹ M. Benni et al., *Cooperative. Guida operativa...*, s. 335.

²⁰² Circolare INAIL n. 17 del 5 marzo 2008: Applicazione delle riduzioni ai premi assicurativi in proporzione alla quantità di prodotto coltivato o allevato dai soci in zone di montagna o svantaggiate e conferito alle cooperative/consorzi, [online]. INAIL [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie <http://www.inail.it/>

²⁰³ Istituto nazionale per l'assicurazione contro gli infortuni sul lavoro e le malattie professionali

Dodatkowe uprzywilejowanie spółdzielni rolniczych wprowadza art. 8 ustawy z 31 stycznia 1992 r. n. 59²⁰⁴, zmieniający art. 2751-bis kodeksu cywilnego, z dodatkiem n. 5-bis. Przyznaje on ogólny przywilej w zakresie majątku ruchomego na rzecz należności/roszczeń spółdzielni rolniczych i ich konsorcjów²⁰⁵. Ustawa z 19 lipca 1993 r. n. 237²⁰⁶ wprowadziła rozwiązanie, że gwarancje udzielone przed 19 maja 1993 r. członkom spółdzielni rolniczych powinny być przejęte przez państwo, w przypadku gdy spółdzielnie rolnicze uczestniczyły w postępowaniu upadłościowym lub likwidacji. Cechy gwarancji, kryteria i procedury ich przyjęcia, były początkowo zawarte w dekreście Ministerstwa Zasobów Rolnych, Żywności i Leśnictwa z 2 lutego 1994 r.,²⁰⁷ a następnie okólnikiem tego samego Ministerstwa z 14 lipca 1994 r., n. 17.

Ustawa z 15 grudnia 1998 r., nr 441 o upowszechnianiu i promocji przedsiębiorczości wśród młodzieży w rolnictwie²⁰⁸ wprowadza uprzywilejowanie dla spółdzielni rolniczych. Przepis przewiduje, że przeniesienie ziemi rolnej na mocy dziedziczenia czy aktów darowizny na rzecz młodych rolników, którzy nie osiągnęli jeszcze 40. roku życia, jest zwolnione: od spadków i darowizn, podatku katastralnego i z opłaty skarbowej. Spółdzielnie mogą także korzystać z niektórych przywilejów, jeśli co najmniej 2/3 członków jest w wieku nieprzekraczającym 40 lat; muszą one prowadzić działalność rolniczą jako główną i posiadać odpowiednie kwalifikacje bądź pracować w rolnictwie w niepełnym wymiarze czasu pracy, zgodnie z art. 10 rozporządzenia EWG 950/97²⁰⁹.

Kodeksowe rozróżnienie pomiędzy *cooperativa a mutualità prevalente* i pozostałymi spółdzielniami ma istotne znaczenie finansowe. Te pierwsze podlegają bowiem bardziej uprzywilejowanemu systemowi opodatkowania. Jedynie 30% ich dochodu podlega opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób prawnych (20% dla spółdzielczej działalności rolniczej i drobnych rybaków). Reszta jest nieopodatkowana, jeżeli jest alokowana w ustawowym lub uregulowanym w statucie funduszu niepodzielnej rezerwy finansowej (który nie może zostać podzielony między spółdzielców). Zwolnienie dotyczy okresu

²⁰⁴ Legge 31 gennaio 1992, n. 59, Nuove norme in materia di societa' cooperative, Gazzetta Ufficiale n. 3, 1992.

²⁰⁵ M. Benni et al., *Cooperative. Guida operativa...*, s. 335.

²⁰⁶ Legge 19 luglio 1993, n. 237: Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 20 maggio 1993, n. 149, recante interventi urgenti in favore dell'economia; Gazzetta Ufficiale n.167 del 19 luglio 1993.

²⁰⁷ Criteri e procedure per l'assunzione a carico del bilancio dello Stato, ai sensi della legge 19 luglio 1993, n. 237, art. 1-bis, delle garanzie concesse da soci di cooperative agricole a favore delle cooperative stesche, di cui sia stata previamente accertata l'insolvenza. (GU Serie Generale n.39 del 17-2-1994).

²⁰⁸ Legge 15 dicembre 1998, n. 441 "Norme per la diffusione e la valorizzazione dell'imprenditoria giovanile in agricoltura", Gazzetta Ufficiale n. 298 del 22 dicembre 1998.

²⁰⁹ *Agricola...*, op. cit.

prowadzenia działalności gospodarczej przez spółdzielnię, a także ewentualnego okresu jej likwidacji²¹⁰.

Zasada preferencji podatkowych ma również zastosowanie do spółdzielni nie spełniających warunku przeważającej wzajemności, ale jest ona ograniczona tylko do 30% dochodu przeznaczanego na niepodzielny fundusz rezerwowowy. Inaczej jest w wypadku spółdzielni socjalnej, której cały dochód wyłączony jest z płacenia podatku dochodowego pod warunkiem, że przeznaczony zostanie na całkowicie niepodzielną rezerwę.

Pojęcie spółdzielni rolniczych bardzo często występuje we włoskich aktach prawnych związanych z podatkami. Ustawodawca stara się uwzględnić istotne znaczenie spółdzielni rolniczych w rozwoju rolnictwa i gospodarstw rolnych, dlatego omawiane podmioty mogą korzystać z wielu zwolnień i ulg. Przykładowo art. 10 Dekretu Prezydenta nr 601 z dnia 29 września 1973 r. w sprawie przepisów dotyczących ulg podatkowych²¹¹ stanowi, że zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych oraz lokalnego podatku dochodowego są dochody spółdzielni rolniczych oraz konsorcjów tych spółdzielni osiągnane przez te spółdzielnie z hodowli zwierząt żywionych paszą, której co najmniej czwarta część pochodzi z terenów należących do członków tej spółdzielni, a także obróbka, przetwarzanie i sprzedaż, w granicach określonych w art. 28 lit. c) dekretu.

W ust. 2 tego artykułu 10 włoski prawodawca dodatkowo wskazał, że jeśli działalność prowadzona przez spółdzielnię lub jej członków przekracza granice określone w punkcie powyżej oraz w art. 28 lit. b) i c) tego dekretu, zwolnienie ma zastosowanie do tej części dochodu spółdzielni lub konsorcjum, która odpowiada dochodowi z produkcji rolnej pochodzącej z należących do członków spółdzielni obszarów rolnych. Również dochody małych spółdzielni rybackich oraz konsorcjów tych spółdzielni są zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych oraz lokalnego podatku dochodowego²¹². Z kolei art. 11 dotyczy spółdzielni produkcji i pracy. Dochody tych spółdzielni oraz konsorcjów są zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych oraz lokalnego podatku dochodowego, jeżeli zostały spełnione przesłanki w nim określone.

Spółdzielnie rolnicze były uznawane, w kontekście podatku VAT za przedsiębiorców rolnych, nawet przed wejściem w życie wspomnianego już dekretu

²¹⁰ Zob. szerzej A. Fici, C. Strano, *Italy...*, s. 693 i n.; G. Ferrara, *Cooperative agricole, divieto di aiuti di stato ed abuso del diritto*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2009, nr 2; A. Germano, *Le agevolazioni fiscali alle cooperative sono aiuti di Stato oggetto di autorizzazione della Commissione?*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2008, nr 6.

²¹¹ Decreto del Presidente della Repubblica 29 settembre 1973, n. 601 Disciplina delle agevolazioni tributarie; Gazzetta Ufficiale n. 268 del 16 ottobre 1973 – Suppl. ord.

²¹² Zob. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 8 września 2011 r., C-78/08, Legalis.

n. 228/2001, w przypadku gdy dokonywały sprzedaży produktów dostarczonych przez członków producentów rolnych. Z punktu widzenia prawa podatkowego nie można więc mówić o nowości, jednak dla prawa cywilnego jest to ważne. Jak już zaznaczono, zgodnie z przepisami zawartymi w art. 1 pkt 2 dekretu z mocą ustawy n. 228/2001 jako przedsiębiorcy rolni kwalifikowane są wszystkie spółdzielnie rolnicze, prowadzące działalność rolniczą z wykorzystaniem głównie produktów członków bądź dostarczające towary i usługi w przeważającym stopniu własnym członkom. Na podstawie nowej formuły art. 2135 w.l.k.c. specjalny reżim ryczałtowy odliczenia podatku VAT ma zastosowanie zarówno do działalności związanej z uprawą gruntu, leśnictwem i hodowlą zwierząt, jak i działań powiązanych, także w przypadku, gdy sami przedsiębiorcy rolni nabywają produkty od osób trzecich – o ile nie w przeważającej mierze²¹³.

Warto także wspomnieć o problemach z ulgami podatkowymi, które powstały w kontekście pomocy publicznej i były przedmiotem rozważań Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości²¹⁴. Jednym z przedmiotów sporu były ulgi, z których spółdzielnie korzystały w myśl art. 10 i 14 dekretu prezydenta Republiki nr 601/1973. Sąd kasacyjny przekazał sprawę do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Chodziło o ocenę, czy regulacje podatkowe dotyczące spółdzielni rolniczych, mianowicie art. 10-14 dekretu 601/1973, nie są sprzeczne z art. 87 TWE stanowiącym zakaz pomocy publicznej oraz czy są proporcjonalne wobec celów, jakie ustawodawca konstytucyjny przypisuje spółdzielniom rolniczym. Jak już powiedziano, art. 10 dekretu prezydenta Republiki nr 601/1973 stanowi, że zwolnione z podatku dochodowego są dochody spółdzielni rolniczych i ich konsorcjów²¹⁵. W związku z reformą prawa spółdzielczego ulgi podatkowe dotyczą jedynie spółdzielni o przeważającej wzajemności. Takimi są te, które spełniają warunki z art. 2512 i n. w.l.k.c. Dlatego ulgi podatkowe, przewidziane specjalnie dla nich (ulgi o charakterze podmiotowym), mogą być zastosowane tylko gdy spółdzielnie spełniają kodeksowe wymogi przeważającej wzajemności. Wynika z tego, że spółdzielnie o wzajemności nieprzeważającej będą mogły korzystać z ulg tylko o charakterze ogólnym (ulgi przedmiotowe).

W przypadku spółdzielni rolniczych ustawodawca bierze pod uwagę te, które zajmują się zarówno hodowlą, jak i obróbką, przetwarzaniem, komercjalizacją produktów rolnych i zootechnicznych dostarczanych w przeważającej mierze przez członków (art. 10 d.p.r. nr 601/1973), a także te, które prowadzą działalność, o której mowa w art. 2135 k.c., wykorzystując w przeważającej

²¹³ M. Benni et al., *Cooperative. Guida operativa...*, s. 335 i n.

²¹⁴ C-78/08, Legalis.

²¹⁵ G. Ferrara, *Cooperative agricole...*, s. 114 i n.

mierze produkty członków, lub które dostarczają głównie członkom dobra i usługi związane z pracą i rozwojem cyklu biologicznego (art. 1 ust. 2 dekretu z mocą ustawy nr 228/2001). W istocie odnośny akt prawny przewiduje częściowe zwolnienie z podatku od uzyskanych dochodów dla obu rodzajów spółdzielni. Komisja Europejska w komunikacie w sprawie wspierania przedsiębiorczości spółdzielczej w Europie wskazała szczególne cechy charakterystyczne przedsiębiorczości spółdzielczej i przedstawiła środki mające na celu wspieranie w państwach członkowskich rozwoju tej formy przedsiębiorczości²¹⁶. Stwierdziła ponadto, że w wielu krajach członkowskich istnieją ulgi podatkowe dla spółdzielni, ukierunkowane na „sprzyjanie tworzeniu się kapitału przedsiębiorstw spółdzielczych i tym samym dąży się do zrównoważenia restrykcji wiążących się z wyborem tego rodzaju formy organizacyjno-prawnej spółdzielni”. Dlatego dopuszcza się, aby „bardziej restrykcyjnemu kontekstowi normatywnemu” odpowiadały pewne korzyści i zwolnienia²¹⁷.

Z Komunikatu w sprawie wspierania przedsiębiorczości spółdzielczej, zdaniem G. Ferrary, można wysunąć wniosek, że Unia Europejska zgadza się na ulgi podatkowe dla spółdzielni w celu zbilansowania ograniczeń, jakie je dotyczą w porównaniu z innymi kapitalistycznymi przedsiębiorstwami. Jednak ulgi muszą być proporcjonalne do obowiązków wynikających z przepisów – inaczej byłyby sprzeczne z zakazem pomocy publicznej i naruszały równość konkurencji²¹⁸.

Te zasady zostały wyrażone także w decyzji z 11 grudnia 2002 r., w której Komisja odniosła się do zgodności ulg podatkowych przewidzianych przez ustawodawcę hiszpańskiego dla spółdzielni rolniczych z art. 87 TWE. Jeżeli chodzi o reżim ryczałtowy, np. w zakresie podatku katastralnego, KE uznała, że jest on formą pomocy państwa. Nie ma jednak miejsca naruszenie zakazu pomocy państwa, jeżeli istnieją „szczególne właściwości działania” – jak w przypadku działalności rolniczej, którą cechuje bezpośredni związek z ziemią²¹⁹. Podatnik ma prawo wybrać formę spółdzielni, nawet jeżeli motywem są oszczędności podatkowe. Naruszenie prawa, czego konsekwencją powinno być zastosowanie zwykłego reżimu podatkowego przewidzianego dla spółek kapitałowych, będzie miało miejsce, gdy w konkretnym przypadku odpowiedni urząd potwierdzi, że zarządzanie podmiotem nie odpowiada kanonom przewidzianym przez prawo spółdzielcze²²⁰.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku z 8 września 2011 r.²²¹ uznał, że zwolnienia podatkowe, takie jak rozpatrywane przez sąd

²¹⁶ Zob. *ibidem*.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ *Ibidem*.

²²¹ Dz.U. UE C 311, s. 6 z 22.10.2011, sprawa nr C-78/08.

krajowy zwolnienia przyznane spółdzielniom produkcyjnym i spółdzielniom pracy, na podstawie przepisów krajowych, jak te zawarte w dekreście prezydenta Republiki nr 601 z dnia 29 września 1973 r. w sprawie przepisów dotyczących ulg podatkowych w brzmieniu obowiązującym w latach 1984-1993, stanowią pomoc państwa w rozumieniu art. 87 ust. 1 WE tylko wtedy, gdy spełnione zostały wszystkie przesłanki zastosowania tego postanowienia. W opinii TSUE w przypadku sytuacji takiej jak ta, która zapoczątkowała zawisłe przed sądem krajowym spory, do sądu tego należy dokonanie oceny – w szczególności selektywnego charakteru rozpatrywanych zwolnień podatkowych oraz możliwości uzasadnienia ich charakterem i ogólną strukturą systemu podatkowego, w który się wpisują; sąd ten winien w szczególności ustalić, czy występujące przed nim spółdzielnie rzeczywiście znajdują się w sytuacji porównywalnej do tej, w jakiej znajdują się inne jednostki mające formę podmiotów prawnych o celu zarobkowym, a jeśli rzeczywiście ma to miejsce – czy bardziej korzystne opodatkowanie tych właśnie podmiotów spółdzielczych, po pierwsze, wynika z podstawowych zasad rządzących mającym zastosowanie w danym państwie członkowskim systemem opodatkowania, i po drugie – jest zgodne z zasadami spójności i proporcjonalności (wyrok TSUE).

Jak już pokreślano, włoski system normatywny dotyczący spółdzielni rolniczych jest systemem pośrednim. Z jednej strony wprowadza normatywne pojęcie spółdzielni rolniczych oraz regulacje szczególne odnoszące się do tych podmiotów, związane głównie z ich funkcjonowaniem. Z drugiej zaś podstawowe przepisy dotyczące organizacji spółdzielni, a zwłaszcza jej założenia i struktury, zawarte zostały we włoskim kodeksie cywilnym w przepisach ogólnych, poświęconych co do zasady wszystkim rodzajom spółdzielni. Jako że niektóre rozwiązania są ciekawe w aspekcie nowego modelu spółdzielczości rolnej w Polsce, warto choć krótko się do nich odnieść.

Do założenia spółdzielni wymagane jest sporządzenie określonych dokumentów przez notariusza (art. 2521 wł.k.c.). Składają się one zazwyczaj z dwóch części, tj. właściwego aktu założycielskiego (wszystkie wymagane przez prawo elementy potrzebne do identyfikacji przedsiębiorcy – jak nazwa, siedziba, nazwiska założycieli, cel) oraz statutu (zasady działania spółdzielni). Notariusz musi je złożyć w ciągu 20 dni w rejestrze przedsiębiorców. Dopiero po dopełnieniu tego wymogu i wpisie do rejestru powstaje nowy podmiot prawa – przedsiębiorca posiadający osobowość prawną.

Włoskie spółdzielnie są wpisane do dwóch oficjalnych rejestrów: rejestru przedsiębiorców (analogicznego względem polskiego Krajowego Rejestru Sądowego) i rejestru spółdzielni. Pierwszy wpis jest niezbędny do uzyskania osobowości prawnej i powstania spółdzielni. Dzięki ostatnim nowelizacjom włoskiego kodeksu cywilnego drugi rejestr zyskał na znaczeniu i jego funkcja jest dużo ważniejsza (początkowo służył jako ewidencja dla celów płacenia podat-

ków i korzystania z ulg)²²². Dla każdej włoskiej prowincji Izba Handlowa prowadzi osobny rejestr. Spółdzielnia winna dokonać wpisu tam, gdzie znajduje się jej siedziba. Minister gospodarki prowadzi natomiast rejestr spółdzielni (oprócz Autonomicznej Prowincji Bolzano, która prowadzi niezależnie rejestr na swoim terytorium), który składa się z dwóch sekcji – osobno dla MMC i OC, czyli *cooperativa a mutualità prevalente* i tych innych²²³.

Zasada ogólna wynikająca z wł.k.c. ustala, że liczba założycieli spółdzielni nie może być mniejsza niż dziewięć, jednak artykuł 2522 wł.k.c. wprowadza pewne uproszczenia. W przypadku członków-osób fizycznych do założenia spółdzielni wystarczą trzy osoby²²⁴. Inne wymagania dotyczące liczby założycieli mogą wynikać z odrębnych przepisów i być uzależnione od rodzaju działalności prowadzonej przez spółdzielnię. Jeżeli po utworzeniu liczba członków jest mniejsza, musi być zwiększona w ciągu maksymalnie roku, po upływie którego spółdzielnia się rozwiązuje i ulega zlikwidowaniu. Za zobowiązania odpowiada jedynie spółdzielnia swoim majątkiem. Nie odpowiadają natomiast majątkiem jej członkowie, co jest istotne szczególnie dla mniejszych producentów rolnych, których we Włoszech jest wielu.

Dla włoskich spółdzielców istotne jest rozróżnienie pomiędzy „nadwyżką bilansową zwaną też dywidendą” a „dodatkowymi korzyściami”, które są uregulowane w odrębnych przepisach – art. 2514 wł.k.c. odnosi się do dywidendy jako zysku od kapitału. Natomiast dodatkowe korzyści są proporcjonalne do liczby i wielkości transakcji, jakie każdy członek dokonuje w ramach spółdzielni (art. 2545-*sexies* § 1 wł.k.c.)²²⁵. Faktycznie „dodatkowe korzyści” należy traktować jako dodatek dla spółdzielców za cenę płaconą przy zakupie towarów i usług od spółdzielni albo jako wynagrodzenie za ich pracę na rzecz organizacji, czy też dostarczanie produktów rolnych w przypadku spółdzielni rolniczych. Jednocześnie należy wyjaśnić, że spółdzielcy płacą od otrzymanych „dodatkowych korzyści” podatek dochodowy. Reforma kodeksu cywilnego z 2003 r. miała na celu wsparcie finansów spółdzielni z innych źródeł. Zasada ogólna wyrażona we włoskim kodeksie cywilnym w art. 2526 stwierdza, że statut może pozwolić na emisję instrumentów finansowych zgodnie z zasadami dotyczącymi spółek akcyjnych. Zatem swoboda kształtowania statutu jest bardzo szeroka.

²²² W praktyce spółdzielnia nie musi osobno dokonywać wpisów, ponieważ wystarczy podanie danych przy wpisie do rejestru przedsiębiorców, które zostaną przesłane przez Izbę handlową także do ministerstwa gospodarki w celu uzupełnienia rejestru spółdzielni.

²²³ A. Fici, C. Strano, *Italy...*, 693 i n.

²²⁴ *Ibidem*. Zob. szerzej A. Trabucchi, G. Cian, *Commentario breve...*, s. 2511 i n.

²²⁵ Według 2545-*sexies* wł.k.c. akt założycielski określa kryteria udzielania „dodatkowych korzyści” dla członków – proporcjonalnie do ilości i jakości wymiany wzajemnościowej.

Podział zysku jest uzależniony w prawie włoskim od celu, na który ma być przeznaczony. Może on wzmocnić funkcję społeczną, jaką pełnią właśnie spółdzielnie, oraz poprawić ich kondycję finansową, która jest zróżnicowana ze względu na zmienność kapitału udziałowego. Spółdzielnie zobowiązane są przekazywać 30% całkowitego rocznego zysku do obowiązkowego funduszu rezerwowego, niezależnie od jego wysokości. Ten instrument ma rozwiązać problem zabezpieczenia wiarygodności, a także wzmocnić zasadę niedystrybucji zysków. Podmioty spółdzielcze zobowiązane są również przeznaczać 3% całkowitego rocznego zysku na fundusze promocji i rozwoju spółdzielczości (ustanowione na mocy ustawy 59/1992, art. 11)²²⁶.

A. Germanò²²⁷ podkreślił, że choć eliminacja pośrednictwa powoduje, że zakupy dóbr (w przypadku spółdzielni konsumpcyjnej, spółdzielni rolniczych), użytkowanie samochodów i urządzeń (w przypadku spółdzielni usługowej) lub wykonanie pracy (w przypadku spółdzielni pracy) przyczynia się odpowiednio do niższego kosztu lub wyższego dochodu spółdzielców – które zależnie od różnych wypracowanych systemów – widoczne są albo w natychmiastowej zapłacie niższej ceny, albo w wyższym zysku, bądź przez zapłacenie ceny i uzyskanie zysku – należy także wskazać uprawnienie do tzw. *ristorno*. Chodzi o sumy pieniędzy, które po pozytywnym zakończeniu zadania czy roku finansowego są dystrybuowane pomiędzy spółdzielców ze względu na stosunki ze spółdzielnią, a więc proporcjonalnie do dokonanych zakupów (w przypadku spółdzielni konsumpcyjnej), uzyskanych usług (w przypadku spółdzielni usługowej) i świadczonej pracy (w przypadku spółdzielni pracy)²²⁸.

W literaturze wskazuje się, że istotnym aspektem działalności spółdzielni jest nie tyle zakaz dystrybucji dywidend w rozmiarze przekraczającym maksymalną marżę obligacji skarbowych, powiększoną o 2,5 punktu w stosunku do kapitału faktycznie przelanego (art. 2514.1 wł.k.c.), ile zasada działania, według której chodzi o „podział” korzyści współpracy – i to ona różni się od logiki kierującej spółkami²²⁹. W tych ostatnich chodzi bowiem o pozyskanie zysków z wniesionego kapitału, a w przypadku spółdzielni następuje dowartościowywanie pracy wniesionej przez współnika. Spółdzielcy uzyskują korzyści proporcjonalnie do ich uczestnictwa w działalności, a nie proporcjonalnie do wniesionego kapitału.

Według włoskiego kodeksu cywilnego każdy członek ma prawo głosu na walnym zgromadzeniu, niezależnie od wartości wniesionego wkładu (art. 2538 wł.k.c.). Inaczej niż w spółkach liczba głosów nie zależy od wkładu finansowe-

²²⁶ Ibidem; A. Fici, C. Strano, *Italy...*, 693 i n.

²²⁷ A. Germanò, *Manuale...*, s. 138 i n.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Ibidem.

go, ale opiera się na samym fakcie członkostwa (demokratyczna zasada zarządzania). Jednakże istnieją pewne wyjątki od reguły jeden członek – jeden głos. Przepisy dopuszczają bowiem, aby statut spółdzielni określał odstępstwa od niej, ale tylko w pewnych granicach²³⁰. Po pierwsze, dokumenty wewnętrzne spółdzielni mogą przyznać członkowi, który jest osobą prawną, więcej głosów, maksymalnie jednak pięć, odpowiednio do wkładu kapitału albo liczby członków (art. 2538 wł. k. c.). Po drugie, w spółdzielniach, w których członkowie realizują cele na zasadzie wzajemności, akt założycielski może przewidywać, że prawo głosu jest przyznane w zależności od uczestnictwa i zaangażowania w działalność spółdzielni. Wtedy dokumenty wewnętrzne ustalają dla nich limit głosów, w taki jednak sposób, aby żaden spółdzielca nie mógł posiadać więcej niż 1/10 głosów podczas walnego zgromadzenia. W żadnym wypadku nie może otrzymać więcej niż 1/3 głosów należnych wszystkim członkom z preferencyjnymi zasadami głosowania obecnym lub reprezentowanym na każdym walnym zgromadzeniu.

Uwzględniając wyjątki od zasady jeden członek – jeden głos, demokratyczna koncepcja zarządzania została przez włoską reformę prawną tak sformułowana, aby zapobiec dominacji jednego spółdzielcy lub ich grupy. Prawo głosu jest powiązane nie tylko z członkostwem, ale także ze stopniem zaangażowania w działalność samopomocową podmiotu (samopomocowe kryterium przyznania głosów).

Po trzecie, regulamin wewnętrzny spółdzielni może przy wyborze rady nadzorczej przypisać prawa wyborcze proporcjonalnie do wkładu finansowego lub liczby transakcji ze spółdzielnią²³¹. Kolejnym udogodnieniem jest możliwość wprowadzenia do statutu postanowienia o głosowaniu za pomocą poczty elektronicznej lub innych środków telekomunikacji (art. 2538 wł.k.c.). W takim jednak wypadku zawiadomienie o zwołaniu walnego zgromadzenia musi zawierać pełną treść proponowanej uchwały. Jeżeli głosowaniu poddawane są propozycje inne niż wskazane w zawiadomieniu o zebraniu, głosy wyrażone korespondencyjnie nie są wliczane do wymaganego kworum.

Warto wspomnieć o odesłaniu do przepisów o spółkach handlowych w odniesieniu np. do wkładów, pożyczek dodatkowych, ksiąg rachunkowych, budżetu i likwidacji. Chociaż przepisy te mają zastosowanie dopiero wtedy, gdy przepisy o spółdzielniach albo statut nie stanowią inaczej²³², jest to przykład złożonej

²³⁰ G. Giuffrida, *Le cooperative Agricole...*, s. 125 i n.; A. Fici, C. Strano, *Italy...*, s. 689 i n.; A. Fici, *Italian co-operative law reform and co-operative principles*, „Euricse Working Papers” 2010, nr 10, s. 3 i n.

²³¹ A. Fici, C. Strano, *Italy...*, s. 689 i n. Zob. szerzej A. Trabucchi, G. Cian, *Commentario breve...*, s. 2540 i n.

²³² Według art. 2519 wł.k.c. statut może przewidywać, że w sprawach nieregulowanych w przepisach o spółdzielniach znajdują zastosowanie przepisy dotyczące spółek z ograniczoną odpowiedzialnością w spółdzielniach o liczbie członków do dwudziestu lub mniej bądź mających aktywa nieprzekraczające miliona euro.

struktury spółdzielni, oscylującej pomiędzy działalnością na rzecz członków a wypracowywaniem zysku. Z uwagi na odwołanie w pewnym zakresie do przepisów o spółkach handlowych F. Galgano podkreśla²³³, że obudowanie prawne spółdzielni zawiera liczne elementy dla niej „obce” – są one namacalnym znakiem jej dwuznaczności strukturalnej, oscylującej między wzajemnością a strukturą zarobkową. Przykładem są normy w zakresie wkładów. Jak wiadomo, wkład członkowski może być wniesiony w formie pieniężnej albo rzeczowej dla zaspokojenia interesów przedsiębiorstwa. Forma wkładów wydaje się bezpośrednio związana z celem, do którego dąży przedsiębiorca. Zatem w spółkach zarobkowych wkład wnoszony jest przede wszystkim w pieniądzu właśnie dlatego, że pieniądz jest jednostką nadającą się do kształtowania kapitału spółki, wokół którego skupia się cała organizacja. W spółdzielniach natomiast przedmiot wkładu powinien być ukierunkowany na przygotowanie warunków do wspólnego prowadzenia działalności, a więc na osiągnięcie celu, który sobie spółdzielnia postawiła. Ma to szczególne znaczenie w spółdzielniach produkcyjnych i pracy, których wspólnym zadaniem jest właśnie prowadzenie przedsiębiorstwa rolnego. Przedmiotem wkładu powinny być nie tylko pieniądze, ale przede wszystkim różne elementy produkcyjne, oceniane pod kątem ich przydatności do prowadzenia działalności rolniczej²³⁴.

Mimo odesłania, w ograniczonym zakresie, do regulacji dotyczących spółek handlowych, zaobserwować można odmienne podejście ustawodawcy włoskiego do spółdzielni i do spółek, co szczególnie widoczne jest w rolnictwie²³⁵. Spółdzielnia jest bowiem instrumentem mającym na celu udoskonalanie produkcyjnych struktur rolnych, rekompensującym fragmentaryzację i rozdrobienie gospodarstw rolnych przez wspólne działanie producentów rolnych, gromadzenie większej ilości produktów rolnych i środków produkcji. Chodzi przede wszystkim o działalność w zakresie nabywania dóbr potrzebnych do produkcji rolnej – jak nasiona, środki ochrony roślin, pasze, nawozy etc. (spółdzielnie nabywcze); usług przy prowadzeniu upraw takich jak orka, sadzenie, odchwaszczanie, dezynfekcja, mechaniczne kopanie, zbieranie (spółdzielnie usług rolnych); przechowywania celem wysuszenia czy zamrażania produktów; przetwarzania (mleczarnie, przetwórnice owoców), a także sprzedaż produktów przetworzonych²³⁶.

Spółdzielnie są podmiotami działającymi według zasad spółdzielczych. Ich specyfika jest widoczna w przewadze osób (elementu osobowego) nad elemen-

²³³ F. Galgano, *Diritto civile e commerciale*, Padova 1990, s. 453-455.

²³⁴ S. Carmignani, *La societa...*, s. 236 i n.

²³⁵ Na ten temat zob. R. Rossi, *La cooperativa di conduzione agraria. Premesse per una nozione giuridica autonoma*, Napoli 1979, s. 10 i n.; G. Giuffrida, *Le cooperative Agricole...*, s. 125 i n.; S. Carmignani, *La societa...*, s. 235 i n.

²³⁶ L. Costato, *Corso di diritto...*, s. 376 i n.

tem majątkowym. Uwzględnia to przykładowo wspomniany już art. 2527 wł.k.c., który wymaga określenia w akcie założycielskim warunków przyjęcia członków. Wskazać także warto art. 2530 wł. k.c., odnoszący się do kontrolowanego obrotu udziałami członków, jak również art. 2524 wł. k.c., w świetle którego kapitał spółdzielni nie jest określony w ustalonej kwocie. Te elementy są szczególnie ważne w sektorze rolnym. Chodzi bowiem o przyjmowanie do spółdzielni nowych członków-producentów rolnych wytwarzających produkty określonego typu, np. oliwki czy pszenicę, oraz osoby potrzebne w spółdzielni, np. mające odpowiednie wykształcenie²³⁷.

Według S. Carmignani spółka rolna i spółdzielnia mają te same fundamentalne motywy (prowadzenie przedsiębiorstwa), natomiast różnice pojawiają się na poziomie strukturalnym²³⁸. Wynikają one z genezy historycznej ruchu spółdzielczego oraz przede wszystkim z zasad spółdzielczości, które odróżniają spółdzielnię od spółki²³⁹. Zasady te zdominowały unormowanie spółdzielni (np. reguła otwartych drzwi, idee solidarności i braterstwa charakterystyczne dla tego ruchu)²⁴⁰. Stanowią one obszar do współpracy, ułatwiają relacje społeczne z osobami z tej samej warstwy społecznej, której spółdzielnia jest emanacją. Maksymalne granice określone dla wkładu każdego członka i minimalny limit ustalony dla liczby członków wskazują, że natura spółdzielni wpisuje się w charakter organizacji masowej²⁴¹. Siła spółdzielni tkwi w liczbie jej członków, a nie w bogactwie materialnym, a wewnątrz spółdzielni każdy spółdzielca ma równe prawa²⁴² i wpływ na demokratyczne zarządzanie.

Tak zasada maksymalnego procentu zysku do podziału, jak górna granica uczestnictwa każdego członka w kapitale spółdzielni, minimalny limit liczby członków, zróżnicowanie kapitału, i zasada jeden człowiek – jeden głos jasno pokazują, że przedsiębiorstwo spółdzielcze jawi się jako organizacja alternatywna względem form organizacyjnych przedsiębiorstwa kapitalistycznego, które historycznie nie związane jest ze spółdzielnią²⁴³, ale odcisnęło na niej piętno teoretyczne i praktyczne²⁴⁴.

Po reformie kodeksu cywilnego z 2003 r. zarządzanie spółdzielnią stało się efektywniejsze i wydajniejsze. Pozwolono bowiem członkom na wybór jednego z trzech systemów: trójdzielnego, dualistycznego lub monistycznego. Podsta-

²³⁷ S. Carmignani, *La societa...*, s. 236 i n.

²³⁸ Ibidem, s. 237

²³⁹ Zob też E. Simoneto, *La cooperativa e lo scopo mutualistico*, „Rivista sociale” 1971, s. 273 i n.

²⁴⁰ F. Galgano, *Diritto civile...*, s. 255. G. Giuffrida, *Le cooperative Agricole...*, s. 125 i n.

²⁴¹ F. Galgano, *Diritto civile...*, s. 255.

²⁴² Ibidem, s. 256.

²⁴³ Ibidem, s. 453-455.

²⁴⁴ Tak: E. Simonetto, *Il lucro dell'impresa cooperativa: tiule e risparmio di spesa*, „Rivista sociale” 1970, s. 277-279.

wowy jest nadal ten pierwszy. Akty wewnętrzne spółdzielni powinny wyraźnie wskazywać na sposób zarządzania, aby był on w pełni skuteczny. W systemie trójdzielnym działają z kolei trzy organy spółdzielni: walne zgromadzenie (zebranie członków), rada dyrektorów oraz rada nadzorcza. Ten pierwszy odpowiada zazwyczaj za powoływanie i odwoływanie dyrektorów²⁴⁵, członków rady nadzorczej oraz zatwierdza bilans roczny. Dyrektorzy odpowiadają za zarządzanie spółdzielnią i mogą dokonywać wszystkich niezbędnych czynności prawnych, aby doprowadzić do osiągnięcia społecznego celu spółdzielni. Ponadto większość z nich powinna być jej członkami, o czym stanowi art. 2542 w.l.k.c.²⁴⁶ Członkowie rady nadzorczej mają za zadanie weryfikację pracy dyrektorów – oceniają przede wszystkim zgodność ich działań z prawem powszechnie obowiązującym i statutem. Co istotne, tylko osoby posiadające odpowiednie wykształcenie mogą zostać powołane do rady nadzorczej, np. biegli rewidenci, prawnicy, notariusze, profesorowie prawa lub ekonomii (co do zasady, przynajmniej jedna osoba powinna być biegłym rewidentem). Ponadto spółdzielnia winna zatrudniać niezależnego biegłego rewidenta w celu corocznego sprawdzenia ksiąg, chyba że rada nadzorcza składa się z samych biegłych rewidentów, którzy mogą podjąć się tego zadania²⁴⁷.

W systemie monistycznym członkowie rady nadzorczej nie są wybierani bezpośrednio przez walne zgromadzenie, ale przez radę dyrektorów spośród siebie. Przy tym powinien się w niej znajdować co najmniej jeden biegły rewident. Pozostali stanowią tzw. komitet audytorów. Mimo to zawsze wymagany jest audyt zewnętrzny, którego celem jest obiektywna, niezależna ocena finansów spółdzielni. Niektórzy przedstawiciele doktryny i praktyki poddali wybór członków rady nadzorczej przez osoby, które później mają ją nadzorować, krytyce jeszcze podczas prac nad reformą kodeksu cywilnego z 2003 r. Głosy te nie zostały jednak uwzględnione. Zwolennicy rzeczonożego rozwiązania wskazywali, że wybierając dyrektorów, członkowie spółdzielni pośrednio wskazują także radę nadzorczą. Ponadto przynależność do dwóch organów usprawnia wewnętrzną komunikację między zarządzającymi i nadzorującymi, a wymóg zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego audytu pozostaje nadal obligatoryjny²⁴⁸.

W systemie dualistycznym także występuje walne zgromadzenie, rada nadzorcza i zarząd. Niemniej ograniczono kompetencje tego pierwszego organu,

²⁴⁵ G. Presti, *Amministrazione e controllo nelle cooperative*, w: *Nuovo diritto delle società*, Torino 2007, s. 10 i n.

²⁴⁶ Według art. 2542 w.l.k.c. większość dyrektorów (członków zarządu) jest wybierana spośród członków spółdzielni lub osób fizycznych wskazanych przez członków spółdzielni będących osobami prawnymi.

²⁴⁷ Mniejsze spółdzielnie spełniające kryteria określone we w.l.k.c. nie muszą wyznaczać ani rady nadzorczej, ani poddawać się audytowi zewnętrznemu (art. 2543, 2477, 2435 *bis* w.l.k.c.).

²⁴⁸ A. Fici, C. Strano, *Italy...*, s. 690 i n.; A. Fici, *Italian co-operative law reform...*, s. 15 i n.

który nie wybiera zarządu, nie akceptuje rocznego bilansu ani też nie odpowiada za inne sprawy, jak np. rozpatrywanie odwołań od odmownej decyzji zarządu w sprawie przystąpienia do spółdzielni. W centrum struktury organizacyjnej jest tu rada nadzorcza, wybierana na walnym zgromadzeniu spośród członków. Do jej zadań należy wybór zarządu, nadzór nad jego działaniem, akceptacja bilansu rocznego (przejmuje więc ona zadania wcześniej przypisane walnemu zgromadzeniu). Rada może otrzymać w statucie uprawnienie do podejmowania decyzji co do strategii gospodarczej i finansowych planów organizacji. Tworzą ją co najmniej trzy osoby, z których jedna musi być biegłym rewidentem. Jednocześnie zewnętrzny audyt pozostaje obligatoryjny. Natomiast zarząd składa się z co najmniej dwóch osób, włączając te nie będące członkami spółdzielni. Kompetencje zarządu są podobne do rady dyrektorów występującej w systemie trójdzielny²⁴⁹.

Spółdzielnie włoskie podlegają publicznej kontroli²⁵⁰, której prawne aspekty zostały uregulowane w dekrete nr 220 z 2002 r.²⁵¹. Zazwyczaj kontrola taka ma miejsce raz na dwa lata lub co roku dla spółdzielni socjalnych, choć możliwe są specjalne inspekcje. Jeśli spółdzielnia jest zrzeszona w jakiejś organizacji reprezentującej wspólne interesy, to kontrolę może przeprowadzić audytor tej organizacji. Dla niezrzeszonych kontrolę przeprowadzają pracownicy Ministerstwa Gospodarki. Sprawdzona spółdzielnia otrzymuje certyfikat potwierdzający, że kontrola została przeprowadzona. Jeżeli w jej wyniku wykazano nieprawidłowości, należy je jak najszybciej wyjaśnić. Ponadto rada nadzorcza ma różnorodne środki, aby uregulować zakres spraw objętych kontrolą wykazujących nieprawidłowości od zmiany członka/ów zarządu aż po rozwiązanie spółdzielni²⁵².

Jak już wspomniano, we Włoszech popularne są konsorcja rolne, których członkami mogą być spółdzielnie rolnicze. Konsorcja takie są rozpowszechnione m.in. w branży produktów chronionych i mają często status grupy (w świetle unijnych i włoskich przepisów). Zmiana przepisów unijnych i wejście w życie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z 21 listopada 2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków²⁵³ spowodowały wydanie we Włoszech nowego aktu wykonawczego Dekretu z 14

²⁴⁹ Ibidem. A. Suchoń, *Spółdzielnie w rolnictwie...*, s. 891-920.

²⁵⁰ Art. 45 Konstytucji wymaga odpowiedniej kontroli dla spółdzielni.

²⁵¹ D. Lgs. 2 agosto 2002, n. 220 Norme in materia di riordino della vigilanza sugli enti cooperativi, ai sensi dell'articolo 7, comma 1, della legge 3 aprile 2001, n. 142, recante: "Revisione della legislazione in materia cooperativistica, con particolare riferimento alla posizione del socio lavoratore" (Gazzetta Ufficiale n. 236 del 8 ottobre 2002).

²⁵² A. Fici, C. Strano, *Italy...*, s. 693 i n.

²⁵³ Dz. U. UE 2012, L 343, s. 1 z 14.12.2012.

października 2013 r. dotyczącego przepisów krajowych w zakresie wdrażania wspomnianego Rozporządzenia (UE)²⁵⁴. Według art. 2 tego aktu prawnego grupa oznacza każde stowarzyszenie składające się głównie z producentów lub przetwórców biorących udział w produkcji tego samego produktu. Z kolei konsorcja ochrony stanowią grupy określone w art. 45 Rozporządzenia (UE) nr 1151/2012 zatwierdzone przez włoskie Ministerstwo Rolnictwa, Żywności i Leśnictwa, zgodnie z ustawodawstwem krajowym w sprawie uznawania stowarzyszeń na rzecz ochrony produktów regionalnych²⁵⁵.

Jak stanowi wspomniany akt prawny z 1999 r. (potem nowelizowany), konsorcja są tworzone na podstawie art. 2602 wł.k.c. i następnich. Mają one chronić produkcję, informować konsumentów i promować zainteresowanie nabywaniem produktów chronionych, pełniąc równocześnie rolę doradczą dla producentów danego produktu. Mogą opracowywać i realizować programy mające na celu poprawę jakości produkcji w zakresie bezpieczeństwa zdrowia i higieny, chemicznych i fizycznych, organoleptycznych i odżywczych wartości produktu. Podstawowym zadaniem konsorcjum jest zatem podejmowanie działań mających na celu zapewnienie odpowiedniej ochrony prawnej produktom i własności intelektualnej, która jest z nimi bezpośrednio związana, jak również przygotowywanie działań informacyjnych i promocyjnych skierowanych do konsumentów.

Warto wspomnieć i o włoskich spółdzielniach socjalnych, bowiem niektóre z nich prowadzą także działalność rolniczą. Pierwsze takie podmioty powstały w roku 1970, by do końca lat 90. stać się dominującą formą przedsiębiorstwa społecznego w wielu częściach Włoch²⁵⁶. Należy wyjaśnić, że powstanie spółdzielni socjalnych wiązało się procesem zmniejszania przez państwo zakresu zadań opieki społecznej. Konsekwencją była konieczność zapewnienia osobom potrzebującym (niepełnosprawnym, bezrobotnym), jako „ekonomicznie słab-

²⁵⁴ Gazzetta Ufficiale n. 251 del 25 ottobre 2013.

²⁵⁵ Della legge 21 dicembre 1999, n. 526 Disposizioni per l'adempimento di obblighi derivanti dall'appartenenza dell'Italia alle Comunità europee - Legge comunitaria 1999 (Gazzetta Ufficiale n.13 del 18 gennaio 2000 - Suppl. Ordinario n. 15). Przykładem jest Ministero delle Politiche Agricole, Alimentarie, Forestali Decreto 16 febbraio 2011 Riconoscimento del Consorzio di Tutela del Salame Cremona e attribuzione dell'incarico a svolgere le funzioni di cui all' art. 14, comma 15, della legge 21 dicembre 1999, n. 526 per la IGP „Salame Cremona” (Dekret Ministerstwa Rolnictwa, Żywności i Leśnictwa z dnia 16 lutego 2011 r. o uznaniu Konsorcjum Ochrony Salami Cremona i przyznaniu zadania wykonywania czynności /funkcji określonych w art. 14, pkt 15 dekretu z 21 grudnia 1999, nr 526 dla chronionego oznaczenia geograficznego „Salame Cremona”), Gazzetta Ufficiale n. 52 del 4 marzo 2011.

²⁵⁶ V. Gonzales, *Delivering Social Welfare in an Era of Retrenchment: Resource Dependency, Governance, and Service Quality: The Case of Italian Social Cooperatives* [online]. SSRN [dostęp: 2013-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1580319##>.

szym” – z jednej strony alternatywnej opieki społecznej, z drugiej zaś – złagodzenia napięć społecznych związanych z bezrobociem²⁵⁷. Funkcjonowanie omawianych podmiotów reguluje obecnie ustawa z 8 listopada 1991 r. nr 381 o spółdzielniach socjalnych. Według tego aktu prawnego ich celem jest działanie w interesie społeczności lokalnej na rzecz wspierania i integracji społecznej obywateli przez:

- a) prowadzenie usług społeczno-zdrowotnych oraz edukacyjnych;
- b) prowadzenie wszelkich działań w zakresie rolnictwa, przemysłu, handlu oraz usług, których celem jest reintegracja zawodowa osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy²⁵⁸.

Wobec spółdzielni socjalnych stosuje się przepisy dotyczące sektora, w którym prowadzą one swoją działalność, pozostającą w zgodzie ze wspomnianą ustawą.

W świetle omawianego aktu prawnego członkami spółdzielni socjalnych mogą być osoby fizyczne (przede wszystkim znajdujące się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy)²⁵⁹, podmioty gospodarcze, organy publiczne zainteresowane rozwojem spółdzielczości oraz wolontariusze. Ci ostatni wpisani zostają do właściwego działu księgi członków, a ich liczba nie może być większa niż 50% ogólnej liczby członków spółdzielni socjalnej.

Kończąc omawianie systemu włoskiego, nawiązać należy do współpracy spółdzielni, co wpisuje się w VI zasadę spółdzielczą. Art. 2545-*septies* wł.k.c. stanowi, że kontrakt, w którym spółdzielnie należące do różnych branży określają zasady współdziałania, powinien wskazywać m.in.: 1) czas trwania; 2) spółdzielnię lub spółdzielnie, którym jest przypisane kierowanie grupą, z podaniem ich uprawnień; 3) ewentualny udział innych instytucji publicznych i prywatnych; 4) kryteria i warunki przystąpienia i odstąpienia od umowy; 5) kryteria wynagrodzeń i równowagę w podziale korzyści wynikających ze wspólnej działalności. Jednocześnie spółdzielnia może odstąpić od umowy bez ponoszenia jakichkolwiek opłat, jeżeli z powodu przystąpienia do grupy warunki wymiany okazały się szkodliwe dla jej członków.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Za osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy uznaje się osoby upośledzone fizycznie i umysłowo, niewidomych i głuchoniemych, byłych pacjentów szpitali psychiatrycznych, uzależnionych od narkotyków, alkoholu, niepełnoletnich w wieku produkcyjnych znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej, skazanych, których dopuszczono zastosowanie środków alternatywnych w stosunku do kary pozbawienia wolności (art. 4 ustawy z 8 listopada 1991 nr 381 o spółdzielniach socjalnych), tłum.: DIESIS, w: *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, red. E. Łoś, M. Ołdak, Warszawa 2007, s. 247 i n.

²⁵⁹ Liczba osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy nie może być niższa niż 30% ogółu pracowników spółdzielni.

Niemcy

W dalszej kolejności przedstawione zostaną rozwiązania prawne dotyczące spółdzielni rolniczych w Niemczech. Według § 1 GenG spółdzielnia jest zrzeszeniem (spółką)²⁶⁰ o nieokreślonej liczbie członków, których cel skierowany jest na wspieranie przychodów i interesów gospodarczych oraz społecznych i kulturalnych potrzeb członków poprzez prowadzenie wspólnej działalności gospodarczej. Po zarejestrowaniu nabywa ona status spółdzielni zarejestrowanej. Ponadto spółdzielnie mogą uczestniczyć w spółkach i innych zrzeszeniach osób, łącznie ze stowarzyszeniami prawa publicznego, jeśli służą one wspieraniu interesów gospodarczych członków spółdzielni albo ich społecznych i kulturalnych aspiracji, albo działaniom na rzecz spółdzielni²⁶¹.

Niemiecka ustawa spółdzielcza GenG nie zawiera definicji spółdzielni rolniczych. Takie pojęcie występuje jednak w literaturze²⁶². Według „Meyers Grosses Konversations Lexikon” spółdzielnie rolnicze stanowią zrzeszenia rolników działające na rzecz wspólnej promocji rolnictwa, w tym za pośrednictwem instytucji mających na celu udzielenie kredytu rolniczego i utrzymania konkurencyjności średnich i małych właścicieli. Istnieją również spółdzielnie rolnicze o charakterze publicznym, przez które państwo dąży do promowania wspólnych celów gospodarczych o wyjątkowym znaczeniu dla tego państwa, spółdzielnie wodne (*Meliorationsgenossenschaften*), spółdzielnie leśne (QV) i spółdzielnie ds. wałów. Większość z nich stanowią jednak prywatne zrzeszenia tzw. handlowe i spółdzielnie gospodarcze. Wiele ma wyłącznie jeden cel, inne rozszerzają działalność na stałe lub czasowo, co sprawia, że nie zawsze można wyraźnie rozgraniczyć różnego rodzaju spółdzielnie. Ogólnie rzecz biorąc, według „Meyers Grosses Konversations Lexikon”, można wyróżnić następujące grupy spółdzielni rolniczych: 1) towarzystwa kredytowe (kasy oszczędnościowe i pożyczkowe) rolników; 2) spółdzielnie referencyjne lub konsumpcyjne;

²⁶⁰ Ustawodawca niemiecki użył słowa *Gesellschaft*, które jest różnie tłumaczone: jako towarzystwo, spółka, zrzeszenie, społeczeństwo.

²⁶¹ Na temat definicji spółdzielni w prawie niemieckim przed nowelizacją z 2006 r. zob. P. Zakrzewski, *Cel spółdzielni...*, s. 50 i n.

²⁶² J. Zinke, *Die Entwicklung...*; s. 5 i n.; W. Jäger, *Landwirtschaftliche Genossenschaften in der Bundesrepublik Deutschland*, w: *Entwicklung und Subsidiarität*, red. J. Thesing, K. Weigelt, Melle 1986, s. 185-196; *Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften e.V., Taschenbuch für landwirtschaftliche Genossenschaften*, Berlin 1926; *Jahrbuch des Reichsverbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften*, Berlin 1936; A. Schreiber, *Die Kriegsgeschichte der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften 1914-1918*, Cottbus 1934; W. Hamm, *Marktstellung und Marktentwicklung landwirtschaftlicher Genossenschaften*, „Zeitschrift für Betriebswirtschaft, Marktforschung und Agrarpolitik” 1983, Vol. 32.,4, s. 121-124; G. Gunther, *Agrarpolitik und landwirtschaftliche Genossenschaften in der EWG*, Karlsruhe 1961.

3) spółdzielnie do wspólnego korzystania z zasobów spółdzielczych; 4) spółdzielnie handlowe i zajmujące się produkcją²⁶³.

Warto także zauważyć, że niemieckie ustawy podatkowe, określające przesłanki, na podstawie których spółdzielnie działające w obszarze rolnictwa mogą skorzystać z preferencji podatkowych, wskazują na cechy niektórych z nich, zaliczanych do rolniczych. Szerzej zostanie to jednak omówione w dalszej części rozważań. W pierwszej kolejności przyjrzeć trzeba się kwestiom związanym z organizacją omawianych podmiotów.

Podstawowym i niezbędnym dokumentem dla powstania i funkcjonowania każdej spółdzielni jest statut, a jego elementy określone zostały w § 6, 7 i 8 GenG. Niektóre z nich są obowiązkowe, inne fakultatywne – pozostawione decyzji założycieli. Statut musi oczywiście wskazać nazwę (firmę), siedzibę i cel spółdzielni. Musi także określać zasady odpowiedzialności członków względem wierzycieli w przypadku upadłości, gdy majątek nie pozwala na pokrycie długów. Do założenia spółdzielni wystarczy obecnie tylko trzech członków. Po podpisaniu statutu (musi mieć on formę pisemną) założyciele składają wniosek o rejestrację w sądzie²⁶⁴.

Jednocześnie prawo przewiduje specjalną kontrolę procesu tworzenia i rejestracji przez związki sprawdzające (audyt). Łącznie z wnioskiem o rejestrację założyciele muszą przedstawić zaświadczenie związku regionalnego spółdzielni, że po zakończeniu procedury rejestracji będzie ona przyjęta do związku (§ 11 ust. 2 nr 3 GenG), jak również pisemną opinię związku o procesie tworzenia nowego podmiotu. Dopiero po rejestracji uzyskuje ona osobowość prawną i staje się zarejestrowaną spółdzielnią²⁶⁵. Jako osoba prawna ma swoje prawa i obowiązki; może nabywać własność i inne prawa rzeczowe, może być pozywana i pozywać inne podmioty. W rozumieniu przepisów niemieckiego prawa handlowego²⁶⁶ spółdzielnie są uważane za kupców (przedsiębiorców).

Przepisy przewidują ogólny wymóg posiadania przez członków spółdzielni pełnej zdolności do czynności prawnych. Dalsze wymagania mogą być określo-

²⁶³ *Landwirtschaftliche Genossenschaften* [online]. Wirtschaftslexikon [dostęp: 2015-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/landwirtschaftliche-genossenschaften.html>>; *Landwirtschaftliche Genossenschaften* [online]. Meyers Großes Konversations-Lexikon [dostęp: 2015-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://de.academic.ru/dic.nsf/meyers/79926/Landwirtschaftliche>>.

²⁶⁴ Zob. szerzej E. Steinle, C. Terbrack, *Gründung der Genossenschaft und Genossenschaftsregister*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009, s. 75 i n.; A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

²⁶⁵ Sprawy związane z rejestracją spółdzielni uregulowane zostały w rozporządzeniu o rejestrze spółdzielni *Verordnung über das Genossenschaftsregister (Genossenschaftsregisterverordnung – GenRegV)*, rozporządzenie o rejestrze spółdzielni, BGBl. I S. 2268.

²⁶⁶ Zob. H. Münkner, *Germany ...*, s. 565 i n.; A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

ne w statucie, np. zamieszkanie albo prowadzenie działalności rolniczej na obszarze funkcjonowania spółdzielni, wykonywanie określonego zawodu. Nie można jednak wprowadzać wymagań dyskryminujących potencjalnych członków. Członkostwo można nabyć w różny sposób. Przede wszystkim członkiem jest założyciel spółdzielni, następnie osoba, która złożyła odpowiednie oświadczenia (a jej wniosek został zaakceptowany przez zarząd), a także np. spółdzielnia przyłączona. Od czasu nowelizacji ustawy z 2006 r. nabyć członkostwo można także w drodze dziedziczenia, pod warunkiem że nowy członek spełnia wymogi przewidziane w statucie i taka możliwość wynika z tego dokumentu (§ 77 ust. 2 GenG).

Członkiem zostaje się najczęściej po złożeniu bezwarunkowego oświadczenia o przystąpieniu do spółdzielni. Jednak przed podjęciem decyzji potencjalny przyszły członek spółdzielni powinien mieć możliwość zapoznania się ze statutem. Po wyrażeniu zgody na przyjęcie członka zostaje on niezwłocznie wpisany na listę i o tym powiadomiony. Jeśli spółdzielnia nie wyraża zgody na przyjęcie nowego członka, musi o tym poinformować wnioskodawcę, zwracając jego oświadczenie o przystąpieniu. Zgodnie z ustawą i ze statutem oświadczenie o przystąpieniu do spółdzielni musi zawierać wyraźne zobowiązanie do uiszczenia należnych wpłat, odpowiednio do posiadanych udziałów. Dodatkowo, jeśli statut przewiduje, że członkowie mają wносить dopłaty albo spełniać inne świadczenia, we wspomnianym oświadczeniu także powinna być informacja na ten temat²⁶⁷.

Wspominana już zmiana do GenG z 2006 r. wprowadziła możliwość przystąpienia do spółdzielni członków inwestujących. Są to podmioty nie zainteresowane nawiązywaniem stosunków handlowych ze spółdzielnią, lecz wnoszące kapitał i oczekujące z tego tytułu dywidendy²⁶⁸. Co do zasady, spółdzielnia powinna prowadzić czynności z członkami, np. nabywanie od nich produktów rolnych. GenG stanowi w § 8 ust. 1 pkt 5, że rozszerzenie działalności gospodarczej na rzecz osób, które nie są członkami spółdzielni, jest dozwolone tylko wtedy, gdy taką możliwość przewiduje statut spółdzielni. W literaturze zwraca się uwagę, że dotyczy to tylko czynności celowych – takich, które pozostają w bezpośrednim związku z realizacją celu spółdzielni przyjętego w statucie.

²⁶⁷ Zob. szerzej M. Geschwandtner, *Mitgliedschaft und Finanzverfassung*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009, s. 113 i n.

²⁶⁸ Finansowanie spółdzielni to jedno z zagadnień omawianych w praktyce i doktrynie niemieckiej od kilku lat zob np. R. Günther, *Mitgliedschaft von Investoren – in Genossenschaften*, w: *Perspektiven für genossenschaftliche Finanzierung*, Hamburger Beiträge zum Genossenschaftswesen, Band 28, red. H.-H. Münkner, R. Günther, Hamburg 2002, s. 51-80; H. Münkner, *Fördermitglieder, Investorenmitglieder und externe Anteilseigner – neue Ansätze zur Milderung der strukturellen Schwächen im Finanzierungsbereich*, w: *Genossenschaftsrecht im Spannungsfeld von Bewahrung und Veränderung*, red. R. Steding, Göttingen 1994, s. 83-106.

Natomiast czynności o charakterze wzajemnym, pomocniczym, ubocznym lub koniecznym mogą być realizowane przez spółdzielnię z nie-członkami, bez konieczności umieszczenia tego w statucie²⁶⁹. Dyskusyjny jest także problem określenia, w jakim stopniu spółdzielnia może dokonywać czynności z nie-członkami – aby nie doszło do takiej sytuacji, że spółdzielnia (tak jak spółka) będzie dążyła do osiągnięcia wysokiego zysku.

Obecnie nawet znaczące rozszerzenie działalności przedsiębiorstwa spółdzielczego na nie-członków nie stanowi podstawy do rozwiązania spółdzielni. Niemniej w literaturze podkreśla się, że po pierwsze, prowadzenie działalności skierowanej na obsługę osób trzecich powinno powodować zwiększenie zdolności spółdzielni do realizacji celu ustawowego, którym jest poparcie interesów spółdzielców. Po drugie, cele spółdzielni są natury gospodarczej. Nie wyłącza to jednak prowadzenia równoległe działalności realizującej cele ideowe i charytatywne²⁷⁰.

W przeciwieństwie do rozporządzenia unijnego w sprawie spółki europejskiej niemiecka ustawa o spółdzielniach nie przewiduje obligatoryjnego minimalnego kapitału początkowego. Jednocześnie od wejścia w życie nowelizacji z 2006 r. statut może przewidywać wprowadzenie stałej wartości kapitału minimalnego, a tym samym rezygnować z charakterystycznej dla spółdzielni cechy zmienności kapitału (§ 8a GenG). W sprawie wypłaty nadwyżki bilansowej decyzja należy do członków walnego zgromadzenia. Po nowelizacji omawianej ustawy w 1973 r. spółdzielnie nie tylko wypłacają dywidendy w zależności od wniesionego udziału, ale także odsetki (§ 21a ustawy). Ustawa nie wprowadza żadnych limitów ani co do wysokości dywidendy, ani odsetek²⁷¹.

Organy spółdzielni i zasady ich działania przedstawiają się następująco. Według ustawy GenG walne zgromadzenie członków lub zebranie delegatów stanowią najwyższą władzę w spółdzielni. Decydują one o wszystkich ważnych sprawach dotyczących jej funkcjonowania. Co do zasady to właśnie walne zgromadzenie dokonuje np. zmiany statutu (§ 16 ust. 1 GenG), wyboru członków rady nadzorczej (§ 36 ust. 1 GenG), podejmuje decyzje o zatwierdzeniu rocznego zeznania i przydziału rocznych nadwyżek (§ 48 ust. 1 ustawy), połączenia (§ 13 ust. 1 UmwG), konwersji (§ 193, ust. 1 UmwG) oraz rozwiązania (§ 78 ust. 1 ustawy)²⁷². Nowelizacja GenG z 2006 r. wprowadziła jednak pewne zmiany w zakresie działania walnego zgromadzenia. Zgodnie z nowo dodanym § 43 ust. 7 GenG, o ile statut na to pozwala, podejmowanie decyzji

²⁶⁹ P. Zakrzewski, *Cel ...*, s. 55. i literatura niemiecka, do której autor się odwołuje.

²⁷⁰ *Ibidem*, s. 60.

²⁷¹ Zob. szerzej H. Münkner, *Germany...*, s. 561 i n.

²⁷² A. Gätsch, *Verfassung der Genossenschaft*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009, s. 211 i n. A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

przez członków może następować w drodze pisemnej albo elektronicznej. Poza tym członkowie rady nadzorczej mogą uczestniczyć w walnym zgromadzeniu za pośrednictwem transmisji wideo i audio.

Według art. 43 GenG każdy członek ma jeden głos. Statut może jednak przewidzieć prawo do kilku głosów. Przesłanki do tego powinny być określone w statucie i uwzględniać następujące kryteria: prawo do kilku głosów winno być zagwarantowane tylko tym członkom, którzy szczególnie wspierają działalność spółdzielni, a żadnemu z członków nie można przyznać więcej niż trzech głosów. Jednocześnie w przypadku decyzji wymagających zgodnie z ustawą obligatoryjnie większości 3/4 oddanych głosów lub znacznej większości, jak również w przypadku tych dotyczących zniesienia lub ograniczenia postanowień statutu w kwestii prawa do wielu głosów, członek ma tylko jeden głos, nawet jeśli co do zasady gwarantuje się mu prawo do wielu głosów. Powyższe zasady nie obowiązują w odniesieniu do spółdzielni, w których więcej niż 3/4 członków jest przedsiębiorcami w rozumieniu § 14 BGB. Ograniczenia nie mają zastosowania także do spółdzielni, których członkami są wyłącznie albo w przeważającej mierze spółdzielnie zarejestrowane. Ich statut może różnicować prawo głosu członków wedle wielkości ich udziałów bądź innego kryterium. Szczegółowe zasady dotyczące odstępstwa od zasady „jeden członek – jeden głos” powinny być oczywiście uregulowane w statucie²⁷³.

Ciekawe rozwiązania wynikają z § 43a ust 1 GenG. W spółdzielniach liczących ponad 1,5 tys. członków walne zgromadzenie zostało zastąpione przez zgromadzenie delegatów. Statuty mogą jednak stanowić, że niektóre ważne decyzje są nadal podejmowane przez wszystkich członków. Niemieckie przepisy umożliwiają więc funkcjonowanie na stałe obok siebie walnego zgromadzenia i zgromadzenia przedstawicieli. Skutkuje to tym, że spółdzielnia może posiadać dwa zgromadzenia członków mające kompetencję do podejmowania decyzji dotyczących jej funkcjonowania. Ponadto dzięki nowelizacji z 2006 r. prawa mniejszości członków są lepiej chronione. Co najmniej 1/10 członków (lub mniej, jeżeli tak stanowi statut) może żądać zwołania walnego zgromadzenia, aby podjąć np. decyzję o powrocie do demokracji bezpośredniej i zrezygnować z zebrania delegatów na rzecz walnego zgromadzenia (§ 43 pkt 7 GenG). W celu ochrony członków na walnym zgromadzeniu wymagana jest, co do zasady, większość kwalifikowana.

Do pozostałych organów spółdzielni należą zarząd i rada nadzorcza. Jednocześnie zmiana ustawy z 2006 r. wprowadziła pewne uproszczenia w ich funkcjonowaniu. W skład wspomnianych organów mogą wchodzić tylko osoby fizyczne będące członkami spółdzielni, a w przypadku gdy członkami są osoby

²⁷³ Zob. szerzej H. Münkner, *Germany...*, s. 561 i n., zob. A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

prawne bądź spółki osobowe – osoby, które działają w ich imieniu (członków spółdzielni). Zarząd reprezentuje spółdzielnię w sprawach sądowych i pozasądowych. Składa się z co najmniej dwóch osób oraz jest wybierany i odwoływany przez walne zgromadzenie. Statut może przewidywać większą liczbę uczestników i inną procedurę. Niemniej w przypadku spółdzielni liczących nie więcej niż 20 członków statut może stanowić, że zarząd składa się z jednej osoby. Pełnienie funkcji w zarządzie może być odpłatne albo nie²⁷⁴.

Warto także nawiązać do przepisów związanych z konsekwencjami śmierci członka spółdzielni. Według ogólnej zasady wraz ze śmiercią członka spółdzielni jego członkostwo przechodzi na jego spadkobierców. Ustaje jednak z końcem roku obrotowego, w którym nastąpił zgon spadkodawcy. Kilku spadkobierców może swoje prawo głosu na walnym zgromadzeniu scedować na wspólnego przedstawiciela. Jednocześnie według § 77 ust. 2 GenG statut może przewidywać, że w przypadku śmierci jednego z członków jego członkostwo w spółdzielni przechodzi na jego spadkobierców. Może on także stanowić, że kontynuacja członkostwa w spółdzielni będzie uzależniona od osobistych wymogów spadkobiercy (następcy prawnego). Jeśli po spadkodawcy dziedziczy kilku spadkobierców, to wówczas statut może też stanowić, że członkostwo ustaje, jeśli zostało w ciągu wskazanego w statucie terminu przekazane tylko jednemu współspadkobiercy.

Członkostwo w spółdzielni może być rozwiązane za wypowiedzeniem z zachowaniem odpowiedniego terminu. Zgodnie z § 65 GenG minimalny termin wynosi trzy miesiące przed końcem roku budżetowego, a maksymalny – pięć lat. Jednakże okres wypowiedzenia może być przedłużony do maksymalnie dziesięciu lat w spółdzielni, która składa się z przedsiębiorców. W przypadku gdy okres wypowiedzenia wynosi dwa lata lub więcej, członek ma dodatkowe prawo do wypowiedzenia członkostwa z powodów osobistych lub ekonomicznych. Ponadto członkostwo w spółdzielni wygasa, jeśli osobiste wymagania nie są spełnione przez członków spółdzielni (§ 67 GenG), w przypadku śmierci członka (§ 77 GenG) czy odmowy przyjęcia warunków kontynuacji członkostwa w wypadku połączenia. Przykładowo w świetle prawa niemieckiego członkostwo w spółdzielni może być rozwiązane za wypowiedzeniem z zachowaniem odpowiedniego terminu.

Według niemieckiej ustawy udział byłego członka wypłaca się, co do zasady, w ciągu 6 miesięcy od ustania członkostwa w spółdzielni. Z uwagi jednak na fakt, że np. statut może przewidywać zachowanie minimalnej wysokości funduszu udziałowego oraz że występują czasami członkowie inwestorzy, którzy z reguły nabyli większą liczbę udziałów, możliwe jest określenie w statucie

²⁷⁴ Szerzej na temat zarządu zob. A. Gätsch, *Verfassung der Genossenschaft...*, s.161 i n.

innego terminu zwrotu kwot z udziałów. Poza tym statut może także przewidzieć stworzenie specjalnego funduszu na wypadek wystąpienia członków ze spółdzielni, by zwrot udziałów nie naruszał płynności finansowej spółdzielni.

Jako że procesy globalizacji wymuszają konieczność łączenia spółdzielni, także temu zagadnieniu warto poświęcić trochę uwagi. Przez wiele lat kwestie te były uregulowane przede wszystkim w GenG (§ 93). Z dniem 1 stycznia 1995 r. weszła w życie wspomniana już ustawa z 1994 r. o przekształceniach (*Umwandlungsgesetz*, UmwG). Ten akt prawny ma zastosowanie nie tylko w odniesieniu do spółdzielni, ale także innych podmiotów, m.in. spółki z o.o., spółki akcyjnej, spółki komandytowej w przypadku przekształceń w drodze połączenia czy podziału. W świetle tego aktu prawnego spółdzielnie mogą swobodnie łączyć się z innymi podmiotami gospodarczymi, w tym spółdzielniami, lub przekształcić np. w spółkę akcyjną. W tym celu niezbędna jest jednak uchwała walnego zgromadzenia podjęta większością co najmniej 3/4 oddanych głosów. Statut może nałożyć dodatkowe obowiązki i wtedy procedura jest trudniejsza²⁷⁵. Co istotne, również spółki kapitałowe, np. spółka akcyjna, mogą przekształcać się w spółdzielnię. Jak pokazuje praktyka, coraz więcej spółek decyduje się na taką procedurę. Dotyczy to szczególnie tych działających w zakresie energii odnawialnej, biogazowni. Do takiego działania zachęają instrumenty podatkowe, o czym mowa będzie w dalszej części pracy.

Kontroli (*Prüfung*) spółdzielni dokonuje się co dwa lata, lecz jeśli suma bilansowa przekracza 2 mln euro – corocznie (§ 53 GenG). Jej przedmiotem jest ocena gospodarczego i organizacyjnego wyposażenia spółdzielni, sytuacji majątkowej (finansowej) i prowadzenia spółdzielni (§ 53 GenG)²⁷⁶. Związek, który przeprowadza kontrolę, deleguje zatrudnionych kontrolerów (§ 55 GenG), ale wyjątkowo może się do skontrolowania spółdzielni wyznaczyć także inną osobą, jeżeli jest to konieczne do przeprowadzenia kontroli zgodnej z przepisami prawa, rzeczowej i terminowej. Przedstawiciel ustawowy lub pracownik związku będzie wyłączony z przeprowadzenia kontroli, o ile mógłby on w jakikolwiek sposób wpłynąć na jej wynik, gdy występują przyczyny, ze względu na które zachodzą obawy dotyczące jego bezstronności, w szczególności powiązania handlowe, osobiste lub majątkowe. Za osobę, która mogłaby w niedozwolony sposób wpłynąć na wyniki kontroli, uważa się m.in. członka kontrolowanej spółdzielni i członków zarządu oraz rady nadzorczej (§ 55 ust. 2 GenG). Możliwe jest odebranie związkowi prawa kontroli spółdzielni przez właściwy organ nadzorczy, jeżeli nie daje on gwarancji prawidłowego wykonywania zadań wy-

²⁷⁵ Zob. szerzej np. C. Bleschke, *Die Verchmelzung eigetregener genossenschaften*, Boorberg 2003, s. 21 i n.; J. Semler, *Umwandlungsgesetz*, München 2007.

²⁷⁶ P. Zakrzewski, *Ogólne założenia lustracji spółdzielni w Niemczech i w Polsce*, Warszawa 2015 – Biuro Analiz Sejmowych, opinia zlecona.

nikających z ustawy (§ 64a GenG). Może to mieć miejsce tylko w przypadku długotrwałego naruszenia przez związek konkretnych obowiązków ustawowych związanych z kontrolą. Pojedyncze przypadki tego rodzaju nie wystarczą do odebrania prawa kontroli, w szczególności gdy związek podejmie działania mające wykluczać w przyszłości występowanie podobnych uchybień. Odebranie prawa kontroli nie pozbawia związku innych funkcji²⁷⁷.

Spółdzielnie jako przedsiębiorcy objęte są, co do zasady, takimi samymi regulami podatkowymi jak inne osoby prawne. Jeden z wyjątków dotyczy spółdzielni działających w rolnictwie i odnosi się do podatku korporacyjnego (dochodowego od korporacji – osób prawnych). Według § 5 ust. 1 pkt 14 *Körperschaftsteuergesetz*²⁷⁸ z podatku zwolnione są: spółdzielnie nabywcze i gospodarcze, jak również związki (zrzeszenia), o ile ich działalność ogranicza się do:

a) wspólnego (zbiorowego) używania rolnych i leśnych pomieszczeń gospodarczych i przedmiotów;

b) świadczeń w ramach umów cywilnoprawnych dotyczących produkcji wyrobów rolnych i leśnych na potrzeby gospodarstw członków, jeśli świadczenia te są z obszaru leśnictwa bądź rolnictwa, do tego zaliczają się też świadczenia dotyczące budowy i eksploatacji urządzeń wentylacyjnych, dróg gruntowych (używanych przez pojazdy gospodarstwa rolnego lub leśnego) i melioracje;

c) przetwarzania i wykorzystywania przez członków uzyskanych w swoich gospodarstwach rolnych wyrobów leśnych i rolnych, jeśli przetwarzanie (obróbka) i wykorzystywanie (użytkowanie) następuje w obszarze rolnictwa i leśnictwa; lub

d) doradztwa w zakresie produkcji i wykorzystywania wyrobów leśnych oraz rolnych pochodzących z gospodarstw członków spółdzielni.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że wskazane zwolnienie podatkowe jest jednak wyłączone, jeżeli przychody spółdzielni (nabywcze i gospodarcze, jak również związków z działalności nieokreślonych powyżej) przekraczają 10% wszystkich przychodów.

Warto dodać, że ulga podatkowa dla spółdzielni nabywczych i gospodarczych związanych z rolnictwem występowała w niemieckim systemie od dawna. Została ona przyjęta w KStG w 1974 r. i rozszerzona na związki oraz na określone świadczenia wynikające z umów cywilnoprawnych, jak również na doradztwo gospodarstwom rolnym. Decyzja o uldze podatkowej na podstawie § 5ust. 1 nr.14 kStG zostaje wydana w trakcie postępowania określającego wymiar podatku (*Veranlagungsverfahren*). Omawiane zwolnienie ma cel rolnopolityczny. Gospodarstwom rolnym i leśnym, zwłaszcza tym małym, powinno się pomóc w konkuroowaniu z dużymi przez wprowadzenie m.in. ulg podatko-

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ *Körperschaftsteuergesetz* (KStG) BGBl. I S. 4144 ze zm., Ustawa o podatku od osób prawnych.

wych w przypadku zrzeszania się w celu ulepszenia swojej produkcji oraz sprzedaży swoich wyrobów. Z tego powodu, oprócz zwolnienia z podatku dochodowego od osób prawnych, następuje też zwolnienie z podatku od działalności gospodarczej, ale na wniosek podatnika (§ 3 nr 8 GewStG²⁷⁹). Te przywileje podatkowe są fiskalno-politycznymi środkami uzupełniającymi pomoc publiczną udzielaną w postaci subwencji, dotacji i pożyczek. Takie instrumenty finansowe zachęcają do łączenia się rolników w spółdzielnie²⁸⁰.

Jednocześnie, biorąc po uwagę główne cele wprowadzenia preferencji podatkowych, z brzmienia omawianego przepisu nie można wnioskować, że jedynie „mali” rolnicy mają prawo przynależeć do rolniczych spółdzielni nabywcze i gospodarcze. Taka przesłanka nie wynika bowiem z ustawy KStG. Łączenie się w spółdzielnię ma na celu wspieranie gospodarki i rolnictwa, a dokładniej – gospodarstw członków spółdzielni. Spółdzielnia wywiera bowiem przez swoją działalność wpływ na pojedyncze gospodarstwo każdego członka, będące jej gospodarstwem (zakładem) pomocniczym. Dlatego też idea spółdzielczości rolnej i leśnej zakłada, że członkowie powinni być posiadaczami gospodarstw rolnych lub leśnych. Zalicza się tu także np. stowarzyszenia lub zrzeszenia (związki) bez osobowości prawnej prowadzące wyłącznie gospodarstwa leśne bądź rolne. W ramach działalności spółdzielni musi się ograniczać właśnie do członków, co oznacza, że tylko z nimi może współdziałać, a więc i realizować obroty. Dlatego też zarejestrowana spółdzielnia traci przywilej zwolnienia od podatku, gdy prowadzi działalność niezgodną z celami określonymi w statucie, i przez to dąży do osiągnięcia własnego ekonomicznego zysku oraz przystępuje do konkurencji na rynku z innymi przedsiębiorstwami podlegającymi opodatkowaniu.

Głównym celem spółdzielni jest wspieranie interesów członków. Jeżeli prócz tego spółdzielnia prowadzi dodatkową działalność, to według Federalnego Trybunału Finansowego zakres ten należy oddzielić i w jego ramach nie można skorzystać ze zwolnienia. Ma to uniemożliwić sytuację, w której zarejestrowana spółdzielnia znacznie poszerza swoją działalność, korzystając zaś ze zwolnienia z opodatkowania, uzyskuje przewagę w ekonomicznej konkurencji z przedsiębiorstwami podlegającymi opodatkowaniu²⁸¹.

Należy zwrócić także uwagę, że zgodnie z § 5 ust. 1 nr 14 KStG opodatkowanie nie jest uzależnione od wypłacania zysku osiągniętego przez spółdzielnię

²⁷⁹ *Gewerbesteuerengesetz* (BGBl. 2002, I S. 4167). Z podatku od prowadzonej działalności gospodarczej zwolnione są spółdzielnie nabywcze i gospodarcze oraz związki, w świetle § 5 ust. 1 nr. 14 KStG, w zakresie, w jakim są zwolnione z podatku korporacyjnego.

²⁸⁰ Tak: M. Helios, *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft...*, s. 387 i n. zob. szerzej A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

²⁸¹ M. Helios, *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft...*, s. 387 i n.

lub związek (zrzeszenie). W orzecznictwie i administracji finansowej zagadnienie to było przedmiotem różnych wykładni, zmieniających się na przestrzeni lat. Uwzględniając opinię Federalnego Trybunału Finansowego z 8 września 1953 r., do końca lat 90. XX w. administracja finansowa wychodziła z założenia, że spółdzielnie nabywcze i gospodarcze są wolne od opodatkowania i mogą wykorzystywać, w ograniczonym zakresie, rezerwy także na finansowanie własnego majątku trwałego (środków trwałych). Ponadto mogą bez obaw tworzyć rezerwy przeznaczone na pokrycie przyszłych strat lub przeznaczyć gromadzone środki na cele tymczasowe. Jednak w latach 90. administracja finansowa, chcąc rozwiązać problem nadmiernego tworzenia rezerw na długoterminowe finansowanie majątku trwałego, odmawiała zwolnienia z opodatkowania²⁸².

Niemniej Federalny Trybunał Finansowy w orzeczeniu z 11 lutego 1998 r.²⁸³ odstąpił od takiej oceny. Podkreślił bowiem, że § 5 ust. 1 pkt 14 KStG nie zawiera zastrzeżenia, że wyklucza się zwolnienie od opodatkowania, gdy spółdzielnia lub związek (zrzeszenie), w całości lub w przeważającej części, zyski wykorzystuje do tworzenia rezerw. Nie jest zatem sprzeczne z § 5 ust. 1 pkt 14 KStG, gdy spółdzielnie lub zrzeszenia spółdzielcze przeznaczają zyski całkowicie lub w przeważającej części na tworzenie rezerw lub finansowanie aktywów (środków trwałych). Niemiecki Trybunał Finansowy słusznie wskazał, że nie istnieje niebezpieczeństwo, że spółdzielnia w rozumieniu § 5 ust. 1 pkt 14 KStG będzie prowadzić politykę maksymalizacji zysku na niekorzyść swoich spółdzielniczyńców i gromadząc zyski, będzie zaniedbywać swoje zadania w zakresie wspierania gospodarstw swoich członków. Taka polityka prowadziłaby bowiem w krótkim czasie do utraty członków i przez to do zakończenia działalności. Z reguły członkowie nie godziliby się na gromadzenie zysków w celu utworzenia możliwie dużych nieopodatkowanych rezerw, gdyż zasadniczo w momencie wystąpienia jakiegoś członka ze spółdzielni lub związku spółdzielczego nie ma podstaw do roszczeń ze zgromadzonych zysków (§ 73 ust. 2 zd. 2 GenG)²⁸⁴.

W Niemczech coraz bardziej popularne są spółdzielnie biogazowe (biogazownie). Zachęcają do tego przepisy podatkowe. Jeśli biogazownia działa jako spółdzielnia, to możliwe jest zwolnienie z podatku na podstawie omawianego § 5 ust. 1 pkt 14 zd. 1 lit. c) KStG²⁸⁵. W takiej jednak sytuacji do wytwarzania biogazu wykorzystywana jest wyłącznie biomasa należąca do rolników i leśników – członków spółdzielni. Warto zaznaczyć, że wykorzystanie surowców roślinnych i zwierzęcych jako biomasy w celu uzyskania biogazu jest pierw-

²⁸² Ibidem.

²⁸³ BFH z 11.2.1998, IR 26/97, BStBl. II 1998, 576.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Zob. J. Leinpinsel, *Biogasanlagen in genossenschaftlicher Rechtsform*, „Dialog” 2007, nr 2 i n.

szym etapem przetwarzania w ramach gospodarki leśnej i rolnej. Jeśli dana spółdzielnia wytwarzająca biogaz produkuje energię w celu ogrzewania biogazowi, korzysta dalej ze zwolnienia z podatku.

Natomiast jeśli nadwyżka energii wytworzonej przez spółdzielnię zasila sieć ciepłą czy elektryczną oraz jest dostarczana osobom trzecim, należy uznać to za drugi etap wytwarzania. Wytwarzanie i przetwarzanie biogazu w ramach tzw. spółdzielni-generatora, czyli wytwarzanie energii przy użyciu generatora, jest działalnością pozarolniczą i pozaleśną. Dlatego nie podlega zwolnieniu z podatku zgodnie z § 5 ust. 1 nr 14c KStG. W przypadku, gdy spółdzielnia wytwarzająca biogaz działa w ramach spółdzielni-generatora, zobowiązanej do uiszczania podatków, wówczas udziały w zysku i uposażeniu są traktowane zasadniczo jako przychody z działalności nieuprzywilejowanej pod względem podatkowym²⁸⁶.

Do innych rodzajów działalności prowadzonych w ramach spółdzielni korzystających ze zwolnienia podatkowego na podstawie §5 ust. 1 pkt 14c KStG należy przykładowo: z zakresu rolnictwa – przetwarzanie ziemniaków, np. produkcja mączki ziemniaczanej, jabłek (np. produkcja wina), syropu z buraków cukrowych, mąki zbożowej (ale nie produkcja pieczywa) czy wyroby z tartaku (ale nie produkcja mebli).

Warto także podkreślić, że zwolniona z płacenia podatku gorzelnia nie traci swoich przywilejów podatkowych (zwolnienie od podatku), gdy udostępni odpłatnie część majątku zakładowego w celu zwiększenia możliwości wytwórczych innej, zwolnionej z podatku gorzelnii, w której członkowie tej pierwszej mają przykładowo 90% udziałów. Współpraca pozioma (horyzontalna) zwolnionych z podatku spółdzielni przez wzajemne członkostwo, bez względu na jego zakres, jest z podatkowego punktu widzenia korzystna. Ze zwolnienia od podatku ciągle mogą korzystać przy pionowej (wertikalnej) współpracy nieopodatkowane spółdzielnie zarówno centralne (centrale), jak i ich spółdzielnie członkowskie czy spółdzielnie dostawcze. Te same zasady występują w odniesieniu do odpłatnego przekazania majątku spółdzielni, jeśli obie nieopodatkowane spółdzielnie, współpracując, nie wykraczają poza zakres działalności zwolnionej z podatku i tym samym nie uczestniczą w obrocie gospodarczym²⁸⁷.

Co do zasady § 5 ust. 1 pkt 14 KStG ma zastosowanie także do centrali, które działają w formie spółdzielni. Bundesfinanzhof (Najwyższy Federalny Trybunał ds. Podatków i Cel) sformułował w swojej opinii z 2 grudnia 1950 r.²⁸⁸ roku

²⁸⁶ Tak: M. Helios, *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft...*, s. 406 i n.; A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

²⁸⁷ Ibidem.

²⁸⁸ BFH v. 2.12.1950, I D 3/50 S, BStBl. III 1951, 26.

zasadę, że centrale rolniczych spółdzielni przetwórczych i usługowych są wtedy zwolnione z podatku, jeśli spółdzielnie, które się są ich członkami, spełniają warunki zawarte w omawianym przepisie. Centrale przetwarzają bowiem tylko produkty spółdzielni podstawowych. Trybunał podkreślił, że zwolnienie z podatku służy wspieraniu spółdzielni rolników. „Nieudzielenie przywileju podatkowego kilku spółdzielniom połączonym w centralną spółdzielnię w celu realizacji zadań spółdzielczych (uzasadnione ze względów gospodarczych) byłoby sprzeczne z głównym założeniem przepisu wprowadzającego zwolnienie z podatku. Jeśli termin „samodzielnie uzyskane produkty” obejmuje produkty z własnej rolniczej działalności, to przesłanki określone w ustawie są spełnione, gdy przetwórstwo produktów ogranicza się do zaewidencjonowanych przez spółdzielnie produktów rolnych członków oraz gdy są one przetwarzane wyłącznie przez członków i centrale²⁸⁹.

Z podatku korporacyjnego zwolnione są także spółdzielnie, których przedmiot działalności obejmuje doradztwo w zakresie produkcji, przetwórstwa produktów rolnych i leśnych z gospodarstw ich członków (§ 5 ust. 1 pkt 14d). Działalność doradcza nie ogranicza się tylko do spaw produkcji, lecz obejmuje też przetwórstwo produktów rolnych i leśnych. Z omawianego przepisu mogą skorzystać także spółdzielnie, które doradzają swoim członkom w zakresie produkcji roślinnej oraz zwierzęcej w ich gospodarstwach rolnych i leśnych, np. co do metod sadzenia, wyboru gatunków, nawożenia, zwalczania szkodników, zbiorów, hodowli, pielęgnacji i dokarmiania. Doradzanie z zakresu przetwórstwa produktów rolnych i leśnych obejmuje także np. sortowanie, pakowanie, możliwości zbytu, okresy promocyjne. Co istotne, przedmiot działania spółdzielni musi ograniczać się do doradztwa dla rolnych i leśnych gospodarstw członków spółdzielni. Jeśli doradztwo obejmuje także gospodarstwa nieczłonków albo handlowych przedsięwzięć członków, to przesłanki zwolnienia podatkowego nie są spełnione. Spółdzielnia doradcza podlega obowiązkowi podatkowemu, czyli nie korzysta ze zwolnienia podatkowego także wtedy, gdy doradztwo w stosunku do gospodarstw członków nie dotyczy bezpośrednio produkcji i przetwórstwa wyrobów rolnych i leśnych. Spółdzielnia doradcza może także działać jako usługowa. Podobnie może funkcjonować kooperacja w zakresie chowu zwierząt oraz spółdzielnia wykonująca dla swoich gospodarstw członkowskich drobne usługi i prace jako spółdzielnia przetwórstwa korzystająca ze zwolnienia podatkowego. W przypadku gdy przedmiot działalności spółdzielni spełnia jednocześnie kilka przesłanek zawartych w przepisie o zwolnieniu podatkowym (§ 5 ust. 1, nr 14), korzysta ona dalej z preferencji podatkowych²⁹⁰.

²⁸⁹ Tak: M. Helios, *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft...*, s. 408 i n.

²⁹⁰ Ibidem; A. Suchoń, *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech...*, s. 239-266.

Austria

W Austrii regulacje dotyczące spółdzielni zawarto przede wszystkim w ustawie spółdzielczej z 1873 r. *Gesetz vom 9. April 1873, über Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften*²⁹¹. Ten akt prawny był kilka razy nowelizowany, dzięki czemu uwzględnia aktualne uwarunkowania gospodarcze i społeczne²⁹². Oczywiście prócz uregulowanych we wspomnianej ustawie zasad organizacyjnych związanych z zakładaniem i funkcjonowaniem spółdzielni na działalność tego typu podmiotów gospodarczych wpływają także inne akty prawne, np. *Genossenschaftsrevisionsgesetz*²⁹³, *Genossenschaftsverschmelzungsgesetz*²⁹⁴, przepisy podatkowe bądź rozporządzenia unijne dotyczące spółdzielni europejskiej. Na działalność spółdzielni rolniczych oddziałują również unijne i krajowe akty prawne związane ze Wspólną Polityką Rolną.

Według art. 1 austriackiej ustawy spółdzielczej ma ona zastosowanie do stowarzyszeń (zrzeszeń) o osobowości prawnej, o nieograniczonej liczbie członków, które w znacznej mierze mają służyć wsparciu promowania biznesowych i osobistych działań gospodarczych członków w zakresie kredytów, zakupów, sprzedaży, potrzeb mieszkaniowych. Przykładem są spółdzielnie rolnicze²⁹⁵, kredytowe, nabywcze, sprzedażowe, konsumpcyjne, przetwórcze, użytkowe, budowlane, mieszkaniowe.

W literaturze można spotkać się z twierdzeniem, że wsparcie działalności zarobkowej wymaga, aby przedmiot przedsiębiorstwa spółdzielni pozostawał w związku z rodzajem prowadzonej przez członka działalności. Na przykład działalność spółdzielni mleczarskiej pozostaje w związku z rodzajem działalności prowadzonej przez spółdzielcę. Taki sposób poparcia ma prowadzić do zmniejszenia wydatków lub zwiększenia dochodów członków²⁹⁶. Przedsiębiorstwo spółdzielcze musi być nakierowane na potrzeby członków, a interesy z nie-członkami mogą przeważać nad czynnościami zawieranymi z członkami. Spółdzielnia w prawie austriackim nie jest nastawiona na realizację celów za-

²⁹¹ RGBl. Nr. 70/1873 ze zm.

²⁹² M. Dellinger, *Aktuelle Aenderungen im Genossenschaftsrecht*, „Raiffeisenblatt” 2006, nr 10; Zob. też A. Suchoń, *Spółdzielczość wiejska w Austrii, Francji i Wielkiej Brytanii*, „Roczniki Naukowe SERIA” 2013, t. XV, z. 2. Nowelizacje: np. BGBl. I Nr. 136/2000, BGBl. I Nr. 104/2006, BGBl. I Nr. 70/2008; BGBl. I Nr. 22/2015.

²⁹³ BGBl. I Nr. 127/1997.

²⁹⁴ BGBl. Nr. 223/1980.

²⁹⁵ J. Brazda, W. Werner, *Perspektiven der landwirtschaftlichen Genossenschaften in Österreich*, „Ländlicher Raum” 2004, nr 4. Podobnie jak w Niemczech ustawa spółdzielcza nie zawiera definicji spółdzielni rolniczych, jednak takie pojęcie występuje w literaturze. Np. o spółdzielniach rolniczych należących do związku Österreichische Raiffeisenverband zob. w: *Verbände und Wirtschaftspolitik in Österreich*, t. 39, red. Th. Pütz. W. Werner, Berlin 1966.

²⁹⁶ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 61 i literatura tam podana.

robkowych, choć dążenie do osiągnięcia zysku jest dopuszczalne (nie jest ono jednak celem głównym, lecz ubocznym)²⁹⁷.

Spółdzielnie w Austrii są podmiotami prawnymi, które powstają na podstawie wpisu do rejestru handlowego. Po zmianie przepisów ustawy spółdzielczej spółdzielnia może zostać utworzona przez co najmniej dwie osoby. Umowa spółdzielcza, zwana statutem, musi być zawarta w formie pisemnej. Poza tym niezbędne jest przystąpienie spółdzielni do odpowiedniego związku rewizyjnego (audytowego). Osoby fizyczne, prawne czy jednostki nie posiadające osobowości prawnej mogą stać się członkami po złożeniu pisemnego oświadczenia (deklaracji). Później musi nastąpić jego akceptacja przez władze spółdzielni i nabycie co najmniej jednego udziału, a jeżeli statut na to pozwala – więcej niż jednego. Nie powinno mieć to jednak co do zasady wpływu na prawo głosu. Statut może uzależnić członkostwo od niektórych osobistych wymagań, takich jak określony zawód lub miejsce zamieszkania na wskazanym obszarze. Od czasu nowelizacji ustawy z 2006 r. możliwe jest także członkostwo inwestorów, którzy nie są tzw. użytkownikami spółdzielni, czyli np. nie dostarczają produktów ani nie pracują w spółdzielni. Statut nie wymaga aktu notarialnego, a ustawa określa jego elementy obligatoryjne.

Prawo austriackie przewiduje interesujące rozwiązanie. Można założyć albo spółdzielnię z nieograniczoną odpowiedzialnością albo z ograniczoną odpowiedzialnością członków²⁹⁸. W pierwszym przypadku każdy członek odpowiada solidarnie za zobowiązania spółdzielni całym swoim majątkiem, w drugim przypadku – tylko do wysokości ustalonej wcześniej kwoty. W przypadku spółdzielni nabywczych i gospodarczych mających w głównej mierze na celu pozyskiwanie producentów rolnych, a także innych towarów do gospodarstw domowych oraz ich zbyt (spółdzielnie konsumenckie) odpowiedzialność może być ograniczona do wysokości udziału w spółdzielni, jeśli wynosi on co najmniej 1 euro i gdy spełnione są inne wymagania określone w przepisach. Należy jednak zaznaczyć, że członkowie spółdzielni z nieograniczoną odpowiedzialnością odpowiadają solidarnie całym swoim majątkiem za wszystkie zobowiązania spółdzielni, o ile jej aktywa nie wystarczają na pokrycie tych zobowiązań w przypadku likwidacji lub upadłości. Kto przystępuje do istniejącej już spółdzielni, odpowiada tak samo jak pozostali spółdzielcy za zobowiązania zaciągnięte przez spółdzielnię przed jego przystąpieniem.

Austriacka ustawa o spółdzielniach przewiduje dwa obowiązkowe organy – walne zgromadzenie i zarząd. Jeśli spółdzielnia ma co najmniej 40 pracowni-

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ D. Roessler, E. Reiner, *Austria, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*. Brussels 2010, s. 325-342.

ków, konieczne jest dodatkowe powołanie rady nadzorczej. Ponadto każda spółdzielnia musi być członkiem związku rewizyjnego (Revisionsverband)²⁹⁹. Rozwiązanie takie ma zalety i wady. Z jednej strony obowiązkowa przynależność do związku rewizyjnego daje członkom większe gwarancje prowadzenia spraw zgodnie z przepisami i na ich korzyść. Poza tym pozwala na szybsze wykrycie nieprawidłowości, co jest szczególnie istotne w przypadku spółdzielni z nieograniczoną odpowiedzialnością członków. Z drugiej strony opłaty związane z kontrolą i audytem mogą niekiedy powodować problemy finansowe, szczególnie w małych spółdzielniach i na początku ich działalności³⁰⁰. Zgodnie z art. 27 § austriackiej ustawy spółdzielczej każdy członek ma co najmniej jeden głos podczas walnego zgromadzenia, chyba że statut stanowi inaczej. Od tej zasady są odstępstwa i możliwe jest stworzenie systemu głosowania zależnego od liczby udziałów oraz transakcji członka ze spółdzielnią. Odstępstwa od zasady jeden spółdzielca – jeden głos mogą zostać określone w statucie³⁰¹.

Dania

Problematyka prawna dotycząca spółdzielni została uregulowana w Danii przede wszystkim w Akcie o Przedsiębiorstwach Handlowych (*Bekendtgørelse om lov om visse erhvervsdrivende virksomheder*). Zgodnie z nim spółdzielnia jest przedsiębiorstwem, którego działalność regulują przepisy sekcji § 2.1 (nieograniczona (solidarna) odpowiedzialność) lub § 2.2 (częściowo nieograniczona odpowiedzialność), lub § 3 (ograniczona odpowiedzialność). Jego celem jest promowanie wspólnych interesów członków poprzez ich udział w działalności gospodarczej jako kupujący, dostawcy lub w każdej innej formie, i których zysk, inny niż normalne odsetki od wpłaconego kapitału, będzie albo rozdzielony między członków proporcjonalnie do ich udziału w obrotach spółdzielni, albo – niepodzielny – pozostanie w przedsiębiorstwie³⁰².

Spółdzielczość jest w Danii uregulowana w powszechnie obowiązujących przepisach prawnych bardzo ogólnie – stąd duże znaczenie w praktyce mają statuty, regulaminy i ustalone zwyczaje. Występują tu różne rodzaje spółdzielni: handlowe, do których zaliczamy duże spółdzielnie producentów (mające minimum 10 członków, np. spółdzielnie rolnicze, budowlane i usługowe), konsumenckie (głównie zaopatrzenie w żywność, elektryczność, ogrzewanie i wodę), pracownicze (z reguły mniej niż 10 członków, głównie w sektorze

²⁹⁹ G. Miribung, E. Reiner, *Austria...*, s. 231 i n.

³⁰⁰ D. Roessl, E. Reiner, *Austria...*, s. 325-342.

³⁰¹ G. Miribung, E. Reiner, *Austria...*, s. 242 i n.

³⁰² G. Jakobsen, *Denmark, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010, s. 560 i n.

budownictwa, spółdzielnie socjalne); producentów w sektorze rolniczym w produkcji rolnej pierwotnej, finansowe, kredytowe oraz ubezpieczeniowe. Natomiast do niekomercyjnych spółdzielni należą mieszkaniowe oraz stowarzyszenia spółdzielcze w innych sektorach³⁰³. Uwzględniając to, że w Danii nie istnieje odrębne prawo spółdzielcze, zwrócić należy uwagę na specyficzną sytuację podatkową. Stawka podatku dochodowego od osób prawnych jest w omawianym kraju stosunkowo wysoka i wynosi 25%. Jednocześnie spółdzielnie, w zależności od branży, mogą płacić podatek w niższej wysokości albo skorzystać ze zwolnienia.

Wielka Brytania

W Wielkiej Brytanii podmiot, który zamierza działać według zasad spółdzielczych, ma prawo wyboru formy prawnej. Rejestracja, zgodnie z *Companies Act 2006*³⁰⁴, wymaga od spółki spełnienia określonych wymagań, aby można było uznać, że działa według zasad przypisanych spółdzielniom. Niemniej jednak *Industrial and Provident Societies Acts 1965 to 2003*³⁰⁵ przewiduje odrębną procedurę dla założenia spółdzielni. Z kolei spółdzielnie oszczędnościowe i kredytowe oraz świadczące inne usługi finansowe muszą spełnić przesłanki określone w innych aktach prawnych³⁰⁶.

Industrial and Provident Society (IPS) to podmiot związany z zakładaniem w Wielkiej Brytanii działalności handlowej, w tym spółdzielni i organizacji charytatywnych. Spółdzielnie konsumentów, rolne i rybackie, mieszkaniowe czy kluby sportowe z reguły dokonują rejestracji właśnie w IPS, a nie w rejestrze spółek. Rejestr IPS można podzielić na dwie główne kategorie:

- *bona fide* – spółdzielnie, które działają na korzyść swoich członków, a rejestrujący musi dokonać oceny legalności ich działań w odniesieniu do zasad spółdzielczych;
- stowarzyszenia pracujące dla konkretnej społeczności lub prowadzące działalność na rzecz społeczności, często zgodnie z przepisami o działalności charytatywnej. Prawo określa, w jakich okolicznościach podmiot powinien być

³⁰³ Ibidem.

³⁰⁴ [online]. Legislation uk [dostęp: 2015-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>>.

³⁰⁵ Zmiana nazwy na the *Co-operative and Community Benefit Societies and Credit Unions Acts 1965 to 2010* nastąpiła po wejściu w życie art. 2 *Co-operative and Community Benefit Societies Act 2010*.

³⁰⁶ I. Snaith, *United Kingdom, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE). Part II. National Report*, Brussels 2010, s. 971-997. Na temat spółdzielni w Wielkiej Brytanii zob. idem, *Mutuals and co-operatives: property, obligations, business and dedicated assets*, w: *New perspectives on property law, obligations and restitution*, red. A. Hudson, London 2004, s. 345-357.

zarejestrowany na podstawie tej ustawy, a nie jako spółka według *Companies Act*³⁰⁷.

Zakres przedmiotowy *Industrial and Provident Societies Acts (Co-operative and Community Benefit Societies and Credit Unions Act)* obejmuje procedurę i wymagania rejestracji. Określa także przykładowo przyczyny rozwiązania i wykreślenia podmiotu z rejestru. Był on wielokrotnie nowelizowany. Na podstawie jednej z nowelizacji nastąpiło zmniejszenie minimalnej liczby członków wymaganych do zarejestrowania podmiotu z siedmiu do trzech. Celem zmiany było złagodzenie wymogów formalnych rejestracji i zachęcenie do zakładania nowych. Dopuszczono także do członkostwa inwestorów, którzy nie są użytkownikami spółdzielni, ale wnieśli do niej wkład i uczestniczą w podziale zysku. Inwestorzy nabywają „udziały inwestorów”. Nadal działają jednak przepisy ochronne dla członków podstawowych. Chodzi o ograniczenia inwestorów przy głosowaniu, np. w przypadku podejmowania decyzji o przekształceniu spółdzielni w spółkę³⁰⁸. Należy stwierdzić, że omawiany akt prawny bardzo ogólnie zajmuje się zagadnieniami związanymi z organizacją i funkcjonowaniem spółdzielni. Duże znaczenie mają zatem statuty i dokumenty wewnętrzne spółdzielni – przede wszystkim podmiot musi działać zgodnie z zasadami spółdzielczymi.

W świetle wymagań ustalonych na podstawie *Industrial and Provident Societies Acts 1965*, stowarzyszenie zamierzające zarejestrować się jako spółdzielnia musi spełnić m.in. następujące warunki:

1) musi istnieć wspólnota interesów, czyli wspólne ekonomiczne, społeczne i kulturowe potrzeby wszystkich członków spółdzielni;

2) prowadzenie działalności gospodarczej zostanie podjęte dla realizacji wzajemnych korzyści jej członków, a ich zysk będzie wynikać głównie z ich uczestnictwa w działalności. Udział może różnić się w zależności od rodzaju działalności i polegać, np. na zakupie lub sprzedaży produktów do spółdzielni, korzystaniu z usług i udogodnień oferowanych przez podmiot lub świadczeniu usług potrzebnych do prowadzenia ich działalności³⁰⁹;

3) kontrola spółdzielni spoczywa na wszystkich członkach. Jest realizowana przez nich na równych zasadach i nie powinna zależeć od wysokości wniesionego wkładu. Zastosowanie powinna mieć zasada jeden członek – jeden głos. Osoby mające władzę w spółdzielni powinny być wybierane przez członków, którzy mogą je w każdej chwili odwołać;

³⁰⁷ I. Snaith, *What is an Industrial and Provident Society?*, „Journal of Co-operative Studies” 2001, nr 34, s. 37-42; A. Suchoń, *Spółdzielczość wiejska...*, s. 348-354.

³⁰⁸ M. Cook, R. Taylor, *Investor Membership of Co-operatives registered under the Industrial and Provident Societies Act 1965 A Policy Note*, London 2006.

³⁰⁹ I. Snaith, *United Kingdom...*, s. 971-997.

4) jeśli zasady ustalone w spółdzielni przewidują podział zysku, to musi być on rozdzielany pomiędzy członków zgodnie z regułą, że każdy członek powinien otrzymać kwotę odzwierciedlającą stopień jego zaangażowania w sprzedaż produktów do spółdzielni czy też prowadzenie działalności³¹⁰.

W literaturze można spotkać się z poglądem, że spółdzielnia rolnicza może być traktowana jako zaangażowana we wzajemny handel, gdy jej statut przewiduje, że tylko członkowie mogą korzystać z jej udogodnień i usług. Spółdzielnia działa w zakresie marketingu, sprzedając produkty rolne członków, ale dopiero wtedy gdy je posiada; spółdzielca zgadza się na współpracę ze spółdzielnią do określonej ilości produktów; każda nadwyżka jest dzielona między członków do uzgodnionej kwoty³¹¹. W kolejnych latach można spodziewać się zmian przepisów dotyczących spółdzielczości³¹². W styczniu 2012 r. brytyjski premier David Cameron ogłosił zamiar konsolidacji i zmiany aktów prawnych związanych m.in. ze spółdzielczością.

Holandia

Kolejnym państwem, w którym rozwijają się spółdzielnie rolnicze, jest Holandia. Nie ma tu odrębnej ustawy poświęconej temu sektorowi. Podstawowe regulacje dotyczące spółdzielni zawarte są w kodeksie cywilnym. Według art. 53 hol.k.c. celem działalności spółdzielni jest realizowanie pewnych materialnych potrzeb jej członków w ramach umów innych niż kontrakty ubezpieczenia, bądź zawartych stosownie do prowadzonej działalności gospodarczej, bądź przyczyniające się do uzyskania korzyści przez członków³¹³.

Podstawą działalności spółdzielni jest statut, który musi być sporządzony w formie aktu notarialnego. Spółdzielnie są tworzone *ex novo* – przez utworzenie nowej osoby prawnej – lub przez połączenie między dwoma lub więcej spółdzielniami już istniejącymi, bądź przekształcenie już istniejącej spółki handlowej w spółdzielnię. Powołanie nowej spółdzielni wymaga z reguły minimum dwóch założycieli, którzy są pierwszymi jej członkami. Zgodnie z prawem omawianego kraju spółdzielnia może podjąć różnego rodzaju działalność gospodarczą, z wyjątkiem ubezpieczeniowej. Taka regulacja pozwala na rozszerzanie działalności spółdzielni rolniczych o nowe wyzwania związane ze WPR. Wspomnieć można o spółdzielniach zajmujących się ochroną środowiska, prze-

³¹⁰ Ibidem, s. 971-997.

³¹¹ Tak: idem, w: *International Handbook of Cooperative Law* red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013, s. 754.

³¹² Idem, *Co-operative law in the UK: the current reforms and the prospects*, w: *Droit Compare Des Cooperatives Europeennes*, red. H. David, Bruxelles 2009, s. 16-36.

³¹³ H. Warendorf, R. Thomas, I. Curry-Sumner, *The Civil Code of the Netherlands*, Austin-Boston-Chicago-New York 2009, s. 195 i n.

twórstwem czy ochroną klimatu za sprawą budowy np. biogazowni. Holenderski system prawny dotyczący spółdzielni uważany jest za liberalny. Pozwala łatwo założyć spółdzielnię i poszerzyć przedmiot jej działalności³¹⁴.

Nie ma znaczenia, w jaki sposób członkowie uzyskują korzyści z członkostwa. Mogą to być płatności z transakcji (dodatkowe korzyści) lub podział zysku rocznego. Spółdzielnia może realizować także interesy pozaekonomiczne, o ile wewnętrzne dokumenty tego nie wykluczają i jest to powiązane z celem gospodarczym spółdzielni. Co istotne, spółdzielnia może objąć swoją działalnością także niezrzeszone podmioty na równi z członkami, o ile statut jednoznacznie to dopuszcza.

Nazwa spółdzielni musi zawierać słowo Cooperatief (spółdzielnia). Zgodnie z artykułem 56 hol.k.c. nazwa osoby prawnej musi zawierać oznaczenie wskazujące na odpowiedzialność jej członków: WA (Wettelijke Aansprakelijkheid) oznacza odpowiedzialność ustawową, BA (Beperkte Aansprakelijkheid) – ograniczoną odpowiedzialność a UA (Uitsluiting van Aansprakelijkheid) – wyłączenie odpowiedzialności spółdzielców.

Organami spółdzielni obligatoryjnie są walne zgromadzenie spółdzielców i organ zarządzający. Członkowie organu zarządzającego są powoływani z reguły przez walne zgromadzenie. Jednakże umowa spółki może przewidywać inny tryb powołania. Jest to dozwolone na przykład w przypadku spółdzielni, która ma bardzo dużą liczbę członków. Wtedy członkowie wybierają delegatów, a oni – zarząd. Inną możliwością jest dokonanie wyboru członków organu nadzorczego, który następnie wybiera członków zarządu.

Z reguły rada nadzorcza nie jest obowiązkowa. W przypadku spółdzielni, które decydują się na powołanie organu nadzorczego, określone są często wymagania co do wykształcenia, wieku, doświadczenia i wykonywanego zawodu, o ile jest to istotne przy wykonywaniu obowiązków w radzie. Natomiast większe spółdzielnie muszą powołać radę nadzorczą, która składa się z co najmniej trzech członków³¹⁵.

Spółdzielnia może działać jako przedsiębiorstwo holdingowe, przewidując, że ekonomiczna współpraca z jej członkami będzie wykonana przez jeden z oddziałów. Ta konfiguracja spółdzielni stała się w Holandii powszechną praktyką dla spółdzielni rolniczych od początku 1970 r. i ma od 1989 r. bezpośrednie uregulowanie w hol. k.c. (art. 2:53)³¹⁶. Główną zaletą takiej struktury, w której spółdzielnie funkcjonują jako przedsiębiorstwo holdingowe, jest:

³¹⁴ C. Lucas, *Das Genossenschaftsrecht...*, s. 10 i n.

³¹⁵ Ibidem. H. Warendorf, R. Thomas, I. Curry-Sumner, *The Civil Code...*, s. 195 i n.

³¹⁶ G.J.H. van der Sangen, *Netherlands*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013, s. 547 i n. Szerzej np. J. Bijman, G. van Dijk, *Corporate governance in agricultural cooperatives: a perspective from the Netherlands. Paper presented at the*

1) jasny podział organizacyjny, wskazujący która spółdzielnia (jej część) organizuje członków jako spółdzielczą grupę, oraz

2) stworzenie ograniczonej odpowiedzialności i podział aktywów³¹⁷.

W kwestii finansowania spółdzielni rolniczych w Holandii w literaturze podkreśla się, że prócz tego, iż producenci rolni są zobowiązani zgodnie ze statutem spółdzielni do udziału w funduszach spółdzielni, mają także prawo zatrzymania wpływów netto poprzez zobowiązanie do nabycia dodatkowych udziałów, z uwagi na liczbę transakcji ze spółdzielnią. Poza tym spółdzielcy często biorą udział w finansowaniu spółdzielni poprzez długoterminowe kredyty³¹⁸. W ciągu ostatniej dekady Holenderska Krajowa Rada Spółdzielni Holandii dla Spółdzielni Rolniczych (NCR) opowiada się przestrzeganiem *corporate governance codes* (CGC, kodeksu dobrych praktyk) specjalnie zaprojektowanego dla sektora spółdzielczego. Opracowany w 2005 r. CGC dla spółdzielni został zrewidowany w roku 2011. Ostatnie badania wykazały, że CGC spółdzielni może być użytecznym uzupełnieniem wewnętrznej struktury zarządzania obecnie przewidzianego przez prawo, zwłaszcza dla mniejszych spółdzielni. Może pomóc im udoskonalić ich wewnętrzne zarządzanie i wprowadzić najlepsze praktyki. Głównym celem CGC jest zwrócenie większej uwagi na plany na przyszłość w zakresie zwiększenia profesjonalizmu zarządu i rady nadzorczej, a także odpowiedzialności organów spółdzielni wobec członków³¹⁹.

international workshop rural cooperation in the 21st century: lessons from the past, pathways to the future, Rehovot, 15-17 June 2009.

³¹⁷ G.J.H. van der Sangen, *Netherlands...*, s. 547 i n.

³¹⁸ *Ibidem*, s. 552.

³¹⁹ *Ibidem*.

Kształtowanie się regulacji prawnych dotyczących spółdzielni na ziemiach polskich

4.1. Kształtowanie się regulacji prawnych dotyczących spółdzielni na ziemiach polskich w okresie zaborów oraz międzywojennym

Wyjaśniono już, że w większości opracowań za pierwszą spółdzielnię na świecie uważa się powstałe w Anglii w 1844 r. Roczdelkie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów¹. W tym samym czasie, a nawet wcześniej, w wielu krajach pojawiały się liczne podobne inicjatywy przedspółdzielcze². Polska w tym okresie znajdowała się pod zaborami i była pozbawiona samodzielnego bytu państwowego³. Na ziemiach polskich prekursorem spółdzielczości, w tym szczególnie wiejskiej, stał się Stanisław Staszic, założyciel Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach z 1816 r.⁴ Chłopi indywidualnie uprawiali swoje grunty, płacili czynsz, uiszczali również stałą opłatę na wspólne cele Towarzystwa. Zajmowało się ono przede wszystkim

¹ W literaturze podkreśla się, że najwcześniejsze formy współdziałania o typie pomocy wzajemnej występowały już w starożytności. Przykładem mogą być zrzeszenia dzierżawców i rzemieślników w Egipcie, żydowskie zrzeszenia pasterskie i gminy o charakterze wspólnot nad Morzem Martwym, greckie stowarzyszenia rzemieślników, górników i rybaków, rzymskie kolegia cieśli, kowali, szewców, garncarzy, lekarzy i muzyków, Tak: K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Warszawa 1986, s. 27-28; E. Pudełkiewicz, *Spółdzielcze formy...*, s. 259-295.

² Np. K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 28 i n.

³ F. Stefczyk, *Początki...*, s. 9 i n.

⁴ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-11]. Dostępny w Internecie <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=283>; S. Staszic, *Przestrogi dla Polski*, Warszawa 1960, s. 25 i n.

kim pomocą wzajemną mieszkańców wsi, na przykład przy odbudowie zabudowań po pożarze, opieką nad poszkodowanymi w wyniku klęsk żywiołowych oraz starcami, kalekami i sierotami. Prowadziło kasę zapomogowo-pożyczkową, która udzielała nisko oprocentowanych pożyczek na rozwój gospodarstw rolnych, zakładanie warsztatów i handel, a także na budowę domów⁵. Zapewniało też mieszkańcom opiekę zdrowotną (własny szpital i lekarz), socjalną (dom opieki nad starcami i kalekami, sierociniec) i edukację (pięć szkół ludowych, stypendia fundowane dla najzdolniejszych uczniów w celu kontynuowania nauki w szkołach wyższego stopnia). Wszystkie te działania, finansowane z funduszy Towarzystwa, były oparte na obowiązujących członków zasadach samopomocy i pomocy wzajemnej, solidarności. Funkcjonowało ono przez wiele lat i ostatecznie zostało rozwiązane przez władze komunistyczne w 1952 r., a jego majątek upaństwowiono⁶.

Popularny na ziemiach polskich ruch spółdzielczy pełnił w czasach zaborów różne funkcje. Był m.in. formą zrzeszania się i edukacji chłopów przez ziemiaństwo. Pozwalał na konsolidację poziomą produkcji rolnej, będącą początkiem zrzeszeń producenckich, oraz poprawę lokalnego zaopatrzenia przez tworzenie prostego przetwórstwa rolnego, a także rzemiosła⁷. Prawne zasady tworzenia i funkcjonowania spółdzielni w XIX w. na naszych ziemiach określała legislacja państw zaborczych, a kierunki rozwoju spółdzielni uzależnione były od sytuacji społeczno-gospodarczej w tych państwach. Bez wątplenia najszybciej zachodził na terenie Wielkopolski. Właśnie w tym regionie odnotować należy stosunkowo wysoki poziom gospodarczy, nowocześniejszą niż w innych zaborach strukturę społeczną z zaczątkami klasy średniej, żywe ideały „pracy organicznej”. Jak słusznie podkreśla się w literaturze, specyfiką systemu wielkopolskiego był daleko posunięty solidaryzm społeczny, związany z wysiłkiem utrzymania polskości⁸.

W Poznaniu i na Pomorzu pierwsze spółdzielnie powstały już w latach 1861-65. Organizowane były przy kółkach rolniczych. Podmioty te spełniały w tym czasie ważną rolę w zakresie szerzenia oświaty rolniczej na wsi, ucząc chłopów racjonalnej uprawy ziemi i hodowli. Jednocześnie były inicjatorami powstawania spółdzielni rolniczo-handlowych⁹. Pierwsza założona została w 1865 r. w Gniewie na Pomorzu. Następnie – po wejściu w życie niemieckiej ustawy spółdzielczej z 1867 r. – podobne spółdzielnie powstawały w innych

⁵ Tak: A. Piechowski, *Historyczny kontekst uchwalenia ustawy z 29 października 1920 r.*, w: *90 lat prawa spółdzielczego, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010, s. 7.

⁶ Ibidem.

⁷ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://krs.org.pl>>.

⁸ A. Piechowski, *Historyczny kontekst uchwalenia...*, s. 7 i n.

⁹ Tak: J. Mroczek, *Początki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 1.

regionach¹⁰ zaboru pruskiego. Ich podstawowym celem było zaopatrywanie rolników w niezbędne produkty zarówno na użytek gospodarstwa domowego, jak i do celów produkcyjnych w rolnictwie. Chodziło o skup produktów rolnych (zwłaszcza zbóż)¹¹. Wspomnieć także warto o spółdzielniach kredytowych i mleczarskich, które w tym czasie zaczęły powstawać przy kółkach rolniczych. Jednocześnie należy zaznaczyć, że rozwój spółdzielczości, zwłaszcza kredytowej oraz rolniczej, przypadł na okres późniejszy¹².

Poza bankami ludowymi i spółdzielniami rolniczo-handlowymi „Rolnik” poważną rolę odgrywały spółdzielnie parcelacyjne zakładane w niektórych wsiach Poznańskiego i Pomorza. Głównym celem ich działania było umożliwienie kupna ziemi przez Polaków. W ten sposób próbowano nie dopuścić do ubytku stanu posiadania, jako że w tym okresie – jak wiadomo – działała intensywnie powołana przez rząd pruski komisja kolonizacyjna. Rozwój spółdzielczości dokonał się także na Śląsku, gdzie rozwijał się przemysł i wyrastała nowa klasa robotnicza. Powstały tam spółdzielnie spożywców i spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe. Ich inicjatorem był znany działacz śląski Karol Miarka¹³.

W literaturze podkreśla się, że inną cechą charakterystyczną wielkopolskiego modelu spółdzielczości „liberalnej” był udział wielu duchownych. Świadczą o tym dane statystyczne, Przed I wojną światową w 212 wielkopolskich spółdzielniach pracowało 296 księży, często pełniących w nich najwyższe funkcje. Do najbardziej znanych należy niewątpliwie ks. Augustyn Szamarzewski¹⁴ ze Środy Wielkopolskiej, który założył kasę oszczędnościową. Przyczynił się również do powstania innych spółdzielni, by w roku 1872 zostać patronem Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. Wspomnieć także należy o ks. Piotrze Wawrzyniaku, który pracował na rzecz współpracy spółdzielni rolniczych z silnym już systemem spółdzielczości bankowej. Jego celem było zorganizowanie zaopatrzenia gospodarstw rolnych w nawozy sztuczne, paszę, nasiona, węgiel, narzędzia oraz pośrednictwo w zbyciu wyprodukowanych przez nie płodów, głównie zboża i ziemniaków. Na początku XX w. Spółdzielnie Rolniczo-Handlowe „Rolnik” cieszyły się w Wielkopolsce coraz większą popularnością, o czym świadczy fakt, że przed wybuchem I wojny światowej było ich już 60 i zrzeszały prawie 10 tys. osób¹⁵.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 78.

¹² J. Gójski, L. Marszałek, *Spółdzielczość. Zarys rozwoju historycznego*, Warszawa 1968, s. 38. Zob. J. Szczepański, *Spółdzielczość*, Poznań 1987, s. 40-41.

¹³ J. Mroczek, *Początki rozwoju spółdzielczości...*, op. cit.

¹⁴ M. Jakóbczyk, *Szamarzewski Augustyn (1832-1891)*, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1983, s. 725-726.

¹⁵ Tak: A. Piechowski, *Historyczny kontekst...*, s 11 i n.; S. Wojciechowski, *Historia Spółdzielczości Polskiej do 1914 r.*, Warszawa 1939, s. 44; J. Pastuszka, E. Turkowski, *Spółdzielczość jako ruch*

Pierwsze spółdzielnie zakładano na ziemiach polskich na podstawie kodeksu handlowego. Potem, od 1867 r., obowiązywało w całych Prusach, a więc także w Wielkopolsce, odrębne prawo spółdzielcze – wspomniana już ustawa uchwalona przez Reichstag w Berlinie z inicjatywy H. Schulze-Delitzscha. Ten akt prawny uznawał między innymi spółdzielnie za zrzeszenie osób, a nie kapitału, zasadę „jeden członek – jeden głos” na walnym zgromadzeniu oraz otwartość na nowych członków. Umożliwiał też tworzenie spółdzielni drugiego stopnia i innych form prawnych współpracy gospodarczej pojedynczych spółdzielni. Natomiast 20 maja 1889 r. uchwalono w II Rzeszy ustawę o spółdzielniach gospodarczych i nabywczych, która (o czym już wspomniano) obowiązuje ze zmianami w Niemczech do dzisiaj.

Dynamicznie rozwijający się ruch spółdzielczy w Niemczech i w Austrii, a także pierwsze sukcesy kas kredytowych w tych krajach, wzbudziły duże zainteresowanie wśród wielu Polaków żyjących w zaborze austriackim¹⁶. Już od lat 60. XIX w. działały tam różnego rodzaju przedsiębiorstwa społeczne, takie jak: kasy zaliczkowe, spółdzielnie pracy i kółka rolnicze. Najbardziej znane stały się w Galicji kasy Stefczyka¹⁷. Spółdzielczość w zaborze austriackim rozwijała się dalej w latach 80. i 90. XIX stulecia. Powstały i upowszechniły się tu trzy typy spółdzielni: kredytowe, rolniczo-handlowe i mleczarskie¹⁸. W późniejszym okresie spółdzielczość spożywców rozwinęła się także w miastach. Z kolei spółdzielnie handlowo-rolnicze powstały na terenie Galicji dopiero po 1905 r., a szerzej rozwinęły się po 1909 r. Zajmowały się one zaopatrzeniem i zbytem. Sprawami dotyczącymi zaopatrzenia wsi zajęły się również kółka rolnicze, które organizowały sklepy spożywcze, posiadające w asortymencie artykuły rolnicze¹⁹. W 1912 r. istniały 73 spółdzielnie mleczarskie zrzeszające około 14 tys. członków²⁰.

W Galicji, podobnie jak w zaborze niemieckim, istniały korzystne prawne warunki działania spółdzielni. Początkowo były one tworzone na podstawie austriackiej ustawy o stowarzyszeniach z 1852 r. ze skomplikowaną procedurą rejestracji. Następnie w roku 1873 przyjęta została w Austrii ustawa o stowarzyszeniach zarobkowych i gospodarczych, w której wiele rozwiązań analogicznych było do nieco wcześniejszej, wzmiankowanej już ustawy niemieckiej. Obowiązująca również w Galicji do 1918 r. – uprościła procedury zakładania spółdzielni²¹.

obywatelski na przełomie..., s. 40 i n.; W. Jakóbczyk, *Ks. Piotr Wawrzyniak (1849-1910)*, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 801-802.

¹⁶ Ibidem. Zob. też np. K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 79 i n.

¹⁷ F. Stefczyk, *Początki...*, s. 27-29.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka...*, s.104 i n.

²⁰ Ibidem.

²¹ A. Piechowski, *Historyczny kontekst...*, s. 11 i n.

W zaborze rosyjskim panowały zupełnie inne warunki społeczno-gospodarcze i polityczne niż w Wielkopolsce. Królestwo Polskie było słabo i nierównomiernie rozwinięte, a w strukturze społecznej dominowali chłopci. Spółdzielczość w zaborze rosyjskim – Kongresówce – rozwinęła się dość wcześnie. Już w 1864 r. powstało w Warszawie pierwsze stowarzyszenie spożywców „Mercury”. Jednak ówczesne warunki polityczne utrudniały powstawanie takich stowarzyszeń. Zaborca dostrzegał w nich niebezpieczeństwo dla państwa. Z tego to powodu samo ich tworzenie było skomplikowane i długotrwałe, m.in. z uwagi na konieczność otrzymania zgody Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z samego Petersburga²². Niekiedy na zezwolenie zorganizowania stowarzyszeń spółdzielczych trzeba było czekać wiele lat²³. Trudności legislacyjne spowodowały, że zrzeszenia spółdzielcze działały pod inną formą prawną. Przykładowo, na terenie województwa łódzkiego aktywne były spółki komandytowe, które faktycznie były spółdzielniami spożywców²⁴.

Głównie dzięki temu, że ruch spółdzielczości spożywców na ziemiach zaboru rosyjskiego działał w środowisku robotniczym – najbardziej postępowym jak na tamte czasy – osiągnął dobre wyniki. Łączył ideę wyzwolenia narodowego ze społecznym. W jego rozwój włączyło się wielu wybitnych przywódców, jak Edward Abramowski czy Stanisław Wojciechowski. Po rewolucji z 1905 r. zliberalizowano przepisy dotyczące rejestracji stowarzyszeń i wtedy nastąpił żywiołowy wzrost liczby spółdzielni. Świadczą o tym dane statystyczne. Przed wybuchem I wojny światowej samych spółdzielni spożywców było już niemal 300, a liczyły około 40 tys. członków. Od 1911 r. większość z nich zrzeszona była w Warszawskim Związku Stowarzyszeń Spożywczych²⁵. Choć spółdzielczość na terenie Królestwa nie miała takiego zasięgu ani nie posiadała takiego potencjału gospodarczego jak w innych zaborach, zwłaszcza w Wielkopolsce, to odegrała znaczną rolę opiniotwórczą. Tu też działali najwybitniejsi teoretycy jej lewicowego, a w zasadzie pankooperatystycznego nurtu, skupieni w Towarzystwie Kooperatystów. Towarzystwo założone zostało w 1906 r. z inicjatywy Edwarda Abramowskiego. Oprócz spółdzielni spożywców rozwijały się także w Kongresówce na początku XX w. spółdzielnie innych typów, przede wszystkim spółdzielnie kredytowe, mleczarskie i pracy²⁶.

Ostatecznie, tuż przed wybuchem I wojny światowej, na ziemiach polskich we wszystkich trzech zaborach funkcjonowało ok. 3,4 tys. spółdzielni różnych

²² Ibidem. Zob. też K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 82 i n.

²³ Z. Chyra-Rolicz, *Towarzystwo Kooperatystów a rozwój polskiego ruchu spółdzielczego*, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” 1989, nr 4, s. 72-80.

²⁴ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 30-31.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem. Zobacz też A. Piechowski, *Historyczny kontekst...*, s. 11 i n.; K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 82 i n.

typów liczących ponad 1,2 mln członków, w tym: w Galicji 1670 spółdzielni z niemal 700 tys. członków (jednak aż 1,4 tys. z nich to drobne Kasy Stefczyka z 320 tys. członków), w Królestwie – ponad 1,4 tys. spółdzielni z niespełna 400 tys. członków, zaś w zaborze pruskim – ponad 300 spółdzielni z prawie 200 tys. członków²⁷.

Bezpośrednio po powstaniu państwa polskiego po zakończeniu I wojny światowej podjęto prace nad przygotowaniem ustawy o spółdzielniach. Na ziemiach polskich istniały dobrze funkcjonujące spółdzielnie, ale pod trzema zaborami działały w różnych ramach prawnych²⁸. W dniu 29 października 1920 r. uchwalono ustawę o spółdzielniach²⁹, jak na tamte czasy – akt prawny niezwykle nowoczesny. Była ona swoistą konstytucją spółdzielczości w Polsce i jak słusznie podkreśla się w literaturze, opartą na bogatych doświadczeniach historycznych z różnych zaborów (zwłaszcza austriackiego i niemieckiego, gdzie były korzystne warunki dla rozwoju tej formy działalności)³⁰. Nie jest przypadkiem, że w latach 1919-1920 ministrem spraw wewnętrznych odrodzonej Polski był Stanisław Wojciechowski (jeden z założycieli „Społem”, późniejszy prezydent RP)³¹. Pierwszy projekt ustawy przygotowany został w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej już na początku 1919 r. Szybko jednak zrezygnowano z niego, uznając go za zbyt radykalny. Ministerstwo Skarbu, któremu podlegały sprawy spółdzielczości i które posiadało nawet specjalny Wydział Spółdzielczy, opracowało następny projekt. W czerwcu 1919 r. dyskutowany był on m.in. podczas wspólnej konferencji przedstawicieli władz państwowych i spółdzielczości³².

Ustawa zawierała tylko część ogólną i nie regulowała poszczególnych rodzajów spółdzielni, umożliwiając swobodne tworzenie różnych jej typów³³. Według ustawy z 1920 r. za spółdzielnię uważało się zrzeszenie o nieograniczonej liczbie osób o zmiennym kapitale i składzie osobowym, mające na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa. Służąc powyższemu zadaniu gospodarczym, spółdzielnia może mieć również na celu podniesienie poziomu kulturalnego swych członków.

Określenie celów jako podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa nawiązywało do niemieckiej

²⁷ A. Piechowski, *Historyczny kontekst...*, s. 17 i n.

²⁸ A. Jedliński, *Ustawa z 1920 r. na tle ówczesnych regulacji europejskich*, w: *90 lat prawa spółdzielczego, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010, s. 21 i n.

²⁹ Dz. U. Nr 111 poz. 733 ze zm.

³⁰ Tak, A. Piechowski, *Historyczny kontekst...*, s. 17 i n.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

i austriackiej ustawy spółdzielczej, które obowiązywały na ziemiach polskich w czasie zaborów. Popularne w tamtych czasach np. spółdzielnie rolnicze zajmowały się m.in. dostarczaniem nasion, nawozów, organizacją zbytu produktów wytworzonych z gospodarstwach rolnych członków, a spółdzielnie spóżywców dostarczały członkom artykułów codziennego użytku. Między działalnością przedsiębiorstwa spółdzielni a zarobkową działalnością spółdzielcy lub jego gospodarstwa musi istnieć związek³⁴. W doktrynie podkreślano, że celem spółdzielni nie jest maksymalizacja zysku, a tylko realizacja ustawowo określonego celu³⁵. Miała bowiem wspierać członków w sposób bezpośredni³⁶.

W art. 1 wyrażono zasadę otwartych drzwi. Członkostwo dostępne było dla wszystkich, a spółdzielnia oprócz działalności gospodarczej prowadzić miała także oświatową, a więc działalność mającą na celu podniesienie poziomu kulturalnego swych członków. Przy tym założycielami musiało być minimum dziesięć osób fizycznych lub trzy prawne. Z kolei zasada ustroju demokratycznego (1 członek – 1 głos) zawarta była w art. 45 ust. 3. Określał on, że każdy członek ma jeden głos, bez względu na liczbę posiadanych udziałów. Zasady podziału nadwyżki bilansowej proporcjonalnie do obrotów ze spółdzielnią oraz ograniczonego oprocentowania udziałów znalazły wyraz w art. 57 i 27 tej ustawy³⁷. Z kolei art. 81 ust. 2 odnosił się do niepodzielności majątku w przypadku jej rozwiązania. Poza tym art. 65 omawianego aktu prawnego przewidywał możliwość rozwiązania spółdzielni przez sąd na wniosek uprawnionego organu, w przypadku gdy prowadzona przez spółdzielnię działalność pozostawałaby w sprzeczności w ustawą lub statutem.

Spółdzielczość odegrała istotną rolę w rozwoju ekonomicznym kraju. Jak słusznie podkreśla się w literaturze, ważnym problemem po uzyskaniu niepodległości była nie tyle odbudowa, co budowa gospodarki od podstaw. Do tworzenia kapitalizmu niezbędny jest kapitał. Spółdzielnia jest taką formą, która nie potrzebuje go na początku swojej działalności. Tworzy go w trakcie³⁸. Na koniec 1927 r. było w Polsce ok. 11,9 tys. spółdzielni, w 1929 r. – już ok. 15,5 tys., a w 1930 r. – powyżej 22,6 tys.³⁹

³⁴ Zob. szerzej P. Zakrzewski, *Cel spółdzielni*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, nr 1, s. 69 i n. i literatura tam podana, m.in. odwołanie do uzasadnienia projektu ustawy o spółdzielniach z 1920 r.

³⁵ Z. Łączyński, *Ustawa o spółdzielniach. Przepisy wykonawcze. Ustawodawstwo związkowe. Orzecznictwo. Wzory statutów, regulaminów i podań*, Kraków-Warszawa 1939, s. 2; Z. Chmielewski, *Podręcznik spółdzielczości*, Warszawa 1937, s. 28, 54; W. Gartner, *Prawo handlowe i spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1949, s. 125.

³⁶ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 72.

³⁷ Zob. R. Cioch, *Zasady roczdelskie...*, s. 33 i n.

³⁸ A. Jedliński, *Ustawa z 1920 r...*, s. 21 i n.

³⁹ M. Kwiecień, *Rozwój spółdzielczości w II Rzeczypospolitej, w: 90 lat prawa spółdzielczego, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010, s. 32 i n.

Według ustawy z 1920 r. można było prowadzić praktycznie każdy rodzaj działalności gospodarczej. Ten akt prawny wprowadzał jedynie ogólny model spółdzielni jako dobrowolnej korporacji. Spółdzielnia była kupcem rejestrowym, ale nie spółką prawa handlowego. Prawo handlowe stosowało się do spółdzielni tylko w określonych warunkach i w zakresie nieuregulowanym przez wspomnianą ustawę⁴⁰. Polska spółdzielnia zawsze musiała posiadać osobowość prawną, co nie miało miejsca w innych systemach prawnych. Poza tym konieczna była rejestracja sądowa. Ustawa z 1920 r. przyznawała członkom spółdzielni ogromną swobodę kształtowania treści statutu. Była ona znacznie większa niż w innych państwach europejskich. Dotyczyło to np. powoływania innych funduszy niż przewidziane w ustawie, dodatkowych funduszy własnych czy tworzenia dodatkowych rezerw bądź też wybierania sposobu pokrywania strat spółdzielni⁴¹. Jeżeli chodzi o organy spółdzielni, to zarząd mógł być jednoosobowy i nazwany był dyrekcją. Rada musiała składać się co najmniej z trzech osób. Te osoby były wynagradzane⁴².

Pierwsza nowela ustawy spółdzielczej z 4 listopada 1923 r.⁴³ wprowadziła jedynie zmiany o charakterze formalnym. Z kolei druga – z 13 marca 1934 r.⁴⁴ – miała na celu wzmocnienie kontroli państwa nad spółdzielniami. Zmiany dotyczyły m.in. instytucji oświadczenia o celowości zakładania spółdzielni wydawanego przez Radę Spółdzielczą oraz rozszerzała i pogłębiała proces rewizji, wyposażając Ministra Skarbu w kompetencje do nadawania uprawnień rewizyjnych.

W okresie międzywojennym spółdzielczość polska rozwijała się na tyle dynamicznie, że w 1930 r. zajmowała pod względem ogólnej liczby członków 5. miejsce w Europie (ok. 2,1 mln). Ustępowała Niemcom, Anglii, Francji i Czechosłowacji. Jeszcze lepiej wyglądała sytuacja, jeśli chodzi o liczbę samych spółdzielni (3. miejsce za Niemcami i Francją) – 22,6 tys.⁴⁵ Jak już zaznaczono, w okresie międzywojennym nie było odrębnych regulacji prawnych dotyczących spółdzielni rolniczych w ustawie z 1920 r. Niemniej nastąpił dalszy rozwój tego rodzaju spółdzielni (np. spółdzielnie mleczarskie, usług rolniczych, zaopatrzenia i zbytu, skupu i zbytu bydła i trzody chlewnej, jajczarskie, drobiarskie, sprzedaży narzędzi rolniczych, pastwiskowe, oczyszczania zboża, przetwórcze – np. gorzelnie, piekarnie, cukrownie i inne⁴⁶). Na działalność spółdzielni wpływ miały jednak regulacje prawne związane z rolnictwem. Jednak w tym okresie nie był to zbyt rozbudowany katalog.

⁴⁰ Tak: A. Jedliński, *Ustawa z 1920 r.*, s. 21 i n.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Dz. U. Nr 135, poz. 1119.

⁴⁴ Dz. U. Nr 55, poz. 495.

⁴⁵ Tak: M. Kwiecień, *Rozwój spółdzielczości...*, s. 7.

⁴⁶ W. Boguta (red), *Spółdzielnia wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Warszawa 2011, s. 28; M. Brodziński, *Oblicza...*, s. 53 i n.

4.2. Legislacja dotycząca spółdzielni po II wojnie światowej w Polsce

Po 1945 r. na obszarach wiejskich działało bardzo dużo spółdzielni, ale starano się je wykorzystywać do realizacji polityki nakazowo-rozdzielczej. Spółdzielczość zatraciła wtedy swój samorządny i społeczny charakter. Co więcej, członkowie mieli coraz mniejszy wpływ na funkcjonowanie spółdzielni, przestali utożsamiać się z jej działalnością, traktując ją jako element aparatu partyjno-państwowego⁴⁷. Po odzyskaniu niepodległości w 1945 r. władza ludowa rozpoczęła realizację nowego programu politycznego i społecznego i wprowadziła liczne reformy – nacjonalizację przemysłu i banków, reformę rolną, objęcie planowaniem całej gospodarki narodowej⁴⁸.

Wprowadzone po II wojnie światowej przemiany polityczne spowodowały duże zmiany w sektorze spółdzielczym. Ścierające się poglądy polityczne, a także włączenie spółdzielczości w system gospodarki planowej, przyczyniły się do osłabienia działalności samorządowej na rzecz kierowania centralistyczno-administracyjnego. Nastąpiło ograniczenie samodzielności tych podmiotów i uzależnienie ich od państwa⁴⁹. Mimo to spółdzielczość po II wojnie światowej w Polsce rozwijała się pod względem ilościowym.

W okresie socjalizmu co prawa spółdzielczość rozwijała się przede wszystkim na wsi, ale interesy grupowe podporządkowywano interesowi ogólnospołecznemu⁵⁰. Po II wojnie światowej nastąpiła zmiana polityki rolnej państwa, w której coraz większą rolę zaczęła odgrywać kolektywizacja rolnictwa. Miała ona zmierzać do utworzenia dużych przedsiębiorstw rolniczych, tj. rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz państwowych gospodarstw rolnych⁵¹. W dniu 21 maja 1948 r. uchwalono trzy ustawy uzupełniające ustawę o spółdzielniach: ustawę o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielni⁵²; ustawę o centralach spółdzielczo-państwowych⁵³ i ustawę o przedsiębiorstwach państwowo-spółdzielczych⁵⁴. Natomiast w dniu 20 grudnia 1949 r. znowelizowano ustawę z 29 października 1920 r. o spółdzielniach⁵⁵. Przepis art. 1 tej ustawy

⁴⁷ J. Mroczek, *Początki rozwoju spółdzielczości...*, s. 37 i n.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem. Zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-11]. Dostępny w Internecie <<http://krs.org.pl>>.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ J. Bański, *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich*, w: *Człowiek i Rolnictwo*, red. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków, 2009, s. 33-34.

⁵² Dz. U. 1948 r. Nr 30, poz. 199.

⁵³ Dz. U. 1948 r. Nr 30, poz. 200.

⁵⁴ Dz. U. 1948 r. Nr 30, poz. 201. Zob. szerzej na temat tych trzech ustaw R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 33.

⁵⁵ Tekst jednolity został ogłoszony obwieszczeniem Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego w dniu 20 maja 1950 r. (Dz. U. R.P. Nr 25 z 20 czerwca 1950 r., poz. 232).

brzmiał następująco: za spółdzielnię uważa się zrzeszenie o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym składzie osobowym prowadzące wspólnie działalność gospodarczą w ramach narodowego planu gospodarczego dla podniesienia poziomu gospodarczego i kulturalnego życia członków oraz dla dobra Państwa Ludowego. W literaturze podkreśla się, że nowelizacja ta łamała wszystkie podstawowe zasady spółdzielcze i wypaczała w sposób oczywisty istotę spółdzielni oraz ruchu spółdzielczego, włączając go w system socjalistycznej gospodarki planowej⁵⁶. Zasadnicza zmiana polegała na tym, na co słusznie zwraca uwagę P. Zakrzewski, że „spółdzielnia funkcjonująca w ramach gospodarki centralnej miała prowadzić działalność nie tylko w interesie członków, ale także państwa ludowego”⁵⁷.

O tym, że spółdzielczość miała być wykorzystywana do celów budowy nowego ustroju gospodarczego i społecznego, świadczy nawiązanie do omawianego ruchu w Konstytucji z 1952 r.⁵⁸ W ustawie zasadniczej już w art. 11 zaakcentowano, że PRL popiera także rozwój różnych form ruchu spółdzielczego w mieście i na wsi oraz udziela mu wsparcia w wypełnianiu jego zadań, a własności spółdzielczej, jako własności społecznej, zapewnia szczególną opiekę i ochronę (po nowelizacji – art. 16). Do tej regulacji nawiązywał art. 126 kodeksu cywilnego z 1964 r., stanowiąc, że własność społeczna jest albo socjalistyczną własnością ogólnonarodową (państwową), albo własnością spółdzielczą, lub własnością innych organizacji społecznych ludu pracującego. Zatem własność spółdzielcza w okresie PRL była segmentem własności społecznej⁵⁹.

W okresie realizacji sześcioletniego planu budowy podstaw socjalizmu w Polsce (1950-1955) polityka rolna państwa uznawała rolnicze spółdzielnie produkcyjne za efektywny instrument przebudowy drobnotowarowej indywidualnej gospodarki rolnej. W ciągu kilku miesięcy 1950 r. liczba rolniczych spółdzielni produkcyjnych wzrosła prawie ośmiokrotnie – do 1,9 tys.⁶⁰ Nadal powstawały kolejne spółdzielnie. Zdaniem M. Brodzińskiego zmiany w polityce państwa, które miały miejsce po 1956 r., pozwalały na stopniowe przywracanie samorządowego charakteru spółdzielni, choć oczywiście państwo w dalszym ciągu ingerowało w ich działalność⁶¹.

W dniu 17 lutego 1961 r. uchwalona została ustawa o spółdzielniach i ich związkach⁶². Jej wejście w życie spowodowało uchylenie ustawy z 29 października 1920 r. o spółdzielniach oraz trzech ustaw z 21 maja 1948 r.: ustawy

⁵⁶ H. Cioch, *Prawo spółdzielcze...*, s. 19 i n.

⁵⁷ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 74.

⁵⁸ Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232 ze zm.

⁵⁹ M. Stańko, *Regulacje prawne i rozwój spółdzielczości w I PRL*, w: *90 lat prawa spółdzielczego, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010, s. 35 i n.

⁶⁰ Tak: J. Paliwoda, *Zagadnienia prawne...*, s. 26-27.

⁶¹ Tak: M. Brodziński, *Oblicza polskiej spółdzielczości...*, s. 41.

⁶² Dz.U. Nr 12, poz. 61.

o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielni, ustawy o centralach spółdzielczo-państwowych i ustawy o przedsiębiorstwach państwowo-spółdzielczych⁶³. Na podstawie tych trzech ustaw próbowano upaństwowić i scentralizować polską spółdzielczość, ograniczając jednocześnie gospodarczą samorządność i samodzielność spółdzielni⁶⁴. Warto dodać, że już w świetle uchwały Rady Ministrów z 26 października 1954 r. zarząd Centralnego Związku Spółdzielczego miał opracować projekt aktu ustawodawczego, który miał regulować całokształt zagadnień spółdzielczości⁶⁵. W wykonaniu tej uchwały powołana została komisja złożona z przedstawicieli centrali spółdzielni⁶⁶. Jednak prace się przedłużały, gdyż pierwotny projekt przekazany Komisji Sejmowej w 1956 r. został potem poszerzony⁶⁷.

Ustawa z 17 lutego 1961 r. o spółdzielniach i ich związkach⁶⁸ w art. 1 określała, że spółdzielnia jest dobrowolnym i samorządnym zrzeszeniem o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym funduszu udziałowym; ma ona na celu prowadzenie działalności gospodarczej w ramach narodowego planu gospodarczego, jak również działalności społeczno-wychowawczej dla stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W świetle tego aktu prawnego spółdzielnie określonego typu lub typów zrzeszają się we właściwe dla nich centralne i inne związki spółdzielcze. Podstawową reprezentacją ruchu spółdzielczego w Polsce była Naczelna Rada Spółdzielcza. Spółdzielnie, dla których ze względu na ich typ nie ma właściwego centralnego związku, zrzeszają się w związku wskazanym przez Naczelną Radę, pod warunkiem że to ona nie przejmie w stosunku do nich funkcji centralnego związku. Działalność gospodarcza spółdzielni powinna być wykonywana w sposób planowy, opierający się na planach gospodarczo-finansowych. Plany gospodarczo-finansowe miały być opracowane na podstawie wytycznych właściwego centralnego związku i prezydiów właściwych rad narodowych i być zgodne z ustalonymi dla spółdzielni wskaźnikami zadań planowych. Zakres, zasady, metody, tryb i terminy opracowywania planów gospodarczo-finansowych oraz dokonywania zmian tych planów określają odrębne przepisy.

W ustawie z 1961 r. należy zwrócić uwagę na przepisy specjalne dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Art. 95 określał, że przedmiotem ich gospodarczej działalności rolniczej jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego opierającego się na osobistej pracy członków. Obok swej działalności

⁶³ Dz. U. Nr 30, poz. 201.

⁶⁴ H. Cioch, *Prawo...*, s. 19 i n.

⁶⁵ Monitor Polski z 1954 r. Nr 107, poz. 1421.

⁶⁶ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 33.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Dz. U. Nr 12, poz. 61 z późn. zm.

podstawowej rolnicza spółdzielnia produkcyjna mogła prowadzić zakłady przetwórcze i usługowe. Z definicji tej wynika, że spółdzielnia prócz działalności rolniczej mogła zajmować się także pozarolniczą działalnością gospodarczą (przetwórstwo oraz usługi). Wydaje się, że z uwagi na podstawową działalność związaną z prowadzeniem gospodarstwa rolnego dotyczyło to głównie przetwórstwa rolno-spożywczego opartego na własnych produktach rolnych oraz świadczeniu np. usług agrotechnicznych. Regulacje nie wykluczały jednak nabywania produktów od osób trzecich. Ogólnie ustawa nie wprowadza definicji ani zakładu przetwórczego, ani usługi.

Jeżeli chodzi o tworzenie czy powiększanie jednostki wytwórczej, czyli gospodarstwa rolnego, to statut rolniczej spółdzielni produkcyjnej miał przewidywać, że członek posiadający grunty obowiązany jest wnieść je jako wkład do spółdzielni. Obowiązek ten mógł dotyczyć wszystkich posiadanych przez członków gruntów lub określonej ich części. Z kolei art. 98 tego aktu prawnego stwierdzał, że statut może zastrzegać, że członkom przysługuje prawo zatrzymania części gruntów na potrzeby ich gospodarstwa osobistego jako działek przyzagrodowych. W takim przypadku statut powinien określać wielkość działek i sposób ich wydzielania. Ponadto statut mógł zobowiązywać członków do wniesienia innych wkładów poza wkładami gruntowymi. Mogły nimi być np. budynki i urządzenia gospodarcze, inwentarz żywy i martwy, pasze, materiał siewny, urządzenia i narzędzia potrzebne do prowadzenia zakładów przetwórczych i usługowych (wkłady inwentarzowe) oraz pieniądze.

W związku z tym, że wniesienie wkładów gruntowych do spółdzielni powodowało z reguły likwidację gospodarstwa rolnego członka spółdzielni, przepisy prawne określały, że zdolny do pracy członek spółdzielni produkcyjnej miał prawo i obowiązek pracować w spółdzielni w zakresie ustalonym przez statut lub uchwałę. Przy pracach stanowiących zasadniczy przedmiot działalności gospodarczej, jak również w prowadzonych przez spółdzielnię zakładach przetwórczych i usługowych, mogli być zatrudnieni oprócz członków także domownicy członków, inne zaś osoby jedynie dorywczo dla zapobieżenia stratom gospodarczym. Spółdzielnia mogła zatrudniać czasowo lub na stałe osoby nie będące członkami ani domownikami członków przy wykonywaniu prac wymagających szczególnych kwalifikacji, jakich członkowie nie posiadali.

W okresie po II wojnie światowej nastąpił także rozwój Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Już w grudniu 1944 r. popierający PPR działacze wiejscy zorganizowali Zjazd Chłopski w Lublinie, podczas którego uchwalono „Orędzie do chłopów” i powołano organizację polityczno-gospodarczą pod nazwą: Związek Samopomocy Chłopskiej (ZSCh)⁶⁹. Do jej zadań należało m.in. zastępowanie

⁶⁹ *Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”* [online]. Info24 [dostęp: 2015-01-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.info24.org.pl/art_Samopomoc_Ch%C5%82opska.asp>.

dotychczasowych wiejskich spółdzielni nowym modelem spółdzielni zaopatrzenia i zbytu GS „Samopomoc Chłopska”. Ustawa z 1961 r. nie wprowadzała odrębnych regulacji dotyczących analizowanych spółdzielni. Jednak odnotować należy inne akty prawne uwzględniające swoistość GS „Samopomoc Chłopska”.

Przykładowo rozporządzenie Rady Ministrów z 15 sierpnia 1973 r. w sprawie zasad i trybu przekazania majątku spółdzielni zdrowia zrzeszonych w Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” wydziałom zdrowia i opieki społecznej prezydiów rad narodowych⁷⁰ określało, że nieruchomości i pozostały majątek spółdzielni zdrowia zrzeszonych w Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” położone na obszarach gmin, zwane dalej „majątkiem”, podlegają przekazaniu wydziałom zdrowia i opieki społecznej prezydiów powiatowych rad narodowych w trybie i na zasadach określonych w rozporządzeniu. Natomiast przekazany majątek spółdzielni zdrowia według wartości netto, z potrąceniem zapłaconych przez jednostki przejmujące zobowiązań i pokrytych przez nie kosztów likwidacji, Centrala Rolnicza Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” otrzyma na własność, jako równowartość, nieruchomości państwowe położone na obszarach gmin będące dotychczas w zarządzie i użytkowaniu spółdzielni zrzeszonych w Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

Odnosić należy także uchwały mające wpływ na funkcjonowanie spółdzielni. Przykładowo Uchwała Nr 183 Rady Ministrów z 9 listopada 1970 r. w sprawie zasad gospodarki finansowej organizacji spółdzielczych określała, że przez związki spółdzielcze rozumie się związki powiatowe, rejonowe, okręgowe, wojewódzkie, krajowe i centralne (centrale spółdzielcze). Przepisy uchwały nie dotyczyły rolniczych spółdzielni produkcyjnych ani ich związków.

Wiele branż spółdzielczości mogło liczyć na pomoc państwa⁷¹. Tytułem przykładu warto wskazać uchwałę Rady Ministrów Nr 208 z 12 października 1981 r. w sprawie ekonomicznych warunków i pomocy państwa w rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz utworzenia Funduszu Postępu Gospodarczego⁷². Uchwała określała zasady planowania działalności gospodarczo-finansowej spółdzielni zrzeszonych w Centralnym Związku Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych oraz zasady udzielania pomocy państwa dla tych spółdzielni. Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej miał przekazać Centralnemu Związkowi w terminie do 30 listopada każdego roku informacje określające: 1) warunki ekonomiczne działania spółdzielni (stawki bądź kwoty dotacji, bonifikat i ulg przy sprzedaży i zakupach) oraz warunki zaopatrzenia w środki produkcji; 2) wielkość lub wskaźniki dostaw przemysłowych środków

⁷⁰ Dz. U. z 1973 r. Nr 33, poz. 194.

⁷¹ K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 247 i n.

⁷² M. P. z 1981 r. Nr 28, poz. 252 ze zm.

produkcji centralnie dzielonych. Zaopatrzenie w drobne narzędzia i materiały, nie objęte centralnym rozdzielnictwem, spółdzielnie realizowały w sieci detalicznej w ramach zaopatrzenia rynku. Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej miał zapewnić nowo powstającym spółdzielniom przydziały niezbędnych maszyn rolniczych, sprzętu i środków transportowych na pierwsze wyposażenie (§ 3).

Spółdzielniom przysługiwały dotacje budżetowe m.in.: na wyrównanie różnicy między kosztem produkcji mieszanek pasz treściwych a obowiązującą ceną zbytu – w wysokości i na zasadach obowiązujących w przemyśle paszowym; wyrównanie różnicy między kosztem produkcji w przetwórstwie produktów rolniczych a obowiązującą ceną zbytu – w wysokości i na zasadach obowiązujących w przemyśle spożywczym; do usług rolniczych wykonywanych przez uprawnione do tej działalności spółdzielnie – w wysokości i na zasadach obowiązujących w jednostkach gospodarczych zrzeszonych w Centralnym Związku Kółek i Organizacji Rolniczych – Niezależnym Samorządnym Związku Zawodowym Rolników Indywidualnych; na częściowe sfinansowanie produkcyjnych środków trwałych niezbędnych do podjęcia zespołowej gospodarki, określonych przez Ministrów Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz Finansów na wniosek Zarządu Centralnego Związku. Poza tym rolnikom wnoszącym do spółdzielni wkłady w formie gruntów i innych nieruchomości bank mógł zawiesić na okres do lat pięciu spłatę kredytów bankowych wraz z odsetkami związanymi bezpośrednio z tymi wkładami.

Kolejnym aktem prawnym poświęconym spółdzielczości była ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze⁷³. Mimo wielu nowelizacji jest to akt nadal obowiązujący. W pierwotnej wersji spółdzielnia została zdefiniowana jako dobrowolne i samorządne zrzeszenie o nieograniczonej liczbie członków i zmiennym funduszu udziałowym, które prowadzi działalność gospodarczą, kierując się potrzebami zrzeszonych członków oraz założeniami określonymi w centralnych i terytorialnych planach społeczno-gospodarczych, jak również działalność społeczno-wychowawczą dla stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Kolejny przepis określał, że co prawda spółdzielnia prowadzi swoją działalność samodzielnie, jednak organy władzy zarówno terenowej, jak i administracji państwowej mogą wydawać wiążące spółdzielnię przepisy prawne i decyzje na podstawie i zakresie upoważnień przewidzianych w przepisach ustawowych.

Dla samodzielności ruchu spółdzielczego niekorzystna była regulacja normująca, że spółdzielnie muszą kierować się założeniami określonymi w cen-

⁷³ Dz. U. Nr 30, poz. 210 (dalej: ustawa Prawo spółdzielcze albo ustawa z 1982 r.).

tralnych i terytorialnych planach społeczno-gospodarczych. Poza tym właściwy organ administracji państwowej miał prawo nałożyć na spółdzielnię obowiązek wprowadzenia do planu spółdzielni zadania lub wyznaczyć zadania poza planem, jeżeli uznał to za niezbędne ze względu na potrzeby obrony kraju bądź w wypadku klęski żywiołowej (art. 71). Kolejny przepis stanowił, że jeżeli spółdzielnia podejmuje na podstawie umowy z organem administracji państwowej konieczną dla zaspokojenia niezbędnych potrzeb społecznych nierentowną działalność, organ ten obowiązany jest zapewnić jej wskazane w umowie środki finansowe i inne umożliwiające wykonanie tej działalności na zasadzie rentowności. Spółdzielnia mogła także otrzymać z budżetu dotacje na finansowanie produkcji wyrobów i świadczenia usług w wysokości ustalonej w ustawie budżetowej.

Warto wspomnieć także o kilku innych zasadach funkcjonowania spółdzielni zawartych w pierwotnej wersji ustawy z 1982 r. Otóż spółdzielnia zrzeszała się według swego wyboru w jednym z centralnych związków spółdzielczych, spełniającym funkcje rewizyjne, którego zakres działania odpowiada przedmiotowi działalności spółdzielni. Ponadto spółdzielnia mogła się zrzeszać w innych związkach spółdzielczych celem realizacji wspólnych zadań gospodarczych i społecznych. Właściwe rady narodowe i organy administracji państwowej współdziałały ze spółdzielniami w wykonywaniu ich zadań społeczno-gospodarczych. W świetle ustawy z 1982 r. po podpisaniu statutu zarząd lub komisja organizacyjna spółdzielni musiały wystąpić do właściwego centralnego związku z wnioskiem o wydanie oświadczenia o celowości założenia spółdzielni. Centralny związek wydawał stosowane oświadczenie po zasięgnięciu opinii odpowiedniego organu właściwej terenowej rady narodowej. Mógł wydania tego dokumentu odmówić, jeżeli z oceny możliwości gospodarczych zakładanej spółdzielni wynikało, że nie będzie ona w stanie realizować zamierzonych celów. O decyzji w sprawie wydania oświadczenia o celowości założenia spółdzielni centralny związek powinien powiadomić wnioskodawcę pisemnie najpóźniej w ciągu dwóch miesięcy od dnia złożenia wniosku. Decyzja odmowna powinna być zawierać uzasadnienie.

Ustawa z 1982 r. więcej uwagi poświęcała spółdzielniom rolniczym. Zawierała przepisy szczególne dla spółdzielni produkcji rolnej oraz spółdzielni kółek rolniczych. Do tych pierwszych zaliczone zostały rolnicze spółdzielnie produkcyjne, spółdzielnie specjalistyczne oraz inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną. Art. 138 zawierał następującą definicję rolniczej spółdzielni produkcyjnej: jej przedmiotem było prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego opartego na osobistej pracy członków. Obok tej działalności rolnicza spółdzielnia produkcyjna mogła prowadzić działalność wytwórczą i usługową w zakresie ustalonym w statucie. Przez wiele lat funkcjonowały w polskim systemie prawnym spółdzielnie specjalistyczne. Według art. 173 ustawy przedmiotem

ich działalności było prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego obejmującego określony rodzaj produkcji, w powiązaniu z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi członków, oraz współdziałanie w rozwijaniu wyspecjalizowanej produkcji rolnej w tych gospodarstwach. Członek obowiązany był wnieść wkład pieniężny w wysokości ustalonej w statucie. Mógł on przewidywać obowiązek wniesienia przez członka, jako wkładu, części posiadanych przez niego gruntów przydatnych dla zespołowego gospodarstwa rolnego.

Statut miał określać także zasady współdziałania między gospodarstwem zespołowym a indywidualnymi gospodarstwami członków. W szczególności powinien nakładać na członków obowiązek dokonywania określonych świadczeń w zakresie produkcji lub usług na rzecz gospodarstwa zespołowego oraz na spółdzielnię obowiązek współdziałania w organizowaniu w gospodarstwach członków określonych działów produkcji i udzielania pomocy członkom w specjalizacji ich gospodarstw, a także obowiązek odbioru wyprodukowanych w tych gospodarstwach produktów w zakresie związanym z działalnością spółdzielni. Statut powinien również określać ogólne zasady umów dotyczących dostarczania przez członków produktów rolnych wytworzonych w ich gospodarstwach lub świadczenia usług na rzecz spółdzielni.

Jako że w Polsce w latach 80. funkcjonowały obok PPGR oraz rolniczych spółdzielni produkcyjnych także gospodarstwa indywidualne, wprowadzenie takiego nowego rodzaju spółdzielni miało doprowadzić do współpracy pomiędzy rolnikami w ramach właśnie spółdzielni specjalistycznych. Co istotne, rolnik nadal miał prowadzić swoje gospodarstwo rolne, a członkostwo było dobrowolne i nie zawsze łączyło się z wniesieniem wkładu gruntowego. Spółdzielca z reguły miał wnieść wkład pieniężny, a ewentualnie statut mógł przewidywać obowiązek wniesienia przez członka, jako wkładu, części posiadanych przez niego gruntów przydatnych do prowadzenia zespołowego gospodarstwa rolnego. Cechą charakterystyczną tych podmiotów były relacje pomiędzy spółdzielnią a spółdzielcami: z jednej strony obowiązki spółdzielców wobec spółdzielni i zespołowego gospodarstwa rolnego, z drugiej – obowiązki spółdzielni względem gospodarstw rolnych spółdzielców, a także obowiązek odbioru wyprodukowanych w tych gospodarstwach produktów w zakresie związanym z działalnością spółdzielni. W zakresie konstrukcji są one podobne do obecnie funkcjonujących spółdzielczych grup producentów rolnych (odbioru produktów rolnych). Jednak jest też sporo różnic, co zostanie omówione dalej.

Ustawa Prawo spółdzielcze przewidywała także inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną. Art. 178 stanowił, że poza spółdzielniami wymienionymi w rozdziale 1 i 2 działu mogą być tworzone inne spółdzielnie, których podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego. Jeżeli w takich spółdzielniach członkowie – osoby fizyczne mają

według statutu wynikający z członkostwa obowiązek wnoszenia w całości lub w części wkładów gruntowych i pieniężnych oraz pracy w spółdzielni, to – w braku odmiennych postanowień statutowych – stosuje się do nich odpowiednio przepisy art. 142-172 i odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Statut może w szczególności przewidywać odpowiednie stosowanie wyłącznie przepisów art. 147-154 i odpowiednich przepisów kodeksu cywilnego dotyczących rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a w pozostałym zakresie – przepisów części I tytułu I działu VII i przepisów prawa pracy. Dotyczyło to zwłaszcza tworzonych z inicjatywy kółek rolniczych spółdzielni zrzeszających osoby fizyczne.

W kwestii spółdzielni kółek rolniczych (usług rolniczych) ustawa z 16 września 1982 r. stanowiła, że przedmiotem ich działalności gospodarczej (usług rolniczych) jest świadczenie usług dla rolnictwa i innych rodzajów usług wynikających z potrzeb środowiska wiejskiego. Spółdzielnia mogła również zajmować się wytwarzaniem środków i materiałów dla rolnictwa, przetwórstwem rolnym i produkcją rolną (prowadzeniem gospodarstwa rolnego). W przypadku gdy spółdzielnia zrzeszała obok osób prawnych również osoby fizyczne i zajmowała się produkcją rolną (prowadzeniem gospodarstwa rolnego), a jej członkowie – osoby fizyczne mieli według statutu wynikający z członkostwa obowiązek wnoszenia w całości lub w części wkładów gruntowych i pieniężnych, to w braku odmiennych postanowień statutowych stosowało się do nich odpowiednio przepisy art. 142-154 i odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

Po 1989 r., czyli po transformacji ustrojowej, wiele spółdzielni zostało zlikwidowanych, a rola spółdzielczości w obsłudze wsi i rolnictwa uległa osłabieniu. Rolnicy postrzegali spółdzielczość jako relikwyt poprzedniej epoki. Poza tym na rozwój spółdzielczości bardzo negatywnie wpłynęło uchwalenie ustawy z 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielni⁷⁴. Jej wejście w życie doprowadziło do upadku wielu spółdzielni, gdyż postawiła ona w stan likwidacji wszystkie związki spółdzielcze, jak również niektóre spółdzielnie osób prawnych i fizycznych. Zakazała także spółdzielniom na okres kilku lat zrzeszania się, co naruszało Konstytucję. Potwierdził to Trybunał Konstytucyjny w 1991 r., uznając, że przepis art. 19 ust. 1 ustawy z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości w zakresie uniemożliwiającym dobrowolne zrzeszanie się spółdzielni do czasu ustawowego nowego uregulowania Prawa spółdzielczego jest niezgodny z art. 84 ust. 1 i 2 Konstytucji RP⁷⁵. Ustawa została jednak zmieniona dopiero w 1994 r. W czasie czterech lat jej obowiązywania doszło do znacznych zmian w sektorze spół-

⁷⁴ Dz. U. Nr 6, poz. 36 z późn. zm.

⁷⁵ Wyrok TK K 6/90, OTK 1991, nr 1, poz. 1; H. Cioch, *Prawo...*, s. 21 i n.

dzielczym, które doprowadziły do regresu ruchu spółdzielczego. W efekcie, według Spółdzielczego Instytutu Badawczego, zlikwidowano ponad 3 tys. spółdzielni, z czego 20% z sektora rolniczego⁷⁶.

Likwidatorów centralnych związków spółdzielczych wyznaczał Minister Finansów, a likwidatorów pozostałych związków oraz likwidowanych spółdzielni z upoważnienia Ministra Finansów – Dyrektorzy Izb Skarbowych. Likwidacji podlegały także Centralny Związek Spółdzielni Inwalidów i Centralny Związek Spółdzielni Niewidomych, z tym że likwidatora niezwłocznie po wejściu w życie tej ustawy wyznaczył Minister Pracy i Polityki Społecznej, a likwidatora Centralnego Związku Spółdzielni Rękodzieła Ludowego i Artystycznego „Cepelia” – Minister Kultury i Sztuki⁷⁷.

Nowelizacja omawianego aktu prawnego, czyli ustawa z 30 sierpnia 1991 r. o waloryzacji udziałów członkowskich w spółdzielniach i zmianie niektórych ustaw⁷⁸, dopuściła możliwość przekazania majątku likwidowanego Centralnego Związku Spółdzielni Ogrodniczych i Pszczelarskich na rzecz spółki z o.o. lub spółki akcyjnej założonej przez spółdzielnie zrzeszone w tej centrali. Przepisy przewidywały możliwość przekazania majątku odpłatnie lub nieodpłatnie, pod warunkiem przejęcia zobowiązań. Z kolei składniki o charakterze nieprodukcyjnym mogły być przekazywane nowo utworzonym związkom rewizyjnym. Na wypadek sprzedaży majątku osobom trzecim przewidziano na rzecz spółdzielni zrzeszonych w tym związku prawo pierwokupu po cenie ewidencyjnej⁷⁹.

Takie same prawa ustanowiono na rzecz byłych spółdzielni (członków tego związku) w przypadku sprzedaży majątku przez spółdzielnię pracy, która uzyskała go od likwidatora nieodpłatnie. Ustawa dopuściła ponadto możliwość podziału spółdzielni na wniosek jej członków, zakazywała spółdzielniom zrzeszania się w organizacjach spółdzielczych, jak również pod sankcją ustawowej likwidacji obligowała spółdzielnie do przeprowadzenia wyborów do organów ustawowych⁸⁰.

W 1994 r. uchwalono kolejną zmianę ustawy Prawo spółdzielcze⁸¹, naprawiając pewne błędy poprzedniej regulacji. Wprowadzono nową definicję spółdzielni, a majątek spółdzielni przestał być traktowany jako niepodzielna własność grupowa, ale stał się własnością prywatną jej członków. Zmianie uległy zasady postępowania wewnątrzspółdzielczego, organizacji spółdzielni, jej or-

⁷⁶ J. Mroczek, *Transformacja polskiego sektora spółdzielczego na tle wybranych krajów postsojalistycznych*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 3, s. 77-86.

⁷⁷ H. Cioch, *Prawo...*, s. 21 i n.

⁷⁸ Dz. U. Nr 83, poz. 373 z późn. zm.

⁷⁹ H. Cioch, *Prawo...*, s. 21 i n.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Ustawa o zmianie ustawy – Prawo spółdzielcze oraz zmianie niektórych innych ustaw. Weeszła w życie 26 września 1994 r. (Dz. U. Nr 90, poz. 419).

ganów, lustracji, postępowania likwidacyjnego⁸². Wiele zmian odnosiło się także do rolniczej spółdzielni produkcyjnej.

Nowelizacja ta została przez ruch spółdzielczy przyjęta pozytywnie⁸³. Na podstawie ustawy zmieniona została także ustawa z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa w zakresie przyznania prawa pierwszeństwa nabycia nieruchomości bez przetargu. Przysługuje ono m.in. spółdzielni produkcji rolnej do użytkowanych przez nią nieruchomości rolnych przed dniem 31 grudnia 1993 r. Poza tym ustawa umożliwiła spółdzielniom produkcji rolnej, które użytkowały nieruchomości rolne przed dniem 31 grudnia 1993 r., zawarcie bez przetargu umowy dzierżawy, o ile złożą wnioski o ich wydzierżawienie.

W kolejnych latach następowały dalsze zmiany ustawy Prawo spółdzielcze. Nie wpłynęły one jednak już tak istotnie na system spółdzielczy w Polsce. Dla rozwoju spółdzielczości rolniczej ważna była nowelizacja wprowadzająca uproszczenia w zakresie zakładania spółdzielni celem powołania spółdzielczej grupy producentów rolnych. Sejm 25 lipca 2008 r. uchwalił zmianę do ustawy Prawo spółdzielcze⁸⁴, w świetle której osoby fizyczne oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej mogą powołać do istnienia spółdzielnię, której liczba założycieli nie może być mniejsza od pięciu, ale tylko w sytuacji, gdy podmiot ten jest tworzony wyłącznie w celu organizowania się w grupy producentów rolnych albo wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw.

Nowela wprowadziła także uproszczenia w zakresie funkcjonowania, odnoszące się do działania rady nadzorczej. W spółdzielczych grupach producentów rolnych oraz w spółdzielni produkcji rolnej, w której liczba członków nie przekracza dziesięciu, nie powołuje się rady, o ile statut nie stanowi inaczej. W tym przypadku kompetencje rady wykonuje walne zgromadzenie członków. Wspomniane zmiany ustawy Prawo spółdzielcze związane były z funkcjonowaniem grup producentów i wprowadzeniem ułatwień w zakresie wyboru spółdzielni jako formy prawnej ich tworzenia.

W tym miejscu warto także wskazać na zmiany ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych, które wpłynęły na zakładanie i funkcjonowanie spółdzielczych grup producentów rolnych. Modyfikacje nastąpiły m.in. w odniesieniu do podmiotów, które mogą tworzyć grupę. Pierwotna wersja omawianej ustawy z 2000 r. przewidywała tworzenie grup tylko przez oso-

⁸² Szerzej na temat nowelizacji zob. H. Cioch, *Prawo...*, s. 22 i n.

⁸³ H. Cioch, *Prawo...*, s. 23 i n.; zob. szerzej K. Pietrzykowski, *Prawo spółdzielcze. Komentarz do zmienionych przepisów*, Warszawa 1995, s. 5 i n.

⁸⁴ Dz. U. Nr 163, poz. 1014.

by fizyczne. Nowelizacja tego aktu prawnego z 18 czerwca 2004 r.⁸⁵ poszerzyła krąg podmiotów, które mogą tworzyć grupy, o osoby prawne (w tym spółdzielnie) prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych. Takie rozwiązanie umożliwiło członkostwo w grupach np. rolniczym spółdzielniom produkcyjnym. Okazało się jednak, że utworzenie grupy przez istniejące spółdzielnie nadal napotykało na bariery prawne. Spółdzielnie działające na wsi prowadzą z reguły wielokierunkową działalność, a ich członkami są również osoby nie będące producentami rolnymi. Przesłanki wynikające z ustawy o grupach producentów wymagały długotrwałych i kosztownych zmian w spółdzielni, a w niektórych przypadkach wręcz uniemożliwiały uzyskanie przez niektóre z nich statusu grupy producentów rolnych.

Dlatego dla spółdzielni istotne było uchwalenie przez Sejm 15 grudnia 2006 r. ustawy o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw⁸⁶. Wprowadziła ona pewne udogodnienia w zakresie tworzenia grup przez spółdzielnie, uwzględniając postulaty praktyków w tym zakresie. Chodzi mianowicie o prowadzenie przez spółdzielnię działalności właściwej dla grupy producentów rolnych, jeśli w jej skład wchodzi co najmniej pięciu producentów jednego produktu lub grupy produktów, którzy spełniają wymagania określone dla członków tworzących grupę producentów rolnych oraz zostały spełnione inne przesłanki określone w art. 3a ustawy. Ustawodawca na mocy ustawy z 15 grudnia 2006 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw słusznie wprowadził prawno-finansowe instrumenty, które mają przyczynić się do zakładania grup producentów rolnych. Zwolnione zostały od podatku od nieruchomości budynki i budowle zajęte przez grupę producentów rolnych, która spełniała przesłanki określone w ustawie. Zmiany nastąpiły także w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych. Zwolnione od podatków zostały dochody grupy producentów rolnych pochodzące ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona, wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków, o ile spełnione są dodatkowe przesłanki określone w ustawie.

⁸⁵ Dz. U. z 2004 r. Nr 162, poz. 1694.

⁸⁶ Dz. U. Nr 251, poz. 1847.

Pojęcie spółdzielni rolniczych, przedmiot ich działalności oraz kryteria wyodrębniania

5.1. Pojęcie i przedmiot działalności spółdzielni

Według ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Co należy podkreślić, art. 1 tego aktu prawnego stanowi, że spółdzielnia może prowadzić także działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska.

Podstawową cechą spółdzielni jest nieograniczona liczba członków i ich współdziałanie w sposób zorganizowany dla osiągnięcia wspólnego celu¹. Jak podkreśla K. Pietrzykowski, etymologii terminu „spółdzielnia” należy poszukiwać właśnie we współdziałaniu. Dawniej w języku polskim spółdzielnia była określana jako „współdzielnie” albo „kooperatywa” (od łacińskiego *cooperatio*, czyli współdziałanie)². Spółdzielnie są organizacjami, do których przynależność jest dobrowolna – dostępnymi dla wszystkich spełniających warunki określone w przepisach i statucie, bez dyskryminowania z powodu płci, statusu społecznego, rasy, przekonań politycznych czy religii³.

¹ K. Kwapisz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 16-17.

² Tak: K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 503; K. Boczar, *Spółdzielczość...*, s. 16-17.

³ Na temat pojęcia spółdzielni zob. też np. K. Pietrzykowski, *Spółdzielnia a spółka handlowa*, PUG 1991, nr 6, s. 65 i n.; P. Bielski, *Zasady stosowania kodeksu cywilnego w sprawach ze stosunków prawnych spółki handlowej i spółdzielni*, „Pr. Spółtek” 2010, nr 10, s. 38 i n.; idem, *Spółdzielnia jako przedsiębiorca rejestrowy*, „GSP” 2000 nr 2, s. 73 i n.; A. Stefaniak, *Prawo spółdzielcze. Ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych. Komentarz*, SIP LEX 2014.

Jak słusznie zauważa R. Bierzanek, zasada wspólnoty członkowskiej nakazuje traktować spółdzielnię jako zwartą grupę społeczną, żywo zainteresowaną docenieniem wartości indywidualnej poszczególnych członków. Przeciwnością zasady wspólnoty członkowskiej jest zasada luźnego zrzeszania osób, np. w spółkach kapitałowych. W takich organizacjach interesy i cechy indywidualne poszczególnych członków nie są przedmiotem ich zainteresowania. W spółkach nie stawia się żadnych przeszkód cesji praw członkowskich, z reguły sprzedaży udziałów, czy przechodzeniu członkostwa w drodze dziedziczenia⁴.

Dla dalszych rozważań istotne jest wskazanie dwóch teoretycznych koncepcji spółdzielczości: teorii umowy i teorii korporacyjnej⁵. Według tej pierwszej charakter stosunków wewnątrzspółdzielczych należy tłumaczyć wyłącznie w kategoriach cywilistycznych. Druga natomiast wskazuje na swoistość wspomnianych stosunków, których nie można interpretować w sposób właściwy dla prawa cywilnego⁶. W doktrynie i w orzecznictwie przeważa obecnie teoria umowy⁷, co zostanie jeszcze omówione w dalszych rozważaniach. Jak podkreśla K. Pietrzykowski, przepisy kodeksu cywilnego w kwestiach nieuregulowanych w ustawie Prawo spółdzielcze z reguły stosuje się wprost⁸. Zastosowanie mają także niemal wszystkie przepisy księgi pierwszej (a więc części ogólnej) kodeksu cywilnego oraz liczne przepisy trzech kolejnych ksiąg (prawo rzeczowe, prawo zobowiązań i prawo spadkowe)⁹. Sąd Apelacyjny w Poznaniu, w wyroku z 8 lutego 2012 r.¹⁰, uznał, że „cywilnoprawne stosunki spółdzielcze są regulowane, jeżeli co innego nie wynika z prawa spółdzielczego, przez przepisy prawa cywilnego. W szczególności uchwały organów spółdzielni rodzące skutki cywilnoprawne podlegają – jako czynności prawne – odpowiednim przepisom zawartym w kodeksie cywilnym”.

Cechą charakterystyczną spółdzielni w świetle ustawowej definicji jest prowadzenie działalności gospodarczej. Obligatoryjność tego warunku odróżnia ją np. od stowarzyszenia (które może, ale nie musi prowadzić działalności gospodarczej). Podkreślił to Sąd Apelacyjny w Gdańsku w orzeczeniu z 12 października 1994 r., uznając że „działalność gospodarcza odróżnia spółdzielnie od

⁴ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 21.

⁵ Tak: K. Pierzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 489.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Tak: K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 522 i n.; M. Gersdorf, w: M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze, Komentarz*, Warszawa 1985, s. 26; A. Miączyński, *Ochrona praw członka spółdzielni*, ZNUJ 1981, Prace prawnicze, nr 98, s. 27; K. Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie...*, s. 100-102; Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 157-158.

⁸ Zob. wyr. SN z 17 września 2008 r., III CSK 79/08, MoS 2009, nr 2, s. 36.

⁹ Tak: K. Pierzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, w: *System...*, s. 278.

¹⁰ I ACa 1154/11, LEX nr 1133335.

innych organizacji o charakterze zrzeszeniowym. Prowadzenie jej mieści się w ustawowej definicji spółdzielni, zawartej w art. 1 § 1 prawa spółdzielczego, a odniesieniu do spółdzielni kółek rolniczych – także w art. 180 § 1 i 2 prawa spółdzielczego”. Zdaniem Sądu uchwała walnego zgromadzenia spółdzielni o zawieszeniu działalności gospodarczej na czas nieograniczony godzi w istotę i cel spółdzielni jako osoby prawnej oraz może prowadzić do jej likwidacji. Nie jest zatem zgodna z przepisem art. 1 prawa spółdzielczego¹¹.

Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej¹² stanowi, że działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły. Rozporządzenie Rady Ministrów z 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)¹³ wskazuje, że działalność ma miejsce wówczas, gdy elementy takie jak: wyposażenie, siła robocza, technologia produkcji, sieci informacyjne lub produkty są powiązane w celu wytworzenia określonego wyrobu lub wykonania usługi. Działalność charakteryzowana jest przez produkty wejściowe (wyroby lub usługi), proces technologiczny oraz przez produkty wyjściowe. Spółdzielnie są podmiotami, które zaangażowane są zarówno w działalność wytwórczą, budowlaną, jak i handlową czy usługową. Działalność wytwórcza to działalność, w wyniku której powstają nowe wyroby, w tym również sprzedaż wyrobów własnej produkcji. Tak orzekł wojewódzki Sąd Administracyjny we Wrocławiu w wyroku z 28 lutego 2013 r.¹⁴ Przykładem spółdzielni wytwórczych są spółdzielnie mleczarskie czy inne przetwórcze (dział: produkcja artykułów spożywczych).

Wiele spółdzielni zajmuje się handlem, np. spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” czy spółdzielcze grupy producentów rolnych. Sprzedaż hurtowa i detaliczna są końcowymi etapami dystrybucji towarów. Sprzedaż bez przetwarzania według PKD obejmuje czynności podstawowe (lub manipulacyjne) związane z handlem, np. sortowanie, klasyfikowanie i składanie wyrobów, mieszanie (łączenie) wyrobów, butelkowanie (poprzedzone lub nie myciem butelek), pakowanie, dzielenie na mniejsze partie i przepakowywanie towarów w celu dystrybucji w mniejszych partiach, przechowywanie (nawet mrożonych lub chłodzonych) wyrobów, czyszczenie i suszenie produktów rolnych itp.¹⁵

Przepisy polskie nie wprowadzają zastrzeżenia, że spółdzielnia, prowadząc działalność gospodarczą, musi nabywać np. produkty rolne tylko od członków

¹¹ OSA 1995, nr 2, s. 7.

¹² T.j. Dz. U z 2015 r. poz. 584 ze zm.

¹³ Dz. U. z 2007 r. Nr 251, poz. 1885, zał.

¹⁴ II SA/Wr 40/13, Legalis Nr 685671.

¹⁵ Szerzej zob. A. Powałowski, *Komentarz do art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, red. A. Powałowski, SIP LEX 2007.

spółdzielni czy zatrudniać tylko członków spółdzielni. W większości systemów prawnych nie ma już takiej reguły, choć odnotować należy ograniczenia w zakresie transakcji z osobami trzecimi¹⁶. Czasami konieczne jest odpowiednie postanowienie w statucie spółdzielni (jest tak np. w systemie niemieckim).

Polska definicja spółdzielni nie wskazuje, w jaki sposób ma ona działać na rzecz członków. Ustawodawca zapisał tylko, że w interesie swoich członków prowadzi ona wspólną działalność gospodarczą. Według słownika języka polskiego PWN „interes” oznacza „pożytek, korzyść, przedsięwzięcie przynoszące korzyść materialną”¹⁷. Realizacja celu spółdzielni może nastąpić przez wsparcie prowadzonej przez członka działalności gospodarczej, co prowadzi do zwiększenia przychodów czy zmniejszenia kosztów¹⁸. Przykładowo dochody z działalności spółdzielcy wzrosną, jeżeli spółdzielnia zwiększy odbiór jego produktów rolnych po wysokich cenach. Zmniejszenie wydatków ma miejsce, gdy np. spółdzielcza grupa producentów rolnych zaoferuje tańsze środki produkcji czy też bank spółdzielczy – tańszy kredyt. Może to być także wsparcie gospodarstw domowych członków, np. możliwość nabycia tańszych środków spożywczych, mieszkania czy uzyskania kredytu¹⁹. Co istotne, ustawa nie wyklucza tzw. poparcia pośredniego w przypadku spółdzielni, które jest jednak charakterystyczne dla spółek prawa handlowego. Polega ono na dążeniu przede wszystkim do zysku, który jest następnie dzielony pomiędzy członków²⁰.

Zdaniem K. Pietrzykowskiego sama lektura art. 1 ustawy Prawo spółdzielcze – poza wskazaniem, że celem spółdzielni jest prowadzenie wspólnej działalności gospodarczej – w oderwaniu od dalszych przepisów tej ustawy nie pozwala w istocie na precyzyjne odróżnienie spółdzielni od spółek handlowych²¹. Autor podkreśla, że cele spółdzielni były bardziej precyzyjnie określone w ustawie z 1920 r. celem obligatoryjnym było podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa, fakultatywnym zaś – podniesienie poziomu kulturalnego członków. Takie sformułowania w ustawie pozwalały na wyraźne odróżnienie celu spółdzielni od spółek handlowych²². K. Pietrzykowski wskazuje także, że spółki handlowe są w zasadzie nastawione na osiągnięcie i maksymalizację zysku. Tymczasem w spółdzielniach zysk (nadwyżka bilansowa) nie powinien być celem samym w sobie, ale tylko środkiem do realizacji innych, wyżej wskazanych celów²³.

¹⁶ Zob. np. przepisy o spółdzielni rolniczej zawarte we francuskim *Code Rural*.

¹⁷ *Interes* [online]. PWN [dostęp: 2012-03-09]. Dostępny w Internecie: <<http://sjp.pwn.pl/slowniki/interes.html>>.

¹⁸ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 51

¹⁹ *Ibidem*, s. 52.

²⁰ K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 293 i n.

²¹ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 75

²² K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni ...*, s. 293 i n.

²³ *Ibidem*.

Natomiast P. Zakrzewski podkreśla, że występujące obecnie w przepisach ustawy Prawo spółdzielcze (art. 1) ujęcie celu jest nieprecyzyjne i trudno ustalić, czemu miało służyć. Został on określony bardzo ogólnie, duże znaczenie więc ma statut. Może on wskazywać, że aktywność spółdzielni będzie się koncentrowała na oferowaniu spółdzielcom określonych usług czy świadczeń²⁴. Warto odnieść się także do opinii H. Ciocha, który podkreśla, że definicja spółdzielni z ustawy z 1982 r. różni się zasadniczo od tej przyjętej przez Międzynarodowy Kongres Spółdzielczy²⁵. Zdaniem tego autora „działalność gospodarcza prowadzona przez spółdzielnie służy do zaspokajania potrzeb i interesów ekonomicznych członków spółdzielni. Niekoniecznie jednak, jak ma to miejsce w odniesieniu do spółki prawa handlowego, będzie to działalność *stricte* zarobkowa, a więc zmierzająca do osiągania zysków ekonomicznych”. Nie można zatem powiedzieć, w opinii H. Ciocha, że w każdym przypadku spółdzielnia jest klasycznym przedsiębiorcą, tak jak spółki prawa handlowego czy spółki osobowe²⁶.

Z reguły spółdzielnie prowadzą swoją działalność głównie na rzecz członków, jako np. dostawców, konsumentów czy użytkowników towarów lub usług. W wykonywaniu swojej działalności opierają się przede wszystkim na świadczeniu pracy przez członków lub na wniesionych przez nich wkładach dóbr lub usług. Dążeniem tych podmiotów gospodarczych jest bowiem m.in. zapewnienie pracy lub wymiana, sprzedaż towarów i usług między spółdzielnią a jej członkami dzięki zawieraniu umów członkowskich, które są możliwie jak najkorzystniejsze dla spółdzielców. Spółdzielnia może, w świetle polskich przepisów, dążyć także do uzyskania wysokiego zysku. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu do wyroku z 7 maja 1997 r. uznał, że spółdzielnia jest podmiotem gospodarczym, nastawionym na osiąganie zysku w interesie swych członków. Mogą oni uczestniczyć w podziale nadwyżki bilansowej (o ile zostanie rzeczywiście osiągnięta) w formie otrzymywania tzw. dywidendy, czyli oprocentowania udziałów. Co więcej, wniesienie nadobowiązkowych (dodatkowych) udziałów, do czego każdy członek ma prawo, zwiększa rozmiar korzyści, jakie członek ten może osiągnąć, a ściślej mówiąc – jakich może oczekiwać²⁷.

Zagadnienie prowadzenia przez spółdzielnię działalności gospodarczej trzeba rozpatrywać w kontekście podstawowych cech tej ostatniej, czyli zarobkowego charakteru, zorganizowania oraz ciągłości aktywności. Należy jednak podkreślić, że ustawodawca nie precyzuje, co należy rozumieć pod pojęciem działalności zarobkowej. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu do wyroku z 4 listopa-

²⁴ P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 75.

²⁵ H. Cioch, *Prawo spółdzielcze...*, s. 48 i n.

²⁶ *Ibidem*, s. 48 i n.

²⁷ II CKN 88/97, *Legalis* nr 31109, OSNC 1997 nr 11, poz. 174, s. 46.

da 2014 r.²⁸ stwierdził, że „w judykaturze i piśmiennictwie przyjmuje się zgod-
nie, że działalność jest zarobkowa, jeżeli jest prowadzona w celu osiągnięcia
dochodu (zarobku), rozumianego jako nadwyżka przychodów nad poniesiony-
mi kosztami”. Sąd także podkreślił, że z zarobkowym charakterem działalności
wiąże się uczestnictwo w obrocie gospodarczym. Wymaganie to spełnione jest
wówczas, gdy działalność gospodarcza realizowana jest przez odpłatne (ekwi-
walentne) świadczenia wzajemne spełniane w ramach obrotu gospodarczego²⁹.

Znaczenie ma subiektywne przekonanie danego podmiotu, że wykonywanie
określonej działalności prowadzi do osiągnięcia zarobku³⁰. Co istotne, przyno-
szenie strat (zarówno przejściowo, jak i w dłuższych okresach) nie pozbawia
działalności statusu gospodarczej³¹. Cechy działalności gospodarczej należy
wyraźnie odróżnić od dochodowości działalności gospodarczej³². Co więcej,
także działanie bez zamiaru osiągnięcia zysku, a jedynie dla uzyskania wpły-
wów na pokrycie prowadzonej działalności, nie pozbawia automatycznie pro-
wadzonej działalności charakteru gospodarczego. Tak orzekł Sąd Najwyższy
w wyroku z 3 października 2014 r.³³ Warto dodać, że SN uznał również, że
podmiot gospodarczy może podejmować zarówno czynności związane z pro-
wadzeniem działalności gospodarczej, jak i czynności nie związane z prowa-
dzeniem takiej aktywności. Czynności podejmowane przez podmiot prowadzą-
cy działalność gospodarczą wchodzą, zdaniem sądu, w zakres jego działalności
gospodarczej, jeżeli pozostają w funkcjonalnym związku z tą działalnością,
w szczególności podejmowane są dla realizacji zadań związanych z przedmio-
tem działania tego podmiotu³⁴.

Nie ulega wątpliwości, że spółdzielnie co do zasady prowadzą zarobkową
działalność gospodarczą w świetle ustawy o swobodzie działalności gospodar-
czej – dążą do uzyskania dochodów. Na przykład spółdzielcze grupy producen-
tów rolnych dążą do wysokich przychodów ze sprzedaży produktów rolnych,

²⁸ I UK 103/14, LEX nr 1544222.

²⁹ Ibidem.

³⁰ A. Rzetecka-Gil, *Ustawa o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne*, Warszawa 2009, s. 80; M. Sieradzka, M. Zdyb, *Komentarz do art. 2 usta-
wy o swobodzie działalności gospodarczej*, SIP LEX 2013, zob. też M. Eteł, *Pojęcie przedsiębiorcy
w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012, s. 179 i n.

³¹ Zob. uchwała SN z 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSNC 1993, nr 5, poz. 79.

³² A. Wasilewski, *Pojęcie działalności gospodarczej na gruncie prawa polskiego. Dylemat
interpretacyjny*, w: *Gospodarka – Administracja – Samorząd terytorialny. Praca poświęcona 45-leciu
pracy twórczej Profesor Teresy Rabskiej*, red. H. Olszewski, B. Popowska, Poznań 1997, s. 543.

³³ V CSK 630/13, LEX nr 1509115. Tak też uzasadnienia: uchwała składu siedmiu sędziów
Sądu Najwyższego z 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNCP 1992, nr 2, poz. 17, z dnia 6 grudnia
1991 r. III CZP 117/91, OSNCP 1992, z. 5, poz. 65.

³⁴ Tak wyr. SN z 3 października 2014 r. V CSK 630/13, LEX nr 1509115. Na temat działalności
gospodarczej jako zajęcia zarobkowego zob. szerzej M. A. Waligórski, *Działalność gospodarcza
w ujęciu prawa administracyjnego*, Poznań 2006, s. 17 i n.

ale z reguły nie do maksymalizacji zysków. Natomiast Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne dążą najczęściej do wysokiego dochodu, gdyż członkowie są ich pracownikami, którzy wynagradzani są za pracę w formie udziału w dochodzie podzielnym, stosownie do wkładu ich pracy. Inaczej jest już w spółdzielniach mleczarskich. Spółdzielcy otrzymują z reguły wyższą cenę mleka niż osoby trzecie sprzedające surowiec do mleczarni. Cechą tego rodzaju spółdzielni jest bowiem zawieranie korzystnych umów z członkami. Niemniej istotna jest także nadwyżka bilansowa, która z reguły przeznaczana jest na modernizację działalności przetwórczej. W niektórych mleczarniach podlega ona podziałowi pomiędzy członków – producentów mleka.

Podobnie niewielki z reguły zysk występuje w spółdzielniach socjalnych. Głównym celem tych podmiotów jest zapewnienie pracy członkom, osobom z reguły wykluczonym i niepełnosprawnym. Niemniej sama spółdzielnia działa dla osiągnięcia przychodu. Od tej zasady są wyjątki. Art. 8 ustawy o spółdzielni socjalnej stwierdza, że statutowa działalność spółdzielni socjalnej, w części obejmującej działalność w zakresie społecznej i zawodowej reintegracji oraz działalność, o której mowa w art. 2 ust. 3, nie jest działalnością gospodarczą w rozumieniu przepisów ustawy z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej i może być prowadzona jako statutowa działalność odpłatna lub działalność nieodpłatna. Do statutowej działalności odpłatnej stosuje się odpowiednio przepisy art. 8 oraz art. 9 ust. 1 i 2 ustawy z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie³⁵.

Problem z zarobkowym charakterem występuje w spółdzielniach mieszkaniowych. Działalność spółdzielni mieszkaniowej dostosowana jest do jej specyficznych zadań. Choć nie jest ona prowadzona w celu zarobkowym, lecz podporządkowana nadrzędnej zasadzie gospodarności, mieści się w pojęciu działalności gospodarczej. Tak orzekł Sąd Najwyższy w wyroku z 8 listopada 2012 r.³⁶, a także Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 26 maja 2014 r.³⁷ Zdaniem K. Pietrzykowskiego nie ulega wątpliwości, że spółdzielnia mieszkaniowa prowadzi działalność bezwynikową, która w konsekwencji nie ma charakteru zarobkowego. Mimo braku tej cechy należy przyjąć, że prowadzi ona działalność gospodarczą, jednak ograniczoną do bezpośredniej realizacji swoich celów³⁸.

Drugą cechą działalności gospodarczej jest jej zorganizowanie. W literaturze wskazuje się na czynności zmierzające do jej podjęcia i wykonywania³⁹. Zorganizowanie jako cecha działalności gospodarczej oznacza, że jej wykony-

³⁵ T.j. Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536 ze zm.

³⁶ I CSK 199/12, LEX nr 1254613.

³⁷ I ACa 1629/13, LEX nr 1504523.

³⁸ Tak: K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 278.

³⁹ M. Sieradzka, M. Zdyb, *Komentarz...*, op. cit.

wanie jest zaplanowane pod względem prawnym i faktycznym. Istotny jest także formalny i materialny aspekt tego procesu⁴⁰. Ten pierwszy obejmuje rejestrację, zgłoszenia podatkowe i statystyczne, obowiązki związane z ubezpieczeniem społecznym. Ten drugi to np. czynności organizacyjne w zakresie uzyskania środków finansowych na podjęcie działalności gospodarczej, zatrudnienie pracowników, zakup nieruchomości czy zawarcie umowy najmu lub dzierżawy⁴¹. Warto odwołać się także do wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 30 października 2014 r.⁴² Sąd ten uznał, że formalne zorganizowanie działalności gospodarczej należy rozumieć jako prawnie określony zakres obowiązków związanych z wykonywaną działalnością gospodarczą. Zdaniem Sądu należy tutaj zaliczyć rejestrację działalności gospodarczej, zgłoszenia podatkowe oraz statystyczne, obowiązki związane z ubezpieczeniem społecznym, konieczność prowadzenia działalności gospodarczej w określonej formie organizacyjno-prawnej. Natomiast jeśli chodzi o warunki materialne, to wymienia się listę czynności organizacyjnych w zakresie uzyskania środków finansowych na podjęcie działalności gospodarczej, zatrudnienia pracowników, wynajęcia czy też zakupu lokalu. Słusznie podkreślił Sąd Apelacyjny, że prowadzenie działalności gospodarczej to przecież proces polegający na stworzeniu odpowiednich warunków do jej wykonywania, a nie tylko faktyczne jej wykonywanie⁴³. Jak trafnie zauważył Z. Niedbała w głosie do wyroku SN z dnia 7 maja 1997 r., „prowadzenie działalności gospodarczej przez spółdzielnie bez względu na jej przedmioty wymaga dysponowania przez ten podmiot niezbędnym substratem majątkowym – czy to pieniężnym, czy też rzeczowym⁴⁴”.

Również trzecia cecha działalności gospodarczej jest spełniona w przypadku działalności spółdzielni – wykonywanie działalności w sposób ciągły. Przesłanka ta ma na celu wyeliminowanie z pojęcia działalności gospodarczej przedsięwzięć jednorazowych (względnie podejmowanych sporadycznie)⁴⁵. Ciągłość potwierdza zamiar podmiotu podejmującego działalność gospodarczą. Nie byłby on skłonny dokonywać na etapie organizowania wielu czynności legalizujących działalność gospodarczą i przygotowujących ją, gdyby miała ona mieć wymiar jedynie incydentalny⁴⁶. Jest to szczególnie widoczne podczas etapu organizowania spółdzielni prowadzących działalność rolniczą, gdyż łączy się

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² III AUa 110/14, LEX nr 1682899.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Z. Niedbała, *Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 1997 r.*, II CKN 88/97, LEX.

⁴⁵ Wyr. Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 30 października 2014 r. Tak: M. Szydło, *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005.

⁴⁶ *Komentarz do art. 2 ustawy o swobodzie...*, op. cit.

to z wnoszeniem wkładów gruntowych czy innych składników niezbędnych do jej wykonywania.

W kontekście działalności gospodarczej należy wspomnieć o konsekwencjach nieprowadzenia takiej aktywności przez spółdzielnie określone w art. 114 § 1 pkt 3 oraz 115 ustawy Prawo spółdzielcze. Taki stan rzeczy trwający co najmniej rok (spółdzielnia co najmniej od roku nie prowadzi działalności gospodarczej) może być przyczyną postawienia spółdzielni w stan likwidacji przez związek rewizyjny, a nierozpoczęcie działalności gospodarczej w ciągu roku od dnia zarejestrowania spółdzielni może spowodować jej wykreślenie z Krajowego Rejestru Sądowego na wniosek związku rewizyjnego bez przeprowadzania likwidacji (art. 115 ustawy)⁴⁷.

5.2. Działalność rolnicza jako kategoria wyjściowa do wyodrębnienia spółdzielni rolniczych

Podkreślono już, że termin „spółdzielnia rolnicza” występuje w literaturze, nie ma natomiast definicji normatywnej w polskim ustawodawstwie. Punktem wyjścia do wskazania kryterium zaliczania podmiotów do spółdzielni rolniczych będzie analiza następujących pojęć: działalność rolnicza, gospodarstwo rolne, rolnictwo oraz sektor rolny.

Według ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników⁴⁸ pod pojęciem działalności rolniczej rozumie się działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej, a gospodarstwem rolnym w świetle tego aktu prawnego jest każde gospodarstwo służące prowadzeniu działalności rolniczej⁴⁹. Bardziej rozbudowana definicja znalazła się w ustawie z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych⁵⁰ oraz ustawie z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych⁵¹. Odwołuje się ona do wytwarzania produktów roślinnych lub zwierzęcych w stanie nieprzetworzonym (naturalnym) z własnych upraw albo hodowli lub chowu. Obejmuje również np. produkcję materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego, a także działalność, w której minimalne okresy przetrzymywania zakupionych zwierząt i roślin, w trakcie których następuje ich biologiczny wzrost, wynoszą co najmniej: 1) miesiąc – w przypadku roślin;

⁴⁷ Tak: K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 278.

⁴⁸ T.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 1403.

⁴⁹ Zob. szerzej R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2011, s. 110-111; idem, *Koncepcja gospodarstwa...*, s.125 i n. Zob. też D. Puślecki, *Spółeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników*, Poznań 2011, s. 94 i n.

⁵⁰ T.j. Dz. U. z 2012 r., poz. 361 ze zm.

⁵¹ T.j. Dz. U. z 2014 r., poz. 851 ze zm.

2) 16 dni – w przypadku wysoko intensywnego tuczu specjalizowanego gęsi i kaczek; 3) 6 tygodni – w przypadku pozostałego drobiu rzeźnego; 4) 2 miesiące – w przypadku pozostałych zwierząt, licząc od dnia nabycia.

Ustawy podatkowe stanowią, że działami specjalnymi produkcji rolnej są: uprawy w szklarniach i ogrzewanych tunelach foliowych, uprawy grzybów i ich grzybni, uprawy roślin *in vitro*, fermowa hodowla i chów drobiu rzeźnego i nośnego, wylęgarnie drobiu, hodowla i chów zwierząt futerkowych i laboratoryjnych, hodowla dżdżownic, hodowla entomofagów, hodowla jedwabników, prowadzenie pasiek oraz hodowla i chów innych zwierząt poza gospodarstwem rolnym⁵². Nie stanowią działów specjalnych produkcji rolnej uprawy, hodowla i chów zwierząt w rozmiarach nie przekraczających wielkości określonych w załączniku nr 2 do ustawy.

Warto dodać, że w innych aktach prawnych ustawodawca, dla określenia procesów związanych z działalnością rolniczą, prowadzeniem gospodarstwa rolnego czy wykorzystywaniem nieruchomości rolnych, posługuje się określeniem „działalność wytwórcza”⁵³, „produkcja rolna”. Według *Słownika języka polskiego* produkcja rolna oznacza uprawę roślin, chów zwierząt, gospodarkę leśną i rybą itp.⁵⁴ Natomiast z art. 46¹ k.c. wynika, że działalność wytwórcza obejmuje produkcję roślinną i zwierzęcą, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej. Taki zakres aktywności wynika także z definicji „prowadzenia działalności rolniczej”, zawartej w ustawie z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. Obejmuje ono prowadzenie działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej.

Działalność rolnicza wytwórcza polega, co do zasady, na wykorzystywaniu naturalnych zdolności tkwiących w organizmach żywych, roślinnych i zwierzęcych. Niemniej możliwości oddziaływania na przebieg procesów biologicznych są coraz większe⁵⁵.

Do cech spółdzielni należy prowadzenie działalności gospodarczej. Jednak w przypadku działalności rolniczej w zakresie stosowania ustawy z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności występują pewne odrębności. Chodzi o art. 3 tego aktu prawnego, który stanowi, że przepisów ustawy nie stosuje się m.in. do działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego. Naczelný Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z 29 sierpnia

⁵² Zob. szerzej J. Bieluk, *Działy specjalne produkcji rolnej. Problemy prawne*, Białystok 2013, s. 38 i n.; idem, *Pojęcie działalności rolniczej w ustawach o podatku dochodowym od osób fizycznych i od osób prawnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2 (4), s. 182-194.

⁵³ Np. art. 46¹ kodeksu cywilnego.

⁵⁴ *Słownik języka polskiego...*, s. 982.

⁵⁵ R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 194 i n.

2007 r.⁵⁶ orzekł, że „działalność wytwórcza w rolnictwie (prowadzenie gospodarstwa rolnego) jest działalnością gospodarczą w rozumieniu art. 2 ustawy z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, jednakże do tej działalności nie stosuje się pozostałych jej przepisów. Wyłączenie stosowania ustawy odnosi się przede wszystkim do rolników prowadzących gospodarstwo rolne”.

W uzasadnieniu powyższego orzeczenia Sąd Najwyższy podkreślił, że działalność gospodarczą przepis ten charakteryzuje jako zarobkową oraz wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły. Cechy te wypełnia prowadzenie gospodarstwa rolnego. Czynnienie zatem różnicy pomiędzy prowadzeniem gospodarstwa rolnego a inną działalnością zawodową, skoro obie charakteryzują się tymi samymi cechami (zarobkowa, zorganizowana i ciągła), nie ma uzasadnienia z uwagi na art. 3 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej. Sąd podkreślił, że przewidziane w art. 3 tej ustawy wyłączenie nie może zatem prowadzić do wniosku, że działalność wytwórcza w rolnictwie nie jest działalnością gospodarczą, o której mowa w art. 2 tej ustawy, a jedynie, że działalność ta nie podlega reżimowi ustawy o swobodzie działalności gospodarczej. SN słusznie zwrócił uwagę, że sposób ujęcia przepisów ustawy o swobodzie działalności gospodarczej polegający na tym, że najpierw w art. 2 określa się, co jest działalnością gospodarczą, a następnie w art. 3 stanowi się, że przepisów tej ustawy nie stosuje się do działalności wymienionej w tym artykule, wyraźnie wskazuje, że działalność wytwórcza w rolnictwie (prowadzenie gospodarstwa rolnego) jest działalnością gospodarczą w rozumieniu art. 2 tej ustawy, jednakże do tej działalności nie stosuje się pozostałych jej przepisów⁵⁷.

Ten słuszny skądinąd wyrok SN należy opatrzyć jednak jednym zastrzeżeniem. Działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą wtedy, gdy jest ukierunkowana na zbyt, czyli na cele zarobkowe. Natomiast istnieją jeszcze przypadki, gdy produkty rolne uzyskane w wyniku uprawy roślin czy hodowli zwierząt (będące efektem działalności rolniczej) nie są zbywane, ale wykorzystywane na cele własne i rodziny. Wtedy działalność rolnicza nie jest działalnością gospodarczą. W wyroku z 25 kwietnia 2013 r. SN orzekł, że zarobkowy charakter stanowi podstawową, konstytutywną cechę działalności gospodarczej. Świadczenie usługi samemu sobie nie ma charakteru zarobkowego⁵⁸.

Zatem, jak słusznie podkreślił R. Budzinowski, zasadne jest twierdzenie, że prowadzenie działalności rolniczej może być traktowane jako szczególny rodzaj działalności gospodarczej, a samo gospodarstwo rolne może być uznane za szczególny rodzaj przedsiębiorstwa⁵⁹. Również w opinii M. Waligórskiego⁶⁰

⁵⁶ II OSK 1618/06, LEX nr 364703.

⁵⁷ Wyrok NSA w Warszawie z 29 sierpnia 2007 r., II OSK 1618/06, LEX nr 364703

⁵⁸ I UK 604/12, Legalis nr 737258.

⁵⁹ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo...*, s. 114.

działalność rolnicza może być kwalifikowana jako działalność gospodarcza, jeśli jest działalnością zarobkową. Jest to ponadto działalność wytwórcza, która zdaniem tegoż autora niejako z natury rzeczy wykonywana jest w sposób zorganizowany i ciągły. Także B. Jeżyńska uznała, że na gruncie prawa publicznego cechy działalności rolniczej nie stoją na przeszkodzie zakwalifikowania jej do działalności gospodarczej⁶¹.

Działalność rolnicza⁶² „składa się z ciągu różnych, z reguły powtarzających się działań (fakultatywnych i prawnych) determinowanych przez przyrodnicze warunki produkcji rolnej oraz cel gospodarowania. Działania te ukierunkowane są na wytwarzanie dóbr, ale obejmują także organizowanie zespołu instrumentów koniecznych do prowadzenia tej działalności (tj. gospodarstwa rolnego)”⁶³. Działalność rolnicza składa się zatem z kilku etapów, począwszy od przygotowania gruntów do uprawy przez wykonanie różnych usług agrotechnicznych, siew, zakup środków produkcji, chów i hodowlę zwierząt, zawieranie umów, w tym kontraktacji, magazynowanie i transport, po sprzedaż produktów rolnych. Zespół czynności składających się na działalność rolniczą wynika już z samej definicji „działalności” zawartej w *Słowniku języka polskiego*. Jest to zatem „zespół czynności, działań, podejmowanych w jakimś celu, zakresie, czynny udział w czymś, działanie, praca⁶⁴”. W tym przypadku chodzi o szereg zróżnicowanych czynności.

Należy również wskazać, że z reguły definicje działalności rolniczej nie nawiązują do sprzedaży produktów rolnych, a skupiają się na działalności wytwórczej. Niemniej jest ona uznawana za czynność wykonywaną w ramach działalności rolniczej⁶⁵. W tym miejscu warto nawiązać do poruszonego już zagadnienia relacji pomiędzy działalnością rolniczą a działalnością gospodarczą. W przypadku, gdy działalność rolnicza jest prowadzona na potrzeby własne i rodziny, nie następuje etap sprzedaży, czyli nie jest ona nastawiona na osiągnięcie przychodu. Natomiast gdy działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą, z samej już definicji tej drugiej wynika konieczność zbytu, ewentualnie możliwość wykorzystania wytworów do przetwórstwa czy hodowli zwierząt. Zatem nieujęcie przez ustawodawcę etapu sprzedaży w definicji działalności rolniczej w tym kontekście wydaje się słuszne. Pozawala to odróżnić działalność rolniczą, która jest działalnością gospodarczą, od tej wykonywanej na potrzeby własne.

⁶⁰ Tak: M. A. Waligórski, *Działalność gospodarcza w ujęciu...*, s. 25 i n.

⁶¹ Tak: B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 104 i n.

⁶² R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 194 i n.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ *Słownik języka polskiego...*, s. 982.

⁶⁵ Zob. np. R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne...*, s. 110-111.

Warto także dodać, że ustawa z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług⁶⁶ pod pojęciem działalności rolniczej rozumie nie tylko m.in. produkcję roślinną i zwierzęcą, w tym również produkcję materiału siewnego, szkółkar-skiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcję warzywniczą, gruntową, szklarniową i pod folią, produkcję roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadowniczą – ale także świadczenie usług rolniczych.

W przypadku PKD i wspomnianego już Rozporządzenia Rady Ministrów z 24 grudnia 2007 r. sekcja A odnosi się do Rolnictwa, Leśnictwa i Rybactwa – obejmuje kilka działów, np. uprawy rolne, chów i hodowlę zwierząt, łowiectwo, włączając w to działalność usługową. Obok uprawy i hodowli roślin na otwartych polach lub pod osłonami, chowu i hodowli zwierząt oraz wytwarzania produktów zwierzęcych i rolnictwa ekologicznego jest tam także działalność usługowa związana z rolnictwem i łowiectwem, pozyskiwaniem zwierząt oraz działalność pokrewna. Z kolei działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną obejmuje działalność rolniczą świadczoną na zlecenie w zakresie: przygotowania pól do upraw, siewu i sadzenia, pielęgnowania, zraszania, opryskiwania upraw, włączając w to usługi agrolotnicze, przycinania drzew owocowych oraz winorośli, zwalczania szkodników (włączając króliki) związanego z rolnictwem, utrzymanie terenów rolniczych w dobrym stanie ekologicznym, eksploatację systemów irygacyjnych dla celów rolniczych, wynajem maszyn rolniczych z obsługą. Natomiast działalność usługowa wspomagająca chów i hodowlę zwierząt gospodarskich obejmuje działalność rolniczą świadczoną na zlecenie w zakresie: działań promujących wzrost produkcji zwierząt, działalności związanej ze sztucznym unasiennianiem, kolczykowaniu zwierząt, przygotowania zwierząt gospodarskich do wystaw i pokazów. Działalność usługowa następująca po zbiorach to m.in. przygotowanie plonów do sprzedaży na rynek pierwotny przez: czyszczenie, obcinanie, sortowanie, odkażanie, przygotowanie liści tytoniowych, szyszek chmielowych, ziół (suszenie). Zatem działalność gospodarcza ujęta w sekcji A, związana z rolnictwem, nie skupia się tylko na uprawie i hodowli, lecz dotyczy też innych czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej.

Uchwalenie ustawy z 9 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw⁶⁷ nowelizujących ustawę o swobodzie działalności gospodarczej, a także poprzednie modyfikacje tego aktu prawnego, rozszerzyły zakres wyłączenia jej stosowania zawarty w art. 3. Prócz działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego przepisów ustawy nie stosuje się także do niektórych czyn-

⁶⁶ T.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 177, poz. 1054 ze zm.

⁶⁷ Dz. U. z 2015 r., poz. 699.

ności związanych z prowadzoną w gospodarstwie rolnym działalnością rolniczą. Dotyczy to, po pierwsze, wynajmowania przez rolników pokojów, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów; po drugie, wyrobu wina przez producentów będących rolnikami wyrabiającymi mniej niż 100 hektolitrów wina w ciągu roku gospodarczego, o których mowa w art. 17 ust. 3 ustawy z 12 maja 2011 r. o wyrobie i rozlewie wyrobów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina⁶⁸; po trzecie, działalności rolników w zakresie sprzedaży, o której mowa w art. 20 ust. 1c ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych. Ten ostatni artykuł stanowi, że za przychody z innych źródeł uważa się również przychody ze sprzedaży przetworzonych w sposób inny niż przemysłowy produktów roślinnych i zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy, hodowli lub chowu. Sprzedaż ta następuje wyłącznie w miejscach, w których produkty te zostały wytworzone, lub na targowiskach i dodatkowo prowadzona jest ewidencja sprzedaży. Przepisy wspomnianej ustawy z kwietnia 2015 r. wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2016 r.

Z pojęciem działalności rolniczej łączy się pojęcie gospodarstwa rolnego. W literaturze zwraca się uwagę na ujmowanie gospodarstwa rolnego w aspekcie przedmiotowym – jako zespołu składników – albo w aspekcie funkcjonalnym – jako formy działalności rolniczej⁶⁹. Według art. 55³ k.c. za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, stanowiące lub mogące stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Podstawowe znaczenie w ramach zespołu składników stanowiących gospodarstwo rolne przypisywane jest gruntom rolnym⁷⁰. NSA w wyroku z 20 września 1991 r.⁷¹ uznał, „że brak któregokolwiek ze składników gospodarstwa rolnego (np. inwentarza żywego, narzędzi, budynków itp.), wymienionych w art. 55[3] kodeksu cywilnego, nie świadczy o tym, że pozostałe składniki (np. grunty) nie stanowią gospodarstwa rolnego”.

Jak wskazał R. Budzinowski, rolnicza jednostka wytwórcza jest zespołem czynników zorganizowanych w celu realizacji określonego zadania. Na tym zasadza się związek między poszczególnymi elementami (można go nazwać organizacyjno-funkcjonalnym). Zapewnia on gospodarstwu rolnemu jedność techniczno-ekonomiczną⁷². Składniki niematerialne (prawa związane z prowa-

⁶⁸ Dz. U. z 2014 r., poz. 1104 ze zm.

⁶⁹ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego...*, s. 98.

⁷⁰ Szerzej na temat pojęcia gospodarstwa rolnego zob. *ibidem*, s. 71-96. Na temat gospodarstwa rolnego zob. także E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego*, Zakamycze 2004.

⁷¹ II SA 669/91, Legalis, Nr 36960.

⁷² R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu cywilnego (rozważania na tle art. 55³ k.c.)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, z. 3, s. 59-66.

dzeniem gospodarstwa rolnego) wiąże się, co do zasady, z już zorganizowaną całością składników materialnych⁷³. Prawa związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego to wierzytelności wynikające ze stosunków prawnych łączących osobę prowadzącą gospodarstwo rolne z innymi podmiotami w związku z uprawianiem działalności rolniczej. Są to uprawnienia np. z umów dzierżawy gruntów, kontraktacji, ubezpieczenia⁷⁴.

R. Budzinowski wskazuje na następujące tendencje rozwoju gospodarstw rolnych: rozszerzanie zakresu składników gospodarstwa rolnego, od gruntu do coraz to bardziej zróżnicowanych; przechodzenie od gospodarstwa rolnego jako jednostki własnościowej do gospodarstwa jako zorganizowanej całości gospodarczej⁷⁵. Definicja gospodarstwa rolnego zawarta w kodeksie cywilnym nie nawiązuje do powierzchni gruntów rolnych. Natomiast do norm obszarowych odwołują się inne definicje, np. ustawa z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym.

Zwrócić należy także uwagę, że naturalnym efektem działalności rolniczej jest produkt rolny. W świetle Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej przez „produkty rolne” należy rozumieć płody ziemi, produkty pochodzące z hodowli i rybołówstwa, jak również produkty pierwszego przetworzenia, które pozostają w bezpośrednim związku z tymi produktem. Trybunał Sprawiedliwości wskazał, że przy definiowaniu określenia „produkty rolne pierwszego stopnia przetworzenia” decydujący jest „ekonomiczny związek między produktem podstawowym a produktem przetworzonym, a nie liczba kolejnych etapów przetwórstwa”⁷⁶. Traktat stanowi, że produkty podlegające postanowieniom artykułów 39-44 są wymienione na liście będącej załącznikiem I⁷⁷. Należą do nich m.in. produkty mleczarskie, mięso i podroby jadalne, produkty przemysłu młynarskiego, przetwory z mięsa, ryb lub skorupiaków, mięczaków i innych bezkręgowców wodnych, warzywa oraz niektóre korzenie i bulwy jadalne, owoce, przetwory z warzyw, owoców orzechów lub innych części roślin.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 61; idem, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 81; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 117.

⁷⁵ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne...*, s. 106 i n.

⁷⁶ Zob. szerzej M. Korzycka-Iwanow, *Prawo żywnościowe, Zarys prawa polskiego i wspólnotowego*, Warszawa 2007; A. Jurcewicz, *Pojęcia produktów rolnych, producenta rolnego i gospodarstwa rolnego w prawie Wspólnoty Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7, s. 70. W wyroku TS w sprawie 185/73 *Biefel-König* stwierdzono, że powinna istnieć wyraźna ekonomiczna współzależność pomiędzy produktem podstawowym a produktem przetworzonym. Natomiast produkty przetworzone, których koszty przetworzenia były tak znaczne, że w porównaniu z nimi cena produktów podstawowych wydaje się kosztem marginalnym, nie zostają objęte tą definicją. Zob. szerzej A. Jurcewicz, *Komentarz do art. 38 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*. Komentarz, t. I, SIP LEX 2012.

⁷⁷ Artykuł 38 ust. 3 upoważnia Radę do rozszerzenia listy załącznika I w okresie dwóch lat od momentu wejścia w życie traktatu. Zob. A. Jurcewicz, *Komentarz do art. 38...*, op. cit.

Produkty wytworzone w gospodarstwach rolnych z reguły mają charakter żywnościowy, choć mogą być wykorzystywane także do celów np. medycznych czy kosmetycznych. Biorąc pod uwagę uchwalenie nowej ustawy z 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii⁷⁸, rozważyć należy także wykorzystywanie produktów rolnych czy produktów ubocznych na cele energetyczne w aspekcie działalności rolniczej. Produkcja i sprzedaż produktów rolnych, np. owsa czy upraw rolnych, brzozy na cele energetyczne, kwalifikuje się jako działalność rolnicza. Przykładowo Podkarpacki Urząd Skarbowy w piśmie z 29 grudnia 2004 r.⁷⁹ stwierdził, że uprawa wierzby energetycznej nie stanowi działu specjalnego produkcji rolnej. Ten rodzaj działalności należy uznać za działalność rolniczą, a co za tym idzie – za źródło przychodów, do których nie stosuje się przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. W przypadku gdy wierzba pochodząca z własnej plantacji zostanie przez osobę prawną zużyta jako paliwo w procesie produkcji energii elektrycznej, jej wartość stanowić będzie koszt uzyskania przychodów produkcji energii elektrycznej. Koszt ten powinien zostać ustalony na podstawie przepisu art. 12 ust. 5 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych⁸⁰.

Pojawia się natomiast pytanie o zasady sprzedaży energii odnawialnej wytworzonej z ubocznych produktów działalności rolniczej, które wpisują się w definicję biomasy. Jak słusznie zauważyła K. Błażejewska, ich wytwarzaniu może towarzyszyć produkcja paliw czy energii. Produkcja bioenergii w ramach gospodarstwa rolnego wiąże się z produkcją rolną w tradycyjnym ujęciu i wydaje się, że są to więzi niemal tak bliskie, jak w przypadku wytwórstwa wina czy zajmowania się agroturystyką⁸¹. Nowa ustawa z 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii stanowi, że wytwórca energii elektrycznej z biogazu rolniczego w mikroinstalacji oraz wytwórca biogazu rolniczego, będący osobami fizycznymi wpisanymi do ewidencji producentów, o których mowa w przepisach o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności, które wytwarzają energię elektryczną z biogazu rolniczego albo biogaz rolniczy w celu ich zużycia na własne potrzeby, mogą sprzedać: niewykorzystaną energię elektryczną wytworzoną z biogazu rolniczego w mikroinstalacji; niewykorzystany biogaz rolniczy wytworzony w instalacji odnawialnego źródła energii o rocznej wydajności nie większej niż 160 tys. m³ i wprowadzony do sieci. Wytwarzanie

⁷⁸ Dz. U. poz. 478.

⁷⁹ PUS-I/423/114/2004, niepubl.

⁸⁰ Zob. szerzej P. Małecki, M. Mazurkiewicz, *Komentarz do art. 17 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych*, SIP LEX.

⁸¹ Tak: K. Błażejewska, *Prawne aspekty produkcji i wykorzystywania biomasy rolniczej na cele energetyczne*, Poznań 2013, s. 149.

i sprzedaż energii elektrycznej z biogazu rolniczego oraz biogazu rolniczego w powyższych sytuacjach nie stanowi działalności gospodarczej w rozumieniu ustawy o swobodzie działalności gospodarczej.

Rodzi się zatem pytanie, czy taka działalność może zostać uznana za działalność rolniczą. Ustawa o odnawialnych źródłach energii nie wprowadziła zmian do art. 3 ustawy o swobodzie działalności. Katalog rodzajów aktywności, jakie mogą być wykonywane w ramach działalności rolniczej, nie został poszerzony o wytwarzanie energii elektrycznej z biogazu rolniczego. Poza tym powyższe wyłączenie z nowej ustawy o odnawialnych źródłach energii odnosi się do osób fizycznych producentów rolnych, a nie prawnych. Zatem spółdzielnia zrzeszająca producentów rolnych wykorzystująca produkty uboczne z działalności rolniczej spółdzielców do produkcji biogazu rolniczego w instalacjach odnawialnego źródła energii czy też energii elektrycznej z biogazu rolniczego i je sprzedająca prowadzi pozarolniczą działalność gospodarczą. Niemniej zasadne wydaje się uznanie, że jest to działalność powiązania z działalnością rolniczą spółdzielców w przypadku dostarczenia surowca w postaci produktów ubocznych (biomasy).

Powyższe rozważania pozwalają stwierdzić, że mimo iż w naszym ustawodawstwie nie funkcjonuje pojęcie normatywne działalności powiązanej czy uzupełniającej działalność rolniczą, wyżej wskazane rodzaje aktywności, czyli agroturystyka, produkcja i sprzedaż wina oraz sprzedaż produktów przetworzonych, produkcja biogazu czy energii elektrycznej z biogazu w mikroinstalacji - można uznać za takie właśnie czynności. Ich katalog normatywny ulegał na przestrzeni lat rozbudowaniu, a w praktyce jest on dużo szerszy – związany z aktualnymi potrzebami wsi i rolnictwa. Wpisuje się także w wyzwania Wspólnej Polityki Rolnej (różnicowanie działalności rolniczej, energia odnawialna, ochrona środowiska). Taka ewolucja i działanie polskiego prawodawcy, poszerzające normatywny zakres aktywności powiązanej z działalnością rolniczą i gospodarstwem rolnym, może być krokiem do podjęcia w przyszłości bardziej zdecydowanych zmian odnoszących się do tego pojęcia w prawie krajowym. Prawodawca, co prawda etapowo, ale stara się uwzględnić potrzeby praktyki⁸².

Należy także wspomnieć o szerokim rozumieniu pojęcia działalności rolniczej w wytycznych Unii Europejskiej w sprawie pomocy państwa w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich w latach 2014-2020⁸³. Wskazują one, że „działalność rolnicza” oznacza produkcję, przetwarzanie i wprowadzanie do obrotu produktów rolnych. Należy podkreślić, że w ustawodawstwie

⁸² Prócz zmiany art. 3 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej wspomnieć warto o rozporządzeniach dotyczących sprzedaży bezpośredniej produktów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oraz ustawie z 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii.

⁸³ Dz. Urz. UE C 204 z 1.07.2014, s. 1-97.

unijnym, obok pojęcia działalności rolniczej, coraz częściej występuje pojęcie sektora rolnego.

Natomiast w rozporządzeniu unijnym związanym w płatnościami bezpośrednimi odnotować należy węższe pojęcie działalności rolniczej. W świetle rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1307/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej „działalność rolnicza” oznacza: produkcję, hodowlę lub uprawę produktów rolnych, w tym zbiory, dojenie, hodowlę zwierząt oraz utrzymywanie zwierząt dla celów gospodarskich; utrzymywanie użytków rolnych w stanie nadającym się do wypasu lub uprawy bez konieczności podejmowania działań przygotowawczych wykraczających poza zwykłe metody rolnicze i zwykły sprzęt rolniczy, na podstawie kryteriów określonych przez państwa członkowskie w ramach ustanowionych przez Komisję, lub prowadzenie działań minimalnych, określanych przez państwa członkowskie, na użytkach rolnych utrzymujących się naturalnie w stanie nadającym się do wypasu lub uprawy. Akcentowanie w tej definicji działalności wytwórczej oraz utrzymania określonego stanu gruntów łączy się z zakresem przedmiotowym tego rozporządzenia unijnego. Dotyczy ono płatności w ramach systemów wsparcia adresowanych do producentów rolnych, a podstawę ich przyznania stanowi m.in. obszar i stan gruntów rolnych oraz rodzaj prowadzonej uprawy czy hodowli.

W aktach unijnych występują różne definicje gospodarstwa rolnego. Jest to jedno z podstawowych pojęć i jego prowadzenie jest z reguły niezbędne w aspekcie wymogów otrzymania środków finansowych przez producenta rolnego, zarówno w I, jak i II filarze. Niemniej zauważyć należy ewolucję tego pojęcia w aktach prawnych dotyczących środków unijnych. Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 z 19 stycznia 2009 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1290/2005, (WE) nr 247/2006, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1782/2003⁸⁴ stanowi, że „gospodarstwo” oznacza wszystkie jednostki produkcyjne zarządzane przez rolnika znajdujące się na terytorium tego samego państwa członkowskiego. Natomiast nowe Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 definiuje gospodarstwo rolne jako wszystkie jednostki wykorzystywane do działalności rolniczej i zarządzane przez rolnika,

⁸⁴ Dz. Urz. UE L 30 z 31.01.2009, s. 16 ze zm.

znajdujące się na terytorium tego samego państwa członkowskiego. Ustawodawca słusznie nawiązał do działalności rolniczej, akcentując funkcjonalne wykorzystywanie gospodarstwa rolnego do prowadzonej działalności rolniczej.

Na tle powyższych uwag warto nawiązać do pojęcia działalności rolniczej w obcych systemach prawnych. We Włoszech art. 2135 wł.k.c. pozwala przedsiębiorcy rolnemu (którym jest także spółdzielnia rolnicza) wykonywać, oprócz podstawowej aktywności rolniczej, także tzw. działalność powiązaną, tj. obróbkę, przechowywanie, przetwarzanie, komercjalizację i podnoszenie wartości produktów rolnych pod warunkiem, że dotyczy to w przeważającej mierze produktów pochodzących z własnych upraw lub hodowli (w przypadku spółdzielni rolniczych - produktów dostarczonych przez spółdzielców i pochodzących z ich uprawy lub hodowli). Przedsiębiorca rolny może prowadzić ponadto działalność, która abstrahuje od produkcji dóbr, a mianowicie świadczyć usługi, dostarczać dobra, wykonywać działalność polegającą na podnoszeniu wartości obszarów oraz dziedzictwa wiejskiego i leśnego, albo też na agroturystyce⁸⁵.

Również produkcja i sprzedaż energii elektrycznej i ciepłej ze źródeł odnawialnych rolno-środowiskowych i fotowoltaicznych, a także paliwa otrzymanego z roślin pochodzących w przeważającej mierze z gruntów gospodarstwa, oraz produkcja i sprzedaż produktów chemicznych, pozyskiwanych z surowców rolnych pochodzących w przeważającej mierze z gruntów gospodarstwa, są uznawane za działalnością powiązaną w rozumieniu art. 2135 wł.k.c.⁸⁶ Nie zostało to wprawdzie wymienione bezpośrednio w art. 2135 wł.k.c., ale jak podkreśla się w literaturze, kwalifikuje się jako typową działalność powiązaną, ponieważ za taką uznane zostało na podstawie odrębnego przepisu. Znowelizowany art. 1 ust. 423 ustawy nr 266 z 23 grudnia 2005 r. (tzw. ustawy budżetowej na 2006 r.) za taką działalność powiązaną uznał prowadzone przez przedsiębiorców rolnych produkcję oraz zbyt energii elektrycznej i ciepłej uzyskiwanej ze źródeł odnawialnych (biomasa) lub fotowoltaicznych. Rozwiązanie to stanowi wyraźny przejaw odpowiedzi ustawodawcy na zjawiska zachodzące aktualnie w rolnictwie⁸⁷.

⁸⁵ Na temat pojęcia przedsiębiorstwa rolnego i działalności rolniczej we włoskim systemie prawnym zob. R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, „Prawo i Administracja” 2003, s. 167 i n.; idem, *Nowa definicja przedsiębiorcy rolnego we włoskim kodeksie cywilnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, t. III, s. 27-38; A. Kapała, *Sprzedaż produktów rolnych...*, s. 182 i n.; A. Szymecka, *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (cz. I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1, s. 199 i n.

⁸⁶ Takiej kwalifikacji dokonał art. 1 ust. 423 legge 23 dicembre n. 266 (Disposizioni per la formazione del bilancio annuale e pluriennale dello Stato – legge finanziaria 2006). *Gazzette Ufficiali* n. 302 del 29 dicembre 2005, s.o. n. 211.

⁸⁷ A. Szymecka, *Przedsiębiorstwo rolne...*, s. 199 i n. Szerzej zob. komentarz do art. 2135 wł. k.c. I. Canfora, w: *Codice civile commentato, Artt. 1742-2969*, red. G. Bonilini, M. Confortini, C. Granelli, Torino 2009, s. 4774-4791.

We włoskiej doktrynie⁸⁸ produkcja i zużycie energii z odnawialnych źródeł w ramach przedsiębiorstwa rolnego są szeroko interpretowane jako potwierdzenie modelu rolnictwa wielofunkcyjnego i wielozawodowości przedsiębiorstwa, propagowanych przez ustawodawcę europejskiego począwszy od dokumentu „Agenda 2000” i wdrożone przez ustawodawcę włoskiego przez reformę art. 2135 wł.k.c. w 2001 r.⁸⁹

Zgodnie z pkt 2 art. 29 dekretu prezydenckiego nr 917 z 1986⁹⁰ za działalność rolniczą uważa się przede wszystkim: a) działalność ukierunkowaną na uprawę ziemi i leśnictwo; b) hodowlę zwierząt; c) działalność mającą na celu obróbkę, przetwarzanie i sprzedaż produktów rolnych i zwierząt gospodarskich.

We Francji definicja działalności rolniczej zawarta została we francuskim kodeksie rolnym. Jego art. L 311-1 stanowi, że działalność rolnicza to ogół czynności skierowanych na prowadzenie i kontrolę cyklu biologicznego o charakterze roślinnym i zwierzęcym będący jednym lub jednym z wielu etapów niezbędnych do rozwoju tego cyklu, jak również pozostałe czynności. Inaczej za działalność rolniczą uznaje się wszystkie rodzaje działalności związane z kontrolą i eksploatacją cyklu biologicznego roślin lub zwierząt oraz stanowiące jeden lub wiele etapów niezbędnych do zaistnienia tego cyklu, a także czynności wykonywane przez producenta rolnego, które są następstwem produkcji, lub które wspierają jej eksploatację⁹¹. Co istotne, w aspekcie zrzeszania się producentów rolnych działalnością rolniczą w świetle prawa francuskiego jest także produkcja przez jednego lub wielu prowadzących gospodarstwo rolne biogazu, energii elektrycznej pochodzącej z fermentacji beztlenowej wtedy, gdy do ich produkcji wykorzystywane jest przynajmniej 50% substratów pochodzących z tych gospodarstw. Przychody osiągnięte z obrotu są uznawane za przychody z gospodarstwa rolnego, proporcjonalnie do udziału prowadzącego działalność rolniczą w strukturze, w której działa (np. spółdzielnia) i w ramach której następuje sprzedaż produkowanej energii⁹².

⁸⁸ Zob. literatura powołana w G. Strambi, *L'impresa...*, s. 26.

⁸⁹ A. Kapała, *Prawne uwarunkowania prowadzenia działalności powiązanych w gospodarstwach rodzinnych – wybrane aspekty porównawcze*, w: *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Warszawa 2015, s. 231 i n.

⁹⁰ D.P.R. 22 dicembre 1986, n. 917 Approvazione del testo unico delle imposte sui redditi, *Gazzette Ufficiali* del 31 dicembre 1986, n. 302.

⁹¹ Zob. *Code rural et de la pêche maritime...*, s. 259 i n. Zob. też K. Błażejewska, *Prawne aspekty produkcji i wykorzystywania biomasy rolniczej na cele energetyczne*, Poznań 2013, s. 152 i n.

⁹² Zob. szerzej na temat zmian pojęcia działalności rolniczej w aspekcie produkcji biogazu i energii elektrycznej w prawie francuskim: K. Paquel, *Produkcja energii z biomasy rolniczej a pojęcie działalności rolniczej w prawie włoskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2,

Dekret nr 2011-190 z 16 lutego 2011 r. określa zasady produkcji i handlu biogazem i energią elektryczną pochodzącą z fermentacji beztlenowej⁹³. Wszyscy rolnicy mogą obecnie dywersyfikować swoją działalność rolniczą, wspierać produkcję oraz handel wyprodukowanym przez siebie biogazem i energią elektryczną pochodzącą z fermentacji beztlenowej w ramach własnej działalności rolnej lub poprzez strukturę przedsiębiorstw (np. spółdzielni, spółki), jeśli posiadają w nich udziały większościowe. Kontrola takiej działalności jest obowiązkowa w odniesieniu do producentów, którzy mają obowiązek prowadzić stały rejestr surowców.

Natomiast w świetle prawa hiszpańskiego działalność rolnicza to ogół prac koniecznych do uzyskania produktów rolnych, zwierzęcych i leśnych. Czynności uzupełniające to m.in. udział rolnika w instytucjach, w organach przedstawicielskich o charakterze związkowym, spółdzielczym lub zawodowym, pod warunkiem że te organy i instytucje związane są z sektorem rolniczym, dalej: przetwórstwo i bezpośrednio sprzedaż produktów pochodzących z własnego gospodarstwa, jak również konserwacja i ochrona środowiska naturalnego⁹⁴.

Z działalnością rolniczą łączy się pojęcie rolnictwa. Występuje ono stosunkowo często w literaturze, natomiast trudno odnaleźć definicje legalne. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej⁹⁵ stanowi, że pod podjęciem rolnictwa należy rozumieć działalność związaną z produkcją, przetwarzaniem i obrotem produktami rolnymi, o których mowa w przepisach Unii Europejskiej dotyczących pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z produkcją, przetwarzaniem i obrotem produktami rolnymi. Należy podkreślić, że definicja ta obejmuje nie tylko produkcję, ale także przetwarzanie i obrót produktami rolnymi. Pod względem zakresu przedmiotowego jest zatem szeroka. Ustawodawca, definiując rolnictwo, odnosi się do działalności, którą z uwagi na powiązanie z rolnictwem można by określić jako rolniczą. Jej centralnym elementem jest produkt rolny – jego wytwarzanie, przetwarzanie i obrót nim. Takie pojęcie rolnictwa wiąże się z różnymi etapami łańcucha żywnościowego.

Rozporządzenie Komisji (UE) 702/2014 z 25 czerwca 2014 r. uznające niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiej-

s. 40 i n. Także F. Roussel, *La méthanisation agricole après la loi du 27 juillet 2010 de modernisation de l'agriculture et de la pêche*, „Revue de droit rural” 2010, nr 386, s. 72-76.

⁹³ Décret n° 2011-190 du 16 février 2011 relatif aux modalités de production et de commercialisation agricoles de biogaz, d'électricité et de chaleur par la méthanisation, JORF n°0042 du 19 février 2011, p. 3153, texte n° 27.

⁹⁴ Tak: P. Blajer, *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego w prawie polskim na tle porównawczym*, Kraków 2009, s. 94-95.

⁹⁵ T.j. Dz. U. z 2007 r. Nr 59, poz. 404 ze zm.

skich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁹⁶ w artykule 2 stanowi, że sektor rolny oznacza wszystkie przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją podstawową produktów rolnych, ich przetwarzaniem i wprowadzaniem do obrotu. „Produkcja podstawowa produktów rolnych” oznacza wytwarzanie płodów ziemi i produktów pochodzących z chowu zwierząt wymienionych w załączniku I do Traktatu, bez poddawania ich jakimkolwiek dalszemu przetwarzaniu zmieniającemu właściwości tych produktów. „Przetwarzanie produktów rolnych” oznacza wszelkie czynności dokonywane na produktach rolnych, w wyniku których powstają produkty będące również produktami rolnymi, z wyjątkiem przeprowadzanych w gospodarstwie czynności niezbędnych do przygotowania produktów zwierzęcych lub roślinnych do pierwszej sprzedaży. „Wprowadzanie do obrotu produktów rolnych” oznacza posiadanie lub wystawianie produktu w celu sprzedaży, oferowanie go na sprzedaż, dostawę lub każdy inny sposób wprowadzania produktu na rynek, z wyjątkiem jego pierwszej sprzedaży przez producenta surowców na rzecz podmiotów zajmujących się odsprzedażą lub przetwórstwem i czynności przygotowujących produkt do takiej pierwszej sprzedaży. Sprzedaż produktów przez producenta produktów pierwotnych konsumentom końcowym uznaje się za wprowadzanie do obrotu produktów rolnych, jeśli następuje w odpowiednio wydzielonym do tego celu miejscu⁹⁷.

5.3. Definicja i przedmiot działalności spółdzielni rolniczych

Na podstawie powyższych rozważań autorka niniejszej pracy wstępnie uznaje, że spółdzielnie rolnicze to podmioty, które wykonują działalność rolniczą, niektóre z jej etapów albo czynności, które można uznać za powiązane bądź uzupełniające ową aktywność (np. komercjalizacja produktów rolnych⁹⁸, przetwórstwo, agroturystyka, energia odnawialna uzyskiwana z produktów rolnych czy produktów ubocznych z działalności rolniczej). Odwołując się z kolei do nomenklatury zawartej w przepisach unijnych, można wstępnie uznać, że do spółdzielni rolniczych zaliczyć należy podmioty działające w sektorze rolnym zajmujące się wytwarzaniem produktów rolnych, ich przetwórstwem i sprzedażą, a ich członkami – co do zasady – są producenci rolni (wyjątkiem są np. spółdzielnie prowadzące działalność rolniczą wytwórczą, zwaną pierwotną).

⁹⁶ Dz. U. UE 2014, L 193. s. 1 z 1. 7. 2014.

⁹⁷ Zob. art. 2 Rozporządzenie Komisji (UE) 702/2014 z 25 czerwca 2014 r.

⁹⁸ Jak słusznie zauważyła B. Jeżyńska, w świetle prawa UE nie budzi wątpliwości, że komercjalizacja produktów rolnych stanowi część działalności wytwórczej producenta rolnego. ETS uznał, że producentem rolnym jest każdy podmiot, który ma prawnie zagwarantowaną możliwość zarządzania gospodarstwem rolnym i wprowadza produkty rolne na rynek. Tak: idem, *Producent rolny...*, s. 99 i n.

Rozważania warto rozpocząć od spółdzielni produkcji rolnej. Ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze stanowi, że do podmiotów tych zalicza się rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną. Według art. 138 ustawy Prawo spółdzielcze przedmiotem działalności rolniczej spółdzielni produkcyjnej (RSP) jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Spółdzielnia może również prowadzić inną działalność gospodarczą. Ustawodawca, wymieniając dwa podstawowe typy aktywności tego rodzaju spółdzielni, użył łącznika „oraz”. W świetle zasad logiki uznaje się go, obok „i”, za funktor koniunkcji. Oznacza to, że dokonując wykładni literalnej na podstawie reguły logiki, RSP powinna zajmować się zarówno jedną, jak i drugą działalnością. W sytuacji, gdy członkowie nie posiadają już gospodarstwa rolnego, nie jest to jednak możliwe.

Wydaje się, że bardziej zasadna jest interpretacja celowościowa – RSP prowadzi wspólne gospodarstwo rolne, ale może także prowadzić działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Taka wykładnia ma także uzasadnienie w genezie tych podmiotów. Otóż zakładane były one po to, aby zajmować się właśnie prowadzeniem gospodarstwa rolnego powstałego z reguły z gruntów rolnych stanowiących wkład członkowski. Warto wytłumaczyć, że nowelizacja ustawy Prawo spółdzielcze z 7 lipca 1994 r. zmieniła treść artykułu 138. Poprzednio obowiązujący przepis stanowił, że przedmiotem gospodarczej działalności RSP jest prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego na podstawie osobistej pracy członków. Obok niej RSP mogła prowadzić działalność wytwórczą i usługową w zakresie ustalonym w statucie. Zdaniem P. Zakrzewskiego⁹⁹ cel spółdzielni produkcji rolnej został ujęty w sposób alternatywny. Może ona albo prowadzić wspólne gospodarstwo rolne, albo działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Przy takim założeniu RSP mogłaby prowadzić tylko jeden z tych dwóch rodzajów działalności.

Dlatego przychyliam się do interpretacji, że spółdzielnia może zarówno prowadzić wspólne gospodarstwo rolne, jak i działać na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Ustawodawca, zmieniając definicje RSP i dodając, że podmiot ten może prowadzić działalność także na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków, wskazał, że spółdzielni produkcji rolnej nie należy łączyć tylko i wyłącznie z prowadzeniem wspólnego gospodarstwa rolnego, ale także z działalnością na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Takie brzmienie definicji uwzględnia podstawowe cechy spółdzielni. Zgodnie z Deklaracją spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu m.in. zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji oraz potrzeb ekonomicznych i społecznych. Zatem rolnicze spółdzielnie

⁹⁹ Por. P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 61.

produkcyjne prowadzą z jednej strony wspólne gospodarstwo rolne i dokonują podziału uzyskiwanych dochodów, z drugiej – wspierają gospodarstwa rolne i przyczyniają się do realizacji potrzeb ekonomicznych spółdzielców.

Zdaniem S. Prutisa¹⁰⁰ elementem wyróżniającym spółdzielnie produkcji rolnej od innych rodzajów spółdzielni jest przedmiot podstawowej działalności gospodarczej, czyli prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Z kolei kryterium wyróżniającym RSP spośród spółdzielni produkcji rolnej jest, zdaniem tego autora, najszerszy (przynajmniej w ujęciu normatywnym) zakres ingerencji czynników produkcji będących do dyspozycji członków w spółdzielczym gospodarstwie rolnym¹⁰¹.

Prawodawca, określając przedmiot działalności RSP, nawiązał do pojęcia gospodarstwa rolnego. Analizowana ustawa nie zawiera jednak jego definicji. Skoro prawo spółdzielcze zaliczane jest do prawa cywilnego, zasadne jest odwołanie się do definicji zawartej w kodeksie cywilnym. Według wspomnianego już art. 55³ k.c. za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, stanowiące lub mogące stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Podstawowe znaczenie w ramach zespołu składników stanowiących gospodarstwo rolne przypisywane jest gruntom rolnym¹⁰². W przypadku RPS grunty mogą stanowić własność tego podmiotu albo też być tylko w jego posiadaniu.

Ustawodawca użył w art. 138 omawianego aktu prawnego wyrażenia „wspólne prowadzenie gospodarstwa rolnego”. Z jednej strony, odwołując się do definicji z kodeksu cywilnego, jest to zespół różnorodnych składników, z drugiej słowo „prowadzenie” odsyła do procesów o charakterze dynamicznym, co można uznać za nawiązanie do funkcjonalnego ujęcia gospodarstwa rolnego jako formy prowadzenia działalności rolniczej¹⁰³.

Działalność gospodarcza RSP nie ogranicza się tylko do tej rolniczej. RSP może dodatkowo prowadzić inną aktywność gospodarczą. Przepisy nie ograniczają jej rodzajów, ani nie określają proporcji pomiędzy działalnością rolniczą a inną¹⁰⁴. Warto w tym miejscu dodać, że w postanowieniu z 27 lutego 1986 r. (wydane przed zmianą przepisów) Sąd Najwyższy¹⁰⁵ stwierdził, że „przedmiotem działalności rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest prowadzenie zespoło-

¹⁰⁰ Tak: S. Prutis, *Formy organizacyjno-prawne współdziałania producentów rolnych*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2011, s. 313 i n.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Szerzej na temat pojęcia gospodarstwa rolnego zob. R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 71-96.

¹⁰³ Zob. na temat funkcjonalnego ujęcia gospodarstwa rolnego np. Ibidem.

¹⁰⁴ Zob. A. Kokot, *Normatywne pojęcie...*, s. 37-49.

¹⁰⁵ IV PRN 1/86, Legalis Nr 25180.

wego gospodarstwa rolnego na podstawie pracy osobistej członków; spółdzielnia taka może prowadzić także inną działalność wytwórczą lub usługową, ale ta jej działalność nie może przybierać rozmiarów, przesuwających działalność zasadniczą na pozycję drugorzędną”¹⁰⁶. Główna Komisja Arbitrażowa w decyzji z 30 sierpnia 1983 r. orzekła, że rolnicze spółdzielnie produkcyjne są z mocy prawa spółdzielniami produkcji rolnej, mającymi za podstawowy przedmiot działalności prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego¹⁰⁷.

Od wielu lat rolnicze spółdzielnie produkcyjne prowadzą, obok rolniczej, także pozarolniczą działalność gospodarczą. Do takiego działania zmuszała je często zła sytuacja ekonomiczna, a w pewnych okresach zachęcały przepisy podatkowe¹⁰⁸.

Przepisy ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze określają zasady prowadzenia wspólnego gospodarstwa rolnego przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Nie ma natomiast regulacji dotyczących działalności spółdzielni na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych. Problemy pojawiają się już z samym zakresem działań spółdzielni i pojęciem indywidualnego gospodarstwa rolnego. Odwołać się zatem należy do przepisów ogólnych ustawy Prawo spółdzielcze. W tym akcie prawnym nie zdefiniowano terminu „indywidualne gospodarstwo rolne”. Natomiast w ustawie z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego występują terminy „gospodarstwo rodzinne” oraz „rolnik indywidualny”. Wyrażenie „indywidualne gospodarstwo rolne” wynika – jak się wydaje – z rozróżnienia stosowanego przed transformacją ustrojową między gospodarstwami z reguły osób fizycznych a gospodarstwami rolnymi państwowymi czy spółdzielczymi.

Biorąc ten fakt pod uwagę, zasadne wydaje się przyjęcie, że spółdzielnia może działać na rzecz gospodarstw zarówno rodzinnych, jak i tych, które nie mają takiego statusu z uwagi na powierzchnię i określane są jako gospodarstwa wielkoobszarowe. Są one jednak prowadzone przez osoby prywatne. Wydaje się, że mogłaby to być działalność np. w zakresie świadczenia usług agrotechnicznych, przechowywania, organizowania sprzedaży czy przetwarzania produktów rolnych. Zdaniem P. Zakrzewskiego „może być to każdy sposób, który pozwoli osiągnąć ten cel, prowadzić działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw członków. Spółdzielnia może zatem prowadzić działalność, oferując członkom jedynie określone usługi. Może jednak również oferować swoje usługi nie-członkom, a uzyskany stąd zysk dzielić między członków”¹⁰⁹.

¹⁰⁶ J. Ignatowicz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 1986 r.*, IV PRN 1/86, OSP 1987, 4253; A. Witosz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 1986 r.*, IV PRN 1/86, OSP 1988 nr 4380.

¹⁰⁷ OT-5926/83, LEX.

¹⁰⁸ A. Kokot, *Normatywne...*, s. 37-49.

¹⁰⁹ Por. P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 61.

Zgodnie z art. 178 ustawy Prawo spółdzielcze poza RSP mogą być tworzone inne spółdzielnie produkcji rolnej, których podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Jeżeli w takich spółdzielniach członkowie – osoby fizyczne mają według statutu wynikający z członkostwa obowiązek wnoszenia w całości lub w części wkładów gruntowych i pieniężnych oraz pracy w spółdzielni, to – w braku odmiennych postanowień statutowych – stosuje się do nich odpowiednio przepisy art. 142-145, 147-149, 151-168, 171 i 172 i przepisy kodeksu cywilnego dotyczące RSP. Statut może w szczególności przewidywać odpowiednie stosowanie wyłącznie przepisów art. 142-145, 147-149, 151-154 i odpowiednich przepisów kodeksu cywilnego dotyczących rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a w pozostałym zakresie – przepisów części I tytułu I działy VII i przepisów prawa pracy. Dotyczy to zwłaszcza tworzonych z inicjatywy kółek rolniczych spółdzielni zrzeszających osoby fizyczne.

W związku z tym, że spółdzielnie mogą zajmować się zróżnicowaną działalnością, pojawia się problem z uznaniem, że prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego jest podstawowym przedmiotem działalności takiego podmiotu. Ustawa nie wskazuje bowiem kryterium, na podstawie którego ma to zostać ustalone. W tym miejscu warto nawiązać do rozporządzenia Rady Ministrów z 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), w którym występuje pojęcie przeważającej działalności jednostki statystycznej¹¹⁰. Jest nią ta posiadająca największy udział wskaźnika (np. wartość dodana, produkcja brutto, wartość sprzedaży, wielkość zatrudnienia lub wynagrodzeń) charakteryzującego działalność jednostki. W badaniach statystycznych zalecanym wskaźnikiem służącym do określenia przeważającej działalności jest wartość dodana. Natomiast działalność drugorzędna jest każdym innym rodzajem działalności jednostki, której efektem końcowym są wyroby lub usługi wykonywane dla strony trzeciej¹¹¹.

Co do rozumienia działalności podstawowej możliwe są różne interpretacje: po pierwsze, że jest to właśnie działalność przeważająca w świetle przepisów dotyczących PKD i wtedy należy się odnieść do np. wartości sprzedaży. Taka wykładnia powoduje jednak problemy. Przede wszystkim definicja innej spółdzielni produkcji rolnej została wprowadzona wcześniej niż wydane przez Radę Ministrów przepisy dotyczące PKD, więc nie ulega wątpliwości, że nie taki był zamiar ustawodawcy. Drugie rozwiązanie to przyjęcie, że to spółdzielnia wskazuje, jaki rodzaj działalności uznaje za podstawowy.

Obok rolniczych spółdzielni produkcyjnych prowadzeniem gospodarstwa rolnego mogą zajmować się także spółdzielnie kółek rolniczych. Ustawa Prawo

¹¹⁰ Dz. U. z 2007 r. Nr 251, poz. 1885, zał.

¹¹¹ Zob. szerzej wskazane rozporządzenie w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)

spółdzielcze stanowi, że przedmiotem ich działalności jest przede wszystkim świadczenie usług dla rolnictwa oraz innych, wynikających z potrzeb środowiska wiejskiego. Spółdzielnia taka może również zajmować się wytwarzaniem środków i materiałów dla rolnictwa, przetwórstwem rolnym i produkcją rolą (prowadzeniem gospodarstwa rolnego). Stanowi o tym art. 180 ust. 2 ustawy Prawo spółdzielcze. W wypadku, gdy spółdzielnia zrzesza obok osób prawnych również osoby fizyczne i zajmuje się produkcją rolą (prowadzeniem gospodarstwa rolnego), a jej członkowie – osoby fizyczne mają według statutu wynikający z członkostwa obowiązek wnoszenia w całości lub części wkładów gruntowych i pieniężnych, to w braku odmiennych postanowień statutowych stosuje się do nich odpowiednio przepisy art. 142-145, 147-149, 151-154 ustawy i odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych¹¹². Na marginesie warto dodać, że problematyka tworzenia spółdzielni przez kółka rolnicze uregulowana została w ustawie z 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników¹¹³. Kółko rolnicze¹¹⁴ może być założycielem i członkiem spółdzielni powoływanej w celu świadczenia usług dla rolnictwa oraz innych rodzajów usług wynikających z potrzeb środowiska wiejskiego. Do spółdzielni stosuje się przepisy ustawy Prawo spółdzielcze. Co ciekawe, wspomniana ustawa nie zastrzega, że to kółka rolnicze tworzą spółdzielnie kółek rolniczych uregulowane w art. 180 ustawy Prawo spółdzielcze, ale biorąc pod uwagę nazwę, a także zakres działalności takich spółdzielni, wydaje się, że właśnie one miały tworzyć spółdzielnie kółek rolniczych (art. 180 ustawy Prawo spółdzielcze).

Do spółdzielni rolniczych zaliczyć należy także niektóre spółdzielnie socjalne zajmujące się działalnością rolniczą. Ich przedmiotem jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa dzięki osobistej pracy członków. Funkcjonowanie spółdzielni jest z reguły powiązane z regionem, w którym prowadzi ona działalność, co wpisuje się w VII zasadę spółdzielczości, czyli troskę o społeczność lokalną. Już z art. 2 ust. 2 ustawy wynika bowiem, że spółdzielnia socjalna działa na rzecz społecznej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu. Spółdzielnie te są coraz bardziej popularne na obszarach wiejskich, a niektóre z nich związane są z rolnictwem – prowadzą działalność rolniczą czy przetwórczą. Są też takie, które zajmują się agroturystyką czy

¹¹² Zob. B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 192 i n.

¹¹³ Dz. U. z 1982 r. Nr 32, poz. 217 ze zm.

¹¹⁴ Na temat kółek rolniczych zob. szerzej E. Tomkiewicz, *Prawne formy zrzeszania się rolników i ich rola w reprezentowaniu interesów zawodowych*, w: *Prawo rolne* red. P. Czechowski, Warszawa 2011, s. 327 i n.

wytwarzaniem produktów potrzebnych dla rolnictwa, bądź świadczeniem usług związanych z rolnictwem.

W tym miejscu warto także zaznaczyć, że spółdzielnie socjalne zaliczane są do podmiotów ekonomii społecznej. Podstawową jej zasadą jest prymat działania na rzecz ludzi (członków, podopiecznych), a nie tylko kierowanie się osiągnięciem wysokiego zysku. Oznacza to, że dla działalności jednostek ekonomii społecznej istotne znaczenie – obok celu gospodarczego – ma misja społeczna, w tym przede wszystkim przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu¹¹⁵. W literaturze podkreśla się, że najważniejsze cechy tych podmiotów to aktywność w sektorze prywatnym i publicznym, usytuowanie pomiędzy państwem a rynkiem, misja ekonomiczna i społeczna, pierwszeństwo pracy nad kapitałem, ograniczony i równy podział zysków, demokratyczne podejmowanie decyzji, praca na rzecz społeczności lokalnych, zaspokajanie potrzeb uczestników w zakresie, w jakim nie może tego uczynić państwo ani rynek, wysoka jakość i trwałość relacji wewnętrznych, pozyskiwanie zasobów z różnych źródeł, a nie tylko z rynku¹¹⁶.

Jak już podkreślono, niektóre spółdzielnie socjalne zajmują się prowadzeniem działalności rolniczej pierwotnej. Gospodarstwa rolne prowadzone przez spółdzielnie socjalne są z reguły niewielkie. Dlatego coraz większą popularnością cieszy się działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego. W ten sposób określa się system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej. Produkcja ekologiczna, łącząc przyjazne środowisku praktyki gospodarowania, w tym wysoki stopień różnorodności biologicznej, i zapewniając właściwy dobrostan zwierząt¹¹⁷, wpisuje się w politykę i działania Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska¹¹⁸.

Uzasadnione jest także zaliczenie do spółdzielni rolniczych spółdzielczych grup producentów rolnych. Przejmują one od spółdzielców prowadzących działalność rolniczą w zakresie podstawowej produkcji rolnej część obowiązków związanych np. ze sprzedażą, komercjalizacją, wykonywaniem niektórych usług agrotechnicznych czy zakupem środków produkcji. Według art. 2 ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych w brzmieniu obowiązującym

¹¹⁵ *Ekonomia społeczna – podstawowe informacje...*, op. cit.

¹¹⁶ *Podmioty ekonomii społecznej...*, op. cit.

¹¹⁷ Tak: *Rolnictwo ekologiczne* [online]. MR [dostęp: 2014-01-10]. Dostępny w Internecie: <<http://minrol.gov.pl/pol/jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne>>.

¹¹⁸ K. Kucharczak, E. Róžańska, *Programy rolno środowiskowe jako instrument WPR dla ochrony środowiska w UE i Polsce*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” 2012, nr 54, s. 26-38; B. Jeżyńska, *Proekologiczne instrumenty wsparcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, t. 10, s. 251-264; *Ocena integracji ochrony środowiska z polityką rolną UE* [online]. UE [dostęp: 2014-01-09]. Dostępny w Internecie: <<http://eea.europa.eu/>>.

jącym do 17 grudnia 2015 r. powołane są one w celu dostosowania produkcji rolnej do warunków rynkowych, poprawy efektywności gospodarowania, planowania produkcji ze szczególnym uwzględnieniem jej ilości i jakości, koncentracji podaży oraz organizowania sprzedaży produktów rolnych, a także ochrony środowiska naturalnego. Nowelizacja ustawy z 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw oraz ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020¹¹⁹, która weszła w życie z dniem 18 grudnia 2015 r., nieco modyfikuje cele działania grup producentów rolnych. Stanowi, że wskazane w ustawie podmioty mogą organizować się w grupy producentów rolnych w celu dostosowania produktów rolnych i procesu produkcyjnego do wymogów rynkowych, wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych, ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności produktów rolnych, rozwijania umiejętności biznesowych, marketingowych oraz organizowania i ułatwiania procesów wprowadzania innowacji, a także ochrony środowiska naturalnego. Uszczegółowiony zatem został zakres działania podmiotów związany właśnie z różnymi etapami prowadzonej przez członków działalności rolniczej i zaakcentowana została innowacyjność.

W uzasadnieniu do projektu podkreślono, że „zmiana brzmienia przepisu art. 2 obowiązującej ustawy zaproponowana w art. 1 pkt 1 projektu ustawy ma na celu dookreślenie katalogu celów, dla których mogą tworzyć się grupy producentów rolnych, i uwzględnienie w nim także celów określonych w art. 27 rozporządzenia nr 1305/2013, ze względu na realizację których grupy producentów rolnych miałyby możliwość otrzymania wsparcia finansowego ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich”¹²⁰.

Cel spółdzielczych grup producentów rolnych jest ściśle związany z działalnością rolniczą członków. Są to działania o charakterze rolnym (rodzaje działalności), czy inaczej uznane za rolne z uwagi na związek z prowadzoną przez spółdzielców działalnością rolniczą.

Warto także dodać, że grupy producentów rolnych mają genezę w ustawodawstwie unijnym. Już II plan Mansholta podkreślał, że konieczne jest opracowanie przepisów o związkach producentów. Związki takie miały mieć istotne

¹¹⁹ Dz. U. poz. 1888.

¹²⁰ Uzasadnienie do projektu zmiany ustawy o grupach producentów rolnych, druk nr 3836 z 2015 r.

kompetencje odnoszące się do ustalania rozmiaru produkcji poszczególnych płodów rolnych, cen gwarantowanych czy pertraktacji z przetwórcami¹²¹. Mówiąc o normatywnych podstawach grup i zrzeszeń, warto wspomnieć o rozporządzeniu Rady (EWG) nr 1360/78 z 19 czerwca 1978 r. w sprawie grup producentów i ich zrzeszeń¹²². Jak podkreśla się w literaturze, jego zakres był ograniczony do małego obszaru regionów ze strukturalnym deficytem¹²³. Rozporządzenie to następnie zostało zastąpione przez Rozporządzenie (EC) nr 952/97 z 20 maja 1997 r. o grupach producentów i ich związkach¹²⁴, które następnie zostało uchylone przez rozporządzenie (EC) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia¹²⁵.

Kolejne rozporządzenie Komisji (WE) nr 1857/2006 z 15 grudnia 2006 r. w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu w odniesieniu do pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z wytwarzaniem produktów rolnych¹²⁶ stanowiło, że „grupa producentów” oznacza grupę, która jest tworzona do celu wspólnego przystosowywania, w ramach celów wspólnej organizacji rynków, produkcji i wydajności członków grupy do warunków rynkowych, w szczególności poprzez koncentrację dostaw.

Nowe rozporządzenie Komisji (UE) nr 702/2014 z 25 czerwca 2014 r., uznające niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹²⁷, wskazuje, że „grupa i organizacja producentów” oznacza grupę lub organizację utworzoną w celu:

- a) dostosowania do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produkcji producentów, którzy są członkami takiej grupy bądź organizacji; lub
- b) wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostaw do odbiorców hurtowych;
- c) ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności; bądź
- d) innych działań, które mogą być przeprowadzane przez grupy lub organizacje producentów, takich jak: rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji.

¹²¹ A. Lichorowicz, *Problematyka struktur agrarnych w ustawodawstwie Wspólnoty Europejskiej*, Kraków 1996, s. 34 i n.

¹²² Dz. U. 1978, L 166, s. 1.

¹²³ R. Mögele, F. Erlbacher, *Single Common Market Organisation*, München 2011, s. 533 i n.

¹²⁴ Dz. U. W.E. 1997 L 142, s. 30.

¹²⁵ Dz. U. UE 1999, L 160, 26.6.1999, s. 80.

¹²⁶ Dz. U. UE 2006, L 358, 16.12.2006, s. 3–21.

¹²⁷ Dz. U. UE 2014, L 193, 1.07.2014, s. 1.

Przepisy unijne nie określają formy prawnej grupy. Należy także dodać, że rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)¹²⁸ w preambule wskazuje, że grupy i organizacje producentów pomagają rolnikom wspólnie stawiać czoła wyzwaniom związanym z rosnącą konkurencją i konsolidacją rynków niższego szczebla w odniesieniu do wprowadzania ich produktów do obrotu, w tym na rynkach lokalnych. Z tego względu, zdaniem ustawodawcy unijnego, należy zachęcać do tworzenia grup i organizacji producentów. Państwa członkowskie mają możliwość nadawania priorytetu grupom i organizacjom producentów produktów wysokiej jakości objętym działaniem dotyczącym systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych przewidzianym w rozporządzeniu.

Polskie rozwiązania legislacyjne w zakresie tworzenia grup producentów rolnych były konstruowane z wykorzystaniem regulacji obowiązujących w prawie niemieckim (niemiecka ustawa z 16 maja 1969 r. o dostosowaniu produkcji rolnej do wymogów rynku, tzw. ustawa o strukturze rynku)¹²⁹. Ów akt prawny wyprzedzał zatem unijne wspólne rozwiązania normatywne dotyczące grup producentów rolnych, a szczególnie form ich wspierania.

W spółdzielczej grupie producentów rolnych uzewnętrznia się bardzo wyraziście podstawowa, klasyczna cecha spółdzielni. Chodzi o związek, jaki powinien zachodzić pomiędzy działalnością przedsiębiorstwa „spółdzielnia” a zarobkową działalnością spółdzielcy¹³⁰. Spółdzielni nadano kształt pomocniczy. Ma bowiem wspierać członków w sposób bezpośredni¹³¹. Tak właśnie jest w spółdzielczej grupie producentów rolnych, gdyż podmioty te funkcjonują tylko dzięki gospodarstwom członków. Nie dąży ona, co do zasady, do maksymalizacji zysku, a ten ewentualnie wypracowany z reguły przeznaczona na dalszy rozwój. Członkowie grupy zmagają się co do zasady do zwiększenia swoich dochodów, chociażby przez uzyskanie wyższej ceny za produkty rolne, które mają mieć dobrą jakość. Szczególnie interesujące, z teoretycznego punktu widzenia, jest określenie relacji pomiędzy spółdzielczą grupą producentów rolnych a gospodarstwem rolnym członka. Spółdzielnia przejmuje niektóre z etapów prowadzonej przez spółdzielców działalności rolniczej. Następuje przeniesienie cechy rolniczej z gospodarstwa rolnego na spółdzielnię. Dlatego w niektórych ustawodawstwach tego typu spółdzielnia uznana została za przedsiębiorcę

¹²⁸ Dz. U. UE L 347 z 20.12.2013, s. 487.

¹²⁹ Zob. uzasadnienie do projektu zmiany ustawy o grupach producentów rolnych, druk nr 3836 z 2015 r.

¹³⁰ Zob. np. P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 69.

¹³¹ *Ibidem*, s. 72.

rolnego (np. we Włoszech). Niemniej sama spółdzielcza grupa producentów rolnych prowadzi działalność klasyfikowaną z reguły jako pozarolnicza działalność gospodarcza.

Spółdzielcza grupa producentów rolnych funkcjonuje wyłącznie dzięki gospodarstwu rolnym członków. Można spotkać się ze stwierdzeniem, że stanowi ona przedłużenie gospodarstwa rolnego, co potwierdzają niektóre regulacje traktujące grupę jako producenta rolnego. Przykładowo w świetle art. 613 § 4 k.c. przez producenta rolnego rozumie się również grupę producentów rolnych lub ich związek. Chodzi o zawieranie przez grupę umów kontraktacji. Właśnie możliwość m.in. podpisywania przez grupę producentów rolnych, w tym prowadzoną w formie spółdzielni, umów kontraktacji wskazuje na związek z gospodarstwem rolnym członków.

Do spółdzielni rolniczych zaliczyć należy także spółdzielcze wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw oraz uznane organizacje producentów owoców i warzyw w rozumieniu ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku tytoniu oraz rynku suszu paszowego (od 3 października 2015 r. zmiana nazwy na ustawa o organizacji rynków owoców i warzyw oraz rynku chmielu)¹³². Podobnie jak grupy producentów rolnych działają one w imieniu swoich członków oraz reprezentują ich interesy w kwestiach ekonomicznych, zajmując się nie tylko sprzedażą produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwach rolnych członków, ale także ich transportem, magazynowaniem, konfekcjonowaniem, wspólnym zakupem środków produkcji i maszyn¹³³. Rozporządzenie unijne stanowi, że organizacje producentów owoców i warzyw dążą do realizacji szczegółowego celu, który obejmować ma m.in.: zapewnienie planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w szczególności w odniesieniu do jakości i ilości; koncentrację dostaw i umieszczanie na rynku produktów wytwarzanych przez ich członków; optymalizację kosztów produkcji oraz ustabilizowanie cen producenta, promowanie i udzielanie pomocy technicznej w zakresie stosowania przyjaznych dla środowiska metod uprawy i technik produkcji. Ogólnie można powiedzieć, że grupy i organizacje przejmują jeden albo kilka etapów związanych z prowadzeniem działalności rolniczej¹³⁴.

¹³² T.j. Dz. U. z 2011 r., Nr 145, poz. 868 ze zm.

¹³³ Zob. rozporządzenie Rady (WE) nr 1234/2007 z 22 października 2007 r. ustanawiające wspólną organizację rynków rolnych oraz przepisy szczegółowe dotyczące niektórych produktów rolnych, Dz. U. UE. L 299, z 16.11.2007 r., s. 1; rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 543/2011 ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1234/2007 z 7 czerwca 2011 r. w odniesieniu do sektora owoców i warzyw oraz sektora przetworzonych owoców i warzyw; Dz. U. UE L 157 z 15 czerwca 2011 r., s. 1.

¹³⁴ Ibidem.

Do spółdzielni rolniczych zaliczyć należy także spółdzielcze organizacje producentów rolnych¹³⁵, w tym głównie mleka. Podobnie jak grupy producentów rolnych, przejmują one jeden czy kilka etapów prowadzonej przez członków działalności rolniczej. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych¹³⁶ już w preambule wskazuje, że organizacje producentów i ich zrzeszenia mogą pełnić użyteczną rolę w koncentracji podaży, poprawie wprowadzania do obrotu, planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w optymalizacji kosztów produkcji i stabilizowaniu cen producenta, prowadzeniu badań, promowaniu najlepszych praktyk i oferowaniu pomocy technicznej, gospodarowaniu produktami ubocznymi i zarządzaniu narzędziami zarządzania ryzykiem dostępnymi dla ich członków, przyczyniając się tym samym do wzmocnienia pozycji producentów w łańcuchu dostaw żywności (pkt 131).

W preambule tego unijnego aktu prawnego podkreślono także, że istniejące przepisy w zakresie definicji i uznawania organizacji producentów, ich zrzeszeń i organizacji międzybranżowych należy ujednolicić, poprawić i rozszerzyć – w celu przewidzenia ewentualnego uznania na wniosek na mocy statutu określonego zgodnie z niniejszym rozporządzeniem w odniesieniu do pewnych sektorów. W szczególności statuty organizacji producentów powinny zapewniać, aby podmioty takie były tworzone z inicjatywy producentów i kontrolowane zgodnie z zasadami umożliwiającymi członkom będącym producentami demokratyczną kontrolę swojej organizacji i ich decyzji.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych stanowi, że wystarczy realizacja przez organizację producentów mleka co najmniej jednego spośród następujących celów: zapewnienie planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w szczególności w odniesieniu do jakości i ilości; koncentracja dostaw i umieszczanie na rynku produktów wytwarzanych przez ich członków; optymalizacja kosztów produkcji i stabilizowanie cen producentów (art. 154 ust. 3 rozporządzenia). Rozporządzenie unijne nr 1308/2013 r. wskazuje również, że organizacja może w imieniu swoich członków będących rolnikami – w odniesieniu do części lub całości ich wspólnej produkcji – negocjować umowę dostawy przez rolnika mleka surowego do przetwórcy mleka surowego lub nabywcy. Ustawodawca unijny wskazał, że organizacja może negocjować, ale nie musi. Oznacza to, że decyzja o podjęciu takiej aktywności należy do niej. Organi-

¹³⁵ Szerzej na temat organizacji producentów rolnych zob. R. Mögele, F. Erlbacher, *Single Common...*, s. 535 i n.; B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 167 i n.

¹³⁶ Dz. U. UE L 2013, L 347, s. 671, zwane dalej rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. albo rozporządzeniem unijnym nr 1308/2013.

zacje, podobnie jak grupy, przejmują zatem niektóre z czynności wykonywanych przez spółdzielców w ramach prowadzonej działalności rolniczej.

Należy zaznaczyć, że spółdzielcze organizacje producentów mogą działać także na innych rynkach. Artykuł 152 rozporządzenia 1308/2013 stanowi, że państwa członkowskie mogą na ich wniosek uznawać organizacje producentów, które dążą do określonego celu obejmującego co najmniej jeden spośród następujących: zapewnienie planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w szczególności w odniesieniu do jakości i ilości; koncentracja dostaw i umieszczanie na rynku produktów wytwarzanych przez ich członków, w tym sprzedaż bezpośrednia; optymalizacja kosztów produkcji i zysków z inwestycji służących utrzymywaniu standardów dotyczących ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt oraz stabilizowanie cen producentów; promowanie i udzielanie pomocy technicznej w zakresie stosowania przyjaznych dla środowiska metod uprawy i technik produkcji oraz odpowiedzialnych praktyk i technik w odniesieniu do dobrostanu zwierząt; zarządzanie produktami ubocznymi i odpadami, zwłaszcza w celu ochrony jakości wody, gleby i krajobrazu oraz zachowania lub zachęcania do zachowania bioróżnorodności; zarządzanie funduszami wspólnego inwestowania.

Moim zdaniem do spółdzielni rolniczych można zaliczyć także spółdzielnie producentów rolnych produktów zarejestrowanych jako Chronione Nazwy Pochodzenia, Chronione Oznaczenia Geograficzne i Gwarantowane Tradycyjne Specjalności, w których przeważający udział posiadają producenci rolni. Zgodnie z definicją zawartą w rozporządzeniu Komisji Europejskiej i Parlamentu (UE) nr 1151/2012 z 21 listopada 2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych¹³⁷ „grupa” oznacza dowolne stowarzyszenie, niezależnie od jego formy prawnej, skupiające głównie producentów lub przetwórców, których działalność związana jest z tym samym produktem.

Grupy odgrywają kluczową rolę w procesie składania wniosku o rejestrację nazw pochodzenia i oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności, a także w zmianach specyfikacji i wniosków o cofnięcie rejestracji. Przedmiot działalności takich grup prowadzonych także w formie spółdzielni dookreśla art. 45 rozporządzenia. Takim grupom przysługuje prawo do m.in.:

a) udziału w działaniach, których celem jest zapewnienie gwarancji jakości, renomy i autentyczności produktów danej grupy na rynku, przez monitorowanie stosowania nazw w handlu oraz – tam gdzie to konieczne – informowanie właściwych organów;

b) podejmowania działań, których celem jest zapewnienie odpowiedniej ochrony prawnej chronionej nazwie pochodzenia lub chronionemu oznaczeniu geogra-

¹³⁷ Dz. U. UE 2012, L. 343, s. 1, z 14.12.2012 r.

ficznemu i intelektualnym prawom własności, które są z nimi bezpośrednio związane;

c) przygotowywania działań informacyjnych i promocyjnych, których celem jest przekazywanie konsumentom wiedzy o cechach produktów stanowiących ich wartość dodaną;

d) rozwoju działań związanych z zapewnianiem zgodności produktu z jego specyfikacją. Grupa przejmuje zatem czynności związane ze sprzedażą produktów i rozwojem działań związanych z gwarancją zgodności produktu z jego specyfikacją.

Należy także zaznaczyć, że znakomita większość wskazanych podmiotów spółdzielczych zrzeszających producentów rolnych wpisuje się w polską definicję organizacji producentów. Ustawa z 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności¹³⁸ stanowiła, że pod pojęciem organizacji producentów należy rozumieć grupę producentów rolnych, związek grup producentów rolnych, wstępnie uznaną grupę producentów owoców i warzyw, uznaną organizację producentów owoców i warzyw oraz uznane zrzeszenie organizacji producentów owoców i warzyw. Nowelizacja tego aktu prawnego, które weszła w życie z dniem 3 października 2015 r., modyfikuje definicję organizacji producentów w ten sposób, że czyni nią grupę producentów rolnych, związek grup producentów rolnych, wstępnie uznaną organizację producentów owoców i warzyw oraz uznane na podstawie przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólną organizację rynków produktów rolnych organizacje producentów, zrzeszenia organizacji producentów, organizacje międzybranżowe, międzynarodowe organizacje producentów, międzynarodowe zrzeszenia organizacji producentów oraz międzynarodowe organizacje międzybranżowe.

W mojej ocenie wiele argumentów przemawia za zaliczeniem do spółdzielni rolniczych także spółdzielni mleczarskich¹³⁹. Przede wszystkim podobnie jak spółdzielcze grupy producentów rolnych przejmują one niektóre czynności związane z prowadzoną przez członka – producenta rolnego działalnością rolniczą. Chodzi o nabywanie mleka od członków oraz wspieranie prowadzonej przez członków hodowli bydła. W przepisach brakuje definicji spółdzielni mleczarskich. Zakres działalności wynika zatem ze statutu. Są to podmioty zajmujące się z reguły skupem i przetwórstwem mleka. Jednocześnie odnotować należy spółdzielnie mleczarskie, które zajmują się tylko skupem i rezygnują z przetwórstwa. Takich podmiotów nie

¹³⁸ T.j. z 2012 r., poz. 86 ze zm.

¹³⁹ Takie stanowisko prezentuje także D. Mierzwa, np. *Spółdzielczość rolnicza w procesie zmian*, w: *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe rolnictwa w przestrzeni europejskiej*, red. S. Sokołowska, A. Bisaka, Opole 2008; eadem, *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wrocław 2005; eadem, *Restrukturyzacja i perspektywy rozwoju spółdzielni mleczarskich regionu dolnośląskiego na tle rozwiązań francuskich*, Wrocław 2003.

ma jednak dużo. Należy zaznaczyć, że przetwory mleczne są uznawane za produkt rolny w świetle Traktatu i zostały wymienione w załączniku nr 1. Obok tych podstawowych rodzajów działalności niektóre ze spółdzielni mleczarskich podejmują systematyczną pracę na rzecz rozwoju hodowli i chowu bydła mlecznego, należącego do spółdzielców, zwiększania produkcji mleka i podnoszenia jego jakości; zwalczania chorób bydła oraz upowszechniania zasad higieny i profilaktyki w jego chowie, a także udzielania pomocy w organizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji i dostawie mleka¹⁴⁰. Działania takie wpływają pozytywnie na rozwój gospodarstw rolnych producentów mleka oraz rynek mleka. Spółdzielnie mleczarskie, które dodatkowo przetwarzają mleko, pozwalają producentom na udział w kolejnym etapie łańcucha żywnościowego, tzn. uzyskanie dochodów nie tylko ze sprzedaży mleka, lecz także z nadwyżki bilansowej z działalności przetwórczej.

Na koniec tego rozdziału warto dodać, że hipotetycznie spółdzielniami rolniczymi mogą być także spółdzielnie europejskie. Przedmiotem ich działalności byłoby wtedy prowadzenie działalności rolniczej albo mogłyby przejmować niektóre z etapów tejże działalności prowadzonej przez spółdzielców. Jak dotąd w Polsce nie powstała taka spółdzielnia zajmująca się wskazanym przedmiotem działalności¹⁴¹. Taki przedmiot wpisuje się jednak w cele działania spółdzielni europejskiej. Według wskazanego już w rozdziale II rozporządzenia unijnego celem działalności SCE jest zaspokajanie potrzeb jej członków i/lub wspieranie ich działalności gospodarczej i/lub społecznej, w szczególności przez zawieranie z nimi porozumień o dostawę towarów lub o świadczenie usług bądź wykonanie pracy w ramach czynności, których dokonuje, względnie których dokonanie zleca SCE. Ponadto celem działalności SCE może być zaspokajanie potrzeb jej członków przez wspieranie, w sposób określony wyżej, ich udziału w działalności gospodarczej, w jednej lub większej liczbie SCE i/lub spółdzielniach krajowych (art. 1 ust. 3 rozporządzenia unijnego). Podstawą prawną dla działalności omawianych podmiotów jest właśnie rozporządzenie Rady Nr 1435/2003/WE z 22.07.2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej, uzupełnione przez dyrektywę Rady Nr 2003/72/WE z 22.7.2003 r.¹⁴², zawierającą przepisy dotyczące zaangażowania pracowników spółdzielni europejskiej oraz ustawa z 22 lipca 2006 r. o spółdzielni europejskiej¹⁴³. Ten polski akt prawny normuje powstanie, organizację i działalność spółdzielni europejskiej w zakresie nieuregulowanym w rozporządzeniu. Spółdzielnia europejska (*Europe-*

¹⁴⁰ Zob. [online]. MP [dostęp: 2014-12-09]. Dostępny w Internecie: <<http://mleczarstwo.polskie.pl/>>.

¹⁴¹ W Polsce powstała spółdzielnia europejska w branży medycznej w Inowrocławiu SCE „Flandria” Spółdzielnia Europejska z o.o. Zob. [online]. Flandria [dostęp: 2015-12-22]. Dostępny w Internecie: <<http://flandria.pl/spoldzielnia/>>.

¹⁴² Dz.Urz. WE nr L. 207 z 18.08.2003 r., s.25.

¹⁴³ T.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 7.

an Cooperative Society) stworzona została dla realizacji zadań typowych dla spółdzielni, ale posiada wiele cech charakterystycznych dla spółek handlowych, zwłaszcza spółek akcyjnych. Jest jednak nową formą prawną, odrębną w stosunku do spółdzielni krajowych¹⁴⁴. Biorąc pod uwagę, że kapitał subskrybowany takiej spółdzielni europejskiej wynosi co najmniej 30 000 EUR, a zasady jej tworzenia i funkcjonowania są raczej skomplikowane, nie nastąpił jak dotąd rozwój takich podmiotów zaliczanych jednocześnie do spółdzielni rolniczych w Polsce. Dlatego zasady funkcjonowania tychże spółdzielni nie będą szerzej omawiane w niniejszej publikacji. Zagadnienie to zostanie przedstawione w odrębnym artykule.

¹⁴⁴ P. Zakrzewski, *Spółdzielnia europejska jako nowy typ osoby prawnej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 1, s. 5-20; M. Piotrowska, *Spółdzielnia europejska – zarys zagadnienia*, „Edukacja Prawnicza” 2007, nr 5, s. 3-11.

Podstawowe elementy prawne organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych

6.1. Prawne aspekty organizowania spółdzielni rolniczych

6.1.1. Założyciele spółdzielni rolniczych

Według art. 6 ustawy Prawo spółdzielcze osoby zamierzające założyć spółdzielnię (założyciele) uchwalają statut spółdzielni, potwierdzając jego przyjęcie przez złożenie pod nim swoich podpisów. Przepis ogólny stanowi, że liczba założycieli spółdzielni nie może być mniejsza od dziesięciu, jeżeli założycielami są osoby fizyczne, i trzech, jeżeli założycielami są osoby prawne. Problem pojawia się w przypadku tworzenia spółdzielni zarówno przez osoby fizyczne, jak i prawne i sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, czy do założenia spółdzielni przez osoby fizyczne i prawne wystarczą trzy osoby prawne, czy też łącznie musi być dziesięciu członków. W uchwale z 17 stycznia 1991 r. Sąd Najwyższy uznał, że „liczba założycieli spółdzielni, której członkami mogą być zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne, nie może być mniejsza od dziesięciu¹”.

Prawo spółdzielcze wyróżnia dwie kategorie spółdzielców². Pierwszą z nich są założyciele spółdzielni, którzy uzyskują członkostwo *ex lege* z chwilą zarejestrowania spółdzielni. W myśl art. 17 § 1 ustawy Prawo spółdzielcze założyciele spółdzielni, którzy podpisali statut, stają się członkami spółdzielni z chwilą jej zarejestrowania. Drugą kategorię członków stanowią osoby, które uzyskują członkostwo po założeniu spółdzielni.

¹ III CZP 77/90, Legalis nr 27207.

² Zob. H. Cioch, *Zarys prawa spółdzielczego*, Warszawa 2006, s. 23 i n.

Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że członkiem spółdzielni, a zatem także założycielem, może być każda osoba fizyczna o pełnej zdolności do czynności prawnych, która odpowiada wymogom określonym w statucie, chyba że ustawa stanowi inaczej. Pełną zdolność do czynności prawnych posiada osoba pełnoletnia, czyli ten, kto ukończył lat osiemnaście³. Ponadto statut może określać wypadki, w których dopuszczalne jest członkostwo osób o ograniczonej zdolności do czynności prawnych lub nie mających tej zdolności. Osoby takie nie mogą być członkami organów spółdzielni. W walnym zgromadzeniu biorą one udział przez swoich przedstawicieli ustawowych. Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo.

Przepisy prawne przewidują, w odniesieniu do niektórych spółdzielni rolniczych, możliwość założenia tego podmiotu przez mniej niż dziesięciu założycieli oraz dodatkowo określają wymagania w odniesieniu do członków spółdzielni (czyli także założycieli). W spółdzielniach produkcji rolnej liczba założycieli osób fizycznych nie może być mniejsza niż pięć. Jednocześnie przepisy szczególne ustawy Prawo spółdzielcze określają wymagania, które muszą spełnić członkowie Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej. Mogą być nimi rolnicy będący:

- 1) właścicielami lub posiadaczami samoistnymi gruntów rolnych;
- 2) dzierżawcami, użytkownikami lub innymi posiadaczami zależnymi gruntów rolnych.

Mogą być nimi również inne osoby mające kwalifikacje przydatne do pracy w spółdzielni.

Należy podkreślić, że przepisy nie wskazują normy obszarowej wspomnianych gruntów rolnych rolników, a ich posiadacze są z reguły zobowiązani do wniesienia ich jako wkład gruntowy, o czym będzie jeszcze w dalszej części rozważań. Ustawa nie zawiera także definicji gruntu rolnego. Zasadne zatem wydaje się przyjęcie, że jest to termin tożsamy z określeniem „grunt rolny” stosowanym w art. 46¹ k.c. Natomiast problem powstaje z osobami prawnymi. SN w uchwale z 28 lutego 1989 r.⁴ orzekł, że nie mogą one nabyć członkostwa w RSP. Podobnie w wyroku z 21 stycznia 1998 r. SN⁵ uznał, że RSP nie może użytkować gruntów wniesionych do spółdzielni przez kółko rolnicze, gdyż takie członkostwo nie jest prawnie możliwe. Zdaniem SN członkami Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej mogą być osoby fizyczne, co oznacza, że osoba prawna nie może nabyć członkostwa w takiej spółdzielni. Takich zastrzeżeń nie ma w od-

³ Warto zasignalizować, że przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa.

⁴ III CZP 8/89, OSP 1990, nr 5, poz. 258, Legalis nr 26592.

⁵ II CKN 576/97, Legalis nr 354516.

niesieniu do innych spółdzielni produkcji rolnej (art. 178 ustawy Prawo spółdzielcze).

Z kolei spółdzielnie kółek rolniczych były tworzone z reguły przez kółka rolnicze. Według ustawy z 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników⁶ kółka są to dobrowolne, niezależne i samorządne, społeczno-zawodowe organizacje rolników indywidualnych, reprezentujące całościowo ich interesów zawodowych i społecznych. Członkiem kółka rolniczego może być: 1) osoba prowadząca indywidualne gospodarstwo rolne jako jego właściciel, posiadacz bądź użytkownik; 2) pełnoletni członek rodziny rolnika wymienionego w pkt 1, pracujący w prowadzonym przez niego gospodarstwie rolnym; 3) osoba, która przekazała gospodarstwo rolne za emeryturę lub rentę. Statut może przewidywać przyjmowanie na członków kółka rolniczego także innych osób, związanych bezpośrednio charakterem swojej pracy z rolnictwem.

Kolejną spółdzielnią, która może prowadzić działalność rolniczą, jest spółdzielnia socjalna. Ustawa o spółdzielniach socjalnych stanowi, że liczba założycieli takiej spółdzielni nie może być mniejsza niż pięć, jeżeli założycielami są osoby fizyczne, i dwa, jeżeli założycielami są osoby prawne. Co do zasady, podmiot ten nie może mieć jednak więcej niż 50 członków. Wyjątkiem jest spółdzielnia socjalna, która powstała w wyniku przekształcenia spółdzielni inwalidów lub spółdzielni niewidomych – może wtedy liczyć więcej członków.

Katalog członków spółdzielni socjalnej przedstawia się następująco: 1) osoby bezrobotne w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁷; 2) osoby, o których mowa w art. 2 pkt 1a i 1b ustawy z 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym⁸ (czyli absolwenci centrum integracji społecznej; absolwenci klubu integracji społecznej); 3) osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁹. Ta ostatnia ustawa stanowi, że za niepełnosprawną uważa się osobę, której niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności (lekki, umiarkowany, znaczny) lub całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy na podstawie odrębnych przepisów lub niepełnosprawności, wydanym przed ukończeniem 16 roku życia; 4) osoby do 30. roku życia oraz po ukończeniu 50. roku życia, posiadające status osoby poszukującej pracy, bez zatrudnienia w rozumieniu ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

⁶ Dz. U.1982 r., Nr 32, poz. 217 ze zm.

⁷ T.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 149 ze zm.

⁸ T.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 43, poz. 225 ze zm.

⁹ T.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721 ze zm.

Warto w tym miejscu nawiązać do wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 17 lipca 2013 r.¹⁰ Sąd orzekł, że każda osoba, która uzyskała orzeczenie „o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy”, jest uznawana równocześnie za „osobę niepełnosprawną”, ale nie każda osoba „niepełnosprawna” staje się automatycznie „osobą niezdolną do pracy”. Mimo podobieństwa definicji stwierdzenie nawet umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie jest tożsame ze stwierdzeniem niezdolności do pracy, a tylko niezdolność do pracy jest równoznaczna z niepełnosprawnością¹¹. Możliwość podjęcia pracy jest istotna dla dalszych rozważań, gdyż założyciele, np. osoby niepełnosprawne, z reguły zawierają ze spółdzielnią umowę o pracę.

Biorąc pod uwagę, że mieszkańcy wsi związani są często z gospodarstwem rolnym jako właściciele, posiadacze, małżonkowie rolnika lub domownicy, powstaje pytanie, czy mogą mieć oni status bezrobotnych i tym samym być podstawowymi założycielami spółdzielni socjalnej¹². Tutaj należy odwołać się w pierwszej kolejności do ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, w świetle której bezrobotny jest osobą niezatrudnioną i nie wykonującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub służbie, albo innej pracy zarobkowej, albo jest osobą niepełnosprawną, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy, zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania stałego lub czasowego powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, jeżeli: m.in. nie jest właścicielem lub posiadaczem samoistnym lub zależnym nieruchomości rolnej, w rozumieniu przepisów ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe.

Rolnicy, którzy co prawda objęci są ubezpieczeniem w KRUS, ale ich nieruchomości rolne nie przekraczają 2 ha przeliczeniowych, mogą mieć statut bezrobotnych i tym samym być założycielami spółdzielni socjalnej. Zasady obliczania hektarów przeliczeniowych zawarte są w ustawie z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym¹³, zaś definicja nieruchomości rolnej – w art. 46¹ k.c. Należy

¹⁰ III AUa 157/13, LEX nr 1438160.

¹¹ III AUa 157/13. Zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 4 września 2013 r., III AUa 253/13, LEX nr 1362776; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 26 czerwca 2013 r., III AUa 1770/12, LEX nr 1362708.

¹² Zob. A. Suchoń, *Spółdzielnie socjalne prowadzące działalność rolniczą – wybrane problemy prawne*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2014, t. XII.

¹³ T.j. Dz. U. z 2006 r. Nr 136, poz. 969 ze zm.

podkreślić, że jeśli w ewidencji gruntów i budynków jakieś grunty są zapisane jako użytki rolne, to nawet zmiana gruntów rolnych na tereny budowlane w planie zagospodarowania oznacza, że grunty te zaliczamy do nieruchomości rolnych w świetle k.c.¹⁴ Dopiero, gdy grunty te zostaną wyłączone z produkcji rolnej, zgodnie z ustawą z 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹⁵ właściciel nie wlicza ich do wspomnianej normy 2 ha.

Stosunkowo często zdarzają się sytuacje, że grunty rolne należą do kilku osób. Budzi to wątpliwość, czy norma 2 ha dotyczy wtedy udziału, czy całej powierzchni nieruchomości. Podzielić należy stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego z 6 grudnia 2006 r.¹⁶, że „statusu bezrobotnego nie może uzyskać ten współwłaściciel, którego udział we współwłasności nieruchomości rolnej odpowiadać będzie części nieruchomości o powierzchni co najmniej 2 hektarów przeliczeniowych” (należałoby tu jednak dodać sprostowanie – zgodnie z obecną definicją bezrobotnego powierzchnia ta nie ma przekraczać tej wielkości)¹⁷.

Należy wyraźnie podkreślić, że omawiany przepis nie wspomina o prowadzeniu działalności rolniczej na tych gruntach, a tylko o własności czy posiadaniu. W praktyce odnotować należy zróżnicowane interpretacje tej regulacji, w tym i wykładnie literalne uznające, że oddanie gruntów w dzierżawę czy bezczynszowe użytkowanie nie stanowi przesłanki do uzyskania statusu bezrobotnego, gdy rolnik nadal jest właścicielem ponad 2 ha przeliczeniowych¹⁸. Takie rozwiązanie stanowi barierę w zakresie uzyskania statusu bezrobotnego i zostania jednym z założycieli spółdzielni w przypadku oddania przez właściciela gruntów rolnych w posiadanie zależne.

Status bezrobotnego może także mieć małżonek rolnika, o ile nie podlega ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu z tytułu stałej pracy jako współmałżonek. Według art. 5 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników¹⁹ przepisy dotyczące ubezpieczenia rolnika i świadczeń przysługujących rolnikowi stosuje się także do małżonka rolnika, chyba że ten małżonek nie pracuje w gospodarstwie rolnika ani w gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z tym gospodarstwem rolnym. Zatem jeżeli małżonek nie jest objęty ubezpieczeniem KRUS i spełnia inne kryteria dla osoby bezrobotnej, może być założycielem spółdzielni socjalnej. W wyroku z 18 maja 1995 r. Sąd

¹⁴ Inne pojęcie nieruchomości rolnej – w ustawie z 11 kwietnia 2003 o kształtowaniu ustroju rolnego, t.j. Dz. U. z 2012 r., poz. 803 ze zm.

¹⁵ T.j. Dz. U. z 2004 r. Nr 121, poz. 1266 ze zm.

¹⁶ I OSK 692/06, ONSA WSA 2007, nr 4, poz. 104.

¹⁷ Z. Góral, *Komentarz do art. 2 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, SIP LEX 2011.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ T.j. Dz. U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291 ze zm.

Apelacyjny orzecł, że²⁰ małżonek rolnika nie pracujący w gospodarstwie rolnym i nie uczestniczący ze współmałżonkiem w prowadzeniu gospodarstwa rolnego lub gospodarstwa domowego bezpośrednio związanego z gospodarstwem rolnym nie podlega ustawowemu ubezpieczeniu społecznemu rolników przewidzianemu w art. 4 i 5 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Poza tym przez pojęcie małżonka rolnika pracującego w gospodarstwie rolnym, zdaniem sądu, należy rozumieć przyczynianie się przez tę osobę do właściwego jego funkcjonowania, czyli wykonywanie takich czynności w gospodarstwie rolnym, bez których funkcje gospodarstwa nie mogą być realizowane.

Małżonek rolnika nie pracujący na stałe w gospodarstwie rolnym, wpisując się w definicję bezrobotnego, może być członkiem spółdzielni socjalnej. Pojawia się jednak problem z interpretacją określenia „stała praca”. Warto w tym zakresie nawiązać do orzecznictwa. W wyroku z 29 lipca 2011 r.²¹, dotyczącym co prawda stałej pracy domownika, Naczelny Sąd Administracyjny w Warszawie orzecł, że sformułowania „stała praca”, „staż pracy”, „uprawnienia pracownicze” wskazują, że przy zaliczaniu do przedmiotowego stażu w rachubę mogą wchodzić tylko okresy wykonywania zajęć o charakterze i systemie przynajmniej zbliżonym do pracowniczego. Stała praca w gospodarstwie nie zawsze musi polegać na codziennym wykonywaniu czynności rolniczych, gdyż – na przykład ze względu na rodzaj produkcji – niekiedy nie będzie to nawet konieczne. Charakteryzuje ją jednak pewna systematyczność i co najmniej gotowość do wykonywania pracy rolnej, gdy jest to niezbędne rolnikowi prowadzącemu gospodarstwo. Stała praca w gospodarstwie rolnym wymaga również pewnego psychicznego nastawienia polegającego na wiązaniu się na określony czas z gospodarstwem rolnym (*vide* wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 28 czerwca 1994 r.)²². Warto też nawiązać do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 17 stycznia 2014 r.²³, w którym sąd słusznie orzecł, że „z art. 2 ust. 1 pkt 2 lit. d ustawy z 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wynika, że przy obliczaniu powierzchni użytków rolnych znajdujących się w majątku wspólnym małżonków, o której mowa w powyższym przepisie, należy w związku z art. 43 § 1 k.r.o. uznać, że na każdego z małżonków przypada równa część własności tych użytków. Na tym gruncie przyjąć zatem należy domniemanie, że powierzchnia użytków rolnych znajdujących się w majątku wspólnym małżonków (przy wspólności ustawowej) w połowie przypada jednemu z nich i w połowie drugiemu”.

²⁰ III AUr 126/95, Legalis nr 33702.

²¹ I OSK 119/12, Legalis nr 552738.

²² III Aur 206/94, Legalis nr 33491.

²³ I OSK 185/13, Legalis nr 794305, OSA 1995, nr 6, poz. 52.

Mieć status bezrobotnego i być jednym z założycieli spółdzielni może także domownik. W świetle ustawy o ubezpieczeniu społecznym jest to osoba bliska rolnikowi, która: ukończyła 16 lat, pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub mieszka na terenie jego gospodarstwa rolnego, albo w bliskim sąsiedztwie, stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy. Jednak odnosi się to tylko do sytuacji, gdy gospodarstwo rolnika, u którego pracuje, nie przekracza 2 ha przeliczeniowych. Należy zwrócić uwagę na pewne problemy, które powstają w związku z samą definicją domownika. Przykładowo w wyroku z 11 października 2012 r. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie uznał, że wystarczające dla uznania pracy domownika w gospodarstwie rolnym za stałą jest wykonywanie w jej przebiegu wszystkich zabiegów agrotechnicznych związanych z prowadzoną produkcją w rozmiarze dyktowanym potrzebami i terminami tych prac oraz używanie ułatwiającego te prace sprzętu. Sam fakt pobierania przez skarżącego nauki w szkole – co istotne – pobliskiej z racji jego miejsca zamieszkania, przy jednoczesnym wykonywaniu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców, nie może stanowić przeszkody do uznania go za domownika, w rozumieniu przepisów ustawy z 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników²⁴.

Z kolei w literaturze podkreśla się, że praca dorywcza w gospodarstwie, czy też praca w czasie ferii lub wakacji, nie stanowią podstawy do uznania osoby wykonującej ten rodzaj pracy za domownika. Dla objęcia domownika zakresem ubezpieczenia społecznego rolników wystarczający jest natomiast fakt, że stale pracuje on w gospodarstwie rolnym, przy czym nie pozostaje z rolnikiem w stosunku zatrudnienia. Nie wymaga się jednak, by praca w tym gospodarstwie stanowiła jego główne źródło utrzymania²⁵.

Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy stanowi także, że bezrobotnym może być osoba, która nie uzyskuje przychodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym z działów specjalnych produkcji rolnej, chyba że dochód z działów specjalnych produkcji rolnej, obliczony dla ustalenia podatku dochodowego od osób fizycznych, nie przekracza wysokości przeciętnego dochodu z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 2 ha przeliczeniowych, ustalonego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie przepisów o podatku rolnym, lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w takim gospodarstwie. Oznacza to, że w przypadku osób prowadzących działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej nie ma znaczenia obszar nieruchomości rolnych, natomiast

²⁴ II SA/Wa 1305/120, LEX.

²⁵ M. Orlewska, Ł. Słotwiński, *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „Rejent” 2005, nr 2, s. 149 i n.

ważna jest wysokość uzyskiwanych przychodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych²⁶. Założyciele spółdzielni muszą mieć pełną zdolność do czynności prawnych, co oznacza, że nie mogą być niepełnoletni lub całkowicie ubezwłasnowolnieni.

Jednocześnie należy wyraźnie podkreślić, że spółdzielnię socjalną mogą założyć także inne osoby niż wskazane powyżej (art. 4 ust. 1 ustawy), o ile ich liczba nie stanowi więcej niż 50% ogólnej liczby założycieli (np. zatem producent rolny); organizacje pozarządowe w rozumieniu przepisów o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie²⁷ lub jednostki samorządu terytorialnego, a także kościelne osoby prawne²⁸.

Spółdzielcze grupy producentów rolnych, po wejściu w życie nowelizacji z 25 lipca 2008 r., czyli zmianie ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze²⁹, mogą być zakładane przez minimum pięć podmiotów. Otóż osoby fizyczne oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej mogą założyć spółdzielnię, której liczba założycieli nie może być mniejsza od pięciu, ale tylko w sytuacji, gdy podmiot ten jest tworzony wyłącznie w celu organizowania się w grupę producentów rolnych w rozumieniu ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, albo we wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw oraz uznane organizacje producentów owoców i warzyw w rozumieniu ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw oraz chmielu.

Określając podmioty, które mogą być założycielami spółdzielni powoływanej w celu utworzenia grupy producentów rolnych, ustawa o grupach producentów rolnych odwołuje do terminu „gospodarstwo rolne” zawartego w ustawie z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym. Rozważyć należy, czy założycielami takiej spółdzielni mogą być tylko podmioty będące podatnikami podatku rolnego lub działów specjalnych produkcji rolnej, czy wystarczy, że podmiot prowadzi gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym. Odnotować bowiem trzeba interpretacje, w myśl których członkami grupy producentów rolnych nie mogą być podmioty nie będące podatnikami podatku rolnego lub z działów specjalnych produkcji rolnej.

Uzasadnione wydaje się twierdzenie, że pojęcia gospodarstwa rolnego z ustawy z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym nie należy łączyć z podmio-

²⁶ Z. Góral, *Komentarz do art. 2 ustawy...*, op. cit.

²⁷ Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 239.

²⁸ Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 1169 ze zm.

²⁹ Dz. U. Nr 163, poz. 1014.

tami, które są podatnikami podatku rolnego za grunty tworzące gospodarstwo rolne. Według tego aktu prawnego za gospodarstwo rolne uważa się obszar gruntów sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub jako grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiących własność lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej, w tym spółki nie posiadającej osobowości prawnej, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza. Zgodnie z ustawą z 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny posiadaczem rzeczy jest zarówno ten, kto nią faktycznie włada jako właściciel (posiadacz samoistny), jak i ten, kto nią faktycznie włada jako użytkownik, w tym dzierżawca (posiadacz zależny)³⁰.

Natomiast odrębnym zagadnieniem jest rozumienie terminu „podatnik podatku rolnego”. Jest nim przede wszystkim właściciel albo użytkownik wieczysty. Przy tym dzierżawcy (posiadacze zależni) są traktowani w sposób nierówny. Podatnikiem jest dzierżawca gruntów Skarbu Państwa i samorządu terytorialnego. Wyłączony zaś jest dzierżawca gruntów prywatnych (wyjątkiem jest oddanie gruntów w celu otrzymania części uzupełniającej emerytury z KRUS albo renty strukturalnej w latach 2004-2006 – wtedy to dzierżawca jest podatnikiem). Z umowy dzierżawy co prawda może wynikać, że do obowiązków dzierżawcy należy uiszczanie podatku rolnego, niemniej jednak będzie go płacił w imieniu wydzierżawiającego, na którego wystawiany jest nakaz zapłaty³¹.

Zasadne wydaje się przyjęcie, że członkiem spółdzielni zamierzającej utworzyć grupę producentów rolnych może być każdy podmiot prowadzący gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzący działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej. Inna interpretacja byłaby właściwa, gdyby przepis stanowił, że członkiem grupy może być podmiot będący podatnikiem podatku rolnego³². Takie stanowisko znajduje potwierdzenie na gruncie innych aktów prawnych, w których następuje odwołanie do definicji gospodarstwa rolnego z ustawy o podatku rolnym³³. Pojęcie działalności rolniczej w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej zostało już natomiast omówione w rozdziale V.

³⁰ A. Suchoń, *Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności przez spółdzielcze grupy producentów rolnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 2, s. 221-242.

³¹ Zob. szerzej eadem, *Z prawnej problematyki podatku rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007 nr 2, s. 249-271.

³² Do pojęcia podatnika podatku rolnego nawiązuje ustawa z 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (t.j. Dz. U z 2002 r. Nr 101, poz. 927 ze zm.). Według art. 2 członkami samorządu rolniczego z mocy prawa są m.in. osoby fizyczne i prawne, będące podatnikami podatku rolnego w rozumieniu przepisów o podatku rolnym.

³³ Zob. np. ustawa z 10 marca 2006 r. o zwrocie podatku akcyzowego zawartego w cenie oleju napędowego wykorzystywanego do produkcji rolnej (T. j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1340, ze zm.).

Nowelizacja ustawy o grupach producentów rolnych z 11 września 2015 r., która weszła w życie z dniem 18 grudnia 2015 r. nie modyfikuje znacząco zakresu podmiotów, które mogą je założyć. Są nimi nadal osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne, które w ramach działalności rolniczej prowadzą: gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub dział specjalny produkcji rolnej. To one mogą organizować się w grupy producentów rolnych. Nowością jest odesłanie w zakresie pojęcia działalności rolniczej do przepisów unijnych – działalność rolnicza oznacza działalność rolniczą w rozumieniu art. 4 ust. 1 lit. c pkt i rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej. Także to pojęcie to zostało omówione w rozdziale V.

Przepisy nie wskazują minimalnej ilości produktów, jaką musi dostarczyć każdy członek. Określają tylko łączną minimalną wielkość produkcji towarowej dla całej spółdzielczej grupy. Obecnie obowiązujące rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 9 kwietnia 2008 r. w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych stanowi np., że w zakresie produkcji mleka krowiego minimalna roczna wielkość produkcji towarowej wynosi 100 000 litrów.

Nowelizacja ustawy o grupach producentów rolnych z 11 września 2015 r. wprowadza pewne zmiany – normuje, że coroczne przychody ze sprzedaży produktów lub grup produktów wytworzonych w gospodarstwach lub działach specjalnych produkcji rolnej członków grupy stanowią więcej niż połowę przychodów grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, ze względu na które grupa została utworzona (podkreślić należy – corocznie wytworzonych w gospodarstwach lub działach specjalnych produkcji rolnej członków). Ustawa wskazuje także, że każdy z członków grupy w roku działalności grupy produkuje oraz sprzedaje do grupy co najmniej 80% wyprodukowanych przez siebie produktów lub grup produktów, ze względu na które grupa została utworzona, oraz że każdy z członków grupy przynależy tylko do jednej grupy w zakresie danego produktu lub grupy produktów.

Ustawa o grupach producentów rolnych umożliwia także tworzenie grup producentów rolnych opartych na już funkcjonujących spółdzielniach. Artykuł 3a ustawy stanowi, że spółdzielnia może również prowadzić działalność jako grupa, jeżeli w jej skład wchodzi co najmniej pięciu producentów jednego produktu lub grupy produktów, którzy spełniają wymagania określone w art. 2 i innych ustawy o grupach producentów rolnych. Ustawa nie przewiduje wymagania, aby wszyscy członkowie spółdzielni spełniali kryteria określone

w ustawie. Takie brzmienie przepisu pozwoliło na stworzenie grup przez spółdzielnie kółek rolniczych czy spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”. Nowelizacja ustawy o grupach producentów rolnych z 11 września 2015 r. zmieniła art. 3a, wskazując m.in., że wszyscy wchodzący w jej skład producenci jednego produktu lub grupy produktów spełniają wymagania określone w art. 2. Modyfikacja jest zatem istotna – na proces tworzenia grup przez istniejące spółdzielnie wpłynie negatywnie.

Przechodząc z kolei do grup i organizacji producentów owoców i warzyw, stwierdzić należy, że założycielami wstępnie uznanych spółdzielczych grup producentów owoców i warzyw, według art. 6 ustawy Prawo spółdzielcze (wprowadzającego uproszczenie w zakładaniu spółdzielni) oraz rozporządzenia MRiRW były osoby fizyczne oraz osoby prawne wytwarzające przynajmniej jeden z produktów wymienionych w grupach produktów, ze względu na które podmiot wnioskuje o wstępne uznanie i które zostały określone w załączniku do rozporządzenia MRiRW z 19 września 2013 r. w sprawie warunków wstępnego uznawania grup producentów owoców i warzyw, uznawania organizacji producentów owoców i warzyw oraz warunków i wymagań, jakie powinny spełniać plany dochodzenia do uznania przez wytwarzających te produkty na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej³⁴. Minimalna liczba założycieli wynosi pięć podmiotów. Przepisy przewidują dodatkowe wymagania. Przykładowo producent będący członkiem organizacji producentów owoców i warzyw, w stosunku do której marszałek województwa wydał decyzję o cofnięciu uznania za organizację producentów owoców i warzyw, nie mógł stać się członkiem wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw w zakresie produktów, w odniesieniu do których dana organizacja producentów została uznana, w terminie pięciu lat od dnia, w którym decyzja ta stała się ostateczna³⁵. Producent, który wystąpił z organizacji producentów owoców i warzyw, nie mógł przystąpić do wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw w zakresie produktów, w odniesieniu do których dana organizacja producentów została uznana, przed upływem pięciu lat od dnia upływu terminu wypowiedzenia. Nie budzi wątpliwości, że skoro taki producent nie może przystąpić do tej grupy, by zostać jej członkiem, to go wyklucza jako założyciela. W świetle przepisów statut musi zawierać ponadto wymóg przynależności producenta tylko do jednej wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw lub

³⁴ Wykaz grup produktów, ze względu na które wnioskuje się o wstępne uznanie lub uznanie, stanowiący załącznik do rozporządzenia, obejmuje m.in. warzywa, owoce, zioła kulinarne, grzyby oraz grupę produktów „inne”.

³⁵ Rozporządzenie z 6 maja 2011 r. w sprawie wypowiedzenia członkostwa w organizacji producentów owoców i warzyw oraz okresu, w którym występujący z organizacji producentów owoców i warzyw nie będzie mógł przystąpić do wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw, Dz. U. z 2011 r. Nr 105, poz. 619.

uznanej organizacji producentów owoców i warzyw dla grupy produktów, ze względu na które podmiot wnioskuje o wstępne uznanie.

Przepisy nie określają minimalnej ilości owoców czy warzyw, jaką musi dostarczyć producent rolny – wskazują tylko łączne minimalne wartości. Wspomniany wyżej wykonawczy akt prawny precyzuje, że łączna wartość produktów wytworzonych przez producentów, sprzedanych w roku poprzedzającym rok złożenia wniosku o wstępne uznanie grupy producentów owoców i warzyw, wynosi co najmniej 250 000 zł. Należy podkreślić, że nie można już tworzyć wstępnie uznanych grup, ale sporo założonych jeszcze funkcjonuje.

Z kolei podmiot zrzeszający producentów owoców i warzyw, np. spółdzielnia, może zostać uznany za organizację producentów owoców i warzyw, jeżeli jest utworzony przez co najmniej pięciu producentów, z których każdy wytwarza przynajmniej jeden z produktów wymienionych w grupach produktów, ze względu na które wnioskuje o uznanie i które zostały określone w załączniku do rozporządzenia z 19 września 2013 r. Poza tym łączna wartość produktów wytworzonych przez producentów i sprzedanych w wybranym 12-miesięcznym okresie, rozpoczynającym się nie wcześniej niż 1 stycznia trzeciego roku poprzedzającego rok złożenia wniosku o uznanie organizacji producentów owoców i warzyw i kończącym się nie później niż dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rok złożenia wniosku o uznanie za organizację producentów owoców i warzyw, wynosi co najmniej 500 000 zł.

Od 1 stycznia 2015 r.³⁶ podmiot zrzeszający producentów owoców i warzyw może zostać uznany za organizację producentów owoców i warzyw, jeżeli m.in. żaden z członków spółdzielni (ani udziałowców lub akcjonariuszy) ani żadna inna osoba nie posiada więcej niż 49% udziałów lub akcji na zgromadzeniu wspólników lub walnym zgromadzeniu i nie dysponuje więcej niż 20% głosów na zgromadzeniu wspólników, walnym zgromadzeniu albo walnym zebraniu członków organizacji, także pośrednio. W tym miejscu warto przypomnieć, że w przypadku spółdzielni jeden członek ma jeden głos. Odstępstwa od tej zasady mogą mieć miejsce w spółdzielni osób prawnych. Statut spółdzielni, której członkami mogą być wyłącznie osoby prawne, może określać inną zasadę ustalania liczby głosów przysługujących członkom. Tylko zatem w przypadku tych spółdzielni hipotetycznie mogłaby wystąpić sytuacja, w której spółdzielnia miałaby 20% głosów. W praktyce jednak grupy i organizacje organizowane w formie spółdzielni składają się z osób fizycznych i prawnych. Zatem powyższe ograniczenia odnoszą się przede wszystkim do tych organizowanych w formie spółek prawa handlowego

³⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 12 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków wstępnego uznawania grup producentów owoców i warzyw, uznawania organizacji producentów owoców i warzyw oraz warunków i wymagań, jakie powinny spełniać plany dochodzenia do uznania, Dz. U. poz. 1909.

W dalszej kolejności rozważania będą się koncentrowały na organizacjach producentów mleka, które – jak zaznaczono – mogą być tworzone także w formie spółdzielni. Z przepisów wynika, że organizacja ma zostać utworzona przez minimum 20 członków-producentów mleka. Regulacje nie wskazują minimalnej produkcji mleka przez jednego członka, a tylko to, że łącznie organizacja producentów mleka musi wytwarzać i wprowadzać do obrotu rocznie nie mniej niż 2 mln kg mleka lub przetworów mlecznych wyprodukowanych w ramach tej ilości mleka. Przy tym w okresie 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku co najmniej 20 członków tej organizacji musiało wytworzyć i wprowadzić do obrotu mleko lub przetwory mleczne. Całe mleko lub wszystkie przetwory mleczne wyprodukowane w gospodarstwach członków tej organizacji są wprowadzane do obrotu za jej pośrednictwem.

Powstaje pytanie, czy tworząc spółdzielnię celem powołania organizacji producentów mleka, musi mieć ona w momencie wpisu do rejestru przedsiębiorców 20 członków, czy też odnosi się to do etapu wystąpienia o wpis do rejestru organizacji, prowadzonego przez Dyrektora oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego. Uwzględniając wykładnię celowościową, wydaje się słuszne przyjęcie, że podmiot, składając wniosek o wpis o uznanie organizacji producentów w sektorze mleka i przetworów mlecznych, musi mieć 20 członków. Zasadne wydaje się uznanie, że ta liczba nie dotyczy fazy wcześniejszej. Wątpliwość budzić może zatem minimalna liczba podmiotów, które zamierzają założyć spółdzielnię celem powołania organizacji producentów mleka. Należy zauważyć, że ustawodawca w ustawie Prawo spółdzielcze tylko w odniesieniu do grup producentów rolnych oraz wstępnie uznanych organizacji producentów rolnych określił liczbę założycieli jako pięć podmiotów. Nie wskazał tam organizacji producentów mleka. Odwołując się zatem do przepisów ogólnych, aby założyć spółdzielnię celem powołania organizacji, potrzebnych jest 10 założycieli osób fizycznych albo 3 osoby prawne. Potem jednak liczba członków musi zostać zwiększona do 20 podmiotów. Zasadne zatem wydaje się zorganizowanie tylu podmiotów już na etapie tworzenia spółdzielni.

Inne warunki dotyczą spółdzielni już istniejących. W świetle przepisów unijnych grupa producentów mleka może starać się o status organizacji producentów mleka. Zatem w przypadku, gdy grupa ma tylko 5 założycieli, liczba członków musi zostać zwiększona do 20.

Jeżeli chodzi o inne organizacje na rynkach rolnych, to ustawa z 10 lipca 2015 r. wskazuje, że minister właściwy do spraw rynków rolnych określi w drodze rozporządzenia minimalną liczbę członków organizacji producentów lub minimalną ilość lub wartość zbywalnej produkcji, o których mowa w art. 154 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1308/2013.

Ustawa Prawo spółdzielcze nie przewiduje uproszczeń przy tworzeniu spółdzielni mleczarskiej. Zatem wymagane jest 10 osób fizycznych lub też 3 osoby prawne. Jej członkami są przede wszystkim producenci mleka.

6.1.2. Statut spółdzielni rolniczych

W pierwszej kolejności założyciele spółdzielni muszą ustalić treść statutu, a potem podjąć stosowną uchwałę. Statut nie musi mieć formy aktu notarialnego – wystarczy zwykła forma pisemna. Jednocześnie jednak nie ma takich uproszczeń jak w przypadku spółki z o.o. Art. 157¹ kodeksu spółek handlowych wskazuje, że umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może być również zawarta przy wykorzystaniu wzorca umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością udostępnianego w systemie teleinformatycznym – zawarcie umowy przy jego wykorzystaniu wymaga wypełnienia formularza w systemie teleinformatycznym i opatrzenia go podpisem elektronicznym.

Odnosić należy problemy związane z określeniem charakteru prawnego statutu. Jak podkreślił K. Pierzykowski, zagadnienie to należy do najbardziej spornych kwestii teoretycznych prawa spółdzielczego³⁷. Autor wyróżnił następujące stanowiska w tym zakresie³⁸:

1) teoria umowy, uznająca, że statut spółdzielni jest umową (czy też umową szczególnego rodzaju) – zawierają ją założyciele przez złożenie pod nim podpisów³⁹;

2) teoria normatywna – jej zwolennicy stoją na stanowisku, że statut jest aktem normatywnym prawa przedmiotowego, tzw. wewnętrznym prawem spółdzielni⁴⁰;

3) teoria mieszana, w myśl której do chwili wpisania spółdzielni do rejestru statut ma charakter umowy; po tej chwili staje się wewnętrznym aktem normatywnym spółdzielni⁴¹;

4) zwolennicy czwartego stanowiska twierdzą, że statut spółdzielni zawiera normy mieszczące się w grupie norm społecznych stanowionych przez organizacje społeczne⁴².

³⁷ Tak: K. Pierzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 318 i n.

³⁸ Podział za K. Pierzykowskim, *ibidem*.

³⁹ W. Chrzanowski, *Nowe prawo spółdzielcze, analiza zmian*, Warszawa 1983, s. 22-23; M. Gersdorf, w: M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 26; A. Miączyński, *Ochrona praw...*, s. 27; K. Pierzykowski, *Powstanie i ustanie stosunku...*, s. 100-102; H. Popiołek, *Stanowisko prawne członków rady i zarządu spółdzielni*, Warszawa 1970, s. 46 i n.; Z. Radwański, *Teoria umów...*, s. 157-158.

⁴⁰ A. Klein, *Ewolucja instytucji osobowości prawnej*, w: *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, red. E. Łętowska, Warszawa 1993, s. 90; M. Miemieć, *Pojęcie statutu w nauce prawa*, „AUWr” 1975, Prawo, nr 338, s. 166.

⁴¹ K. Pierzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 318 i n.; R. Bierzanek, *Prawo...*, s. 52-53, 68-69; S. Wróblewski, *Ustawa o spółdzielniach*, Kraków 1921, s. 13-14.

W judykaturze przeważa stanowisko, że statut to szczególny rodzaj umowy (pkt 1). Popiera je także autorka niniejszej publikacji. Jak wynika to z wielu wyroków SN, postanowienia statutu stanowią zatem umownie wprowadzone normy obowiązujące spółdzielców i spółdzielnię, czego konsekwencją jest to, że instytucjonalnie jest on związany z reżimem cywilnych czynności prawnych⁴³. Stąd jego postanowienia powinny być tłumaczone według dyrektyw wynikających z art. 65 k.c.⁴⁴ Poza tym postanowienia statutu spółdzielni, w kwestiach uregulowanych w nim na podstawie zawartego w przepisach spółdzielczych odesłania, mogą być uznane za prawo materialne w rozumieniu art. 393¹ pkt 1 k.p.c.⁴⁵ Zgodnie z zasadą swobody umów postanowienia statutu mogą być kształtowane dowolnie, z uwzględnieniem jednak granic swobody określonych w art. 353¹ k.c.⁴⁶ Oznacza to, że strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, o ile jego treść lub cel nie są sprzeczne z właściwością (naturą) stosunku, ustawą ani zasadami współżycia społecznego.

Ustawa Prawo spółdzielcze wskazuje przede wszystkim obligatoryjne elementy statutu, m.in.: oznaczenie nazwy z dodatkiem „spółdzielnia”⁴⁷ lub „spółdzielczy” i podaniem siedziby; przedmiot działalności spółdzielni oraz czas trwania, o ile założono ją na czas określony; prawa i obowiązki członków; zasady i tryb przyjmowania członków, wypowiedzenia członkostwa, wykreślenia i wykluczania członków. Wyroki Sądu Najwyższego wskazują, że postanowienia statutu spółdzielni, w kwestiach uregulowanych w nim na podstawie zawartego w przepisach spółdzielczych odesłania, mogą być uznane za prawo materialne w rozumieniu art. 393¹ pkt 1 k.p.c.⁴⁸ Poza tym do statutu spółdzielni mają wprost zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego, w szczególności art. 56 i 65 oraz 58 k.c.⁴⁹

⁴² Zob. szerzej M. Wierzbowski, *Akty normatywne organizacji spółdzielczych*, Warszawa 1977, s. 64-66.

⁴³ Np. tak uchwała Sądu Najwyższego z 23 maja 1989 r., III CZP 34/89, OSNA-PiUS 1990, nr 6, poz. 80; wyrok Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 1999 r., I CKN 1088/97, OSNC 1999, nr 11, poz. 193 czy wyrok Sądu Najwyższego z 25 lipca 2003 r., V CK 117/02 (niepubl.).

⁴⁴ Por. uchwała Sądu Najwyższego z 23 maja 1989 r., III CZP 34/89, OSNAPiUS 1990, nr 6, poz. 80 i wyrok Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 1999 r., I CKN 1088/97, OSNC 1999, nr 11, poz. 193.

⁴⁵ V CSK 86/09, LEX nr 627242.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 23 października 2014 r. (I ACA 411/14) uznał, że pojęcie „spółdzielni” odnosi się do osoby prawnej i z pewnością nie obejmuje pojedynczych, konkretnych osób fizycznych, ale najwyżej ogół członków spółdzielni, LEX nr 1544671.

⁴⁸ Wyrok z 30 września 2009 r., V CSK 86/09, LEX.

⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 20 listopada 2002 r., V CKN 1474/00, LEX. Por. uchwała Sądu Najwyższego z 23 maja 1989 r., III CZP 34/89, OSNAPiUS 1990, nr 6, poz. 80 i wyrok Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 1999 r., I CKN 1088/97, OSNC 1999, nr 11, poz. 193.

Założyciele spółdzielni rolniczych, sporządzając statuty, powinni uwzględnić także inne przepisy⁵⁰. W przypadku RSP ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że statut zawiera zasady wynagradzania za użytkowanie wkładów. Może także przewidywać, że członek posiadający grunty jest obowiązany wnieść je w całości lub części jako wkład do spółdzielni, albo że członkowi przysługuje prawo do działki przyzagrodowej (i określać np. wielkość działek i sposób ich wydzielania). Jeżeli statut przewiduje wniesienie wkładu gruntowego, powinien ustalać zasady i termin jego wycofania w razie ustania członkostwa w spółdzielni oraz zasady częściowego wycofania wkładu gruntowego w czasie trwania członkostwa. Statut powinien określać również zasady i termin ostatecznych rozliczeń między członkiem wycofującym wkład gruntowy a spółdzielnią.

W przypadku spółdzielczych grup producentów rolnych zasadne jest – już na etapie tworzenia statutu⁵¹ – zamieszczenie w nim wymagań wynikających z ustawy o grupach producentów rolnych odnoszących się do aktu założycielskiego. Dotyczy to w szczególności reguł przyjmowania do grupy nowych członków oraz występowania z niej, sprzedaży przez członków grupy produktów lub grupy produktów za pośrednictwem grupy; reguł dostarczania przez członków grupy informacji w zakresie wielkości sprzedaży i cen uzyskiwanych za produkty, z uwagi na które grupa została powołana, a które są sprzedawane poza grupą; zasad tworzenia i wykorzystania funduszu specjalnego (jeżeli będzie on utworzony).

Bardzo istotny, a jednocześnie – jak pokazuje praktyka – czasami trudny do spełnienia, jest wymóg sprzedaży przez członków grupy produktów lub grupy produktów za pośrednictwem omawianej organizacji zrzeszającej producentów rolnych. W tym aspekcie istotne jest określenie sankcji wobec członka grupy, który nie wypełnia nałożonych na niego obowiązków (np. sprzedaje więcej produktów poza grupę niż jest to dozwolone) oraz zasad dostarczania przez członków grupy informacji dotyczących wielkości sprzedaży i cen uzyskiwanych za produkty, z uwagi na które grupa została powołana, a które są sprzedawane poza grupą. W akcie założycielskim mogą być również zawarte postanowienia dotyczące w szczególności: zaopatrzenia członków grupy w środki produkcji, zasad wspólnego użytkowania sprzętu rolniczego, promocji produktów lub grupy produktów wprowadzanych do obrotu, przechowywania, konfekcjonowania i standaryzacji produktów lub grupy produktów. Statut wskazuje zatem czynności w ramach prowadzonej przez spółdzielców działalności

⁵⁰ Uwzględnienie wymagań wynikających z ustawy o grupach producentów rolnych już na etapie przygotowania statutu upraszcza procedurę rejestracji grupy. Po uzyskaniu wpisu w KRS możliwe jest zatem złożenie wniosku o rejestrację do marszałka województwa (obecnie oddziału terenowego ARR).

⁵¹ Oczywiście istnieje możliwość, że po dokonaniu rejestracji w KRS zostanie podjęta uchwała o zmianie statutu, ale wydłuża to procedurę rejestracji grupy i powoduje dodatkowe koszty.

rolniczej przejmowane przez spółdzielnię. Jednocześnie należy zaznaczyć, że są one uszczegóławiane w takich dokumentach jak regulamin działania grupy czy umowy członkowskie, o których mowa będzie w dalszej części opracowania.

Podobnie już na etapie sporządzania statutu wstępnie uznanej spółdzielczej grupy owoców i warzyw zasadne jest zawarcie w nim wymagań wynikających z rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 września 2013 r. w sprawie warunków wstępnego uznawania grup producentów owoców i warzyw, uznawania organizacji producentów owoców i warzyw oraz warunków i wymagań, jakie powinny spełniać plany dochodzenia do uznania⁵². Ten akt wykonawczy stanowi, że podmiot zrzeszający producentów owoców i warzyw może zostać wstępnie uznany za grupę producentów owoców i warzyw, jeżeli statut albo umowa tego podmiotu, oprócz wymagań określonych w odrębnych przepisach, zawiera m.in.: zasady przyjmowania i występowania członków z podmiotu oraz minimalny okres członkostwa w podmiocie; zasady i zakres dostarczania temu podmiotowi informacji dotyczących powierzchni upraw, plonów, wysokości zbiorów oraz sprzedaży bezpośredniej, poszczególnych gatunków owoców i warzyw; procedury związane z określaniem i uchwalaniem zasad obowiązujących producentów owoców i warzyw zrzeszonych w tym podmiocie w odniesieniu do produkcji, marketingu, sprawozdawczości i ochrony środowiska; zasady i warunki sprzedaży owoców i warzyw wytworzonych przez członków tego podmiotu, z wyłączeniem możliwości sprzedaży owoców i warzyw członkom tego podmiotu; sankcje wobec członka, który nie wypełnia nałożonych na niego obowiązków.

Również rozporządzenie unijne nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych zawiera regulacje dotyczące statutów organizacji producentów. Artykuł 153 stanowi, że w statucie organizacji producentów wymaga się od producentów będących jej członkami m.in. stosowania przepisów przyjętych przez organizację producentów dotyczących sprawozdawczości produkcyjnej, produkcji, wprowadzania do obrotu i ochrony środowiska; dostarczania informacji wymaganych przez organizację producentów do celów statystycznych.

W statucie organizacji producentów przewiduje się ponadto: zobowiązanie członków do wpłacania składek potrzebnych do finansowania organizacji producentów; przepisy umożliwiające producentom będącym członkami demokratyczną kontrolę ich organizacji i jej decyzji; kary za naruszenie obowiązków określonych w statucie, w szczególności za nieuiszczenie składek lub naruszenie zasad ustalonych przez organizację producentów; zasady przyjmowania nowych członków, w szczególności minimalny okres członkostwa, który nie może wynosić mniej niż rok.

⁵² T.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1530.

6.1.3. Udziały i wkłady członkowskie w spółdzielniach rolniczych

Członek spółdzielni obowiązany jest do wniesienia wpisowego, którego funkcją (jak wskazuje się w literaturze) jest opłata z tytułu przystąpienia do spółdzielni⁵³. Termin dokonania tej czynności powinien określać statut, a w przypadku jego naruszenia zastosowanie ma art. 471 k.c. Przepisy prawne nie wprowadzają żadnych wytycznych co do ustalenia wysokości wpisowego. Nie powinno jednak być ono zbyt wysokie, gdyż ograniczałoby to dostęp do spółdzielni dla nowych członków, czyli naruszałoby zasadę otwartych drzwi. Przykładowo ustawa z roku 1920 wskazywała, że wpisowe nie może przewyższać wysokości połowy udziału⁵⁴.

Spółdzielca zobowiązany jest także do wniesienia zadeklarowanych udziałów stosownie do postanowień statutu. Te ostatnie można podzielić na obowiązkowe, czyli niezbędne, aby zostać włączonym w poczet członków spółdzielni, oraz nieobowiązkowe (zwane także udziałami dalszymi)⁵⁵. W aspekcie zorganizowania przedsiębiorstwa spółdzielczego istotny jest przepis stanowiący, że statut może przewidywać wnoszenie przez członków wkładów na własność spółdzielni lub do korzystania z nich przez spółdzielnię na podstawie innego stosunku prawnego. Wtedy dokument ten powinien określać charakter i zakres przysługującego spółdzielni prawa do wkładów, wysokość wkładów oraz ich rodzaj, jeżeli są to wkłady niepieniężne, terminy ich wnoszenia, zasady wyceny i zwrotu w wypadku likwidacji spółdzielni, wystąpienia członka lub ustania członkostwa z innych przyczyn, a także w innych wypadkach przewidzianych w statucie. Rola wkładu polega na dostarczaniu spółdzielni odpowiedniej bazy majątkowej, potrzebnej do prowadzenia działalności gospodarczej⁵⁶. Problematyka wkładów została uregulowana także w przepisach dotyczących rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Statut spółdzielni może bowiem przewidywać, że członek posiadający grunty jest obowiązany wnieść je w całości lub części jako wkład do spółdzielni. Ustawa Prawo Spółdzielcze w art. 141 § 2 stanowi, że wkładem mogą być zarówno grunty, jak i budynki lub ich części i inne urządzenia trwale z gruntem związane, znajdujące się na tych gruntach w chwili ich wniesienia. Jeżeli statut lub umowa z członkiem nie postanowią inaczej, spółdzielnia nabywa prawo użytkowania wkładu gruntowego wniesionego przez członka z chwilą przejścia tego wkładu.

Ustawodawca, upraszczając procedurę, wprowadził uregulowanie, w myśl którego do wniesienia wkładów gruntowych nie stosuje się przepisów o obo-

⁵³ Tak P. Zakrzewski, *Majątek...*, s. 69.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 24 sierpnia 2011 r., I ACa 433/1, OSASz 2012, nr 1, s. 43-68.

⁵⁶ Tak P. Zakrzewski, *Majątek...*, s. 79.

wiązku zachowania formy aktu notarialnego przy ustanowieniu użytkownika nieruchomości. Artykuł 145 ustawy Prawo spółdzielcze stanowi, że jeżeli statut lub umowa z członkiem nie postanowią inaczej, spółdzielnia nabywa prawo użytkownika wkładu gruntowego wniesionego przez członka z chwilą przejęcia tego wkładu. Użytkowanie przez spółdzielnię wniesionych przez członka wkładów gruntowych regulują przepisy kodeksu cywilnego. Z kolei art. 277 k.c. wskazuje, że jeżeli statut rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub umowa z członkiem spółdzielni nie postanowią inaczej, spółdzielnia nabywa użytkowanie wniesionych przez członków wkładów gruntowych z chwilą ich przejęcia.

W literaturze można spotkać się z opinią, że oświadczenie właściciela (lub innego posiadacza) o ustanowieniu użytkownika oraz oświadczenie spółdzielni o nabyciu tego prawa mieszczą się w złożeniu przez członka deklaracji członkowskiej i przyjęciu go przez spółdzielnię. W konsekwencji następuje złożenie oświadczenia o wniesieniu wkładu i pozostawienie go do dyspozycji spółdzielni. Nie ma zatem potrzeby zawierania odrębnej umowy w tym przedmiocie⁵⁷.

W kodeksie cywilnym są także przepisy szczególne poświęcone użytkownikowi przez RSP, które miały zapewnić większą stabilizację w zakresie władania gruntami przez te podmioty. Przykładowo budynki i inne urządzenia wzniesione przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną na gruncie stanowiącym wkład gruntowy stają się jej własnością. To samo dotyczy drzew i innych roślin zasadzonych lub zasianych przez spółdzielnię. Art. 279 k.c. zawiera przykład odstępstwa od zasady *superficies solo cedit*. Z przepisu wynika, że budynki i inne urządzenia trwale z gruntem związane nie należą do części składowych gruntu. Kodeks cywilny nie zawiera jednak definicji ani budynków, ani urządzeń. W tym zakresie warto odnieść się do przepisów ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane⁵⁸. W myśl jej zapisów budynek to obiekt budowlany, który jest trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych oraz posiada fundamenty i dach (art. 3 pkt 2).

Jak słusznie podkreśla E. Gniewek, przysługująca rolniczej spółdzielni produkcyjnej odrębna własność budynków jest prawem niezbywalnym. Jest bowiem związana z niezbywalnym prawem użytkownika gruntu⁵⁹. Użytkowanie

⁵⁷ Tak: A. Sylwestrzak, *Użytkowanie spółdzielcze*, w: *Użytkowanie. Konstrukcja prawna*, SIP LEX 2013. Na temat wkładów gruntowych zob. S. Wójcik, w: *System prawa cywilnego*, t. II, Warszawa 1977, s. 663; J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2006, s. 221; H. Skiba, *Wkłady gruntowe w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Zagadnienia prawne*, Warszawa 1969, s. 52 i n.

⁵⁸ T.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 1409 ze zm. Podobna konstrukcja odrębnej własności budynków i urządzeń występuje w przypadku użytkownika wieczystego. Zob. R. Kosior, *Zakres pojęcia nieruchomości budynkowej w świetle art. 231 k.c.*, „Rejent” 2003, nr 9, s. 69.

⁵⁹ Tak: E. Gniewek, *Użytkowanie przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne (art. 279 K.c.)*, w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, SIP LEX 2001.

przez spółdzielnię wkładów gruntowych jest odpłatne. Statut określa zasady wynagradzania za użytkowanie tych wkładów. Może on przewidywać także inne formy wnoszenia wkładów, jak choćby przeniesienie własności gruntu na rzecz RSP czy – w ramach stosunków zobowiązaniowych – dzierżawę albo użyczenie⁶⁰. Wkładem gruntowym jest z reguły grunt rolny. Co istotne, nie musi być on własnością członka spółdzielni. Przepisy dopuszczają także grunty dzierżawione i inne formy posiadania zależnego. W przypadku wniesienia do RSP wkładów będących w posiadaniu, a nie stanowiących własności członka spółdzielni, powstaje także prawo użytkowania przysługujące spółdzielni. Zdaniem E. Gniewka powstające prawo użytkowania obciąża w takiej sytuacji cudze prawo własności⁶¹.

Statut spółdzielni może zobowiązywać członków do wniesienia określonego wkładu pieniężnego. Na poczet tego wkładu spółdzielnia może przyjąć takie środki produkcji jak: inwentarz żywy, pasze, materiał siewny, urządzenia, maszyny i narzędzia przydatne we wspólnym gospodarstwie. Środki te podlegają oszacowaniu według stanu i cen z dnia wniesienia. Wkład pieniężny i środki produkcji wniesione na jego poczet są przeliczane według zasad określonych w statucie.

Prowadzenie działalności na gruntach dzierżawionych wniesionych jako wkład do spółdzielni może powodować problemy w praktyce – w sytuacji wygaśnięcia dzierżawy, dokonywania napraw i ulepszeń, w kwestii obowiązków dzierżawcy oraz wykonania prawa pierwokupu. Uznać należy, że wydzierżawiający powinien wyrazić zgodę na wniesienie gruntów jako wkładu. Jej brak daje prawo wypowiedzenia dzierżawy w trybie natychmiastowym. Artykuł 698 k.c. stanowi bowiem, że bez zgody wydzierżawiającego dzierżawca nie może oddawać przedmiotu dzierżawy osobie trzeciej do bezpłatnego używania ani go poddzierżawiać. W razie niedochowania powyższego obowiązku wydzierżawiający może dzierżawę wypowiedzieć bez zachowania terminów wypowiedzenia.

Jak zostało to już zaznaczone, działalność rolniczą prowadzą niektóre spółdzielnie socjalne. Do jej wykonywania niezbędne jest zorganizowanie gospodarstwa rolnego, którego podstawę stanowią grunty rolne (w przypadku produkcji roślinnej) albo budynki (przy produkcji zwierzęcej). Oczywiście jest, że spółdzielnia socjalna może korzystać z gruntów, zawierając po rozpoczęciu

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Tak ibidem; K.A. Dadańska, *Użytkowanie przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, SIP LEX 2009. Zob. też J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe...*, s. 221; H. Skiba, *Wkłady gruntowe...*, s. 52 i n. „Wniesienie” przez członka spółdzielni produkcyjnej wkładu gruntowego ani nie przenosi na spółdzielnię własności tego gruntu, ani nie uszczupla praw rzeczowych dotychczasowego właściciela gruntu (uchwała składu 7 sędziów SN z 10 października 1989 r., III UZP 23/89, OSNC 1990, nr 3, poz. 37).

funkcjonowania umowę dzierżawy, czy też nabyć je na własność. Trudne może być jednak szczególnie wykonanie umowy sprzedaży, czyli zapłata za nieruchomości, z uwagi na konieczność dysponowania środkami pieniężnymi. Dlatego dobrym rozwiązaniem byłoby wniesienie gruntów rolnych przez członków. Skoro ustawa o spółdzielniach socjalnych nie zawiera odrębnych przepisów dotyczących problemu wkładów gruntowych, odwołać należy się do ustawy Prawo spółdzielcze.

Powstaje pytanie, czy spółdzielnię socjalną prowadzącą gospodarstwo rolne można uznać za spółdzielnię produkcji rolnej i stosować przepisy dotyczące wkładów gruntowych i innych. Jak zostało to już podkreślone, w sprawach nie uregulowanych w ustawie o spółdzielni socjalnej stosuje się przepisy ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze. Gdy przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej jest prowadzenie gospodarstwa rolnego, należy przyjąć, że statut może przewidywać wniesienie wkładów gruntowych przez członków. Jej założycielami mogą być zatem rolnicy i inne osoby, jednocześnie spełniające przesłanki dotyczące spółdzielców z ustawy o spółdzielniach socjalnych. Taka możliwość mogłaby zaistnieć, gdyby jej członkami byli np. bezrobotni rolnicy posiadający grunty rolne do 2 ha czy też niepełnosprawni władający takimi nieruchomościami. Poza tym spółdzielnia socjalna może zostać uznana za inną spółdzielnię produkcji rolnej, której podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Uznanie choć niektórych spółdzielni socjalnych prowadzących gospodarstwo rolne za spółdzielnie produkcji rolnej jest ważne ze względu nie tylko na fazę organizowania, ale także funkcjonowania. Ma to znaczenie zwłaszcza w kontekście zasady wnoszenia wkładów gruntowych i możliwości skorzystania z prawa pierwokupu wkładu gruntowego spółdzielcy, o czym mowa będzie w dalszej części książki.

Ustawa o spółdzielniach socjalnych stanowi, że wkład organizacji pozarządowych, kościelnych osób prawnych lub jednostek samorządu terytorialnego może polegać na przeniesieniu lub obciążeniu własności rzeczy lub innych praw, a także na dokonaniu innych świadczeń na rzecz spółdzielni socjalnej, w szczególności na wykonywaniu świadczeń przez wolontariuszy lub pracowników jednostek samorządu terytorialnego, kościelnych osób prawnych lub organizacji pozarządowych. W związku z tym, że jednostki samorządu terytorialnego, szczególnie gminy, są właścicielami gruntów rolnych, a są nimi także niektóre kościelne osoby prawne (np. diecezje, parafie)⁶² czy organizacje pozarządowe, możliwe jest wniesienie tych nieruchomości do spółdzielni socjalnych. Mogą być one podstawą organizacji gospodarstwa rolnego. Spółdzielnie

⁶² Zob. szerzej ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 1169 ze zm.

socjalne prowadzące działalność rolniczą, których członkami są osoby prawne, nie mogą zostać uznane za rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Członkami tego rodzaju spółdzielni, co do zasady, powinny być osoby fizyczne.

Jako że grupy producentów rolnych, wstępnie uznane organizacje owoców i warzyw, organizacje producentów nie prowadzą, co do zasady, działalności rolniczej w zakresie produkcji podstawowej, do rozpoczęcia ich działalności nie są potrzebne grunty rolne. Natomiast biorąc pod uwagę fakt, że przejmują one jeden z etapów prowadzonej przez spółdzielców działalności rolniczej, istotne bywa wniesienie jako wkładu gruntów zabudowanych czy pod budowę – np. przechowalni, magazynów, budynków dla celów prowadzonej działalności, albo też rzeczy ruchomych, np. maszyn czy urządzeń.

6.1.4. Organy w spółdzielniach rolniczych

Zarząd, rada nadzorcza

W świetle przepisów osoby zamierzające założyć spółdzielnię (założyciele) dokonują wyboru zarządu i rady nadzorczej. Wybór ten należy do kompetencji walnego zgromadzenia lub komisji organizacyjnej w składzie co najmniej trzech osób (art. 6 ustawy Prawo spółdzielcze).

Podstawowym, obligatoryjnym organem jest zarząd. Nie ulega wątpliwości, że jego sprawne i efektywne działanie przyczynia się z reguły do rozwoju spółdzielni. Jego skład i liczebność określa statut. Może on przewidywać zarząd jedno- lub wieloosobowy i ustalać wymagania, jakie powinna spełniać osoba wchodząca w skład zarządu lub prezes w zarządzie jednoosobowym. Mogą to być osoby z grona członków albo spoza. W przypadku spółdzielczych grup producentów rolnych do zarządu wchodzi często członkowie, czyli producenci rolni. Natomiast członkami zarządu spółdzielni mleczarskich są, co do zasady, osoby nie prowadzące działalności rolniczej w zakresie produkcji mleka i nie będące członkami, ale posiadające stosowne wykształcenie bądź doświadczenie w zakresie zarządzania takimi przedsiębiorstwami rolno-spożywczymi. Zarząd kieruje działalnością spółdzielni oraz reprezentuje ją na zewnątrz. Poza tym ustawa stanowi, że również podejmowanie decyzji nie zastrzeżonych w ustawie lub statucie innym organom należy do zarządu.

Przepisy ustawy Prawo spółdzielcze przewidują także możliwość zawieszenia członka zarządu (wybieranego przez walne zgromadzenie) przez radę nadzorczą. Jeżeli statut tak stanowi, członek zarządu wybierany przez walne zgromadzenie może być zawieszony w czynnościach przez radę, o ile jego działalność jest sprzeczna z przepisami prawa lub statutu. Rada, zawieszając

w czynnościach członka zarządu, podejmuje uchwały niezbędne do prawidłowego prowadzenia działalności spółdzielni oraz zwołuje niezwłocznie walne zgromadzenie. Natomiast członka zawieszono powiadamia się niezwłocznie w formie pisemnej o jego zawieszeniu z podaniem przyczyny jego odwołania.

Nie ulega wątpliwości, że dla spółdzielni istotne jest określenie, kto może składać oświadczenia woli w przypadku zarządów wieloosobowych. W świetle ustawy mogą to zrobić dwaj lub jeden członek zarządu i pełnomocnik. W spółdzielniach o zarządzie jednoosobowym oświadczenia woli mogą składać również dwaj pełnomocnicy. Zwrócić należy uwagę, że przepis ten nie wspomina o prokurentach. Według kodeksu cywilnego prokura jest pełnomocnictwem udzielonym przez przedsiębiorcę podlegającym obowiązkowi wpisu do rejestru przedsiębiorców, które obejmuje umocowanie do czynności sądowych i pozasądowych, jakie są związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa (art. 109¹ k.c.). Z tego przepisu wynika zatem, że prokurent może zostać powołany w spółdzielni, ponieważ jest ona przedsiębiorcą wpisanym w KRS. Natomiast przepisy ustawy Prawo spółdzielcze nie regulują powołań prokurenta. Powstaje zatem pytanie, czy prokurenci mogą funkcjonować w spółdzielniach. Skoro w tych podmiotach obligatoryjnym organem jest zarząd, to zasadne byłoby przyjęcie, że to właśnie ten organ powołuje prokurenta. Takie rozwiązanie przewidział ustawodawca w kodeksie spółek handlowych w odniesieniu do spółki z o.o. czy spółki akcyjnej. Brakuje jednak odpowiedniej regulacji w ustawie Prawo spółdzielcze.

W niektórych sytuacjach do podjęcia czynności prawnej przez zarząd potrzebna jest uchwała walnego zgromadzenia lub rady nadzorczej. Rodzi się jednak wątpliwość, czy może ona zostać podjęta po wykonaniu czynności prawnej, czyli np. podpisaniu umowy. W uchwale 7 sędziów z 14 września 2007 r.⁶³ Sąd Najwyższy orzekł, że do umowy zawartej przez zarząd spółdzielni bez wymaganej do jej ważności uchwały walnego zgromadzenia lub rady nadzorczej ma zastosowanie, w drodze analogii, art. 103 § 1 i 2 k.c. Przywołany przez Sąd Najwyższy art. 103 k.c. stanowi, że jeżeli zawierający umowę jako pełnomocnik nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta. Poza tym druga strona może wyznaczyć osobie, w której imieniu umowa została zawarta, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy. Po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu druga strona jest zwolniona od dotrzymania umowy.

Rada nadzorcza składa się co najmniej z trzech członków. Co istotne, mogą być do niej wybierani wyłącznie spółdzielcy. Jeżeli jest to osoba prawna, do rady może być wybrana osoba nie będąca członkiem spółdzielni, wskazana

⁶³ III CZP 31/07, Legalis Nr 87057.

przez osobę prawną. Jednocześnie w statucie można wskazać pewne dodatkowe wymagania odnoszące się do składu rady i wymagań odnośnie do jej członków. Przykładowo w wyroku z 2 sierpnia 1985 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że wprowadzenie do statutu spółdzielni ogrodniczo-pszczelarskiej zastrzeżenia, że w skład rady nadzorczej powinno wchodzić nie mniej niż 75% członków-producentów, jak również wzmianki, że taki sam udział powinni oni mieć wśród przedstawicieli wybieranych na walne zgromadzenie, nie jest sprzeczne z przepisami prawa spółdzielczego⁶⁴. W przypadku spółdzielni rolniczych mogą być to wymagania dotyczące wykształcenia w zakresie ekonomiki rolnictwa, finansów czy prawa. Chodzi o to, aby były to osoby posiadające wiedzę i doświadczenie niezbędne do wykonywania szerokiego katalogu obowiązków. Przepisy stanowią także, że nie można być jednocześnie członkiem rady i zarządu tej samej spółdzielni. Ma to na celu rozdzielnie funkcji zarządzających oraz nadzorczych i zachowanie obiektywizmu. W razie konieczności rada może wyznaczyć jednego lub kilku swoich członków do czasowego pełnienia funkcji członka (członków) zarządu.

Rada nadzorcza jest, co do zasady, organem obligatoryjnym. Wyjątkiem są grupy producentów rolnych, wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw oraz uznane organizacje producentów owoców i warzyw prowadzone w formie spółdzielni, a także spółdzielnie produkcji rolnej, w których liczba członków nie przekracza dziesięciu. Wtedy nie powołuje się rady, o ile statut nie stanowi inaczej – jej kompetencje wykonuje wówczas walne zgromadzenie członków. Ustawodawca nie wprowadza żadnych dodatkowych wymagań odnośnie do niepowoływania rady we wskazanych spółdzielniach. Nie jest to uzależnione od liczby pracowników, jak ma to miejsce np. w Austrii. Z kolei ustawa o spółdzielniach socjalnych stanowi, że w tych spośród nich, w których liczba członków nie przekracza piętnastu, nie wybiera się rady nadzorczej, chyba że statut stanowi inaczej. W takim przypadku kompetencje rady wykonuje walne zgromadzenie. Do zakresu działania rady nadzorczej należy m.in. uchwalanie planów gospodarczych i programów działalności społecznej i kulturalnej, a także nadzór i kontrola działalności spółdzielni poprzez badanie okresowych sprawozdań oraz sprawozdań finansowych, zatwierdzanie struktury organizacyjnej spółdzielni. Mimo że funkcje kontrolne i nadzorcze są zasadniczym i najbardziej charakterystycznym przedmiotem działania rady, nie są jednak jedynym. Nie jest przy tym wskazane przekazywanie zbyt wielu funkcji zarządczych radzie nadzorczej. Tak orzekł Sąd Najwyższy w wyroku z 12 grudnia 2012 r.⁶⁵

⁶⁴ II CR 230/85, OSNC 1986, nr 5, poz. 77.

⁶⁵ Wyrok z 12 grudnia 2012 r. Sądu Najwyższego, III CSK 49/12, LEX nr 1307551.

Czynności wykonywane przez radę można podzielić na: kontrolne, występowanie w imieniu spółdzielni oraz inne czynności zlecone przez statut bądź walne zgromadzenie⁶⁶.

Walne zgromadzenie jest naczelnym organem spółdzielni. Obowiązkowo zwołuje je zarząd⁶⁷ przynajmniej raz w roku, w ciągu sześciu miesięcy po upływie roku obrachunkowego. Dla ochrony praw członków oraz demokratycznej kontroli członkowskiej (druga zasada spółdzielczości) istotna jest regulacja, zgodnie z którą zarząd zwołuje walne zgromadzenie także na żądanie rady lub przynajmniej 1/10, nie mniej jednak niż 3 członków, jeżeli uprawnienia tego nie zastrzeżono w statucie dla większej liczby członków. Natomiast w spółdzielniach, w których walne zgromadzenie jest zastąpione przez zebranie przedstawicieli, zarząd zwołuje je także na żądanie np. 1/3 przedstawicieli na zebraniu przedstawicieli. Żądanie zwołania walnego zgromadzenia powinno być złożone pisemnie, z podaniem celu jego zwołania.

Członek może uczestniczyć w walnym zgromadzeniu przez pełnomocnika, jeżeli ustawa lub statut nie stanowią inaczej. Przepisy stanowią, że pełnomocnik nie może zastępować więcej niż jednego członka, a pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie, pod rygorem nieważności, i dołączone do protokołu walnego zgromadzenia. Członek ma prawo korzystania na własny koszt z pomocy prawnej lub eksperta, co może być istotne dla niektórych producentów rolnych. Dodatkowo w walnym zgromadzeniu mają prawo uczestniczyć z głosem doradczym przedstawiciele związku rewizyjnego, w którym spółdzielnia jest zrzeszona, oraz przedstawiciele Krajowej Rady Spółdzielczej.

Cechą charakterystyczną dla spółdzielni jest zasada, że każdy spółdzielca ma jeden głos – bez względu na ilość posiadanych udziałów. Wpisuje się to w drugą zasadę spółdzielczą (demokratycznej kontroli członkowskiej). Spółdzielnie mają równe prawa i aktywnie uczestniczą w określaniu swojej polityki i podejmowaniu decyzji. Jednocześnie przepisy stanowią, że statut spółdzielni, której członkami mogą być wyłącznie osoby prawne, może określać inną zasadę ustalania liczby głosów przysługujących członkom.

Do wyłącznej właściwości walnego zgromadzenia należy m.in. uchwalanie kierunków rozwoju działalności gospodarczej oraz społecznej i kulturalnej; rozpatrywanie sprawozdań rady, zatwierdzanie sprawozdań rocznych i sprawozdań finansowych oraz podejmowanie uchwał co do wniosków członków

⁶⁶ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 216 i n.

⁶⁷ Wszyscy członkowie zarządu powinni być zawiadomieni o dacie i porządku obrad posiedzenia, które ma podjąć uchwałę w sprawie zwołania zgromadzenia. Podjęcie takiej uchwały z naruszeniem obowiązujących zasad, np. z pominięciem jednego z członków zarządu, powoduje wadliwość zwołania walnego zgromadzenia, a więc ewentualnie także wadliwość podjętych na nim uchwał lub uznanie ich za nieistniejące. Tak: K. Pietrzykowski, M. Wrzołek-Romańczuk, *Dopuszczalność odwołania walnego zgromadzenia*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 12, s. 1 i n.

spółdzielni, rady lub zarządu w tych sprawach i udzielanie absolutorium członkom zarządu; podejmowanie uchwał w sprawie zbycia nieruchomości.

Ustawa Prawo spółdzielcze przewiduje możliwość przejścia z systemu demokracji bezpośredniej na demokrację spółdzielczą pośrednią⁶⁸. Statut może postanowić, że jeżeli liczba członków przekroczy tę w nim określoną, walne zgromadzenie członków zostaje zastąpione przez zebranie przedstawicieli. W takim wypadku statut powinien określać zasady ustalania liczby przedstawicieli i ich wyboru oraz czas trwania przedstawicielstwa. Te regulacje znajdują zastosowanie przede wszystkim w spółdzielniach mleczarskich. O czasie, miejscu i porządku obrad zebrania przedstawicieli należy zawiadomić wszystkich członków spółdzielni w sposób wskazany w statucie. Członek spółdzielni nie będący przedstawicielem może uczestniczyć w zebraniu przedstawicieli bez prawa głosu.

Niemniej zastąpienie walnego zgromadzenia zebraniem przedstawicieli jest czasami krytykowane w doktrynie. Przykładowo Z. Niedbała podkreśla, że uczestnictwo członka w walnym zgromadzeniu i współdecydowanie poprzez udział w głosowaniach należy do sfery podstawowych praw organizacyjnych. Samorządność spółdzielni jest w istocie możliwością „decydowania w swoich sprawach, w granicach prawa w sposób demokratyczny, tj. dający możliwość bezpośredniego udziału członków w zarządzaniu przy pełnej równości wszystkich członków”⁶⁹. Przysługujące wszystkim członkom prawo uczestniczenia w obradach i głosowaniu nad projektami uchwał należy do najistotniejszych praw korporacyjnych. Jeżeli chodzi o spółdzielnie rolnicze, to zebranie przedstawicieli występuje często w spółdzielniach mleczarskich albo w spółdzielczych grupach producentów trzody chlewnej. Jest to niezbędne z uwagi na dużą liczbę członków. Przykładowo w 2011 r. spółdzielnia MLEKPOL liczyła 13 834 członków, w tym 530 nowych członków przyjęto w wymienionym roku⁷⁰.

Każdy ze spółdzielców ma prawo uczestniczyć w walnym zgromadzeniu i powinien być zawiadomiony o czasie, miejscu i porządku obrad. Sposób powiadamiania i terminy określone są w statucie. Z obrad walnego zgromadzenia sporządza się protokół, który jest jawny dla członków spółdzielni. Poza tym

⁶⁸ Z. Niedbała, *Formy demokracji wewnątrzspółdzielczej w spółdzielniach mieszkaniowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 4, s. 45.

⁶⁹ M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze. Komentarz*, Warszawa 1985, s. 17.

⁷⁰ MLEKPOL podsumował rok [online]. Grajewo [dostęp: 2015-09-02]. Dostępny w Internecie: <http://e-grajewo.pl/wiadomosc,MLEKPOL_podsumowal_rok,17631.html>. Na marginesie warto dodać, że dużą liczbę członków mają banki spółdzielcze. Przykładowo: w 2012 r. Krakowski Bank Spółdzielczy miał 35 tys. członków w kilku województwach, Bank Spółdzielczy w Kielcach – 12 tys. członków w kilkunastu powiatach, SKOK Stefczyka – 700 tys. członków na terenie połowy kraju, SKOK Wołomin – 55 tys. członków w 5 województwach. Zob. *Wystąpienie Krajowej Rady Spółdzielczej do Marszałka Sejmu RP*, grudzień 2010 [online]. KRS [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<http://krs.org.pl>>.

każdy członek spółdzielni, lub zarząd, może wytoczyć powództwo o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia, które powinno być wniesione w ciągu sześciu tygodni od dnia odbycia walnego zgromadzenia. Ustawodawca chroni także spółdzielców, którzy nie uczestniczyli w zebraniu z powodu wadliwego zwołania. Wtedy powództwo wnosi członek nieobecny na walnym zgromadzeniu w ciągu sześciu tygodni od dnia powzięcia wiadomości przez tego członka o uchwale, nie później jednak niż przed upływem roku od dnia odbycia walnego zgromadzenia. Orzeczenie sądu ustalające nieistnienie albo nieważność uchwały walnego zgromadzenia, bądź uchylające uchwałę, ma moc prawną względem wszystkich członków spółdzielni oraz jej organów. Takie prawa członków wpisują się w drugą zasadę spółdzielczą, czyli demokratycznej kontroli członkowskiej.

Walne zgromadzenie może odwołać tych członków zarządu, którym nie udzieliło absolutorium (art. 38 § 1 pkt 2), niezależnie od tego, który organ (stosownie do postanowień statutu) wybiera członków zarządu. W tym wypadku nie stosuje się przepisu art. 41 § 1 ustawy Prawo spółdzielcze, według którego walne zgromadzenie może podejmować uchwały jedynie w sprawach objętych porządkiem obrad, podanych do wiadomości członków w terminach i w sposób określonych w statucie. Od uchwały, na mocy której został pozbawiony członkostwa w zarządzie, jego członek nie może się odwołać.

Nowelizacja przepisu art. 49 ustawy Prawo spółdzielcze, która weszła w życie 22 lipca 2005 r., polegała na usunięciu nakazu pisemnego uzasadnienia odwołania zarządu. Jednocześnie jednak uchwała o odwołaniu członka zarządu, jeśli została podjęta przez walne zgromadzenie, podlega zaskarżeniu do sądu w trybie art. 42 ustawy Prawo spółdzielcze, jak każda inna uchwała walnego zgromadzenia⁷¹. Warto w tym miejscu nawiązać do wyroku z 18 lipca 2013 r.⁷² Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, w którym sąd orzekł, że w przypadku wniosku o odwołanie prezesa zarządu nie ma obowiązku uzupełniania porządku obrad poprzez wprowadzenie do niego głosowania nad uchwałą o odwołaniu prezesa zarządu⁷³.

6.1.5. Rejestracja spółdzielni rolniczych w Krajowym Rejestrze Sądowym oraz wpis do rejestrów związanych z rolnictwem

Niezmiernie istotną czynnością w ramach etapu organizowania jest złożenie dokumentów do Krajowego Rejestru Sądowego – rejestru przedsiębiorców. Musi to nastąpić na oficjalnych drukach określonych w przepisach⁷⁴. Do wnio-

⁷¹ K. Korus, *Komentarz do zmiany art. 49 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX 2005.

⁷² I ACa 287/13, Legalis nr 736058 z 2015 r.

⁷³ Legalis nr 736058.

⁷⁴ KRS-W5 (obowiązkowy), inne, np. KRS-WM, KRS-WK, KRS-WL.

sku załączyć trzeba szereg dokumentów – jak statut, wzory podpisów i inne. Należy wyraźnie podkreślić, że spółdzielnia może rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej dopiero po rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym. Nie ma bowiem formy spółdzielni w organizacji, jak w przypadku spółek kapitałowych, o czym mowa w k.s.h.⁷⁵ Poza tym ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej stanowi, że spółka kapitałowa w organizacji może podjąć działalność gospodarczą przed uzyskaniem wpisu do rejestru przedsiębiorców. Takiej regulacji odnośnie do spółdzielni nie przewidziano.

Spółdzielnia nabywa osobowość prawną dopiero z chwilą wpisania jej do Krajowego Rejestru Sądowego. Natomiast za czynności dokonane w interesie spółdzielni przed zarejestrowaniem osoby działającej do chwili zarejestrowania spółdzielni odpowiadają wobec osób trzecich solidarnie. Za zobowiązania wynikające z tych czynności spółdzielnia odpowiada po jej zarejestrowaniu tak jak za zaciągnięte przez siebie. Jednakże osoby działające przed zarejestrowaniem spółdzielni odpowiadają wobec niej według przepisów prawa cywilnego. Jednocześnie ustawa w odniesieniu do spółdzielni socjalnych poszerza spis dokumentów, które należy załączyć do wniosku, np. o zaświadczenie powiatowego urzędu pracy potwierdzające posiadanie statusu osoby bezrobotnej czy też orzeczenie o stopniu niepełnosprawności osoby zamierzającej założyć spółdzielnię socjalną.

Rozpoczęcie działalności przez spółdzielnie rolnicze pociąga za sobą często konieczność uzyskania wpisu do dodatkowych rejestrów związanych z rolnictwem. Spółdzielnie rolnicze, zarówno te prowadzące działalność rolniczą pierwotną, jak i spółdzielcze grupy czy organizacje producentów, mające zamiar korzystać ze środków unijnych, muszą po rejestracji w KRS złożyć wniosek do ARiMR celem uzyskania numeru identyfikacyjnego. Procedura określona została w ustawie z 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności. W świetle tego aktu prawnego producentem rolnym jest nie tylko osoba fizyczna, ale także osoba prawna lub jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej, będąca: a) posiadaczem gospodarstwa rolnego lub b) rolnikiem w rozumieniu art. 2 lit. a rozporządzenia nr 73/2009, lub c) posiadaczem zwierzęcia.

Powstaje pytanie, jakie czynności musi podjąć spółdzielnia rolnicza, aby w ramach gospodarstwa rolnego rozpocząć prowadzenie działalności ekologicznej. Kwestie proceduralne normuje polska ustawa z 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym⁷⁶. Według art. 4 tego aktu prawnego zgłoszenie pod-

⁷⁵ Ustawa z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 ze zm.).

⁷⁶ T.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 497.

jęcia działalności w zakresie rolnictwa ekologicznego przyjmują tzw. jednostki certyfikujące. Zgłoszenia spółdzielni dokonuje, składając wniosek na formularzu opracowanym przez Głównego Inspektora Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, udostępnionym na stronie internetowej. Jednocześnie należy zaznaczyć, że jednostka certyfikująca może wystąpić o uzupełnienie lub wyjaśnienie, w wyznaczonym terminie, informacji zawartych w zgłoszeniu podjęcia działalności w zakresie rolnictwa ekologicznego, o ile jest to niezbędne odpowiednio do stwierdzenia spełniania określonych w przepisach dotyczących rolnictwa ekologicznego warunków do prowadzenia tej działalności lub dokonania tego importu⁷⁷.

Bardziej skomplikowana procedura związana jest z rejestracją spółdzielni jako grupy producentów rolnych. Po uzyskaniu wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego spółdzielnia musiała wystąpić z wnioskiem o zarejestrowanie do marszałka województwa⁷⁸, który prowadzi rejestr grup producentów rolnych. Taka procedura obowiązywała do 17 grudnia 2015 r. Nowelizacja z 11 września 2015 r. ustawy o grupach producentów rolnych wprowadza istotne zmiany. Art. 7 stanowi, że dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego, właściwy ze względu na siedzibę grupy, wydaje decyzję o uznaniu grupy, jeżeli spełnia ona warunki określone w ustawie oraz po zatwierdzeniu planu biznesowego, i dokonuje wpisu grupy do rejestru grup. Dokumentami dołączanymi do wniosku są m.in. plan biznesowy grupy w zakresie realizacji celów, ze względu na które grupa została utworzona, zgodny z aktem założycielskim i opracowany na co najmniej 5 lat na formularzu udostępnionym na stronie internetowej ARR, oraz oświadczenia członków grupy o prowadzeniu, w dniu składania wniosku, gospodarstwa rolnego lub działu specjalnego produkcji rolnej w zakresie produkcji produktów, dla których grupa została utworzona. Należy także zaznaczyć, że powyższa zmiana (zamiast planu działania – plan biznesowy) ma na celu ujednoczenie terminologii stosowanej w ustawie z terminologią stosowaną w art. 27 rozporządzenia nr 1305/2013⁷⁹.

Po uzyskaniu wpisu do rejestru przedsiębiorców w KRS oraz rejestru grup prowadzonego przez marszałka województwa (obecnie rejestru prowadzonego przez dyrektora oddziału terenowego ARR) spółdzielcza grupa producentów rolnych może rozpocząć prowadzenie działalności. Sam etap organizacji przedsiębiorstwa, a w szczególności środków materialnych, nie jest w tym przypadku z reguły skomplikowany czy kosztowny. Niezbędna jest siedziba spółdzielni,

⁷⁷ Zob. szerzej na temat rolnictwa ekologicznego K. Leśkiewicz, *System jakości produktów rolnictwa ekologicznego. Aspekty prawne*, Poznań 2011.

⁷⁸ B. Jeżyńska, *Postępowanie rejestrowe grup i organizacji producentów rolnych jako przedsiębiorców branżowej organizacji rynków rolnych*, „Samorząd Terytorialny” 2008, nr 4 s. 59 i n.

⁷⁹ Uzasadnienie do projektu zmiany ustawy o grupach producentów rolnych, druk nr 3836 [online]. Sejm RP [dostęp: 2015-12-10]. Dostępny w Internecie: <<http://orka.sejm.gov.pl>>.

a nieraz dodatkowe magazyny do przechowywania produktów rolnych czy samochody. Grupy nie prowadzą gospodarstwa rolnego jak spółdzielnie produkcji rolnej. Z reguły dopiero w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej grupy nabywają dodatkowe maszyny, urządzenia czy magazyny.

Zwrócić jednak należy uwagę na pewne problemy z rejestracją spółdzielni celem powołania grupy producentów rolnych, które mogą wystąpić w praktyce. Ustawa Prawo spółdzielcze nie określa terminu, w jakim musi zostać powołana przez spółdzielnię grupa producentów rolnych. Pojawia się pytanie, jakie będą losy spółdzielni, w przypadku gdy nie zostanie ona zarejestrowana jako grupa producentów rolnych albo taka spółdzielnia wystąpi o wykreślenie z rejestru grup producentów rolnych prowadzonego przez marszałka województwa⁸⁰. Według art. 115 ustawy Prawo spółdzielcze, jeżeli spółdzielnia nie rozpoczęła działalności gospodarczej w ciągu roku od dnia jej zarejestrowania i nie posiada majątku, może ulec wykreśleniu z Krajowego Rejestru Sądowego na wniosek związku rewizyjnego.

Grupy producentów rolnych, w tym te działające w formie spółdzielni, mogą organizować się w związki grup producentów rolnych. Ustawa o grupach producentów rolnych stanowi, że Prezes ARR (od 18.12.2015) stwierdza, w drodze decyzji administracyjnej, spełnienie przez związek warunków określonych i dokonuje wpisu do rejestru związków. Związek może zostać utworzony do realizacji w szczególności następujących celów: organizowanie i koordynowanie zaopatrzenia w środki produkcji czy też zbywania produktów lub grupy produktów będących przedmiotem działalności gospodarczej grup; przechowywanie i przygotowywanie do obrotu produktów lub grupy produktów oraz ich wstępne przetwarzanie. Niektóre ze wskazanych przez ustawodawcę przykładowych celów działania związku stanowią czynności wykonywane przez spółdzielców w ramach prowadzonej działalności rolniczej. Ta aktywność może być zatem przejęta przez związek (np. zapatrzenie w środki produkcji czy przechowywanie i zbywanie produktów rolnych).

Dodatkowe czynności rejestracyjne musiały zostać podjęte także przez spółdzielcze podmioty zainteresowane założeniem wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw, by potem dopiero móc wnieść o zatwierdzenie uznanej organizacji producentów. Taka procedura wynikała z art. 125e Rozporządzenia Rady (WE) nr 1234/2007 z 22 października 2007 r. ustanawiającego wspólną organizację rynków rolnych oraz przepisy szczegółowe dotyczące niektórych produktów rolnych⁸¹. Otóż przepis ten stanowi, że w „(...) państwach członkowskich, które przystąpiły do Unii Europejskiej w dniu 1 maja 2004 r. lub później, grupy producentów mogą być tworzone jako podmiot

⁸⁰ Zob. A. Suchoń, *Z prawnej problematyki spółdzielczości...*, s. 62 i n.

⁸¹ Dz.U. UE L 299 z 16.11.2007 r., s. 1.

prawny lub jasno określone części podmiotów prawnych z inicjatywy rolników uprawiających co najmniej jeden produkt sektora owoców i warzyw lub produkty tego sektora przeznaczone wyłącznie do przetworzenia, w celu uzyskania decyzji o uznaniu ich za organizacje producentów. Takie grupy producentów mogą skorzystać z okresu przejściowego w celu spełnienia wymogów niezbędnych do uznania ich za organizacje producentów zgodnie z art. 122. W celu zakwalifikowania grupy przedstawiają one właściwemu państwu członkowskiemu podzielony na etapy plan dochodzenia do uznania, którego zatwierdzenie sygnalizuje początek okresu i stanowi wstępne uznanie. Okres przejściowy nie może przekraczać pięciu lat.

Realizując założenie tego przepisu, polskie normy szczegółowo określały procedurę założenia wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw. Zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym osoba prawna, w tym spółdzielnia, musiała złożyć wniosek do marszałka województwa o wydanie stosownej decyzji i spełnić szereg wymagań, aby uzyskać status wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw.

Po okresie dochodzenia do uznania i spełnieniu szeregu wymagań podmiot zrzeszający producentów owoców i warzyw może zostać zakwalifikowany do organizacji producentów owoców i warzyw⁸². Przykładowo łączna wartość produktów wytworzonych przez producentów, sprzedanych w wybranym 12-miesięcznym okresie⁸³, wynosić musi co najmniej 500 tys. zł. Ponadto producenci, z tytułu wytwarzania produktu, mogą przynależeć do jednej tylko organizacji producentów oraz zobowiązani są do wprowadzania do obrotu całej produkcji za pośrednictwem organizacji producentów. Od tej zasady występują jednak odstępstwa. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 grudnia 2008 r. w sprawie maksymalnej części produkcji lub produktów kwalifikujących się do sprzedaży konsumentom na ich własne potrzeby stanowi, że członek organizacji producentów owoców i warzyw uznanej dla jednej grupy może dokonać sprzedaży konsumentom, na ich własne potrzeby, nie więcej niż 20% wolumenu jego produkcji bezpośrednio w jego gospodarstwie lub poza nim, a uznanej dla dwóch lub więcej grup produktów, nie więcej niż 25%.

Wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw, aby uzyskać status uznanych organizacji producentów, muszą złożyć wniosek spełniający wymagania określone w przepisach, m.in. podać informacje o liczbie członków orga-

⁸² ARiMR, *Najczęściej zadawane pytania i odpowiedzi – uznane organizacje producentów* [online]. RKB [dostęp: 2014-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl/pomoc-unijna/inne-formy-pomocy/pomoc-na-rynku-owocow-i-warzyw/najczesciej-zadawane-pytania-i-dpowiedzi-uznane-organizacje-producentow.html>>.

⁸³ Rozpoczynającym się nie wcześniej niż dnia 1 stycznia trzeciego roku poprzedzającego rok złożenia wniosku o uznanie organizacji producentów owoców i warzyw i kończącym się nie później niż dnia 31 grudnia roku poprzedzającego rok złożenia wniosku o uznanie za organizację producentów owoców i warzyw.

nizacji producentów oraz wartości produktów wytworzonych przez członków organizacji producentów i sprzedanych w okresie odniesienia wskazanym w przepisach. Zrzeszenia takie dysponują już odpowiednimi budynkami, wyposażeniem, maszynami, środkami transportu nabytymi podczas dochodzenia do uznania. Taka infrastruktura oraz personel pozwalają na sprawny transport, magazynowanie, przechowywanie, pakowanie i sprzedaż owoców i warzyw, wytworzonych przez członków organizacji⁸⁴.

Należy zaznaczyć, że powyższa procedura obowiązywała przez szereg lat, ale wspomniana już ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych, która weszła w życie w 3 października 2015 r., wprowadziła nowości. Mianowicie to dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego dokonuje powiadomień, a także przekazuje informacje oraz wydaje decyzje w sprawach: uznania organizacji producentów owoców i warzyw; zmian do zatwierdzonego planu dochodzenia do uznania wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw za organizację producentów owoców i warzyw, zawieszenia albo cofnięcia:

- a) wstępnego uznania grupy producentów owoców i warzyw za organizację producentów, zwanej dalej „grupą producentów”;
- b) uznania organizacji producentów i ich zrzeszeń;
- c) uznania ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń.

Prezes Agencji prowadzi rejestr wstępnie uznanych grup producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń.

Grupy producentów owoców i warzyw oraz organizacje producentów owoców i warzyw wstępnie uznane i uznane na podstawie dotychczasowych przepisów stały się, z dniem wejścia w życie ustawy z 10 lipca 2015 r., odpowiednio wstępnie uznanymi grupami producentów owoców i warzyw oraz uznanymi organizacjami producentów owoców i warzyw, o których mowa w ustawie zmienianej w art. 5 w brzmieniu nadanym nową ustawą. Należy także zaznaczyć, że do postępowań w sprawach m.in. wstępnego uznania grupy producentów owoców i warzyw, uznania organizacji producentów owoców i warzyw i ich zrzeszeń, zmian do zatwierdzonego planu dochodzenia do uznania wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw za organizację producentów owoców i warzyw – wszczętych i nie zakończonych ostateczną decyzją przed dniem wejścia w życie nowej ustawy – stosuje się przepisy wcześniejsze.

W dalszej kolejności rozważania będą się koncentrowały na organizacjach producentów mleka, które – jak zaznaczono – mogą być tworzone także w formie spółdzielni. Problematyka działania organizacji producentów na rynku

⁸⁴ *Strategia krajowa dla zrównoważonych programów operacyjnych organizacji producentów owoców i warzyw w Polsce na lata 2010-2013*, Załącznik do informacji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 16 sierpnia 2011 r., Dz. Urz. MRiRW nr 19, poz. 27.

mleka została poruszona w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 261/2012 z 14 marca 2012 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (WE) nr 1234/2007 w odniesieniu do stosunków umownych w sektorze mleka i przetworów mlecznych. Stanowiło ono, że państwa członkowskie uznają za organizacje producentów w sektorze mleka i przetworów mlecznych każdy podmiot prawny lub każdą wyraźnie określoną część podmiotu prawnego, które o to wystąpią, pod warunkiem że m.in.:

- a) spełniają wymogi określone w art. 122 akapit pierwszy lit. b) i c) rozporządzenia nr 1234/2007; czyli powstały z inicjatywy producentów i dążą do realizacji szczegółowego celu, który może, w szczególności, obejmować jeden lub więcej z następujących:
 - zapewnienie planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w szczególności w odniesieniu do jakości i ilości;
 - koncentracja dostaw i umieszczanie na rynku produktów wytwarzanych przez ich członków;
 - optymalizacja kosztów produkcji oraz ustabilizowanie cen producenta;
- b) posiadają minimalną liczbę członków lub wytwarzają minimalną ilość – określaną przez dane państwo członkowskie – zbywalnej produkcji w sektorze, w którym działają.

Z uwagi na wejście w życie tego rozporządzenia unijnego 13 września 2013 r. uchwalona została zmiana do polskiej ustawy o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych poświęcona przede wszystkim tworzeniu i działalności organizacji producenckich⁸⁵. Otóż organem właściwym w sprawach uznawania organizacji producentów i zrzeszeń organizacji producentów⁸⁶ był Prezes Agencji Rynki Rolnego, a od 3 października 2015 jest dyrektor oddziału terenowego ARR. Organizacja taka musi spełnić szereg wymagań, o czym stanowi art. 48 – m.in. jest ona utworzona przez co najmniej 20 członków; wytwarza i wprowadza do obrotu rocznie nie mniej niż 2 mln kg mleka lub przetworów mlecznych wyprodukowanych w ramach tej ilości mleka; w okresie 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku co najmniej 20 członków tej organizacji wytwarzało i wprowadzało do obrotu mleko lub przetwory mleczne; cała ilość mleka lub przetworów mlecznych wyprodukowanych w gospodarstwach członków tej organizacji jest wprowadzana do obrotu za jej pośrednictwem, spełnia ona wymagania określone w art. 126a ust. 1 lit. a i d rozporządzenia, o którym mowa w pkt 2 załącznika. Wspomniana już ustawa z 10 lipca 2015 r. nieco zmieniła treść tego artykułu, stanowiąc, że organizacja taka spełnia wymagania określone w art. 161 ust. 1 lit. a i d rozporządzenia, o którym mowa

⁸⁵ Dz. U. poz. 1272.

⁸⁶ W tym międzynarodowych organizacji producentów i międzynarodowych zrzeszeń organizacji producentów, o których mowa w art. 126a rozporządzenia unijnego nr 261/2012.

w pkt 11 załącznika, czyli rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólną organizację rynków produktów rolnych.

Organizacje producentów rolnych mogą być zakładane nie tylko na rynku owoców i warzywo oraz mleka, ale także na innych, o czym stanowią rozporządzenia unijne. Ponadto ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie w 3 października 2015 r., wskazuje, że dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego jest organem właściwym w sprawach uznawania organizacji producentów, zrzeszeń organizacji producentów oraz organizacji międzybranżowych, w tym międzynarodowych organizacji producentów, międzynarodowych zrzeszeń organizacji producentów oraz międzynarodowych organizacji międzybranżowych. Uznanie organizacji producentów, zrzeszenia organizacji producentów lub organizacji międzybranżowej następuje w drodze decyzji, na wniosek organizacji albo zrzeszenia, składany do dyrektora oddziału terenowego Agencji właściwego ze względu na siedzibę organizacji lub zrzeszenia. Poza tym ustawa stanowi, że Minister właściwy do spraw rynków rolnych określi, w drodze rozporządzenia, minimalną liczbę członków organizacji producentów lub minimalną ilość lub wartość zbywalnej produkcji, o których mowa w art. 154 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1308/2013.

Przy tworzeniu spółdzielni mleczarskiej po rejestracji w KRS niezbędny jest wpis do rejestru podmiotów skupujących. Warunkiem wykonywania działalności w zakresie skupu mleka jest bowiem wpisanie tego podmiotu, na jego wniosek, do prowadzonego przez Prezesa Agencji Rynku Rolnego rejestru podmiotów skupujących mleko. Wcześniej jednak podmiot ma obowiązek uzyskać statut przedsiębiorcy i musi zostać zarejestrowany w Centralnym Rejestrze Przedsiębiorców (CRP) prowadzonym przez Agencję Rynku Rolnego. Dopiero po uzyskaniu Świadectwa Rejestracji może ubiegać się o wpis do rejestru podmiotów skupujących⁸⁷.

Przez szereg lat procedura wyglądała następująco: wpisu do tego rejestru dokonywano w drodze decyzji po stwierdzeniu, w wyniku kontroli, czy wnioskodawca m.in. dysponuje systemem informatycznym zapewniającym prawidłowe prowadzenie ewidencji i przekazywanie informacji albo posiada dostęp do takiego systemu; posiada pomieszczenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w których będą przechowywane dokumenty związane z ewidencją. Podmioty skupujące, prócz spełnienia warunków dotyczących odbioru mleka, musiały także przekazywać dostawcy hurtowemu, w terminie do 25 dnia każdego miesiąca, informacje za poprzedni miesiąc m.in. o ilości mleka dostarczo-

⁸⁷ E. Kołakowska, K. Parol, A. Żelazowska, *Rejestr Podmiotów Skupujących Mleko*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 2005, nr 2, s. 20 i n.

nego podmiotowi skupującemu w danym miesiącu przez dostawcę hurtowego. Poza tym podmioty skupujące zobowiązane były do przekazywania dyrektorowi oddziału terenowego ARR, właściwemu ze względu na miejsce zamieszkania albo siedzibę dostawcy hurtowego, informacji za poprzedni rok kwotowy dotyczących np. ilości mleka dostarczonego w danym roku kwotowym przez poszczególnych dostawców hurtowych, średniej ważonej zawartości tłuszczu w mleku dostarczonym w danym roku kwotowym przez poszczególnych dostawców hurtowych.

Zmiany dotyczące podmiotów skupujących wprowadziła przede wszystkim nowelizacja do ustawy o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych, która weszła w życie z dniem 3 października 2015 r. Według dodanego art. 2a pierwszy podmiot skupujący w terminie do 15. dnia każdego miesiąca zobowiązany jest do przekazywania informacji miesięcznej o ilości skupionego surowego mleka krowiego za poprzedni miesiąc, do dyrektora oddziału terenowego ARR właściwego ze względu na jego siedzibę podmiotu na formularzu udostępnionym na stronie internetowej Agencji. Prezes Agencji prowadzi rejestr pierwszych podmiotów skupujących mleko krowie. Według rozporządzenia unijnego nr 1308/2013 „pierwszy podmiot skupujący” oznacza przedsiębiorstwo lub grupę, która skupuje mleko od producentów, w celu: a) odbioru, pakowania, przechowywania, chłodzenia lub przetwarzania, w tym także na podstawie umowy; b) sprzedania go co najmniej jednemu przedsiębiorstwu poddającemu mleko lub przetwory mleczne obróbce lub przetwarzaniu. Pierwsze podmioty skupujące mleko surowe deklarują właściwemu organowi krajowemu ilość mleka surowego, którą im dostarczono każdego miesiąca.

Jeżeli chodzi o spółdzielnie mleczarskie, które prócz skupu mleka zajmują się także przetwórstwem, czy spółdzielnie zajmujące się przetwarzaniem owoców i warzyw, muszą one spełnić wymagania i dokonać zgłoszenia do rejestrów związanych z prawem żywnościowym. Chodzi m.in. o zgłoszenie do Inspekcji Sanitarnej. Przykładowo art. 61 ustawy z 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia⁸⁸ stanowi, że państwowy powiatowy inspektor sanitarny lub państwowy graniczny inspektor sanitarny są organami właściwymi w sprawach rejestracji oraz zatwierdzania, warunkowego zatwierdzania, przedłużania warunkowego zatwierdzenia, zawieszania oraz cofania zatwierdzenia zakładów, które np. produkują lub wprowadzają do obrotu żywność pochodzenia niezwierzęcego, wprowadzają do obrotu produkty pochodzenia zwierzęcego, nieobjęte urzędową kontrolą organów Inspekcji Weterynaryjnej, czy produkują lub wprowadzają do obrotu żywność zawierającą jednocześnie środki spożyw-

⁸⁸ T.j. Dz. U. 2015 r., poz. 594 ze zm.

cze pochodzenia niezwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego, o której mowa w art. 1 ust. 2 rozporządzenia nr 853/2004, z zastrzeżeniem art. 73 ust. 6.

Powstaje pytanie, czy spółdzielnie mleczarskie mogą starać się o wpis do odpowiedniego rejestru i status grup producentów rolnych czy organizacji producentów mleka. W poprzednich okresach finansowych przyjmowano, że podmiot taki nie mógł zostać uznany za grupę producentów rolnych, mimo że jego członkami są producenci rolni i możliwe jest utworzenie grupy przez działające spółdzielnie. Taka interpretacja opierała się na twierdzeniu, że spółdzielnia zajmuje się skupem i przetwórstwem mleka, a nie jego sprzedażą w formie surowej, co wyłącza takie podmioty z możliwości uznania za grupę producentów rolnych. Spółdzielnia wprowadza do obrotu przetwory mleczne, wytworzone oczywiście z mleka otrzymanego od członków. Warto jednak pamiętać, że spółdzielnia mleczarska, będąca podmiotem skupującym, może część mleka przetwarzać, a ewentualne nadwyżki – także sprzedawać. Zatem dyskusyjny jest problem uznania za grupę producentów rolnych spółdzielni mleczarskiej, której członkami są producent mleka, gdy podmiot spółdzielczy zajmuje się nie tylko przetwórstwem mleka, ale po części i jego sprzedażą w formie surowej.

Należy także rozważyć, czy spółdzielnia mleczarska, w świetle obecnych regulacji, może zostać uznana za organizację producentów mleka. Z analizy rozporządzenia nr 1308/2013 wynika, że wystarczy realizacja przez organizację co najmniej jednego spośród następujących celów: zapewnienie planowania i dostosowywania produkcji do popytu, w szczególności w odniesieniu do jakości i ilości; koncentracja dostaw i umieszczanie na rynku produktów wytwarzanych przez ich członków; optymalizacja kosztów produkcji i stabilizowanie cen producentów. Oznacza to, że spółdzielnia mleczarska mogłaby zostać uznana za organizację w sektorze mleka i przetworów mlecznych, jeżeli np. będzie dążyła do optymalizacji kosztów produkcji mleka przez rolników i stabilizowania cen producentów oraz dodatkowo spełniała inne przesłanki określone w unijnych i polskich przepisach. Konieczność realizacji tylko jednego celu wynika także z definicji „grupy i organizacji producentów” zawartej w art. 2 pkt 43 rozporządzenia Komisji (UE) nr 702/2014 z 25 czerwca 2014 r. uznającego niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Warto także zaznaczyć, że od 18 grudnia 2015 r. cele działania grupy zostały zmienione w naszej krajowej ustawie o grupach producentów rolnych i zostały określone tak jak we wskazanym rozporządzeniu.

Ustawodawca, wymieniając w tym przepisie katalog celów, użył łącznika „lub”; np. dostosowanie do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produkcji producentów, członków takiej grupy bądź organizacji lub innych działań,

które mogą być przeprowadzane przez grupy lub organizacje producentów, takich jak: rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji. Jednocześnie należy pokreślić, że cele organizacji w rozporządzeniu nr 1308/2013 i 1305/2013 zostały sformułowane nieco inaczej niż te wynikające z rozporządzeń dotyczących finansowania zrzeszania się rolników. Przy przygotowywaniu statutów i biznesplanów zachodzi konieczność sformułowania ich w taki sposób, aby spełniały przesłanki wszystkich wspomnianych aktów prawa unijnego.

Zauważyć należy pewną niekonsekwencję prawodawcy w ustawie z 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych. Artykuł 48a ust. 2 pkt 1b tego aktu prawnego stanowi, że dyrektor oddziału terenowego ARR uznaje organizację producentów, jeżeli: organizacja wytwarza i wprowadza do obrotu rocznie nie mniej niż 2 mln kg mleka lub przetworów mlecznych wyprodukowanych w ramach tej ilości mleka. Sformułowanie takie wydaje się poprawne. Chodzi o to, że organizacja może wprowadzać do obrotu przetwory mleczne wytworzone z mleka dostarczonego przez członków. Taka sytuacja ma miejsce np. w przypadku spółdzielni mleczarskiej. W konsekwencji pkt d powinien podobnie stanowić, że cała ilość mleka wytworzona w gospodarstwach członków tej organizacji lub przetworów mlecznych wyprodukowana w ramach tej ilości mleka. Tymczasem obecnie sformułowanie i jego literalna interpretacja mogą budzić wątpliwości. W jego myśl bowiem, dyrektor oddziału terenowego ARR uznaje organizację producentów, jeżeli: cała ilość mleka lub przetworów mlecznych wyprodukowana w gospodarstwach członków tej organizacji jest wprowadzana do obrotu za jej pośrednictwem (art. 48a ust. 1 d). Należy zauważyć, że w Polsce, co do zasady, gospodarstwa rolne nie zajmują się przetwórstwem mleka. Przetwórstwo uznawane było za prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej (zmiany od 1 stycznia 2016 r., o czym była mowa w rozdziale V) i wymaga spełniania szeregu wymagań wynikających z ustawy o swobodzie działalności gospodarczej oraz tych związanych z prawem żywnościowym.

Warto tu wyraźnie podkreślić, że w praktyce funkcjonują różne interpretacje w zakresie uznawania spółdzielni mleczarskich za organizacje producentów w sektorze mleka i przetworów mlecznych. Organizacja stworzona na bazie spółdzielni mleczarskiej nie będzie prowadziła negocjacji cen mleka⁸⁹, ale przecież – jak zaznaczono – katalog celów działania takiego podmiotu jest szerszy. Przepisy unijne tylko w odniesieniu do organizacji międzybranżowych zawierają zastrzeżenie, że nie biorą one udziału w produkcji, przetwórstwie lub handlu

⁸⁹ Chociaż możliwa jest sytuacja, w której spółdzielnia mleczarska tylko część mleka będzie wykorzystywała do produkcji przetworów mlecznych, a część surowca będzie sprzedawała, czyli wprowadzała do obrotu mleko surowe.

produktami (z wyjątkiem przypadków przewidzianych w art. 162 rozporządzenia nr 1308/2013). Należy wyraźnie podkreślić, że grupy i organizacje producentów mleka to podmioty często konkurencyjne w stosunku do spółdzielni mleczarskich w zakresie pozyskiwania członków, czyli producentów rolnych zajmujących się produkcją mleka i obecnie nie posiadających już kwot mlecznych⁹⁰.

6.2. Praca lub dostarczanie produktów rolnych przez członków do spółdzielni rolniczej

W zależności od przedmiotu działalności spółdzielni rolniczych znaczenie ma albo praca członków w gospodarstwie rolnym spółdzielni, albo dostarczanie produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwach rolnych do spółdzielni. Czynności te są istotne zarówno dla etapu organizowania, jak i funkcjonowania. Dlatego zostają przedstawione w odrębnym podrozdziale.

Rozważania warto rozpocząć od rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Otóż zdolny do pracy członek RSP spółdzielni ma prawo i obowiązek pracować w tym podmiocie w rozmiarze ustalonym corocznie przez zarząd, stosownie do potrzeb wynikających z planu działalności gospodarczej. Tak stanowi art. 155 ustawy Prawo spółdzielcze. Nie jest to jednak klasyczna umowa o pracę z kodeksu pracy, co podkreślają sądy powszechne w bogatym orzecznictwie. Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 19 grudnia 2012 r.⁹¹ wyraził tezę, że choć niektóre prawa i obowiązki związane z wykonywaniem pracy członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej mogą być podobne lub identyczne jak wynikające z zatrudnienia pracowniczego, to z woli ustawodawcy członek rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie może świadczyć pracy na podstawie umowy o pracę, a zatem podstawą świadczenia pracy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej przez jej członka nie może być stosunek pracy⁹².

Artykuł 2 kodeksu pracy stanowi, że pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, wyboru, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę. Natomiast przepisy nie przewidują w rolniczej spółdzielni produkcyjnej formy zatrudnienia występującej w spółdzielni pracy. Chodzi o art. 182 § 3 ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, który stanowi, że stosunek pracy pomiędzy spółdzielnią a jej członkiem nawiązuje się przez spółdzielczą umowę o pracę⁹³. Jak stwierdził A. Stefaniak, stosunek członko-

⁹⁰ A. Suchoń, *Jak mniejsze spółdzielnie będą mogły skorzystać z PROW*, „Tygodnik Poradnik Rolniczy” 2014, nr 23, s. 15 i n.

⁹¹ III AUa 1022/12, LEX nr 1246715.

⁹² Ibidem.

⁹³ Zob. uzasadnienie wyroku SN z 25 kwietnia 2012 r., I UK 384/11.

stwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest w całości, a więc także w części dotyczącej pracy, stosunkiem cywilnoprawnym⁹⁴ (uchwała SN z 24 października 1996 r.)⁹⁵. Jest to zatem swoista forma wykonywania pracy przez członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, wyłączona z regulacji ochronnych prawa pracy⁹⁶.

Sąd Najwyższy w wyroku z 25 kwietnia 2012 r.⁹⁷ doszedł do wniosku, że zatrudnienie wynikające ze stosunku członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie odpowiada warunkom opisanym w art. 22 § 1 k.p., bowiem z jego istoty wynikają prawa i obowiązki nie występujące w stosunku pracy, a wynikające z art. 18 ustawy z 1982 r. – Prawo spółdzielcze. Takie samo stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 27 maja 2014 r.⁹⁸, dodatkowo podkreślając, że z istoty członkostwa wynika obowiązek członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej zespolonego działania przy prowadzeniu wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków (art. 138 ustawy Prawo spółdzielcze) w ramach ustalonej w spółdzielni organizacji pracy – wymaganej i niezbędnej wobec wieloosobowego składu spółdzielni. Ustalone zasady kooperacji mogą zatem przypominać wykonywanie pracy pod kierownictwem w określonym miejscu i czasie, ale podporządkowanie spółdzielcy regułem wynikającym z tej organizacji pracy jest właśnie immanentną cechą stosunku członkostwa. Podkreślenia wymaga też, że to ustawodawca wybrał dla członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej inną podstawę zatrudnienia niż umowa o pracę⁹⁹.

Taka konstrukcja wykonywania pracy jest często niekorzystna dla spółdzielców. Przykładowo w wyroku z 28 maja 2013 r. Sąd Apelacyjny w Gdańsku orzekł, że okres zatrudnienia w rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie jest zaliczany do pracy w szczególnych warunkach wymaganych do uzyskania wcześniejszej emerytury. Jej członek nie jest bowiem pracownikiem, a tylko on ma prawo do takiego świadczenia¹⁰⁰. Podobnie orzekały inne sądy¹⁰¹. W wyroku z 20 marca 2003 r. Naczelny Sąd Administracyjny¹⁰² stwierdził, że do okresu

⁹⁴ A. Stefaniak, *Komentarz do art.155 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX, OSNC 1997, nr 2, poz. 19.

⁹⁵ Zob. uzasadnienie uchwały SN z 24 października 1996 r., III CZP 111/96, OSNC 1997, nr 2, poz. 19.

⁹⁶ Zob. uzasadnienie uchwały SN z 2 lutego 1993 r., III CZP 164/92, OSNC 1993, nr 7-8, poz. 127. Zob. też L. Brzozowski, *Odpowiedzi na pytania dotyczące niektórych przepisów o nagrodach jubileuszowych*, cz. I., „Służba Pracownicza” 1990, nr 9, s. 11.

⁹⁷ I UK 383/11, LEX nr 1212661, „Gazeta Prawna” 2012, nr 157, s. 7.

⁹⁸ III AUa 2012/13, LEX nr 1473680.

⁹⁹ III AUa 2012/13, LEX nr 1473680.

¹⁰⁰ III AUa 1910/12, LEX nr 1322451.

¹⁰¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 21 października 2009 r., I UK 115/09, LEX nr 558571.

¹⁰² II SA/Łd 2276/01, „Pr. Pracy” 2003, nr 9/42.

pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie wlicza się okresu pracy wykonywanej w ramach członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej.

Niemniej świadczenie pracy przez członka RPS jest podobne do stosunku pracy. Warto nawiązać w tym zakresie do wyroku Sądu Najwyższego z 16 listopada 2000 r.¹⁰³: wprawdzie pomiędzy członkiem rolniczej spółdzielni pracy a spółdzielnią nie zachodzi odrębny od stosunku członkostwa stosunek pracy, ale wynikające z tego członkostwa prawo i obowiązek pracy członka w spółdzielni coraz bardziej zbliżają się do pracowniczego stosunku pracy uregulowanego przepisami kodeksu pracy, a w szczególności do stosunku pracy członków spółdzielni pracy (spółdzielczego stosunku pracy). Zdaniem SN „brak regulacji dotyczącej uprawnień członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej bezpodstawnie pozbawionego pracy uzasadnia także w obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej zastosowanie w drodze analogii do określenia zakresu tych uprawnień przepisu art. 188 § 2 ustawy Prawo spółdzielcze”.

Warto w tym miejscu dodać, że przykładowo art. 161 § 1 ustawy Prawo spółdzielcze stanowi, że członkom i ich domownikom pracującym w spółdzielni przysługuje prawo do świadczeń związanych z okresem ciąży, urodzeniem i wychowaniem małego dziecka na zasadach określonych w przepisach prawa pracy. Niemniej uchwała walnego zgromadzenia rolniczej spółdzielni produkcyjnej stanowiąca, że „członkowie będą pracować na takich samych warunkach jak pracownicy” nie może zmienić charakteru prawnego ich zatrudnienia¹⁰⁴. W przypadku, gdy osoba zatrudniona początkowo na podstawie umowy o pracę, spoza grona członków spółdzielni, następnie zostanie przyjęta w poczet członków spółdzielni, dochodzi do rozwiązania umowy o pracę¹⁰⁵.

Przepisy przewidują także odrębne zasady dotyczące wynagradzania. Członkowie wynagradzani są za pracę w formie udziału w dochodzie podzielnym stosownie do wkładu ich pracy. Szczegółowe zasady oceny wkładu pracy dla określenia udziału członków w dochodzie podzielnym (powstałym po odliczeniu od dochodu ogólnego; art. 166 ustawy Prawo spółdzielcze) odpisów na fundusze, przewidziane w art. 168 i 171 ustawy Prawo spółdzielcze¹⁰⁶, ustala

¹⁰³ I CKN 311/00, Legalis nr 277129.

¹⁰⁴ III UK 92/07, OSNP 2009, nr 5-6, poz. 80.

¹⁰⁵ W wyroku z 3 października 2012 r. (III AUa 227/12, Legalis nr 687925) Sąd Apelacyjny w Szczecinie orzekł, że „w przypadku nawiązania z pracownikiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej stosunku członkostwa dochodzi do dorozumianego rozwiązania stosunku pracy za porozumieniem stron. Zdaniem sądu członek tej spółdzielni nie może pozostawać z nią w pracowniczym stosunku zatrudnienia. W rezultacie okres wykonywania pracy w charakterze członka nie może zostać zaliczony do stażu pracowniczego”. Zob. też Z. Niedbała, *O kontrowersjach pracowniczego zatrudnienia członków zarządu spółdzielni*, „RPEiS” 2004, nr 3, s. 127 i n.

¹⁰⁶ A. Stefaniak, *Komentarz do art. 158 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX 2014.

walne zgromadzenie, uwzględniając warunki pracy, potrzebne kwalifikacje oraz odpowiedzialność z tytułu powierzonej funkcji¹⁰⁷. Statut spółdzielni powinien określać jednostkę stanowiącą miernik oceny wkładu pracy członków. Ustawa Prawo spółdzielcze nie zawiera natomiast odrębnych regulacji dotyczących wynagrodzenia członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych w postaci premii i nagród. Przepisy nie wykluczają jednak takiej możliwości¹⁰⁸.

Jak wyjaśnił SN w wyroku z 18 marca 1986 r.¹⁰⁹, unormowanie w art. 158 ustawy Prawo spółdzielcze sposobu wynagradzania członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych za pracę – w formie udziału w dochodzie spółdzielni stosownie do wkładu pracy – nie wyłącza możliwości wprowadzenia przez statut dodatkowego wynagrodzenia w postaci premii i nagród według zasad określonych w regulaminie¹¹⁰. Z kolei w wyroku z 18 stycznia 2001 r. Sąd Najwyższy¹¹¹ podkreślił, że uchwała walnego zgromadzenia rolniczej spółdzielni produkcyjnej, w której przeznaczono na wypłaty nagród dla członków środki pochodzące z innych źródeł niż dochód spółdzielni, jest nieważna¹¹². Zdaniem A. Stefaniaka ewentualne ryzyko nieosiągnięcia spodziewanego dochodu i związane z tym zagrożenie dla wypłaty wynagrodzeń łagodzić może dokonywanie odpisów z dochodu podzielnego na rezerwę stabilizacji udziału w dochodzie członków i domowników w latach następnych. Tworzenie tego rodzaju rezerwy wymaga stosownego zapisu w statucie¹¹³.

Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że przy przydzielaniu pracy członkom spółdzielni powinna uwzględniać ich kwalifikacje zawodowe i osobiste. Zatem ich wskazanie należy do spółdzielni oraz powinno uwzględnić przedmiot i rozmiar działalności. Prócz członków spółdzielni może zatrudniać także domowników spółdzielców, za których uważa się każdego członka rodziny, a także inne osoby, jeżeli wspólnie z nimi zamieszkują i prowadzą wspólne gospodarstwo domowe. Ustawodawca uwzględnił zatem fakt, że gospodarstwa rolne RSP tworzone były przede wszystkim z gospodarstw rolnych członków, którzy prowadzili je z reguły wspólnie z rodziną. Domownikowi przysługuje wynagrodzenie za pracę według zasad odnoszących się do członka, chyba że w umowie

¹⁰⁷ Zob. wyrok z 18 stycznia 2001 r., Sądu Najwyższego, V CKN 191/00, OSNC 2001 nr 9, poz. 131, OSG 2002 nr 1, poz. 5, Biul. SN 2001, nr 5, str. 10, Biul. Inf. Pr. 2001, nr 3, Legalis nr 49631.

¹⁰⁸ Zob. A. Stefaniak, *Komentarz do art. 158...*, op. cit.

¹⁰⁹ IV CR 19/86, OSNC 1987, nr 2-3, poz. 43.

¹¹⁰ M. Gersdorf, *Wynagradzanie członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych w świetle zmian ustawy Prawo spółdzielcze – część*, „PiZS” 1996, nr 4, s.12 i n.

¹¹¹ Wyrok z 18 stycznia 2001 r. Sądu Najwyższego, V CKN 191/00, OSNC 2001, nr 9, poz. 131, OSG 2002, nr 1, poz. 5, Biul. SN 2001, nr 5, str. 10, „Biul. Inf. Pr.” 2001 nr 3, Legalis nr 49631.

¹¹² V CKN 191/00.

¹¹³ Zob. A. Stefaniak, *Komentarz do art. 158...*, op. cit.

zastrzeżono inny sposób wynagradzania. Ustawa stanowi także, że członkom i ich domownikom przysługuje prawo, po pierwsze, do corocznego urlopu wypoczynkowego w wymiarze i według zasad określonych w statucie (statut określa także sposób obliczania wynagrodzenia przysługującego za czas urlopu), a po drugie – do świadczeń związanych z okresem ciąży, urodzeniem i wychowaniem małego dziecka na zasadach określonych w przepisach prawa pracy.

Ustawa Prawo spółdzielcze wprowadza zasadę, że członek może dochodzić swoich roszczeń w drodze sądowej bez wyczerpania postępowania wewnątrzspółdzielczego. Roszczenia członka i domownika z tytułu wykonywanej pracy przedawniają się z upływem lat trzech od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne. Co istotne, art. 165 ustawy Prawo spółdzielcze stanowi, że wynagrodzenia członka i domownika za pracę korzystają z takiej samej ochrony, jaką prawo zapewnia wynagrodzeniu pracownika. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24 czerwca 1985 r. orzekł, że członek rolniczej spółdzielni produkcyjnej, którego pozbawiono pracy wskutek bezpodstawnego wykreślenia lub wykluczenia ze spółdzielni, ma możliwość domagania się na podstawie art. 471 k.c. stosownego odszkodowania za powstałą wskutek tego szkodę. Za podstawę należnego członkowi rolniczej spółdzielni produkcyjnej odszkodowania należy przyjąć przeciętne dochody, jakie osiągnąłby on, gdyby go bezpodstawnie nie pozbawiono dotychczasowej pracy, za okres pozostawania bez pracy, nie dłuższy jednak niż 6 miesięcy¹¹⁴. Z kolei w wyroku z 16 listopada 2000 r. Sąd Najwyższy wyraził zdanie, że brak regulacji dotyczącej uprawnień członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej bezpodstawnie pozbawionego pracy uzasadnia także w obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej zastosowanie w drodze analogii do określenia zakresu tych uprawnień przepisu art. 188 § 2 Prawa spółdzielczego¹¹⁵.

Niektóre spółdzielnie przed przyjęciem członka przewidują okres przejściowy, tzw. staż kandydacki, w czasie którego chodzi przede wszystkim o poznanie zawodowych umiejętności kandydata jako przyszłego członka spółdzielni oraz jego umiejętności współpracy z innymi członkami spółdzielni. Pojawiło się zatem pytanie o charakter takiego stosunku – czy kandydata z taką spółdzielnią w okresie świadczenia przez niego pracy łączy stosunek cywilnoprawny, czy też pracy. W uchwale z 2 lutego 1993 r. Sąd Najwyższy orzekł, że stosunek łączący kandydata na członka w rolniczej spółdzielni produkcyjnej z tą spółdzielnią, w zakresie świadczenia pracy, ma charakter cywilnoprawny¹¹⁶. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy stwierdził, że „ustawa Prawo spółdzielcze, poza ustaleniem koniecznej treści statutu spółdzielni, pozostawia jednak spółdzielniom

¹¹⁴ II CR 203/85, OSNC 1986, nr 6, poz. 101.

¹¹⁵ I CKN 311/00, LEX nr 52413.

¹¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z 2 lutego 1993 r., III CZP 164/92, Legalis nr 27969.

swobodę co do ukształtowania innych postanowień statutowych, a zatem także m.in. co do określenia wymagań, jakim powinna odpowiadać osoba starająca się o przyjęcie w poczet członków. Podstawą zatrudnienia kandydata na członka w rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest więc umowa o staż kandydacki, która zobowiązuje go do pracy w spółdzielni na zasadach członkowskich”. Zdaniem Sądu jest to zatem swoista forma zatrudnienia osób w gospodarce spółdzielni, wyłączona z regulacji ochronnych prawa pracy. Choć umowa o staż kandydacki jest *de facto* zbliżona do umowy o pracę na czas określony, w trakcie której kandydat na członka traktowany jest w zakresie swych obowiązków pracowniczych tak jak członek rolniczej spółdzielni produkcyjnej, to nie ma on zagwarantowanych żadnych praw członkowskich. Zatrudnienie kandydata na członka w rolniczej spółdzielni produkcyjnej następuje więc w ramach stosunku cywilnoprawnego, zbliżonego do stosunku członkostwa¹¹⁷. Takie stanowisko Sądu ma także odzwierciedlenie w literaturze¹¹⁸.

W przypadku spółdzielni socjalnych podkreślić należy, że prawem każdego członka jest praca w takiej spółdzielni. Ustawa o spółdzielniach socjalnych stanowi, że stosunek pracy między spółdzielnią socjalną a jej członkiem nawiązuje się na podstawie spółdzielczej umowy o pracę oraz w formach określonych w art. 201 ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze. Ten ostatni przepis stanowi, że statut może przewidywać zatrudnienie wszystkich lub niektórych członków nie na podstawie spółdzielczej umowy o pracę, lecz umowy o pracę nakładczą, umowy zlecenia lub umowy o dzieło, jeżeli jest to uzasadnione rodzajem działalności spółdzielni.

Artykuł 77 ust. 2 kodeksu pracy stanowi, że stosunek pracy na podstawie spółdzielczej umowy o pracę reguluje ustawa – Prawo spółdzielcze, a w zakresie nieuregulowanym odmiennie tym aktem prawnym stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu pracy. Podobnie art. 199 ustawy Prawo spółdzielcze wskazuje, że w sprawach nieuregulowanych przepisami art. 182-198 do spółdzielczej umowy o pracę stosuje się odpowiednio przepisy prawa pracy, z wyjątkiem przepisów kodeksu pracy o zawieraniu umów o pracę na okres próbny. Przepisy ustawy Prawo spółdzielcze zawierają odrębne regulacje dotyczące m.in. wypowiedzenia, wygaśnięcia tej umowy, wykluczenia czy wyłączenia członka ze spółdzielni.

Sąd Najwyższy w wyroku z 19 lutego 2010 r.¹¹⁹ orzekł, że do spółdzielczej umowy o pracę należy w pierwszym rzędzie stosować przepisy ustawy z 1982 r. Prawo spółdzielcze, a dopiero w drugiej kolejności – w razie, gdy dana kwestia nie została uregulowana w Prawie spółdzielczym – przepisy prawa

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Zob. np. K. Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie...*, s. 41 i n.

¹¹⁹ II PK 221/09, OSNP 2011, nr 15-16, poz. 203.

pracy w rozumieniu art. 9 § 1 k.p. Jeśli więc w przepisach Prawa spółdzielczego brakuje regulacji wzajemnych relacji pomiędzy podmiotami spółdzielczego stosunku pracy (spółdzielnią pracy i jej członkiem), to normatywnymi źródłami kształtującymi sytuację prawną stron tego stosunku są, zdaniem Sądu, przepisy kodeksu pracy oraz przepisy innych ustaw i aktów wykonawczych, a także postanowienia układów zbiorowych pracy i innych opartych na ustawie porozumień zbiorowych, regulaminów i statutów określających prawa i obowiązki stron stosunku pracy¹²⁰.

Należy także wspomnieć, że w przypadku, gdy założycielami spółdzielni socjalnej są organizacje pozarządowe, kościelne osoby prawne lub jednostki samorządu terytorialnego, są one zobowiązane do zatrudnienia w spółdzielni co najmniej pięciu osób spośród osób wymienionych w art. 4 ust. 1 ustawy, w terminie sześciu miesięcy od dnia wpisu spółdzielni socjalnej do Krajowego Rejestru Sądowego (czyli m.in. osoby bezrobotne czy niepełnosprawne). Osoby te, po 12 miesiącach nieprzerwanego zatrudnienia w spółdzielni socjalnej, mają prawo do uzyskania członkostwa w spółdzielni socjalnej. Jednak jeżeli osoba taka następnie założyła lub przystąpiła do innej spółdzielni socjalnej, podjęła działalność gospodarczą lub zatrudnienie u innego pracodawcy, rozwiązuje się spółdzielczą umowę o pracę.

Spółdzielnia socjalna może zatrudniać pracowników nie będących członkami spółdzielni, z tym że łączna liczba osób (o których mowa w art. 4 ust. 1 ustawy) nie może być niższa niż 50% w stosunku do ogółu członków spółdzielni i osób zatrudnionych w spółdzielni socjalnej. Prawo do wynagrodzenia przysługujące członkowi spółdzielni socjalnej nie obejmuje prawa do udziału w nadwyżce bilansowej.

Inny zakres praw i obowiązków spółdzielców występuje w spółdzielczych grupach producentów rolnych. Jak zostało to już zaznaczone, spółdzielnie te przejmują część obowiązków spółdzielców związanych z prowadzoną przez nich działalnością rolniczą. Obowiązki te są jednak zróżnicowane i zależą w znakomitej większości od produktu czy grupy produktów, dla których została utworzona spółdzielcza grupa. Nie ulega wątpliwości, że głównym obowiązkiem producentów rolnych jest dostarczanie do spółdzielni właśnie owych produktów rolnych. Wynika to nie tylko z samej ustawy i statutu, ale i z umowy członkowskiej. Podejmując decyzję o założeniu czy przystąpieniu do grupy producentów rolnych, jej członek musi z reguły podpisać umowę członkowską. Treść takiego kontraktu uzależniona jest od przedmiotu działalności grupy i związana z regulacjami dotyczącymi rynków rolnych. Ustala się w nim przede wszystkim zasady współpracy między producentem rolnym będącym członkiem grupy i spółdzielnią, w zakresie wytwarzania w gospodarstwie produk-

¹²⁰ Ibidem.

tów, dla których grupa została założona (np. zboża, owiec, drobiu) i sprzedaży ich spółdzielni, która następnie zbywa je, co do zasady, osobom trzecim. W takiej umowie zawarte zostają z reguły także zasady zaopatrzenia w środki do produkcji, spełniania wymogów technologicznych produkcji, w tym jakościowych, harmonogram dostaw oraz reguły rozliczeń finansowych.

Umowa członkostwa zawarta ze spółdzielczą grupą producentów rolnych jest z reguły uznawana za umową nienazwaną. Zawiera ona jednak elementy umowy kontraktacji. Producent rolny zobowiązuje się do wytworzenia określonych produktów rolnych o wymaganej jakości, a grupa zobowiązuje się do ich odebrania. Niektóre grupy nazywają umowy członkowskie właśnie umowami kontraktacji. Ich zakres jest z reguły jednak szerszy od kontraktacji. Stanowią one uzupełnienie ogólnych zasad relacji pomiędzy grupą a producentem rolnym wynikających z ustawy oraz aktu założycielskiego. Jednocześnie należy podkreślić, że umowa zawierana ze spółdzielcą łączy się z umową kontraktacji czy umową sprzedaży zawieraną przez spółdzielczą grupę producentów rolnych. Występuje zależność pomiędzy obowiązkami grupy producentów rolnych wynikającymi z umowy zbycia nabytych od członków produktów rolnych a obciążeniami spółdzielców określonymi w umowach członkowskich. Umowy członkowskie często stanowią, że grupa po dostarczeniu produktu przez producenta rolnego staje się właścicielem produktu i wystawia fakturę. Niewątpliwie istotnym elementem takiego kontraktu są procedury kontroli jakości i zasady wytwarzania produktów rolnych, a także sankcje za niewywiązywanie się z postanowień kontraktu.

Umowy członkowskie często zawierają opis technologii produkcji obowiązującej producenta, zapewnienie wstępu na teren gospodarstwa upoważnionym przedstawicielom grupy, zobowiązanie do udzielania grupie informacji niezbędnych do planowania pracy (wielkości dostaw, terminy, informacje o sprzedaży poza grupą itp.) i inne¹²¹. W kontrakcie występują z reguły także postanowienia dotyczące promowania produktów członków grupy, negocjowania kontraktów w imieniu członków grupy, dostarczenia środków do produkcji, zapewnienia członkom informacji marketingowych, zakaz działalności konkurencyjnej wobec gospodarstw członków¹²².

Producent rolny, decydując się na założenie czy przystąpienie do grupy, ma możliwość otrzymania wyższej ceny za produkty rolne, korzystania z tańszych środków produkcji, wspólnego użytkowania sprzętu rolniczego, przechowywa-

¹²¹ Zob. wzór umowy członkowskiej, np. Krajowa Rada Spółdzielcza, *Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych*, red. W. Boguta, Warszawa 2008, s. 192 i n.

¹²² Zob. wzór umowy członkowskiej, np. Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja postępowania przy zakładaniu spółdzielni jako grupy producentów rolnych* [online]. KRS [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <http://www.krs.org.pl/images/Robocze_jl/GRP/Pdfy_1/4_Instrukcja%20postep.pdf>.

nia, konfekcjonowania i standaryzacji produktów lub grupy produktów. Jednocześnie przejście przez grupę pewnych czynności związanych z prowadzoną przez spółdzielcę działalnością gospodarczą powoduje rezygnację przez producenta rolnego ze swobodnego podejmowania decyzji w zakresie zasad uprawy danego produktu. Chodzi o reguły jego produkcji, w tym te dotyczące jakości i ilości produktów lub grup produktów oraz sposobu przygotowania ich do sprzedaży, sprzedaży, zaopatrzenia w środki produkcji, zasad dostarczania informacji w zakresie wielkości sprzedaży i cen uzyskiwanych za produkty, z uwagi na które grupa została powołana, a które są sprzedawane poza grupą.

Jak zostało to już zaznaczone, producent rolny – co do zasady – ma obowiązek dostarczenia produktów rolnych, w tym owoców i warzyw, wytworzonych w gospodarstwie rolnym do zrzeszenia, którego jest członkiem. Wyjątki od tej zasady określa m.in. rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 grudnia 2008 r. w sprawie maksymalnej części produkcji lub produktów kwalifikujących się do sprzedaży konsumentom na ich własne potrzeby¹²³. Członek organizacji producentów owoców i warzyw uznanej dla jednej grupy produktów, określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 8 ust. 1 pkt 2 ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku tytoniu oraz rynku suszu paszowego, może dokonać sprzedaży konsumentom, na ich własne potrzeby, nie więcej niż 20% wolumenu jego produkcji bezpośrednio w jego gospodarstwie lub poza nim.

Odnieść należy się także do umów zawieranych przez spółdzielnie mleczarskie ze spółdzielcami-producentami mleka. Każda ze spółdzielni dysponuje wewnętrznym wzorem umowy, który przekazywany jest nowym członkom. Umowy te z reguły oznaczane są jako umowy kontraktacji, dostawy mleka czy członkowskie w zakresie dostawy mleka. Wynika z nich obowiązek dostarczania przez producenta rolnego do spółdzielni z reguły całego wyprodukowanego przez niego mleka (albo np. 80%), przestrzegania wymagań określonych w przepisach prawnych i dokumentach wewnętrznych przygotowywanych na ich podstawie i norm. Wymagania te dotyczą np. posiadania zaświadczenia weterynaryjnego na produkcję mleka klasy Ekstra oraz wyposażenia gospodarstwa w odpowiednią infrastrukturę do przechowywania i odbioru mleka. Z kolei spółdzielnia zobowiązuje się odbierać mleko, badać jego jakość oraz terminowo wypłacać producentowi należności za dobrej jakości surowiec, po cenach uchwalonych przez zarząd. Ponadto umowa może rozszerzać obowiązki kontraktującego o stałą opiekę instruktazowo-doradczą w celu uzyskania przez producenta mleka klasy Ekstra. Umowa między stronami zawierana jest najczęściej na czas nieokreślony z możliwością jej rozwiązania za wypowiedzeniem, a warunki dotyczące rozwiązania bądź odstąpienia od umowy zawarte są

¹²³ Dz. U. z 2008 r., poz. 235, nr 1602.

w statucie spółdzielni. W sytuacji, kiedy członek nie będzie wywiązał się z zawartej umowy kontraktacji i nie spełni określonych w statucie warunków, może zostać pobawiony członkostwa przez wykreślenie z rejestru członków spółdzielni.

Sąd Apelacyjny w Białymstoku I Wydział Cywilny w wyroku z 9 kwietnia 2014 r.¹²⁴ uznał, że zawarta przez strony umowa, którą nazwały „umową kontraktacyjną na dostawy mleka” jest *de facto* umową nienazwaną, najbardziej zbliżoną do umowy kontraktacji uregulowanej w art. 613 i nast. k.c., nawet jeżeli w umowie stron nie oznaczono dokładnie ilości mleka, które producent rolny ma wyprodukować i dostarczyć. Podkreślenia w tym przypadku wymaga, że ilość wyprodukowanego mleka uwarunkowana jest wieloma czynnikami, chociażby przyrodniczymi. Z uwagi na specyfikę produktu nie można dokładnie ustalić, ile mleka strona umowy będzie w stanie wyprodukować w określonym czasie. Strony nie mogą oznaczyć konkretnej ilości mleka, które producent rolny ma wyprodukować i dostarczyć pozwanej¹²⁵. Z drugiej strony trzeba zaznaczyć, że w umowie strony mogą określić ilość mleka, które strona umowy zobowiązuje się wyprodukować i dostarczyć tak precyzyjnie, jak to jest możliwe, a to poprzez zobowiązanie dostarczenia całości wyprodukowanego w gospodarstwie rolnym producenta rolnego mleka¹²⁶. Zdaniem Sądu przy braku precyzyjnego określenia ilości mleka należy uznać, że strony łączyła umowa nienazwana, jednak najbardziej zbliżona do umowy kontraktacji. Zasadniczym argumentem przemawiającym za powyższym stanowiskiem jest kwalifikowane określenie przez ustawodawcę tak jednej ze stron (producent rolny), jak przedmiotu jej świadczenia (produkty rolne) oraz spełnienie powyższych kryteriów¹²⁷.

Zauważyć należy, że według art. 613 § 2 k.c. ilość produktów rolnych może być w umowie oznaczona także według obszaru, z którego produkty te mają być zebrane. Natomiast ustawodawca nie nawiązał bezpośrednio do liczby zwierząt. Biorąc pod uwagę zasadę swobody umów, takie określenie jest możliwe. Przy zastosowaniu wykładni celowościowej można by uznać, że jest to nadal umowa kontraktacji, jednak wykładnia literalna sugerowałaby przychylenie do stanowiska sądu, że jest to umowa nienazwana, najbardziej zbliżona do umowy kontraktacji. Przy takim ujęciu zasadny wydaje się wniosek, że w sprawach nie uregulowanych w takiej umowie zastosowanie powinny mieć przepisy o kontraktacji¹²⁸. Jednocześnie nawiązać należy do nowego spojrzenia na

¹²⁴ I ACa 866/13, Legalis nr 895122.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ I ACa 866/13, Legalis nr 895122.

¹²⁸ Np. o odpowiednim stosowaniu przepisów kodeksu cywilnego o dzierżawie do umowy nienazwanej dającej stronie uprawnienie do uzyskiwania dochodów ze sprzedaży energii elek-

powyższy problem przez Sąd Najwyższy, które zasługuje na aprobatę. Mianowicie SN w wyroku z 4 marca 2015 r.¹²⁹ uznał, że „dla ważności umowy kontraktacji w myśl art. 613 § 1 kc wystarczające jest wskazanie wymaganej ilości produktów rolnych określonego rodzaju jako «całość» takiego produktu wyprodukowanego w danym czasie, w oznaczonym, znanym kontraktującemu gospodarstwie rolnym”.

6.3.Prawne zasady funkcjonowania spółdzielni rolniczych

6.3.1. Przystąpienie do spółdzielni rolniczych nowych członków

Spółdzielnia rolnicza jako jednostka zorganizowana może podjąć prowadzenie działalności gospodarczej określonej w statucie, ale jednocześnie w czasie funkcjonowania może uzupełniać i modyfikować strukturę organizacyjną. Może także powiększać skład o nowych członków. Należy wyraźnie podkreślić, że (z wyjątkiem założycieli) warunkiem przystąpienia członka do spółdzielni jest złożenie deklaracji i przyjęcie jej przez właściwy organ. Takie unormowanie wynika z art. 16 ustawy Prawo spółdzielcze. Deklaracja powinna być złożona w formie pisemnej i zawierać imię oraz nazwisko kandydata na członka, jego miejsce zamieszkania, a jeżeli przystępujący jest osobą prawną – jej nazwę i siedzibę, ilość zadeklarowanych udziałów, dane dotyczące wkładów (jeżeli statut ich wnoszenie przewiduje), a także inne dane przewidziane w statucie. Niezbędne jest podpisanie deklaracji przez przystępującego do spółdzielni, a w przypadku osoby prawnej czy jednostki nie posiadającej osobowości prawnej – przez osoby, które mogą ją reprezentować. Deklaracja członkowska osoby przystępującej do spółdzielni może być złożona przez pełnomocnika. Tak orzekł Sąd Najwyższy w wyroku z 19 lutego 2004 r.¹³⁰.

Przepisy wprowadzają zasadę, że uchwała w sprawie przyjęcia powinna być podjęta w ciągu miesiąca od dnia złożenia deklaracji. Jedynie statut może wprowadzić inny termin. Często organem podejmującym decyzję o przyjęciu członków w formie uchwały jest walne zgromadzenie. Jeżeli jest to inny organ, statut powinien wskazywać także organ, do którego służy odwołanie od decyzji odmawiającej przyjęcia oraz określać terminy wniesienia i rozpatrzenia tego odwołania. O uchwale o przyjęciu w poczet członków oraz odmawiającej przy-

trycznej otrzymywanej przez przetworzenie energii wiatrowej za pomocą turbin wiatrowych w zamian za okresowe świadczenie pieniężne określone jako procent od wartości sprzedanej energii elektrycznej orzekł SN w wyroku z 5 listopada 2012 r., OSNC 2013, nr 5, poz. 64, OSP 2013, nr 10, poz. 95, Biul. SN 2013, nr 2, poz. 13, M. Prawn. 2013, nr 14/765-766.

¹²⁹ IV CSK 437/14, LEX nr 1677053.

¹³⁰ IV CK 74/03, Legalis nr 64228.

jęcia zainteresowany powinien być zawiadomiony pisemnie w ciągu dwóch tygodni od dnia jej powzięcia. Zawiadomienie o odmowie przyjęcia powinno zawierać uzasadnienie.

W praktyce powstały wątpliwości, czy osobie, która złożyła deklarację przystąpienia do spółdzielni, przysługuje roszczenie o przyjęcie do spółdzielni. Zarówno w literaturze, jak i w judykaturze uznaje się, że ustawa Prawo spółdzielcze nie przyznaje osobie, która wyrazi gotowość wstąpienia do spółdzielni, roszczenia o przyjęcie jej do grona członków. Co więcej, w wyroku z 31 stycznia 2002 r. Sąd Najwyższy¹³¹ w uzasadnieniu sąd stwierdził, że ustawodawca wyszedł z założenia, że zgodnie z zasadą samorządności spółdzielni tylko jej organy powinny oceniać, czy osoba zgłaszająca się odpowiada wymaganiom stawianym członkom danej spółdzielni. Od tej zasady występują (występowały), zdaniem sądu, jednak wyjątki wówczas, gdy roszczenie o przyjęcie do spółdzielni wynika ze szczególnej podstawy, którą może stanowić statut spółdzielni, umowa zawarta ze spółdzielnią albo przepis szczególny¹³².

Powstaje także pytanie, czy prawa członkowskie można przenieść na inny podmiot. Przede wszystkim należy pamiętać, że prawo członkostwa jest prawem niemajątkowym. Nie można zatem dokonać jego transferu na inny podmiot w drodze czynności prawnej. Nie dochodzi też do jego powstania poprzez następstwo prawne. Jednocześnie Sąd Najwyższy w wyroku z 12 lutego 2003 r. uznał, że zasady niezbywalności i nieprzenoszalności członkostwa w spółdzielni nie narusza art. 100 ustawy Prawa spółdzielcze. Według tego przepisu członkowie należący w chwili połączenia do spółdzielni przejmowanej stają się członkami spółdzielni przejmującej. Nie chodzi tu bowiem o przeniesienie członkostwa z jednego podmiotu na drugi, lecz o uregulowanie statusu członków spółdzielni przejmowanej w spółdzielni przejmującej (podobnie – w razie podziału spółdzielni; por. art. 112 ustawy Prawo spółdzielcze). Są to przypadki powstania członkostwa z mocy prawa (ustawy)¹³³.

W rozważaniach dotyczących etapu organizacji spółdzielni przedstawione zostały wymagania, jakie muszą spełnić założyciele i członkowie. W przypadku rolniczych spółdzielni produkcyjnych, spółdzielczych grup czy organizacji producentów rolnych byli to przede wszystkim producenci rolni oraz osoby posiadające kwalifikacje przydatne do pracy w spółdzielni. Z kolei dla spółdzielni socjalnych ustawa wskazuje, że członkostwo mogą nabyć również inne osoby niż wskazane w art. 4 ust. 1 i ust.2 ustawy (czyli m.in. bezrobotne, niepełnosprawne), jeżeli ich praca na rzecz tego podmiotu wymaga szczególnych kwalifikacji, których nie mają pozostali członkowie tej spółdzielni. Liczba tych osób

¹³¹ Wyrok SN z 31 stycznia 2002 r., IV CKN 646/00, Legalis 55434.

¹³² Ibidem.

¹³³ Tak: I CKN 4/01, Legalis nr 58163.

nie może być jednak większa niż 50% ogólnej liczby członków spółdzielni socjalnych. W przypadku spółdzielni zajmujących się działalnością rolniczą mogą to być osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje do pracy w gospodarstwie rolnym czy przy działach specjalnych produkcji rolnej. Poza tym ustawa stanowi, że członkostwo w spółdzielni socjalnej mogą uzyskać osoby posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych (o których mowa w art. 4 ust. 1 ustawy).

Podstawę tworzenia wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw stanowią również producenci rolni, ale w przypadku uznanych organizacji (które mogą być prowadzone także w formie spółdzielni) możliwe jest przystąpienie także tych nie zajmujących się aktywnością w tym zakresie. Problem ten porusza rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 7 czerwca 2004 r. w sprawie warunków przystąpienia osób prawnych i osób fizycznych nie będących producentami owoców i warzyw do organizacji producentów¹³⁴. Stanowi ono, że osoby prawne lub osoby fizyczne nie będące producentami owoców i warzyw mogą przystąpić do organizacji producentów owoców i warzyw, jeżeli przede wszystkim statut albo umowa organizacji producentów owoców i warzyw wskazuje m.in. możliwość oraz tryb przyjęcia do tej organizacji osoby prawnej lub osoby fizycznej nie będącej producentem owoców i warzyw oraz prawa i obowiązki przyjętej do tej organizacji osoby prawnej lub osoby fizycznej nie będącej producentem owoców i warzyw. Kolejny wymóg stanowi, że osoba prawna lub osoba fizyczna nie będąca producentem owoców i warzyw posiada środki techniczne, umożliwiające w szczególności przechowywanie, magazynowanie, sortowanie lub pakowanie owoców lub warzyw. Członkiem może zostać także osoba fizyczna nie będąca producentem owoców i warzyw lub osoba kierująca działalnością osoby prawnej nie będącej producentem owoców i warzyw, lub inna osoba w niej zatrudniona, o ile posiada kwalifikacje zawodowe umożliwiające zarządzanie działalnością organizacji producentów.

Należy zatem podkreślić, że także w przypadku wyżej wymienionych członków spółdzielczych uznanych organizacji producentów owoców i warzyw następuje powiązanie z produktami rolnymi (w tym przypadku owoców i warzyw) wytwarzanymi przez pozostałych członków poprzez środki techniczne tego spółdzielcy lub jego kwalifikacje zawodowe umożliwiające zarządzanie działalnością organizacji producentów.

W świetle przepisów producent owoców i warzyw nie może być członkiem wstępnie uznanej grupy producentów przez okres dłuższy niż pięć lat. Do czasu tego wlicza się okres, w którym producent był członkiem innych grup. Jeżeli członek grupy producentów nie spełnia powyższego warunku, marszałek wo-

¹³⁴ Dz. U. z 2004 r. Nr 144, poz. 1522.

jewództwa (po zmianie przepisów dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego) wydaje decyzję o cofnięciu wstępnego uznania grupy producentów, której członkiem jest ten producent.

Natomiast ustawa o grupach producentów rolnych wprowadza minimalny okres członkostwa w odniesieniu do grup producentów rolnych, tworzonych także w formie spółdzielni. Wynosi on trzy lata działalności grupy i liczy się od dnia wydania decyzji o wpisie do rejestru prowadzonego przez marszałka województwa (po zmianie przepisów dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego).

6.3.2. Prawa i obowiązki członków spółdzielni rolniczych

Należy podzielić opinię K. Pietrzykowskiego, że stosunek członkostwa w spółdzielni jest stosunkiem cywilnoprawnym o charakterze trwałym¹³⁵, czyli takim, w którym zachowanie się nie polega na jednorazowym działaniu lub zaniechaniu, ale trwa przez określony czas. Pod pojęciem stosunku prawnego rozumie się zwykle stosunek społeczny regulowany przez normy prawne i usankcjonowany przez państwo¹³⁶. W spółdzielni rolniczej występuje tyle stosunków członkostwa, ilu jest członków¹³⁷. Dla funkcjonowania spółdzielni rolniczych istotne są przepisy gwarantujące prawa spółdzielcom i zarazem zachęcające do aktywności w spółdzielni. Artykuł 18 § 1 ustawy z 16 września 1982 r. stanowi, że prawa i obowiązki wynikające z członkostwa w spółdzielni są równe dla wszystkich członków. Przepis ten nawiązuje do jednej z podstawowych zasad spółdzielczości, czyli równości spółdzielców.

Prawa przysługujące członkom spółdzielni można podzielić na niemajątkowe i majątkowe¹³⁸. Te pierwsze mogą być wykonywane już od momentu powstania stosunku członkostwa, co oznacza, że mają zwykle charakter konkretny (nieliczne mają jednak charakter abstrakcyjny)¹³⁹. Do praw niemajątkowych zaliczamy przede wszystkim możliwość uczestniczenia w walnym zgromadzeniu lub zebraniu grupy członkowskiej; wybierania i bycia wybranym do organów spółdzielni (zarządu, rady nadzorczej); otrzymania odpisu

¹³⁵ K. Pierzykowski, *Charakter prawny stosunku członkostwa w spółdzielni*, w: *Prawo rzeczowe. System Prawa Prywatnego*, t. 4, 2012, red. E. Gniewek, SIP Legalis, s. 328 i n.; Tekst umieszczony także jako Komentarz do art. 15 ustawy Prawo spółdzielcze, SIP Legalis.

¹³⁶ Z. Ziemiński, *O metodzie analizowania stosunku prawnego*, „PiP” 1967, nr 2, s. 195 i n.

¹³⁷ K. Pierzykowski, *Charakter prawny...*, w: *System...*, s. 328 i n.

¹³⁸ J. Ignatowicz, *System ochrony praw członków spółdzielni*, „SKN” 1987, nr 2, s. 37 i n.; S. Grzybowski, *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976, s. 120; T. Misiuk, *Sądowa ochrona praw członków spółdzielni*, Warszawa 1979.

¹³⁹ K. Pierzykowski, *Zmiany w prawie...*, s. 1047-1053.

statutu i regulaminów, zaznajamiania się z uchwałami organów spółdzielni, protokołami obrad organów spółdzielni, czy też żądania rozpatrzenia przez właściwe organy spółdzielni wniosków dotyczących jej działalności. Prawa majątkowe mają natomiast charakter abstrakcyjny (potencjalny) i konkretyzują się w wyniku dalszych zdarzeń w czasie trwania stosunku członkostwa¹⁴⁰. Obowiązki wynikające ze stosunku członkostwa można – podobnie jak prawa – podzielić na niemajątkowe i majątkowe.

Również obowiązki pochodne od stosunku członkostwa mają charakter majątkowy albo niemajątkowy. Zaliczamy do nich m.in. przestrzeganie przepisów prawa, postanowień statutu i opartych na nich regulaminów; dbanie o dobro i rozwój spółdzielni oraz uczestniczenie w realizacji jej zadań statutowych. Sąd Najwyższy w wyroku z 21 kwietnia 2005 r. w uzasadnieniu podkreślił, że trafne jest stanowisko Sądu Apelacyjnego, by członkowie spółdzielni (przedstawiciele) mogli podejmować działania odpowiadające potrzebom sytuacji i pozwalające na zgodną z interesem Spółdzielni działalność, nawet z pewnym uchybieniem w procedowaniu¹⁴¹.

W doktrynie i orzecznictwie podkreśla się, że prawa i obowiązki wynikające ze stosunku członkostwa są identyczne dla wszystkich spółdzielców, a prawa i obowiązki pochodne są zróżnicowane¹⁴². Członek spółdzielni nie odpowiada wobec wierzycieli za jej zobowiązania. Uczestniczy w pokrywaniu jej strat tylko do wysokości zadeklarowanych udziałów. Spółdzielnie są podmiotami, które gwarantują prawa członkom. W świetle przepisów każdy członek ma jeden głos, bez względu na ilość posiadanych udziałów. Statut spółdzielni, której członkami mogą być wyłącznie osoby prawne, może określać inną zasadę ustalania liczby głosów przysługujących członkom.

Według art. 32 ustawy Prawo spółdzielcze statut może stanowić, że w określonych w nim sprawach między członkiem a spółdzielnią członkowi przysługuje prawo odwołania się od uchwały organu spółdzielni do innego wskazanego w statucie organu spółdzielni w postępowaniu wewnątrzspółdzielczym. W tym wypadku statut powinien określać zasady i tryb postępowania wewnątrzspółdzielczego, a w szczególności terminy wniesienia oraz rozpatrzenia odwołania. Prawo takie daje spółdzielcom możliwość dochodzenia swoich praw. Istotne są też regulacje dotyczące uchwał i możliwość skorzystania z drogi sądowej.

Majątkowe prawa i obowiązki członków spółdzielni związane są z prowadzeniem działalności rolniczej. W rolniczych spółdzielniach produkcyjnych członek ma prawo i obowiązek pracy w gospodarstwie rolnym. Stanowi o tym

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ II CK 608/04, LEX nr 1110950.

¹⁴² Zob. np. wyrok SN z 20 czerwca 2007 r., V CSK 125/07, Legalis nr 89618.

art. 155 ustawy z 16 września 1982 r. Podobnie jest w spółdzielniach społecznych zajmujących się produkcją rolną. Natomiast w spółdzielczych grupach producentów, spółdzielczych wstępnie uznanych grupach producentów owoców i warzyw czy spółdzielczych organizacjach producentów rolnych ich członkowie z reguły zawierają umowy członkowskie w zakresie dostarczenia do spółdzielni produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwie rolnym czy w ramach działów specjalnych produkcji rolnej¹⁴³.

6.3.3. Majątek spółdzielni rolniczych

Z reguły już w fazie organizowania spółdzielni zostaje wyposażona w środki wchodzące w skład majątku, który powiększa się, co do zasady, podczas prowadzenia działalności gospodarczej. Niemniej jednak, co należy podkreślić, podmiot spółdzielczy może zostać założony bez posiadania jakichkolwiek środków majątkowych czy funduszy¹⁴⁴. W literaturze słusznie zwraca się uwagę, że majątkowe uczestnictwo w spółdzielni wygląda inaczej niż w spółkach kapitałowych, gdzie występuje kapitał zakładowy i obowiązek jego wniesienia, w przypadku sp. z o.o., przed rejestracją w Krajowym Rejestrze Sądowym¹⁴⁵. Majątek spółdzielni rolniczych powstaje przede wszystkim z wpisowego, udziałów i innych składników majątkowych wnoszonych przez członków, np. gruntów, budynków, maszyn stanowiących wkład. Zasady ich gromadzenia są określone w ustawie oraz w statucie. Drugim niezmiernie ważnym, a często podstawowym, źródłem tworzenia majątku są dochody uzyskiwane z prowadzonej przez spółdzielnię rolniczą działalności albo środki unijne, czy polskie w przypadku np. spółdzielczych grup producentów rolnych, spółdzielni społecznych czy innych podmiotów spółdzielczych¹⁴⁶. Skoro spółdzielnia działa dla zaspokojenia potrzeb jej członków, nabywając majątek musi mieć na względzie ich interesy (np. kupując maszyny, urządzenia czy budując przechowalnie, które będą wykorzystywane przez członków do działalności rolniczej w ich gospodarstwach rolnych czy też we wspólnym gospodarstwie, w przypadku spółdzielni produkcji rolnej).

Według art. 3 ustawy Prawo spółdzielcze majątek spółdzielni jest prywatną własnością jej członków. Przepis ten budzi wątpliwości interpretacyjne. Należy

¹⁴³ Zagadnienie to zostało omówione rozdz. 5.1.

¹⁴⁴ P. Zakrzewski, *Majątek...*, s. 36 i n.

¹⁴⁵ Ibidem. Jeżeli chodzi o spółkę akcyjną, to od zasady, że do powstania spółki akcyjnej wymaga się wniesienia przez akcjonariuszy wkładów na pokrycie całego kapitału zakładowego wyjątek wprowadził art. 309 § 3 i § 4 k.s.h., np. akcje obejmowane za wkłady pieniężne powinny być opłacone przed zarejestrowaniem spółki co najmniej w 1/4 ich wartości nominalnej.

¹⁴⁶ K. Kwapisz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 22 i n.; zagadnienie finansowania środków trwałych zostanie przedstawione dalej.

bowiem pamiętać, że spółdzielnia jest osobą prawną i tworzy własny majątek. Dlatego słusznie wielu autorów podkreśla, że jest on zbędny. Przykładowo Z. Kuniewicz¹⁴⁷ zauważył, że jeśli spółdzielnia posiada osobowość prawną, to jej majątek (a dokładniej mienie, chociaż art. 3 tego terminu nie używa) należy do niej, nie zaś do jej członków. Nie może być bowiem takiej sytuacji, w której osoba prawna byłaby pozbawiona własności majątku¹⁴⁸. Warto także dodać, że w wielu krajach majątek likwidowanej spółdzielni nie jest w całości dzielony pomiędzy członków, ale w części przekazywany na specjalny fundusz rozwoju spółdzielczości.

W wyroku z 9 lipca 2003 r.¹⁴⁹ Sąd Najwyższy uznał, że artykuł 3 ustawy Prawo spółdzielcze, w jego brzmieniu po nowelizacji z 1994 r., nie pozbawia spółdzielni własności jej majątku i nie czyni spółdzielców współwłaścicielami w rozumieniu prawa cywilnego, a jedynie zalicza własność należącą do spółdzielni, jako osoby prawnej, do kategorii własności prywatnej, a nie – jak ongiś – spółdzielczej. W uzasadnieniu tego wyroku podkreślono, że w doktrynie i orzecznictwie trafnie wskazuje się, że przepis ten nie odnosi się do własności w rozumieniu cywilnoprawnym (zawiera zresztą określenie „majątek”, a nie cywilne – „mienie”). Jest to pojęcie ekonomiczne, a nie prawne¹⁵⁰.

6.3.4. Gospodarka finansowa spółdzielni rolniczych

Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą na zasadach rachunku ekonomicznego przy zapewnieniu korzyści członkom. Ustawodawca zaakcentował w tym przepisie, że centralne znaczenie w każdym podmiocie spółdzielczym mają spółdzielcy. Sąd Najwyższy w wyroku z 24 maja 1995 r. uznał, że każdemu członkowi służy podstawowe prawo korzystania ze świadczeń spółdzielni i prawo to, jak każde prawo podmiotowe, pozostaje pod ochroną¹⁵¹. Według ustawy z 16 września 1982 r. spółdzienca nie odpowiada swoim majątkiem za zobowiązania spółdzielni, jednakże uczestniczy w pokrywaniu jej strat do wysokości zadeklarowanych udziałów¹⁵². Natomiast spółdzielnia za swoje zobowiązania odpowiada całym majątkiem.

¹⁴⁷ Z. Kuniewicz, *Kilka uwag o nowelizacji prawa spółdzielczego*, „Radca Prawny” 1995, nr 1, s. 26.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ III KK 334/02, LEX nr 80298.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ I CRN 63/95, Legalis nr 29312.

¹⁵² Sąd Najwyższy w postanowieniu z 17 listopada 2005 r. (IV CSK 6/05) uznał, że art. 19 § 3 ustawy z 1982 r. – Prawo spółdzielcze wyłączający odpowiedzialność członka spółdzielni za zobowiązania spółdzielni wobec jej wierzycieli, nie może być rozumiany jako uwalniający od odpo-

Spółdzielnia prowadzi rachunkowość na zasadach określonych odrębnymi przepisami. Dotyczy to głównie ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości¹⁵³. Ustawodawca w dziale VII ustawy Prawo spółdzielcze, w części ogólnej zawarł przepisy dotyczące nadwyżki bilansowej. Stanowi ona zysk spółdzielni po pomniejszeniu o podatek dochodowy i inne obowiązkowe obciążenia wynikające z odrębnych przepisów ustawowych. Owa nadwyżka bilansowa podlega podziałowi na podstawie uchwały walnego zgromadzenia, z tym że co najmniej 5% przeznaczona jest na zwiększenie funduszu zasobowego, jeżeli fundusz ten nie osiąga wysokości wniesionych udziałów obowiązkowych. Zasady podziału nadwyżki bilansowej między członków spółdzielni określa statut. Powyższe regulacje ustawy Prawo spółdzielcze wpisują się w trzecią zasadę spółdzielczości – zasadę ekonomicznego uczestnictwa członków.

Ustawa stanowi także, że jeżeli podział części nadwyżki bilansowej między członków ma nastąpić w formie oprocentowania udziałów, w podziale tym uwzględnia się byłych członków (ich spadkobierców), którym przysługują roszczenia o wypłatę udziałów. Stanowi o tym przepis art. 77 § 4 ustawy Prawo spółdzielcze, który jednak nie należy do grupy przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym. Tak uznał Sąd Najwyższy w wyroku z 7 lutego 2002 r.¹⁵⁴, stwierdzając w uzasadnieniu, że walne zgromadzenie pozwanej spółdzielni było uprawnione do ukształtowania podziału nadwyżki bilansowej w taki sposób, w jaki przyjęto to w kwestionowanej uchwale w sprawie podziału czystej nadwyżki bilansowej. Sąd ten orzekł, że jeżeli kwestionowana uchwała spółdzielni, dotycząca sposobu podziału nadwyżki bilansowej, podjęta została zgodnie z przepisami prawa spółdzielczego (m.in. zgodnie z art. 74 § 4 Prawa spółdzielczego z 16 września 1982 r.), a także zgodnie z postanowieniami statutu spółdzielni, zgodnymi z prawem, to nie istnieją właściwe podstawy do jej uchylenia na podstawie art. 42 § 2 ustawy Prawo spółdzielcze. W tej sytuacji zarzut naruszenia przepisu art. 77 § 4 Prawa spółdzielczego („przez jego błędną wykładnię”) musi zostać uznany za nieuzasadniony¹⁵⁵.

Warto więc uwagi poświęcić wyrokowi Sądu Najwyższego z 20 czerwca 2007 r.¹⁵⁶, w którym orzekł on, że zasada równości praw wynikająca z członkostwa w spółdzielni nie oznacza, że wszyscy członkowie mają takie same udziały w nadwyżce bilansowej. W uzasadnieniu SN zaakcentował, że wyrażona w art. 18 § 1 ustawy z 16 września 1982 r. zasada równości praw członków odnosi się jedynie do praw wynikających z członkostwa w spółdzielni, a nie do

wiedzialności dłużnika rzeczowego, nawet będącego zarazem członkiem Spółdzielni, wobec swego wierzyciela hipotecznego, LEX nr 399745.

¹⁵³ T.j. Dz. U. z 2013 r. Nr 330 ze zm.

¹⁵⁴ I CKN 1327/99, LEX nr 53928.

¹⁵⁵ I CKN 1327/99, Legalis nr 278886.

¹⁵⁶ V CSK 125/07; OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 38, Biul. SN 2007, nr 11, poz. 15, LEX nr 320041.

praw pochodnych, których dotyczy art. 18 § 7 tej ustawy. W dalszej części SN zwrócił uwagę, że w piśmiennictwie rozróżnia się bezwzględną (absolutną) i względną równość członków spółdzielni. Przejawem obowiązywania równości bezwzględnej jest zwłaszcza zasada „jeden członek – jeden głos”, zgodnie z którą każdy członek ma jeden głos, bez względu na liczbę posiadanych udziałów (art. 36 § 3 ustawy).

W opinii sądu podobne rozumienie zasady równości w odniesieniu do podziału nadwyżki bilansowej oznaczałoby jednak, że byłaby ona dzielona między członków bez uwzględnienia wniesionych przez nich udziałów lub osobistej ich działalności, co byłoby rozwiązaniem niesprawiedliwym i niesłusznym. Dlatego, zdaniem sądu, w wypadku prawa członków do udziału w nadwyżce bilansowej można mówić jedynie o zasadzie równości względnej czy też zasadzie równych szans. Jedną z podstawowych międzynarodowych zasad spółdzielczych jest zasada „zwrotu od zakupów”, zgodnie z którą podział nadwyżki bilansowej między członków jest dokonywany proporcjonalnie do ich transakcji ze spółdzielnią¹⁵⁷.

Warto także nawiązać do tezy Sądu Apelacyjnego w Katowicach zawartej w wyroku z 5 sierpnia 1992 r.¹⁵⁸, w którym uznał on, że „nadwyżka bilansowa podzielona między członków stanowi rodzaj rekompensaty dla członków za wykorzystanie przez spółdzielnię udziałów członkowskich. Wysokość tej nadwyżki jest uzależniona od dochodu spółdzielni uzyskanego w skali całego roku”. Stąd zdaniem sądu „jej podziału w formie oprocentowania udziałów nie można odnosić do stanu udziałów z ostatniego roku, którego nadwyżka dotyczy. Musi on uwzględniać skalę całego roku, zatem to, przez jaki okres udziały pozostawały w dyspozycji spółdzielni”¹⁵⁹.

Jeżeli chodzi o rolnicze spółdzielnie produkcyjne, to ustawa w przepisach szczególnych, w oddziale 5: fundusze spółdzielni, dochód i jego podział, posługuje się pojęciem dochodu ogólnego, a nie nadwyżki bilansowej. Został on zdefiniowany przez ustawodawcę jako różnica między przychodem uzyskanym w danym roku obrachunkowym z produkcji i usług oraz zysków nadzwyczajnych a sumą kosztów poniesionych na tę działalność, pomniejszoną o straty nadzwyczajne i należne podatki oraz powiększoną lub pomniejszoną o różnicę wartości zapasów między stanem na koniec roku obrachunkowego a stanem na początek tego roku. Przy ustalaniu dochodu ogólnego uwzględnia się udział spółdzielni w wyniku finansowym innych organizacji. Dochód ten podlega podziałowi na podstawie uchwały walnego zgromadzenia, z tym że rolnicza spółdzielnia produkcyjna przeznaczająca co najmniej 3% dochodu ogólnego na fundusz

¹⁵⁷ V CSK 125/07; OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 38, Biul. SN 2007, nr 11, poz. 15, LEX nr 320041.

¹⁵⁸ I ACr 371/92, Legalis nr 32928; OSA 1993 nr 9, poz. 70, str. 36, OSA/Kat. 1992 nr 3, s. 12.

¹⁵⁹ Ibidem.

zasobowy, jeżeli fundusz ten nie osiąga wysokości wniesionych udziałów obowiązkowych. Sąd Najwyższy w wyroku z 18 stycznia 2001 r.¹⁶⁰ orzekł, że uchwała walnego zgromadzenia rolniczej spółdzielni produkcyjnej, w której przeznaczono na wypłaty nagród dla członków środki pochodzące z innych źródeł niż dochód spółdzielni, jest nieważna¹⁶¹.

Ustawa o spółdzielniach socjalnych wprowadza pewne ustawowe ograniczenia w zakresie swobody podziału nadwyżki bilansowej. Otóż jest ona przeznaczana na:

- 1) zwiększenie funduszu zasobowego – nie mniej niż 40%;
- 2) cele, o których mowa w art. 2 ust. 2 i 3 (np. społecznej czy zawodowej reintegracji jej członków) – nie mniej niż 40%;
- 3) fundusz inwestycyjny.

Co istotne, nadwyżka bilansowa nie może podlegać podziałowi pomiędzy członków spółdzielni socjalnej, w szczególności nie może być przeznaczona na zwiększenie funduszu udziałowego ani na oprocentowanie udziałów.

Jeżeli chodzi o spółdzielcze grupy producentów rolnych, to przepisy nie wprowadzają odrębnych przepisów dotyczących podziału nadwyżki bilansowej. Zastosowanie zatem mają przepisy ogólne ustawy Prawo spółdzielcze. Często statuty stanowią, że część nadwyżki bilansowej pozostałej po dokonaniu odpisu (5% nadwyżki przeznaczana się na zwiększenie funduszu zasobowego, jeżeli fundusz ten nie osiąga wysokości wniesionych udziałów obowiązkowych) przeznaczana się na cele określone w uchwale walnego zgromadzenia. Kwoty przeznaczone na wypłaty dla członków dzieli się, uwzględniając wysokość obrotu członka ze spółdzielnią. Jeżeli zadeklarowane przez członka udziały nie zostały w pełni wniesione, kwoty przypadające członkowi z tytułu podziału nadwyżki bilansowej zalicza się na poczet jego niepełnych udziałów¹⁶². Uwzględnienie przy podziale nadwyżki bilansowej wysokości obrotu ze spółdzielnią wpisuje się w trzecią zasadę spółdzielczą. Postuluje ona m.in., że członkowie przeznaczają nadwyżki na jeden lub wszystkie spośród następujących celów: na rozwój swojej spółdzielni, jeśli to możliwe przez stworzenie funduszu rezerwowego, z którego przynajmniej część powinna być niepodzielna; na korzyści dla członków proporcjonalnie do ich transakcji ze spółdzielnią; na wspieranie innych dziedzin działalności zaaprobowanych przez członków¹⁶³.

Według przepisów ogólnych ustawy Prawo spółdzielcze zasadniczymi funduszami własnymi tworzonymi w spółdzielni są:

¹⁶⁰ V CKN 191/00, Legalis nr 49631.

¹⁶¹ OSNC 2001 nr 9, poz. 131, OSG 2002 nr 1, poz. 5, Biul. SN 2001 nr 5, str. 10, Biul. Inf. Pr. 2001 nr 3.

¹⁶² Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja postępowania...*, op. cit.

¹⁶³ *Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości...*, op. cit.

1) fundusz udziałowy powstający z wpłat udziałów członkowskich, odpisów na udziały członkowskie z podziału nadwyżki bilansowej lub innych źródeł określonych w odrębnych przepisach;

2) fundusz zasobowy powstający z wpłat przez członków wpisowego, części nadwyżki bilansowej lub innych źródeł określonych w odrębnych przepisach.

Jak słusznie zauważył A. Stefaniak, w przeciwieństwie do kapitału zakładowego czy też akcyjnego spółek kapitałowych fundusz udziałowy ma charakter zmienny (tworzy go zmienna liczbowo kwota). Nie określa się ustawowo jego dolnej granicy, czyli ustawowego minimum, zazwyczaj tworzy się go nie tylko z wpłat udziałów członkowskich (nie musi być sumą wartości nominalnej udziałów). Natomiast fundusz zasobowy stanowi odpowiednik kapitału zapasowego w spółkach kapitałowych¹⁶⁴.

W tym miejscu warto zasygnalizować problem różnego traktowania funduszu udziałowego – jako majątku spółdzielni, pozycji pasywnej oraz instytucji prawnej¹⁶⁵. Wynika to z tego, że w świetle ustawy o rachunkowości fundusz udziałowy wykazywać należy w bilansie spółdzielni po stronie pasywów. W tym ujęciu jest on traktowany jako zapis księgowy oznaczający szczególny rodzaj zobowiązania, które spółdzielnia zaciąga wobec członków¹⁶⁶. Jednak, jak słusznie zauważa P. Zakrzewski, fundusz zasobowy nie może być sprowadzany tylko do takiego ujęcia, gdyż jest on również instytucją. Powinna mu odpowiadać pewna część majątku spółdzielni¹⁶⁷.

Odrębne przepisy dotyczące funduszy zawarte zostały w przepisach o rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Otóż art. 167 ustawy określa, że zasadniczymi funduszami własnymi, tworzonymi w tego rodzajach spółdzielni, są także fundusz udziałowy oraz fundusz zasobowy. Ten pierwszy powstaje z wpłat udziałów członkowskich, odpisów na udziały członkowskie, z podziału dochodu ogólnego lub innych źródeł określonych w odrębnych przepisach; ten drugi natomiast – z wpłat przez członków wpisowego, części dochodu ogólnego, wartości majątkowych otrzymanych nieodpłatnie lub innych źródeł określonych w odrębnych przepisach. Jeśli porównać określenie zespołu składników funduszu udziałowego zawarte w art. 78 oraz 167 ustawy, ten pierwszy odwołuje się do nadwyżki bilansowej, a drugi – do dochodu ogólnego. Definicja dochodu ogólnego została już przedstawiona powyżej. Posługiwanie się pojęciem dochodu ogólnego jest charakterystyczne dla rolniczych spółdzielni produkcyjnych, co zostało już podkreślone podczas omawiania zagadnienia wynagradzania członków spółdzielni i domowników.

¹⁶⁴ A. Stefaniak, *Komentarz do art. 78 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX 2014.

¹⁶⁵ Tak P. Zakrzewski, *Majątek...*, s. 92 i n.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

Z kolei ustawa o spółdzielniach socjalnych stanowi, że ten rodzaj spółdzielni może tworzyć inne fundusze własne przewidziane w przepisach ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze lub w statucie, np. remontowy, inwestycyjny, zakładowy fundusz świadczeń socjalnych, fundusz nagród. Jednocześnie szczegółowe zasady tworzenia i gospodarowania funduszami określają regulaminy uchwalane przez radę nadzorczą, z wyłączeniem regulaminu zakładowego funduszu świadczeń socjalnych¹⁶⁸. Mogą z nich korzystać członkowie spółdzielni.

Zgodnie z ustawą o grupach producentów rolnych spółdzielcze grupy producentów rolnych mogą tworzyć fundusz specjalny. Wysokość oraz zasady zwrotu funduszu specjalnego określa akt założycielski. Jest on przeznaczony na wypłacanie członkom grupy zaliczek za dostarczone produkty lub grupy produktów oraz na inne cele określone w akcie założycielskim. Nie ulega wątpliwości, że jest on niezmiernie istotny dla spółdzielców prowadzących gospodarstwo rolne. Sprzedaż przez grupę produktów rolnych uzyskanych od członków jest rozłożona w czasie. Spółdzielnia, dysponując budynkami, magazynami często przechowuje produkty rolne, a przeniesienie własności następuje w przypadku otrzymania wysokiej ceny.

Przykładowo jeden ze statutów grupy producentów rolnych stanowi, że spółdzielnia może tworzyć fundusz specjalny przeznaczony na wypłacanie członkom zaliczek za dostarczane świnie, na zapomogi w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych lub losowych oraz na pożyczki dla członków przeznaczone na rozwój i modernizację bazy produkcyjnej. Fundusz tworzy się z odpisów z podziału nadwyżki bilansowej, odpisów od sprzedaży świń oraz części pomocy dla grup producentów rolnych. Przeznaczoną na fundusz kwotę dzieli się na konta poszczególnych członków, proporcjonalnie do wartości dokonanej przez nich w danym roku obrachunkowym sprzedaży przez spółdzielnię świń wyprodukowanych w ich gospodarstwach¹⁶⁹.

6.3.5. Członkostwo spółdzielni rolniczych w związkach spółdzielczych i Krajowej Radzie Spółdzielczej

Spółdzielnie rolnicze w trakcie funkcjonowania mogą zakładać związki rewizyjne i przystępować do nich. Ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze stanowi, że liczba założycieli związku rewizyjnego nie może być mniejsza niż dziesięć. Ich celem jest zapewnienie zrzeszonym w nim spółdzielniom pomocy w ich działalności statutowej. Do ich zadań należy m.in. przeprowadzanie lustracji zrzeszonych spółdzielni; prowadzenie na rzecz zrzeszonych spółdzielni działalności instruktażowej, doradczej, kulturalno-oświatowej, szkoleniowej

¹⁶⁸ J. Blicharz, *Komentarz do art. 11 ustawy o spółdzielniach socjalnych*, SIP LEX 2012.

¹⁶⁹ Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja postępowania...*, op. cit.

i wydawniczej; reprezentowanie interesów zrzeszonych spółdzielni wobec organów administracji państwowej i organów samorządu terytorialnego. Rejestr związków rewizyjnych prowadzi Krajowa Rada Spółdzielcza.

Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 9 września 1997 r. orzekł, że znolizowane w 1994 r. Prawo spółdzielcze nie wprowadziło wprost zakazu prowadzenia przez związki rewizyjne działalności gospodarczej, jednakże zakaz taki wynika przede wszystkim z ograniczonego stosowania przez związki rewizyjne niektórych przepisów prawa spółdzielczego w części dotyczącej spółdzielni (art. 257 i art. 1-137 z określonymi ograniczeniami) obejmującymi – co istotne w niniejszej sprawie – art. 67 oraz 75-78, a więc przepisy regulujące prowadzenie działalności gospodarczej, definicję nadwyżki bilansowej i jej podział¹⁷⁰. Jak podkreśla się w literaturze związki¹⁷¹ spółdzielcze nie są spółdzielniami w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale zaliczają się, obok spółdzielni, do szerszej kategorii tzw. organizacji spółdzielczych. Stanowią tzw. spółdzielnie drugiego stopnia, tj. spółdzielnie spółdzielni. Konsekwencją usytuowania związków spółdzielczych, zdaniem A. Stefaniaka, w systemie organizacji spółdzielczości jest przyjęcie jako zasady odpowiedniego zastosowania do nich przepisów dotyczących spółdzielni, z zastrzeżeniami poczynionymi w art. 243 § 3 i 257 § 1 Prawa spółdzielczego, ale tylko w sprawach nieuregulowanych w części II tytułu I tej ustawy¹⁷².

W Polsce działa kilka związków zrzeszających spółdzielnie rolnicze. Przykładem jest Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych. Powołany został 30 czerwca 1992 r. na Zjeździe Założycielskim w Warszawie przez przedstawicieli 205 rolniczych spółdzielni produkcyjnych z 40 województw oraz 2 związków spółdzielczych z Chodzieży i Świdnicy. Aktualnie zrzesza 126 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, 1 spółdzielczą grupę producentów rolnych oraz 7 związków spółdzielczych o zasięgu wojewódzkim lub regionalnym. Uwzględniając liczbę spółdzielni zrzeszonych w tych związkach, Krajowy Związek skupia ogółem ok. 470 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, tj. ok. 60% wszystkich spółdzielni działających czynnie na terenie całego kraju. Poprzez działalność szkoleniowo-doradczą i wydawniczą Krajowy Związek współpracuje również ze znaczną grupą spółdzielni niezrzeszonych w żadnej strukturze organizacyjnej¹⁷³. Stara się uwzględniać aktualne problemy spółdzielni zajmujących się działalnością rolniczą.

Zgodnie z Programem Działania uchwalonym na VI Krajowym Zjeździe Delegatów w listopadzie 2013 r. głównym celem Krajowego Związku jest prowa-

¹⁷⁰ OSA/War. 1998, nr 2, poz. 17, str. 40, Biul. Inf. Pr. 1998, nr 3, poz. 402, Legalis nr 41756.

¹⁷¹ A. Stefaniak, *Komentarz do art. 240 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX 2014.

¹⁷² Ibidem. Por. także uchwała składu 7 sędziów SN z 13 maja 1992 r., III CZP 31/92, OSNC 1992, nr 9, poz. 146.

¹⁷³ Tak: *Cele i zadania Krajowego Związku* [online]. KZRRSP [dostęp: 2015-02-09]. Dostępny w Internecie: <<http://kzrrsp.pl/172>>.

dzenie działalności na rzecz doskonalenia funkcjonowania spółdzielczych gospodarstw rolnych w warunkach zmienionych zasad Wspólnej Polityki Rolnej w nowej perspektywie finansowej 2014-2020 oraz zapewnienie zrzeszonym spółdzielniom i organizacjom spółdzielczym wszechstronnej pomocy w szerokim korzystaniu ze środków przewidzianych w funduszach strukturalnych dla rolnictwa i obszarów wiejskich. W działaniach tych celem nadrzędnym jest dążenie do zapewnienia równego traktowania rolniczych spółdzielni produkcyjnych z innymi podmiotami prowadzącymi działalność rolniczą i eliminowanie – występujących już dziś i przewidywanych – ograniczeń wobec większych obszarowo gospodarstw rolnych¹⁷⁴.

W Warszawie ma swoją siedzibę także Krajowy Związek Spółdzielni Mleczarskich – Związek Rewizyjny. Jest on dobrowolną, samorządną organizacją zrzeszającą spółdzielnie mleczarskie oraz inne spółdzielnie, których przedmiot działania wiąże się bezpośrednio lub pośrednio z produkcją, przetwórstwem i obrotem mlekiem bądź jego przetworami. Obecnie KZSM zrzesza 93 członków, w tym 85 spółdzielni mleczarskich oraz 9 spółdzielni działających na rzecz mleczarstwa¹⁷⁵. Z kolei spółdzielnie socjalne mogą zrzeszać się w ogólnopolskim Związku Rewizyjnym Spółdzielni Socjalnych. Zgodnie ze statutem przedmiotem działania Związku jest m.in. współdziałanie i pomoc w zakładaniu spółdzielni socjalnych oraz w realizacji zadań statutowych, prowadzenie szkoleń pracowników i członków spółdzielni, inicjowanie szkolnictwa spółdzielczego, inicjowanie i rozwijanie współpracy między spółdzielniami oraz współdziałanie z placówkami naukowo-badawczymi¹⁷⁶.

Wspomnieć też należy o Krajowym Związku Grup Producentów Owoców i Warzyw z siedzibą w Warszawie. Jest to pierwszy ogólnopolski związek branżowy zorganizowany przez grupy producentów. Ma on formę prawną spółdzielni zrzeszającej wstępnie uznane grupy i uznane organizacje. Główne jego zadania polegają na reprezentowaniu interesów zrzeszonych grup i organizacji producentów wobec instytucji rządowych i organizacji mających związek z rynkiem owoców i warzyw, promowaniu współpracy między grupami, zapewnianiu zrzeszonym w nim podmiotom pomocy w ich działalności statutowej, organizowaniu i rozwoju rynku owoców i warzyw poprzez wszechstronne umacnianie pozycji grup i organizacji producentów owoców i warzyw¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ O KZSM [online]. MP [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <<http://mleczarstwo.polskie.pl/menu-1/o-kzsm>>.

¹⁷⁶ Statut Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych [online]. OZRSS [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <<http://ozrss.pl/zwiazek/statut/>>.

¹⁷⁷ Zob. [online]. MP [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <<http://grupyogrodnicze.pl/home>>.

Naczelnym organem samorządu spółdzielczego jest Krajowa Rada Spółdzielcza z siedzibą w Warszawie. Do jej zadań należy m.in. reprezentowanie polskiego ruchu spółdzielczego w kraju i za granicą; współdziałanie z naczelnymi organami państwowymi w sprawach dotyczących ruchu spółdzielczego; inicjowanie i opiniowanie aktów prawnych dotyczących spółdzielczości i mających dla niej istotne znaczenie; inicjowanie i rozwijanie współpracy między-spółdzielczej i szerzenie idei spółdzielczego współdziałania¹⁷⁸.

Funkcjonowanie związków rewizyjnych oraz Krajowej Rady Spółdzielczej wpisuje się zarówno w piątą zasadę spółdzielczą (kształcenia, szkolenia i informacji), jak i zasadę szóstą (współpracy pomiędzy spółdzielniami). Kooperacja spółdzielni w ramach związków rewizyjnych oraz Krajowej Rady Spółdzielczej zapewnia spółdzielcom, szczególnie tym którzy muszą posiadać stosowne doświadczenie zawodowe, możliwość kształcenia i szkolenia, aby mogli efektywnie przyczynić się do rozwoju swoich spółdzielni. Ruch spółdzielczy umacnia współpraca w ramach struktur lokalnych, krajowych, regionalnych i międzynarodowych. Natomiast najwyższym organem samorządu spółdzielczego jest Kongres Spółdzielczości zwoływany co cztery lata przez Krajową Radę Spółdzielczą, która określa liczbę, zasady i tryb wyboru delegatów na Kongres.

6.3.6. Lustracja w spółdzielniach rolniczych

Cechą charakterystyczną spółdzielni jest lustracja¹⁷⁹. Z reguły wpływa ona pozytywnie na jej funkcjonowanie i przyczynia się do rozwoju tego podmiotu. Ustawa określa cele lustracji szeroko – zalicza do nich sprawdzenie przestrzegania przez spółdzielnię przepisów prawa i postanowień statutu; prowadzenia działalności w interesie ogółu członków; kontrolę gospodarności, celowości i rzetelności realizacji przez spółdzielnię jej celów ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych; wskazywanie członkom na nieprawidłowości w działalności organów spółdzielni; udzielanie organizacyjnej i instruktażowej pomocy w usuwaniu stwierdzonych nieprawidłowości oraz w usprawnieniu działalności spółdzielni¹⁸⁰.

Przepisy wprowadzają zasadę, że każda spółdzielnia obowiązana jest przynajmniej raz na trzy lata, a w okresie pozostawania w stanie likwidacji corocznie, poddać się lustracyjnemu badaniu legalności. Obejmuje ono okres od po-

¹⁷⁸ Szerzej art. 259 i n. ustawy Prawo spółdzielcze.

¹⁷⁹ Słowo „lustracja” wywodzi się od łacińskiego *lustrare* – oczyszczać. *Lucrum* w czasach starożytnych polegała na kontrolowaniu przez cenzora co 5 lat listy obywateli rzymskich w celu skreślenia z niej lub przeniesienia do rządu zwykłych obywateli, zob. szerzej R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze...*, s. 216 i n.

¹⁸⁰ Zob. szerzej K. Pietrzykowski, *Spółdzielnie mieszkaniowe. Komentarz*, wyd. 7, SIP Legalis 2013 (komentarz do art. 91 ustawy Prawo spółdzielcze – Nb 4).

przedniej lustracji. Niemniej spółdzielnia może wystąpić o przeprowadzenie lustracji całości lub części, albo tylko określonych elementów jej działalności, w każdym czasie. Może być ona przeprowadzona na żądanie walnego zgromadzenia, rady lub 1/5 członków spółdzielni. Powstaje zatem pytanie o podmioty ją wykonujące. Otóż lustracją zajmują się przede wszystkim właściwe związki rewizyjne w spółdzielniach w nich zrzeszonych. W przypadku spółdzielni rolniczych są to wspomniane już np. Krajowy Związek Spółdzielni Mleczarskich – Związek Rewizyjny czy Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych. Lustracja jest wtedy wykonywana nieodpłatnie w ramach składki członkowskiej¹⁸¹. Natomiast spółdzielnie rolnicze nie zrzeszone w związkach rewizyjnych zlecają odpłatne przeprowadzenie lustracji wybranemu związkowi rewizyjnemu lub Krajowej Radzie Spółdzielczej.

Przepisy stanowią, że obowiązki lustratora może pełnić osoba, która uzyskała uprawnienia lustracyjne wydane przez Krajową Radę Spółdzielczą. Określa ona także kryteria kwalifikacyjne lustratorów oraz tryb przeprowadzania lustracji. Wykonane lustracje wskazują najczęściej następujące nieprawidłowości: naruszanie prawa przez organy spółdzielni, nieprawidłowe rozliczenia finansowe pomiędzy spółdzielnią a członkami, brak rzetelności i obiektywności przeprowadzonych lustracji¹⁸².

Przepisy dotyczące lustracji nie są w ustawie Prawo spółdzielcze rozbudowane. Dlatego istotne dla jej prawidłowego przeprowadzenia są dodatkowe dokumenty. Przykładowo według „Instrukcji o lustracji organizacji spółdzielczych”¹⁸³ dzielą się one na pełne (polegające na badaniu lustracyjnym całokształtu działalności spółdzielni), częściowe (badanie lustracyjne części działalności spółdzielni na podstawie wystąpień organów samorządowych spółdzielni do związków rewizyjnych, bądź Krajowej Rady Spółdzielczej), sprawdzające (powtórne badanie lustracyjne przez innego lustratora w celu stwierdzenia prawidłowości ustaleń lustracji, zakwestionowanych przez organy samorządowe spółdzielni)¹⁸⁴. W literaturze podkreśla się, że lustrator w swoich działaniach powinien kierować się następującymi zasadami: legalności postępowania, obiektywnego ujmowania wyników lustracji, rzetelnego dokumentowania wyników lustracji, kontrydiktoryjności, dowodzenia ustaleń lustracji, podmiotowości oraz kompleksowości badań¹⁸⁵. W świetle przepisów lustrator ma obowiązek zachowania w tajemnicy wszelkich wiadomości o działalności spół-

¹⁸¹ Zob. też A. Stefaniak, *Komentarz do art. 91 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX.

¹⁸² A. Domagalski, *Lustracja Spółdzielni* [online]. KRS [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <http://www.krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=82>.

¹⁸³ Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja o lustracji organizacji spółdzielczych* [online]. KRS [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=177>.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ I. Drozd-Jaśniewicz, W. Witowski, *Metody i technika pracy lustracyjnej*, Warszawa 2007, s. 31-37.

dzielni uzyskanych przy wykonywaniu czynności lustracji. Od tej powinności zachowania tajemnicy lustrator jest zwolniony wobec organów lustrowanej spółdzielni, związku rewizyjnego, który lustratora wyznaczył, Krajowej Rady Spółdzielczej oraz organów wymiaru sprawiedliwości¹⁸⁶.

Postępowanie lustracyjne obejmuje ciąg czynności, począwszy od jej wszczęcia poprzez prowadzenie aż do podpisania protokołu i przekazania go jednostce lustracyjnej, celem odbycia narady polustracyjnej¹⁸⁷. Ustawa Prawo spółdzielcze wyposaża lustratora w rozległe uprawnienia. Są one niezbędne do tego, aby lustrację przeprowadzić należycie¹⁸⁸. Lustrator, w toku wykonywania działań lustracyjnych, jest uprawniony m.in. do: dostępu do wszystkich pomieszczeń i urzędzeń spółdzielni, przeglądania wszystkich akt i dokumentów oraz sporządzania odpisów i wyciągów, sprawdzania stanu składników majątkowych spółdzielni oraz wnioskowania o zarządzenie kontrolnych spisów rzeczowych składników majątkowych, występowania do organów spółdzielni o udzielenie pisemnych lub ustnych wyjaśnień, a także żądania wyjaśnień od pracowników spółdzielni w zakresie spraw objętych badaniem w podobnej formie¹⁸⁹.

Nie ulega wątpliwości, że protokół z lustracji jest niezmiernie istotnym dokumentem. Ujęte w nim dane powinny być rzetelne, obiektywne i zawierać udokumentowane wyniki lustracji. Powinny one stanowić podstawę formalną do dokonania obiektywnej oceny jednostki. Ma to z kolei wpływ na postępowanie polustracyjne, stanowiące reasumpcję wyników lustracji, i udoskonalenie funkcjonowania podmiotu. Ponadto informacje o stanie ekonomicznym i finansowym spółdzielni, o jakości gospodarowania, efektywności zarządzania majątkiem spółdzielni, powinny być przekazane członkom spółdzielni¹⁹⁰.

Niemniej należy podkreślić, że sama instytucja lustracji jest różnie oceniana zarówno w praktyce, jak i doktrynie. Niektóre środowiska polityczne uznają ją za mało wiarygodną, wręcz koleżeńską i mało efektywną. Dlatego wysuwane są postulaty zmian w zakresie kontroli, dzięki którym byłaby ona przeprowadzana nie przez lustratorów, ale administrację państwową¹⁹¹. Głosy krytyki odnotować można czasami także wśród spółdzielców, a to szczególnie z uwagi na obowiązek nie tylko udostępniania, ale i publikowania większości informacji dotychczas dostępnych tylko dla określonych organów spółdzielni i stosownych służb¹⁹². W moim przekonaniu lustratorzy, jak dotąd, powinni być wyznaczani przez związki rewizyjne albo Krajową Radę Spółdzielczą.

¹⁸⁶ Tak: A. Stefaniak, *Komentarz do art. 91...*, op. cit.

¹⁸⁷ I. Drozd-Jaśniewicz, W. Witowski, *Metody...*, s. 38 i n.

¹⁸⁸ Tak: A. Stefaniak, *Komentarz do art. 91...*, op. cit.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ I. Drozd-Jaśniewicz, W. Witowski, *Metody...*, s. 103 i n.

¹⁹¹ A. Domagalski, *Lustracja...*, op. cit.

¹⁹² Ibidem.

6.3.7. Połączenie spółdzielni rolniczych

Objęcie Polski Wspólną Polityką Rolną oraz postępujące procesy globalizacji spowodowały także przyspieszenie procesów łączenia spółdzielni, szczególnie mleczarskich. Aby utrzymać konkurencyjność polskiego mleczarstwa, niezbędna jest przede wszystkim poprawa efektywności technologicznej oraz obniżka kosztów produkcji i przetwórstwa mleka¹⁹³. Konsolidacja jest złożonym procesem. Wymaga starannego przygotowania planu działania. Często również wiąże się z dodatkowymi kosztami, co może zniechęcić zarządy wielu mleczarni do podjęcia takiego przedsięwzięcia. Jednakże dobrze zaplanowane połączenie jest szansą na wzmocnienie pozycji na rynku dla wielu spółdzielni. Z kolei zaniechanie takich działań, bierne oczekiwanie na poprawę sytuacji rynkowej, z reguły prowadzi do pogarszania kondycji finansowej. Skutkiem koncentracji jest zazwyczaj obniżenie kosztów produkcji, pełne wykorzystanie zdolności produkcyjnych, rozszerzenie oferty asortymentowej, wzrost potencjału produkcyjnego, rozszerzenie sieci oddziałów dystrybucyjnych czy obniżenie nakładów na reklamę i marketing¹⁹⁴.

W świetle ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze spółdzielnia może w każdym czasie dokonać konsolidacji z inną – na podstawie uchwał walnych zgromadzeń łączących się podmiotów, powziętych większością 2/3 głosów. Powinna ona zawierać m.in. oznaczenie spółdzielni przejmującej, przyjęcie statutu stanowiącego podstawę dalszej jej działalności oraz datę połączenia. Niemniej Sąd Najwyższy w uchwale z 29 grudnia 1995 r. orzekł, że po faktycznym połączeniu się spółdzielni sąd nie może oddalić wniosku o wpis do rejestru spółdzielni danych o połączeniu wyłącznie na tej podstawie, że uchwały walnych zgromadzeń łączących się spółdzielni nie określały prawidłowo daty połączenia¹⁹⁵.

Należy podkreślić, że ustawa Prawo spółdzielcze przewiduje tylko jeden sposób konsolidacji przez połączenie, czyli przeniesienie całego majątku spółdzielni (przejmowanej) na inną spółdzielnię (przejmującą). Stanowi to znaczne ograniczenie w porównaniu do spółki z o.o., gdyż kodeks spółek handlowych przewiduje dwa sposoby:

1) przez przeniesienie całego majątku spółki (przejmowanej) na inną spółkę (przejmującą) za udziały lub akcje, które spółka przejmująca wydaje wspólnikom spółki przejmowanej (łączenie się przez przejęcie);

¹⁹³ Na przykład poprzez zwiększenie wykorzystania zdolności produkcyjnych, restrukturyzację majątku celem likwidacji zbędnych kosztów majątkowych, poprawę efektywności i skuteczności sprzedaży.

¹⁹⁴ Decyzja Prezesa UOKiK nr DKK-89/2011 [online]. UOKiK [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=10598>>

¹⁹⁵ III CZP 180/95, OSNC 1996, nr 4, poz. 49, Legalis nr 29679.

2) przez zawiązanie spółki kapitałowej, na którą przechodzi majątek wszystkich łączących się spółek za udziały lub akcje nowej spółki (łączenie się przez zawiązanie nowej spółki).

Ustawa Prawo spółdzielcze nie przewiduje możliwości założenia nowej spółdzielni, na którą przejdzie majątek łączących się spółdzielni.

Członkowie, którzy w chwili połączenia należeli do spółdzielni przejmowanej, stają się członkami spółdzielni przejmującej. Sąd Najwyższy w wyroku z 12 lutego 2003 r. uznał, że art. 100 prawa spółdzielczego, według którego członkowie należący w chwili połączenia do spółdzielni przejmowanej stają się członkami spółdzielni przejmującej, nie narusza zasady niezbywalności i nieprzenoszalności członkostwa w spółdzielni. Nie chodzi tu bowiem o przeniesienie członkostwa z jednego podmiotu na drugi, lecz o uregulowanie statusu członków spółdzielni przejmowanej w spółdzielni przejmującej. Podobnie jest w razie podziału spółdzielni (zob. art. 112 ustawy Prawo spółdzielcze). Są to przypadki powstania członkostwa z mocy prawa (ustawy)¹⁹⁶. Co istotne, statut połączonych spółdzielni nie może uszczuplać nabytych praw majątkowych członków. Wpłaty na udziały wpisuje się członkom spółdzielni przejmowanej w takiej wysokości, jaka wynika z ustalonej w sprawozdaniu finansowym kwoty przejętego funduszu udziałowego.

W niektórych sytuacjach na połączenie spółdzielni rolniczych musi wyrazić zgodę Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w Warszawie. Dotyczy to przede wszystkim dużych spółdzielni mleczarskich¹⁹⁷. Zgłoszenie jest obowiązkowe, jeżeli łączny światowy obrót przedsiębiorców uczestniczących w koncentracji w roku obrotowym poprzedzającym rok zgłoszenia przekracza równowartość 1 mld euro lub łączny obrót na terytorium Polski przedsiębiorców uczestniczących w koncentracji w roku obrotowym poprzedzającym rok zgłoszenia przekracza równowartość 50 mln euro¹⁹⁸. Należy podkreślić, że przedsiębiorca zobowiązany jest do zgłoszenia zamiaru koncentracji, a nie faktu jej dokonania. Niewypełnienie tego obowiązku prowadzić może do zastosowania przez Prezesa UOKiK sankcji¹⁹⁹. W decyzji Nr DKK-89/2011 Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 10 sierpnia 2011 r. w związku z dokonaniem koncentracji, polegającej na połączeniu Spółdzielni Mleczarskiej „MLEKOVITA” z siedzibą w Wysokiem Mazowieckiem oraz

¹⁹⁶ I CKN 4/01, Legalis nr 58163.

¹⁹⁷ *SM Mlekovita i Tomaszowska SM mają zgodę UOKiK na połączenie* [online]. GW [dostęp: 2015-02-05]. Dostępny w Internecie: <http://wyborcza.biz/Gielder/1,132329,17153296,SM_Mlekovita_i_Tomaszowska_SM_maja_zgode_UOKiK_na.html#ixzz3ZLe2rodH>.

¹⁹⁸ Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *Wyjaśnienia w sprawie kryteriów i procedury zgłaszania zamiaru koncentracji Prezesowi UOKiK* [online]. UOKiK [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=9147>>.

¹⁹⁹ Ibidem.

Obrzańskiej, podkreślono, że oceniając rozpatrywaną koncentrację, organ antymonopolowy stwierdził, iż w jej wyniku nie dojdzie do istotnego ograniczenia konkurencji na żadnym z rynków, na których prowadzą działalność jej uczestnicy²⁰⁰.

Niezwłocznie po podjęciu uchwał o połączeniu, zamiast zarządu i rady spółdzielni przejmowanej, działają wskazane organy, ale spółdzielnia przejmującej. Zarząd ten obowiązany jest niezwłocznie zgłosić uchwałę o połączeniu do Krajowego Rejestru Sądowego. Co istotne, konsolidacja oraz wynikające z niej zmiany statutu wywierają skutek dopiero od chwili wpisania ich do rejestru przedsiębiorców. Jeżeli uchwały walnych zgromadzeń o połączeniu tak stanowią, po wpisie połączenia do Krajowego Rejestru Sądowego spółdzielnia dokonuje niezwłocznie wyborów nowej rady i zarządu.

Konsolidacja spółdzielni łączy się z koniecznością rozwiązania przez zarząd wielu problemów prawnych. Jako podmioty gospodarcze przedsiębiorcy mają różne prawa, jak choćby wynikające z użytkowania wieczystego, dzierżawy, znaku towarowego, czy obowiązki, np. zobowiązania podatkowe. W wyroku z 27 maja 1994 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu orzekł, że „w razie połączenia spółdzielni, przyłączenia jednostki organizacyjnej spółdzielni do innej spółdzielni, podziału i likwidacji spółdzielni następuje wraz z uniwersalną sukcesją majątkową przejście prawa użytkowania nieruchomości na następcę prawnego spółdzielni”. Zdaniem sądu uniwersalna sukcesja majątkowa następuje jednak, jeżeli dochowany został właściwy tryb przekazania majątku, uregulowany w prawie spółdzielczym²⁰¹.

Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że wskutek połączenia majątek spółdzielni przejętej przechodzi na spółdzielnię przejmującą, a wierzyciele i dłużnicy pierwszej stają się wierzycielami i dłużnikami drugiej. Jak przewidują specjaliści, sytuacja na rynku europejskim i światowym oraz postępujące procesy globalizacji spowodują dalszy proces konsolidacji spółdzielni mleczarskich. Z kolei ustawa o spółdzielniach socjalnych określa, że owa spółdzielnia może łączyć się wyłącznie z inną spółdzielnią socjalną. Takiego zastrzeżenia nie ma w przypadku innych podmiotów spółdzielczych. Oznacza to, że hipotetycznie inne spółdzielnie rolnicze, np. spółdzielnia mleczarska i spółdzielcza grupa producentów mleka, mogą dokonać konsolidacji. Jednak takie połączenie mogłoby mieć negatywny wpływ np. na pobieranie środków unijnych przez spół-

²⁰⁰ Decyzja Prezesa UOKiK nr DKK-89/2011 [online]. UOKiK [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=10598>>. Podobnie w Decyzji Prezesa UOKiK z 24 lutego 2014 r. podkreślono, że połączenie SM MLEKOVITA i OSM Sanok nie przyczyni się do istotnego ograniczenia konkurencji na żadnym z opisanych rynków, w szczególności przez powstanie lub umocnienie pozycji dominującej: Decyzja UOKiK DKK-22/2014 [online]. UOKiK [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=14795>>.

²⁰¹ I ACr 275/94, LEX.

dzielczą grupę producentów rolnych. Natomiast może być dobrym rozwiązaniem w przypadku spółdzielczych grup producentów mleka, które po zakończeniu okresu unijnego finansowania mają problemy z dalszym efektywnym funkcjonowaniem.

6.3.8. Podział spółdzielni rolniczych

Ustawa Prawo spółdzielcze przewiduje także regulacje prawne dotyczące podziału spółdzielni. W przypadku tych rolniczych stosowane są one stosunkowo rzadko. W kontekście trendu tworzenia spółdzielni specjalistycznych mogą mieć jednak w przyszłości większe znaczenie. Z tego powodu choć krótko warto nawiązać do tego tematu.

Procedura podziału spółdzielni składa się z kilku etapów. Pierwszy stanowi przygotowanie dokumentów, zwołanie walnego zgromadzenia i podjęcie uchwały o podziale. W świetle przepisów spółdzielnia może podzielić się na podstawie uchwały walnego zgromadzenia podjętej zwykłą większością głosów w ten sposób, że z jej wydzielonej części zostaje utworzona nowa spółdzielnia. Owa uchwała powinna zawierać m.in. oznaczenie dotychczasowej spółdzielni i tej powstającej w wyniku podziału; listę członków lub określenie grup członków przechodzących do powstającej spółdzielni; zatwierdzenie sprawozdania finansowego spółdzielni i planu podziału składników majątkowych oraz praw i zobowiązań; datę podziału spółdzielni. Co więcej, uchwała nie zawierająca wszystkich powyższych elementów nie może doprowadzić do podziału spółdzielni i wyłonienia z niej nowej spółdzielni, a więc jest prawnie bezskuteczna²⁰².

Uchwała o podziale spółdzielni jest uchwałą o szczególnej treści, gdyż przyznaje warunkowo (w zależności od dokonania czynności przewidzianych w art. 109 i 110 Prawa spółdzielczego) powstającej spółdzielni, wynikające z planu podziału składniki majątkowe oraz prawa i zobowiązania (art. 111 zd. 1 ustawy Prawo spółdzielcze). Jej uchylenie z przyczyn przewidzianych w art. 42 § 2 omanwiego aktu prawnego zmienia w sposób istotny sytuację majątkową i prawną nowo powstałej spółdzielni. Tak orzekł Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z 3 grudnia 1992 r.²⁰³. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24 października 2008 r.²⁰⁴ uznał, że sprawa o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia o podziale spółdzielni jest sprawą o prawa majątkowe, bowiem przedmiot uchwały dotyczy bezpośrednio interesów ekonomicznych zarówno członków spółdzielni, która ulega podziałowi, jak i samej spółdzielni.

²⁰² Tak uchwała SN z 6 sierpnia 1991 r., III CZP 68/91, OSNC 1992, nr 3, poz. 46, A. Stefaniak, *Komentarz do art. 108 ustawy – Prawo spółdzielcze*, Sip LEX.

²⁰³ I ACr 478/92, OSA 1993/7/51, LEX nr 5569.

²⁰⁴ V CSK 201/08, LEX nr 658211.

Przychylić należy się do opinii, że dokonując podziału spółdzielni, należy zachować zasadę proporcjonalnego dzielenia jej majątku. Nowo powołana spółdzielnia powinna przejąć majątek w pewnym stopniu odpowiedni do liczby przechodzących do niej członków i wielkości ich udziałów²⁰⁵. Sąd Najwyższy w wyroku z 6 sierpnia 2015 r.²⁰⁶ uznał, że z mocy art. 108a § 1 ustawy z 1982 r. Prawo spółdzielcze, poza wymogiem, aby prawa i obowiązki członków spółdzielni żądających dokonania podziału związane były z wyodrębnioną organizacyjnie jednostką spółdzielni albo z częścią jej majątku nadającą się do takiego wyodrębnienia, niezbędne jest również, aby podział spółdzielni nastąpił w ten sposób, że z tej wyodrębnionej jednostki organizacyjnej albo z nadającej się do takiego wyodrębnienia części majątku zostanie utworzona nowa spółdzielnia. Warto także odwołać się do tezy wyroku SN z dnia 6 grudnia 2006 r.²⁰⁷, którym Sąd orzekł, że „dopuszczalne jest zaskarżenie do sądu uchwały o podziale spółdzielni przez członków, których istotne interesy zostały tą uchwałą naruszone. Legitymacja procesowa przysługuje tym podmiotom pomimo rejestracji nowej spółdzielni”.

Zachodzi pytanie, czy i jakie przesłanki odmowy podziału spółdzielni muszą być spełnione. Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że walne zgromadzenie może podjąć uchwałę odmawiającą podziału tylko ze względu na ważne interesy gospodarcze dotychczasowej spółdzielni lub istotne interesy jej członków. W razie jej podjęcia przez walne zgromadzenie członkowie, którzy wystąpili z takim żądaniem, mogą w terminie sześciu tygodni od dnia odbycia walnego zgromadzenia wystąpić do sądu o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale.

Kolejny etap procedury podziału stanowi zebranie członków (zebranie przedstawicieli) przechodzących do powstającej (nowej) spółdzielni²⁰⁸. Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że niezwłocznie po podjęciu przez walne zgromadzenie uchwały o podziale spółdzielni zebranie członków przechodzących do powstającej spółdzielni, a jeżeli uchwałę o podziale spółdzielni podjęło zebranie przedstawicieli – zebranie tych przedstawicieli, którzy przechodzą jako członkowie do powstającej spółdzielni – uchwała statut powstającej spółdzielni (nie może uszczuplać nabytych praw majątkowych członków) oraz dokonuje wyboru tych organów spółdzielni, do których wyboru powołane jest, według przyjętego statutu, walne zgromadzenie. Dokonanie wyboru zarządu nowej spółdzielni jest niezbędne do przejścia do trzeciego etapu podziału, czyli zgłoszenia do sądu. Zarząd spółdzielni powstającej jest obowiązany w terminie

²⁰⁵ A. Stefaniak, *Komentarz do art. 108...*, LEX.

²⁰⁶ V CSK 685/14, LEX nr 1793717.

²⁰⁷ IV CSK 222/06, Legalis nr 78859. M. Spół. 2008, nr 2, poz. 28, M. Prawn. 2007, nr 1, poz. 2.

²⁰⁸ A. Stefaniak, *Komentarz do art. 109 ustawy – Prawo spółdzielcze*, SIP LEX 2014.

czternastu dni od dnia jego wyboru wystąpić z wnioskiem o wpisanie spółdzielni do Krajowego Rejestru Sądowego, a zarząd spółdzielni dotychczasowej – z wnioskiem o dokonanie w tym rejestrze wpisu o jej podziale. Według ustawy o spółdzielniach socjalnych spółdzielnia socjalna może podzielić się na podstawie uchwały walnego zgromadzenia, podjętej większością 2/3 głosów. W wyniku podziału mogą być utworzone wyłącznie spółdzielnie socjalne. Takiego zastrzeżenia nie ma w odniesieniu do innych rodzajów spółdzielni.

6.3.9. Zakończenie członkostwa w spółdzielni rolniczej

Ze spółdzielczej zasady otwartych drzwi wynika nie tylko możliwość przystąpienia do spółdzielni po spełnieniu odpowiednich przesłanek ujętych w przepisach czy statucie, ale także rezygnacji z członkostwa. Poza tym ustanie członkostwa może nastąpić wskutek wykluczenia, wyłączenia czy też śmierci członka. Jednocześnie należy wyjaśnić, że wystąpienie ze spółdzielni łączy się ze zwrotem wpłaconej na udziały kwoty. W przypadku rezygnacji z członkostwa dużej liczby spółdzielców w tym samym czasie, czy też takich posiadających udziały o wysokiej wartości, działanie to może mieć negatywny wpływ na funkcjonowanie spółdzielni rolniczych (przede wszystkim na stabilizację finansową oraz ciągłość prowadzonej działalności – przykładowo na zachowanie ciągłości dostaw mleka i dysponowanie odpowiednim czasem na znalezienie przez spółdzielnie potrzebnego surowca). Natomiast zakończenie członkostwa dużej liczby podmiotów tworzących spółdzielczą grupę producentów rolnych może doprowadzić do rozwiązania tego podmiotu, a to z uwagi na konieczność spełniania wymagań w zakresie minimalnej liczby członków i ilości dostarczanych do spółdzielni produktów rolnych. W tym kontekście istotna jest regulacja wprowadzająca dłuższy termin wypowiedzenia.

Członek spółdzielni może wystąpić z niej za wypowiedzeniem, które powinno być dokonane w formie pisemnej pod rygorem nieważności. Termin i okres wypowiedzenia określa, co do zasady, statut. Za datę wystąpienia uważa się następnny dzień po upływie okresu wypowiedzenia. Wypowiedzenie członkostwa jest jednostronną czynnością prawną, niezależną od wykazania przyczyn jej dokonania. Nie jest też wymagana zgoda spółdzielni. Wywołuje skutek prawny z chwilą, gdy doszło do wiadomości spółdzielni w taki sposób, że mogła ona zapoznać się z jego treścią²⁰⁹. Jednocześnie należy zaznaczyć, że przepisy prawne w odniesieniu do niektórych spółdzielni rolniczych wprowadzają dodatkowe terminy w zakresie wypowiedzenia. W przypadku spółdzielczych grup producentów rolnych informacja o zamiarze wystąpienia z niej po-

²⁰⁹ Tak: uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 6 marca 2009 r., II CSK 513/08, Legalis nr 244060.

winna być złożona na piśmie co najmniej na 12 miesięcy przed końcem danego roku jej działalności. Jednocześnie powyższy obowiązek nie dotyczy członków spółdzielczej grupy, którzy otrzymali postanowienie o spełnieniu warunków określonych w przepisach w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskiwanie rent strukturalnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich. Warto dodać, że ustawodawca nie wprowadził takiego postanowienia w odniesieniu do tych, którzy spełniają przesłanki do uzyskania wcześniejszej emerytury z KRUS albo tych, którzy zamierzają zaprzestać prowadzenia działalności rolniczej z uwagi na uzyskanie renty z KRUS z tytułu niezdolności do pracy.

Z kolei zasady wypowiedzania członkostwa w organizacjach producentów owoców i warzyw, również tych zorganizowanych w formie spółdzielni, zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z maja 2011 r. w sprawie wypowiedzenia członkostwa w organizacji producentów owoców i warzyw oraz okresu, w którym występujący z organizacji producentów owoców i warzyw nie będzie mógł przystąpić do wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw²¹⁰. Członek spółdzielczej organizacji producentów owoców i warzyw może wypowiedzieć członkostwo w tej organizacji w formie pisemnej, z podaniem przyczyn wypowiedzenia. Spółdzielca organizacji producentów owoców i warzyw wypowiada w niej członkostwo w czasie realizacji programu operacyjnego z zachowaniem: miesięcznego terminu wypowiedzenia, jeżeli większość członków tej organizacji, reprezentujących łącznie ponad połowę udziału w wartości produkcji sprzedanej w roku poprzedzającym złożenie wypowiedzenia, wyrazi na to zgodę w drodze uchwały. Rozporządzenie określa terminy rozpoczęcia – np. 1 stycznia, jeżeli wypowiedzenie członkostwa nastąpiło w okresie od dnia 2 września roku poprzedniego do dnia 1 stycznia; 1 września, jeżeli wypowiedzenie członkostwa nastąpiło w okresie od dnia 2 lipca do dnia 1 września. Natomiast w przypadku, jeżeli organizacja producentów owoców i warzyw nie wyrazi zgody, termin wypowiedzenia wynosi 6 miesięcy, ale rozpoczyna się z dniem 1 lipca ostatniego roku realizacji bieżącego programu operacyjnego.

Producent, który wystąpił z organizacji producentów owoców i warzyw, nie może przystąpić do wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw w zakresie produktów, w odniesieniu do których dana organizacja producentów została uznana, przed upływem pięciu lat od dnia upływu terminu wypowiedzenia.

Członek spółdzielni mleczarskiej, który złożył wypowiedzenie, a jednocześnie zakończył dostarczenie mleka według umowy członkowskiej w trybie natychmiastowym, bez wskazanego terminu wypowiedzenia, często zgodnie

²¹⁰ Dz. U. z 2011 r. Nr 105, poz. 619 ze zm.

z zawartą umową obciążony zostaje karą umowną w wysokości np. trzymiesięcznej wypłaty za mleko sprzedane przez producenta, jako średniej z ostatnich trzech miesięcy. Podkreślić należy, że takie postanowienia umów członkowskich (kontraktacji) mają na celu ochronę interesów spółdzielni mleczarskich, które działają na rzecz członków w niej pozostających. Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że są niekorzystne dla spółdzielców rezygnujących z członkostwa w danej spółdzielni i stanowią zbyt znaczne obciążenie finansowe. Nastawiają także negatywnie do ruchu spółdzielczego. Dlatego biorąc pod uwagę zasadę otwartych drzwi, ale też konieczność zabezpieczenia interesów spółdzielni, podmioty te nie powinny wprowadzać do wzorów umów tak wysokich sankcji. Nie wydaje się także zasadne wypłacanie niższych cen za mleko w okresie wypowiedzenia umowy. Takie rozwiązania są także jednak często zawarte w kontraktach spółdzielni mleczarskich.

Odnosić należy wyroki sądów potwierdzające obowiązek zapłaty przez rolników kary umownej za rezygnację z dostarczania mleka, w przypadku gdy nie został dotrzymany tryb wypowiedzenia umowy. Dlatego producent mleka nie powinien decydować się na dostarczanie mleka do innego podmiotu skupującego, gdy nie skończył się okres wypowiedzenia. Niektóre umowy przewidują co prawda możliwość wypowiedzenia umowy kontraktacji w trybie natychmiastowym, ale wtedy muszą zostać spełnione określone przesłanki. Jednocześnie należy zaznaczyć, że niektóre sądy uznawały obniżanie ceny mleka w okresie wypowiedzenia za niezgodne z przepisami i zasadami współżycia społecznego.

Powstaje także pytanie, czy stosunek członkostwa można rozwiązać na podstawie porozumienia stron. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 6 marca 2009 r.²¹¹ wskazał, że w świetle art. 22 Prawa spółdzielczego niedopuszczalne jest rozwiązanie stosunku członkostwa za obopólnym porozumieniem stron bez zachowania terminu i okresu wypowiedzenia przewidzianego przez statut. Nie można zatem, zdaniem SN, przyjmować wypowiedzenia czy rozwiązania członkostwa *per facta concludentia*, np. wskutek wycofania przez członka udziałów²¹². Niemniej jednak skoro przyjęcie w poczet członków spółdzielni rolniczej powstaje, co do zasady, po wyrażeniu zgody odpowiednich organów, a stosunek członkostwa ma charakter cywilnoprawny, dopuszczalne – zdaniem autorki – powinno być rozwiązanie za porozumieniem stron. Ma to szczególne znaczenie w przypadku np. spółdzielczych grup producentów rolnych, gdy spółdzienca przechodzi na wcześniejszą emeryturę rolniczą czy rentę z tytułu niezdolności do pracy. W takiej jednak sytuacji następca powinien przystąpić

²¹¹ II CSK 513/08 [online]. SN [dostęp: 2015-02-08]. Dostępny w Internecie: <<http://www.sn.pl/Sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/II%20CSK%20513-08-1.pdf>>.

²¹² Por. orzeczenie SN z 27 listopada 1962 r., I CR 369/62, "NP" 1964, nr 1.

do spółdzielni i kontynuować zobowiązania w zakresie dostarczania np. produktów rolnych przez byłego spółdzielcę.

Wykluczenie czy wykreślenie członka powinny mieć charakter wyjątkowy, gdyż decyzja odpowiednich organów o obowiązkowym ustaniu członkostwa może wpływać negatywnie zarówno na funkcjonowanie gospodarstwa rolnego spółdzielcy (np. w przypadku spółdzielczych grup producentów rolnych), jak i kondycję finansową byłego spółdzielcy w przypadku spółdzielni socjalnych czy rolniczych spółdzielni produkcyjnych (z tytułu utraty wynagrodzenie za pracę). Co więcej, zmniejszenie liczby członków może mieć ujemne następstwa dla działalności spółdzielni w zakresie np. wymogu wywiązania się z minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej czy liczby członków grupy producentów rolnych w przypadku spółdzielczych grup producentów rolnych. Może to także spowodować problemy przy wykonywaniu obowiązków w gospodarstwie rolnym prowadzonym przez spółdzielnie produkcji rolnej.

Ustawa Prawo spółdzielcze stanowi, że wykluczenie członka ze spółdzielni może nastąpić w wypadku, gdy z jego winy umyślnej lub z powodu rażącego niedbalstwa, dalsze pozostawanie w spółdzielni nie da się pogodzić z postanowieniami statutu spółdzielni lub dobrymi obyczajami. Statut określa z reguły przyczyny wykluczenia i dopuszcza je, przykładowo, jeżeli spółdzielca umyślnie działa na szkodę spółdzielni lub wbrew jej interesom, w tym również prowadzi konkurencyjną działalność gospodarczą albo dopuszcza się rażącego niedbalstwa, świadomie wprowadza spółdzielnię w błąd w celu nabycia określonych uprawnień czy został skazany prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo gospodarcze²¹³. Podstawowymi, niezbędnymi warunkami dokonania wykluczenia jest wystąpienie, po pierwsze, winy umyślnej, czyli stosunek do czynu jest świadomy, a także sytuacji, gdy spółdzielca, mając świadomość szkodliwości skutku swego postępowania, chce tego dokonać albo na to się godzi, lub rażącego niedbalstwa²¹⁴.

Jeżeli chodzi o rażące niedbalstwo, żaden z przepisów prawa nie definiuje tego pojęcia. Jest to postać winy nieumyślnej, z którą mamy do czynienia wówczas, gdy spółdzielca nie zachował staranności, jakiej można wymagać, mimo że możliwość wystąpienia skutku mógł przewidzieć²¹⁵. Po drugie, musi nastąpić naruszenie postanowień statutu lub dobrych obyczajów. Nowelizacja ustawy

²¹³ Zob. np. przykładowy wzór statutu spółdzielczej grupy producentów rolnych [online]. KRS [dostęp: 2015-02-10]. Dostępny w Internecie: <www.krs.org>.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ K. Kwapisz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 75 i n; *Co to jest rażące niedbalstwo? Kiedy szkoda jest popełniona wskutek rażącego niedbalstwa?* [online]. RKB [dostęp: 2015-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://rkb.pl/faq/co-jest-razace-niedbalstwo-kiedy-szkoda-jest-popelniona-wskutek-razacego-niedbalstwa>>.

Prawo spółdzielcze z 2005 r.²¹⁶ zastąpiła występujące w komentowanym przepisie kryterium zasad współżycia społecznego przez kryterium dobrych obyczajów.

Zdaniem K. Korusa zmiana ta jest przejawem tendencji do usuwania z prawa cywilnego klauzuli zasad współżycia społecznego na rzecz klauzuli dobrych obyczajów i nie przynosi większych zmian merytorycznych²¹⁷. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że klauzula generalna dobrych obyczajów nie jest konstrukcją prawną ujmowaną jednolicie²¹⁸. Dobre obyczaje określane są czasami jako normy moralne ukształtowane na przestrzeni pewnego okresu, wymagające akceptacji i przyjęcia przez uczestników obrotu. Dobrymi obyczajami są w szczególności wzory zachowań, które pozytywnie wpływają na funkcjonowanie podmiotów w otoczeniu gospodarczym oraz są związane z powszechnie panującymi zasadami uczciwości²¹⁹.

Drugi sposób ustania członkostwa na mocy decyzji odpowiednich organów to wykreślenie z rejestru członków spółdzielni. Jego podstawą jest fakt niewykonania obowiązków statutowych, ale z przyczyn niezawinionych. Powody wykreślenia zawiera statut. Oznacza to, że możliwe jest skorzystanie z tej instytucji dopiero, gdy wystąpi zdarzenie w nim określone, np. jeżeli spółdzielnia utraci zdolność do czynności prawnych lub do wykonywania pracy w sposób trwały, lub szczególne kwalifikacje określone w statucie; jeżeli nie wypełnia z przyczyn od siebie niezależnych obowiązków określonych w statucie; albo z przyczyn niezawinionych, w okresie dłuższym niż jeden rok, nie sprzedawał produktów rolnych do spółdzielni²²⁰. Tego katalogu nie może dowolnie rozszerzyć ani spółdzielnia, ani sąd²²¹.

Wykluczenia albo wykreślenia może dokonać, stosownie do postanowień statutu, rada nadzorcza albo walne zgromadzenie spółdzielni. Wskazać należy kilka zasad obowiązujących w tym zakresie. Po pierwsze, organ, do którego

²¹⁶ Zmiana art. 24 ustawy – Prawo spółdzielcze wprowadzona przez: Dz. U. z 2005 r. Nr 122, poz. 1024.

²¹⁷ K. Korus, *Komentarz do zmiany art. 24 ustawy – Prawo spółdzielcze*, LEX.

²¹⁸ A. Żurawik, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” – ujęcie teoretyczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 1, s. 35 i n.

²¹⁹ Pietrasik J., Tomczak i Partnerzy Spółka Adwokacka, *Zaskarżanie uchwał a dobre obyczaje* [online]. E-gospodarka.pl [dostęp: 2015-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://prawo.egospodarka.pl/80510,Zaskarżanie-uchwał-a-dobre-obyczaje,3,92,1.html>>.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 10 lipca 2013 r. (I ACa 675/13, Legalis, nr 743626) orzekł, że „jeśli ustawa w art. 24 § 3 ustawy z 1982 r. – Prawo spółdzielcze odsyła do statutu, nie sposób przyjąć, aby spółdzielnia czy sąd mogły dowolnie katalog przyczyn rozszerzać”. Sąd słusznie podkreślił, że rozwiązanie stosunku członkostwa poprzez wykreślenie może być dokonane jedynie w wypadkach określonych statucie. Jeżeli określone zdarzenie nie jest wymienione w statucie jako podstawa wykreślenia, sąd nie może go wykreować tylko na tej podstawie, że w postanowieniu statutu określającym przyczyny wykreślenia użyto zwrotu „w szczególności”.

kompetencji należy podejmowanie uchwał w sprawie wykluczenia albo wykreślenia, ma obowiązek wysłuchać wyjaśnień zainteresowanego członka spółdzielni. Po drugie, organ, który podjął uchwałę w sprawie wykreślenia albo wykluczenia, ma obowiązek zawiadomić członka na piśmie wraz z uzasadnieniem o wykreśleniu albo wykluczeniu ze spółdzielni w terminie dwóch tygodni od dnia podjęcia uchwały. Uzasadnienie powinno w szczególności przedstawiać motyw, którymi kierował się organ spółdzielni, uznając, że zachowanie członka wyczerpuje przesłanki wykluczenia albo wykreślenia określone w statucie. Zawiadomienie zwrócone z powodu niezgłoszenia przez członka zmiany podanego przez niego adresu ma moc prawną doręczenia.

Jeżeli organem właściwym w sprawie wykluczenia albo wykreślenia członka ze spółdzielni jest, zgodnie z postanowieniami statutu, rada nadzorcza, członek spółdzielni ma prawo: odwołać się od uchwały o wykluczeniu albo wykreśleniu do walnego zgromadzenia, w terminie określonym w statucie, albo zaskarżyć uchwałę rady nadzorczej do sądu w terminie sześciu tygodni od dnia doręczenia członkowi uchwały z uzasadnieniem. Ustawodawca wprowadziła zatem instrumenty, które mają chronić spółdzielcę przed niesłusznym wykluczeniem czy wykreśleniem. Wykreślenie lub wykluczenie członka ma czasami zastosowanie w spółdzielczych grupach i organizacjach producentów produktów rolnych (kwestia wywiązywania się przez członka grupy z obowiązków w zakresie dostarczania produktów rolnych do spółdzielni).

Zakończenie członkostwa jest istotne w aspekcie wypłaty udziałów oraz zwrotu wkładu gruntowego. W świetle ustawy Prawo spółdzielcze udział byłego członka wypłaca się na podstawie zatwierdzonego sprawozdania finansowego za rok, w którym członek przestał należeć do spółdzielni. Nie jest zatem istotna data ustania członkostwa, co potwierdził Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 6 lutego 1996 r.²²² Natomiast sposób i terminy wypłaty określa statut. Okazuje się, że niektóre spółdzielnie mleczarskie, aby przesunąć termin wypłaty udziałów, właśnie zmieniły jego postanowienia. Powstaje więc pytanie, czy zmiany statutów, zwłaszcza dotyczące zasad wypłaty zwaloryzowanych udziałów członkowskich, wiążą tych byłych członków, których członkostwo ustało przed modyfikacją statutu. W zakresie tym odnotować można różne interpretacje. Przedstawiciele spółdzielni, którzy zdecydowali się na zmianę terminów wypłaty udziałów poprzez zmianę statutu, uważają, że postąpili w spo-

²²² W wyroku z 6 lutego 1996 r. Sąd Apelacyjny (I ACr 1196/95, Legalis, nr 33933) w Warszawie orzekł, że „art. 26 § 1 ustawy Prawo spółdzielcze nie uzależnia wymagalności roszczenia byłego członka o zwrot wypłaconych udziałów od dnia ustania jego członkostwa, lecz od dnia zatwierdzenia sprawozdania finansowego za rok, w którym przestał być członkiem”. Sąd także podkreślił, że ustanie członkostwa jest ogólną przesłanką pozwalającą byłemu członkowi (w każdym przypadku ustania członkostwa) ubiegać się o zwrot udziałów.

sób prawidłowy. Podkreślają, że postanowienia statutu mogą zostać zmienione przez walne zgromadzenie w każdym czasie.

Poza tym uchwała sprzeczna z postanowieniami statutu bądź dobrymi obyczajami, lub godząca w interesy spółdzielni, albo mająca na celu pokrzywdzenie jej członka może być zaskarżona do sądu. Należy jednak zwrócić uwagę, że po upływie okresu wypowiedzenia odnośna osoba nie jest już członkiem spółdzielni. Występuje bowiem w stosunku do spółdzielni w pozycji osoby trzeciej. Według art. 42 ust. 1 ustawy Prawo spółdzielcze uchwały walnego zgromadzenia obowiązują wszystkich członków spółdzielni oraz jej organy. Ustawodawca nie wspomina o byłych członkach spółdzielni. Może on dochodzić swych roszczeń od spółdzielni na zasadach ogólnych, bez skrępowania zapadłą uchwałą. Nie ma natomiast legitymacji czynnej do zaskarżenia uchwały²²³. W literaturze można spotkać się także z opinią, że statut jest szczególnym rodzajem umowy albo trzecią kategorią czynności prawnych – obok umowy i czynności prawnych jednostronnych²²⁴. Dlatego nie może wiązać osób, których członkostwo ustało przed jego zmianą. Inne rozwiązanie prowadziłoby do naruszenia praw podmiotowych byłych członków. Bardzo słusznie w wyroku z 12 października 2001 r. Sąd Najwyższy²²⁵ uznał, że zapatrywanie, iż spółdzielnia może przez zmiany statutu wpływać na uprawnienia osób, których członkostwo w spółdzielni już ustało, neguje cywilnoprawny charakter statutu i kłóci się z konstytucyjną zasadą państwa prawnego²²⁶.

Byłemu członkowi nie przysługuje prawo do funduszu zasobowego oraz do innego majątku spółdzielni, z zastrzeżeniem art. 125 § 5a ustawy. Przepis ten stanowi, że jeżeli zgodnie z uchwałą pozostały majątek ma być w całości lub części podzielony między członków, w podziale tym uwzględnia się byłych członków, którym do chwili przejścia albo postawienia spółdzielni w stan likwidacji nie wypłacono wszystkich udziałów. Z kolei § 3 wspomnianego artykułu wprowadza zasadę, że z kwot pozostałych po spłaceniu wszystkich należności i po złożeniu do depozytu sądowego sum całkowicie zabezpieczających należności sporne lub niewymagalne dokonuje się stosunkowej wypłaty udziałów. Wypłaty tej nie można jednak dokonać przed upływem sześciu miesięcy od dnia ogłoszenia wzywającego wierzycieli. W wyroku z 23 czerwca 1992 r. Sąd Najwyższy²²⁷ orzekł, że regulację art. 125 § 3 Prawa spółdzielczego należy uznać za szczególną i mającą pierwszeństwo przed unormowaniem z art. 26 § 1

²²³ Zob. uzasadnienie wyroku z 28 lipca 1998 r., Sąd Najwyższy, I CKN 794/97, Legalis nr 43017; wyrok z 22 października 1987 r. III CZP 57/87, OSNCP 1989 r. z. 2, poz. 30, OSPiKA 1988, poz. 168.

²²⁴ M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 200 i n.

²²⁵ V CKN 504/00, Legalis, nr 304596.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ I PRN 27/92, Legalis nr 27733.

Prawa spółdzielczego. Zdaniem sądu oznacza to, że „jeżeli została otwarta likwidacja spółdzielni, to nie można skutecznie dochodzić zwrotu udziałów członkowskich na podstawie tego ostatniego przepisu, jeszcze przed spłaceniem wszystkich należności spółdzielni i przed złożeniem do depozytu sądowego sum całkowicie zabezpieczających należności sporne lub niewymagalne”.

Należy podkreślić, że roszczenia o wypłatę udziałów, udziału w nadwyżce bilansowej oraz z tytułu zwrotu wkładów albo ich równowartości pieniężnej ulegają przedawnieniu z upływem trzech lat. Wierzyciel członka może uzyskać zaspokojenie z jego udziałów dopiero z chwilą ustania członkostwa (art. 27 ustawy). W wyroku z 12 grudnia 2006 r. Sąd Najwyższy²²⁸ orzekł, że „przepis art. 29 ustawy Prawo spółdzielczego nie ogranicza kręgu podmiotów legitymowanych do wystąpienia z roszczeniem o wypłatę udziałów (także w zwaloryzowanej wysokości) do członków i byłych członków spółdzielni. Nie ulega zatem wątpliwości, że przepis ten ma zastosowanie także do innych osób, które nabyły uprawnienie do żądania wypłaty udziałów w drodze czynności prawnej (art. 27 Prawa spółdzielczego), czy też z mocy ustawy. Zwaloryzowane udziały członkowskie pozostają nadal udziałami, tyle że ponad obowiązkowymi, nie zadeklarowanymi przez członka”.

Natomiast odrębnym zagadnieniem jest wypłata udziału członkowskiego w razie śmierci członka spółdzielni. W tym zakresie wyróżnić można kilka rozwiązań prawnych. Według art. 16 § 3 Prawa spółdzielczego członek może w deklaracji lub w odrębnym pisemnym oświadczeniu złożonym w spółdzielni wskazać osobę, której spółdzielnia obowiązana jest po jego śmierci wypłacić udziały. Co istotne, prawo z tego tytułu nie należy wtedy do spadku²²⁹. Jeżeli nie złożył deklaracji, wtedy udziały dziedziczą spadkobiercy. Po nowelizacji ustawy Prawo spółdzielcze istnieje jeszcze inna możliwość. Dodany ostatnio art. 16a ustawy stanowi, że spadkobierca zmarłego członka spółdzielni dziedziczy udziały, jeżeli jest członkiem spółdzielni lub złożył deklarację przystąpienia do spółdzielni. Jeżeli spadkobierców jest więcej niż jeden, powinni oni wskazać jednego spośród siebie, który uzyskuje prawo do udziałów, chyba że podzielą oni udziały między tych spadkobierców, którzy złożyli deklarację przystąpienia do spółdzielni. Spółdzielnia nie może odmówić przyjęcia w poczet członków spadkobierców dziedziczących udziały, jeżeli odpowiadają oni wymogom określonym w statucie.

Wprowadzenie tego rozwiązania należy ocenić bardzo pozytywnie, szczególnie zważywszy na spółdzielnie mleczarskie oraz spółdzielcze grupy producentów rolnych. Niemniej pojawiło się kilka wątpliwości prawnych. Co w przypadku, gdy

²²⁸ II CSK 263/06, LEX nr 445257.

²²⁹ K. Pietrzykowski, *Spółdzielnie mieszkaniowe...*, (Prawo spółdzielcze, komentarz do art. 16a ustawy), Legalis 2013.

zmarły spółdzielca wskazał w deklaracji osoby, które mają prawo żądać od spółdzielni wypłaty udziałów po jego śmierci, a z drugiej jednak strony spadkobierca zmarłego jest członkiem spółdzielni. Rodzi się zatem pytanie, czy pierwszeństwo ma nowa regulacja, w myśl której w takiej sytuacji spadkobierca zmarłego członka spółdzielni dziedziczy udziały, czy osoba wskazana w deklaracji. Biorąc pod uwagę, że w przypadku wskazania osoby, której spółdzielnia obowiązana jest po jego śmierci wypłacić udziały, nie wchodzi one w skład spadku, uznać należałoby, że pierwszeństwo ma osoba wskazana w deklaracji. Z drugiej jednak strony spadkobierca jest członkiem spółdzielni i ma już swoje udziały, zatem te dodatkowe, uzyskane w ramach spadku, powiększą ilość udziałów.

K. Pietrzykowski stwierdził, że komentowany artykuł nie narusza wymienionych wyżej przepisów (art. 16 ustawy), ale stanowi wobec nich *lex specialis*. Przewidziane w nim dziedziczenie udziałów zostało zresztą ograniczone wyłącznie w stosunku do tych spadkobierców, którzy albo już są członkami spółdzielni, albo złożyli deklaracje członkowskie. Nie spełnia tej przesłanki spadkobierca, który złoży deklarację członkowską już po śmierci spadkodawcy²³⁰.

Nie ulega wątpliwości, że niezmiernie istotnym zagadnieniem jest zwrot wkładu gruntowego w przypadku ustania członkostwa. Jest to ważne zarówno dla byłego spółdzielcy, jak i dla RSP – z uwagi na stabilne prowadzenie gospodarstwa rolnego. Zwrot wkładu łączy się z wypowiedzeniem, wykluczeniem, wyłączeniem czy też śmiercią członka. W tych pierwszych trzech przypadkach rozliczenia na zasadach zawartych w statucie są dokonywane bezpośrednio pomiędzy członkiem spółdzielni a RSP. Głównym zadaniem RSP jest wspólne prowadzenie gospodarstwa rolnego. W wielu sytuacjach wniesione do spółdzielni grunty były zabudowane, a budynki są wykorzystywane do prowadzenia produkcji zwierzęcej albo znajduje się w nich zakład przetwórczy, stanowiący podstawę prowadzonej działalności RSP. Z drugiej jednak strony właścicielem wkładu nadal pozostaje członek (o ile statut nie przewiduje inaczej) i nie można ograniczać jego atrybutu, jakim jest prawo do rozporządzania rzeczą. Członek spółdzielni może zatem sprzedać lub przekazać w darowiźnie swój wkład gruntowy w RSP. W przypadku śmierci wkład przechodzi na spadkobierców. W sytuacji jednak odpłatnego przeniesienia wkładu gruntowego RSP przysługuje prawo pierwokupu, o czym mowa będzie w dalszej części rozdziału.

Zasady i termin wycofania wkładu, w razie ustania członkostwa w spółdzielni, powinien określać statut. Co ważne, ten dokument może także omawiać częściowe wycofanie wkładu. Taka możliwość jest pozytywnie oceniana przez wielu spółdzielców. Niektórzy z nich zainteresowani są odzyskaniem części gruntów rolnych z RSP i przeznaczeniem ich np. na rozpoczęcie działalności rolniczej przez samego członka spółdzielni czy jego rodzinę. W takiej sytuacji,

²³⁰ Ibidem.

pozostając nadal członkiem spółdzielni i w niej pracując, można prowadzić swoje gospodarstwo rolne. Niektórzy członkowie podejmują takie działania, aby potem wspólnie z RSP utworzyć spółdzielczą grupę producentów rolnych. Należy bowiem pamiętać, że przedmiotem działalności RSP jest nie tylko prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego, ale także działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków.

Członek wycofujący swój wkład otrzymuje ten sam grunt, który wniósł, pod warunkiem jednak, że potrzeby wspólnej gospodarki nie stoją temu na przeszkodzie (art. 148 § 3 ustawy Prawo spółdzielcze). W przeciwnym wypadku otrzymuje równoważną nieruchomość z uwzględnieniem jednakże interesów obu stron. W wypadku, gdy występuje różnica w obszarze lub wartości użytkowej zwracanych gruntów, ma miejsce rozliczenie między stronami według cen rynkowych z dnia rozliczenia. Sporo problemów interpretacyjnych pojawia się jednak odnośnie do zwrotu „potrzeby wspólnej gospodarki”. To ich wystąpienie uzasadnia przekazanie członkowi gruntów zamiennych. Takie rozwiązanie nie zawsze jest korzystne dla właściciela gruntu, ale ma zapewnić stabilne prowadzenie działalności przez RSP. Wydaje się, że takie potrzeby będą miały szczególnie zastosowanie w przypadkach gruntów objętych np. programami rolno-środowiskowymi, pomocą dla rolnictwa ekologicznego czy też, w odniesieniu do gruntów zabudowanych, gdy w budynkach prowadzona jest hodowla, chów zwierząt albo działalność przetwórcza. Niejedna RSP, przystosowując pomieszczenia do wymagań unijnych, poniosła wysokie koszty i obecnie trudno byłoby zmienić warunki lokalowe.

Jak zostało to już wyjaśnione, zgodnie z kodeksem cywilnym budynki i inne urządzenia wzniesione przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną na gruncie stanowiącym wkład gruntowy stają się jej własnością. Budynki te nie stanowią zatem własności właściciela gruntu – jak wynikałoby to z zasady *superficies solo cedit* – lecz własność RSP jako prawo związane z prawem użytkowania gruntu stanowiącego wkład gruntowy. Odrębna własność budynków i innych urządzeń, przewidziana w art. 279 k.c., jest prawem związanym z użytkowaniem gruntu RSP²³¹. W przypadku jednak zakończenia użytkowania gruntów budynki i inne urządzenia znajdujące się na gruncie tracą odrębność prawną i stają się częścią składową gruntu. Ustanie odrębnej własności powoduje, że z mocy prawa budynki i inne urządzenia wzniesione na gruncie stają się własnością właściciela gruntu zgodnie z zasadą *superficies solo cedit*²³². Zachodzi oczywiście konieczność wzajemnych rozliczeń właściciela ze spółdzielnią.

²³¹ Zob. E. Gniewek, *Użytkowanie przez rolnicze...*, w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Zakamycze 2001, SIP LEX, s. 386 i n.

²³² Szerzej zob. A. Dadańska, *Użytkowanie przez rolnicze ...w: Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, SIP LEX, Warszawa 2012, s. 242 i n.; E. Gniewek,

Jednocześnie należy zaznaczyć, że ustawodawca, biorąc pod uwagę produkcyjny charakter wkładu gruntowego oraz koszty związane z postawieniem budynków przez RSP, ustalił w art. 279 § 2 k.c., że w razie wygaśnięcia użytkowania gruntu działka, na której znajdują się budynki lub urządzenia będące własnością spółdzielni, może być przez spółdzielnię przejęta na własność za zapłatą wartości w chwili wygaśnięcia użytkowania. Nie ma wątpliwości, że ustawodawca w kodeksie cywilnym wzmacnia pozycję RSP. W przypadku wygaśnięcia użytkowania gruntów stanowiących wkład do RSP spółdzielnia może przejąć te grunty na własność za zapłatą, pod warunkiem jednak postawienia budynków na tej nieruchomości. Jeżeli właściciel nie będzie chciał zawrzeć umowy przeniesienia własności, RSP ma roszczenie do właściciela i może wystąpić na drogę sądową. Przyjmuje się słusznie w literaturze, że prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające obowiązek złożenia przez właściciela gruntu oświadczenia woli o przeniesieniu prawa własności gruntu na spółdzielnię zastępuje to oświadczenie woli (art. 64 k.c. w zw. z art. 279 § 2 k.c., w zw. z art. 1047 k.p.c.)²³³.

Warto wyjaśnić, w jakich sytuacjach użytkowanie wygasa. Otóż ma to miejsce przede wszystkim w przypadku likwidacji spółdzielni, ale wtedy spółdzielnia nie jest z reguły zainteresowana nabyciem własności budynków. Użytkowanie wygasa także wskutek niewykonania tego prawa przez lat dziesięć, co raczej nie ma w tym przypadku znaczenia praktycznego. Najczęściej użytkowanie wygasa w przypadku ustania członkostwa i złożenia oświadczenia woli o wycofaniu wkładu²³⁴. Jeżeli statut przewiduje częściowe wycofanie wkładu, po złożeniu stosownego oświadczenia woli przez członka spółdzielni prawo użytkowania przysługujące spółdzielni do części gruntu także wygaśnie.

Omawiając zagadnienie wycofania przez spółdzielcę gruntów stanowiących wkład w RSP, zauważyć należy, że w przypadku gruntu zabudowanego przez spółdzielcę rodzi się pytanie, czy zastosowanie ma art. 148 § 3 ustawy Prawo spółdzielcze, czy art. 279 § 2 k.c. Jak zostało już wyjaśnione, ten pierwszy przepis przewiduje, że członek wycofujący swój wkład otrzymuje ten sam grunt, który wniósł, jeżeli potrzeby wspólnej gospodarki nie stoją temu na przeszkodzie. Spółdzielnia musi zatem udowodnić, jeżeli chce grunt zatrzymać, że jest on potrzebny do prowadzenia wspólnej gospodarki.

Użytkowanie przez rolnicze..., w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Zakamycze 2001, SIP LEX, s. 386 i n

²³³ Tak np. A. Dadańska, *Użytkowanie przez rolnicze ...w: Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, SIP LEX, Warszawa 2012, s. 242 i n.

²³⁴ Warto wytłumaczyć, że samo ustanie członkostwa nie powoduje jednak automatycznego wygaśnięcia użytkowania wkładu gruntowego. Niezbędne jest bowiem wycofanie tego wkładu ze spółdzielni przez byłego członka lub jego następcę. Tak: A. Dadańska, *Użytkowanie przez rolnicze...*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, SIP LEX, Warszawa 2012, s. 242 i n.

Poza tym spółdzielnia zobowiązana jest w takiej sytuacji zapewnić grunt zamienny, co powoduje zmniejszenie obszaru, na którym prowadzona jest działalność rolnicza czy pozarolnicza działalność gospodarcza. Z kolei art. 279 § 2 k.c. odnosi się tylko do gruntów zabudowanych, przy czym to RSP wzniosła te budynki i dlatego może żądać przeniesienia własności gruntu. Za nabyte grunty zobowiązana jest oczywiście zapłacić, jednakże przepis nie wspomina o gruntach zamiennych. Regulacja kodeksowa z jednej strony wzmacnia pozycję RSP, zapewniając jej stabilne prowadzenie działalności gospodarczej na wniesionych przez członka spółdzielni wkładach gruntowych. Z drugiej jednak strony ogranicza atrybuty właściciela do korzystania z własności wkładów gruntowych.

Zasadne wydaje się przyjęcie, że w przypadku wycofywania wkładów gruntowych przez członka spółdzielni, na których znajdują się budynki będące własnością RSP, może ona skorzystać z uprawnień określonych w art. 279 § 2 k.c. albo 148 ustawy Prawo spółdzielcze. Decyzja o wyborze procedury należy do spółdzielni²³⁵.

6.3.10. Likwidacja spółdzielni rolniczych

Na początku lat 90. bardzo duża liczba spółdzielni rolniczych została zlikwidowana. Po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej proces ten został względnie osłabiony. Niemniej w ostatnich latach zaobserwować można zmniejszanie się liczby rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a zwłaszcza spółdzielni kółek rolniczych. W świetle przepisów spółdzielnia przechodzi w stan likwidacji wskutek zmniejszenia się liczby członków poniżej wskazanej w statucie lub w ustawie, jeżeli spółdzielnia w terminie jednego roku nie zwiększy liczby członków do wymaganej wielkości.

Poza tym związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona, może podjąć uchwałę o postawieniu spółdzielni w stan likwidacji, jeżeli np. działalność spółdzielni wykazuje rażące i uporczywe naruszenia prawa lub postanowień statutu. Niemniej taką uchwałę związku rewizyjnego spółdzielnia może zaskarżyć do sądu w ciągu sześciu tygodni od dnia jej doręczenia wraz z uzasadnieniem. Likwidatorami spółdzielni mogą być członkowie ostatniego zarządu lub osoby wybrane przez walne zgromadzenie, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 2 grudnia 2010 r.²³⁶ uznał, że wykreślenie spółdzielni z Krajowego Rejestru Sądowego jest możliwe w zasadzie po przeprowadzeniu postępowania likwidacyjnego albo upadłościowego. Tylko

²³⁵ Zob. np. M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 240 i n.

²³⁶ I CSK 120/10, LEX nr 818556.

wyjątkowo, w sytuacji określonej w art. 115 ustawy z 1982 r. przez Prawo spółdzielcze może nastąpić wykreślenie spółdzielni z rejestru sądowego bez przeprowadzenia tych postępowań. Poza tym sąd ten uznał, że „wykreślenie spółdzielni z rejestru stanowi zakończenie całego procesu mającego doprowadzić do wyeliminowania z obrotu cywilnoprawnego funkcjonującej w nim wcześniej osoby prawnej”. Ustawa o spółdzielniach socjalnych wprowadziła także możliwość postawienia tego rodzaju podmiotów w stan likwidacji, gdy nie jest zachowana odpowiednia struktura członkowska. Chodzi o przekroczenie liczby członków – osób spoza grupy wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym określonych w art. 4 ust. 1 ustawy. Ich liczba nie może być większa niż 50% ogólnej liczby członków spółdzielni socjalnej. Przekroczenie tego limitu, trwające nieprzerwanie przez okres 6 miesięcy, stanowi podstawę do postawienia spółdzielni socjalnej w stan likwidacji.

W niektórych sytuacjach, gdy spółdzielnie rolnicze mają duży majątek, pojawić może się pokusa likwidacji podmiotu, aby członkowie mogli z niego skorzystać. Odnosi się to szczególnie do rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz organizacji spółdzielczych wstępnie uznanych oraz uznanych organizacji producentów owoców i warzyw. Przepisy dają dużą swobodę i umożliwiają likwidację wskutek zgodnych uchwał walnych zgromadzeń zapadłych większością 3/4 głosów na dwóch kolejno po sobie następujących walnych zgromadzeniach, w odstępie co najmniej dwóch tygodni.

Pojawia się pytanie, jak wygląda podział majątku i spłata należności. Otóż przepisy wskazują, że należności przypadające od spółdzielni zaspokajają się w następującej kolejności: przede wszystkim koszty prowadzenia likwidacji; należności ze stosunku pracy, podatki i inne należności, do których stosuje się przepisy o zobowiązaniach podatkowych, oraz należności z tytułu kredytów bankowych. Dopiero z kwot pozostałych po spłaceniu wszystkich należności i po złożeniu do depozytu sądowego sum całkowicie zabezpieczających należności sporne lub niewymagalne dokonuje się stosunkowej wypłaty udziałów. Decyzja spółdzielców o likwidacji obejmuje także wskazanie przyszłości (losów) majątku. Jeżeli zgodnie z uchwałą ma być w całości lub części podzielony między członków, w podziale tym uwzględnia się byłych członków, którym do chwili przejścia albo postawienia spółdzielni w stan likwidacji nie wypłacono wszystkich udziałów. Jeżeli uchwała walnego zgromadzenia nie zawiera stosownego wskazania, likwidator przekazuje pozostały majątek nieodpłatnie na cele spółdzielcze lub społeczne. W niektórych przypadkach w miejsce spółdzielni wchodzi jako strona związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona.

Artykuł 127 ustawy z 16 września 1982 r. stanowi bowiem, że w razie zaspokojenia wszelkich należności przypadających od spółdzielni i złożenia do

depozytu sądowego kwot na zabezpieczenie należności spornych lub niewymagalnych, spółdzielnia może ulec wykreśleniu z Krajowego Rejestru Sądowego przed zakończeniem prowadzonych przez nią lub przeciwko niej sporów sądowych. W dalszej części przepis ten wskazuje, że w takim wypadku w miejsce spółdzielni wchodzi jako strona związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona. Związek rewizyjny obowiązany jest do przekazania kwot uzyskanych w wyniku sporu na cele określone stosownie do art. 125 § 5 i 6 ustawy.

Omawiając tematykę likwidacji spółdzielni, warto odwołać się do orzecznictwa. Przykładowo SN w postanowieniu z 10 marca 2006 r.²³⁷ uznał, że jeżeli spółdzielnia weszła w stan likwidacji, członkowi może przysługiwać uprawnienie do uczestnictwa w podziale majątku pozostałego po zaspokojeniu dłużników (art. 125 § 5, 5a ustawy z 1982 r. Prawo spółdzielcze). Uprawnienie takie nie wynika z ustawy, która jednak przewiduje możliwość przyznania go członkom w statucie. Zdaniem SN, jeżeli statut zawiera taki zapis, to członek z chwilą przyjęcia do spółdzielni nabywa prawo do partycypacji w majątku pozostałym po jej likwidacji, które traci warunkowy charakter i przekształca się w wierzytelność wobec spółdzielni po spełnieniu warunków określonych w ustawie. W razie niewprowadzenia takiego postanowienia do statutu spółdzielni członek może nabyć uprawnienie do części majątku spółdzielni dopiero na podstawie uchwały ostatniego walnego zgromadzenia, przewidującej podział pozostałego majątku spółdzielni między członków²³⁸.

Z kolei Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z 24 marca 2010 r.²³⁹ uznał, że zgodnie z art. 127 Prawa spółdzielczego następstwo prawne Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni ma miejsce w tych sytuacjach, w których w toku procesów o należności pieniężne czy o inne prawa majątkowe doszło do wykreślenia z rejestru uprzednio pozwanej spółdzielni. Za takim rozumieniem wskazanego przepisu przemawia zarówno wykładnia językowa, jak i celowościowa, a także umiejscowienie go w ustawie.

Interesująca jest również uchwała SN z 22 września 1993 r.²⁴⁰ Sąd orzekł, że umowa zbycia przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną nieruchomości wchodzących w skład zespołowego gospodarstwa rolnego nie może być uznana za nieważną jako mająca na celu obejście przepisów art. 113-128 Prawa spółdzielczego (art. 58 § 1 k.c.). W uzasadnieniu SN zwrócił uwagę, że zbycie nieruchomości przez spółdzielnię – jeśli prowadzi do jej likwidacji – wywołuje skutek w postaci zastosowania, a nie obejścia, przepisów art. 113 i nast. Prawa spółdzielczego. Likwidacja spółdzielni, w znaczeniu techniczno-prawnym, na-

²³⁷ IV CSK 97/05, LEX nr 1104885.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ I ACa 43/10, Biul. SASz 2011, nr 2, s. 55-63.

²⁴⁰ III CZP 120/93, Lex nr 9103.

stępuje wyłącznie po przeprowadzeniu postępowania likwidacyjnego unormowanego w omawianych przepisach Prawa spółdzielczego, ewentualnie także w przepisach szczególnych (np. w przepisach ustawy z 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości²⁴¹). Sąd podkreślił także, że jest całkiem oczywiste, że ani zbywanie majątku, ani likwidacja podmiotu gospodarczego – jako zjawiska prawne występujące niezależnie obok siebie albo też stojące w jednym szeregu przyczynowo-skutkowym – nie są przez prawo zabronione²⁴².

²⁴¹ Dz. U. Nr 6, poz. 36 ze zm.

²⁴² III CZP 120/93, Lex nr 9103.

Prawne aspekty relacji spółdzielni rolniczych z otoczeniem gospodarczym i instytucjonalnym w Polsce

7.1. Umowy zawierane przez spółdzielnie rolnicze

Podstawowy, zasadniczy wpływ na funkcjonowanie spółdzielni rolniczych mają zawierane przez te podmioty umowy prawno-rolne wynikające z ich działalności rolniczej. Mowa tu przede wszystkim o umowie kontraktacji oraz sprzedaży produktów rolnych, a także dzierżawy czy użytkowania gruntów rolnych. Jak słusznie podkreśla się w literaturze umowa kontraktacji ma na celu powiązanie produkcji w rolnictwie z jej dystrybucją na rynek przez zapewnienie producentowi rolnemu zbytu na wytwarzane produkty. Natomiast spółdzielniom przetwórczym i handlowym pozwala otrzymać niezbędne do ich działalności produkty rolne. Potrzeba tej umowy wynika z sezonowości działalności rolniczej, jej uzależnienia od warunków pogodowych i stosunkowo długiego procesu wytwarzania¹.

Literatura odnotowuje podział na umowę kontraktacji produkcyjnej i handlowej². Ta pierwsza miałaby polegać na stałej współpracy produkcyjnej i nadzorze kontraktującego nad procesem produkcji. Z kolei kontraktacja handlowa stawia sobie za cel jedynie osiągnięcie produktu finalnego o określonych parametrach. Jest ona podobna do zwykłej umowy sprzedaży, z tym tylko jednak

¹ Tak np. W. J. Katner, *Kontraktacja*, w: *System Prawa Handlowego*, t. 5, wyd. 4, red. Włodyka, SIP Legalis 2014; B. Zdziennicki, *Kontraktacja produktów rolnych. Funkcje i problemy organizacyjne*, Warszawa 1975.

² A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, w: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa, System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajska, SIP Legalis 2004, s.249 i n. Zob. też J. Szachułowicz, *Kontraktacja*, w: *Komentarz do KC*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2000, s. 159-183.

zastrzeżeniem, że zawsze chodzi tu o produkt, który ma dopiero powstać³. Jak słusznie orzekł Sąd Okręgowy w Gdańsku w wyroku z 21 października 2013 r.⁴, przedmiotem umowy kontraktacji jest zatem świadczenie przyszłe, nieistniejące jeszcze w chwili zawarcia umowy. Wytworzenie oznacza wyprodukowanie produktu rolnego z reguły od stanu „zerowego”⁵. Jak podkreśla się w literaturze do istotnych elementów umowy kontraktacji należy zatem nie tylko dostarczenie określonego produktu, ale także proces jego produkcji⁶.

Kontraktacja jest czynnością prawną konsensualną, zobowiązującą, odpłatną, wzajemną i kauzalną⁷. Przejawia zatem cechy typowe dla umów w obrocie rzeczami (ekonomicznie określanymi jako towary)⁸. Jako umowa nazwana uregulowana została w Kodeksie Cywilnym. Do jej cech charakterystycznych należy produkcja i dostawa określonych produktów rolnych⁹. Co istotne, spółdzielnie rolnicze mogą występować zarówno jako producent rolny (RPS, spółdzielnia socjalna, grupa producentów rolnych), jak i jako kontraktujący (np. spółdzielnia mleczarska czy inne). Sąd Najwyższy w wyroku z 19 maja 1964 r.¹⁰ orzekł, że umowy kontraktacyjne nakładają na hodowcę obowiązek wyhodowania przychówku i dostarczenia go odpłatnie spółdzielni, na spółdzielnię zaś – obowiązek nabycia przychówku. Powyższe wzajemne obowiązki stron, zdaniem sądu, należą do istoty umowy kontraktacyjnej, co znajduje wyraz w przepisach nowego kodeksu cywilnego przewidującego odrębną umowę kontraktacji jako umowę typową. Natomiast w wyroku z 7 sierpnia 1975 r.¹¹ SN uznał, że „umowa kontraktacji, mająca za przedmiot również założenie w sposób planowy nowoczesnego sadu produkcyjnego, stanowi realizację założeń, zgodnie z którymi spółdzielnie ogrodnicze mają w drodze kontraktacji wieloletniej rejonizować produkcję ogrodniczą na terenach o odpowiednich warunkach ekonomiczno-przyrodniczych”.

Determinantą umowy kontraktacji jest okoliczność, że jedną ze stron tej umowy jest producent rolny, który wytwarza i zbywa produkty rolne¹². Kodeks cywilny nie zawiera jednak definicji producenta rolnego¹³, występuje ona na-

³ A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, w: *Prawo...*, s. 305 i n.

⁴ XV C 694/12, LEX nr 1719227.

⁵ XV C 694/12, LEX nr 1719227.

⁶ A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, w: *Prawo...*, s. 305 i n.

⁷ Wyrok SN z 4 marca 2015 r., IV CSK 437/14, Legalis nr 1231811.

⁸ Uzasadnienie wyroku z 4 marca 2015, IV CSK 437/14, Legalis nr 1231811.

⁹ Zob. B. Zdziennicki, *Kontraktacja*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2013, s. 399 i n.

¹⁰ II CR 612/63, LEX nr 5704.

¹¹ III CRN 179/75, LEX nr 7732.

¹² Tak: Sąd Apelacyjny w Białymstoku I ACA 866/13, Legalis nr 895122 – I Wydział Cywilny w wyroku z 9 kwietnia 2014 r.

¹³ I ACA 866/13, Legalis nr 895122. Przed zmianą definicji kontraktacji, która weszła w życie 1 października 1990 r., za producenta uważany był prowadzący gospodarstwo rolne, ogrodnicze lub hodowlane.

tomiast w innych aktach prawnych, np. w art. 3 pkt 3 wspomnianej już ustawy z 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności. Ustawodawca, dodając § 4 w omawianym art. 613 k.c., wskazał, że przez producenta rolnego rozumie się również grupę producentów rolnych lub ich związek¹⁴. Spółdzielcza grupa producentów rolnych, zawierając umowę kontraktacji, mimo że co do zasady, nie posiada gruntów, zobowiązuje się wytworzyć i dostarczyć kontraktującemu oznaczoną ilość produktów rolnych określonego rodzaju, a kontraktujący zobowiązuje się te produkty odebrać w terminie umówionym, zapłacić cenę oraz spełnić określone świadczenia dodatkowe, jeżeli umowa lub przepisy szczególne to przewidują¹⁵. Dzięki umowom członkowskim i wynikającym z nich obowiązkom wytworzenia oraz dostarczenia do grupy produktów rolnych o określonych parametrach spółdzielnia grup producentów rolnych może wywiązać się z postanowień zawartych w umowie kontraktacji czy sprzedaży¹⁶. Można zatem uznać, że ustawodawca potwierdził, że grupa funkcjonuje tylko dzięki gospodarstwom rolnym i dla nich, przejmując część ich obowiązków związanych z działalnością rolniczą.

Warto przytoczyć także konkluzję Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, który w wyroku z 12 lutego 2013 r.¹⁷ orzekł, że „przedmiotem kontraktacji nie jest dostawa skądkolwiek pochodzącego produktu *in genere*, lecz wyprodukowanie w gospodarstwie producenta rolnego produktu i jego dostarczenie. Własna produkcja jest istotnym elementem umowy kontraktacji”. Zatem w przypadku grup producentów rolnych przedmiotem kontraktacji są produkty rolne wyprodukowane w gospodarstwach rolnych członków.

Prócz grup producentów rolnych założonych zgodnie z ustawą o grupach producentów rolnych działalność prowadzą także wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw, które potem po 5 latach działalności mogą wnosić o wydanie decyzji przez ARR w sprawie uznanie ich za organizacje producentów owoców i warzyw. Zachodzi zatem pytanie czy można uznać wstępnie uznane grupy oraz organizacje producentów owoców i warzyw za grupy pro-

¹⁴ Dodany na podstawie art. 25 ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw.

¹⁵ Na temat świadczeń dodatkowych w umowie kontraktacji zob. szczególnie: A. Stelmachowski, *Kontraktacja w: Prawo...s.* 307 i n. i literatura tam podana; H. Chołaj, *Kontraktacja produktów rolnych. Studium ekonomiczne*, Warszawa 1965; A. Klein, *Pojęcie umowy i stosunku zobowiązaniowego kontraktacji według k.c., „SC”* 1972, t. XIX; W. Kozak, *Kontraktacja produkcji roślinnej*, Warszawa 1954; Z. Policzekiewicz, *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji w obrocie powszechnym*, Warszawa 1980; A. Stelmachowski, *Kontraktacja produktów rolnych*, Warszawa 1960; B. Zdziennicki, *Kontraktacja produktów rolnych. Funkcje i problemy organizacyjne*, Warszawa 1975; idem, *Zagadnienia prawne kontraktacji*, Warszawa 1978.

¹⁶ A. Suchoń, *Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności...*, s. 221-242.

¹⁷ V ACa 1043/12, LEX nr 1313249.

ducentów rolnych w świetle KC. Jak zostało już podkreślone KC nie zawiera zarówno definicji producenta rolnego, jak i grup producentów rolnych. Zdaniem autorki celowe jest szerokie ujęcie grup producentów rolnych i objęcie tym pojęciem także wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw oraz organizacje producentów owoców i warzyw. Przede wszystkim producenci owoców i warzyw są producentami rolnymi. Poza tym wskazane zrzeszenia producentów owoców i warzyw spełniają także z reguły przesłanki pozwalające na założenie grupy zawarte właśnie w ustawie o grupach producentów owoców i warzyw. Głównym celem tworzenia wstępnie uznanych grup producentów rolnych, przekształcanych potem w organizacje producentów owoców i warzyw, tak jak w przypadku grup producentów rolnych jest wspólne wprowadzanie na rynek produktów rolnych oraz przejmowane niektórych etapów prowadzonej działalności rolniczej przez członków podmiotów zrzeszających producentów rolnych¹⁸.

Jednym z istotnych zagadnień jest określenie przedmiotu umowy kontraktacji. W świetle kodeksu cywilnego producent rolny zobowiązuje się wytworzyć i dostarczyć oznaczoną ilość produktów rolnych określonego rodzaju. Jednocześnie ilość produktów rolnych może być w umowie oznaczona także według obszaru, z którego produkty te mają być zebrane. W tym kontekście pojawia się już sygnalizowany problem przy umowach zawieranych z mleczarnią – czy możliwe jest oznaczenie, że przedmiotem umowy jest dostarczenie spółdzielni mleczarskiej całości mleka wyprodukowanego gospodarstwie rolnym spółdzielcy. W tym zakresie sądy niższej instancji przyjmowały, że była to umowa nienazwana, zbliżona do umowy kontraktacji. Odmienność od umowy kontraktacji miała się przejawiać tylko w nieokreśleniu w umowie ilości mleka, jaka miała zostać dostarczona przez producenta mleka w okresie objętym umową.

Jak już wskazano, inne stanowisko zajął SN w wyroku z 4 marca 2015 r.¹⁹, uznając, że dla ważności umowy kontraktacji w myśl art. 613 § 1 k.c. wystarczające jest wskazanie wymaganej ilości produktów rolnych określonego rodzaju jako „całość” takiego produktu wyprodukowanego w danym czasie, w oznaczonym, znanym kontraktującemu gospodarstwie rolnym. Sąd uznał także, że rzeczywiste odróżnienie umowy kontraktacji od innych umów w obrocie gospodarczym towarami (sprzedaż, dostawa) tkwi w świadczeniach dodatkowych, które może producentowi rolnemu zapewnić kontraktujący, a których nie będzie mu oferował indywidualnie albo będą one dla niego zbyt kosztowne (art. 615 k.c.). To ostatnie stwierdzenie trudno jednak w pełni podzielić.

¹⁸ A. Suchoń, *Prawne aspekty zakładania i prowadzenia działalności przez wstępnie uznane grupy oraz organizacje producentów owoców i warzyw*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2, s. 11 i n.

¹⁹ IV CSK 437/14 1, LEX nr 1677053.

Art. 615 k.c. stanowi, że świadczeniami dodatkowymi ze strony kontraktującego mogą być w szczególności: zapewnienie producentowi możliwości nabycia określonych środków produkcji i uzyskania pomocy finansowej; pomoc agrotechniczna i zootechniczna; premie pieniężne; premie rzeczowe. Jednak te dodatkowe świadczenia są fakultatywne. Podkreślił to słusznie Sąd Okręgowy w Gdańsku w wyroku z 7 lipca 2010 r.²⁰, uznając, że „Co do świadczeń dodatkowych, jak wynika z treści art. 613 k.c., mogą – ale nie muszą – być elementem umowy kontraktacji, Wynika to z końcowego brzmienia przepisu: jeżeli umowa lub przepisy szczególne przewidują obowiązek spełnienia takiego świadczenia”.

W kontekście świadczeń dodatkowych spółdzielcza grupa producentów rolnych, z uwagi na znaczą ilość produktów rolnych, ma z reguły większe szanse na wynegocjowanie korzystniejszych warunków w tym zakresie. Jak słusznie podkreśla się w literaturze, zapewnienie przez kontraktującego pomocy finansowej, polegającej np. na wypłacie zaliczek na poczet umowy, ma na celu zabezpieczenie producentowi rolnemu środków finansowych koniecznych w procesie wytwarzania produktów rolnych²¹. Pomoc ta może polegać na zakupie środków produkcji, na przykład materiału siewnego, środków ochrony, nawozów, sadzonek itp.²² Niemniej dostarczenie producentowi środków produkcji może się odbywać także na podstawie odrębnych umów²³. Jeżeli chodzi o wsparcie agrotechniczne i zootechniczne, to jest ono ściśle powiązane z procesem działalności rolniczej producentów rolnych, członków spółdzielczej grupy producentów rolnych.

Umowa kontraktacji jest niezmiernie istotna dla spółdzielczych grup producentów rolnych. Szczególnie na początku ich funkcjonowania ważne są atrakcyjne warunki, które zachęcą innych producentów rolnych do zrzeszania się. Dlatego zagadnieniu temu warto poświęcić więcej uwagi. Obecnie kontraktujący, np. przetwórcy rzepaku, posługują się często wzorami umów. Pojawia się pytanie, czy jest to zgodne z przepisami. Celowe zatem wydaje się wyjaśnienie, że „wzorce umowne” („formularze”) to terminy używane w doktrynie na określenie wszelkich przygotowanych z góry (tj. przed zawarciem umowy) gotowych klauzul w postaci ogólnych warunków umów, wzorów, regulaminów itp. Są one opracowywane w oderwaniu od konkretnego stosunku umownego, w sposób jednolity określają treść przyszłych umów indywidualnych²⁴.

²⁰ III Ca 352/10, LEX nr 1714181.

²¹ E. Niezbecka, *Kontrakcja*, w: *Zobowiązania – część szczególna, t. III, cz. 2*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, s. 269 i n.; A. Stelmachowski, *Kontrakcja w: System...*, s. 315 i n.

²² E. Niezbecka, *Kontrakcja*, w: *Zobowiązania...*, s. 275 i n.

²³ J. Pisuliński, *Glosa do wyroku SN z 7 października 1990 r.*, III CRN 256/86, OSP 1990, z. 103, poz. 185.

²⁴ E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 75 i n.; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania*, Warszawa 2012, nb 317–319 i 403 i n.

Termin „wzorzec” wskazuje, że jest on przeznaczony do wielokrotnego stosowania przez stronę, która go przygotowała. Jak podkreśla A. Olejniczak „...Każdy podmiot w stosunkach cywilnoprawnych może posłużyć się wzorcem przy zawieraniu umowy, chociaż z reguły jest to narzędzie stosowane przez przedsiębiorców”²⁵. Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 15.4.2015 r.²⁶, w uzasadnieniu podkreślił, że wzorzec umowy w rozumieniu art. 384 k.c. jest przygotowanym jednostronnie przez proponenta zbiorem postanowień, służącym do masowego zawierania umów z jego kontrahentami. Sąd także podkreślił, że dla związania proponenta wzorcem umownym konieczne jest złożenie przez drugą stronę oświadczenia woli o przystąpieniu umowy na warunkach określonych we wzorcu²⁷. Przyznać zatem trzeba, że co prawda posługiwanie się wzorcem umowy kontraktacji jest prawnie dopuszczalne, ale w pełni uzasadnione są opinie, zgodnie z którymi kontraktujący wykorzystują bardzo często faktycznie silniejszą pozycję, wprowadzając do wzorca postanowienia niekorzystne dla producentów rolnych.

Dlatego lepszym rozwiązaniem jest zawieranie umów przez grupy producentów rolnych, w tym spółdzielcze, które w imieniu producentów rolnych negocjują warunki umów. Większa skala produktów rolnych, które mają zostać wytworzone i dostarczone przez grupy producentów rolnych, stwarza możliwość zawarcia korzystniejszych umów, np. w kwestii ustalenia ceny. Nie ulega wątpliwości, że biorąc pod uwagę cel funkcjonowania spółdzielni, czyli działania w interesie spółdzielców, istotne jest określenie ceny za produkty rolne – im wyższa cena, tym wyższe przychody dla producentów rolnych. Zgodnie z kodeksem cywilnym składnikiem przedmiotowo istotnym umowy kontraktacji jest zobowiązanie się kontraktującego do zapłaty ceny, tj. oznaczonej sumy pieniężnej. Jednak określenie ceny nie wiąże się z koniecznością wskazania w umowie oznaczonej liczbowo konkretnej kwoty pieniężnej. Wystarczy, jeżeli strony wskażą podstawy do ustalenia ceny.

Warto w tym miejscu przytoczyć tezę wyroku Sądu Najwyższego z 27 czerwca 2002 r.²⁸ Sąd stwierdził, że dla ustalenia ceny strony umowy kontraktacji mogą posłużyć się odesłaniem do cen skupu płaconych w określonym czasie i miejscu przez dany podmiot gospodarczy. Warto również wspomnieć, że kwestia narzucania uciążliwych warunków przy umowie kontraktacyjnej była rozpatrywana przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów i sądy²⁹. Decyzją z 28 kwiet-

²⁵ A. Olejniczak, *Komentarz do art. 384 Kodeksu cywilnego*, pkt 5 w: t. III, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyby, Lex/el 2014.

²⁶ VI ACa 358/15, Legalis nr 1327191.

²⁷ Ibidem.

²⁸ IV CKN 1165/00, LEX nr 80264.

²⁹ Zob. E. Kulińska, *Przegląd orzecznictwa antymonopolowego z 2004 r.*, „Glosa” 2005, nr 1, s. 78-90.

nia 2000 r. nakazał on powodowi – kontraktującemu (Zakładom Tłuszczowym „Kruszwica” S.A.) zaniechania praktyki monopolistycznej polegającej na nadużywaniu pozycji dominującej na rynku poprzez niewskazywanie w umowach kontraktacji ceny lub podstaw do jej ustalenia, co spowodowało uzyskanie nieuzasadnionych korzyści³⁰. Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów zwrócił uwagę na zasadniczą różnicę pomiędzy skupem prowadzonym w ramach kontraktacji i skupem realizowanym poza kontraktacją. Producent rolny jeszcze w chwili zawarcia umowy kontraktacji, najczęściej przed rozpoczęciem produkcji, uzyskuje pewność zbytu swego produktu, zaś kontraktujący – pewność zaopatrzenia się w ten produkt. Jest to sytuacja odmienna od skupu prowadzonego bez kontraktacji, kiedy producent sam decyduje o momencie sprzedaży swoich produktów, cenie, kontrahencie i ponosi ryzyko, że nie znajdzie nabywcy. W analogicznej sytuacji, zdaniem sądu, znajduje się skupujący, który również nie wie o momencie zakupu, cenie i osobie zbywcy, ryzykując, że nie będzie produktu w oczekiwanym czasie. Nie jest zatem substytutem kontraktacji sprzedaż na wolnym rynku³¹.

Określenie w umowie stałej ceny nie zawsze jednak może być dla producenta rolnego korzystne. Otóż spółdzielcza grupa producentów rolnych, podpisując umowę przykładowo w październiku, w której wynagrodzenie za produkty rolne, np. pszenicę czy rzepak, było stałe, nie mogła przewidzieć, czy po żniwach nastąpi wzrost cen. Jeżeli taki nastąpi, to oznacza, że producent rolny, wywiązując się z umowy, poniosłby szkodę, otrzymując niższe wynagrodzenie w porównaniu z ceną, którą uzyskaliby sprzedając produkty rolne innemu przedsiębiorcy poza umową kontraktacji. Z kolei niewywiązanie się z umowy powodowało konieczność uiszczenia wysokiej kary umownej za niewykonanie kontraktu. W takiej sytuacji może się okazać, że bardziej atrakcyjne jest elastyczne określenie wynagrodzenia (np. jest ono zmienne i wyliczone zostanie na podstawie cen rzepaku na Giełdzie MATIF w Paryżu i kursu zakupu euro). Podkreślić jednak wyraźnie należy, że wszystko zależy od sytuacji na rynku.

Dla stabilnego funkcjonowania spółdzielczej grupy producentów rolnych istotne jest wywiązanie się z postanowień umowy kontraktacji. Przede wszystkim spółdzielcy muszą dostarczyć produkt odpowiedniej jakości³². Jednocześnie należy podkreślić, że gospodarstwa rolne członków są zróżnicowane i usytuowane na różnym terytorium (obszary zagrożone powodzią, suszą i inne). Wysokość plonów zebranych z gruntów rolnych uzależniona jest z reguły od

³⁰ Od decyzji Zakłady wniosły odwołanie. Wyrokiem z 27 czerwca 2001 r. Sąd Antymonopolowy zmienił zaskarżoną decyzję i nie stwierdził praktyki monopolistycznej. W wyniku kasacji Sąd Najwyższy wyrokiem z 27 sierpnia 2003 r. uchylił wyrok Sądu Antymonopolowego i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów, E. Kulińska, *Przegląd orzecznictwa...*, s. 78-90.

³¹ Ibidem.

³² Wyrok SN z 19 lutego 2009 r., III SK 31/08, LEX nr 503413.

warunków atmosferycznych. Wystąpienie niekorzystnych zjawisk pogodowych może spowodować niewywiązanie się z warunków umowy przez spółdzielnię. Pojawia się pytanie, czy przepisy prawne przewidują odpowiednią ochronę producentów rolnych. W świetle art. 622 k.c., jeżeli wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, producent nie może dostarczyć przedmiotu kontraktacji, obowiązany jest on tylko do zwrotu pobranych zaliczek i kredytów bankowych. Zdarzenia takie wynikają przede wszystkim z negatywnego działania sił przyrody, na które producent przy dołożeniu należytej staranności nie mógł mieć wpływu (huragan, gradobicie, pożar), albo którym nie mógł w żaden sposób zapobiec (np. zalanie wskutek powodzi, mimo prawidłowego zabezpieczenia przeciwpowodziowego).

Okazuje się jednak, że interpretacja tego przepisu budzi wątpliwości. Otóż przykładowo Sąd Najwyższy w wyroku z 8 kwietnia 2003 r.³³ orzekł, że artykuł 622 k.c. odnosi się do rozkładu ryzyka produkcyjnego w umowie kontraktacji i nie reguluje skutków częściowej niemożności świadczenia. Nie ma on zastosowania do tej części niedostarczonego przedmiotu kontraktacji, której niedostarczenie nie było wynikiem zjawisk naturalnych, w tym klęski żywiołowej. W uzasadnieniu podkreślono, że częściowa niemożliwość świadczenia, z powodu klęski żywiołowej, nie zwalniała zatem producentów rolnych z obowiązku spełnienia pozostałej, możliwej do spełnienia części świadczenia. Sąd zaznaczył także, że zastrzeżona przez strony kara umowna powinna być zapłacona w przypadku niedostarczenia przez producenta zakontraktowanej ilości towaru z przyczyn innych niż klęska żywiołowa, a wysokość tej kary powinna być wyliczana od ilości towaru niedostarczonego z takich właśnie przyczyn. Przychylić należy się do opinii K. Zaradkiewicza, że w sytuacji, gdy niemożność wykonania zobowiązania jest tylko częściowa, obowiązek zwrotu obejmuje zaliczki i kredyty w odpowiedniej części (proporcjonalnie do ogółu świadczeń, które miały być zaliczkowane lub kredytowane³⁴).

Jak zostało już podkreślone, na efekt końcowy wytwarzania produktów rolnych ma wpływ szereg czynników. Nie tylko odpowiednia uprawa czy hodowla przez producenta rolnego, ale w dużej mierze czynniki przyrodnicze i atmosferyczne. Wystąpienie niesprzyjających warunków, jak np. huragan, gradobicie, powódź (mimo prawidłowego zabezpieczenia przeciwpowodziowego) może spowodować, że producent rolny nie będzie w stanie dostarczyć produktów rolnych. W takiej sytuacji zachodzi pytanie, kiedy powinien poinformować o tym fakcie kontraktującego. Czy dopiero gdy nadejdzie termin umowy, czy wcześniej?

³³ IV CKN 18/01, LEX nr 583959.

³⁴ K. Zaradkiewicz, *Komentarz do art. 626 KC w: Komentarz KC T. II 2015*, red. K. Pietrzykowski, wyd. 8, Nb 1, Legalis.

Według art. 623 k.c., jeżeli umowa kontraktacji nakłada na producenta obowiązek zgłoszenia w określonym terminie niemożności dostarczenia przedmiotu kontraktacji wskutek okoliczności, za które producent odpowiedzialności nie ponosi, niedopełnienie tego obowiązku z winy producenta wyłącza możliwość powoływania się na te okoliczności. Nie dotyczy to jednak wypadku, gdy kontraktujący o powyższych okolicznościach wiedział albo gdy były one powszechnie znane. Oznacza to, że jeżeli podtopienie upraw rolnych czy też mróz spowodowały szkody, które skutkują brakiem albo niższym poziomem plonów, należy o tym fakcie niezwłocznie poinformować kontraktującego, o ile taki obowiązek wynika z umowy. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że obowiązek taki musi wynikać z umowy. Jeżeli nie reguluje tego kontrakt nie ma takiego obowiązku.

W przypadku zawarcia umowy kontraktacji przez spółdzielczą grupę producentów rolnych realizacja tego wymagania staje się bardzo skomplikowana. Spółdzielnia nie jest bezpośrednio posiadaczem gospodarstwa rolnego. Z reguły zatem spółdzielca powinien przekazać informację do grupy, a ten podmiot – do kontraktującego. Niektóre umowy zawarte przez grupę przewidują także możliwość przekazania informacji bezpośrednio przez członka grupy.

Jedną z cech charakterystycznych umowy kontraktacji jest uprawnienie kontraktującego do nadzoru i kontroli określone właśnie w art. 617 k.c. Jest to jego prawo, a nie obowiązek. Owe uprawnienia odnoszą się do cyklu wytwarzania produktu rolnego i dotyczą w szczególności technicznych warunków uprawy czy hodowli³⁵. Jak słusznie podkreśla J. Szachułowicz uprawnienia kontraktującego do nadzoru i kontroli są istotne od etapu podjęcia wstępnych czynności, składających się na początkową pracę wytworzenia produktu, aż do zupełnego ich wyprodukowania³⁶. Przepisy nie wskazują terminów ani częstotliwości kontroli. Z reguły procedura wynika z umowy. W wyroku z 19 lutego 2009 r. Sąd Najwyższy³⁷ uznał, że „charakter umów kontraktacji pozwala kupującemu nałożyć na dostawców obowiązek zapewnienia produktów o określonych parametrach jakościowych, zatem można nałożyć na hodowców obowiązek prowadzenia określonej profilaktyki weterynaryjnej i zdefiniować wymogi, jakie powinna ona spełniać. Jednakże wskazanie konkretnego lekarza, który profilaktykę tą ma sprawować, i to na koszt hodowcy, wykracza poza istotę umowy kontraktacji”³⁸.

Warto także wspomnieć o art. 626 zawartym w przepisach o kontraktacji w kodeksie cywilnym, który odnosi się bezpośrednio do rolniczej spółdzielni

³⁵ J. Krzyżanowski, *Kontraktacja*, w: *Kodes, cywilny. Komentarz, praca zbiorowa*, Warszawa 1972, t. II, s. 1356

³⁶ J. Szachułowicz, *Kontraktacja*, w: *Komentarz...*, s. 168.

³⁷ III SK 31/08, LEX nr 503413.

³⁸ Ibidem.

produkcyjnej. Otóż według art. 626 § 1 k.c., jeżeli po zawarciu umowy kontraktacji producent wniósł posiadane gospodarstwo jako wkład do rolniczej spółdzielni produkcyjnej, spółdzielnia ta wstępuje w prawa i obowiązki producenta, chyba że stan wniesionego gospodarstwa stoi temu na przeszkodzie. Art. 626 k.c. podobnie jak art. 625 k.c. dotyczy kontynuacji umowy kontraktacji w przypadku zmiany posiadania gospodarstwa. Analizowany przepis jest przepisem szczególnym do wskazanego art. 625 k.c. W świetle ustawy Prawo spółdzielcze wkładem do rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest z reguły grunt, a nie gospodarstwo. Jak zostało już wyjaśnione przez wkład gruntowy w świetle ustawy Prawo spółdzielcze rozumie się „grunty oraz budynki lub ich części i inne urządzenia trwale z gruntem związane, znajdujące się na tych gruntach w chwili ich wniesienia”. Należy zwrócić uwagę, że w art. 626 k.c. podobnie jak art. 625 k.c. ustawodawca użył słowa gospodarstwo, a nie gospodarstwo rolne. Nie ma także definicji gospodarstwa w kodeksie cywilnym. Zasadne zatem wydaje się przyjęcie, że za gospodarstwo jako wkład należy uznać, zespół składników produkcyjnych, jak grunt rolny czy grunt zabudowany budynkiem inwentarskim, niezbędnych do wykonania umowy kontraktacji.

W świetle ustawy Prawo spółdzielcze poza rolniczymi spółdzielniami produkcyjnymi mogą być tworzone inne spółdzielnie, których podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Zachodzi zatem pytanie czy analizowany art. 626 k.c. będzie miał zastosowanie w tychże podmiotach. Art. 178 § 2 ustawy Prawo spółdzielcze stanowi, że jeżeli w takich spółdzielniach członkowie-osoby fizyczne mają według statutu wynikający z członkostwa obowiązek wnoszenia w całości lub w części wkładów gruntowych i pieniężnych oraz pracy w spółdzielni, to – w braku odmiennych postanowień statutowych – stosuje się do nich odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego dotyczące rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Należy zatem uznać, że ma także zastosowanie art. 626 k.c. w przypadku wnoszenia wkładów przez rolnika w innych spółdzielniach produkcji rolnych, jeżeli nie wyłączy tego statutu. Podobnie rozwiązanie odnosi się w art. 180 ustawy Prawo spółdzielczego do spółdzielni kółek rolniczych.

Jak słusznie wskazała E. Niezbecka wstąpienie rolniczej spółdzielni produkcyjnej w prawa i obowiązki producenta wynikające z umowy kontraktacji jest uwarunkowane nie przejęciem posiadania, ale stanem wniesionego gospodarstwa rolnego³⁹. Jeżeli stan gospodarstwa producenta w chwili jego przystąpienia do spółdzielni nie pozwala na wykonanie umowy kontraktacji przez spółdzielnię, umowa wygasa. W takiej sytuacji kontrahent jest obowiązany zwrócić pobrane zaliczki, kredyty bankowe i inne korzyści wynikające z umowy w ta-

³⁹ E. Niezbecka, *Kontraktacja*, w: *Komentarz...*, s. 292.

kim zakresie, w jakim ich nie zużył w celu wykonania umowy⁴⁰. Wątpliwości interpretacyjne stwarzają wyrażenia: „stan gospodarstwa producenta” oraz „inne korzyści wynikające z umowy w takim zakresie, w jakim ich nie zużył w celu wykonania umowy⁴¹. W świetle art. 626 k.c., jeżeli producent po przystąpieniu do spółdzielni dokonał indywidualnie zebrania zakontraktowanych zbiorów, ponosi on wyłączną odpowiedzialność za wykonanie umowy kontraktacji.

Z uwagi na zmieniające się ceny produktów rolnych zawarcie umowy kontraktacji nie zawsze jest korzystne dla producentów rolnych, w tym spółdzielczej grupy producentów rolnych. Dlatego niektóre z nich zawierają umowy sprzedaży. Poza tym, jak słusznie podkreśla Z. Zdziennicki, specjalna regulacja umów kontraktacji w kodeksie cywilnym nie wyklucza zawierania umów, które nie są czystymi umowami kontraktacji, a umowami mieszanymi czy nienazwanymi. Do takich kontraktów mogą mieć zastosowanie, prócz przepisów księgi III tytuł XIV, także przepisy dotyczące innych umów⁴².

Przykładowo, jeżeli chodzi o wstępnie uznane grupy oraz organizacje producentów owoców i warzyw, to członkowie dostarczają produkty do wspomnianych podmiotów, które z reguły albo je przechowują, albo bezpośrednio sprzedają. Ta druga sytuacja ma miejsce przede wszystkim w odniesieniu do owoców miękkich, takich jak czereśnie czy wiśnie. Inna możliwość to wspomniana już umowa kontraktacji. W przypadku twardych owoców podmioty zrzeszające producentów coraz częściej zawierają umowy sprzedaży, zwane umowami handlowymi. Na ich podstawie wstępnie uznane grupy oraz organizacje producentów owoców i warzyw zobowiązują się do dostarczenia i przeniesienia własności owoców czy warzyw oznaczonych co do gatunku, o określonej jakości, najczęściej odpowiednio zapakowanych. Umowy takie zawierane są z reguły na czas nieoznaczony z możliwością wypowiedzenia, np. miesięcznego. Dotyczą najczęściej jabłek. W przypadku niedostarczenia towaru naliczane są zwykle kary umowne. Kupujący zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia artykułów złej jakości, w tym uszkodzonych, wykazujących ślady wadliwego przechowywania lub transportowania. W takim przypadku sprzedawca obowiązany jest do natychmiastowej wymiany artykułów, chyba że kupujący zgodzi się je zakupić po cenie obniżonej, adekwatnej do ich jakości⁴³.

Jak już zaznaczono, spółdzielnie mleczarskie z reguły zawierają z członkami umowy kontraktacji czy dostawy. Jednocześnie, obok tych kontraktów, podpisywane są często umowy sprzedaży, zwane handlowymi, np. z grupami

⁴⁰ J. Szachułowicz, *Kontraktacja*, w: *Komentarz...*, s.180 i n.

⁴¹ Zob. np. K. Zaradkiewicz, *Komentarz do art. 626 KC*, w: *KC. Komentarz*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, Nb 1, Legalis.

⁴² B. Zdziennicki, *Kontraktacja*, w: *Prawo...*, s. 400 i n.

⁴³ A. Suchoń, *Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności...*, s. 221-242.

producentów mleka, a rzadziej – umowy kontraktacji. W przyszłości, o ile powstaną organizacje producentów mleka, kontrakty te będą zawierane także z tymi podmiotami. Dlatego zasadne jest nawiązanie do przepisów unijnych. Wspomiane już rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych stanowi, że w przypadku gdy państwo członkowskie postanowi, że każda dostawa na jego terytorium mleka surowego przez rolnika do przetwórcy mleka surowego musi być przedmiotem pisemnej umowy między stronami, lub postanowi, że pierwsi skupujący muszą złożyć pisemną ofertę zawarcia umowy o dostawę mleka surowego przez rolników, taka umowa lub oferta umowy musi spełniać warunki określone w tym rozporządzeniu. Sporządzana jest ona przed dostawą, w formie pisemnej, oraz zawiera w szczególności cenę do zapłaty za dostawę, która albo jest niezmienna i określona w umowie, albo też obliczana poprzez połączenie różnych czynników określonych w umowie (mogą one obejmować wskaźniki rynku odzwierciedlające zmianę warunków na rynku, dostarczoną ilość oraz jakość lub skład dostarczonego mleka surowego); ilość mleka surowego, którą można dostarczyć lub która musi zostać dostarczona, wraz z terminem takich dostaw; okres obowiązywania umowy, który może być ograniczony lub nieograniczony, z klauzulami dotyczącymi rozwiązania umowy; szczegóły dotyczące terminów i procedur płatności; ustalenia dotyczące odbioru lub dostawy mleka surowego; oraz przepisy mające zastosowanie w przypadku zaistnienia siły wyższej. Stwierdzić należy, że umowy podpisywane przez spółdzielnie mleczarskie zawierają, co do zasady, te elementy. Przepisy unijne stanowią także, że na zasadzie odstępstwa umowa lub oferta umowy nie jest wymagana, w przypadku gdy mleko surowe jest dostarczane przez rolnika do spółdzielni, której rolnik jest członkiem, jeżeli statut tej spółdzielni lub przepisy i decyzje w nim zawarte, lub z niego wynikające zawierają przepisy o podobnych skutkach do przepisów określonych powyżej.

Regulacje unijne przewidują także możliwość negocjacji umownych w sektorze mleka i przetworów mlecznych przez organizacje producentów mleka z przetworcami. Podmioty te w imieniu swoich członków będących rolnikami – w odniesieniu do części lub całości ich wspólnej produkcji – mogą ustalać warunki umowy dostawy mleka surowego od rolnika do przetwórcy mleka surowego lub nabywcy w rozumieniu art. 148 ust. 1 rozporządzenia. Negocjacje mogą być prowadzone przez organizację producentów bez względu na to, czy następuje przeniesienie prawa własności do mleka surowego przez rolników na organizację producentów i czy negocjowana cena jest taka sama w odniesieniu do wspólnej produkcji niektórych lub wszystkich rolników należących do organizacji. Rozporządzenie wprowadza jednak dodatkowe wymagania – w odniesieniu do danej organizacji producentów spełnione muszą być m.in.

wszystkie z poniższych warunków: ilość mleka surowego objęta takimi negocjacjami produkowana w danym państwie członkowskim nie przekracza 33% całkowitej produkcji krajowej tego państwa członkowskiego; zainteresowani rolnicy nie są członkami jakiegokolwiek innej organizacji producentów, która również negocjuje takie umowy w ich imieniu; mleko surowe nie podlega obowiązkowi dostaw wynikającemu z członkostwa rolnika w spółdzielni zgodnie z warunkami określonymi w statucie spółdzielni lub przepisach i decyzjach w nim zawartych lub z niego wynikających.

Wspomniana już ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych oraz niektórych innych ustaw w art. 38q stanowi, że każde dostarczenie produktów rolnych należących do sektorów, o których mowa w art. 1 ust. 2 rozporządzenia nr 1308/2013 (z wyłączeniem sprzedaży bezpośredniej, przez producentów, grupy producentów tych produktów, organizacje takich producentów albo zrzeszenia organizacji takich producentów do pierwszego nabywcy) wymaga pisemnej umowy spełniającej warunki określone np. w: art. 127 rozporządzenia nr 1308/2014 – w przypadku cukru; art. 148 ust. 2 rozporządzenia nr 1308/2014 – w przypadku mleka i przetworów mlecznych; art. 168 ust. 4 i 6 rozporządzenia nr 1308/2014 – w przypadku produktów rolnych należących do sektorów, o których mowa w art. 1 ust. 2 lit. a, b, d-o oraz q-x rozporządzenia nr 1308/2013 (np. zboża, nasiona, chmiel, len i konopie, owoce i warzywa, produkty z przetworzonych owoców i warzyw, drzewa i inne rośliny żywe, bulwy, korzenie i tym podobne, kwiaty cięte i liście ozdobne; tytoń, część XIV: wołowina i cielęcina, wieprzowina, baranina i kozina, jaja, mięso drobiowe, produkty pszczele).

Podobnie jak art. 148 rozporządzenia w odniesieniu do umów na dostawę mleka, tak art. 168 ust. 4 rozporządzenia nr 1308/2014 wskazuje, że umowa powinna być sporządzona przed dostawą w formie pisemnej i zawierać m.in. cenę (zasady jej określenia), ilość i jakość odnośnych produktów, które można dostarczyć lub które muszą zostać dostarczone, wraz z terminem takich dostaw; okres obowiązywania umowy, szczególnie dotyczące terminów i procedur płatności; ustalenia dotyczące odbioru lub dostawy produktów rolnych⁴⁴. Porównywalnie jak w przypadku rynku mleka, art. 168 rozporządzenia unijnego stanowi, że na zasadzie odstępstwa umowa lub oferta umowy nie jest wymagana, w przypadku gdy odnośne produkty są dostarczane przez producenta nabywcy mającemu formę spółdzielni, której producent jest członkiem, jeżeli statut tej spółdzielni lub przepisy i decyzje w nim zawarte lub z niego wynikające zawierają przepisy o podobnych skutkach do przepisów określonych w ust. 4 lit. a, b i c.

⁴⁴ Szerzej L. Russo, *Reforma WPR z 2013 r. i stosunki umowne pomiędzy uczestnikami rynku*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 2, s. 151 i n.

Podczas prowadzenia działalności rolniczej spółdzielnie rolnicze zawierają różne umowy związane z władaniem gruntami – między innymi umowy dzierżawy i sprzedaży gruntów na własność. Spółdzielnia rolnicza, jak każdy inny podmiot, może w czasie funkcjonowania uzupełniać czy też modyfikować strukturę organizacyjną.

Według danych statystycznych około 20% gruntów będących we władaniu RSP to grunty dzierżawione, będące własnością zarówno prywatną, jak i państwową oraz komunalną⁴⁵. Należy podkreślić, że najczęściej umowy dzierżawy zawierane są przez spółdzielnie. Jednak zgodnie z przepisami spółdzielca mógł i nadal może wnieść jako wkład do spółdzielni grunt, który dzierżawi. Regulacje prawne dotyczące dzierżawy mają zatem istotny wpływ na funkcjonowanie spółdzielni rolniczych prowadzących działalność rolniczą. Grunty rolne stanowią wszak podstawę tej działalności.

Status wydzierżawiającego wpływa na regulacje prawne i treść umowy zawieranej przez spółdzielnie. Przepisy dotyczące samej umowy dzierżawy zawarte są w kodeksie cywilnym (art. 693-709 k.c.). Mają one zastosowanie przede wszystkim do tzw. dzierżawy prywatnej. Z kolei do dzierżawy tzw. państwowej⁴⁶ stosuje się również inne akty prawne, tj. ustawę z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz wydane na jej podstawie akty wykonawcze⁴⁷. Jeżeli chodzi o dzierżawę gruntów rolnych od jednostek samorządu terytorialnego, to prócz kodeksu cywilnego stosujemy także ustawę z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. Obecnie obowiązująca regulacja prawna dzierżawy gruntów rolnych jest zatem zróżnicowana.

W przypadku dzierżawy gruntów prywatnych, jako że większość przepisów w kodeksie cywilnym ma charakter względnie obowiązujący, stabilizacja tego stosunku zależy tak naprawdę od stron umowy i postanowień kontraktu. Polski kodeks cywilny daje stronom pełną swobodę w zakresie zawierania umowy dzierżawy gruntów rolnych na krótki okres albo na czas nieoznaczony. Takie dzierżawy są mało stabilne. Im dłuższy okres, na który zawarta jest dzierżawa, tym większa stabilizacja dla stron, a także pewność co do przysługujących im praw i obowiązków.

⁴⁵ Zob. [online]. KZRSP [dostęp: 2015-02-02]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kzrrsp.pl/>>.

⁴⁶ Dzierżawa tzw. państwowa związana była z dzierżawą gruntów z Państwowego Funduszu Ziemi, a od roku 1992 – od AWRSP.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 14 stycznia 2009 r. w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzania przetargów na dzierżawę nieruchomości Zasobu WRSP, T.j. Dz. U. z 2013, poz. 1142; Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 listopada 2009 r. w sprawie szczegółowych przesłanek odroczenia, rozłożenia na raty lub umorzenia należności Agencji Nieruchomości Rolnych oraz trybu postępowania w tych sprawach, Dz. U. Nr 210, poz. 1619 ze zm..

Co do dzierżawy gruntów rolnych z Zasobu WRSP, podkreślić należy przede wszystkim, że spółdzielnie mają obecnie małe szanse na zawarcie nowych umów. Od czasu wejścia w życie ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego ANR organizuje z reguły przetargi ograniczone, w których mogą brać udział przede wszystkim rolnicy indywidualni prowadzący gospodarstwo rolne. Natomiast w latach 90. bardzo popularne były przetargi nieograniczone, w których mogły brać udział spółdzielnie. Ustawa z 19 października 1991 r. zapewniła również możliwość zawarcia umowy dzierżawy bez przetargu spółdzielniom produkcji rolnej, jeśli możliwość użytkowania gruntu wygasła im na podstawie art. 16 ust. 2 ustawy z dniem 31 grudnia 1993 r., a faktycznie władają one danymi nieruchomościami. Zaznaczyć jednak trzeba, że ochrona ta nie była zagwarantowana od początku funkcjonowania AWRSP (obecnie: Agencja Nieruchomości Rolnej). Została wprowadzona dopiero na podstawie ustawy z 7 lipca 1994 r. o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze i zmianie innych ustaw, w tym ustawy z 19 października 1991 r. W kolejnych latach zmodyfikowane zostało brzmienie art. 29 i 39 tego ostatniego aktu prawnego, preferencje w odniesieniu do spółdzielni produkcji rolnej jednak pozostały. Obecnie nie mają one znaczenia praktycznego. Mimo to odnotować należy, że niektóre RSP są nadal dzierżawcami gruntów rolnych z Zasobu WRSP na podstawie umów zawartych w latach 90. XX w. Co prawda, kontrakty dzierżawy podpisywane były z reguły na 10 lat, ale po tym okresie można było przedłużyć umowę. Pozwala na to art. 39 ustawy z 19 października 1991 r.

W przypadku dzierżawy gruntów rolnych od jednostek samorządu terytorialnego uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że przepisy zapewniają niewielką stabilizację w zakresie gospodarowania na dzierżawionych gruntach rolnych. Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami nie wprowadza uregulowań uwzględniających specyfikę rolną w zakresie dzierżawy gruntów rolnych. Do samej treści umowy, praw i obowiązków stron kontraktu dzierżawy stosuje się przepisy kodeksu cywilnego. Zgodnie z art. 37 ust. 4 wspomnianego aktu prawnego zawarcie umów użytkowania, najmu lub dzierżawy na czas oznaczony dłuższy niż trzy lata lub na czas nieoznaczony następuje w drodze przetargu. Z tego powodu gminy często zawierają umowy na krótkie okresy, np. dwóch lat, a taka umowa nie daje dzierżawcy stabilizacji. Poza tym umowy trwające poniżej trzech lat nie gwarantują prawa pierwokupu. Dzierżawcy mają niewielkie możliwości obniżenia czynszu dzierżawnego. Co prawda, dzierżawcy gruntów komunalnych mogą skorzystać z art. 700 k.c., ale gminy rzadko wyrażają zgodę na modyfikację świadczenia czynszowego. Nie ma także zastosowania rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 listopada 2009 r. w sprawie szczegółowych przesłanek odroczenia, rozłożenia na raty lub umorzenia należności ANR oraz trybu postępowania w tych sprawach.

W związku z tym, że RSP z reguły dzierżawią grunty przez długi okres, dla zachowania trwałości gospodarowania istotne są przepisy dotyczące kontynuacji dzierżawy w przypadku zmiany właściciela. Coraz częściej zdarzają się sytuacje, w których właściciel gruntów dzierżawionych zamierza sprzedać grunty rolne. Taka czynność może być niekorzystna dla gospodarstwa rolnego RSP. Przepisy kodeksu cywilnego o dzierżawie nie normują wpływu zbycia przedmiotu dzierżawy osobie trzeciej na stosunek dzierżawy. Należy zatem odwołać się do przepisów o najmie. Według art. 678 § 1 w zw. z art. 694 k.c. w razie zbycia rzeczy dzierżawionej w czasie trwania dzierżawy nabywca wstępuje w stosunek dzierżawy na miejsce zbywcy. Oznacza to, że *ex lege* nabywca staje się podmiotem trwającego stosunku prawnego i przejmuje wszelkie obowiązki oraz uprawnienia zbywcy (wydzierżawiającego). Na wstąpienie nabywcy w stosunek dzierżawy zgoda dzierżawcy nie jest wymagana, ponieważ mimo zmiany podmiotu dzierżawa pozostaje tym samym zobowiązaniem⁴⁸. Wstąpienie nabywcy w stosunek dzierżawy jest ustawowym skutkiem zbycia rzeczy dzierżawionej, który nie może być wyłączony umową między zbywcą i nabywcą bez zgody dzierżawcy⁴⁹.

W świetle art. 678 § 1 w zw. z art. 694 k.c. nabywca ma możliwość wypowiedzenia umowy dzierżawy gruntów rolnych z zachowaniem ustawowych terminów. Z prawa tego skorzystać nie może wtedy, gdy umowa dzierżawy zawarta była na czas oznaczony, w formie pisemnej i z datą pewną⁵⁰, a rzecz została dzierżawcy wydana (art. 678 § 2 k.c. w zw. z art. 694 k.c.). Uprawnienie to nie przysługuje mu tym bardziej, jeśli dzierżawa nieruchomości została wpisana do księgi wieczystej⁵¹.

Dla rolniczych spółdzielni produkcyjnych istotne znaczenie ma zapewnienie ciągłości dzierżawy w przypadku śmierci wydzierżawiającego. W świetle przepisów kodeksu zobowiązań dziedziczność praw obligacyjnych z najmu i dzierżawy potwierdzona była wprost przez art. 391 § 1 k.z.⁵² Kodeks cywilny z 1964 r. nie zawiera takiego odpowiedniego przepisu. W doktrynie przyjmuje się jednak, że w polskim ustawodawstwie mamy do czynienia z ciągłością stosunku prawnego dzierżawy w razie śmierci dzierżawcy lub wydzierżawiającego⁵³. O dziedziczności określonego prawa obligacyjnego rozstrzyga natura i cel społeczno-

⁴⁸ Zob. W. Pańko, *Dzierżawa gruntów rolnych*, Warszawa 1975, s. 110; C. Stempka-Jaźwińska, *Umowa dzierżawy nieruchomości*, Toruń 1981, s. 74.

⁴⁹ Zob. na gruncie umowy najmu J. Panowicz-Lipska, *Najem*, w: *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. 8, red. idem, Warszawa 2004, s. 54.

⁵⁰ Zob. M. Gilewicz, *Sprzedaż gospodarstwa przez Agencję w trakcie trwania umowy dzierżawy*, „Rolnik Dzierżawca” 2001, nr 3, s. 16-17.

⁵¹ Zob. szerzej C. Stempka-Jaźwińska, *Umowa dzierżawy...*, s. 73-78.

⁵² Zob. H. Fisch, *Umowa najmu w polskim k.z.*, „Przegląd Sądowy” 1934, nr 10, s. 308.

⁵³ Szerzej zob. Z. Piątkowski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1989, s. 38.

gospodarczy tego prawa. Z art. 922 k.c. wynika, że nie należą do spadku: prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą ani prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one jego spadkobiercami. Nie wydaje się, by prawa i obowiązki ze stosunku dzierżawy, w tym dzierżawy gruntu rolnego, miały charakter ściśle związany z daną osobą. Istniejący między stronami stosunek dzierżawy nie jest oparty aż w takim stopniu na obopólnym zaufaniu stron, by śmierć którejkolwiek z nich musiała zaważyć na ciągłości stosunku dzierżawnego⁵⁴.

Kontynuacja dzierżawy w przypadku śmierci wydzierżawiającego pozytywnie wpływa na trwałość prowadzonej przez spółdzielnię działalności rolnej. Jednocześnie zwrócić należy uwagę na kilka problemów. Otóż przepisy nie poruszają problematyki uiszczania czynszu. Bardzo często jest kilku spadkobierców i pojawia się wtedy pytanie, któremu z nich spółdzielnia powinna płacić czynsz. Wydaje się zasadne odwołanie do przepisów ogólnych o solidarności wierzycieli. Po stronie wierzycieli, wydzierżawiających, występuje kilka osób. Według art. 367 k.c. kilku wierzycieli może być uprawnionych w ten sposób, że dłużnik może spełnić całe świadczenie do rąk jednego z nich, a przez zaspokojenie któregośkolwiek z wierzycieli dług wygasa względem wszystkich (solidarność wierzycieli). Dłużnik może spełnić świadczenie, według swego wyboru, do rąk któregośkolwiek z wierzycieli solidarnych. Jednakże w razie wytoczenia powództwa przez jednego z wierzycieli dłużnik powinien spełnić świadczenie do jego rąk.

Poza tym złożenie wniosku o stwierdzenie nabycia spadku przez rzekomych spadkobierców nie oznacza, że będą oni dziedziczyli. Zawsze przecież może się okazać, że został sporządzony testament czy też dokument ten jest nieważny. Kłopoty pojawiają się także w przypadku nieustalenia spadkobierców. Powstaje wątpliwość, co wówczas z uiszczaniem czynszu. Termin przedawnienia wynosi jednak dla roszczeń o świadczenia okresowe trzy lata. Istnieje możliwość złożenia pieniędzy do depozytu sądowego. Spółdzielnie z reguły tworzą subkonta, na które przekazują czynsz dzierżawny. W przypadku zgłoszenia roszczeń przez spadkobierców kwoty są uiszczane z takiego subkonta.

W świetle przepisów dzierżawca gruntów rolnych może oddać grunty w poddzierżawę. Poddzierżawcą może być także RSP. Wchodzi one wtedy w skład gospodarstwa rolnego spółdzielni. Zostaje zawarta umowa, na podstawie której to dzierżawca mający prawo do korzystania z gruntów rolnych oddaje grunt kolejnemu posiadaczowi zależnemu. W takiej umowie dzierżawca ma prawa wydzierżawiającego, a poddzierżawca – dzierżawcy. Poddzierżawca uiszcza czynsz wydzierżawiającemu (czyli pierwszemu dzierżawcy) i musi

⁵⁴ Tak: W. Pańko, *Dzierżawa...*, s. 116-118.

przestrzegać przepisów związanych z używaniem i pobieraniem pożytków. W literaturze słusznie podkreśla się, że kodeks cywilny nie wymaga, by wydzierżawiający był właścicielem rzeczy będącej przedmiotem umowy, co pozwala wydzierżawić także rzecz cudzą. Wydzierżawiającym może być więc zarówno właściciel, jak i inna osoba, np. posiadacz samoistny, posiadacz zależny (np. dzierżawca). Istotne jest, aby wydzierżawiający mógł wykonać umowę, tzn. oddać przedmiot dzierżawy do korzystania i pobierania z niego pożytków. Dzierżawa bowiem – podobnie zresztą jak najem – nie prowadzi do przeniesienia własności rzeczy, lecz tylko do oddania jej w czasowe używanie⁵⁵.

W kontekście definicji można zatem uznać stosunek oddania gruntów rolnych przez dzierżawcę do używania i pobierania pożytków poddzierżawcy za dzierżawę. Jednocześnie w przypadku braku zgody wydzierżawiającego na poddzierżawę możliwe jest wypowiedzenie umowy dzierżawy bez terminów wypowiedzenia, o czym stanowi art. 698 k.c. Należy jednak podkreślić, że umowa poddzierżawy bez zgody wydzierżawiającego jest ważna. Kodeks cywilny nie przewiduje żadnych wymogów co do formy wyrażenia zgody przez wydzierżawiającego, może być więc ona pisemna bądź ustna⁵⁶. Rodzi się przy tym wątpliwość, czy zgoda wydzierżawiającego na poddzierżawę może być wyrażona w sposób dorozumiany (np. wydzierżawiający wie o fakcie poddzierżawy i przez pewien okres nie zgłasza z tego powodu zastrzeżeń). Wydaje się, że art. 698 k.c. wyłącza możliwość przyjęcia konstrukcji dorozumianej zgody. Przez „zgode” rozumieć trzeba tylko konkretne oświadczenie woli. Oznacza to, że wydzierżawiający może wypowiedzieć dzierżawę na podstawie art. 698 § 2 k.c. nawet po dłuższym okresie tolerowania poddzierżawy⁵⁷.

Podczas prowadzenia działalności rolniczej spółdzielnie produkcyjne często korzystają z ustawowego prawa pierwokupu dzierżawionych gruntów rolnych. Istotne zmiany w zakresie funkcjonowania tej instytucji wprowadziła ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. Mimo że podstawą ustroju rolnego jest gospodarstwo rodzinne, ustawodawca zagwarantował instrumenty ułatwiające nabycie gruntów przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Otóż w przypadku sprzedaży nieruchomości rolnej przez osobę fizyczną lub osobę prawną inną niż ANR prawo pierwokupu przysługuje z mocy ustawy jej dzierżawcy, jeżeli nabywana nieruchomość wchodzi w skład gospodarstwa rodzinnego dzierżawcy lub jest dzierżawiona przez spółdzielnię produkcji rolnej i zostały spełnione pozostałe przesłanki określone w ustawie.

⁵⁵ Zob. np. C. Stempka-Jaźwińska, *Umowa...*, s. 10-16.

⁵⁶ Tak J. Krzyżanowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1-3, Warszawa 1972, s. 1494; A. Li-chorowicz, *Dzierżawa*, w: *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004, s. 187.

⁵⁷ Ibidem.

Co istotne, regulacje prawne nie wprowadzają żadnych norm obszarowych ani dodatkowych wymagań w odniesieniu do prawa pierwokupu spółdzielni. Można jednak zapytać, czy mogą z tego prawa skorzystać spółdzielnie kółek rolniczych oraz inne, prowadzące produkcję rolną. Według wspomnianego już art. 3 omawianej ustawy prawo pierwokupu odnosi się tylko do spółdzielni produkcji rolnej. Dalsza analiza nasuwa jednak wątpliwość, co należy rozumieć pod pojęciem spółdzielni produkcji rolnej. Omawiana ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego nie zawiera definicji. Jak już wyjaśniono, w świetle ustawy Prawo spółdzielcze do tego rodzaju spółdzielni zalicza się RSP oraz inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną. Problem pojawia się ze spółdzielniami, które co prawda prowadzą produkcję rolną, ale nie jest to inna spółdzielnia produkcji rolnej w świetle ustawy Prawo spółdzielcze. Jak już zaznaczono, według wspomnianego aktu prawnego jej podstawowym przedmiotem działalności jest bowiem prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Można zatem uznać, że jeżeli prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego jest podstawową działalnością spółdzielni socjalnej czy spółdzielni kółek rolniczych, to wtedy mogą być one uznane także za spółdzielnie produkcji rolnej w świetle ustawy Prawo spółdzielcze.

Okazuje się, że nie tylko określenie podmiotów, którym przysługuje prawo pierwokupu, budzi wątpliwości prawne. Taka sama sytuacja odnosi się do zakresu przedmiotowego, czyli gruntów objętych tym prawem. Według omawianej ustawy prawo pierwokupu przysługuje dzierżawcy tylko w odniesieniu do nieruchomości rolnej, którą w świetle ustawy jest nieruchomość rolna w rozumieniu Kodeksu cywilnego, z wyłączeniem jednak tych położonych na obszarach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na cele inne niż rolne. Zmiany wspomnianego planu powodują, że mimo iż grunt wykorzystywany jest na cele działalności rolniczej, dzierżawcy, w tym spółdzielni produkcji rolnej, nie przysługuje prawo pierwokupu. Takie rozwiązanie jest oczywiście niekorzystne dla dzierżawców i narusza stabilne prowadzenie produkcji rolnej.

Artykuł 9 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego stanowi, że czynność prawna dokonana bez zawiadomienia uprawnionego do prawa pierwokupu dzierżawcy jest nieważna, ale nie ma regulacji wskazującej, że w miejsce kupującego wstępuje dzierżawca⁵⁸. Takie rozwiązania przewidują niektóre zagraniczne systemy prawne. Przykładowo zgodnie z art. L 412-10 francuskiego kodeksu rolnego w przypadku naruszenia prawa pierwokupu dzierżawca może wnioskować, aby sprzedaż została unieważniona, a on sam został uznany za

⁵⁸ Na temat naruszania prawa pierwokupu ciekawe rozważania K. Mularski, *W sprawie charakteru nieważności bezwarunkowej umowy sprzedaży naruszającej ustawowe prawo pierwokupu*, „Ius Novum” 2013, nr 3, s. 108 i n.

nabywcę dzierżawionej nieruchomości rolnej, wstępującego w prawa kupującego⁵⁹.

Nowelizacja z 2011 r. wprowadziła do ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego także art. 4a, zgodnie z którym prawo pierwokupu stosuje się odpowiednio przy przeniesieniu własności gospodarstwa rolnego, z tym że prawo pierwokupu dzierżawcy przysługuje wyłącznie dzierżawcy całego gospodarstwa rolnego. Wyjaśnić warto, że do czasu wejścia w życie nowelizacji odnotowywano różne opinie zarówno w orzecznictwie⁶⁰, jak i doktrynie⁶¹ odnośnie do odpowiedzi na pytanie, czy dzierżawcy gruntów rolnych przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży części dzierżawionych gruntów rolnych. Przyznanie prawa pierwokupu wyłącznie dzierżawcy całego gospodarstwa rolnego w przypadku sprzedaży budzi wątpliwości. Zasadne wydawało się przyjęcie, że dzierżawcy przysługuje prawo pierwokupu także w przypadku, gdy przedmiotem sprzedaży jest gospodarstwo rolne wydzierżawiającego, a dzierżawiona nieruchomość rolna stanowi jego część. Przemawia za tym interes społeczno-gospodarczy. Obecne brzmienie art. 4a ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego pozbawiające dzierżawcę prawa pierwokupu dzierżawionej nieruchomości (stanowiącej część gruntów wydzierżawiającego) w przypadku sprzedaży całego gospodarstwa może prowadzić do rozbicia funkcjonalnej całości gospodarczej dzierżawcy⁶².

W przypadku skorzystania z prawa pierwokupu dzierżawionej nieruchomości, jeżeli cena sprzedawanej nieruchomości rażąco odbiega od jej wartości rynkowej, RSP może, w terminie 14 dni od dnia złożenia oświadczenia o wykonaniu prawa pierwokupu, wystąpić do sądu o ustalenie ceny tej nieruchomości.

Jak już zasygnalizowano, w niektórych sytuacjach RSP jest poddzierżawcą. Pojawia się wtedy pytanie, kto może skorzystać z prawa pierwokupu – dzierżawca czy poddzierżawca. W świetle przepisów prawnych prawo pierwokupu przysługuje wtedy, gdy dzierżawa była wykonywana co najmniej trzy lata, licząc od daty pewnej. Skoro dzierżawca oddał grunt w poddzierżawę, to uprawnienia dzierżawcy w zakresie używania i pobierania pożytków wykonywane są właśnie przez poddzierżawcę. Z drugiej jednak strony dzierżawca wykonuje nadal obowiązki w zakresie płacenia czynszu wydzierżawiającemu właścicielowi. Odpowiada także za niewykonanie napraw czy zepsucie przedmiotu dzierżawy, np. budynków posadowionych na gruncie. Powstaje zatem pytanie,

⁵⁹ Szerzej zob. C. Scholz, *Die Landpacht in Frankreich*, „Agrarrecht” 1997, nr 4, s. 117.

⁶⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z 18 lipca 1975 r. III CZP 49/75, OSNC 1976, nr 4, poz. 78.

⁶¹ Zob. np. J. Panowicz-Lipska, Z. Radwański, *Przegląd orzecznictwa*, „Nowe Prawo” 1979, nr 2, s. 68; S. Prutis, *Głosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 1975 r.*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 6, s. 164 i n.

⁶² Zob. A. Lichorowicz, *Dzierżawa...*, s. 210-211. Zob. też G. Bieniek, w: *Nieruchomości. Problematyka prawna*, red. idem, S. Rudnicki, Warszawa 2004, s. 129-130.

czy niewykonywanie obowiązku używania i pobierania pożytków naturalnych przez dzierżawcę wpływa na zmianę pierwotnego charakteru umowy dzierżawy. Wydaje się, że sam fakt, iż rzecz przynosi pożytki i można je pobierać, a strona jest do tego uprawniona, świadczy o tym, że jest to umowa dzierżawy. Niewykonywanie obowiązku używania rzeczy i pobierania z niej pożytków, zastrzeżonego w umowie bezpośrednio dla dzierżawy, nie może powodować zmiany charakteru umowy⁶³.

Biorąc jednak pod uwagę, że to poddzierżawca prowadzi działalność rolniczą na tym gruncie, wydaje się, że prawo pierwokupu powinno przysługiwać podmiotowi bezpośrednio uprawiającemu grunty, czyli poddzierżawcy. Jednak przyjęcie takiego stanowiska powoduje kolejne problemy w praktyce. Chodzi przede wszystkim o to, że umowy zawierane są pomiędzy dzierżawcą a poddzierżawcą i pierwszy wydzierżawiający, czyli właściciel, w niektórych sytuacjach może w ogóle nie wiedzieć o istnieniu takiej umowy. Co więcej, nawet wyrażając zgodę na jej zawarcie, nie jest często w stanie podać adresu poddzierżawcy ani stwierdzić, czy umowa ma formę pisemną z datą pewną, gdyż jej faktycznie nie posiada. Z drugiej jednak strony nie wydaje się zasadne przyznanie prawa pierwokupu dzierżawcy, skoro oddał on grunty w poddzierżawę, nie uprawia ich i nie pobiera pożytków. Biorąc pod uwagę powyższe uwagi, trzeba stwierdzić, że zasadny wydaje się postulat zmiany przepisów w tym zakresie.

Ustawodawca przyznał spółdzielniom produkcji rolnej prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży dzierżawionych gruntów rolnych oraz sprzedaży wkładu gruntowego, ale nie zastosował już preferencyjnych zasad odnośnie do sprzedaży innych gruntów rolnych (wyjątkiem są wkłady gruntowe). Chodzi o prawa pierwokupu oraz prawa nabycia (zwanego prawem wykupu albo uprawnieniem z art. 4 ustawy) umożliwiającym ANR ingerencję w obrót gruntami prywatnymi. Warto przypomnieć, że nowelizacja ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z 2010 r. wprowadziła zasadę, że ANR może korzystać z wymienionych instytucji dopiero w przypadku przeniesienia własności nieruchomości rolnej o powierzchni co najmniej 5 ha⁶⁴. Poza tym ANR nie przysługują powyższe prawa, jeżeli nabywcą nieruchomości rolnej jest spółdzielnia produkcji rolnej, ale tylko w przypadku sprzedaży albo innej formy przeniesienia własności (np. nieodpłatnego przekazania) przez jej członka nieruchomości rolnej stanowiącej wkład gruntowy w tej spółdzielni na jej rzecz. Nowelizacja do ustawy, która weszła w życie 3 grudnia 2011 r., poszerzyła zakres wyłączeń

⁶³ Zob. C. Stempka-Jaźwińska, *Umowa dzierżawy...*, s. 49-50.

⁶⁴ 8 lipca 2010 r. weszła w życie nowelizacja ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, wprowadzając zasadę, że ANR przysługuje prawo pierwokupu oraz wykupu dopiero w przypadku przeniesienia własności nieruchomości rolnych o powierzchni nie mniejszej niż 5 ha. Zob. ustawa z 6 maja 2010 r. o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, Dz. U. z 2010 r. Nr 110, poz. 725.

m.in. o przypadek sprzedaży nieruchomości rolnej stanowiącej wkład gruntowy członka spółdzielni produkcji rolnej na rzecz innego członka tej spółdzielni. W takim przypadku wkład gruntowy nadal pozostaje w posiadaniu spółdzielni.

Zatem przy zakupie gruntów rolnych, zarówno prywatnych, jak i komunalnych, o powierzchni co najmniej 5 ha, ANR może skorzystać z prawa pierwokupu, z wyjątkiem gruntów dzierżawionych przez RSP oraz stanowiących wkład gruntowy w RSP. Ogólne wyłączenie prawa pierwokupu dotyczy tylko rolników indywidualnych prowadzących gospodarstwo rodzinne, gdy dodatkowo nabywana nieruchomość rolna jest położona w gminie, w której ma miejsce zamieszkania nabywca, lub w gminie graniczącej z tą gminą.

Ważnym zagadnieniem dla funkcjonowania spółdzielni jest możliwość nabycia wkładów gruntowych, która ma zapewnić ciągłość gospodarowania. W świetle art. 147 ustawy Prawo spółdzielcze, w razie odpłatnego przeniesienia własności wkładu gruntowego przez członka spółdzielni, spółdzielni przysługuje prawo pierwokupu. Jednocześnie zaznaczyć należy, że nie dotyczy to wypadku przeniesienia własności wkładu na rzecz innego członka tej samej spółdzielni. Przepis ten odnosi się do odpłatnego przeniesienia własności, a więc np. umowy sprzedaży. Prawo pierwokupu nie ma zatem zastosowania w sytuacji, gdy członek spółdzielni zawiera umowę darowizny czy dożywocia. Co istotne, przepis ten nie wprowadza żadnych ograniczeń obszarowych w zakresie prawa pierwokupu spółdzielni. Dodatkowo nie ogranicza się tylko do gruntów rolnych.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że wkład gruntowy mógł być gruntem rolnym w momencie jego wniesienia, ale potem mogła zostać zmieniona jego kwalifikacja. Niemniej odnotować należy dwa problemy. Po pierwsze, brakuje takiego przepisu jak w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego – że jeżeli cena sprzedawanej nieruchomości rażąco odbiega od jej wartości rynkowej, wykonujący prawo pierwokupu może, w terminie 14 dni od dnia złożenia oświadczenia o wykonaniu prawa pierwokupu, wystąpić do sądu o ustalenie ceny tej nieruchomości. Po drugie, niezmiernie poważny problem występuje z określeniem sankcji w przypadku naruszenia tego prawa. Otóż ustawa Prawo spółdzielcze nie reguluje tego zagadnienia. Przede wszystkim należy zaznaczyć, że z reguły naruszenie ustawowego prawa pierwokupu łączy się z sankcją nieważności. Przykładem jest chociażby art. 9 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Dlatego skoro jest to ustawowe prawo pierwokupu, to zasadne wydawałoby się wprowadzenie nieważności czynności. Jak słusznie zauważył M. Gutowski w jednej z glos dotyczącej ustawowego prawa pierwokupu (przysługującego co prawda AWRSP), celem prawa pierwokupu jest wszakże zapewnienie możliwości nabycia przez uprawnionego konkretnej rzeczy. Zgodnie z intencją ustawodawcy cel ten ma być w sposób silniejszy chroniony w przy-

padku prawa pierwokupu wynikającego z ustawy. Istotą unormowania jest zatem to, by w jak najpełniejszym stopniu realizować interes uprawnionego poprzez zapewnienie mu jak najszerzej możliwości wykonania prawa pierwokupu⁶⁵.

Artykuł 599 § 2 k.c. stanowi, że jeżeli prawo pierwokupu przysługuje z mocy ustawy Skarbowi Państwa lub jednostce samorządu terytorialnego, współwłaścicielowi albo dzierżawcy, sprzedaż dokonana bezwarunkowo jest nieważna. Przepis ten nie wspomina jednak o spółdzielni. W takiej sytuacji można by uznać, że zastosowanie ma § 1 art. 599 k.c., który stwierdza, że jeżeli zobowiązany z tytułu prawa pierwokupu sprzedał rzecz osobie trzeciej bezwarunkowo albo nie zawiadomił uprawnionego o sprzedaży, lub podał mu do wiadomości istotne postanowienia umowy sprzedaży niezgodnie z rzeczywistością, ponosi on odpowiedzialność za wynikłą stąd szkodę. Nie ulega wątpliwości, że odszkodowanie to zbyt mała sankcja w przypadku naruszenia ustawowego prawa pierwokupu. Jest to także sytuacja o tyle ciekawa, że skorzystanie z prawa pierwokupu przez spółdzielnię produkcji rolnej wyłącza prawo pierwokupu ANR. Według art. 4 ust. 1-4 ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, czyli przepisów dotyczących prawa pierwokupu ANR nie stosuje się, jeżeli nabywcą nieruchomości rolnej jest spółdzielnia produkcji rolnej – w przypadku sprzedaży przez jej członka nieruchomości rolnej stanowiącej wkład gruntowy w tej spółdzielni. Jednocześnie w przypadku naruszenia prawa pierwokupu i – przykładowo – niepowiadomienia spółdzielni o prawie pierwokupu, z prawa tego mogłaby skorzystać ANR, o ile byłyby spełnione pozostałe przesłanki ustawowe.

Naruszenie prawa pierwokupu ANR łączy się z nieważnością czynności prawnej. Nie ulega zatem wątpliwości, że brakuje konsekwencji prawodawcy w tym zakresie. Skoro prawo pierwokupu przyznane spółdzielni produkcji rolnej wyprzedza prawo pierwokupu ANR (a jego naruszenie powoduje nieważność czynności), to tym bardziej powinna wystąpić nieważność w przypadku naruszenia prawa pierwokupu spółdzielni (skoro wyprzedza ono prawo ANR).

Rozważyć zatem należy zastosowanie art. 58 k.c., czyli nieważność czynności. Jednocześnie uznaje się w orzecznictwie, że skoro skutki naruszenia prawa pierwokupu zostały określone w przepisach o prawie pierwokupu, to nie ma zastosowania art. 58 k.c. Z kolei przepis art. 58 § 2 k.c. przewiduje nieważność czynności prawnej w razie jej sprzeczności z konkretnymi zasadami współżycia społecznego. Do takiej oceny czynności prawnej może dojść ze względu na cel, do którego osiągnięcia czynność zmierza, rażąco krzywdzące działanie jednej

⁶⁵ M. Gutowski, *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00*, „Palestra” 2005, nr 3-4, s. 275-279.

ze stron, zachowanie nieuczciwe, nielojalne lub naruszające interesy osób trzecich. Konieczne jest dokonanie wartościowania zachowania z konkretnymi zasadami współżycia społecznego w kontekście skutku prawnego⁶⁶. Tak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 3 lutego 2011 r.⁶⁷

W przypadku naruszenia prawa pierwokupu spółdzielni, co do zasady, traci ona możliwość nabycia wkładu gruntowego wchodzącego w skład gospodarstwa rolnego RSP, co może negatywnie wpłynąć na gospodarkę finansową i ciągłość produkcji rolnej czy możliwość uzyskania środków finansowych. Dlatego uzasadniona wydaje się nieważność czynności prawnej z uwagi na niezgodność zawarcia bezwarunkowej umowy sprzedaży z art. 147 ustawy Prawo spółdzielcze i zasadami współżycia społecznego, jako rażąco krzywdzące działanie jednej ze stron względem spółdzielni produkcji rolnej. Grunty te są bowiem wykorzystywane do prowadzenia działalności rolniczej i w grę wchodzi zabezpieczenie trwałości gospodarowania. Jednak taka interpretacja, czyli nieważność czynności na podstawie art. 58 k.c., nie znajduje potwierdzenia ani w literaturze, ani w orzecznictwie.

Niemniej w uzasadnieniu do wyroku z 10 października 2008 r. Sąd Najwyższy⁶⁸ stwierdził, że proponowana wykładnia art. 599 § 1 i art. 59 k.c. nie prowadzi do zatarcia różnicy pomiędzy ustawowym a umownym prawem pierwokupu. Zdaniem SN zawarcie umowy z pominięciem ustawowego prawa pierwokupu prowadzi zawsze do nieważności umowy zawartej przez sprzedawcę z osobą trzecią. Inaczej jest natomiast w wypadku umownego prawa pierwokupu. Umowa sprzedawcy z osobą trzecią może być uznana za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia wiedziała o tym, że sprzedawca był zobowiązany z prawa pierwokupu⁶⁹.

W doktrynie wysuwane jest twierdzenie, że w przypadku naruszenia umownego prawa pierwokupu uprawniony z tytułu prawa pierwokupu może powołać się na art. 59 k.c.⁷⁰ Stwierdzenie takie ma odzwierciedlenie w orzecz-

⁶⁶ A. Janiak, *Komentarz do art. 58 Kodeksu cywilnego*, SIP LEX. Szerzej na temat art. 58 k.c. zob. M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2012, s. 197 i n. oraz orzecznictwo i literatura tam podane.

⁶⁷ I CSK 261/10, Lex nr 784986.

⁶⁸ II CSK 221/08, Legalis nr 111993. OSNC-ZD 2009/1/29, OSP 2010/1/3.

⁶⁹ II CSK 221/08, Legalis, nr 111993.

⁷⁰ M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze...*, s. 239. Szerzej na temat możliwości skorzystania z art. 59 k.c. w przypadku naruszenia prawa pierwokupu zob. M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, Warszawa 2013, s. 107 i n. oraz orzecznictwo i literatura tam podane. Zob. też II CSK 221/08, OSNC-ZD 2009, nr 1, poz. 29, OSP 2010, nr 1, poz. 3, LEX nr 484795. SN orzekł, że „bezwarunkowa umowa zbycia nieruchomości zawarta przez osobę zobowiązaną z umowy pierwokupu z osobą trzecią może być uznana za bezskuteczną w stosunku do osoby uprawnionej z prawa pierwokupu (art. 59 k.c.) tylko w takim zakresie, w jakim czyni jego prawo niewykonalnym; wobec uprawnionego umowa ta powinna zostać uznana za zawartą pod warunkiem, że skorzysta on z prawa pierwokupu w przewidzianym terminie”.

nictwie. Przykładowo Sąd Najwyższy w uchwale z 22 stycznia 1973 r.⁷¹ orzekł, że w wypadku sporządzenia bezwarunkowej umowy sprzedaży uprawnionemu z tytułu prawa pierwokupu przysługuje roszczenie z art. 59 k.c.⁷² Z kolei w wyroku z 10 października 2008 r. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że bezwarunkowa umowa zbycia nieruchomości zawarta przez osobę zobowiązaną z umowy pierwokupu z osobą trzecią może być uznana za bezskuteczną w stosunku do osoby uprawnionej z prawa pierwokupu (art. 59 k.c.) tylko w takim zakresie, w jakim czyni jego prawo niewykonalnym; wobec uprawnionego umowa ta powinna zostać uznana za zawartą pod warunkiem, że skorzysta on z prawa pierwokupu w przewidzianym terminie⁷³.

Skoro sądy orzekały, że naruszenie umownego prawa pierwokupu uzasadnia skorzystanie z art. 59 k.c., to tym bardziej jest to możliwe w przypadku naruszenia ustawowego prawa pierwokupu. Z tego wynika, że spółdzielnia produkcji rolnej miałaby prawo żądania z mocy art. 59 k.c. uznania, że w przypadku naruszenia prawa pierwokupu sprzedaż jest bezskuteczna, a więc że nie przeniosła ona własności na trzeciego nabywcę. Przepis ten bowiem stanowi, że w razie zawarcia umowy, której wykonanie czyni całkowicie lub częściowo niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej; osoba ta może żądać uznania umowy za bezskuteczną w stosunku do niej, jeżeli strony o jej roszczeniu wiedziały albo jeżeli umowa była nieodpłatna. Uznania umowy za bezskuteczną nie można żądać po upływie roku od jej zawarcia.

Z treści tego przepisu wynikają następujące wnioski. Przede wszystkim istotne jest istnienie roszczenia po stronie osoby trzeciej⁷⁴. Problem polega na tym, że prawo pierwokupu jest prawem podmiotowym kształtującym. Jednocześnie uzasadniona jest opinia Sądu Najwyższego zawarta w uzasadnieniu do wyroku z 10 października 2008 r., że co prawda prawo pierwokupu nie jest roszczeniem, o którym mowa w art. 59 k.c., ale nie przekreśla to całkowicie możliwości sięgania po ten przepis w sytuacji, w której zobowiązany z umownego prawa pierwokupu nie wykonuje ciężących na nim obowiązków⁷⁵. Kolejną

⁷¹ III CZP 90/72, Legalis nr 16863.

⁷² OSNC 1973, nr 9, poz. 147. Podobnie orzekł Sąd Najwyższy w uchwale z 19 listopada 1968 r. (III CZP 100/68, OSNC 1969, nr 11, poz. 189.). W razie oświadczenia przez uprawnionego gotowości do wykonania przysługującego mu prawa pierwokupu nieruchomości dokonanej następnie przez zobowiązanego z tytułu prawa pierwokupu bezwarunkowej sprzedaży tej nieruchomości osobie trzeciej przysługuje uprawnionemu obok roszczenia z art. 59 k.c. również roszczenie z art. 59 k.c.

⁷³ II CSK 221/08, Legalis nr 111993.

⁷⁴ M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności...*, s. 113 i n.

⁷⁵ Uzasadnienie wyroku z 10 października 2008 r., II CSK 221/08, OSNC-ZD 2009, nr 1, poz. 29, OSP 2010, nr 1, poz. 3, LEX. Zob. też W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968, s. 463; M. Pazdan, *Bezwarunkowa sprzedaż nieruchomości wbrew umownemu prawu pierwokupu*, w: *Obrót nieruchomościami w praktyce notarialnej*, red. A. Oleszko, Kraków

przesłanką zastosowania art. 59 k.c. jest zawarcie umowy, której wykonanie godzi w roszczenie osoby trzeciej. W omawianym przypadku chodzi o zawarcie umowy sprzedaży przenoszącej własność wkładu gruntowego. Trzecią przesłanką jest sytuacja, w której wykonanie umowy czyni całkowicie czy częściowo niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej⁷⁶.

Skoro zobowiązany z prawa pierwokupu zawarł umowę sprzedaży, nie uzależniając jej ważności od tego, czy stosowny podmiot skorzysta z przysługującego mu prawa pierwokupu, to prawomocne orzeczenie sądu może pozbawić tę umowę skuteczności na podstawie art. 59 k.c. w takim zakresie, w jakim uniemożliwiła ona skorzystanie powodowi z przysługującego mu prawa⁷⁷. Można zatem uznać, że od chwili, gdy takie orzeczenie stało się ostateczne, RSP może w terminie określonym w art. 598 § 2 k.c. złożyć oświadczenie, iż korzysta z przysługującego jej prawa pierwokupu⁷⁸.

Skoro co do zasady, naruszenie ustawowego prawa pierwokupu łączy się zawsze z nieważnością czynności prawnej, powstaje pytanie, dlaczego ustawodawca odnośnie do ustawowego prawa pierwokupu rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie wprowadził takiej sankcji. Być może jedna z przyczyn wynika z faktu, że mimo nabycia przez osobę trzecią wkładu gruntowego w niektórych przypadkach rolnicza spółdzielnia produkcyjna może nabyć grunt w przypadku wycofania tej nieruchomości przez nabywcę. Należy bowiem podkreślić, że w przypadku nabycia nieruchomości stanowiącej wkład gruntowy przez osobę trzecią pozostaje ona nadal w użytkowaniu spółdzielni. Nabywca może jednak zażądać zwrotu wkładu. Wtedy zastosowanie ma art. 151 ustawy Prawo spółdzielcze. Przepis ten stanowi, że następcy prawni członka, jak również nie będący członkami właściciele gruntów wniesionych za ich zgodą do spółdzielni, mogą wycofać wkład gruntowy według zasad odnoszących się do członka, który wypowiedział członkostwo.

Za następcę prawnego członka odnośnie nabycia gruntów rolnych uznać można nabywcę wkładu gruntowego na podstawie umowy sprzedaży. W takiej

1997, s. 169; S. Rudnicki, w: S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz*, 1999, s. 195; J. Górecki, *Umowne prawo pierwokupu*, Kraków 2000, s. 247 i n. Jednocześnie w wyroku z 29 stycznia 2004 r. (II CK 368/02, LEX nr 174175) SN stwierdził, że umowne prawo pierwokupu jest prawem podmiotowym kształtującym i nie podlega ochronie na podstawie art. 59 k.c., który z założenia służy realizacji roszczenia przysługującego osobie trzeciej względem jednej ze stron umowy. Zob. też na temat głosów przeciwnych stosowania art. 59 k.c. w przypadku naruszenia prawa pierwokupu: M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności...*, s. 112 i n.; A. Janiak, *Komentarz do art. 58...*, op. cit.

⁷⁶ M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności...*, s. 117 i n.

⁷⁷ Tak uzasadnienie wyroku z 10 października 2008 r., II CSK 221/08, OSNC-ZD 2009, nr 1, poz. 29, OSP 2010, nr 1, poz. 3.

⁷⁸ Ibidem.

sytuacji zasadne jest nawiązanie do art. 148 ustawy Prawo spółdzielcze. Otóż członek wycofujący swój wkład otrzymuje ten sam grunt, który wniósł, jeżeli potrzeby wspólnej gospodarki nie stoją temu na przeszkodzie. W przeciwnym wypadku otrzymuje równoważny grunt z uwzględnieniem interesów obu stron. Zatem może wystąpić sytuacja, w której z uwagi na potrzeby prowadzonej działalności rolniczej nabywca wkładu gruntowego nie otrzyma nabytej nieruchomości, ale inną. Poza tym omówiony już art. 279 § 2 k.c. stanowi, że w razie wygaśnięcia użytkowania gruntu działka, na której znajdują się budynki lub urządzenia będące własnością spółdzielni, może być przez spółdzielnię przejęta na własność za zapłatą wartości w chwili wygaśnięcia użytkowania. Jeżeli właściciel nie będzie chciał zawrzeć umowy przeniesienia własności, RSP ma roszczenie do właściciela i może wystąpić na drogę sądową.

Do umów związanych z działalnością RSP zaliczyć należy kontrakt użytkowania. Ustawodawca uwzględnił specyfikę spółdzielni produkcji rolnej, wprowadzając do kodeksu cywilnego przepisy poświęcone właśnie użytkowaniu przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Kodeks cywilny stanowi, że użytkowanie gruntu stanowiącego własność Skarbu Państwa może być ustanowione na rzecz rolniczej spółdzielni produkcyjnej jako prawo terminowe lub jako prawo bezterminowe. Przepis art. 271 k.c. i nast. straciły ważność w odniesieniu do gruntów, które weszły w skład Zasobu WRSP. Grunty rolne Skarbu Państwa zostały przejęte przez AWRSP (obecnie: ANR), a ustawa z 19 października 1991 r. nie przewiduje takiej formy zagospodarowania jak użytkowanie. Natomiast użytkowanie może być wykorzystywane w odniesieniu do wchodzących w skład „zasobu nieruchomości Skarbu Państwa” gruntów zarządzanych (zagospodarowanych) przez starostów wykonujących zadania z zakresu administracji rządowej. Ustawa o gospodarce nieruchomościami przewiduje bowiem generalną możliwość rozporządzania nieruchomościami skarbowymi (i samorządowymi) poprzez obciążenie ograniczonymi prawami rzeczowymi⁷⁹.

Przepisów kodeksu cywilnego dotyczących użytkowania przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne nie stosuje się do ustanowionego na rzecz rolniczych spółdzielni produkcyjnych użytkowania nieruchomości stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego. Nie znowelizowano bowiem w tym zakresie przepisów kodeksu cywilnego, mimo komunalizacji części mienia państwowego i powołania samorządu terytorialnego⁸⁰. Istotne są przepisy dotyczące

⁷⁹ Zob. szerzej E. Gniewek, *Kodeks cywilny...*, s. 676 i n.; idem, *Użytkowanie*, w: *System prawa rzeczowego, Prawo rzeczowe*, t. 4, red. idem, s. 386 i n. Inaczej: zob. np. S. Dmowski, *Władanie nieruchomościami rolnymi przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne*, w: *Księga Pamiątkowa ku czci sędziego S. Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 71 i n.; J. Szachułowicz, w: *Kodeks cywilny*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2000, s. 576.

⁸⁰ Tak E. Gniewek, *Kodeks cywilny...*, s. 676 i n.

budynków posadowionych na gruncie. W przypadku oddania w użytkowanie zabudowanego państwowego gruntu rolnego przekazanie budynków i innych urządzeń może nastąpić albo do użytkowania, albo na własność. Natomiast budynki i inne urządzenia wzniesione przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną na użytkowanym przez nią gruncie Skarbu Państwa stanowią z reguły własność spółdzielni. Ustawodawca, uwzględniając konieczność zagwarantowania stabilnego prowadzenia działalności na użytkowanych gruntach, dopuścił możliwość zmiany przeznaczenia użytkowanych przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną gruntów Skarbu Państwa. Zakres uprawnień RSP jako użytkownika jest zatem szerszy w porównaniu do przepisów ogólnych dotyczących użytkowania.

Warto wyjaśnić, że w latach 60. i 70. popularne było użytkowanie gruntów państwowych przez RSP. Według art. 274 k.c. w pierwotnej wersji ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze nieruchomości rolne stanowiące własność państwa, użytkowane w dniu wejścia w życie ustawy przez RSP, rolnicze spółdzielnie specjalistyczne oraz spółdzielnie osób fizycznych, prowadzące gospodarstwa rolne zrzeszone w Centralnym Związku Kółek i Organizacji Rolniczych, przechodziły odpłatnie na własność tych spółdzielni. Warunkiem uzyskania własności było złożenie wniosku nie później niż w terminie dwóch lat od dnia wejścia w życie ustawy Prawo spółdzielcze⁸¹. Nabycie gruntów następowało na podstawie umowy notarialnej między spółdzielnią i Bankiem Gospodarki Żywnościowej (występującym w imieniu i na rzecz Skarbu Państwa)⁸².

Zasady określenia płatności zawarte zostały w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 1984 r.⁸³ W terminie dwóch lat od wejścia w życie ustawy RSP złożyły wnioski na 83% użytkowanych nieruchomości stanowiących własność państwa, czyli na 448,2 tys. ha⁸⁴. Nie wszystkie spółdzielnie były zainteresowane nabyciem własności użytkowanych nieruchomości. Przede wszystkim wynikało to z powodów finansowych. Słabsze ekonomicznie spółdzielnie preferowały dalsze prowadzenie działalności rolniczej na gruntach państwowych w ramach użytkowania⁸⁵.

Zasady odpłatności za nabycie nieruchomości użytkowanych przez RSP uległy zmianie na podstawie ustawy z 20 stycznia 1990 r. o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze⁸⁶. Od jej wejścia w życie cena była ustalana na warunkach

⁸¹ Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 1983 r.

⁸² J. Szachułowicz, w: *Kodeks cywilny...*, s. 576.

⁸³ Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 kwietnia 1984 r. w sprawie zasad odpłatności za nabycie użytkowanych przez spółdzielnie produkcji rolnej nieruchomości rolnych, stanowiących własność Państwa, Dz. U. Nr 26, poz. 134.

⁸⁴ Tak: J. Paliwoda, *Zagadnienia prawne spółdzielni...*, s. 174 i n.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

przepisów o sprzedaży nieruchomości Państwowego Funduszu Ziemi⁸⁷. Sytuacja prawna RSP jako użytkowników gruntów uległa zmianie z dniem 1 stycznia 1992 r. Rozpoczęła wtedy działalność Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Ustawa z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa nie przewiduje takiej formy zagospodarowania jak użytkowanie. Nieruchomości rolne Skarbu Państwa znajdujące się w użytkowaniu spółdzielni, osób fizycznych, a także innych niepaństwowych jednostek organizacyjnych pozostały nadal w ich władaniu na dotychczasowych warunkach do chwili zawarcia z AWRSP (obecnie: Agencją Nieruchomości Rolnej) nowych umów dzierżawy albo sprzedaży.

Jeżeli zmiana warunków dotychczasowego użytkowania nieruchomości nie nastąpiła w terminie określonym w art. 13 ust. 1 wspomnianej ustawy, wygasło dotychczasowe użytkowanie ustanowione na podstawie umowy lub decyzji administracyjnej. Termin określony we wspomnianym artykule był zmieniany i ostatecznie został przesunięty do 30 czerwca 2000 r. Jeżeli nieruchomości rolne nie zostały przekazane w tym terminie do Zasobu WRSP, stały się z mocy prawa własnością gmin, na terenie których były położone. Takie rozwiązanie okazało się niekorzystne dla niektórych spółdzielni. Grunty rolne przez wiele lat użytkowane przez spółdzielnie stały się własnością gminy. Gmina dysponuje gruntami przejętymi według zasad zawartych w ustawie z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami oraz kodeksie cywilnym, a nie ustawie z 19 października 1991 r.

Ustawodawca nie zagwarantował w tej pierwszej ustawie spółdzielniom władającym tymi gruntami ani pierwszeństwa nabycia nieruchomości bez przetargu, ani pierwszeństwa w zakresie zawarcia umowy dzierżawy. Na marginesie wskazać należy, że niektóre spółdzielnie z uwagi na posiadanie nieruchomości ponad 30 lat starały się nabyć własność tych gruntów przez zasiedzenie. Pamiętać jednak należy, że do stwierdzenia zasiedzenia niezbędne jest posiadanie samoistne, a takiego charakteru nie ma władanie gruntami w ramach użytkowania, czyli ograniczonego prawa rzeczowego.

Spółdzielnie mleczarskie są często użytkownikami wieczystymi⁸⁸. Na gruntach oddanym im w użytkowanie wieczyste podmioty te wybudowały zakłady przetwórcze. Przedmiotem użytkowania wieczystego mogą być także grunty

⁸⁷ Warto także dodać, że art. 274 ustawy Prawo spółdzielcze został skreślony właśnie na podstawie ustawy z 20 stycznia 1990 r. o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze. Niewykonane decyzje dotyczące nabycia własności użytkowanych gruntów ulegały zmianie w części dotyczącej odpłatności. Spółdzielnie produkcyjne mogły nabywać nieruchomości według nowych zasad, zob. szerzej S. Dmowski, *Władanie nieruchomościami...*, s. 74 i n.

⁸⁸ Na temat użytkowania wieczystego zob. przede wszystkim Z. Truszkiewicz, *Użytkowanie wieczyste – zagadnienia konstrukcyjne*, Zakamycze 2006; E. Gniewek, *Użytkowanie wieczyste*, w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Zakamycze 2001.

rolne. Dlatego niektóre ze spółdzielni prowadzących działalność rolniczą także korzystają z tej formy prawnej. Uprawnienia użytkownika wieczystego są w znakomitej większości podobne jak właściciela. Ma on bowiem prawo do używania nieruchomości, korzystania z niej i zbywania przysługującego mu prawa. O odmienności prawa użytkownika wieczystego w stosunku do prawa własności decydują przede wszystkim następujące podstawowe cechy. Po pierwsze, prawo użytkownika wieczystego jest ograniczone w czasie, wygasa bowiem po upływie okresu, na jaki zostało ustanowione, chyba że uprzednio nastąpi jego przedłużenie. Po drugie, użytkownik wieczysty jest z reguły ograniczony co do dopuszczalnego sposobu korzystania z gruntu oddanego w użytkowanie wieczyste oraz zobowiązany do zagospodarowania tego gruntu w określonym terminie, pod rygorem utraty przysługującego mu prawa. Po trzecie, z prawem użytkownika wieczystego wiąże się obowiązek uiszczenia tzw. pierwszej opłaty, a następnie opłat rocznych, których wysokość może podlegać waloryzacji.

Pozytywnie ocenić należy długi okres, na jaki zostaje zawarta umowa użytkownika wieczystego. Zasadniczo termin wynosi dziewięćdziesiąt dziewięć lat (art. 236 § 1 zd. 1 k.c.). Ustawodawca dopuszcza również możliwość umownego ustalenia terminu krótszego, co najmniej czterdziestoletniego, „w wypadkach wyjątkowych, gdy cel gospodarczy użytkownika wieczystego nie wymaga oddania gruntu na dziewięćdziesiąt dziewięć lat” (art. 236 § 1 zd. 2 k.c.). W ciągu ostatnich pięciu lat przed upływem zastrzeżonego w umowie terminu wieczysty użytkownik może żądać jego przedłużenia na dalszy okres, od czterdziestu do dziewięćdziesięciu dziewięciu lat. Tak długi okres umowy sprzyja zachowaniu stabilizacji gospodarowania na gruntach oddanych w użytkowanie wieczyste oraz wykonywaniu inwestycji.

Zagrożeniem dla stabilizacji posiadania gruntów może być art. 240 k.c., który dopuszcza rozwiązanie umowy przed upływem określonego w niej terminu, jeżeli wieczysty użytkownik korzysta z gruntu w sposób oczywiście sprzeczny z jego przeznaczeniem określonym w umowie, w szczególności, jeżeli wbrew umowie użytkownik nie wznosił określonych w niej budynków lub urządzeń. Rodzi to pytanie, czy można wypowiedzieć umowę użytkownika wieczystego, gdy budynek nie został wzniesiony w terminie umownym. Taką możliwość dopuszcza art. 33 ust. 3 ustawy o gospodarce nieruchomościami stanowiący, że właściwy organ może żądać rozwiązania umowy użytkownika wieczystego przed upływem ustalonego okresu, jeżeli użytkownik wieczysty m.in. nie zabudował jej w ustalonym terminie. Co więcej, Sąd Najwyższy w wyroku z 18 lutego 2015 r.⁸⁹ uznał, że nieprzeprowadzenie remontu budynku, przewidzianego

⁸⁹ I CSK 129/14, LEX nr 1645241.

w umowie użytkowania wieczystego, może uzasadniać jej rozwiązanie tylko wtedy, gdy użytkownik ponosi odpowiedzialność za niewykonanie prac.

Przez ostatnie lata jednym z istotnych problemów dla spółdzielni było podwyższanie opłat rocznych. Związane to było ze wzrostem wartości nieruchomości gruntowych oddanych w użytkowanie wieczyste. Przez wiele lat zmiany tych świadczeń mogły być dokonywane corocznie, co budziło niezadowolone i brak stabilizacji użytkowników wieczystych. Dlatego pozytywnie ocenić należy ostatnią zmianę do ustawy o gospodarce nieruchomościami. Według art. 77 znowelizowanej ustawy wysokość opłaty rocznej z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej podlega aktualizacji nie częściej niż raz na trzy lata, jeżeli wartość tej nieruchomości ulegnie zmianie. Taka regulacja wpłynie pozytywnie na zachowanie ciągłości użytkowania wieczystego.

Spółdzielnie korzystające z gruntów na podstawie użytkowania wieczystego coraz częściej zainteresowane są nabyciem ich własności. W tym zakresie zasadnicze znaczenie ma ustawa z 29 lipca 2005 r. o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego w prawo własności nieruchomości⁹⁰. Skorzystanie z tego aktu prawnego przez szereg lat miało znikome zastosowanie w odniesieniu do spółdzielni działających w obszarze wsi i rolnictwa. Prócz osób fizycznych mogły z przekształcenia skorzystać spółdzielnie mieszkaniowe będące właścicielami budynków mieszkalnych lub garaży oraz osoby prawne będące właścicielami lokali, których udział w nieruchomości wspólnej obejmuje prawo użytkowania wieczystego. Sytuacja uległa zmianie po wejściu w życie ustawy z 28 lipca 2011 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz niektórych innych ustaw, zmieniającej także ustawę z 29 lipca 2005 r. o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego w prawo własności nieruchomości.

Według zmienionego art. 1 ustawy osoby fizyczne i prawne będące w dniu 13 października 2005 r. użytkownikami wieczystymi nieruchomości mogą wystąpić z żądaniem przekształcenia prawa użytkowania wieczystego tych nieruchomości w prawo własności. Przekształcenie prawa użytkowania wieczystego w prawo własności nieruchomości następuje w drodze konstytucyjnej decyzji administracyjnej starosty albo wójta, burmistrza, prezydenta miasta, zarządu powiatu albo województwa w zależności od tego, czy są to grunty Skarbu Państwa, czy też jednostek samorządu terytorialnego. Zmiana przepisów na pewno spowoduje, że wiele spółdzielni zainteresuje się nabyciem prawa własności posiadanych gruntów.

W wyroku z 30 października 2013 r. Sąd Najwyższy⁹¹ orzekł, w razie podziału spółdzielni będącej użytkownikiem wieczystym gruntu przysługujące

⁹⁰ T.j. Dz. U. z 2012 r. Nr 83 ze zm.

⁹¹ V CSK 505/12, OSNC 2014, nr 7-8, poz. 81, M. P. 2014, nr 18, poz. 975, LEX nr 1497127.

spółdzielni uprawnienie do bonifikaty od opłaty rocznej przechodzi na spółdzielnię powstałą w wyniku podziału, która stała się użytkownikiem wieczystym tego gruntu. Zastrzeżenie w umowie użytkowania wieczystego, że bonifikata ma charakter osobisty, pozostaje bez znaczenia ze względu na zachodzącą sukcesję uniwersalną. Odmienne rozstrzygnięcie tego zagadnienia prowadziło by do nieusprawiedliwionego pokrzywdzenia współuprawnionych członków dotychczasowej spółdzielni, którzy w wyniku podziału przeszli do nowo powstałej spółdzielni⁹².

7.2. Spółdzielnie rolnicze jako podatnicy

Funkcjonowanie spółdzielni rolniczych łączy się z obowiązkami podatkowymi. W związku z tym, że spółdzielnie są osobami prawnymi, wpisują się przede wszystkim w zasady podatkowe adresowane właśnie do tych podmiotów. Jednocześnie odnotować należy szereg wymagań prawnych, które odróżniają w tym zakresie spółdzielnie rolnicze od innych podmiotów spółdzielczych. Jest to związane z przedmiotem prowadzonej działalności. Rozważania warto rozpocząć od podatku dochodowego od osób prawnych. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz inne zajmujące się produkcją rolną w zakresie prowadzonej działalności rolniczej są zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych. Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych w art. 2 stanowi bowiem, że przepisów ustawy nie stosuje się do przychodów z działalności rolniczej, z wyjątkiem dochodów z działów specjalnych produkcji rolnej.

W wyroku z 14 marca 2000 r. Naczelny Sąd Administracyjny (do 2003.12.31) w Poznaniu⁹³ orzekł, że „nie podlega opodatkowaniu przedmiotowym podatkiem rolnicza produkcja roślinna prowadzona na gruntach własnych lub też będących jedynie w posiadaniu (np. na podstawie umowy dzierżawy) producenta”. Jest to ważne dla spółdzielni produkcji rolnej, które często prowadzą działalność rolniczą na gruntach nie będących własnością tego podmiotu. Z kolei Ministerstwo Finansów w piśmie z 1 sierpnia 2005 r.⁹⁴ stwierdziło, że „do przychodów z dopłat bezpośrednich dla podatników prowadzących gospodarstwo rolne nie mają zastosowania przepisy o podatku dochodowym od osób prawnych, bowiem przychody z tych dopłat są przychodami z działalności rolniczej, chyba że ustalenie tych przychodów jest wymagane dla celów określenia dochodów wolnych od podatku dochodowego na podstawie

⁹² OSNC 2014, nr 7-8, poz. 81, M. P. 2014, nr 18, poz. 975, LEX nr 1497127.

⁹³ I SA/Po 307/99, LEX nr 74208.

⁹⁴ PB3-1114-8213-193/DZ/05, niepubl.

art. 17 ust. 1 pkt 4e wspomnianej ustawy⁹⁵. Poza tym obecnie obowiązująca ustawa w art. 17 ust. 1 pkt 36) stanowi, że wolne od podatku są dopłaty bezpośrednie stosowane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej otrzymane na podstawie odrębnych przepisów.

Jednocześnie warto wskazać na regulacje prawne, które wspominają bezpośrednio o spółdzielniach rolniczych. Artykuł 17 ust. 1 pkt 4e omawianej ustawy stanowi, że wolne od podatku są dochody podatników z działalności pozarolniczej, w tym z działów specjalnych produkcji rolnej – w części przeznaczonej na działalność rolniczą⁹⁶, jeżeli w roku poprzedzającym rok podatkowy⁹⁷ udział przychodów z działalności rolniczej⁹⁸ stanowił co najmniej 60% przychodów osiągniętych ze wszystkich rodzajów działalności. Jednocześnie ustawodawca wskazuje, że przy ustalaniu owego 60% wskaźnika przychodów w kwocie przychodów osiągniętych ze wszystkich rodzajów działalności nie uwzględnia się m.in. przychodów uzyskanych ze sprzedaży produktów produkcji rolniczej nabytych przez spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną od członków tych spółdzielni – w części odpowiadającej cenie nabycia tych produktów (art. 17 ust. 1d, pkt 2).

Warto także odwołać się do opinii Ministerstwa Finansów wyrażonej w piśmie z 13 października 2004 r., w myśl której przekazanie w ramach „obrotu wewnętrznego” na potrzeby prowadzonej działalności rolniczej produktu gotowego, wytworzonego w ramach działalności pozarolniczej, nie spowoduje powstania przychodu z tej działalności, a koszty jego wytworzenia nie będą uznawane za koszty podatkowe⁹⁹. Spółdzielnia nie jest także zobowiązana do uiszczania podatków od przychodów z gospodarki leśnej w rozumieniu ustawy o lasach. Jak bowiem stanowi art. 2 przepisów ustawy o podatku od osób prawnych nie stosuje się także do przychodów z gospodarki leśnej w rozumieniu tego aktu prawnego.

W wyroku z 11 czerwca 2003 r. Naczelny Sąd Administracyjny (do 2003.12.31) we Wrocławiu orzekł, że wyłączeniu od podatku dochodowego podlegają jedynie przychody z tytułu sprzedaży produktów rolnictwa wymienione w art. 2 ust. 2 ustawy z 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. Przychód ze sprzedaży środków trwałych osoby prawnej nie jest efektem

⁹⁵ Zob. szerzej P. Małecki, M. Mazurkiewicz, *Komentarz do art. 17...*, op. cit.

⁹⁶ O której mowa w art. 2 ust. 2 ustawy o podatku od osób prawnych.

⁹⁷ Ustawa stanowi, że w razie rozpoczęcia działalności – w pierwszym podatkowym roku tej działalności.

⁹⁸ Ustalonych zgodnie z art. 12-14, powiększonych o wartość zużytych do przetwórstwa rolnego i spożywczego surowców i materiałów pochodzących z własnej produkcji roślinnej i zwierzęcej.

⁹⁹ PB2/AD-033-076-341/04, Biul. Skarb. 2004, nr 6, s. 18. P. Małecki, M. Mazurkiewicz, *Komentarz do art. 17...*, LEX 2015.

sprzedaży produktów rolnych wymienionych w tym przepisie, a zatem nie jest on wyłączony z podatku dochodowego i podlega opodatkowaniu tym podatkiem jako osiągnięty z tytułu działalności pozarolniczej¹⁰⁰. Natomiast WSA w Gorzowie Wielkopolskim w wyroku z 21 lutego 2013 r.¹⁰¹ zwrócił uwagę, że przychody uzyskane z czynności wykraczających poza ustawowo zdefiniowany zakres działalności rolniczej należy traktować jako „pozarolnicze” i tym samym podlegające opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób prawnych według zasad określonych w u.p.d.o.p.

Z powyższych regulacji wynika zatem, że spółdzielnie – co do zasady – uiszczają podatek dochodowy od osób prawnych w przypadku prowadzenia działań specjalnych produkcji rolnej, działalności przetwórczej oraz innej pozarolniczej działalności gospodarczej (z wyjątkami określonymi w ustawie). Przepisy prawne stanowią, że w ewidencji księgowej dochodów i kosztów, prowadzonej przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne lub inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną, powinny być wyodrębnione dochody i koszty dotyczące produkcji rolniczej roślinnej i zwierzęcej nie polegającej na prowadzeniu działań specjalnych produkcji rolnej. Przy ustalaniu wyodrębnionych dochodów i kosztów z działalności stosuje się odpowiednio zasady obowiązujące przy ewidencjonowaniu dochodów i kosztów z całokształtu działalności spółdzielni. Warto także podkreślić, że ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych posługuje się pojęciem rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną. Taki podział wydaje się w pełni uzasadniony.

Ustawodawca w innych przepisach omawianej ustawy uwzględni również specyfikę spółdzielni rolniczych. Wskazać należy choćby art. 17 ust. 1 pkt 15) ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych: zwolnione z podatku dochodowego są również dochody z działalności pozarolniczej i z działań specjalnych produkcji rolnej przeznaczone na wynagrodzenia za pracę członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną, a także ich domowników – jeżeli wynagrodzenia te są związane z wymienioną działalnością. Naczelny Sąd Administracyjny (do 2003.12.31) w Katowicach w wyroku z 15 września 1997 r. zaakcentował, że zwolnieniu podlegała tylko ta część dochodu podatnika osiągnięta z działalności pozarolniczej, która została przeznaczona na wynagrodzenia wypłacone członkom i domownikom zajmującym się produkcją rolną¹⁰². W literaturze odnotować należy również inne opinie. Niektórzy przedstawiciele doktryny uważają, że warunkiem zastosowania przedmiotowego zwolnienia jest związek wypłacanego na

¹⁰⁰ I SA/Wr 3236/00, Legalis.

¹⁰¹ I SA/Go 20/13, LEX nr 1329262.

¹⁰² I SA/Ka 329/96, POP 1998, nr 6, poz. 224. Zob. też P. Małecki, M. Mazurkiewicz, *Komentarz do art. 17...*, op. cit.

rzecz członka spółdzielni/domownika wynagrodzenia z działalnością pozarolniczą lub działami specjalnymi produkcji rolnej¹⁰³.

W tym miejscu warto dodać, że przepisy prawne przewidują odrębne rozwiązania dotyczące poboru zaliczek od dochodu z tytułu członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej oraz innych spółdzielniach zajmujących się produkcją rolną. Na podstawie art. 33 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych¹⁰⁴ wskazane podmioty są obowiązane jako płatnicy pobierać w ciągu roku zaliczki na podatek dochodowy od dokonywanych na rzecz członków spółdzielni lub ich domowników wypłat z tytułu dniówek obrachunkowych, udziału w dochodzie podzielnym spółdzielni, a także uzyskiwanych od spółdzielni przez te osoby zasiłków pieniężnych z ubezpieczenia społecznego.

Odrębność przepisów jest spowodowana przede wszystkim faktem, że podstawowy dochód członków spółdzielni, jakim są dniówki obrachunkowe, podlega opodatkowaniu tylko w takiej części, w jakiej środki finansowe przeznaczone na wypłatę dniówek zostały zwolnione od podatku dochodowego od osób prawnych¹⁰⁵. Odmienne regulacje dotyczą spółdzielni socjalnych. Zgodnie z treścią art. 17 ust. 1 pkt 43 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych wolne od podatku są: dochody spółdzielni socjalnej wydatkowane w roku podatkowym na cele, o których mowa w art. 2 ust. 2 ustawy z 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych, na zasadach określonych w tej ustawie, w części nie zaliczonej do kosztów uzyskania przychodów.

Spółdzielnie, prowadząc jeden z etapów działalności rolniczej, zakwalifikowanych jednak zgodnie z PKD jako pozarolnicza działalność gospodarcza, muszą płać z reguły podatki na zasadach ogólnych, jak każda inna osoba prawna. Jednocześnie ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych przewiduje preferencje podatkowe dla podmiotów zrzeszających producentów rolnych w grupach producentów rolnych, w tym prowadzonych w formie spółdzielni¹⁰⁶. Według art. 17 ust. 1 pkt 49 tego aktu prawnego wolne od podatku dochodowego są dochody grupy producentów rolnych wpisanej do rejestru pochodzące ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona, wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków – w części wydatkowanej na rzecz członków tej grupy w roku podatkowym lub roku po nim następującym. Ustępy 9 i 10 tego artykułu wskazują, że wydatkami na rzecz

¹⁰³ K. Bortlik, P. Folwarczny, M. Mastalski, *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz do art. 17 ustawy*, red. Obońska, wyd. 4, SIP Legalis 2014; P. Karwat, w: G. Dźwigała, Z. Huszcz, P. Karwat, R. Krasnodębski, M. Ślifirczyk, F. Światała, *Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych, kom. do art. 17 ust. 1 pkt 15*, SIP LexPolonica.

¹⁰⁴ T.j. Dz. U. z 2012 r., poz. 361 ze zm.

¹⁰⁵ A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *PIT. Komentarz*, SIP LEX 2015.

¹⁰⁶ Odnoszą się one także do grup producentów rolnych prowadzonych w innych formach prawnych.

członków w tym zakresie są zakup środków produkcji przekazanych członkom grupy oraz szkolenia członków grupy producentów rolnych.

W wielu opiniach Urzędy Skarbowe stwierdzają, że dla uzyskania zwolnienia zachodzi konieczność spełniania następujących warunków: po pierwsze, grupa producentów rolnych powinna być wpisana do rejestru grup producentów rolnych prowadzonego przez marszałka województwa (obecnie, po zmianie przepisów, będzie to ARR); po drugie, dochody grupy muszą pochodzić ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona; po trzecie, produkty lub grupy produktów, ze sprzedaży których dochód jest wolny od podatku, muszą zostać wyprodukowane w gospodarstwach członków grupy producentów rolnych; po czwarte, dochody wydatkowane zostały na: szkolenie członków grupy producentów rolnych lub zakup środków produkcji, które winny być przekazane członkom grupy producenckiej¹⁰⁷; po piąte, dochody zostały wydatkowane na rzecz członków tej grupy w roku podatkowym lub po roku po nim następującym. Nie ma więc bezterminowego wydatkowania uzyskanych dochodów¹⁰⁸.

Realizacja wspomnianego zwolnienia w praktyce powoduje problemy. Przede wszystkim chodzi o zakres pojęcia środków produkcji. Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych nie zawiera jego definicji. Zachodzi pytanie, czy w zakres tego pojęcia wchodzi tylko środki obrotowe, np. nawozy mineralne, pestycydy, kwalifikowany materiał siewny bądź inne maszyny i urządzenia. Według *Słownika języka polskiego* środki produkcji to „przedmioty, którymi się człowiek posługuje w procesie pracy”¹⁰⁹. Dyrektor Izby Skarbowej w Łodzi w piśmie IPTPB3/423-108/11-4/IR z 3 października 2011 r.¹¹⁰ stwierdził, że przez „środki produkcji”, o których mowa w art. 17 ust. 9 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, należy rozumieć zarówno materiały potrzebne do produkcji rolnej (np. materiał siewny, sadzonki, materiał zarodowy, pasze, nawozy itp.), jak i trwałe składniki majątkowe wykorzystywane w toku procesu produkcyjnego realizowanego przez członków grupy (np. maszyny, urządzenia, sprzęt rolniczy, palety itp.).

Podobnie stanowisko przedstawił Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu, stwierdzając, że przez środki produkcji należy rozumieć zarówno środki obro-

¹⁰⁷ Zob. [online]. IP [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://interpretacja-podatkowa.pl/interpretacja/pokaz/4-podatek-dochodowy-od-osob-fizycznych/5-koszty-uzyskania-przychodow/6-wydatki-nieuznawane-za-koszty-uzyskania-przychodow/154165-grupa-grupa-producentow-rolnych-obliczenie-podatku-podatek-dochodowy-podstawa-opodatkowania-producenci-rolnictwo-srodek-obrotowy-srodek-trwaly-srodki-produkcji-zakup-zwolnienia-przedmiotowe.html>>.

¹⁰⁸ Zob. szerzej P. Małecki, M. Mazurkiewicz, *Komentarz do art. 17...*, op. cit.

¹⁰⁹ Zob. [online]. Podatki [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://podatki.biz/interpretacje/0187189.txt>>.

¹¹⁰ Ibidem.

towe, jak i środki trwałe zaangażowane w proces produkcyjny (działalność rolniczą) u członków grupy producentów rolnych¹¹¹. W opinii wyrażonej w piśmie z 25 maja 2010 r.¹¹² przez Ministra Finansów podkreślono, że „nie wynika, że użyte w tych ustawach pojęcie «środki produkcji» odnosi się wyłącznie do środków obrotowych. Skoro nie określono definicji tego pojęcia, to zasadne jest posługiwanie się jego słownikowym rozumieniem. Jest to więc ogół środków pracy (maszyny, urządzenia, narzędzia, itp.) oraz przedmiotów pracy (surowce, materiały, półprodukty) stwarzających warunki niezbędne do podjęcia i realizowania procesu produkcyjnego przedsiębiorstwa”¹¹³.

Z omawianej ustawy wynika, że zwolnieniem objęte są wyłącznie dochody grupy producentów rolnych pochodzące ze sprzedaży produktów wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków. Natomiast dochody grupy producentów rolnych powstałe ze sprzedaży produktów wyprodukowanych poza gospodarstwami jej członków będą podlegały opodatkowaniu na zasadach ogólnych i nie będą objęte zwolnieniem¹¹⁴. Aby skorzystać ze zwolnienia, konieczne jest również, by nabyte środki produkcji zostały przekazane członkom grupy. W języku potocznym pod pojęciem przekazania rozumie się zarówno oddanie na własność, jak i do czasowego używania, korzystania. Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych nie precyzuje sposobu rozumienia „przekazania środków produkcji członkom grupy producentów rolnych”¹¹⁵. Jak jednak podkreśla wiele urzędów skarbowych w interpretacjach tego przepisu – przekazanie, o którym mowa w art. 17 ust. 9 wymienionej ustawy, powinno być nieodpłatne i mieć charakter trwały. W przypadku materiałów do produkcji przekazanie będzie związane z ich wykorzystaniem, zużyciem przez członków grupy, natomiast przekazywane maszyny, urządzenia służące działalności produkcyjnej będą wykorzystywane w sposób ciągły¹¹⁶.

Natomiast Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu stwierdził, że według reguł wykładni językowej należy wskazać, że „przekazać” to – oddać, powierzyć komuś coś. W pojęciu tym – w jego znaczeniu funkcjonującym w języku powszechnym – mieszczą się zatem zarówno sytuacje przekazania czegoś komuś

¹¹¹ Ibidem; Interpretacja indywidualna ILPB3/423-179/12-3/AO [online]. ePodatnik [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://epodatnik.pl/interpretacje-podatkowe/wykaz.php?id=12941-2012-08-08-dyrektor-izby-skarbowej-w-poznaniu-ilpb3-423-179-12-3-ao>>.

¹¹² D6/033/139/KWW/09/PK-1273; K. Bortlik, P. Folwarczny, M. Mastalski, *Podatek dochodowy od osób prawnych...*, op. cit.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Interpretacja indywidualna ILPB3/423-179/12-3/AO [online]. ePodatnik [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://epodatnik.pl/interpretacje-podatkowe/wykaz.php?id=12941-2012-08-08-dyrektor-izby-skarbowej-w-poznaniu-ilpb3-423-179-12-3-ao>>.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Zob. [online]. Podatki [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://podatki.biz/interpretacje/0187189.txt>>.

na własność, jak również przekazania do używania, korzystania. Przekazanie może być ponadto definitywne albo mieć charakter czasowy (okresowy)¹¹⁷. Z kolei Dyrektor Izby Skarbowej w Bydgoszczy w piśmie z 23 kwietnia 2008 r.¹¹⁸ wyraził opinię, że: „wydatki związane z wynajmem i utrzymaniem biura – w części nie dotyczącej szkoleń członków grupy producentów rolnych – oraz wynagrodzenie księgowej, nie spełniają kryterium określonego w art. 17 ust. 1 pkt 49 w związku z art. 17 ust. 9 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. W konsekwencji dochody, które zostały wydatkowane na wskazane powyżej cele, nie będą korzystały ze zwolnienia w podatku dochodowym od osób prawnych. Niemniej zauważyć należy, iż powyższe wydatki będą neutralne podatkowo, gdyż mogą zostać zaliczone do kosztów uzyskania przychodów jako wydatki stanowiące koszty pośrednie związane z prowadzoną przez spółdzielnię działalnością”¹¹⁹.

Poza tym ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych stanowi, że obowiązek, o którym mowa w art. 9 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych¹²⁰, nie ma zastosowania do transakcji między grupą producentów rolnych wpisaną do rejestru a jej członkami, a także wstępnie uznaną grupą producentów owoców i warzyw lub uznaną organizacją producentów owoców i warzyw a jej członkami, dotyczących: 1) odpłatnego zbycia na rzecz grupy producentów rolnych produktów lub grup produktów wyprodukowanych w gospodarstwach członków takiej grupy; 2) odpłatnego zbycia przez grupę producentów rolnych na rzecz jej członków towarów wykorzystywanych przez członka do produkcji produktów lub grup produktów, o których mowa w pkt 1, oraz świadczenia usług związanych z tą produkcją.

W dalszej kolejności rozważania będą się koncentrowały na podatku rolnym i podatku od nieruchomości. Podstawowym podatkiem uiszczanym przez spółdzielnie prowadzące działalność rolniczą jest właśnie podatek rolny. Obejmuje on grunty sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub jako grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, z wyjątkiem tych zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działal-

¹¹⁷ Interpretacja indywidualna, ILPB3/423-179/12-3/AO [online]. ePodatnik [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://epodatnik.pl/interpretacje-podatkowe/wykaz.php?id=12941-2012-08-08-dyrektor-izby-skarb-owej-w-poznaniu-ilpb3-423-179-12-3-ao>>.

¹¹⁸ ITPB3/423-86/08/DK; K. Bortlik, P. Folwarczny, M. Mastalski, *Podatek dochodowy od osób prawnych...*, op. cit.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Dotyczy prowadzenia dodatkowej dokumentacji podatkowej obejmującej m.in: określenie funkcji, jakie spełniają będą podmioty uczestniczące w transakcji (uwzględniając użyte aktywa i podejmowane ryzyko); określenie wszystkich przewidywanych kosztów związanych z transakcją oraz formy i terminu zapłaty; metody i sposoby kalkulacji zysków oraz ceny przedmiotu transakcji i inne.

ność rolnicza. Z kolei budynki i budowle na nich posadowione, w tym wykorzystywane do prowadzenia działalności rolniczej, objęte są podatkiem od nieruchomości. Regulacja poświęcona podatkowi rolnemu zawarta została w ustawie z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym¹²¹, natomiast zagadnienie podatku od nieruchomości uregulowane zostało w ustawie z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych.

Według art. 3 ust. 1 ustawy o podatku rolnym podatnikami podatku rolnego są osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki organizacyjne, w tym spółki, nie posiadające osobowości prawnej, które są właścicielami, posiadaczami samoistnymi¹²² czy użytkownikami wieczystymi gruntów. Sytuacja jest zatem jasna w przypadku, gdy spółdzielnia rolnicza jest właścicielem gruntu rolnego. Okazuje się jednak, że często prowadzi ona działalność na gruntach nie będących jej własnością. Wynika to chociażby z faktu wniesienia gruntów do spółdzielni przez członka spółdzielni. Ustawodawca słusznie przyjął w ustawie o podatku rolnym, że jeżeli grunty gospodarstwa rolnego zostały wniesione do spółdzielni produkcyjnej jako wkład gruntowy, podatnikiem podatku rolnego jest spółdzielnia produkcyjna.

Przy interpretacji pojawia się jednak pytanie, co należy rozumieć pod pojęciem spółdzielni produkcyjnej. Omawiana ustawa o podatku rolnym nie zawiera definicji, nie ma jej także w ustawie Prawo spółdzielcze. Jak zostało to już wiele razy zaznaczone, ustawa ta posługuje się pojęciem spółdzielni produkcji rolnej. Co do wyrażenia „spółdzielnie produkcyjne” nie ma wątpliwości, że obejmuje ono także rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Powstaje pytanie, czy mieszczą się w tym pojęciu również spółdzielnie kółek rolnych oraz inne spółdzielnie, np. socjalne, prowadzące działalność rolniczą. Zasadne wydaje się przyjęcie, że podatkiem podatku rolnego powinna być obciążona także spółdzielnia kółek rolniczych oraz każda inna spółdzielnia w odniesieniu do wkładów gruntowych gospodarstwa rolnego wniesionych przez jej członków.

Prócz gruntów wniesionych jako wkład do spółdzielni, spółdzielnie rolnicze inne grunty często dzierżawią. Nasuwa się pytanie, kto w takim przypadku jest podatnikiem. Otóż obowiązek podatkowy w zakresie podatku rolnego ciąży na posiadaczach gruntów, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, jeżeli posiadanie wynika albo z umowy zawartej z właścicielem, z Agencją Nieruchomości Rolnych lub z innego tytułu prawnego, albo jest bez tytułu prawnego, z wyjątkiem gruntów wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub będących w zarządzie Lasów Pań-

¹²¹ T.j. Dz. U. z 2006 r. Nr 36, poz. 969 ze zm.

¹²² W sytuacji, gdy jednocześnie występują dwa podmioty – właściciel i samoistny posiadacz gruntów, ustawodawca podatnikiem podatku rolnego czyni posiadacza samoistnego tych gruntów (art. 3 ust. 2 ustawy o podatku rolnym).

stwowych (w tym bowiem przypadku podatnikami są odpowiednio jednostki organizacyjne Agencji Nieruchomości Rolnych i Lasów Państwowych)¹²³. Jak wiadomo, posiadaczem rzeczy jest zarówno ten, kto nią faktycznie włada jak właściciel (posiadacz samoistny), jak i ten, kto nią faktycznie włada jak użytkownik, w tym dzierżawca (posiadacz zależny).

W związku z tym, że prowadząc działalność rolniczą na dzierżawionych gruntach rolnych, RSP muszą płacić podatek rolny, warto zastanowić się, kto jest zobowiązany do jego uiszczenia – RSP jako dzierżawca, czy właściciel. Okazuje się, że wszystko zależy od statusu wydzierżawiającego. W przypadku RSP jako dzierżawców gruntów rolnych prywatnych przepisy prawne dotyczące podatku rolnego są niekorzystne. Dzierżawca jest podatnikiem podatku rolnego w przypadku, gdy grunty stanowią własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a umowa dzierżawy zawarta została z właścicielem albo z ANR. Sprawa jest skomplikowana w przypadku gruntów prywatnych. Dzierżawca jest podatnikiem tylko wtedy, gdy grunty gospodarstwa rolnego zostały w całości lub w części wydzierżawione na podstawie umowy zawartej stosownie do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników lub przepisów dotyczących uzyskiwania rent strukturalnych¹²⁴.

Oznacza to, że we wszystkich pozostałych sytuacjach płatnikiem podatku rolnego jest wydzierżawiający będący właścicielem gruntów rolnych. Nakaz zapłaty podatku rolnego jest nadal wystawiany na właściciela. Nie wyklucza to jednak sytuacji, w której w umowie dzierżawy zostanie zawarte postanowienie, że podatki w imieniu wydzierżawiającego będzie uiszczał dzierżawca gruntów rolnych. Możliwość taką przewiduje art. 702 k.c., stanowiący, że jeżeli w umowie dzierżawca zobowiąże się do uiszczania podatków i ponoszenia innych ciężarów związanych z własnością lub z posiadaniem przedmiotu dzierżawy oraz ponoszenia kosztów jego ubezpieczenia, ustawowe prawo zastawu przysługujące wydzierżawiającemu zabezpiecza również roszczenie wydzierżawiającego względem dzierżawcy o zwrot sum, które z powyższych tytułów wypłacił.

¹²³ Zob. szerzej na temat podatników podatku rolnego np.: L. Etel, *Podatek od nieruchomości, rolny, leśny – Komentarz*, Warszawa 2003, s. 326 i n.; J. Bieluk, *Obciążenia podatkowe rolnictwa*, w: *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009, s. 441.

¹²⁴ Dzierżawcy, którym grunty rolne zostały w całości lub w części wydzierżawione na podstawie umowy zawartej stosownie do przepisów o rentach strukturalnych, uznani zostali za podatników podatku rolnego na podstawie ustawy z dnia 22 września 2006 r. o zmianie ustawy o podatku rolnym, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2007 r. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Renty strukturalne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (Dz. U. Nr 109, poz. 750 ze zm.) nie przewidywało możliwości oddania gruntów rolnych w długoterminową dzierżawę za rentę strukturalną. Przekazanie musi mieć charakter trwały.

W świetle powyższych uwag dotyczących podatku rolnego dostrzec można niekonsekwencję ustawodawcy. Mianowicie art. 702 k.c. przewiduje możliwość obciążenia dzierżawcy podatkiem rolnym, gdy jednocześnie – w świetle ustawy z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym – płatnikiem tego podatku może być dzierżawca tylko w sytuacjach określonych w ustawie. Rozwiązanie takie nie jest korzystne dla RSP dzierżawiących grunty prywatne. Na podstawie umów dzierżawy muszą one płacić w imieniu wydzierżawiającego podatek, gdy tymczasem nie mogą korzystać z ulg i zwolnień w podatku rolnym. Niekonsekwencja ustawodawcy występuje także w przypadku gruntów dzierżawionych od gminy. Co prawda, w takiej sytuacji płatnikiem podatku jest dzierżawca, ale nie może korzystać z wszystkich ulg i zwolnień w podatku rolnym. Chodzi o popularną ulgę na utworzenie nowego gospodarstwa rolnego lub powiększenie już istniejącego. Za trwałe zagospodarowanie uważa się bowiem tylko objęcie gruntów wchodzących w skład Zasobu WRSP w dzierżawę lub użytkowanie na okres nie krótszy niż 10 lat¹²⁵.

W wyroku z 28 stycznia 2003 r. Naczelny Sąd Administracyjny¹²⁶ w Warszawie orzekł, że obowiązek podatkowy w podatku rolnym nie mogą wyłączyć postanowienia umowy dzierżawy, nie wchodzi to bowiem w zakres regulacji pozostawionej swobodnemu uznaniu stron umów cywilnoprawnych. Podkreślić jednak trzeba, że nawet jeżeli dzierżawca nie jest podatnikiem podatku rolnego w świetle ustawy o podatku rolnym, w umowach dzierżawy występuje często postanowienie o obowiązku refundacji właścicielowi uiszczanej przez niego kwoty za podatek rolny albo jego uiszczania w imieniu i na rzecz wydzierżawiającego bezpośrednio do urzędu gminy. Rozwiązanie takie jest bezsprzecznie niekorzystne dla dzierżawców, w tym spółdzielni rolniczych. Ponoszą oni bowiem koszty podatku rolnego, gdy jednocześnie nie mogą korzystać ze zwolnień i ulg przysługujących podatnikom, np. ulgi inwestycyjnej. Wydaje się, że trudno znaleźć kryteria, jakimi kierował się ustawodawca, określając podatników podatku rolnego.

Dla spółdzielni prowadzących działalność rolniczą istotna jest ulga inwestycyjna. Przysługuje ona z tytułu wydatków poniesionych na: 1) budowę lub modernizację budynków inwentarskich służących do chowu, hodowli i utrzymywania zwierząt gospodarskich oraz obiektów służących ochronie środowiska; 2) zakup i zainstalowanie deszczowni, urządzeń melioracyjnych i urządzeń zaopatrzenia gospodarstwa w wodę, urządzeń do wykorzystywania na cele produkcyjne naturalnych źródeł energii (wiatru, biogazu, słońca, spadku wód).

¹²⁵ Z ulgi na utworzenie nowego gospodarstwa rolnego lub powiększenie już istniejącego można skorzystać tylko do powierzchni nie przekraczającej 100 ha. Zatem tylko małe spółdzielnie nabywające grunty albo dzierżawiące ziemię od ANR i zajmujące się produkcją rolniczą mogą skorzystać z tej preferencji podatkowej.

¹²⁶ III SA 1492/02, LEX nr 126784.

Pod pojęciem budowy rozumieć należy wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowę, rozbudowę budynku lub obiektu¹²⁷. Najwięcej niejasności powoduje słowo „modernizacja”. W każdym bowiem przypadku należy dokonać oceny, czy mamy do czynienia z modernizacją, czy tylko z remontem obiektu. Nie będą bowiem modernizacją naprawy mające na celu przywrócenie wartości użytkowej danego obiektu lub odtworzenie stanu pierwotnego¹²⁸. Przez „modernizację” rozumieć należy trwałe unowocześnienie budynku lub obiektu, a zatem wszelkie prace zmierzające do udoskonalenia obiektów poprzez wprowadzenie zmian w samej ich konstrukcji bądź unowocześnienie starych lub zainstalowanie nowych urządzeń stanowiących wyposażenie tych obiektów¹²⁹.

Z kolei za budynki inwentarskie uważa się budynki służące do chowu, hodowli i utrzymywania inwentarza żywego, np. oborniki, tuczarnie, owczarnie, kurniki, chlewnie¹³⁰. Natomiast nie są budynkami inwentarskimi obiekty typu magazynowo-gospodarczego, choćby nawet były związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego¹³¹. Do obiektów służących ochronie środowiska zaliczyć trzeba m.in. oczyszczalnie ścieków, urządzenia tłumiące hałas, szamba, studzienki odprowadzające ścieki, urządzenia służące do unieszkodliwiania odpadów¹³². Z uwagi na fakt, że po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej rolnicze spółdzielnie produkcyjne podejmują się często wykonania płyt obornikowych, rodzi się pytanie, czy inwestycja ta mieści się w zakresie przedsięwzięć stanowiących podstawę do ubiegania się o przyznanie ulgi inwestycyjnej. W piśmie z 24 stycznia 2007 r. Ministerstwo Finansów (Departament Podatków i Opłat Lokalnych)¹³³ stwierdziło, że wybudowanie płyt obornikowych i zbiorników na płynne odchody zwierzęce zaliczyć można do inwestycji służących ochronie środowiska, ponieważ jednym z głównych celów ich budowy jest zapobieganie niszczeniu środowiska naturalnego.

Omawiana ulga przyznawana jest po zakończeniu inwestycji. Polega ona na odliczeniu od należnego podatku rolnego od gruntów położonych na terenie

¹²⁷ Zob. art. 3 ustawy Prawo budowlane.

¹²⁸ Zob. *Ulga inwestycyjna w podatku rolnym*, pismo LK-421/LP/03/AP Zastępcy Dyrektora Departamentu Podatków Lokalnych i Katastru Ministerstwa Finansów z 28 kwietnia 2003 r., „Biuletyn Skarbowy” 2003, nr 3, s. 22.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem; L. Etel, *Podatek rolny*, wyd. 3, SIP Legalis 2009 (komentarz do art. 13 ustawy o podatku rolnym).

¹³¹ Ibidem. Zob. też L. Etel, S. Presnarowicz, *Podatki i opłaty samorządowe*, Warszawa 2003, s. 156 i n.; L. Etel, *Podatek od nieruchomości...*, s. 446 i n.

¹³² Zob. L. Etel, *Podatek...*, op. cit.

¹³³ Nr PL-832/5/KM/07/67 adresowanym do jednego z urzędów gminy z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. Zob. szerzej na ten temat R. Podolski, *Ulga się należy*, „Wiśń kujawsko-pomorska”, wrzesień 2007, s. 20-21.

gminy, w której została dokonana inwestycja, kwoty w wysokości 25% udokumentowanych rachunkami nakładów inwestycyjnych. Ulga z tytułu tej samej inwestycji nie może być stosowana dłużej niż przez 15 lat. Spółdzielnia, po zakończeniu inwestycji, musi złożyć wniosek i dołączyć do niego zestawienie poniesionych wydatków inwestycyjnych wraz z rachunkami lub ich uwierzytelnionymi odpisami, stwierdzającymi wysokość tych wydatków. Nie mogą zostać zaliczone do nich wartości w postaci własnych nakładów robocizny, nawet udokumentowane wystawionymi przez siebie rachunkami bądź oświadczeniami¹³⁴.

Po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej producenci rolni często realizowali inwestycje, finansując je w całości albo w części ze środków unijnych. Może się zatem pojawić pytanie, czy podatnikom podatku rolnego przysługuje w takiej sytuacji ulga inwestycyjna.

Rozważania na ten temat muszą różnić się w zależności od okresu – tj. do czasu wejścia w życie nowelizacji do ustawy o podatku rolnym, czyli przed 1 stycznia 2009 r., oraz po tej dacie. Przepisy ustawy o podatku rolnym dotyczące ulgi inwestycyjnej przed omawianą nowelizacją odnosiły się tylko do wydatków poniesionych przez podatnika, nie nakazywały natomiast, aby dokonywane inwestycje finansowane były jedynie ze środków własnych. W wyroku z 23 lutego 1994 r. Naczelny Sąd Administracyjny¹³⁵ w Warszawie stwierdził, że ulga inwestycyjna w podatku rolnym przysługuje także podatnikom, którzy ponieśli wydatki na zainstalowanie urządzeń zaopatrzenia w wodę w ramach społecznego komitetu budowy wodociągu, choćby nawet budowa była dofinansowana przez budżet gminy.

W latach 2007-2013 spółdzielnie rolnicze mogły korzystać m.in. ze środków na modernizację gospodarstw w ramach PROW. Według § 7 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 17 października 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 pomoc przyznaje się na operację obejmującą wyłącznie inwestycje związane z prowadzeniem działalności rolniczej, która m.in. nie jest finansowana z udziałem innych środków publicznych. I tutaj odnotować należy różne interpretacje. Zdaniem niektórych przedstawicieli nauki ta szczególna preferencja podatkowa nie ma bezpośredniego wpływu finansowego na realizację inwestycji. Jej przyznanie nie powoduje transferu pieniężnego podatnikowi, tak jak np. w przypadku zwrotów w podatku od to-

¹³⁴ Zob. na temat ulgi inwestycyjnej Z. Nawrot, *Przeniesienie ulgi podatkowej w podatku rolnym*, „Rolnik Dzierżawca” 2003, nr 3, s. 52-53; C. Pieńkosz, *Zwolnienia i ulgi w podatku rolnym*, „Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” 2003, nr 7-8, s. 66.

¹³⁵ III SA 1297/93, Legalis nr 38379.

warów i usług¹³⁶. Natomiast w praktyce często uznawano, że staranie się o ulgę inwestycyjną w podatku rolnym jest ubieganiem się o środek publiczny na daną inwestycję i dlatego możliwe jest finansowanie inwestycji albo ze środków unijnych, albo skorzystanie z ulgi inwestycyjnej¹³⁷.

Prócz środków unijnych wykorzystywanych na realizację inwestycji spółdzielnie rolnicze, szczególnie RSP, korzystały z kredytów z dopłatami ARiMR. Rodziło to wątpliwość, czy w takiej sytuacji mogły one korzystać z ulgi inwestycyjnej. W 2008 r. na stronach tego ministerstwa opublikowane zostało opracowanie „Pomoc publiczna w rolnictwie w formie zwolnień i ulg w podatku: rolnym, od nieruchomości oraz leśnym”. W jego świetle ulga inwestycyjna w podatku rolnym stanowi pomoc publiczną na inwestycje w gospodarstwach rolnych i powinna być realizowana do wysokości określonych w art. 4 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1857/2006 w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu w odniesieniu do pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z wytwarzaniem produktów rolnych¹³⁸, oraz podlegać kumulacji z innymi formami pomocy inwestycyjnej z tytułu realizacji tej samej inwestycji, np. z dopłatami do oprocentowania kredytów inwestycyjnych udzielonych na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 26 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działania Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz sposobów ich realizacji¹³⁹. W celu nieprzekroczenia intensywności pomocy publicznej określonej w art. 4 rozporządzenia nr 1857/2006 konieczne jest prowadzenie przez urzędy gmin ewidencji kwot udzielonej pomocy publicznej i jej monitorowanie w zakresie zwolnień i ulg w podatku rolnym udzielonych w każdym roku podatkowym z tytułu tej samej inwestycji.

Sytuacja podatników w zakresie możliwości skorzystania z ulgi inwestycyjnej zmieniła się z dniem 1 stycznia 2009 r. po wejściu w życie ustawy z 6 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz niektórych innych ustaw¹⁴⁰, na mocy której zmianie uległy także przepisy ustawy o podatku rolnym. Otóż obecnie według art. 13 ustawy ulga

¹³⁶ Tak: L. Etel, S. Presnarowicz, G. Dudar, *Podatki i opłaty lokalne. Podatek rolny. Podatek leśny. Komentarz*, SIP LEX 2008.

¹³⁷ Zob. np. pismo z 22 sierpnia 2007 r. Regionalnej Izby Obrachunkowej w Bydgoszczy RIO/KA/073/28/07 [online]. RIO [dostęp: 2015-05-08]. Dostępny w Internecie: <<http://sektor3.inforlex.pl/katalogi/orzeczenia/tresc,1307,wy,OIO.2007.001.003009128,Pismo-Regionalnej-Izby-Obrachunkowej-w-Bydgoszczy-z-dnia-22-sierpnia-2007-r-Ulga-inwestycyjna-w-podatku-rolnym-gdy-inwestycja-realizowana-byla-ze-srodkow-unijnych-sygn-RIO-KA-073-28.html?pozycja=9>>.

¹³⁸ Dz. Urz. UE L 358 z 16 grudnia 2006 r., s. 3.

¹³⁹ Dz. U. Nr 77, poz. 514.

¹⁴⁰ Dz. U. Nr 237, poz. 1655.

inwestycyjna przysługuje tylko i wyłącznie wtedy, jeżeli wydatki na inwestycje nie zostały sfinansowane w całości lub w części z udziałem środków publicznych. Jakie środki zaliczamy do środków publicznych, określa z kolei ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych¹⁴¹. Są nimi m.in. dochody publiczne; środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej oraz nie podlegające zwrotowi środki z pomocy udzielonej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA); środki pochodzące ze źródeł zagranicznych, nie podlegające zwrotowi, inne niż wymienione w pkt. 2; przychody budżetu państwa i budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz innych jednostek sektora finansów publicznych pochodzące m.in. ze spłat pożyczek udzielonych ze środków publicznych, z otrzymanych pożyczek i kredytów.

Ustawodawca użył sformułowania „finansowanie w części” ze środków publicznych, nie określając żadnej wartości. Zatem z reguły organy podatkowe przyjmują, że partycypacja w kosztach nawet w części inwestycji powoduje, że podatnik podatku rolnego nie będzie mógł skorzystać z ulgi inwestycyjnej. Takie rozwiązanie bezsprzecznie nie jest korzystne dla producentów rolnych. Niemniej na uwagę zasługuje wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 17 marca 2014 r.¹⁴², w którym sąd w uzasadnieniu stwierdził, że ustawodawca jako warunku skorzystania z ulgi, o której mowa w art. 13 ust. 1 u.p.r., nie wprowadza braku sfinansowania ze środków publicznych – nawet w części – inwestycji, lecz brak sfinansowania z tego źródła wydatków. Zastrzeżenie braku sfinansowania w całości lub w części, zawarte w końcowym fragmencie art. 13 ust. 1 u.p.r., zostało przecież odniesione do „wydatków”, a nie „inwestycji”, a pojęć tych nie wolno utożsamiać. Pojęcie „nakładów inwestycyjnych”, zdaniem sądu, obejmuje tylko część wydatków poniesionych na inwestycję, która nie została sfinansowana (w jakimkolwiek zakresie) ze środków publicznych i udokumentowana rachunkami stanowi bazę dla obliczenia ulgi¹⁴³.

Z kolei w uzasadnieniu wyroku z 31 marca 2011 r.¹⁴⁴ zaznaczono, że „nawet gdyby przyznać rację organom podatkowym, z czym Sąd się nie zgadza, organ podatkowy uznał, że ulga nie przysługuje w całości, jeżeli było dofinansowanie ze środków publicznych, bez względu na wielkość przyznanego dofinansowania. Zatem dofinansowanie ze środków publicznych nawet w symbolicznej kwocie pozbawia, według organów podatkowych, prawa do skorzystania z ulgi w całości. (...) w ocenie Sądu, należałoby stwierdzić, że tylko w części sfinansowanej ze środków publicznych nie można byłoby skorzystać z ulgi”¹⁴⁵.

¹⁴¹ T.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.

¹⁴² I SA/Gl 1076/13, Legalis nr 962703.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ III SA/Wa 1541/10, Legalis nr 353796.

¹⁴⁵ Ibidem.

Pozytywnie ocenić należy także orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 30 września 2009 r.¹⁴⁶, zgodnie z którym w przypadku, gdy podatnik rozpoczął proces inwestycyjny przed zmianą art. 13 ust. 1 u.p.r. (przed 1 stycznia 2009 r.), wprowadzającą dodatkowy warunek materialnoprawny skorzystania z ulgi inwestycyjnej, zastosowanie powinny mieć przepisy w brzmieniu obowiązującym w czasie dokonywania wydatków inwestycyjnych. Jak słusznie orzekł sąd, procedurę przyznania ulgi inwestycyjnej uruchamia wniosek zainteresowanego złożony najwcześniej po zakończeniu realizacji inwestycji. Jednocześnie, zdaniem sądu, ustawodawca nie określił ostatecznego terminu, w którym taki wniosek powinien zostać złożony. Z uwagi na to, że z wnioskiem można wystąpić dopiero po zakończeniu realizacji inwestycji, termin złożenia wniosku nie zawsze będzie pokrywać się z terminem dokonywania wydatków inwestycyjnych¹⁴⁷.

Obecnie ulga inwestycyjna może być udzielana z uwzględnieniem zasad określonych w rozporządzeniu Komisji (UE) nr 702/2014 z 25 czerwca 2014 r. uznającym niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. W świetle rozporządzenia skorzystanie z ulgi inwestycyjnej wymaga spełniania określonych warunków.

Po pierwsze, pomoc w formie ulgi inwestycyjnej nie będzie mogła przekroczyć dla danego gospodarstwa rolnego progu ekwiwalentu dotacji brutto w wysokości 500 tys. euro na jedną inwestycję (art. 4 ust. 1 lit. a rozporządzenia Komisji (UE) nr 702/2014).

Po drugie, inwestycje objęte ulgą służyć będą realizacji celów, o których mowa w art. 14 ust. 3 lit. a-c rozporządzenia 702/2014. Są to:

a) poprawa ogólnej efektywności i trwałości gospodarstwa rolnego, w szczególności przez zmniejszenie kosztów produkcji lub udoskonalenie i przestawienie produkcji;

b) poprawa stanu środowiska naturalnego, warunków higieny lub norm dobrostanu zwierząt, o ile dane inwestycje wykraczają poza obowiązujące normy Unii;

c) tworzenie i doskonalenie infrastruktury związanej z rozwojem, dostosowaniem i modernizacją rolnictwa, w tym dostępem do gruntów rolnych, scalaniem i poprawą stanu gruntów, dostawą i oszczędnościami energii i wody.

Po trzecie, inwestycje będą zgodne z przepisami wskazanymi w art. 14 ust. 5 tego rozporządzenia, z przepisami Unii oraz krajowymi regulacjami da-

¹⁴⁶ I SA/Bk 227/09, LEX

¹⁴⁷ LEX nr 579724, OSA 2010, nr 10, poz. 108. Podobnie orzekł Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w orzeczeniu z 3 grudnia 2010 r., I SA/Po 675/10.

nego państwa członkowskiego w zakresie ochrony środowiska. Pomoc nie będzie przyznawana na realizację zadań wskazanych w art. 14 ust. 9 rozporządzenia (roboty odwadniające; inwestycje mające na celu doprowadzenie do zgodności z normami Unii, z wyjątkiem pomocy przyznanej młodym rolnikom w ciągu 24 miesięcy od daty rozpoczęcia przez nich działalności). Konieczne będzie spełnienie wymogów wynikających z art. 14 ust. 4 w odniesieniu do pomocy na zakup i zainstalowanie urządzeń do wykorzystywania na cele produkcyjne naturalnych źródeł energii¹⁴⁸ oraz z art. 14 ust. 6 lit. f w odniesieniu do pomocy na zakup i zainstalowanie urządzeń melioracyjnych, przy czym nie będą objęte pomocą roboty odwadniające.

Po czwarte, pomoc nie będzie udzielana przedsiębiorstwom znajdującym się w trudnej sytuacji, zgodnie z postanowieniami rozporządzenia 702/2014, które wyklucza udzielanie pomocy takim przedsiębiorstwom.

Po piąte, stosownie do postanowień art. 25 ustawy z 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej¹⁴⁹, pomoc nie będzie udzielana beneficjentom, na których ciąży obowiązek zwrotu wcześniej udzielonej pomocy¹⁵⁰.

W celu udzielenia ulgi inwestycyjnej podatnikom podatku rolnego, którzy zaliczani są do dużych przedsiębiorstw, niezbędna była notyfikacja. Komisja Europejska zatwierdziła pomoc w zakresie ulgi inwestycyjnej 13 stycznia 2015 r.¹⁵¹.

Od 1 stycznia 2016 r. wejdzie w życie art. 13f ustawy o podatku rolnym¹⁵². Wskazuje on, że ulga inwestycyjna stanowi: 1) pomoc na inwestycje w rzeczowe aktywa trwałe lub wartości niematerialne i prawne w gospodarstwach rolnych powiązane z produkcją podstawową produktów rolnych zgodnie z warunkami ustanowionymi w rozporządzeniu Komisji (UE) nr 702/2014 z 25 czerwca

¹⁴⁸ Inwestycje te mogą być powiązane z wytwarzaniem w gospodarstwie rolnym biopaliw lub energii ze źródeł odnawialnych, pod warunkiem że produkcja ta nie przekracza średniego rocznego zużycia paliw lub energii w danym gospodarstwie.

¹⁴⁹ T.j. Dz.U. z 2007 r., Nr 59, poz. 404 ze zm.

¹⁵⁰ Na podstawie informacji Ministerstwa Finansów, *Zasady udzielania ulgi inwestycyjnej w podatku rolnym* [online]. MF [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.finanse.mf.gov.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/ld80/content/zasady-udzielania-ulgi-inwestycyjnej-w-odatkurolnym?redirect=http%3A%2F%2Fwww.finanse.mf.gov.pl%2Faktualnosci%3Fp_id%3D101_INSTANCE_xj37%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D2>; MF: *Zasady udzielania ulg inwestycyjnych w podatku rolnym* [online]. PolTax [dostęp: 2015-05-07]. Dostępny w Internecie: <http://www.poltax.pl/aktualnosci/inne,12/mf:zasady_udzielania_ulg_inwestycyjnych_w_podatku_rolnym,42z>.

¹⁵¹ SA 40223 (2014/XA); MRiRW, *Pomoc publiczna w rolnictwie w latach 2015-2020* [online]. MR [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<https://bip.minrol.gov.pl/Pomoc-publiczna-w-rolnictwie>>.

¹⁵² Ustawa z 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r., poz. 1045 ze zm.

2014 r. uznającym niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej lub 2) pomoc w ramach programu pomocowego notyfikowanego Komisji Europejskiej.

Mniejsze spółdzielnie, szczególnie socjalne zajmujące się prowadzeniem gospodarstwa rolnego, mogą skorzystać z ulgi na powiększenie gospodarstw rolnych. Według art. 12 ust. 1 pkt 4 ustawy o podatku rolnym grunty przeznaczone na utworzenie nowego gospodarstwa rolnego lub powiększenie już istniejącego do powierzchni nie przekraczającej 100 ha: a) będące przedmiotem prawa własności lub prawa użytkowania wieczystego, nabyte w drodze umowy sprzedaży; b) będące przedmiotem umowy o oddanie gruntów w użytkowanie wieczyste; c) wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – objęte w trwałe zagospodarowanie są zwolnione z podatku rolnego. Jednak z kolejnych przepisów wynikają dalsze zasady. Z tej preferencji podatkowej może skorzystać tylko i wyłącznie podatnik, którego powierzchnia gospodarstwa rolnego nie przekracza 100 h. Jeżeli podatnik nabywa lub obejmuje grunty o powierzchni mniejszej niż 100 ha, zwolnienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 4, dotyczy gruntów kolejno nabywanych lub obejmowanych w trwałe zagospodarowanie do powierzchni łącznie nie przekraczającej 100 ha.

Zwolnienie i ulgi podatkowe na powiększenie gospodarstwa rolnego udzielane są na wniosek podatnika. Stosuje się, od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym złożono wniosek. Okres zwolnienia wynosi 5 lat, licząc od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym zawarto umowę sprzedaży gruntów lub prawa wieczystego użytkowania, ustanowiono prawo wieczystego użytkowania gruntów lub objęto grunty w trwałe zagospodarowanie w drodze umowy. Dlatego istotne jest niezwłoczne złożenie wniosku. Po upływie okresu zwolnienia stosuje się ulgę w podatku rolnym, polegającą na obniżeniu podatku w pierwszym roku o 75% i w drugim roku o 50%.

Za trwałe zagospodarowanie uważa się objęcie gruntów w dzierżawę lub użytkowanie od Agencji Nieruchomości Rolnych na okres nie krótszy niż 10 lat. Zwolnienia i ulgi z tytułu nabycia gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w drodze umowy sprzedaży nie stosuje się, jeżeli przedmiotem nabycia są grunty objęte uprzednio przez nabywcę w trwałe zagospodarowanie. Nabycie w drodze umowy sprzedaży w rozumieniu art. 12 ust. 1 pkt 4a u.p.r. należy rozumieć szeroko – w znaczeniu odpłatnego nabycia nieruchomości, w tym również sprzedaży w drodze licytacji publicznej. Tak orzekł Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w orzeczeniu z 26 stycznia 2011 r.¹⁵³ W uza-

¹⁵³ III SA/Po 720/10, Legalis nr 371672.

sadnieniu sąd podkreślił, że w myśl postanowień art. 952 k.p.c. zajęta nieruchomości ulega sprzedaży przez licytację publiczną, a postanowienie o przysądzeniu własności (art. 999 k.p.c.) przenosi własność nieruchomości będącej przedmiotem egzekucji (ma charakter konstytutywny). Tym samym cel sprzedaży nieruchomości zostaje osiągnięty w takim samym stopniu w drodze licytacji publicznej, jak i w drodze sprzedaży umownej (art. 535 k.c.), gdzie umówionym świadczeniem jest przeniesienie własności¹⁵⁴.

Analiza treści art. 12 ustawy o podatku rolnym rodzi pytanie, czy posiadacze zależni, a szczególnie dzierżawcy, mogą skorzystać z omawianego zwolnienia. Otóż z przepisu wynika, że obejmuje ono wyłącznie dzierżawców nieruchomości z Zasobu WRSP, którzy zawarli umowy na okres co najmniej 10 lat. Natomiast nie mogą z niego skorzystać pozostali dzierżawcy, nawet ci, którzy są podatnikami podatku rolnego w świetle ustawy o podatku rolnym. Trwałe zagospodarowanie bowiem odnosi się tylko do gruntów wydzierżawionych przez ANR. Uniemożliwia to skorzystanie ze zwolnienia spółdzielniom dzierżawiącym grunty prywatne oraz od jednostek samorządu terytorialnego.

Ponadto pojawia się pytanie, czy ze zwolnienia mogą skorzystać spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną w przypadku nabycia własności dzierżawionych gruntów. Okazuje się, że orzecznictwo jest zróżnicowane. Otóż Wojewódzki Sąd Administracyjny w Olsztynie w wyroku z 31 lipca 2014 r.¹⁵⁵ orzekł, że jeżeli grunty rolne w momencie ich nabycia były w posiadaniu (dzierżawie, trwałym zagospodarowaniu) nabywcy, to nie ma podstaw do stosowania zwolnienia z podatku rolnego. Wchodzą one w skład gospodarstwa rolnego i ich nabycie nie powoduje ani powiększenia tego gospodarstwa, ani jego utworzenia. Zdaniem Sądu zmiana tytułu prawnego – z dzierżawy na prawo własności – nie może spowodować, iż grunty te „wejdą” w skład gospodarstwa rolnego, skoro już wcześniej w taki sposób były traktowane. Do podobnych wniosków doszedł Wojewódzki Sąd Administracyjny w Bydgoszczy w wyroku z 21 marca 2012 r.¹⁵⁶ Taka praktyka nie tylko nie jest korzystna dla dzierżawców, ale dodatkowo można stwierdzić, że narusza zasadę równości i zachowania konkurencji. Skoro dzierżawca gruntów prywatnych i od samorządu terytorialnego nie mógł skorzystać ze zwolnienia podczas trwania dzierżawy, to dlaczego nie miałby z niego skorzystać, gdy nabył je na własność. Oczywiście zwolnienie nie powinno odnosić się do dzierżawców gruntów z Zasobu WRSP, którzy już z tego zwolnienia skorzystali.

Udzielanie zwolnień i ulg w podatku rolnym zostało ograniczone po objęciu naszego kraju rozporządzeniami unijnymi dotyczącymi pomocy publicznej.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ I SA/Ol 361/14, Legalis nr 1152580.

¹⁵⁶ I SA/Bd 95/12, Legalis nr 867218.

Zwolnienie i ulga na powiększenie gospodarstwa rolnego stanowiły przez szereg lat pomoc publiczną na inwestycje w gospodarstwach rolnych i powinny być realizowane do wysokości określonych w podstawie art. 4 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1857/2006 z 15 grudnia 2006 r. w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu w odniesieniu do pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw prowadzących działalność związaną z wytwarzaniem produktów rolnych oraz zmieniającego rozporządzenie (WE) nr 70/2001, i podlegały kumulacji z innymi formami pomocy inwestycyjnej z tytułu realizacji tej samej inwestycji. Takie zasady wynikały z opinii „Pomoc publiczna w rolnictwie w formie zwolnień i ulg w podatku: rolnym, od nieruchomości oraz leśnym” Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹⁵⁷.

Z dniem 31 grudnia 2013 r. straciła moc decyzja Rady 2010/10/WE z 20 listopada 2009 r. w sprawie przyznania przez władze Rzeczypospolitej Polskiej pomocy państwa na zakup nieruchomości rolnych w okresie od dnia 1 stycznia 2010 r. do 31 grudnia 2013 r. Zatem od 2014 r. preferencje w podatku rolnym z tytułu nabycia użytków rolnych są stosowane w formule pomocy *de minimis* zgodnie z rozporządzeniem Komisji nr 1408/2013 z 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis* w sektorze rolnym¹⁵⁸. Jednocześnie należy zaznaczyć, że do połowy roku 2014 r. obowiązywało jeszcze rozporządzenie Komisji (WE) nr 1857/2006 z 15 grudnia 2006 r., które stanowiło, że pomoc może być przyznawana na zakup gruntów, poza gruntami przeznaczonymi na cele budowlane, w cenie nie przekraczającej 10% wydatków kwalifikowanych inwestycji. Obecnie urzędy gminy udzielają wsparcia w ramach pomocy *de minimis*. Od 1 stycznia 2016 r. wchodzi w życie przepis w ustawie o podatku rolnym (art. 12 ust. 12), który bezpośrednio wskazuje, że zwolnienie i ulga, określone w art. 12 ust. 1 pkt 4-6 i ust. 6, stanowią pomoc *de minimis* w rolnictwie, o której mowa w rozporządzeniu Komisji (UE) nr 1408/2013 z 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis* w sektorze rolnym.

Przy analizie ustawy z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych pojawia się kilka uwag w kontekście powyższych rozważań na temat spółdzielni rolniczych jako podatnika podatku rolnego. Opodatkowaniu podatkiem od nieruchomości podlegają następujące nieruchomości lub obiekty budowlane: grunty; budynki lub ich części; budowle lub ich części związane z prowadzeniem działalności gospodarczej. Grunty rolne będące w posiadaniu spół-

¹⁵⁷ Zob. [online]. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [dostęp: 2013-04-03]. Dostępny w Internecie: <<https://bip.minrol.gov.pl/Pomoc-publiczna-w-rolnictwie>>.

¹⁵⁸ *Pomoc publiczna w rolnictwie i rybołówstwie* [online]. Miasto Kraków [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <https://www.bip.krakow.pl/?sub_dok_id=20927>.

dzielni są często zabudowane. Niektóre z gruntów nie mają charakteru rolnego. Istotne jest zatem ustalenie, kto w świetle wspomnianego aktu prawnego jest podatnikiem podatku od nieruchomości. Jest nim przede wszystkim właściciel nieruchomości lub obiektów budowlanych, posiadacz samoistny nieruchomości lub obiektów budowlanych; użytkownik wieczysty gruntów; posiadacz nieruchomości lub ich części albo obiektów budowlanych lub ich części, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, jeżeli posiadanie wynika z umowy. Problem polega na tym, że krąg podatników w ustawie o podatkach i opłatach lokalnych jest węższy niż w ustawie o podatku rolnym. Jak już wyjaśniono, jeżeli grunty gospodarstwa rolnego zostały wniesione do spółdzielni produkcyjnej jako wkład gruntowy, podatnikiem podatku rolnego jest spółdzielnia produkcyjna. Grunty takie mogą być zabudowane, a zatem logiczne byłoby przyjęcie, że podatnikiem podatku od nieruchomości za budynki posadowione na takich gruntach będzie również spółdzielnia produkcyjna. Okazuje się, że ustawa o podatkach i opłatach lokalnych nie zawiera takiego postanowienia.

Jednocześnie zauważyć należy, że w świetle art. 279 k.c. budynki i inne urządzenia wzniesione przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną na gruncie stanowiącym wkład gruntowy stają się jej własnością. Oznacza to, że właścicielem takich budynków jest rolnicza spółdzielnia produkcyjna. Wtedy to ona jest podatnikiem jako właściciel. Nie ma jednak przepisu, który stanowi, że RSP jest także właścicielem budynków, które zostały wybudowane przez spółdzielcę. Oznacza to, że ich właścicielem nadal pozostaje członek spółdzielni, mimo że stanowią one części składowe gruntu wnoszonego jako wkład gruntowy spółdzielni¹⁵⁹. W ustawie o podatkach i opłatach lokalnych nie ma przepisu, w myśl którego podatnikiem podatku od budynków posadowionych na gruntach stanowiących wkład do RSP jest spółdzielnia. Powstaje zatem złożona sytuacja – podatnikiem podatku rolnego jest spółdzielnia produkcyjna, a podatnikiem podatku od nieruchomości – nadal członek spółdzielni będący ich właścicielem. Niemniej powinny być one z reguły zwolnione, jako wchodzące w skład gospodarstwa rolnego spółdzielni. Jednak czasami są wykorzystywane na pozarolniczą działalność gospodarczą, co łączy się z wysokim podatkiem od nieruchomości.

Dla spółdzielni prowadzących działalność rolniczą istotny jest przepis (art. 7 ust.1 pkt 4) ustawy o podatkach i opłatach lokalnych, zgodnie z którym, zwolnione z tego podatku są budynki gospodarcze lub ich części:

- a) służące działalności leśnej lub rybackiej;
- b) położone na gruntach gospodarstw rolnych, służące wyłącznie działalności rolniczej (oznacza to, że budynki rolnika, mimo że wykorzystywane do działalności rolniczej położone, na gruntach niesklasyfikowanych jako użytki rolne

¹⁵⁹ Zob. E. Gniewek, *Użytkowanie*, w: *System...*, s. 392.

lub gruntach zadrzewionych lub zakrzewionych na użytkach rolnych, nie mogą być zwolnione z podatku (ustawodawca użył sformułowania „służące wyłącznie”, a zatem budynek gospodarczy musi być faktycznie stale zajęty i wykorzystywany wyłącznie do prowadzenia działalności rolniczej):

c) zajęte na prowadzenie działów specjalnych produkcji rolnej.

W związku z tym, że spółdzielnie rolnicze prowadzą także pozarolniczą działalność gospodarczą (w jej ramach np. przejmują jeden z etapów tejsze od spółdzielców), problem pojawia się z budynkami, które mogą być wykorzystywane także na inne cele, niezwiązane z działalnością rolniczą.

Przechodząc z kolei do spółdzielczych grup producentów rolnych, warto wspomnieć, że według ustawy z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych¹⁶⁰ zwolnione z podatku od nieruchomości są budynki i budowle zajęte przez grupę producentów rolnych wpisaną do rejestru i wykorzystywane wyłącznie na prowadzenie działalności w zakresie sprzedaży produktów lub grup produktów wytworzonych w gospodarstwach członków grupy lub w zakresie określonym w art. 4 ust. 2 ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach, zgodnie z jej aktem założycielskim. Wątpliwości budzi wyrażenie „zajęte przez grupę budynki i budowle”. Wydaje się, że uznać należy, iż są one w posiadaniu grupy i jednocześnie są wykorzystywane na cele wskazane w tym przepisie.

Powstaje jednak pytanie, kiedy grupa producentów rolnych może skorzystać z tego zwolnienia. Nie ma wątpliwości, gdy grupa jest właścicielem budynku i podatnikiem podatku od nieruchomości. Rodzą się one jednak w przypadku, gdy np. grupa tylko dzierżawi budynki od osób prywatnych i nie jest podatnikiem podatku od nieruchomości za te budynki. W świetle przepisów pozostaje nim nadal właściciel, mimo że np. z umowy dzierżawy wynika, że podatek ma w imieniu właściciela uiszczać dzierżawca. Wydaje się, że w takiej sytuacji ze zwolnienia, które ma charakter przedmiotowy, powinien skorzystać podatnik. Z przedmiotowego charakteru zwolnienia wynika, że nie jest istotne, kto jest właścicielem takiego budynku. Miałoby to znaczenie, gdyby przepis stwierdzał, że zwolnione są budynki i budowle zajęte przez grupę będącą podatnikiem podatku za te nieruchomości. Można zatem uznać, że zwolnienie z art. 7 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych ma zastosowanie nie tylko wtedy, kiedy jest ona podatnikiem podatku od nieruchomości budynkowych, ale także w sytuacji, gdy jest ona posiadaczem zależnym budynków czy budowli, np. dzierżawcą. Istotne jest, że budynki i budowle zajęte są przez grupę i wykorzystywane wyłącznie do prowadzenia działalności w zakresie określonym przepisami¹⁶¹.

¹⁶⁰ T.j. Dz. U. z 2010 r. Nr 95, poz. 613 ze zm.

¹⁶¹ Zob. A. Suchoń, *Z prawnej problematyki spółdzielczości...*, s. 62 i n.; L. Etel, *Komentarz do art. 7 ustawy o podatku od nieruchomości*, w: L. Etel, *Podatek od nieruchomości. Komentarz*, SIP LEX.

Jednocześnie nie mogą ze zwolnienia skorzystać grupy producentów owoców i warzyw utworzone na podstawie ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw oraz rynku chmielu. W wyroku z 27 sierpnia 2014 r. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w uzasadnieniu stwierdził, że zwolnienie, o którym mowa w przepisie art. 7 ust. 1 pkt 13 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych, ma zastosowanie wyłącznie do grup producentów rolnych wpisanych na podstawie ustawy z 2000 r. o grupach producentów rolnych do rejestru prowadzonego na podstawie art. 9 tej ustawy i zwolnienie nie obejmuje grup producentów wpisanych do rejestrów utworzonych na podstawie innych aktów prawnych¹⁶². Podobne stanowisko przedstawił Departament Podatków Lokalnych i Katastru Ministerstwa Finansów w piśmie z dnia 19 maja 2010 r. Według niego na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 13 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych ze zwolnienia korzystają grupy producentów rolnych działające na podstawie ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, wpisane do rejestru grup, o którym mowa w art. 9 ust. 1 tej ustawy. W opinii Departamentu nie są nią objęte grupy producentów owoców i warzyw utworzone po 1 maja 2004 r.¹⁶³

7.3. Prawne instrumenty wsparcia organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych z publicznych środków polskich i unijnych

Rozważania na temat wsparcia finansowego spółdzielni rolniczych należy rozpocząć od samego pojęcia środków publicznych. Według wspomnianej już ustawy z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych¹⁶⁴ środkami publicznymi są m.in. dochody publiczne; środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej oraz nie podlegające zwrotowi środki z pomocy udzielanej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA); środki pochodzące ze źródeł zagranicznych nie podlegające zwrotowi, inne niż wymienione w pkt. 2.

Po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej rolnictwo polskie objęte zostało Wspólną Polityką Rolną i zmieniły się zasady finansowania oraz prowadzenia działalności rolniczej. Jednym z podstawowych źródeł przychodów producentów rolnych są płatności w ramach systemów wsparcia bez-

¹⁶² III SA/Po 1496/13, Legalis nr 1104599.

¹⁶³ PL/LS/833/30/APQ/11/85, "Biul. Skarb." 2011, nr 3, s. 27, LEX nr 58667. Zob. L. Etel, *Komentarz do art. 7 ustawy o podatku od nieruchomości*, SIP LEX.

¹⁶⁴ T.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.

pośredniego¹⁶⁵. Korzystają z nich także spółdzielnie rolnicze prowadzące działalność rolniczą. Obecnie problematyka płatności uregulowana została w ustawie z 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego¹⁶⁶. Są one przyznawane rolnikowi, jeżeli został mu nadany numer identyfikacyjny w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności, a łączna powierzchnia gruntów, tzn. obszar zatwierdzony, będących w posiadaniu tego rolnika, jest nie mniejsza niż 1 ha. Co istotne, „rolnik” oznacza nie tylko osobę fizyczną, ale także prawną bądź grupę osób fizycznych lub prawnych, bez względu na status prawny takiej grupy i jej członków w świetle prawa krajowego, których gospodarstwo rolne jest położone na obszarze objętym zakresem terytorialnym Traktatów, określonym w art. 52 TUE w związku z art. 349 i 355 TFUE, i które prowadzą działalność rolniczą¹⁶⁷.

System płatności bezpośrednich składa się m.in. z jednolitej płatności obszarowej, płatności za zazielenienie, płatności dodatkowej (redystrybucyjnej), płatności dla młodych rolników, płatności związanych z produkcją. Spółdzielnie spełniające przesłanki mogą także wnioskować o płatności do zwierząt następujących gatunków: bydło domowe (*Bos taurus*), owca domowa (*Ovis aries*) i koza domowa (*Capra hircus*)¹⁶⁸.

Od 2015 r. ważnym elementem zreformowanego systemu wsparcia bezpośredniego jest tzw. kryterium rolnika aktywnego zawodowo, który – jeżeli nie spełni określonych wymogów – zostanie wykluczony w danym roku z płatności bezpośrednich¹⁶⁹. Poza tym istotny jest obowiązek realizacji norm i wymogów wzajemnej zgodności oraz powierzchnia gruntów rolnych. Trzeba jeszcze dodać, że w ramach nowego systemu dopłat jest stosowana tzw. degresywność.

¹⁶⁵ Na temat genezy systemu rolniczych dopłat bezpośrednich w UE i reformy zob. E. Tomkiewicz, *Podstawowe instrumenty prawne polityki rynkowej*, w: *Wspólna Polityka Rolna. Zagadnienia prawne*, red. A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, Warszawa 2004, s. 92 i n.; idem *Wspólna polityka rolna po reformie 2003 r.*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, Tom V, s. 211 i n.

¹⁶⁶ Dz. U. z 2015 r., poz. 308.

¹⁶⁷ Art. 4 ust. 1 lit. a rozporządzenia nr 1307/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009, którego gospodarstwo rolne jest położone na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zob. szerzej D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza jako przesłanka uzyskania uprawnienia do płatności*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, nr 11, s. 61 i n.

¹⁶⁸ ARiMR, *Płatności w ramach dobrowolnego wsparcia związanego z produkcją* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-07]. Dostępny w Internecie: <http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2015/18_02_2015/Platnosci_w_ramach_dobrowolnego_wsparcia_zwiazanego_z_produkcja_b_18_02_2015.pdf>.

¹⁶⁹ ARiMR, *Płatności bezpośrednie w roku 2015* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-07]. Dostępny w Internecie: <<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/platnosci-bezposrednie/platnosci-bezposrednie-w-roku-2015.html>>.

Polega ona na redukcji o 100% nadwyżki kwoty jednolitej płatności obszarowej ponad 150 tys. euro. Takim zmniejszeniem płatności objętych jest ok. 150 gospodarstw (gospodarstwa o powierzchni ok. 1,4 tys. ha i większe)¹⁷⁰. Wśród tych podmiotów jest także kilka rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

Dla spółdzielni zajmujących się działalnością rolniczą istotny jest fakt, że płatności podstawowe przysługują nie tylko w odniesieniu do gruntów będących ich własnością. W świetle obowiązującego przez ostatnie lata art. 7 ust. 6 ustawy z 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego¹⁷¹ w przypadku, gdy działka rolna stanowi przedmiot posiadania samoistnego i posiadania zależnego, płatności obszarowe przysługują posiadaczowi zależnemu. Również obecnie obowiązująca ustawa w art. 18 stanowi, że w przypadku, gdy działka rolna lub zwierzę, na które rolnik ubiega się o przyznanie płatności, stanowią przedmiot posiadania samoistnego i posiadania zależnego, płatności bezpośrednie przysługują posiadaczowi zależnemu. Oznacza to, że płatności w ramach systemu wsparcia bezpośredniego przysługują spółdzielni rolniczej jako dzierżawcy gruntów rolnych czy użytkownikowi. Co więcej, strony nie mogą na mocy postanowienia umownego wprowadzić zastrzeżenia, że wniosek o płatności złoży właściciel i to jemu przysługują środki unijne.

W wielu orzeczeniach sądy administracyjne podkreślały, że „pojęcie posiadania gruntów rolnych, w rozumieniu ustawy z 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, należy rozumieć jako faktyczne użytkowanie gruntów rolnych”. Za takim jego rozumieniem przemawia to, że celem płatności (dopłat) jest dofinansowanie produkcji rolnej, pomoc rolnikom, którzy faktycznie użytkują będące w ich posiadaniu grunty rolne, a nie tylko są formalnymi posiadaczami gruntów, na podstawie których wnioskuje o dopłaty¹⁷².

W niektórych przypadkach spółdzielnia prowadząca gospodarstwo rolne jest poddzierżawcą gruntów rolnych i wtedy powstaje pytanie, czy przysługują jej płatności unijne. Jak już podkreślono, zgodnie z przepisami, jeżeli działka rolna stanowi przedmiot posiadania samoistnego i posiadania zależnego, płatności obszarowe przysługują posiadaczowi zależnemu. Nie ulega wątpliwości, że posiadaczem zależnym jest zarówno dzierżawca, jak i poddzierżawca. Jednocześnie słusznie podkreśla się w orzecznictwie sądowym, że celem płatności (dopłat) jest dofinansowanie produkcji rolnej oraz pomoc producentom rol-

¹⁷⁰ *Szczegółowy opis systemu płatności bezpośrednich w Polsce w latach 2015-2020* [online]. KZPBC [dostęp: 2015-05-07]. Dostępny w Internecie: <<http://kzpb.com.pl/files/files/Szczegolowy%20SystemuPlatnosci%20Bezposrednich.pdf>>.

¹⁷¹ T.j. Dz. U. z 2008 r. Nr 170, poz. 1051 ze zm.

¹⁷² Tak np. wyrok NSA z 17 stycznia 2008 r., II GSK 227/07, Legalis nr 113570; Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z 13 października 2010 r., I SA/Gd 332/10, LEX nr 747856.

nym, którzy faktycznie użytkują będące w ich posiadaniu grunty rolne i prowadzą działalność rolniczą. Aby zostać beneficjentem pomocy unijnej, nie wystarczy być posiadaczem działek rolnych w rozumieniu kodeksu cywilnego, ale należy je również rolniczo użytkować¹⁷³. Dlatego w przypadku oddania gruntów w poddzierżawę zasadne wydaje się przyjęcie, że płatności przysługują poddzierżawcy, tzn. spółdzielni rolniczej.

Spółdzielnie zajmujące się uprawą gruntów rolnych mogą korzystać ze wsparcia związanego z produkcją. Przykładowo płatność do powierzchni uprawy ziemniaków skrobiowych jest przyznawana rolnikowi, jeżeli sam zawarł: 1) umowę na uprawę ziemniaków skrobiowych, w której zobowiązuje się do wytworzenia i dostarczenia podmiotowi, którego przedmiot działalności obejmuje wytwarzanie skrobi lub wyrobów skrobiowych, określonej ilości ziemniaków skrobiowych z określonej powierzchni gruntów, a podmiot ten zobowiązuje się te ziemniaki odebrać w umówionym terminie, zapłacić za nie umówioną cenę i wyprodukować z nich skrobię lub wyroby skrobiowe; lub 2) umowę z: grupą producentów rolnych, której jest członkiem, lub organizacją producentów uznaną na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 (której jest członkiem), lub 3) zrzeszeniem organizacji producentów uznanym na podstawie rozporządzenia nr 1308/2013, do którego należy organizacja producentów (której jest członkiem).

Ustawodawca nawiązał zatem słusznie do obecnej sytuacji w zakresie zawierania umów kontraktacji czy sprzedaży produktów rolnych. Producenci rolni, przystępując do grup producentów rolnych, w tym spółdzielczych organizacji producentów rolnych czy zrzeszeń, zawierają umowy członkowskie. Wówczas nie podpisują już umów kontraktacji z kontraktującym.

Jeżeli chodzi o płatność z tytułu realizacji praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska, czyli tzw. płatność na zazielenienie w przypadku producentów rolnych, którzy prowadzą działalność rolniczą na powierzchni gruntów ornych mniejszej niż 10 ha i nie posiadają trwałych użytków zielonych lub włączeni zostaną w 2015 r. do systemu dla małych gospodarstw, lub prowadzą gospodarstwo ekologiczne (zgodnie z przepisami o rolnictwie ekologicznym), otrzymanie owych środków nie będzie wiązało się z koniecznością dokonania

¹⁷³ Tak: np. uzasadnienie wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 18 lipca 2012 r. II GSK 932/11, Legalis nr 777906. W wyroku z 13 czerwca 2012 r. Naczelny Sąd Administracyjny w Warszawie (II GSK 734/11, Legalis nr 778887) orzekł, że z regulacji dotyczących przyznania pomocy finansowej w formie jednolitej płatności obszarowej i jednolitej płatności uzupełniającej wynika, iż pomoc ta może być przyznana tym rolnikom, którzy faktycznie rolniczo użytkują posiadane działki rolne, a zatem tym, którzy samodzielnie decydują o rodzaju upraw, o dokonaniu zabiegów agrotechnicznych, zbieraniu plonów, a przy tym utrzymują grunty zgodnie z normami dobrej kultury rolnej przez określony czas. Tego rodzaju prace nie mogą mieć charakteru sporadycznego.

zmian w sposobie gospodarowania. Taka sytuacja może odnosić się szczególnie do spółdzielni socjalnych. Natomiast pozostali producenci rolni będą, co do zasady, zobowiązani do przestrzegania – na wszystkich hektarach kwalifikujących się do jednolitej płatności obszarowej – praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska lub tzw. praktyki równoważnej. Wspomniane obowiązkowe praktyki obejmują: dywersyfikację upraw, utrzymanie trwałych użytków zielonych, w tym cennych przyrodniczo (TUZ) i obszarów proekologicznych (EFA)¹⁷⁴. Poza tym posiadacze powyżej 15 ha gruntów ornych zobowiązani będą do zapewnienia, że obszar odpowiadający przynajmniej 5% ich gruntów ornych stanowi obszar proekologiczny¹⁷⁵. Zagadnienia te uregulowane zostały, prócz wspomnianej ustawy z 5 lutego 2015 r., także m.in. w rozporządzeniu z 11 marca 2015 r. w sprawie obszarów uznawanych za obszary proekologiczne oraz warunków wspólnej realizacji praktyki utrzymania tych obszarów¹⁷⁶.

Nowością jest płatność dla młodych rolników adresowana nie tylko do osób fizycznych, ale także do osób prawnych, w tym spółdzielni, pod warunkiem że przynajmniej jedna osoba fizyczna spełniająca kryteria młodego rolnika (nie przekracza 40 lat, tj. nie ukończyła 41 roku życia) rozpoczęła sprawowanie faktycznej i trwałej kontroli nad osobą prawną w zakresie decyzji dotyczących zarządzania, korzyści oraz ryzyka finansowego w pierwszym roku składania przez osobę prawną wniosku o płatność dla młodych rolników.

Rozporządzenie z 12 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania płatności bezpośrednich i płatności niezwiązanej do tytoniu¹⁷⁷ precyzuje, że owa przesłanka jest spełniona, jeżeli młodemu rolnikowi został nadany numer identyfikacyjny w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności i spełni jedną z przesłanek określonych w § 6. Przykładowo w przypadku spółdzielni – jest członkiem jej zarządu. Gdy jest on jednoosobowy, sposób reprezentacji wymaga udziału młodego rolnika w składaniu oświadczeń woli w imieniu tej spółdzielni. Natomiast gdy występuje wieloosobowy zarząd, sposób reprezentacji wymaga udziału młodego rolnika w składaniu oświadczeń woli w imieniu tej spółdzielni bądź większość członków zarządu stanowią młody rolnik i inni rolnicy, którym nadano numer identyfikacyjny. Inny warunek to uprawnienie do powoływania lub odwoływania większości członków zarządu spółdzielni, członków rady nadzorczej spółdziel-

¹⁷⁴ ARiMR, *Płatność za zazielenienie w roku 2015 – podstawowe informacje* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl/pomoc-unijna/platnosc-bezposrednie/platnosc-za-zazielenienie-w-roku-2015.html>>.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Dz. U. z 2015 r., poz. 354.

¹⁷⁷ Dz. U. z 2015 r., poz. 351.

ni, także na podstawie porozumień z innymi osobami, lub dysponowanie bezpośrednio lub pośrednio większością głosów na walnym zgromadzeniu spółdzielni, także na podstawie porozumień z innymi osobami. Należy podkreślić, że prawodawca użył łącznika „lub”, co oznacza, że wystarczy spełnienie jednej z przesłanek.

Warunki te nie budzą większych wątpliwości. Problem natomiast pojawia się w kwestiach związanych z numerem identyfikacyjnym. Jest on nadawany producentowi, którym w świetle ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności jest zarówno producent rolny, jak i organizacja producentów, podmiot prowadzący zakład utylizacyjny oraz potencjalny beneficjent. Zachodzi zatem pytanie, czy młody rolnik ma nadal np. prowadzić gospodarstwo rolne i jednocześnie być członkiem np. zarządu spółdzielni, czy też ma wnieść grunty rolne jako np. wkład gruntowy do spółdzielni. O wniesieniu gruntów przepisy nie wspominają. Skoro polskie rozporządzenie wykonawcze budzi wątpliwości interpretacyjne, warto odwołać się do unijnych aktów prawnych – rozporządzenia delegowanego Komisji nr 639/2014 z 11 marca 2014 r. w sprawie uzupełnienia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz zmiany załącznika X do tego rozporządzenia¹⁷⁸. Ten akt prawny stanowi, że roczną płatność dla młodych rolników, o której mowa w art. 50 ust. 1 rozporządzenia (UE) nr 1307/2013, przyznaje się osobie prawnej niezależnie od jej formy prawnej, jeżeli spełnione są następujące warunki:

a) osoba prawna jest uprawniona do płatności w ramach systemu płatności podstawowej lub systemu jednolitej płatności obszarowej, o których mowa w tytule III rozdział 1 rozporządzenia (UE) nr 1307/2013 i aktywowała uprawnienia do płatności lub zadeklarowała kwalifikujące się hektary, o czym mowa w art. 50 ust. 4 tego rozporządzenia;

b) młody rolnik sprawuje faktyczną i trwałą kontrolę nad daną osobą prawną w zakresie decyzji dotyczących zarządzania, korzyści i ryzyka finansowego w pierwszym roku składania przez osobę prawną wniosku o płatność w ramach systemu dla młodych rolników. Jeżeli zaś kilka osób fizycznych, łącznie z osobami, które nie są młodymi rolnikami, uczestniczy w kapitale osoby prawnej lub zarządzaniu nią, to młody rolnik jest zdolny do sprawowania takiej faktycznej i trwałej kontroli samodzielnie albo wspólnie z innymi rolnikami;

c) co najmniej jeden z młodych rolników odpowiadający warunkom określonym w punkcie b) spełnia kryteria kwalifikowalności ustanowione przez państwa członkowskie zgodnie z art. 50 ust. 3 rozporządzenia (UE) nr 1307/2013, o ile

¹⁷⁸ Dz. Urz. UE L 181, s. 1 z 20.06.2014 r.

takie istnieją, chyba że państwa członkowskie postanowiły, że kryteria te mają zastosowanie do wszystkich takich młodych rolników.

Płatność ta może być przyznawana maksymalnie przez 5 lat. W przypadku osób prawnych okres ten skracany będzie o liczbę lat, które upłynęły między rozpoczęciem działalności rolniczej przez osobę fizyczną (młodego rolnika), sprawującą kontrolę nad osobą prawną, a pierwszym złożeniem wniosku o płatność dla młodych rolników przez tę osobę prawną. Płatność przysługuje do maksymalnie 50 ha gruntów kwalifikujących się do jednolitej płatności obszarowej. Jeżeli obszar zgłoszony w ramach systemu jednolitej płatności obszarowej przekracza będzie ten limit, to płatność obejmie tylko ów maksymalny obszar¹⁷⁹.

Prócz wspomnianych płatności spółdzielnie rolnicze będą mogły korzystać także z programów w ramach PROW 2014-2020. Zanim niektóre z nich zostaną krótko przedstawione, warto zasygnalizować, że spółdzielnie prowadzące gospodarstwo rolne były beneficjentami pomocy przewidzianej w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, m.in. „Modernizacja gospodarstw rolnych”¹⁸⁰. Pomoc przyznawana była w formie refundacji części kosztów, m.in. budowy, przebudowy bądź remontu połączonego z modernizacją budynków lub obiektów wykorzystywanych do produkcji rolnej, zakupu maszyn, urządzeń czy wyposażenia do tej produkcji. Należy jednak podkreślić, że pomoc w tym programie była przyznawana i wypłacana do wysokości limitu wynoszącego maksymalnie 300 tys. zł na jednego beneficjenta i gospodarstwo. Oznacza to, że z takiej samej wysokości pomocy mogło korzystać zarówno małe gospodarstwo rodzinne, jak i RSP. Jednocześnie należy podkreślić, że w spółdzielni pracują członkowie lub ich następcy, którzy wiele lat temu przekazali gospodarstwa rolne, często przymusowo, do RSP.

Dlatego przedstawiciele większych RSP uważali, że kwota 300 tys. zł ogranicza rozwój gospodarstwa i nie uwzględnia faktu, że w skład RSP wchodzi z reguły kilka gospodarstw rodzinnych, a pracownikami są często rolnicy i ich rodziny, czyli domownicy. RSP korzystały także z innych programów PROW 2007-2013, np. wynikających z rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 13 marca 2013 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach „Programu rolnośrodowiskowego” objęte-

¹⁷⁹ ARiMR, *Płatność dla młodych rolników* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-07]. Dostępny w Internecie: <http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2015/cbo/Platnosci_dla_mlodych_rolnikow.pdf>.

¹⁸⁰ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 17 października 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Dz. U. Nr 193, poz. 1397 ze zm.

go PROW na lata 2007-2013¹⁸¹ czy też rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 marca 2009 r. sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” objętego PROW na lata 2007-2013¹⁸².

Spółdzielnie rolnicze, w tym szczególnie socjalne, prowadzące działalność ekologiczną korzystały również ze środków unijnych na ten cel. Finansowanie rolnictwa ekologicznego odbywało się w latach 2007-2013 przede wszystkim na warunkach określonych we wspomnianym już rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach „Programu rolnośrodowiskowego” objętego PROW na lata 2007-2013. Pakiet nr 2 stanowiło właśnie rolnictwo ekologiczne. Płatność rolnośrodowiskowa dla rolnictwa ekologicznego była przyznawana do działek rolnych użytkowanych jako: grunty orne (na których występują uprawy wymienione w załączniku nr 4 do rozporządzenia – w przypadku wariantu pierwszego, drugiego, piątego, szóstego, siódmego, ósmego, dziewiątego, dziesiątego, jedenastego i dwunastego); trwałe użytki zielone (w przypadku wariantu trzeciego i czwartego).

Spółdzielnie rolnicze prowadzące gospodarstwa rolne zainteresowane są także działaniami związanymi z ochroną środowiska w rolnictwie, czyli przede wszystkim Działaniem rolno-środowiskowo-klimatycznym. Kwestie te zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 18 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne” objętego PROW na lata 2014-2020¹⁸³. Przewiduje ono m.in. pięcioletnie zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne, o którym mowa w art. 28 ust. 3 rozporządzenia nr 1305/2013, w ramach określonego pakietu albo jego wariantu, zwane zobowiązaniem rolno-środowiskowo-klimatycznym, oraz określa warunki, których spełnienie pozwoli przyznać płatności.

Rozporządzenie wyróżnia różne pakiety i ich warianty. Tytułem przykładu warto wskazać na pakiet 1: Rolnictwo zrównoważone; Ochrona gleb i wód (Wariant Międzyplony, Pasy ochronne na stokach o nachyleniu powyżej 20%); Zachowanie sadów tradycyjnych odmian drzew owocowych; Cenne siedliska i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000, Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000: Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie (Wariant Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych

¹⁸¹ Dz. U. z 2013 r., poz. 361 ze zm.

¹⁸² Dz. U. z 2009 r. Nr 40, poz. 329 ze zm.

¹⁸³ Dz. U. z 2015 r., poz. 415.

roślin w rolnictwie – w przypadku uprawy; Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie – w przypadku wytwarzania nasion lub materiału siewnego).

Beneficjent sporządza m.in. plan działalności rolnośrodowiskowej, który opracowuje przed upływem 25 dni od dnia, w którym upływa termin składania wniosków o przyznanie płatności bezpośredniej w rozumieniu przepisów o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego przy udziale odpowiednio doradcy rolnośrodowiskowego lub eksperta przyrodniczego. Nie może przy tym przekształcać występujących w gospodarstwie rolnym trwałych użytków zielonych i pastwisk w rozumieniu art. 4 ust. 1 lit. h rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z 17 grudnia 2013 r., zachowuje elementy krajobrazu rolniczego nieużytkowane rolniczo, tworzące ostoje przyrody, określone w planie działalności rolnośrodowiskowej; prowadzi na formularzu udostępnionym przez Agencję rejestr działalności rolnośrodowiskowej zawierający wykaz działań agrotechnicznych, w tym zastosowanie nawozów i wykonanie zabiegów przy użyciu środków ochrony roślin; wypasów zwierząt – w przypadku prowadzenia wypasu.

Nie ulega wątpliwości, że wiele spółdzielni rolniczych będzie kontynuować aplikowanie o tzw. płatności ONW. Przyznawane są one do użytków rolnych położonych na obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami. Beneficjent tego świadczenia musi spełnić szereg wymagań określonych w rozporządzeniu z 13 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami” objętego PROW na lata 2014-2020¹⁸⁴.

Płatność ONW przysługuje do powierzchni użytków rolnych będących w posiadaniu rolnika w dniu 31 maja tego roku, w którym został złożony wniosek o jej przyznanie, wynoszącej nie więcej niż 75 ha, a w przypadku rolnika realizującego w 2014 r. 5-letnie zobowiązanie, o którym mowa w § 2 pkt 1 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” objętego PROW na lata 2007-2013, zwane dalej „5-letnim zobowiązaniem”, do powierzchni użytków rolnych objętej tym zobowiązaniem wynoszącej nie więcej niż 300 ha.

Niektóre spółdzielnie rolnicze są lub będą także beneficjentami płatności związanych z zalesianiem. Problematyka ta została uregulowana w rozporządzeniu

¹⁸⁴ Dz. U. z 2015 r., poz. 364 ze zm.

dzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 maja 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy w ramach działania „Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów” objętego PROW na lata 2014-2020¹⁸⁵. Pomoc jednemu podmiotowi może być przyznana do powierzchni nie większej niż 20 ha w całym okresie programowania. Adresowana jest do rolników będących właścicielami gruntów wykazanych w ewidencji gruntów i budynków, w rozumieniu art. 2 pkt 8 ustawy z 17 maja 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne, jako użytki rolne, które zostały przeznaczone do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a w przypadku braku takiego planu, gdy zalesianie tych gruntów nie jest sprzeczne z ustaleniami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy; stanowiących własność tego rolnika albo własność jego małżonka; o powierzchni co najmniej 0,1 ha i szerokości większej niż 20 m, przy czym wymagania dotyczące szerokości gruntu nie stosuje się, jeżeli graniczą one z lasem.

Kolejny program, z którego będą, mogły korzystać spółdzielnie rolnicze prowadzące działalność rolniczą, stanowi rolnictwo ekologiczne. Jak podkreślono w PROW na lata 2014-2020, celem rolnictwa ekologicznego jest wspieranie dobrowolnych zobowiązań rolników, którzy podejmują się utrzymać lub przejść na praktyki i metody rolnictwa ekologicznego określone w rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007 z 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych¹⁸⁶. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 13 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Rolnictwo ekologiczne” objętego PROW na lata 2014-2020¹⁸⁷ stanowi, że płatność ekologiczną przyznaje się rolnikowi, jeżeli m.in.: realizuje 5-letnie zobowiązanie ekologiczne, o którym mowa w art. 29 ust. 2 rozporządzenia nr 1305/2013, w ramach określonego pakietu albo jego wariantu; spełnia warunki przyznania płatności ekologicznej w ramach określonych pakietów lub ich wariantów określone w rozporządzeniu.

Wsparcie w ramach tego działania obejmuje następujące poddziałania: 11.1 Płatności w okresie konwersji na rolnictwo ekologiczne (Uprawy rolnicze, warzywne, zielarskie, sadownicze, paszowe, trwałe użytki zielone w okresie konwersji), 11.2 Płatności w celu utrzymania rolnictwa ekologicznego (Uprawy rolnicze, warzywne, zielarskie, sadownicze, paszowe, trwałe użytki po okresie konwersji)¹⁸⁸.

¹⁸⁵ Dz. U. z 2015 r., poz. 655.

¹⁸⁶ Dz. U. L. 189 z 20.07.2007 r., s. 1 ze zm.

¹⁸⁷ Dz. U. z 2015 r., poz. 370.

¹⁸⁸ Projekt PROW, styczeń 2014 r. [online]. ARiMR [dostęp: 2014-01-30]. Dostępny w Internecie: <http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/Publikacje-biblioteka/Informatory_MiNROL/PROW_2014-2020_projekt_MRiRW.pdf>.

Warto wspomnieć, że w wersji PROW 2014-2020 ze stycznia 2014 r. wprowadzone zostały dodatkowe wymagania dla rolnictwa ekologicznego. Mianowicie zaproponowany został limit powierzchniowy 30 ha w odniesieniu do całkowitej powierzchni, która może być wspierana dla tego działania w ramach gospodarstwa rolnego. Nie ulega wątpliwości, że propozycje wprowadzenia takich ograniczeń nie wpłynęłyby pozytywnie na rozwój rolnictwa ekologicznego oraz spółdzielni socjalnych zajmujących się tego rodzaju działalnością. Jak potwierdzają dane statystyczne, odsetek powierzchni upraw ekologicznych w Polsce wynosi około 3,4% i chociaż na przestrzeni lat 2003-2011 wzrósł jedenastokrotnie, wciąż jest jednak jednym z najniższych w Europie. Należy podkreślić, że aktywność w zakresie ekologii wpisuje się w model wielofunkcyjnego rolnictwa europejskiego. Zakłada on wypracowanie sposobu gospodarowania zgodnego z zasadą zrównoważonego rozwoju, chroniącego środowisko i różnorodność biologiczną obszarów wiejskich oraz wartość krajobrazu kulturowego, przy jednoczesnym zachowaniu odpowiednich dochodów, pozwalających na godziwe warunki życia mieszkańcom wsi i rozwój społeczności wiejskich¹⁸⁹.

Dlatego pozytywnie ocenić należy zaproponowane zmiany PROW 2014-2020 związane z limitami powierzchniowymi¹⁹⁰. Dalsze modyfikacje nastąpiły w rozporządzeniu dotyczącym tej problematyki. Płatność ekologiczna jest przyznawana w wysokości: 100% stawki płatności – za powierzchnię gruntów od 0,1 ha do 50 ha; 75% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 50 ha do 100 ha; 60% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 100 ha.

Jeżeli chodzi o nowy PROW na lata 2014-2020, to spółdzielnie rolnicze będą mogły starać się o środki z programu „Inwestycje w środki trwałe”, w tym wsparcie inwestycji materialnych lub niematerialnych w gospodarstwach rolnych – ukierunkowane na poprawę ich konkurencyjności lub efekty środowiskowe; w sektorze przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych oraz infrastruktury związanej z rozwojem rolnictwa – scalanie gruntów. Pomoc na poddziałanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” obejmuje trzy typy operacji: modernizacja gospodarstw rolnych; inwestycje w gospodar-

¹⁸⁹ M. Maciejczak, T. Pezold, *Wnioski z seminarium „Rozwój obszarów wiejskich”*, Warszawa 29.11.2003 r. [online]. Fundacja IUCN Poland i Fundacja Rozwoju [dostęp: 2012-03-05]. Dostępny w Internecie: <<http://iucn-ce.org.pl/>>; R. Baum, *Analiza instrumentów wspierających zrównoważony rozwój rolnictwa*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2004, t. VI, z. 3, s. 7-12.

¹⁹⁰ Projekt PROW z kwietnia 2014 r. przewidywał, że płatność ekologiczna ma być przyznawana w wysokości: 100% stawki podstawowej – za powierzchnię od 0,10 ha do 50 ha; 50% stawki podstawowej – za powierzchnię powyżej 50 ha do 100 ha; 25% stawki podstawowej – za powierzchnię powyżej 100 ha do 150 ha. Projekt PROW, kwiecień 2014 r. [online]. MR [dostęp: 2014-04-30]. Dostępny w Internecie: <<http://www.minrol.gov.pl/>>.

stwach położonych na obszarach Natura 2000; inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach OSN¹⁹¹.

Rozporządzenie z 21 sierpnia 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach poddziałania „Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020¹⁹² stanowi, że pomoc adresowana jest dla rolnika, który jest posiadaczem samoistnym lub zależnym: a) gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha i nie więcej niż 300 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami, lub b) nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej w rozumieniu ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników.

W przypadku rolnika będącego osobą prawną albo spółką osobową w rozumieniu ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych¹⁹³ pomoc jest przyznawana, jeżeli jest ponadto wpisany do rejestru przedsiębiorców w Krajowym Rejestrze Sądowym co najmniej od dnia złożenia wniosku o przyznanie pomocy. Z powyższych przesłanek wynika, że spółdzielnie prowadzące gospodarstwo rolne będą mogły korzystać z tego programu. Jednocześnie wprowadzenie maksymalnej normy powierzchni 300 ha znacznie ograniczy krąg rolniczych spółdzielni produkcyjnych, które będą mogły starać się o środki z tego programu. Pomoc przyznaje się na operację zapewniającą poprawę ogólnych wyników gospodarstwa przykładowo w następujących obszarach: rozwój produkcji psiań lub rozwój produkcji mleka krowiego, lub rozwój produkcji bydła mięsnego, lub związanym z racjonalizacją technologii produkcji, wprowadzeniem innowacji, zmianą profilu produkcji, zwiększeniem skali produkcji, poprawą jakości produkcji lub zwiększeniem wartości dodanej produktu.

Dla spółdzielni rolniczych istotne jest poddziałanie Pomoc na inwestycje w przetwórstwo, marketing i rozwój produktów rolnych, które adresowane jest do mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw działających w sektorze przetwórstwa lub handlu hurtowego produktami rolnymi. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 5 października 2015 r.¹⁹⁴ w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót

¹⁹¹ PROW na 2014-2020 [online]. MR [dostęp: 2015-01-08]. Dostępny w Internecie: <<http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>>.

¹⁹² Dz. U. z 2015 r., poz. 1371.

¹⁹³ Dz. U. z 2013 r., poz. 1030 ze zm.

¹⁹⁴ Dz. U. poz. 1581.

nimi lub ich rozwój” objętego programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 stanowi, że beneficjentem obok osób fizycznych mogą być osoby prawne lub jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, które posiadają zarejestrowaną działalność w zakresie przetwórstwa lub wprowadzania do obrotu produktów rolnych i działają jako przedsiębiorcy prowadzący mikro-, małe lub średnie przedsiębiorstwa.

Tak określony krąg beneficjentów oznacza, że będą mogły z niego korzystać różnego rodzaju spółdzielnie – zarówno te zajmujące się produkcją rolną, jak i przetwórstwem. PROW na lata 2014-2020 wskazuje, że realizowane inwestycje będą miały także dodatkowy wymiar środowiskowy i klimatyczny (cele przekrojowe UE), gdyż wybrane przez beneficjentów rozwiązania winny uwzględniać: oszczędność w korzystaniu z zasobów (woda, energia), zmniejszenie obciążeń dla środowiska (gospodarka ściekowa, odpady) czy wykorzystanie OZE. W ramach tej podgrupy wprowadzane będą do praktyki gospodarczej nowe produkty i technologie, instrumenty marketingu lub organizacji i zarządzania, co stanowić ma o jego potencjale innowacyjnym. Finansowane będą koszty budowy, modernizacji lub przebudowy budynków produkcyjnych lub magazynowych i obiektów stanowiących infrastrukturę zakładów przetwórstwa niezbędną do korzystania z maszyn i urządzeń służących ochronie środowiska. Wspierane będą inwestycje służące przetwarzaniu produktów rolnych, obrotowi nimi lub ich rozwojowi i modernizacji rolnictwa i leśnictwa.

Wnioskodawca musi mieć zdolność do realizacji i utrzymania planowanego przedsięwzięcia, a podstawą weryfikacji będzie analiza danych ekonomicznych dotyczących działalności gospodarczej oraz kalkulacji finansowej w biznesplanie. Udzielenie pomocy realne będzie wyłącznie wtedy, kiedy realizacja inwestycji nie będzie możliwa bez udziału środków publicznych (unikanie tzw. efektu *deadweight*). Wnioskodawca musi poza tym złożyć deklarację, że po zakończeniu całej inwestycji będzie zaopatrywał się w co najmniej 50% całkowitej ilości surowców niezbędnych do produkcji na podstawie umów długoterminowych (co najmniej trzyletnich), zawieranych bezpośrednio z: rolnikami, grupami lub organizacjami producentów, związkami grup lub zrzeszeniami organizacji producentów, bądź podmiotami wstępnie przetwarzającymi produkty rolne. Program ten przyczyni się także do większej popularności kontraktów zawieranych z grupami producentów rolnych. Jednocześnie nowy PROW zastrzega, że powyższego warunku nie stosuje się do podmiotów przetwarzających produkty rolne wytworzone przez swoich członków oraz wyłącznie produkty rolne wytworzone w ramach prowadzonej przez siebie działalności rolniczej. To wyłączenie dotyczy zatem m.in. spółdzielczych grup producentów rolnych, spółdzielni mleczarskich w relacjach ze spółdzielcami, spółdzielniami prowadzącymi gospodarstwo rolne.

PROW 2014-2020 stanowi, że kryteria wyboru będą uwzględniać operacje dotyczące w szczególności: grup lub organizacji producentów oraz związków grup lub zrzeszeń organizacji producentów, spółdzielni oraz młodych rolników, tj. rolników poniżej 40. roku życia. Maksymalna wysokość pomocy w ramach poddziałania przyznana w okresie realizacji Programu jednemu beneficjentowi wynosi 3 000 000 zł, a w przypadku związków grup producentów rolnych lub zrzeszeń organizacji producentów – 15 000 000 zł. Minimalna wysokość pomocy przyznana na realizację jednej operacji wynosi 100 000 zł.

Omawiając unijne programy wsparcia, z których mogą korzystać spółdzielnie rolnicze, więcej uwagi należy poświęcić pomocy dla spółdzielczych grup producentów rolnych. Otóż w okresie przedakcesyjnym były to fundusze polskie, a po uzyskaniu członkostwa przez nasz kraj w Unii Europejskiej funkcję tę pełnią środki unijne. W latach 2007-2013 grupy producentów rolnych, również te prowadzone w formie spółdzielni, mogły korzystać ze wsparcia finansowego na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych” i objęcia PROW na lata 2007-2013¹⁹⁵. Wniosek o pomoc składała grupa producentów rolnych w terminie 6 miesięcy od dnia wpisu jej do rejestru właściwego ze względu na siedzibę grupy, dyrektora oddziału regionalnego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Grupy, które otrzymały decyzję po roku 2010, nadal mogą korzystać ze środków unijnych. O wsparcie w ramach działania „Grupy producentów rolnych” finansowane z PROW 2007-2013 mogą w 2014 r. i kolejnych latach ubiegać się w ARiMR jedynie takie podmioty, które zostały wpisane do 31 grudnia 2013 r. do rejestru grup prowadzonego przez marszałka województwa właściwego ze względu na siedzibę takiej organizacji. Wynika to z rozporządzenia unijnego nr 1698/2005, które w art. 35 ust. 3 stwierdza, że wsparcia udziela się grupom producentów, które zostały oficjalnie uznane przez właściwy organ Państwa Członkowskiego najpóźniej w dniu 31 grudnia 2013 r.¹⁹⁶

Jak wskazują dane statystyczne, od początku uruchomienia Programu dla grup producentów rolnych (PROW 2007–2013) do 31 grudnia 2013 r. złożono 1 275 wniosków, w tym 352 wnioski w 2013 r. i wydano 1 210 decyzji przyznających płatność na kwotę 707,5 mln zł¹⁹⁷. Warto wskazać na niektóre problemy prawne związane z wydatkowaniem tychże środków. Przepisy polskie nie określały celu, na jaki uzyskane środki mogą zostać wydane. Wspominał o tym tylko art. 35 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z 20 września 2005 r.

¹⁹⁵ Dz. U. Nr 81, poz. 550 ze zm.

¹⁹⁶ Zob. [online]. Farmer [dostęp: 2015-10-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-doplaty/grupy-musza-byc-w-rejestrze-do-konca-roku,48382.html>>.

¹⁹⁷ Zob. ARiMR, *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2013*, Warszawa 2014, s. 61 i n.

w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Zgodnie z jego treścią (art. 35) wsparcia dla grup producentów rolnych udzielało się w celu ułatwienia tworzenia i działalności administracyjnej grup producentów, a więc:

- a) dostosowania do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produkcji producentów, którzy są członkami takich grup;
- b) wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych;
- c) ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności.

Przytoczony przepis nie był jasny i budził wątpliwości interpretacyjne. Dotyczyły one ustalenia, na jakie cele mogą być wydatkowane środki z tego programu – czy obejmują one tylko typowe koszty administracyjne, jak chociażby czynsz najmu pomieszczeń, wynagrodzenie zarządu, czy też zakup, np. samochodów wykorzystywanych przy dostawie produktów, dla których produkcji została utworzona grupa, maszyn albo urządzeń rolniczych nabytych na potrzeby prowadzonej działalności.

W czerwcu 2010 r. opublikowana została na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹⁹⁸ następująca informacja: „w efekcie negocjacji prowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi z Komisją Europejską, mających na celu umożliwienie grupom producentów rolnych wykorzystywanie zryczałtowanego wsparcia uzyskiwanego w ramach działania 142 «Grupy producentów rolnych», objętego PROW na lata 2007-2013, także na działalność inwestycyjną, uzyskano następujące wytyczne. Komisja Europejska stwierdziła, iż zryczałtowana pomoc udzielana grupom producentów rolnych w formie rocznych rat przez okres pierwszych 5 lat działalności grupy, może być przeznaczana także na inwestycje, o ile grupa realizuje cele wynikające z przepisów Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ponadto, Komisja Europejska orzekła, iż wysokość kwoty, która może zostać przeznaczona na inwestycje, zależy od decyzji grupy, o ile realizowane są przez grupę ww. cele rozporządzenia 1698/2005”¹⁹⁹. Taka interpretacja Komisji stwarza większe możliwości rozwoju dla grup producentów rolnych i dlatego została pozytywnie przyjęta przez te podmioty.

Przyznawanie środków unijnych i związane z tym procedury niekiedy w praktyce generują problemy prawne, o czym świadczy orzecznictwo sądowe.

¹⁹⁸ Zob. [online]. MR [dostęp: 2010-06-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.minrol.gov.pl/Ministerstwo/Zespol-Prasowy/Informacje-Prasowe/Dzialanie-Grupy-producentow-rolnych-objetego-Programem-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-na-lata-2007-2013-inwestycje>>.

¹⁹⁹ Zob. [online]. MR [dostęp: 2010-06-05]. Dostępny w Internecie: <<http://minrol.gov.pl>>.

W uzasadnieniu do wyroku z 30 listopada 2010 r. wojewódzki sąd administracyjny²⁰⁰ podkreślił, że istotą pomocy przyznawanej w ramach działania „grupy producentów rolnych” jest wsparcie wspólnej produkcji określonego produktu realizowanej za pośrednictwem grupy przez wszystkich producentów zakładających grupę. Zgodnie z art. 5 ust. 3 rozporządzenia nr 1975/2006 nie dokonuje się żadnych płatności na rzecz beneficjentów, w odniesieniu do których stwierdzono, że sztucznie stworzyli warunki wymagane do otrzymania takich płatności, aby uzyskać korzyści sprzeczne z celami systemu wsparcia²⁰¹.

Zdaniem sądu było bezsporne – i niekwestionowane przez skarżącą – że w pierwszym roku istnienia grupy dwóch z pięciu jej członków nie produkowało nasion roślin oleistych, dla produkowania i sprzedaży których grupa została utworzona. W tej sytuacji mimo uzyskania przez skarżącą warunku formalnego uznania za grupę producentów rolnych (wpis do rejestru), w okresie objętym wnioskiem, cel przepisów polegający na ułatwieniu wspólnego wprowadzenia do obrotu nasion roślin oleistych nie został osiągnięty. Wobec powyższego należało uznać, że warunki do otrzymania płatności zostały stworzone sztucznie, a wypłata dofinansowania byłaby sprzeczna z określonymi w wyżej wymienionych przepisach celami wsparcia²⁰². Zdaniem sądu odmienne stanowisko byłoby możliwe tylko w przypadku, w którym liczba członków grupy byłaby większa niż liczba minimalna określona w przepisach, co w rozpoznawanej sprawie nie miało miejsca²⁰³.

Zdaniem autorki, w przypadku gdy grupa zgodnie z przepisami w każdym roku wytwarza produkty o minimalnej rocznej wielkości, a są one dostarczane przez co najmniej 5 podmiotów, nie powinno to stanowić przesłanki do odmowy finansowania czy też do wykreślenia z rejestru, nawet gdy niektórzy z członków nie wypełniają obowiązków w zakresie dostarczenia produktów rolnych. Nie ulega natomiast wątpliwości, że na te podmioty powinny być nałożone sankcje określone w dokumentach wewnętrznych grupy.

Grupy producentów rolnych mogły korzystać także z innych działań w ramach PROW 2007-2013, np. Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej, Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw²⁰⁴ oraz Działania informacyjne i promocyjne²⁰⁵.

²⁰⁰ V SA/Wa 1293/10, Legalis, nr 372467.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 17 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Dz. U. Nr 139, poz. 883 ze zm.

²⁰⁵ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 czerwca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania

Jeżeli chodzi o nowy okres finansowania, to rozporządzenie unijne Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)²⁰⁶ przewiduje kontynuację pomocy dla nowych grup i organizacji producentów rolnych od roku 2015 (program Tworzenie grup i organizacji producentów). Wsparcie będzie przyznawane grupie na podstawie planu biznesowego w postaci zryczałtowanej pomocy w formie rocznych rat przez okres nie dłuższy niż pięć lat, następujący po dacie, w której grupa lub organizacja producentów została uznana; raty są degresywne. Oblicza się je na podstawie rocznej sprzedanej produkcji grupy lub organizacji. Państwa członkowskie wypłacają ostatnią ratę jedynie po potwierdzeniu prawidłowej realizacji planu biznesowego. Co więcej, państwa członkowskie weryfikują, czy cele określone w planie biznesowym zostały osiągnięte w ciągu pięciu lat po uznaniu grupy lub organizacji producentów.

Według PROW 2014-2020 w ramach poddziałania: Tworzenie grup i organizacji producentów w sektorze rolnym i leśnym grupy będą mogły korzystać ze środków finansowych. Jednocześnie wnioskodawca na etapie złożenia wniosku spełnia następujące warunki: łączy producentów jednego produktu lub grupy produktów, którzy nie byli członkami grupy producentów/wstępnie uznanej grupy producentów/organizacji, utworzonej ze względu na ten sam produkt lub grupę produktów, której przyznano pomoc na rozpoczęcie działalności ze środków Unii Europejskiej po dniu 1 maja 2004 r.; składa się z osób fizycznych; wpisuje się w zakres definicji małego lub średniego przedsiębiorcy; przedłoży biznesplan.

PROW 2014-2020 przewiduje preferencje w przyznawaniu pomocy grupom i organizacjom producentów, gdy zorganizowane są w formie spółdzielni. Takie postanowienie należy ocenić bardzo pozytywnie. Poza tym na wsparcie będą mogły liczyć przede wszystkim grupy zrzeszające jak największą liczbę członków w danej kategorii oraz składające się z producentów, w gospodarstwach których produkcja objęta została dobrowolnym ubezpieczeniem. Pomoc ma mieć formę ryczałtu w pierwszych pięciu latach funkcjonowania od dnia rejestracji/uznania: w pierwszym roku – 10%, w drugim – 8%, w trzecim roku – 6%, w czwartym roku – 5%, w piątym roku – 4%; maksymalnie równowartość 100 000 euro w każdym roku pięcioletniego okresu pomocy. Łączna kwota pomocy musi być ograniczona do 500 000 euro; maksymalnie równowartość – 100 000 euro w każdym roku pięcioletniego okresu pomocy.

„Działania informacyjne i promocyjne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Dz. U. Nr 99, poz. 830 ze zm.

²⁰⁶ Dz. U. L 347 z 20.12.2013, s. 487, dalej: rozporządzenie unijne nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich.

Wypłata ostatniej raty wsparcia nastąpi po potwierdzeniu prawidłowej realizacji biznesplanu. Zawiera on w szczególności: informacje podstawowe o grupie/organizacji, a poza tym cele, spójną koncepcję oraz etapy rozwoju grupy/organizacji, na podstawie celów, dla których udzielane jest wsparcie, tj.: dostosowania do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produktów producentów, którzy są członkami takich grup lub organizacji; wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych; ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności, oraz innych zadań, które mogą być prowadzone przez grupy i organizacje producentów, takich jak rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji; opis wyjściowej i docelowej sytuacji grupy, w tym m.in. informacje dotyczące zasobów poszczególnych gospodarstw będących w posiadaniu członków grupy/organizacji oraz struktury organizacyjnej i wielkości produkcji; opis i harmonogram planowanych działań prowadzących do rozwoju grupy/organizacji, w tym inwestycji; informacje nt. planowanych szkoleń i korzystania z doradztwa; informacje nt. innych zamierzeń dotyczących rozwoju grupy/organizacji PROW 2014-2020.

Dyskusyjna jest kwestia ograniczenia członkostwa w grupie korzystającej ze środków finansowych tylko do osób fizycznych. Z jednej strony jest to zasadne – z uwagi na przykłady tworzenia sztucznych podmiotów spółek z o.o., aby spełnić wymóg pięciu podmiotów powołujących grupę. Z drugiej – takie ograniczenie jest krzywdzące, np. w stosunku do rolniczych spółdzielni produkcyjnych, które tworzyły grupy producentów rolnych z rolnikami czy innymi RSP.

Według wytycznych Unii Europejskiej w sprawie pomocy państwa w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich w latach 2014-2020²⁰⁷ pomoc przyznawana grupom lub organizacjom producentów w celu pokrycia kosztów niezwiązanych z rozpoczęciem działalności, takich jak koszty inwestycji lub działalności promocyjnej, będzie poddawana ocenie zgodnie z przepisami regulującymi przyznawanie tego rodzaju pomocy. Zasadna zatem wydaje się interpretacja, że dofinansowanie inwestycji będzie możliwe, jeśli grupa realizuje cele rozporządzenia unijnego nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, wśród których są:

- a) dostosowanie do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produktów przez członków takich grup lub organizacji;
- b) wspólne wprowadzanie towarów do obrotu, w tym przygotowanie do sprzedaży, centralizacja sprzedaży i dostawa do odbiorców hurtowych;

²⁰⁷ Dz. U. UE 2012, C 158, s. 4 z 5 czerwca 2012 r.

c) ustanowienie wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności; oraz

d) inne zadania, takie jak rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji.

Przepis nie określa, czy wsparcie musi zostać przeznaczone na wszystkie cele, a zatem zasadne wydaje się uznanie, że wystarczy jeden, ale może być też i kilka²⁰⁸. Będą one sprecyzowane w planie biznesowym. Co istotne, rozporządzenie unijne nr 1305/2013 stanowi, że państwa członkowskie weryfikują, czy cele określone w planie biznesowym zostały osiągnięte w ciągu pięciu lat po uznaniu grupy lub organizacji producentów. Możliwość realizacji co najmniej jednego celu wynika bezpośrednio z rozporządzenia Komisji (UE) nr 702/2014 z 25 czerwca 2014 r. uznającego niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

Przeznaczanie środków na koszty inwestycyjne wydaje się niezmiernie istotne i chyba zasadne jest twierdzenie, że szkoda, iż Komisja nie wskazała ich jako priorytetowych. Według wytycznych koszty kwalifikowalne, związane z rozpoczęciem działalności, mogą obejmować koszty najmu pomieszczeń, zakupu sprzętu biurowego, w tym sprzętu komputerowego i oprogramowania, personelu administracyjnego oraz koszty pośrednie, a także opłaty prawne i administracyjne. W przypadku zakupu pomieszczeń koszty kwalifikowalne muszą ograniczać się do kosztów najmu po stawkach rynkowych.

Grupy producentów rolnych, w tym te prowadzone w formie spółdzielni, będą mogły korzystać ze wspomnianego już programu na inwestycje w przetwórstwo/marketing i rozwój produktów rolnych. Działanie wspiera inwestycje materialne lub niematerialne: w gospodarstwach rolnych – ukierunkowane na poprawę ich konkurencyjności lub efekty środowiskowe, w sektorze przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych oraz dotyczące infrastruktury związanej z rozwojem rolnictwa – na scalanie gruntów. Według PROW 2014-2020 poddziałanie Pomoc na inwestycje w przetwórstwo/marketing i rozwój produktów rolnych (Przetwórstwo i marketing produktów rolnych) adresowane jest do mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw działających m.in. w sektorze przetwórstwa lub handlu hurtowego produktami rolnymi.

Dodatkowo możliwy jest udział spółdzielczych grup producentów rolnych i spółdzielni w programie Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych (art. 16 rozporządzenia unijnego nr 1305/2015). Wsparcie przeznaczone jest na przeprowadzenie działań w zakresie informacji i promocji produktów wysoko jakościowych podejmowanych przez uczestników systemów

²⁰⁸ Ibidem.

jakości, tj. przez zespoły promocyjne. W świetle PROW 2014-2020 pod tym pojęciem należy rozumieć podmiot, niezależnie od posiadania przez niego formy prawnej, integrujący uczestników systemu jakości, np.: grupę producentów, organizację producentów, organizację międzybranżową, organizację branżową, spółdzielnię, izbę gospodarczą. Pomoc może być przyznana zespołowi promocyjnemu, którego członkowie uczestniczą w wytwarzaniu produktu rolnego lub środka spożywczego przeznaczonego do spożycia przez ludzi wytwarzanego w ramach systemów jakości, o których mowa w art. 16 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 1305/2013.

Spółdzielcze wstępnie uznane grupy i organizacje producentów owoców i warzyw od kilku lat korzystają ze środków unijnych. Niektóre z nich stały się właścicielami nowoczesnych maszyn, urządzeń do zbioru owoców i warzyw w gospodarstwach rolnych członków, linii do ich sortowania i pakowania, samochodów do transportu produktów do hurtowni czy sklepów, zbudowały własne chłodnie i magazyny²⁰⁹. Wśród mechanizmów pomocy finansowej w ramach wspólnej organizacji rynku owoców i warzyw Unii Europejskiej wyróżnić należy, po pierwsze, pomoc finansową dla wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw w zakresie kosztów związanych z utworzeniem grupy producentów i prowadzeniem działalności administracyjnej oraz pomoc finansową na pokrycie części kwalifikowanych kosztów inwestycji ujętych w zatwierdzonym planie dochodzenia do uznania; po drugie – pomoc finansową dla uznanych organizacji producentów owoców i warzyw na dofinansowanie funduszu operacyjnego²¹⁰.

Według rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 12 lipca 2013 r. w sprawie szczegółowych warunków przyznawania pomocy finansowej wstępnie uznanej grupie producentów owoców i warzyw oraz wykazu kwalifikowanych kosztów inwestycji ujętych w zatwierdzonym planie dochodzenia do uznania²¹¹ możliwe jest uzyskanie środków pieniężnych np. na pokrycie części kwalifikowanych kosztów inwestycji związanych ze zbiorem, przechowywaniem, magazynowaniem, przygotowaniem do sprzedaży owoców i warzyw, ujętych w grupie lub grupach produktów, dla których grupa została wstępnie uznana, jeżeli zostały spełnione dodatkowe wymagania określone w tym akcie prawnym.

Istotne jest postanowienie, że inwestycja albo jej etap mają być dostosowane do wielkości produkcji owoców i warzyw członków grupy, z uwzględnienie-

²⁰⁹ Zob. [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl>>.

²¹⁰ Zob. ARiMR, *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2012*, Warszawa 2013, s. 30 i n. Zob. inne opracowania ARiMR [online]. ARiMR [dostęp: 2015-02-08]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl>>.

²¹¹ Dz. U. z 2013 r., poz. 872.

niem ilości owoców i warzyw: zakupionych przez grupę od jej członków (w przypadku inwestycji związanych ze zbiorem, przechowywaniem oraz magazynowaniem owoców i warzyw); sprzedanych przez grupę odbiorcom zewnętrznym (w przypadku inwestycji związanych z przygotowaniem do sprzedaży owoców i warzyw, nie przekraczającej wielkości planowanej na ostatni rok realizacji zatwierdzonego planu dochodzenia do uznania). Rozporządzenie stanowi także, że grupa musi się zobowiązać do niezbywania, nieudostępniania innemu podmiotowi inwestycji objętej dofinansowaniem oraz wykorzystywania tej inwestycji zgodnie z jej przeznaczeniem, jakim jest przygotowanie owoców i warzyw do sprzedaży zgodnie z zatwierdzoną grupą produktów, przez okres: 1) pięciu lat od dnia nabycia narzędzia, maszyny, urządzenia lub samochodu ciężarowego; 2) dziesięciu lat od dnia nabycia lub oddania do użytku budynku lub budowli, albo od dnia nabycia gruntu.

Niemniej jednak przepisy przewidują wyjątki od wskazanych zasad. Mianowicie grupa może udostępnić ewentualnie inwestycję, po pierwsze, innemu podmiotowi na podstawie umowy określającej okres i warunki wykorzystywania przez ten podmiot inwestycji – jeżeli w wyniku wystąpienia zjawisk atmosferycznych, o których mowa w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 10 czerwca 2011 r. w sprawie określenia przypadków, przy których spadek wartości produkcji sprzedanej wystąpił z przyczyn niezależnych od wstępnie uznanej grupy producentów owoców i warzyw lub organizacji producentów owoców i warzyw, oraz sposobu potwierdzenia tego spadku²¹², wystąpił okresowy brak możliwości pełnego wykorzystania inwestycji. Po drugie – członkom tej grupy, jeżeli inwestycja jest związana ze zbiorem owoców i warzyw, w celu dokonania ich zbioru i transportu do magazynów grupy.

Warto podkreślić, że możliwe jest również otrzymanie pomocy finansowej przez wstępnie uznaną grupę producentów owoców i warzyw na pokrycie kosztów związanych z utworzeniem grupy producentów i prowadzoną przez nią działalnością administracyjną. W tym przypadku wysokość wsparcia zależy od wysokości przychodu uzyskiwanego przez grupę i maleje wraz z upływem pięcioletniego okresu dochodzenia do uznania.

Wejście w życie rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) Nr 302/2012 z 4 kwietnia 2012 r. znacznie ograniczyło możliwości wsparcia w zakresie finansowania omawianych podmiotów. Niewątpliwie nowym wstępnie uznanym grupom jest trudniej funkcjonować i realizować inwestycje. Jednocześnie, nawet jeżeli status wstępnie uznania grupa uzyskała przed 5 kwietnia 2012 r., ale nie podjęła zobowiązań finansowych czy też nie zawarła prawnie wiążących umów ujętych w planie przed wspomnianą datą, mogła wnioskować o przyzna-

²¹² Dz. U. z 2011 r. Nr 130, poz. 758.

nie pomocy finansowej dopiero po ustaleniu przez Komisję Europejską współczynników przydziału. Ograniczony został także zakres finansowanych przedsięwzięć. Do objęcia pomocą finansową nie kwalifikują się m.in. inwestycje w środki transportu wykorzystywane przez grupę producentów do celów obrotu lub dystrybucji, z wyjątkiem: a) inwestycji w środki transportu wewnętrznego – grupa producentów powinna odpowiednio uzasadnić w planie dochodzenia do uznania, że inwestycje są wykorzystywane wyłącznie do transportu wewnętrznego; b) dodatkowych urządzeń na samochodach ciężarowych, przeznaczonych do transportu chłodniczego lub w kontrolowanej atmosferze²¹³.

Uznana organizacja producentów owoców i warzyw może korzystać z pomocy unijnej na dofinansowanie funduszu operacyjnego, jeśli realizuje co najmniej dwa spośród celów określonych w „Strategii krajowej dla zrównoważonych programów operacyjnych organizacji producentów owoców i warzyw w Polsce na lata 2010-2016”²¹⁴, związanych z planowaniem produkcji; poprawą jakości produktów; podwyższeniem wartości handlowej produktów; promowaniem produktów zarówno w postaci świeżej, jak i przetworzonej; środkami ochrony środowiska i metody produkcji bezpiecznej dla środowiska, w tym rolnictwo ekologiczne; zapobieganie kryzysom i zarządzanie nimi. Przykładowo działania mające na celu planowanie produkcji w zakresie wykorzystania technologii produkcji owoców i warzyw skutecznie zapobiegających niepożądanym spadkom plonów obejmuje m.in.: zakup materiałów do budowy szklarni i montaż tuneli foliowych oraz budowę szklarni i montaż tuneli foliowych do ochrony upraw w celu uniknięcia niekontrolowanych spadków poziomu plonów wywołanych warunkami atmosferycznymi lub zakup i montaż instalacji chroniących uprawy owoców i warzyw przed przymrozkami (np. systemy deszczowni, urządzenia do mieszania powietrza, okrywy termoizolacyjne, specjalistyczne piece grzewcze, generatory dymu). Co istotne, działanie to może być podejmowane w gospodarstwach członków.

W ramach działania mającego na celu dostosowanie zakresu produkcji owoców i warzyw do oferty organizacji producentów owoców i warzyw do popytu, jak również poszerzenie zakresu produkcji, do wsparcia kwalifikują się m.in. zakup materiału szkółkarskiego do założenia lub powiększenia upraw trwałych oraz wieloletnich (tj. krzewów, drzewek i sadzonek bylin) lub założenie plantacji (zakup i montaż np. palików, słupków, linek, wsporników, ciężar-

²¹³ Zob. [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl>>.

²¹⁴ Strategia krajowa dla zrównoważonych programów operacyjnych organizacji producentów owoców i warzyw w Polsce na lata 2010-2016, Załącznik do informacji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 listopada 2013 r. (Dz. Urz. MRiRW nr 19, poz. 27). Poprzednia Strategia krajowa dla zrównoważonych programów operacyjnych organizacji producentów owoców i warzyw w Polsce na lata 2010-2013, Załącznik do informacji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 16 sierpnia 2011 r. (Dz. Urz. MRiRW nr 19, poz. 27).

ków, spinaczy, osłon zabezpieczających pnie). Czynności te mogą być podejmowane także w gospodarstwach członków²¹⁵.

Z kolei w działaniu polegającym na stosowaniu systemów poprawy jakości owoców i warzyw, kontroli jakości owoców i warzyw oraz systemów identyfikowalności produktów sektora owoców i warzyw do wsparcia kwalifikują się: przeprowadzanie certyfikacji i koszty utrzymania certyfikatów w ramach certyfikowanych systemów zapewnienia jakości oraz regularnych audytów niezbędnych do wdrażania i utrzymania certyfikowanych systemów zapewnienia jakości lub pobieranie próbek oraz przekazywanie tych próbek do badań laboratoryjnych służących do regularnego monitoringu pozostałości pestycydów, azotanów, azotynów i metali ciężkich w owocach i warzywach²¹⁶.

Nowe rozporządzenie unijne 1308/2013 w art. 32 stanowi, że organizacje producentów działające w sektorze owoców i warzyw lub ich zrzeszenia mogą utworzyć fundusz operacyjny. Jest on finansowany ze składek pochodzących od członków organizacji producentów lub samej organizacji producentów; lub w przypadku zrzeszeń organizacji producentów ze składek opłacanych przez członków tych zrzeszeń; z pomocy finansowej Unii, która może zostać przyznana organizacjom producentów lub ich zrzeszeniom, w przypadku gdy przedstawią one program operacyjny lub częściowy program operacyjny, zarządzają nim i go wdrażają, na podstawie warunków, które zostaną przyjęte przez Komisję w drodze aktów delegowanych zgodnie z art. 37 i aktów wykonawczych zgodnie z art. 38. Fundusz operacyjny wykorzystywany jest wyłącznie do finansowania programów operacyjnych przedłożonych państwu członkowskim i przez nie zatwierdzonych.

Członkostwo naszego kraju w Unii Europejskiej umożliwiło korzystanie przez spółdzielnie mleczarskie ze środków unijnych. Przykładowo w latach 2007-2013 zakłady mleczarskie, jako przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem produktów rolnych, mogły być beneficjentami środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, działanie: Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej. Jak podkreśla PROW, „wsparcie przetwórstwa produktów rolnych jest szczególnie istotne, bowiem sektor ten zaliczany jest do bardzo ważnych gałęzi polskiej gospodarki, zarówno pod względem zatrudnienia, jak i wartości produkcji”.

Środki przeznaczone były przede wszystkim dla małych i średnich przedsiębiorstw, które w Unii Europejskiej w największym zakresie przyczyniają się

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Tak: ARiMR, *Cele, działania i wydatki objęte pomocą finansową z tytułu realizacji programu operacyjnego* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.arr.gov.pl/data/02100/zal1_obsl_pr_oper.pdf>.

do powiększania produktu krajowego brutto oraz zapewniają ponad połowę miejsc pracy. Pomoc miała doprowadzić do poprawy konkurencyjności w sektorze przetwórstwa i podniesienia jakości produkcji, obniżenia kosztów oraz rozwoju nowych produktów, procesów i technologii produkcji. Była udzielana na realizację projektów związanych np. z modernizacją lub budową zakładów przetwórstwa produktów rolnych lub infrastruktury handlu hurtowego produktami rolnymi. Dotyczyła inwestycji, które przyczyniają się do osiągnięcia m.in. poprawy wyników przedsiębiorstw czy warunków ochrony środowiska. Pomoc udzielana w ramach omawianego działania ma także przyczynić się do konsolidacji podmiotów w zakresie przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych.

Jak już zasygnalizowano, możliwość uznania spółdzielni mleczarskich za organizacje producentów mleka (po uzyskaniu wpisu do odpowiedniego rejestru) stworzyłaby nowe opcje aplikowania o środki unijne ze wspomnianego już programu Tworzenie grup i organizacji producentów w sektorze rolnym i leśnym. Dotyczy to małych, średnich i dużych przedsiębiorstw. Spółdzielnie rolnicze mogą korzystać także z programu Inwestycje w przetwórstwo/marketing i rozwój produktów rolnych.

W dalszej kolejności poruszona zostanie problematyka pomocy *de minimis*, z której mogą korzystać także spółdzielnie rolnicze. Co istotne, pomoc taka nie wymaga uprzedniej kontroli ze strony Komisji Europejskiej w drodze notyfikacji. Uzasadniając jej dopuszczalność, podkreśla się, że ma ona nieznaczny wpływ na konkurencję oraz wymianę handlową między państwami członkowskimi. Znajduje to odzwierciedlenie w nazwie nawiązującej do rzymskiej reguły *de minimis non curat lex* (prawo nie troszczy się o drobiazgi)²¹⁷. Niemniej jednak w literaturze na temat charakteru prawnego pomocy *de minimis* wyraża się różne poglądy. Traktuje się ją bowiem np. jako osobną kategorię pomocy, nie spełniającą kryteriów określonych w art. 107 ust. 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dawny art. 87 ust. 1 TWE) albo jako część pomocy publicznej horyzontalnej w ramach wyłączeń grupowych, czy wreszcie jako nie wchodzącą w ramy wyłączeń grupowych część pomocy horyzontalnej²¹⁸. Zasadne wydaje się przyjęcie, że pomoc *de minimis* należy do pomocy publicznej w szerokim znaczeniu, która jest dozwolona ze względu na brak spełniania przesłanek z art. 107 ust. 1 Traktatu²¹⁹. Dlatego zwolniona jest ona z wymogu zgłoszenia przewidzianego w art. 108 ust. 3 Traktatu.

²¹⁷ Zob. szerzej np. P. Marquardt, *Pomoc publiczna dla małych i średnich przedsiębiorców*, Warszawa 2007, s. 112; I. Postuła, A. Werner, *Pomoc publiczna*, Warszawa 2006, s. 148.

²¹⁸ Zob. szerzej P. Marquardt, *Pomoc publiczna...*, s. 112. A. Suchoń, *Wybrane zagadnienia prawne pomocy de minimis w rolnictwie*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 1, s. 183 i n.

²¹⁹ Zob. np. I. Postuła, A. Werner, *Pomoc...*, s. 148 i n.; A. Suchoń, *Wybrane zagadnienia prawne pomocy...*, s. 183 i n.

Z dniem 1 stycznia 2014 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Komisji (UE) nr 1408/2013 z 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis* w sektorze rolnym²²⁰. Do końca grudnia 2013 r. obowiązywało zaś rozporządzenie Komisji (WE) nr 1535/2007 z 20 grudnia 2007 r. w sprawie zastosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy *de minimis* w sektorze produkcji rolnej²²¹. Kwestie proceduralne reguluje ustawa z 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej. Pomoc *de minimis* w rolnictwie adresowana jest do przedsiębiorstw sektora produkcji rolnej (a więc także spółdzielni), czyli tych prowadzących działalność związaną z produkcją podstawowych produktów rolnych²²². Uznanie pomocy za *de minimis* w rolnictwie, czyli za nie spełniającą wszystkich kryteriów określonych w art. 107 i 108 Traktatu, łączy się z koniecznością spełnienia szeregu warunków określonych w rozporządzeniu 1408/2013 (m.in. całkowita kwota pomocy *de minimis* przyznanej przez państwo członkowskie jednemu przedsiębiorstwu nie może przekroczyć 15 000 euro w okresie trzech lat podatkowych²²³). Łączna kwota pomocy *de minimis* przyznana w okresie trzech lat podatkowych przez państwo członkowskie przedsiębiorstwom prowadzącym działalność w zakresie podstawowej produkcji produktów rolnych nie może przekroczyć górnego limitu krajowego określonego w załączniku do omawianego rozporządzenia. Dla Polski maksymalna kwota pomocy *de minimis* wynosi 225 700 000 euro.

Powyższe pułapy stosuje się bez względu na formę i cel pomocy *de minimis* w rolnictwie, a także bez względu na to, czy pomoc przyznana przez państwo członkowskie jest w całości lub częściowo finansowana z zasobów Unii. Okres trzech lat podatkowych ustala się przez odniesienie do lat obrotowych stosowanych przez przedsiębiorstwo w danym państwie członkowskim. Pomoc wyraża się jako dotację pieniężną, a podane wartości są wartościami brutto, czyli nie uwzględniają potrąceń z tytułu podatków ani innych opłat. Rozporządzenie unijne 1408/2013 stanowi, że w przypadku gdy pomoc przyznawana jest

²²⁰ Dz. U. UE, L 352 z 24.12.2013, s. 9.

²²¹ Dz. U. UE, L 337 z 21.12.2007, s. 36.; dalej: rozporządzenie Komisji (WE) nr 1535/2007 z 20 grudnia 2007 r.

²²² Produkty rolne oznaczają produkty wymienione w załączniku I do Traktatu, z wyjątkiem produktów rybołówstwa i akwakultury objętych rozporządzeniem Rady (WE) nr 104/2000.

²²³ Wyjaśnić należy, że od 1 stycznia 2005 r. do 31 grudnia 2006 r. obowiązywało rozporządzenie Komisji (WE) nr 1860/2004 z 6 października 2004 r. w sprawie stosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy w ramach zasady *de minimis* dla sektora rolnego i sektora rybołówstwa. Wówczas beneficjentowi pomocy przysługiwała dotacja w wysokości 3 tys. euro w okresie trzech kolejnych lat, bez względu na formę pomocy i jej cel. Potem od 1 stycznia 2007 r. do 31 grudnia 2013 r. wysokość pomocy *de minimis* wynosiła 7,5 tys. euro, co wynikało z rozporządzenia Komisji (WE) nr 1535/2007 z 20 grudnia 2007 r. w sprawie zastosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy *de minimis* w sektorze produkcji rolnej.

w formie innej niż dotacja, kwotę pomocy stanowi ekwiwalent dotacji brutto pomocy. Jeżeli z powodu udzielenia pomocy *de minimis* pułap zostałby przekroczony, nowa pomoc nie może być objęta przepisami omawianego aktu prawnego.

Mimo że pomoc w ramach zasady *de minimis* w rolnictwie jest popularna, żaden akt prawny nie zawiera katalogu środków zaliczanych do przedmiotowej pomocy ani instytucji jej udzielających. Podziału pomocy *de minimis* w rolnictwie dokonać można ze względu na różne kryteria – przede wszystkim, na pomoc polegającą na przyznaniu bezpośrednich korzyści (np. dopłaty do materiału siewnego, dopłaty do uprawy chmielu czy rzepaku, dla poszkodowanych przez dziki) oraz na zmniejszającą ciężące na podmiocie obowiązki publiczno-prawne (np. zwolnienia i ulgi w podatku, umorzenie zobowiązań wobec KRUS). Wyróżnić można pomoc *de minimis* udzielaną za pomocą instrumentów prawa cywilnego (zawarcie umowy w sprawie umorzenia bądź rozłożenia na raty należności ANR) albo prawa publicznego (np. ulgi podatkowe, dopłaty do uprawy chmielu)²²⁴. Konsekwencją takiego podziału jest zróżnicowana procedura udzielania pomocy *de minimis* i możliwości skorzystania ze środków odwoławczych. Przyznanie pomocy nastąpić może w formie decyzji administracyjnej, co ma miejsce w przypadku np. dopłat do materiału siewnego czy dopłat do uprawy chmielu. Jednak odnotować należy także formy cywilnoprawne, mianowicie umowy, co występuje chociażby w przypadku modyfikacji zasad płatności należności ANR. Przesłanki udzielania tej pomocy precyzują zróżnicowane akty prawne.

Agencja Rynku Rolnego jest agencją płatniczą w zakresie dopłat do powierzchni gruntów ornych obsianych lub obsadzonych materiałem siewnym kategorii elitarny lub kwalifikowany wybranych gatunków roślin uprawnych. Ustawa z 11 marca 2004 r. o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych²²⁵ określa wymagania, jakie musi spełnić producent rolny, by otrzymać te płatności. Przede wszystkim ich adresatami są tylko podmioty wpisane do ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności, posiadające działki rolne o łącznej powierzchni nie mniejszej niż 1 ha, na których uprawia się gatunki roślin objęte dopłatami, m.in. ziemniaki, zboża (pszenica zwyczajna, jęczmień, owies), rośliny strączkowe (łubin, groch siewny, bobik)²²⁶. Dopłaty udziela się do powierzchni gruntów ornych obsianych lub obsadzonych materiałem siewnym na

²²⁴ Zob. przykładowy podział pomocy publicznej: P. Marquardt, *Pomoc publiczna...*, s. 38.

²²⁵ Dz. U. z 2004 r. Nr 42 poz. 386 ze zm.

²²⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 maja 2013 r. w sprawie wykazu gatunków roślin uprawnych, do których materiału siewnego kategorii elitarny lub kwalifikowany przysługuje dopłata z tytułu zużytego do siewu lub sadzenia materiału siewnego kategorii elitarny lub kwalifikowany (Dz. U z 2013 r., poz. 615).

wniosek złożony przez producenta rolnego w terminie wskazanym w przepisach. Nie obejmuje się nimi uprawy przeznaczonej na przedplon lub poplon²²⁷. Dyrektor oddziału terenowego Agencji właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę producenta rolnego, np. spółdzielni prowadzącej działalność rolniczą, przyznaje, w drodze decyzji, dopłatę z tytułu zużytego do siewu lub sadzenia materiału siewnego kategorii elitarny lub kwalifikowany na wniosek producenta rolnego.

Za pomoc *de minimis* uznawane są także niektóre z form pomocy udzielanej przez Agencję Nieruchomości Rolnych na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 listopada 2009 r. w sprawie szczegółowych przesłanek odroczenia, rozłożenia na raty lub umorzenia należności Agencji Nieruchomości Rolnych oraz trybu postępowania w tych sprawach²²⁸. Na początku należy zastanowić się, co rozumieć pod pojęciem „należności”. Rozporządzenie tego nie wyjaśnia. Zasadne zatem wydaje się przyjęcie, że zaliczyć należy do nich czynsz dzierżawny, najmu oraz raty ceny nabycia nieruchomości. W związku z tym, że przyczyny niepłacenia należności nie są jednolite, Minister Rolnictwa i Rozwoju wsi zróżnicował przesłanki pozwalające na umorzenie części albo całości świadczenia czy też rozłożenie ich na raty. Ich zastosowanie jest jednak możliwe stosunkowo rzadko. Częściej występują sytuacje uprawniające dzierżawcę do wystąpienia z wnioskiem o umorzenie należności w całości lub części. Otóż jest to możliwe, gdy na skutek okoliczności, za które dzierżawca nie ponosi odpowiedzialności i które nie dotyczą jego osoby, zwykły przychód z przedmiotu dzierżawy uległ znacznemu zmniejszeniu w stopniu znacznie przewyższającym obniżenie wysokości czynszu dokonane na podstawie art. 700 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny²²⁹, a zapłata należności byłaby związana z nadmiernymi trudnościami w odtworzeniu produkcji rolnej (§ 2 ust 3 pkt 4 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 listopada 2009 r.).

Niektóre spółdzielnie zajmujące się prowadzeniem działalności wytwórczej mogły skorzystać także z pomocy dla poszkodowanych przez dziki. W 2015 r. ARiMR udzielała pomocy finansowej producentom rolnym, w rozumieniu przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności, którzy ponieśli szkody wyrządzone przez dziki w uprawach rolnych położonych na obszarach ochronnych lub obszarach objętych ograniczeniami, o których mowa w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 31 marca 2014 r. w sprawie

²²⁷ A. Suchoń, *Wybrane zagadnienia prawne...*, s. 183 i n.

²²⁸ Niektóre regulacje uległy zmianie na podstawie rozporządzenia z 28 września 2010 r. zmieniającego ww. rozporządzenie. Weszło ono w życie pod koniec października 2010 r.

²²⁹ Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm.

środków podejmowanych w związku z wystąpieniem u dzików afrykańskiego pomoru świń (§ 13a rozporządzenia Rady Ministrów z 27 stycznia 2015 r.²³⁰).

Nieliczne spółdzielnie rolnicze skorzystały z pomocy *de minimis* do wapnowania. Środkami finansowymi na ten cel dysponowała Śląska Izba Rolnicza (ŚIR)²³¹.

Należy również zaznaczyć, że jeżeli spółdzielnia czy inne przedsiębiorstwo prowadzi działalność w zakresie podstawowej produkcji produktów rolnych, a także działalność w jednym lub większej liczbie sektorów lub w innych obszarach, to może korzystać z ogólnej pomocy *de minimis* określonej w rozporządzeniu Komisji (WE) nr 1407/2013 z 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis*²³². Stanowi ono, że całkowita kwota pomocy *de minimis* przyznanej przez państwo członkowskie jednemu przedsiębiorstwu nie może przekroczyć 200 tys. euro w okresie trzech lat podatkowych. Natomiast w odniesieniu do przedsiębiorstwa prowadzącego działalność zarobkową w zakresie drogowego transportu towarów nie może ona przekroczyć 100 000 euro w okresie trzech lat podatkowych.

Co istotne, jeżeli spółdzielnia prowadzi działalność w zakresie podstawowej produkcji produktów rolnych, a także w innych obszarach, prócz pomocy *de minimis* w rolnictwie może korzystać z pomocy *de minimis* określonej w rozporządzeniu (UE) nr 1407/2013. Unijny akt prawny wprowadza jednak zastrzeżenia. Stanowi w preambule, że biorąc pod uwagę podobieństwa między przetwarzaniem i wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych oraz produktów innych niż rolne, rozporządzenie nr 1407/2013 powinno stosować się do przetwarzania i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, z zastrzeżeniem spełnienia określonych warunków. Za przetwarzanie lub wprowadzanie do obrotu nie można w tym względzie uznać czynności wykonywanych w gospodarstwach jako niezbędny element przygotowania produktu do pierwszej sprzedaży, takich jak zbiór, koszenie czy młócka zbóż, pakowanie jaj, ani też pierwszej sprzedaży na rzecz podmiotów zajmujących się odsprzedażą lub przetwórstwem²³³.

Co istotne, rozporządzenie stosuje się jedynie do pomocy, w przypadku której możliwe jest wcześniejsze dokładne obliczenie ekwiwalentu dotacji brutto, bez konieczności przeprowadzania oceny ryzyka („pomoc przejrzysta”). Pomoc

²³⁰ Rozporządzenia Rady Ministrów z 27 stycznia 2015 r. w sprawie szczegółowego zakresu i sposobów realizacji niektórych zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

²³¹ Śląska Izba Rolnicza: *Wapnowanie gleb w województwie śląskim*, [online]. ŚIR [dostęp: 2014-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.sir-katowice.pl/wapno.html>>.

²³² Dz. U. UE. 2013, L. 352, s. 1.

²³³ W art. 2 rozporządzenia Komisji nr 1407/2013 zawarte zostały definicje m.in. produktów rolnych, przetwarzania produktów rolnych oraz wprowadzania do obrotu produktów rolnych.

w formie dotacji lub dopłat do oprocentowania uznaje się za przejrzystą pomoc *de minimis*. W przypadku połączenia lub przejęcia przedsiębiorstw, w celu ustalenia, czy nowa pomoc *de minimis* dla nowego przedsiębiorstwa lub przedsiębiorstwa przejmującego nie przekracza odpowiedniego pułapu, uwzględnia się wszelką wcześniejszą pomoc *de minimis* przyznaną któremukolwiek z łączących się przedsiębiorstw. Pomoc *de minimis* przyznana zgodnie z prawem przed połączeniem lub przejęciem pozostaje zgodna z prawem.

Przykładem pomocy *de minimis* przyznawanej na podstawie rozporządzenia Komisji nr 1407/2013 (poprzednio rozporządzenia Komisji nr 1998/2006) są dopłaty do oprocentowania kredytów bankowych udzielane grupom producentów rolnych przez ARiMR na sfinansowanie nabycia udziałów lub akcji spółek prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych lub ryb, skorupiaków i mięczaków. Według rozporządzenia Rady Ministrów z 27 stycznia 2015 r. w sprawie szczegółowego zakresu i sposobów realizacji niektórych zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa²³⁴ ARiMR udziela pomocy finansowej polegającej na stosowaniu dopłat do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych: 1) grupom producentów rolnych wpisanym do rejestru grup producentów rolnych w rozumieniu przepisów o grupach producentów rolnych i ich związkach na sfinansowanie nabycia udziałów lub akcji spółek prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych lub przetwórstwa ryb, skorupiaków i mięczaków; 2) udzielaniu gwarancji lub poręczeń spłaty kredytów bankowych udzielanych na sfinansowanie nabycia udziałów lub akcji, o których mowa w pkt 1.

Z ogólnej pomocy *de minimis* mogą korzystać spółdzielnie socjalne (także te prowadzące działalność rolniczą). Istotne jest podkreślenie, że niektóre formy udzielania tego rodzaju pomocy określone zostały już w ustawie o spółdzielniach socjalnych. Otóż ten akt prawny stanowi, że działalność spółdzielni socjalnej może zostać wsparta ze środków budżetu państwa lub środków budżetu jednostki samorządu terytorialnego, w szczególności poprzez dotacje, pożyczki i poręczenia, usługi lub doradztwo w zakresie finansowym, księgowym, ekonomicznym, prawnym i marketingowym; zrefundowanie kosztów lustracji. Wsparcie udzielane jest w drodze uchwały przez właściwe organy jednostek samorządu terytorialnego lub w ramach programu ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego określonego w przepisach o pomocy społecznej – na cele związane z rozwojem spółdzielni socjalnych. Spółdzielnia socjalna nie uiszcza także opłaty sądowej od wniosku o wpis tej spółdzielni do Krajowego Rejestru Sądowego ani od wniosków o jego zmiany, ani za ogłoszenie tych wpisów w Monitorze Sądowym i Gospodarczym. Zwolnienia te udzielane są także w ramach pomocy *de minimis*.

²³⁴ Dz. U. z 2015 r., poz. 187.

Kolejny przykład pomocy zalicznej do *de minimis* określony został w art. 12 ustawy o spółdzielniach socjalnych. W stosunku do osób wymienionych w art. 4 ust. 1, zatrudnionych na zasadach określonych w tym akcie prawnym, część wynagrodzenia odpowiadająca składce należnej od zatrudnionego na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i chorobowe oraz część kosztów osobowych pracodawcy odpowiadająca składce na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe za zatrudnionego, na podstawie umowy zawartej między starostą właściwym dla siedziby spółdzielni a spółdzielnią, może podlegać finansowaniu ze środków Funduszu Pracy w pełnej wysokości przez okres 24 miesięcy od dnia zatrudnienia oraz w połowie wysokości przez kolejne 12 miesięcy, do wysokości odpowiadającej miesięcznie wysokości składki, której podstawą wymiaru jest kwota minimalnego wynagrodzenia.

Omawiana ustawa stanowi, że powyższe wsparcie (o którym mowa w ust. 1 pkt 1-4, oraz wsparcie, o którym mowa w art. 5a ust. 5 i 6, art. 6 ust. 3 i art. 12 ust. 3a) jest udzielane jako pomoc *de minimis*, zgodnie z rozporządzeniem Komisji (UE) nr 1407/2013 z 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis*; w przypadku natomiast, gdy spółdzielnia wykonuje usługi świadczone w ogólnym interesie gospodarczym – zgodnie z rozporządzeniem Komisji (UE) nr 360/2012 z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis* przyznawanej przedsiębiorstwom wykonującym usługi świadczone w ogólnym interesie gospodarczym²³⁵.

Zagadnienie preferencji dla spółdzielni socjalnych poruszają także inne akty prawne. W świetle rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 23 kwietnia 2012 r. w sprawie przyznawania środków na podjęcie działalności na zasadach określonych dla spółdzielni socjalnej²³⁶ bezrobotny, absolwent CIS²³⁷ lub absolwent KIS²³⁸, zamierzający założyć spółdzielnię socjalną lub przystąpić do niej, mogą złożyć do starosty właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu, albo ze względu na siedzibę spółdzielni socjalnej, wniosek o przyznanie z Funduszu Pracy środków na założenie spółdzielni socjalnej lub przystąpienie do niej, w tym na pokrycie kosztów pomocy prawnej, konsultacji i doradztwa związanych z podjęciem tej działalności.

Spółdzielnie socjalne lub ich członkowie mogą liczyć także na inne środki pomocy, m.in. z Państwowego Funduszu Osób Niepełnosprawnych, Funduszu

²³⁵ Dz. U. UE z 26.04.2012, L 114, s. 8.

²³⁶ Dz. U. poz. 456.

²³⁷ Absolwent centrum integracji społecznej, o którym mowa w art. 2 pkt 1a ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

²³⁸ Absolwent klubu integracji społecznej, o którym mowa w art. 2 pkt 1b ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

Pracy, korzystanie ze środków unijnych²³⁹ oraz Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (PO FIO)²⁴⁰. Od kilku lat odnotować należy powstawanie szeregu inicjatyw wspierających rozwój spółdzielni socjalnych, a podejmowanych z reguły dzięki środkom publicznym. Wspomnieć można np. o Stowarzyszeniu na Rzecz Spółdzielni Socjalnych, które istnieje od 2003 r.²⁴¹ Jego kluczowym zadaniem jest tworzenie nowych i wspieranie istniejących podmiotów ekonomii społecznej. W czasie swojej dziesięcioletniej działalności aktywnie wspierało ono proces tworzenia przyjaznych warunków funkcjonowania. W 2009 i 2010 r. dzięki środkom z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich przeprowadzone zostały Ogólnopolskie Fora Spółdzielczości Socjalnej. Celem spotkań było upowszechnienie idei spółdzielczości socjalnej, podniesienie poziomu wiedzy w tym zakresie, umożliwienie wymiany doświadczeń i prezentacja dobrych praktyk spółdzielczości²⁴².

Omawiając zagadnienie wsparcia finansowego dla spółdzielni rolniczych, warto wspomnieć także o kredytach. Udziela ich np. ARiMR spółdzielczym grupom producentów rolnych. Przykładowo linia PR obejmuje kredyt na inwestycje w przetwórstwie produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków²⁴³. Może on zostać udzielony na inwestycję w przetwórstwie produktów rolnych, które służą realizacji co najmniej jednego z następujących celów: zwiększenie oferty towarowej oraz jej lepsze dostosowanie do wymagań rynku; poprawa efektywności produkcji polegająca w szczególności na zmniejszeniu kosztów wytwarzania; poprawa warunków pracy oraz lepsze wykorzystanie zasobów pracy. Kredyt może zostać przeznaczony na sfinansowanie inwestycji w przetwórstwie produktów rolnych, które obejmują np. budowę lub remont połączony z modernizacją budynków lub budowli służących do przetwórstwa i magazynowania produktów rolnych, w tym infrastruktury technicznej stanowiącej integralną część tych budynków lub budowli.

W przypadku, gdy grupa producentów rolnych korzysta z kredytów na realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych, działach specjalnych produkcji rolnej, rybactwie śródlądowym lub w przetwórstwie produktów rolnych, ryb,

²³⁹ Chodzi przede wszystkim o środki z Europejskiego Funduszu Społecznego, zwłaszcza Priorytet VI: „Rynek pracy otwarty dla wszystkich”, Priorytet VII: „Promocja integracji społecznej”.

²⁴⁰ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2012-04-02]. Dostępny w Internecie: <<http://krs.org.pl>>.

²⁴¹ Zob. [online]. Stowarzyszenie na rzecz spółdzielni socjalnych [dostęp: 2015-04-09]. Dostępny w Internecie: <<http://www.spoldzielnie.org/>>.

²⁴² Zob. [online]. [dostęp: 2015-04-04]. Dostępny w Internecie: <http://ozrss.pl/spotkania-i-szkolenia/ogolnopolskie-fora-spoldzielczosci-socjalnej/ii-ofss-2010-gniezno/Stowarzyszenie_na_rzecz_spoldzielni_socjalnych>.

²⁴³ ARiMR, *Zasady udzielania kredytu na inwestycje w przetwórstwie produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków oraz na zakup akcji lub udziałów (linia PR)* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-03-08]. Dostępny w Internecie: <www.arimr.gov.pl/.../kredyty/kredyty.../Linia_PR_kredyty_na_inwestycje>.

skorupiaków i mięczaków oraz z kredytów na zakup akcji lub udziałów spółek prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych lub ryb, suma kwot udzielonych kredytów oraz kredytu nowo udzielanego nie może przekroczyć:

1) dla grupy, której członkowie prowadzą gospodarstwa rolne – 9 mln zł, tj. 4 mln zł na realizację inwestycji w gospodarstwie rolnym i 5 mln zł na zakup akcji lub udziałów;

2) dla grupy, której członkowie prowadzą działy specjalne produkcji rolnej lub działalność w zakresie rybactwa śródlądowego – 13 mln zł, tj. 8 mln zł na realizację inwestycji w dziale specjalnym produkcji rolnej i 5 mln zł na zakup akcji lub udziałów;

3) dla grupy, która prowadzi działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków – 16 mln zł, w tym nie więcej niż 5 mln zł na zakup akcji lub udziałów.

7.4. Nadzór i kontrola działalności spółdzielni rolniczych

Jak już zasygnalizowano, podjęcie działalności przez spółdzielnie rolnicze wymaga nie tylko wpisu do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, ale często także do dodatkowych rejestrów związanych z sektorem rolnym. Taka procedura determinuje podejmowanie dodatkowych czynności kontrolnych przez wskazane w przepisach instytucje i czasami nadzór nad spółdzielniami rolniczymi. Ma to na celu zapobieganie nieprawidłowościom i naprawianie błędów²⁴⁴. Należy wyraźnie podkreślić, że dodatkowy nadzór i kontrole nie są związane z formą prawną spółdzielni, ale są następstwem prowadzonej przez tego rodzaju spółdzielnie działalności związanej w rolnictwie. Stanowią zatem czynnik zewnętrzny odróżniający spółdzielnie rolnicze od innych podmiotów spółdzielczych.

Na początku konieczne jest choć krótkie nawiązanie do pojęcia nadzoru i kontroli. W literaturze akcentuje się brak ich legalnej definicji i jednocześnie podkreśla się, że nie są to pojęcia tożsame. Za kontrolę uznaje się z reguły porównanie stanu faktycznego ze stanem postulowanym przez przepisy prawa. Czynności te polegają na zbadaniu i ocenie zgodności działania kontrolowanego podmiotu z obowiązującymi przepisami prawa, zestawianiu faktów z tym, co być powinno, i wyciągnięciu stąd wniosków²⁴⁵. J. Starościak wskazuje, że kon-

²⁴⁴ *Nadzór a kontrola administracji publicznej* [online]. Prawo24.pl [dostęp: 2015-04-05]. Dostępny w Internecie: <<http://prawo24.pl/a/nadz%C3%B3r-a-kontrola-administracji-publicznej>>; J. Jagielski, *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 1999.

²⁴⁵ *Ibidem*.

trola polega na obserwowaniu określonych zjawisk, analizowaniu ich charakteru i przedstawianiu spostrzeżeń organom kierującym. Czynniki kontrolujące oberwiają i przedstawiają²⁴⁶. Natomiast nadzór jest pojęciem szerszym i należy przez niego rozumieć uprawnienie do władczej interwencji w działalność podmiotu kontrolowanego, podczas gdy organy kontroli nie mogą ingerować w jego sposób funkcjonowania²⁴⁷. Pojęcie nadzoru w *Wielkiej encyklopedii PWN* scharakteryzowano jako „kontrolę i korygowanie działalności organów lub podmiotów podlegających nadzorowi organu poddanego kontroli²⁴⁸. Co istotne, nadzór obejmuje kontrolę, gdy tymczasem wykonywanie kontroli nie musi się łączyć z prawem stosowania środków nadzorczych. Organ nadzoru może stosować tylko takie środki nadzoru, które wynikają z przepisów prawnych. Istnieją również niewładcze środki nadzoru (tzw. miękkie środki nadzoru). Z ich pomocą organ sprawujący nadzór może zwracać uwagę na pewne nieprawidłowości lub też wskazywać na konieczność ich usunięcia²⁴⁹. J. Starościak podkreśla, że organ nadzorujący nie tylko bowiem spostrzega, ale też ocenia²⁵⁰. Z kolei zdaniem W. Dawidowicza nadzór oznacza prawną możliwość wpływania przez organa administracji na działalność podporządkowanych im instytucji²⁵¹.

W przypadku kontroli gospodarczej zasadne jest odwołanie do definicji T. Rabskiej, która określa, że pod pojęciem kontroli rozumie się zwykle „sprawdzenie prawidłowości określonych zjawisk czy działań, ich analizowanie i ocenę, ustalenie wyników pokontrolnych i wysuwanie wniosków”²⁵². Powinna ona stanowić źródło informacji i inspiracji. Natomiast w opinii T. Rabskiej nadzór wprawdzie opiera się na czynnościach kontrolnych, jednak kompetencje nadzorcze wykraczają poza samo sprawdzanie. Obejmują bowiem dodatkowo prawo bezpośredniej ingerencji w działalność jednostki kontrolowanej. Zda-

²⁴⁶ Tak: S. Starościak, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1978, s. 349 i n.; idem, *Zarys nauki administracji*, Warszawa 1971, s. 356 i n.; idem, *Elementy nauki administracji*, Warszawa 1964, s. 187 i n. Zob. też różne definicje kontroli: M. Augustyniak, *Kontrola nad działalnością jednostek pomocniczych gmin*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, nr 3, s. 83 i n.; S. Jędrzejewski, H. Nowicki, *Kontrolna administracji publicznej. Kontrola a nadzór struktura systemu. Instytucje*, Łódź 1995, s. 6 i n.

²⁴⁷ A. Kubica, *Kontrola a nadzór, (część I)* [online]. UMWD [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Dobre_prawo/Dokumenty/Artykuly/A.Kubica_art_cz.I.pdf>.

²⁴⁸ *Wielka encyklopedia PWN*, Warszawa 2001, s. 284, *Nadzór a kontrola administracji...*, op. cit.

²⁴⁹ *Nadzór a kontrola administracji...*, op. cit.

²⁵⁰ J. Starościak, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1975, s. 349 i n.

²⁵¹ W. Dawidowicz, *Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce*, Warszawa 1970, s. 35 i n.

²⁵² Tak: T. Rabska, *Prawo administracyjne stosunków gospodarczych*, Warszawa-Poznań 1978, s. 230 i n.

niem wskanej autorki środki nadzoru muszą być wyraźnie wskazane w przepisach prawnych, np. zmiana lub uchylenie decyzji, sankcje finansowe²⁵³.

Spółdzielnie rolnicze, prowadzące działalność wytwórczą w rolnictwie i otrzymujące pomoc w ramach systemu płatności bezpośrednich, są objęte kontrolą administracyjną przeprowadzaną przez ARiMR. Czynności kontrolne w gospodarstwie spółdzielni są wykonywane przez osoby posiadające imienne upoważnienie wydane przez Prezesa ARiMR. Mają one prawo do m.in. wstępu na teren gospodarstwa rolnego; dostępu do zwierząt; wglądu do dokumentów związanych z przedmiotem kontroli, sporządzania z nich odpisów, wyciągów lub kopii oraz zabezpieczania tych dokumentów; pobierania próbek do badań. W przypadku, gdy producent rolny nie zgadza się z ustaleniami zawartymi w raporcie, może zgłosić umotywowane zastrzeżenia na piśmie co do ustaleń w nim zawartych dyrektorowi oddziału regionalnego ARiMR, w terminie 14 dni od dnia doręczenia raportu, chyba że bezpośrednio po zakończeniu kontroli rolnik, który był obecny podczas kontroli, zgłosił umotywowane zastrzeżenia co do ustaleń zawartych w raporcie osobiście, która go sporządziła.

Spółdzielnie rolnicze zajmujące się działalnością rolniczą w zakresie chowu i hodowli zwierząt i korzystające ze środków w ramach systemu płatności bezpośrednich są kontrolowane także przez powiatowych lekarzy weterynarii. Artykuł 38 ustawy z 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego wskazuje, że powiatowy lekarz weterynarii, właściwy ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę rolnika, jako organ kontroli, o którym mowa w art. 67 ust. 1 lit. a rozporządzenia nr 809/2014, jest właściwy do przeprowadzania na miejscu kontroli administracyjnych i kontroli przestrzegania wymogów wskazanych w załączniku II do rozporządzenia nr 1306/2013. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 6 maja 2015 r. w sprawie wymogów, do kontroli których jest właściwy powiatowy lekarz weterynarii, oraz rodzajów tej kontroli²⁵⁴ precyzuje, że powiatowy lekarz weterynarii jest właściwy do przeprowadzania kontroli wymogów podstawowych w zakresie zarządzania (SMR) w obszarach: 1) zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt i zdrowie roślin: SMR 4, SMR 5, SMR 6-8, SMR 9; 2) dobrostan zwierząt w zakresie SMR 11-13.

Natomiast spółdzielnie rolnicze prowadzące działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego są kontrolowane także przez jednostki certyfikujące w ramach systemu określonego w art. 27 rozporządzenia nr 834/2007, na zasadach i w sposób opisany w tym artykule i w przepisach wydanych na jego podstawie. Z kolei Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych sprawuje nadzór nad jednostkami certyfikującymi oraz nadzór nad produkcją ekologicz-

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Dz. U. poz. 692.

ną. Prowadząca gospodarstwo ekologiczne spółdzielnia musi spełnić bardzo szeroki katalog wymagań prawnych. Co więcej, postępując niezgodnie z przepisami rolnymi, musi liczyć się z sankcjami karnymi – przykładowo, gdy wprowadza do obrotu środek do produkcji ekologicznej nie spełniający wymagań określonych na podstawie art. 16 ust. 1 lub 4 rozporządzenia nr 834/2007 czy produkt rolnictwa ekologicznego, który nie spełnia wymagań określonych w przepisach unijnych.

Nie tylko spółdzielnie prowadzące produkcję rolną, ale także te wspierające spółdzielców w prowadzeniu ich działalności rolniczej muszą liczyć się z nadzorem i kontrolami. Do czasu wejścia w życie nowelizacji z 11 września 2015 r. do ustawy o grupach producentów rolnych nadzór nad działalnością grupy sprawował marszałek województwa właściwy ze względu na jej siedzibę²⁵⁵. W jego ramach przeprowadzał kontrole w zakresie spełniania przez grupę warunków określonych w przepisach. W wyniku czynności kontrolnych mogło zostać ustalone, że nastąpiło zmniejszenie liczby członków w spółdzielni do nie przekraczającej pięciu podmiotów, np. w wyniku śmierci czy też wykluczenia (o ile nie przystąpi nowy pomiot) albo też obniżenia produkcji poniżej minimalnych rocznych wielkości produkcji towarowej. W konsekwencji istniała możliwość wykreślenia spółdzielczej grupy producentów rolnych z rejestru. Artykuł 11 ustawy o grupach producentów rolnych stanowił bowiem, że marszałek województwa, w przypadku gdy grupa przestaje wykonywać warunki określone w przepisach, wydaje decyzję administracyjną o stwierdzeniu niespełniania przez grupę warunków ustawowych i skreśleniu jej z rejestru grup.

W tym miejscu należy jednak zasygnalizować, że niewywiązywanie się przez spółdzielczą grupę z obowiązków w zakresie wytwarzania określonej wielkości wskazanych produktów lub grupy produktów może wynikać z różnych przyczyn (na przykład sprzedaży produktów przez członków nie grupie, lecz bezpośrednio podmiotom trzecim, czyli z nieprzestrzegania postanowień aktów założycielskich i umów członkowskich, czy też ze zmniejszenia się liczby członków). Brak spełniania minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej może być także spowodowany działaniem siły wyższej (straty w plonach wywołane np. suszą, powodzą czy przymrozkami). Przez wiele lat przepisy nie uwzględniały wpływu tych czynników na wymaganą minimalną wielkość produkcji towarowej.

Pozytywnie zatem ocenić należy wejście w życie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 13 listopada 2012 r. zmieniającego wspomniane już rozporządzenie w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości

²⁵⁵ Na temat kontroli programów finansowanych w ramach PROW 2007-2013 zob. szerzej D. Łobos-Kotowska, *Umowa przyznawania pomocy z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich*, Warszawa 2013, s. 315 i n.

produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych²⁵⁶. Nowelizacja wprowadziła rozwiązanie polegające na tym, że w przypadku działania siły wyższej lub wystąpienia wyjątkowych okoliczności, o których mowa w art. 47 ust. 1 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1974/2006 z 15 grudnia 2006 r. ustanawiającego szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)²⁵⁷, w gospodarstwie członka grupy minimalną roczną wielkość produkcji towarowej tej grupy producentów rolnych stanowi minimalna roczna wielkość produkcji towarowej, określona w załączniku do rozporządzenia, pomniejszona jednak o skutki działania siły wyższej lub wystąpienia wyjątkowych okoliczności. Zgodnie z art. 47 tego rozporządzenia państwa członkowskie mogą uznać w szczególności następujące kategorie siły wyższej lub wyjątkowych okoliczności: np. śmierć beneficjenta; długotrwała niezdolność beneficjenta do wykonywania zawodu; wywłaszczenie dużej części gospodarstwa, jeśli takiego wywłaszczenia nie można było przewidzieć w dniu podjęcia zobowiązania; katastrofa naturalna poważnie dotykająca grunty gospodarstwa (np. przymrozki).

Dzięki rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 13 listopada 2012 r. spółdzielcze grupy producentów rolnych, które wyjątkowo w danym roku nie osiągnęły minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej z powodów niezależnych od członków, nie zostały wykreślone z rejestru grup. Obecnie, zgodnie z dodanym art. 3b do ustawy o grupach producentów rolnych – warunku, o którym mowa w art. 3 ust. 1 pkt 6 oraz art. 3a pkt 6, nie stosuje się, w przypadku gdy brak produkcji jest spowodowany działaniem siły wyższej lub wystąpieniem nadzwyczajnych okoliczności, o których mowa w art. 2 ust. 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1306/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej.

Nowelizacja ustawy z 11 września 2015 r. o grupach producentów rolnych wprowadza diametralne zmiany w zakresie nadzoru i kontroli. Według tego aktu prawnego nadzór nad działalnością grup od 18 grudnia 2015 r. sprawuje dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego właściwy ze względu na siedzibę grupy, a nie – jak dotychczas – marszałek województwa. Dyrektor oddziału terenowego w ramach sprawowanego nadzoru przeprowadza kontrole w zakresie m.in. poprawności i zgodności ze stanem faktycznym danych zawartych we wniosku, planie biznesowym, spełniania przez spółdzielczą grupę warunków, o których mowa w art. 3 lub art. 3a ustawy, realizacji planu biznesowego. Kontrole wykonywane są zarówno przed wydaniem decyzji administracyjnej potwierdzającej spełnienie przez grupę warunków, na podstawie której

²⁵⁶ Dz. U. poz. 1292.

²⁵⁷ Dz. U. UE L 368 z 23.12.2006, s. 15 ze zm.

dokonano wpisu grupy do rejestru grup, jak i co najmniej raz na dwa lata, licząc od dnia jej wydania. Prezes ARiMR przekazuje, raz na kwartał, Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi zbiorcze zestawienie informacji o przeprowadzonych kontrolach oraz informację o sposobie realizacji przez grupę zaleceń lub wniosków – w przypadku ich sformułowania.

Omawiana nowelizacja zmieniła także brzmienie art. 13 ustawy w ten sposób, że grupa składa corocznie, na formularzu opracowanym przez Prezesa Agencji Rynku Rolnego, dyrektorowi oddziału terenowego ANR właściwemu ze względu na siedzibę grupy podpisane przez osoby uprawnione do reprezentowania grupy sprawozdanie dotyczące obrotu produktem lub grupą produktów, ze względu na które grupa została utworzona, za dany rok działalności grupy, zawierające m.in. informację o rocznej wielkości produkcji i wartości przychodów netto grupy ze sprzedaży produktu lub grupy produktów, ze względu na które grupa została utworzona, wytworzonych w gospodarstwach lub działach specjalnych produkcji rolnej członków grupy, a także informację o łącznej rocznej wielkości produkcji i wartości przychodów netto grupy ze sprzedaży produktu lub grupy produktów, ze względu na które grupa została utworzona.

W przypadku kontroli i nadzoru nad spółdzielniami zrzeszającymi producentów rolnych na rynku owoców i warzyw odwołać należy się do ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw oraz rynku chmielu. W jej świetle marszałek województwa (do 2 października 2015 r.) w zakresie określonym przepisami Unii Europejskiej przeprowadzał kontrole dotyczące spełniania warunków, m.in. wstępnego uznania grupy producentów i wstępnego zatwierdzenia planu dochodzenia do uznania, zatwierdzenia planu dochodzenia do uznania oraz jego zmian, uznania za organizację producentów podmiotu wnioskującego o wstępne uznanie za grupę producentów, zmian do zatwierdzonego planu dochodzenia do uznania, uznania organizacji producentów i ich zrzeszeń. Zmiany w zakresie nadzoru i kontroli wprowadziła wspomniana już ustawa z 10 lipca 2015 r. Od 3 października 2015 r. organem przeprowadzającym kontrole nie jest już marszałek województwa tylko dyrektor oddziału terenowego Agencji Rynku Rolnego. Przeprowadza on kontrole w zakresie spełniania warunków m.in.: wstępnego uznania grupy producentów; zmian do zatwierdzonego planu dochodzenia do uznania; uznania organizacji producentów i ich zrzeszeń; uznania ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń. Dyrektor oddziału terenowego ANR opracowuje roczny plan przeprowadzania kontroli. Znowelizowana ustawa w art. 11 wskazuje także, że w zakresie określonym przepisami Unii Europejskiej dyrektor oddziału regionalnego ARiMR przeprowadza kontrole: realizacji działań ujętych w planach dochodzenia do uznania wstępnie uznanych grup producentów; spełnienia warunków do przyznania i wypłacenia środków finansowych oraz sposobu ich

wykorzystania, w tym zgodności z kryteriami wstępnego uznania grupy producentów, w roku, za który jest wypłacana pomoc finansowa; zgodności faktycznie poniesionych kosztów i wydatków z kwotami deklarowanymi we wnioskach o wydanie decyzji.

Wspomniana już wielokrotnie ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych oraz niektórych innych porusza także kwestię kontroli innych organizacji producentów rolnych, które mogą być prowadzone również w formie spółdzielni. Mianowicie dodany art. 38n w znowelizowanej ustawie z dnia 11 marca 2004 r. o Agencji Rynku Rolnego i organizacji niektórych rynków rolnych stanowi, że dyrektor oddziału terenowego ARR przeprowadza, co najmniej raz na dwa lata, kontrole uznanych organizacji i zrzeszeń w zakresie określonym przepisami Unii Europejskiej dotyczącymi uznawania organizacji producentów i zrzeszeń organizacji producentów oraz organizacji międzybranżowych. Do kontroli stosuje się przepisy ustawy dotyczące czynności sprawdzających.

ARR przeprowadza także kontrole uznanych organizacji producentów i uznanych zrzeszeń organizacji producentów mleka, w więc i tych, które wybrały formę spółdzielni. W świetle przepisów kontrola taka powinna nastąpić przynajmniej raz na dwa lata. Kontrolę przeprowadza właściwy miejscowo dyrektor oddziału terenowego ARR. Ta państwowa osoba prawna przeprowadza kontrole także podmiotów skupujących w zakresie spełniania warunków określonych w ustawie o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych.

Rozważania końcowe

8.1. Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania, oparte nie tylko na ustawodawstwie polskim, ale także unijnym oraz krajowych porządkach prawnych wybranych państw Europy, jak również bogatej literaturze, dostarczyły wystarczającej ilości materiału do tego, by – nawiązując do celu pracy – określić tendencje (prawidłowości) rozwoju spółdzielni rolniczych, a następnie wskazać cechy charakterystyczne tych podmiotów na tle innych spółdzielni.

Punktem wyjścia do wskazania owych tendencji rozwoju będzie krótkie prześledzenie historii tego rodzaju podmiotów oraz odnoszących się do nich regulacji prawnych od okresu zaborów (gdyż wtedy takie podmioty zaczęły powstawać). W zaborze pruskim działała znaczna liczba spółdzielni rolniczo-handlowych „Rolnik”, których celem było dostarczanie członkom artykułów potrzebnych do produkcji rolnej, jak również zbyt zboża i innych płodów rolnych¹. W tym czasie powstały także spółdzielnie mleczarskie oraz spółdzielnie parcelacyjno-osadnicze, ułatwiające rolnikom nabywanie gruntów rolnych. Do ich rozwoju przyczyniło się uchwalenie 20 maja 1889 r. niemieckiej ustawy o spółdzielniach gospodarczych i nabywczych. W zaborze austriackim założonych zostało sporo spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych, które udzielały rolnikom kredytów na prowadzenie gospodarstwa rolnego. Na początku XX w. podejmowano próby zakładania spółdzielni zbytu zwierząt rzeźnych, zboża oraz ogrodnicze i drobiarskie. Natomiast w zaborze rosyjskim powstała znaczna liczba spółdzielni mleczarskich². W tym ostatnim zaborze do zakładania spółdzielni regulacje prawne nie zachęcały.

¹ M. Brodziński, *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej*, Warszawa 2014, s. 31 i n.

² Ibidem. Zob. też na temat spółdzielczości w okresie zaborów: T. Kłapkowski, *Spółdzielczość w rolnictwie polskim*, Warszawa 1929, s. 9 i n.

Nie ulega wątpliwości, że do rozwoju spółdzielni rolniczych przyczyniło się odzyskanie przez Polskę niepodległości i uchwalenie w 1920 r. ustawy o spółdzielniach. Był to niezwykle nowoczesny, jak na ówczesne czasy, akt prawny. Dla spółdzielni nastąpił okres prosperity – w tym dla tych zrzeszających producentów rolnych (np. spółdzielnie mleczarskie, usług rolniczych, zaopatrzenia i zbytu, skupu i zbytu bydła i trzody chlewnej, jajczarskie, drobiarskie, sprzedaży narzędzi rolniczych, pastwiskowe, oczyszczania zboża, przetwórcze np. gorzelnie, piekarnie, cukrownie i inne³). Na działalność spółdzielni wpływ miały także regulacje prawne związane z rolnictwem. Jednak w tym okresie nie był to zbyt rozbudowany katalog. W międzywojniu spółdzielnie wspierające prowadzenie działalności rolniczej przez producentów rolnych oraz przetwórstwo cieszyły się zatem popularnością.

W okresie po II wojnie światowej następował rozwój przede wszystkim spółdzielni prowadzących działalność rolniczą, czyli spółdzielni produkcji rolnej. Popularność tego rodzaju podmiotów wiązała się z ustrojem socjalistycznym, kolektywizacją rolnictwa, reformą rolną, w ramach której zlikwidowane zostały duże i średnie gospodarstwa rolne. Powstawanie nowych podmiotów spółdzielczych znalazło odzwierciedlenie w regulacjach prawnych. Wdrożono nie tylko nowe pojęcia normatywne, jak chociażby: rolnicze spółdzielnie produkcyjne, inne spółdzielnie produkcji rolnej, spółdzielnie specjalistyczne, spółdzielnie kółek rolniczych, ale także uchwalono odrębne regulacje poświęcone tym podmiotom, uwzględniające ich swoiste cechy na tle innych podmiotów spółdzielczych. Przykładem są przepisy dotyczące użytkowania gruntów Skarbu Państwa w k.c., możliwość nabycia ich na własność. Wprowadzono także finansowe formy wsparcia takich spółdzielni oraz regulacje o charakterze administracyjnym.

Odnosić natomiast należy stosunkowo nikłe zainteresowanie producentów rolnych zakładaniem spółdzielni specjalistycznych. Ich przedmiotem było prowadzenie zespołowego gospodarstwa rolnego obejmującego określony rodzaj produkcji, w powiązaniu z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi członków, oraz współdziałanie w rozwijaniu wyspecjalizowanej produkcji rolnej w tych gospodarstwach. Miały one łączyć współpracę spółdzielni prowadzących gospodarstwa rolne z sektorem prywatnych gospodarstw rolnych.

Obok spółdzielni zajmujących się działalnością rolniczą po II wojnie światowej funkcjonowały także spółdzielnie wspierające producentów rolnych w ich działalności rolniczej, np. spółdzielnie mleczarskie, których członkami byli rolnicy. Odnosić należy także spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”, które zapewniały producentom rolnym różnego rodzaju środki produkcji, zajmo-

³ W. Boguta (red), *Spółdzielnia wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Warszawa 2011, s. 28; M. Brodziński, *Oblicza...*, s. 53 i n.

wały się skupem produktów rolnych. Aktywność niektórych z nich koncentrowała się także na przetwórstwie. Popularnością cieszyły się też spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie. Niska mechanizacja rolnictwa spowodowała, że dużo było spółdzielni kółek rolniczych, które oferowały rolnikom usługi agrotechniczne i inne związane z prowadzeniem gospodarstw rolnych. Pojęcie spółdzielni kółek rolniczych wprowadzono do ustawodawstwa. Mogły one zajmować się nie tylko usługami dla mieszkańców wsi, ale także prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Ogólnie znacznie uboższe były jednak regulacje poświęcone spółdzielniom wspierającym działalność rolniczą jej członków w porównaniu ze spółdzielniami produkcji rolnej. W ustawie Prawo spółdzielcze nie było odrębnych regulacji poświęconych chociażby spółdzielniom mleczarskim czy spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, a spółdzielnia kółek rolniczych, obok usług rolniczych, mogła także prowadzić gospodarstwo rolne. Niemniej odnotować należy odrębne, nieliczne regulacje dotyczące spółdzielni „Samopomoc Chłopska” poza ustawą spółdzielczą.

Po 1989 r. wiele spółdzielni rolniczych zostało zlikwidowanych, a ich rola uległa osłabieniu. Ponadto uzależnienie spółdzielni od państwa w czasach socjalizmu, i często utrata ich samorządnego oraz społecznego charakteru, przyczyniały się do ugruntowania negatywnego wizerunku spółdzielczości wśród ludności wiejskiej⁴. Kolejną przyczyną znacznego osłabienia spółdzielni rolniczych związana była z prawodawstwem. Niemniej jednak po 1989 r. funkcjonowały spółdzielnie zajmujące się zarówno działalnością rolniczą, jak i wspieraniem gospodarstw rolnych członków, przejmujące niektóre etapy działalności rolniczej (przede wszystkim o spółdzielnie mleczarskie).

Nowe wyzwania i szanse rozwoju dla spółdzielni rolniczych przyniosło członkostwo Polski w Unii Europejskiej – jakkolwiek pewne zmiany normatywne nastąpiły już wcześniej. Ustawodawca już w 1994 r., modyfikując definicję rolniczej spółdzielni produkcyjnej, sprecyzował, że jej przedmiotem jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Taki kierunek świadczy o ewolucji i stopniowym odejściu od wspólnego prowadzenia gospodarstwa rolnego na rzecz modelu wspierania gospodarstw rolnych spółdzielców. Członkowie spółdzielni produkcji rolnej z reguły wnosili jednak wszystkie grunty do spółdzielni. Dlatego podmiot ten swoją działalność koncentruje, co do zasady, na prowadzeniu wspólnego gospodarstwa rolnego. W Polsce nie cieszą się zatem popularnością, jak np. w Bułgarii, spółdzielnie produkcji rolnej, które prowadzą działalność rolniczą, a z drugiej strony – aktywnie wspierają członków prowadzących gospodarstwa rolne (takie spółdzielnie w tym państwie powstały po likwidacji socjalistycznych spółdzielni produkcji rolnej). W Polsce spółdzielnie

⁴ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2013-05-05]. Dostępny w Internecie: <www.krs.org.pl>.

produkcji rolnej kontynuowały działalność, a likwidacja zależała od członków danego podmiotu.

Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej zauważyć należy większą stabilizację w branży spółdzielczości produkcji rolnej. Z jednej strony pewnemu zahamowaniu uległ proces szybkiej likwidacji spółdzielni. Odnosi się to szczególnie do spółdzielni większych i silniejszych ekonomicznie, co spowodowało, że udział tych dużych (100 i więcej ESU) wzrósł w ogólnej liczbie spółdzielni prowadzących działalność rolniczą. Z drugiej strony zaobserwować można poprawę sytuacji finansowej i efektywności gospodarowania wielu rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Postęp nastąpił także w odniesieniu do wyposażenia technicznego spółdzielni⁵. Środki finansowe na rozwój spółdzielni uzyskiwano często ze źródeł unijnych. Jednak zmiany WPR 2014-2020 mogą na sytuację finansową niektórych RSP wpłynąć negatywnie.

Działalność rolniczą, szczególnie w zakresie rolnictwa ekologicznego, prowadzą także niektóre spółdzielnie socjalne. Jest to nowy rodzaj spółdzielni wprowadzony w 2003 r. Początkowo uregulowany był w ustawie Prawo spółdzielcze (nowelizacja z 2003), a potem w ustawie z 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych. Ich przedmiotem jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa dzięki przede wszystkim osobistej pracy członków.

Po uzyskaniu członkostwa Polski w Unii Europejskiej zauważyć należy zainteresowanie tworzeniem grup producentów rolnych, także w formie spółdzielni działających na rzecz i w interesie spółdzielców. Sama ustawa o grupach producentów rolnych uchwalona została już w 2000 r., ale dopiero jej nowelizacja i możliwość uzyskania środków unijnych spowodowały rozwój podmiotów zrzeszających producentów rolnych. Spółdzielcze grupy producentów rolnych zajmują się sprzedażą produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwach rolnych członków, ich komercjalizacją, magazynowaniem, dostarczaniem środków produkcji. Stwarza to dodatkowe możliwości rozwoju i zwiększa konkurencyjność producentów rolnych na rynku. Niektóre z nich nabyły udziały w spółkach zajmujących się przetwórstwem.

Jeżeli chodzi o rynek owoców i warzyw, to z jednej strony zaobserwować należy likwidację popularnych przed transformacją ustrojową spółdzielni owocowo-warzywnych, z drugiej jednak – formę spółdzielni wybierają także niektóre wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw czy uznane organizacje producentów owoców i warzyw. Te podmioty wpisują się w unijne zasady rozwoju rynku owoców i warzyw oraz mogą liczyć na wsparcie finansowe. Odnotować należy także spółdzielnie angażujące się w promocję produktów regionalnych czy lokalnych wytworzonych przez członków.

⁵ W. Dzun, M. Adamski, *Spółdzielnie produkcji rolnej przed i po wejściu Polski do UE*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2010, nr 2, s. 42-61.

Również o status organizacji producentów mleka czy innych branż mogą starać się spółdzielnie. Nowe uwarunkowania gospodarcze przyczyniły się do procesu konsolidacji spółdzielni mleczarskich.

Zauważyć natomiast należy pogłębiający się proces zmniejszania znaczenia spółdzielni kółek rolniczych. Coraz bowiem mniej producentów rolnych korzysta z ich usług agrotechnicznych, starając się stworzyć swój park maszynowy albo użytkując je w ramach grup producentów rolnych. Umożliwiły to środki unijne adresowane do rolników, a także do grup producentów rolnych. Niektóre spółdzielnie kółek rolniczych uzyskały status grupy producentów rolnych, co pozwoliło na dalszy rozwój. Mniejszy wpływ na rolnictwo mają spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”. Z jednej strony maleje ich liczba, z drugiej jednak ich członkami coraz rzadziej są producenci rolni. Również przedmiot działalności związany z zaopatrzeniem rolników w środki produkcji oraz skup i sprzedaż produktów rolnych ulega zmianie. Takie działania przejmują coraz częściej grupy producentów rolnych. Niemniej odnotować należy przypadki, kiedy spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” uzyskały status grupy producentów rolnych.

Po transformacji ustrojowej następuje ewolucja spółdzielni rolniczych w kierunku tych wpisujących się w klasyczną definicję spółdzielni i wpisujących się w zasady spółdzielcze. W spółdzielczej grupie producentów rolnych uzewnętrznia się bardzo wyraziście podstawowa, klasyczna cecha spółdzielni, tj. związek, jaki powinien istnieć pomiędzy działalnością przedsiębiorstwa „spółdzielnia” a zarobkową działalnością spółdzielcy⁶. Spółdzielni nadano kształt pomocniczy – ma ona bowiem wspierać członków w sposób bezpośredni⁷. Tak właśnie jest w spółdzielczej grupie producentów rolnych. Podmioty te funkcjonują tylko dzięki gospodarstwu członków. Nie dążą, co do zasady, do maksymalizacji zysku, a ten ewentualnie wypracowany z reguły przeznaczają na dalszy rozwój. Tworzą także fundusze wspierające dochody spółdzielców-producentów rolnych. Z kolei członkowie grupy zmiierzają z reguły do zwiększenia swoich dochodów, chociażby przez uzyskanie wyższej ceny za produkty rolne, które mają mieć dobrą jakość.

Szczególnie interesujące z teoretycznego punktu widzenia jest określenie relacji pomiędzy spółdzielczą grupą producentów rolnych a gospodarstwem rolnym członka. O ewolucji i związku spółdzielczej grupy producentów rolnych z gospodarstwem rolnym świadczy także nowelizacja kodeksu cywilnego w kontekście uznania grupy producentów rolnych za producenta rolnego w umowie kontraktacji. Spółdzielcza grupa nie dysponuje gruntami rolnymi, a produkt rolny będący przedmiotem kontraktacji jest wytworzony właśnie

⁶ Zob. np. P. Zakrzewski, *Cel...*, s. 69

⁷ *Ibidem*, s. 72.

w gospodarstwach członków. Grupa może także działać w innych formach prawnych, np. spółek prawa handlowego. Kodeks spółek handlowych nie przewiduje co prawda charakterystycznych dla spółdzielni rozwiązań prawnych (np. zasady jeden członek – jeden głos, lustracji czy innych), niemniej każda grupa producentów rolnych ma pewne atrybuty spółdzielni. Chodzi właśnie o działanie na rzecz i w interesie członków przez bezpośredni związek grupy z gospodarstwem rolnym spółdzielcy i demokratyczny system zarządzania. Niezmiernie pozytywnie ocenić należy postanowienia zawarte w PROW 2013-2020, zgodnie z którymi preferencje w zakresie pozyskiwania środków unijnych z programu adresowanego do grup będą miały spółdzielnie.

W zakresie formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych podstawowe znaczenie należy przyznać regulacji cywilnoprawnej. Charakter cywilny ma bowiem zarówno stosunek spółdzielczy, jak i prowadzenie działalności rolniczej⁸. Normatywnej koncepcji spółdzielni rolniczych nie można jednak zamknąć w ramach Prawa spółdzielczego. Przeprowadzone rozważania wykazały, że prawidłowością jest coraz większy wpływ na działalność omawianych podmiotów rozbudowanych regulacji prawnych związanych z rolnictwem, często o charakterze administracyjnym. Zaobserwować należy także europeizację przepisów kształtujących koncepcję spółdzielni rolniczych w zakresie formuły organizowania i funkcjonowania, szczególnie w kontekście czynników zewnętrznych. Pomoc finansowa jest jednym z instrumentów zachęcających do organizowania spółdzielczych grup producentów rolnych czy spółdzielni socjalnych. Łączy się to z koniecznością spełniania prawnych przesłanek, a czasami także ze skomplikowanymi regulacjami w zakresie pomocy publicznej.

Spółdzielnie rolnicze prowadzące działalność rolniczą, jak chociażby RSP i spółdzielnie socjalne, muszą spełnić wiele wymagań związanych z ochroną środowiska i dobrostanem zwierząt. Z kolei spółdzielnie mleczarskie jako podmiot skupujący mleko i zarazem przetwórczy są zobligowane do prowadzenia działalności według przepisów związanych z unijnym rynkiem mleka oraz prawem żywnościowym. Europeizacja przepisów mających wpływ na formułę organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych łączy się właśnie z ekspansywnym rozwojem prawa rolnego⁹ i żywnościowego.

Większy wpływ przepisów europejskich i administracyjnych na działalność spółdzielni rolniczych nie oznacza jednak deprecjacji prawa cywilnego. Jest ono nadal ogromnie ważne, szczególnie w stosunkach wewnętrznych i zawieraniu umów związanych z sektorem rolnym. Podstawowym prawnym stosunkiem

⁸ O charakterze działalności rolniczej zob.: R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 142.

⁹ Tendencje rozwoju prawa rolnego – zob.: R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego...*, s. 73 i n.

spółdzielczym jest bowiem cywilistyczny stosunek członkostwa, a z chwilą jego powstania spółdzielca nabywa szereg uprawnień i obowiązków wobec spółdzielni. Podmiotami tych stosunków są z jednej strony członkowie, a z drugiej – spółdzielnia¹⁰. Należy wyraźnie podkreślić, że przystąpienie do spółdzielni i podporządkowanie spółdzielcy jest dobrowolne, a nie przymusowe. Właśnie wyrazem dobrowolności tego podporządkowania jest wynikająca z prawa i statutu możliwość swobodnego do niej przystąpienia i wystąpienia¹¹.

Reasumując, stwierdzić należy, że rozwój spółdzielni rolniczych przebiegał od spółdzielni wspierających gospodarstwa rolne w okresie zaborów i międzywojennym – przejmujących jeden czy kilka etapów związanych z działalnością rolniczą i przetwórczą członków – do spółdzielni prowadzących działalność rolniczą w okresie po II wojnie światowej (które miały przeważające znaczenie). Obok spółdzielni produkcji rolnej występowały także te wspierające działalność rolniczą członków spółdzielni i dodatkowo zajmujące się przetwórstwem. Miały one jednak mniejsze znaczenie. Po uzyskaniu członkostwa w UE nadal zauważyć można tendencje rozwoju spółdzielni rolniczych w dwóch kierunkach. Trend jest jednak odwrotny – coraz większe znaczenie mają spółdzielnie zajmujące się wspieraniem członków w ich działalności rolniczej i tej z nią powiązanej, czyli przejmowaniem różnych etapów działalności rolniczej spółdzielców. Niektóre z nich angażują się także w przetwórstwo z wykorzystaniem produktów rolnych wytworzonych przez spółdzielców. Jednocześnie występują spółdzielnie zajmujące się prowadzeniem działalności rolniczej wytwórczej zapewniające pracę spółdzielcom w gospodarstwie rolnym, ale ich znaczenie jest dużo mniejsze niż w okresie po II wojnie światowej.

Powyższe tendencje rozwoju spółdzielni rolniczych mają wpływ na rozwój ustawodawstwa. Prawidłowością jest poszerzanie regulacji prawnych dotyczących organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych. Przy tym normatywne podstawy spółdzielni produkcji rolnej zostały szeroko uregulowane w okresie po II wojnie światowej. Transformacja ustrojowa, zasady gospodarki rynkowej i uzyskanie członkostwa w UE spowodowały, że przedmiotem zainteresowania prawodawcy w większym stopniu stało się zrzeszanie się producentów rolnych w zakresie sprzedaży produktów i wspierania innych etapów działalności rolniczej. Zarówno na rozwój spółdzielni rolniczych, jak i ustawodawstwa w zakresie formuły ich organizowania i funkcjonowania duży wpływ miał czynnik ustrojowy i historyczny oraz potrzeby społeczno-gospodarcze. Ten pierwszy był szczególnie widoczny w aspekcie rozwoju spółdzielni produkcji rolnej i zmian legislacyjnych w okresie socjalizmu. Aktualny trend rozwoju spółdzielni rolniczych wpisuje się w rozwój polityk unijnych. Wiąże się to np.

¹⁰ B. Słotwiński, *Z teoretycznych...*, s. 14 i n.

¹¹ Ibidem.

z koniecznością zwiększenia konkurencyjności producentów rolnych, ochroną produktów regionalnych, ekonomią społeczną, energetyką, ochroną środowiska, przetwórstwem. Spółdzielnia jest skomplikowanym organizmem prawnym, a jednocześnie jednostką dynamiczną w kontekście uwzględniania zmian WPR i polityk unijnych. Zauważyć należy coraz większy wpływ na działalność spółdzielni rolniczych regulacji związanych z rozwojem prawa rolnego i żywnościowego¹².

Przeprowadzone rozważania pozwalają wskazać cechy charakterystyczne spółdzielni rolniczych na tle innych podmiotów spółdzielczych w Polsce (są to wnioski *de lege lata*). Jednocześnie należy poczynić zastrzeżenie, że z uwagi na zróżnicowanie spółdzielni rolniczych trudno o w pełni jednolite atrybuty. Nie wyklucza to jednak możliwości wskazania pewnych elementów wspólnych.

1. Podstawową cechą spółdzielni rolniczych jest przedmiot ich działalności, czyli aktywność związana z sektorem rolnym, czy inaczej – z różnymi elementami łańcucha żywnościowego. Niektóre spółdzielnie rolnicze prowadzą działalność rolniczą wytwórczą, inne przejmują kilka jej etapów (np. usługi agrotechniczne, zakup środków produkcji, sprzedaż, komercjalizacja produktów rolnych, doradztwo) albo przetwórstwo¹³. Ujęcie spółdzielni z funkcjonalnego punktu widzenia – przez rodzaj prowadzonej działalności – przesądza o uznaniu jej za rolniczą. Zatem podstawowy element jej wyodrębnienia stanowi właśnie specyfika i forma aktywności. Jak już zaakcentowano, działalność rolnicza składa się z ciągu różnych, z reguły powtarzających się, działań (fakultatywnych i prawnych) determinowanych przez cel gospodarowania. Obejmuje także organizowanie zespołu instrumentów koniecznych do jej prowadzenia¹⁴.

W ujęciu przedmiotowym spółdzielnia rolnicza jest albo gospodarstwem rolnym i jednocześnie przedsiębiorstwem (odnosi się to do spółdzielni zajmujących się prowadzeniem działalności rolniczej), albo przedsiębiorstwem, w skład którego wchodzi elementy charakterystyczne dla gospodarstw rolnych, np. magazyny do przechowywania produktów rolnych, sprzęt rolniczy, samochody do przewozu mleka czy zawieranie umów związanych z działalnością rolniczą członków spółdzielni, np. kontraktacji, sprzedaży produktów rolnych.

2. Rodzaj prowadzonej działalności wpływa na wskazanie przez ustawodawcę, co do zasady, cech członków spółdzielni rolniczych. Są nimi często producenci rolni albo osoby wykonujące prace związane z prowadzeniem działal-

¹² Na temat ekspansji prawa rolnego zob.: R. Budzinowski, *Współczesne tendencje rozwoju prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VII, s. 17 i n.; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Tendencje rozwoju polskiego prawa rolnego w związku z uzyskaniem członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VII, s. 30 i n.

¹³ Wyróżnić należy także spółdzielnie zajmujące się świadczeniem usług rolniczych celem wytworzenia produktów rolnych.

¹⁴ R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego...*, s. 194 i n.

ności rolniczej. Członkowie spółdzielni związani są z nią pod względem ekonomicznym (dostarczają produkty rolne, wykonują pracę) oraz prawnym (deklaracja przystąpienia, umowa członkowska, umowa o pracę). Zorganizowany podmiot spółdzielczy dopiero w połączeniu z działalnością spółdzielców zapewnia realizację założonych celów. Podstawową cechą spółdzielni jest właśnie idea współdziałania członków¹⁵, a w przypadku spółdzielni rolniczych jest to współdziałanie w zakresie działalności rolniczej albo z nią powiązanej. Mówiąc krótko, członek spółdzielni, co do zasady, wykonuje prace na rzecz gospodarstwa rolnego spółdzielni albo dąży do rozwoju własnego gospodarstwa rolnego przez spółdzielnię.

Jednocześnie prawodawca zastrzegł, że członkami samorządu rolniczego z mocy prawa są nadal członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych posiadający w nich wkłady gruntowe. Spółdzielca traci całość (w przypadku wniesienia całego gospodarstwa) albo część swobody w prowadzeniu gospodarstwa rolnego na rzecz spółdzielni. W tym drugim przypadku chodzi o obowiązek sprzedaży produktów rolnych do/lub przez spółdzielnię. Owo współdziałanie ma na celu realizację wspólnych dążeń ekonomicznych, co wpisuje się liberalny nurt rozumienia spółdzielczości, ale także w solidaryzm chrześcijański. Przedstawiciele tego ostatniego podkreślali, że zarówno praca, jak i współdziałanie mają na celu przede wszystkim budowanie nowego rodzaju więzi społecznych przez wspólne zaspokajanie indywidualnych potrzeb (materialnych i duchowych) osób zrzeszających się w spółdzielniach¹⁶. W spółdzielni substrat osobowy ma przewagę nad tym majątkowym, co widoczne jest szczególnie w branżowych spółdzielniach producentów rolnych.

3. Swoistość spółdzielni rolniczych została uwzględniona przez prawodawcę także w zakresie formuły ich organizowania. Jest to widoczne szczególnie w odniesieniu do rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Należy odnotować odrębne regulacje dotyczące definicji, liczby założycieli, statutu, wkładów gruntowych. Z uwagi na fakt, że grunty rolne stanowią podstawowy element gospodarstw rolnych, w zakresie wkładów gruntowych odnotować należy odrębne regulacje odnoszące się do ich pojęcia, wyceny, użytkowania, rozporządzenia nimi. W przypadku spółdzielni wspierających aktywność członków w prowadzeniu ich działalności rolniczej i tej z nią powiązanej stosunkowo bogata jest konstrukcja normatywna regulująca grupy producentów rolnych i wstępnie uznane oraz uznane organizacje producentów owoców i warzyw. Stanowi ona pewnego typu nadbudowę nad podstawową konstrukcją spółdzielni. Spółdzielnia, chcąc uzyskać status grupy, musi bowiem spełniać wymagania zawarte w ustawie Prawo spółdzielcze i te związane z rolnictwem. W ustawie Prawo

¹⁵ K. Pietrzykowski, *Pojęcie spółdzielni...*, s. 318 i n.

¹⁶ A. Maliszewski, *Wartości wyznaczające sens istnienia...*, s. 108 i n.

spółdzielcze prawodawca używa wyrażenia: spółdzielnie tworzone celem utworzenia grup producentów rolnych, wstępnie uznanych czy uznanych organizacji producentów rolnych. W odniesieniu do tych podmiotów wprowadzone zostały odrębne rozwiązania w zakresie np. liczby założycieli i organów spółdzielni. Z kolei z ustawy o grupach producentów rolnych czy o organizacji rynków owoców i warzyw oraz rynku chmielu wynikają odrębności dotyczące wymagań chociażby co do elementów statutu, praw i obowiązków członków, rady nadzorczej grup czy organizacji, w tym w formie spółdzielni zrzeszających producentów rolnych.

Rodzaj działalności prowadzonej przez spółdzielnie rolnicze ma także wpływ na rozbudowaną procedurę ich zakładania celem rozpoczęcia prowadzenia działalności określonej w statucie. Zastosowanie ma często nie tylko Prawo spółdzielcze, ale także przepisy związane z sektorem rolnym. Dotyczy to przykładowo wpisu do rejestru grup producentów rolnych, organizacji producentów owoców i warzyw czy rejestru podmiotów skupujących mleko, rejestru producentów rolnych, ewidencji gospodarstw ekologicznych. Te pierwsze dwa rejestry były prowadzone przez szereg lat przez wydziały rolnictwa urzędów marszałkowskich. Po zmianie przepisów kompetencje w tym zakresie będzie miała Agencja Rynku Rolnego – jedna z trzech agencji państwowych związanych za rolnictwem.

4. Rodzaj prowadzonej działalności przez spółdzielnie rolnicze ma także wpływ na formułę ich funkcjonowania (przystąpienie do spółdzielni rolniczych nowych członków, prawa i obowiązki członków, gospodarka finansowa, majątek, członkostwo spółdzielni rolniczych w związkach spółdzielczych, zakończenie członkostwa, umowa kontraktacji, prawne zasady władania gruntami, podatki). Cechą rolniczych spółdzielni produkcyjnych jest fakt, że zdolny do pracy członek spółdzielni ma prawo i obowiązek pracować w spółdzielni w rozmiarze ustalonym corocznie przez zarząd, stosownie do potrzeb wynikających z planu działalności gospodarczej spółdzielni. Oprócz członków spółdzielnia może zatrudniać także ich domowników. Natomiast w spółdzielniach branżowych członkowie z reguły zawierają umowy członkowskie i to z nich wynikają prawa i obowiązki związane z prowadzoną przez nich działalnością rolniczą, najczęściej w zakresie dostarczenia do spółdzielni produktów rolnych, dostosowania produkcji do wymagań określonych przez spółdzielnię.

Przepisy szczególnie dotyczące spółdzielni rolniczych uzupełniają także ogólne zasady gospodarki finansowej spółdzielni. Członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych wynagradzani są za pracę w formie udziału w dochodzie podzielonym stosownie do wkładu ich pracy. W konsekwencji przepisy dotyczące tego rodzaju spółdzielni zawierają regulacje w zakresie dochodu ogólnego, jego wyliczania i podziału. Z kolei spółdzielnie branżowe tworzą często fundusze specjalne przeznaczane na wypłacanie członkom zaliczek za dostarczone

produkty lub grupy produktów oraz na inne cele określone w statucie, związane z prowadzoną działalnością rolniczą. Prawidłowością w zakresie funkcjonowania spółdzielni rolniczych jest to, że majątek spółdzielni poszerzany w trakcie prowadzenie działalności, finansowany np. ze środków unijnych, uzupełnia strukturę organizacyjną wspólnego gospodarstwa rolnego albo jednostek należących do spółdzielców, np. sprzęt, urządzenia wykorzystywane do uprawy gruntów czy budynki do magazynowania czy sortowania. Spółdzielnie rolnicze są często także członkami związków spółdzielni rolniczych, np. Krajowego Związku Rewizyjnego Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, Krajowego Związku Spółdzielni Mleczarskich czy Krajowego Związku Grup Producentów Owoców i Warzyw z siedzibą w Warszawie.

Ograniczenia w zakresie zakończenia członkostwa w spółdzielni wynikają z przepisów z obszaru prawa rolnego. Przykładowo ustawa o grupach producentów rolnych wprowadza minimalny okres członkostwa wynoszący trzy lata działalności grupy, który liczy się od wydania decyzji o wpisie do rejestru grup. Co więcej, informacja o zamiarze wystąpienia z grupy powinna być złożona na piśmie co najmniej na 12 miesięcy przed końcem danego roku działalności grupy. Natomiast z uwagi na prowadzoną działalność rolniczą ustawodawca wprowadził szczególne przepisy dotyczące zwrotu wkładu gruntowego. Członek wycofujący swój wkład otrzymuje ten sam grunt, który wniósł, z zastrzeżeniem jednak, że potrzeby wspólnej gospodarki nie stoją temu na przeszkodzie.

5. Aktywność spółdzielni rolniczych w sektorze rolnym rzutuje także na zawieranie umów, zaliczanych do kontraktów rolnych. Chodzi przede wszystkim o umowy kontraktacji, sprzedaży produktów rolnych, dzierżawy i inne związane z władaniem gruntami czy finansowaniem ze środków unijnych i polskich. Spółdzielnie rolnicze mogą występować zarówno jako producent rolny (RPS, spółdzielnia socjalna, grupa producentów rolnych), jak i kontraktujący (np. spółdzielnia mleczarska). W kwestii dzierżawy gruntów rolnych ustawodawca przyznał spółdzielni produkcji rolnej prawo pierwokupu dzierżawionych gruntów rolnych czy wkładu gruntowego. W kodeksie cywilnym występują także odrębne regulacje prawne dotyczące użytkowania gruntów przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Coraz większe znaczenie umów w działaniu spółdzielni rolniczych wpisuje się w zjawisko zwane kontraktualizacją (jako instrumentu realizacji celów wyznaczonych dla administracji rolnictwa). Występuje ono nie tylko w sferze polityki rynkowej (umowy dotyczące wytwarzania i zbytu produktów rolnych), ale także w zakresie rozwoju obszarów¹⁷.

¹⁷ R. Budzinowski, *Współczesne tendencje rozwoju...*, s. 23 i podana tam literatura w zakresie kontraktualizacji, np. F. Bruno, *Strumenti contrattuali di governo dell'agrocoltura: il caso francese*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2000, nr 12, s. 720; F. Adornato, *Od kontraktu rolnego do kontraktualizacji programowanej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1, s. 209 i n.;

Cechą charakterystyczną w zakresie funkcjonowania spółdzielni rolniczych jest korzystanie z szerokiego katalogu środków unijnych adresowanych do przedsiębiorstw z sektora rolnego. Tytułem przykładu wskazać warto na środki unijne zarówno z pierwszego, jak i drugiego Filaru Wspólnej Polityki Rolnej (np. płatności w ramach systemu bezpośredniego, płatności rolnośrodowiskowe, modernizacja gospodarstw rolnych, grupy producentów rolnych). Spółdzielnie rolnicze korzystają z ulg i zwolnień adresowanych do producentów rolnych prowadzących działalność rolniczą. Są to preferencje chociażby w podatku rolnym i zwolnienia od podatku od nieruchomości budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego. Ustawodawca uwzględnił także specyfikę grup producentów rolnych, w tym prowadzonych w formie spółdzielni, przewidując ulgi w podatku od nieruchomości oraz w podatku dochodowym od osób prawnych.

Cechę charakterystyczną spółdzielni rolniczych na tle innych podmiotów spółdzielczych stanowią kontrole lub nadzór nad tymi podmiotami. Chodzi przede wszystkim o spółdzielnie producentów rolnych, czyli spółdzielcze grupy producentów rolnych, wstępnie uznane oraz uznane spółdzielcze organizacje producentów owoców i warzyw. Zwiększenie nadzoru nastąpiło po wejściu w życie nowych przepisów i przekazaniu kompetencji w tym zakresie Agencji Rynku Rolnego. Tytułem przykładu warto wskazać kontrole wykonywane zarówno przed wydaniem decyzji administracyjnej potwierdzającej spełnienie przez grupę warunków, na podstawie której dokonano wpisu grupy do rejestru grup, jak i co najmniej raz na dwa lata, licząc od dnia jej wydania. Dotyczą one np. poprawności i zgodności ze stanem faktycznym danych zawartych we wniosku, planie biznesowym, spełniania przez grupę warunków, o których mowa w art. 3 lub art. 3a ustawy, realizacji planu biznesowego. Korzystanie przez spółdzielnie rolnicze ze środków unijnych związanych z rolnictwem łączy się także z kontrolami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

8.2. Ocena prawnej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych

Na tle przedstawionych rozważań i analizy przepisów rodzi się pytanie, czy obecna koncepcja organizacji i funkcjonowania spółdzielni rolniczych odpowiada potrzebom społeczno-gospodarczym oraz rozwojowi rolnictwa i gospodarki rolno-żywnościowej. Nie ulega wątpliwości, że po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej kierunek rozwoju spółdzielni rolniczych koncentruje się

idem, *Nowa rola kontraktu między licznymi modelami rolnictwa, wielością źródeł i rozwojem obszarów wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 13 i n.

nie tylko na działalności wytwórczej, ale także na wspieraniu aktywności spółdzielców-producentów rolnych. W konsekwencji sprzyja rozwojowi polskiego rolnictwa i jednocześnie wpisuje się w polityki unijne. Ewolucja spółdzielni rolniczych od jednostek statycznych do podmiotów bardziej dynamicznych, rozszerzających działalność, wpisuje się w wielkofunkcyjny i zrównoważony rozwój. Niezmiernie pozytywnie ocenić należy uchwalenie ustaw o grupach producentów rolnych i spółdzielniach socjalnych, a także niektórych nowelizacji ustawy Prawo spółdzielcze upraszczających zakładanie i funkcjonowanie spółdzielni rolniczych, korzystanie ze środków unijnych, dających preferencje podatkowe. Jednocześnie niektóre zasady organizacji i funkcjonowania omawianych spółdzielni są nadal czynnikiem hamującym ich rozwój. Na normatywną koncepcję spółdzielni rolniczych składają się zatem rozwiązania nowoczesne, czyli odpowiadające współczesnym potrzebom, i te stawiające bariery. Uargumentować tę tezę można, wskazując na przynajmniej kilka rozwiązań prawnych budzących wątpliwości prawne, bądź na ich brak w porównaniu z legislacją zagraniczną. Uwagi będą dotyczyć definicji, przedmiotu działalności, prawnej formuły organizowania, a potem funkcjonowania spółdzielni rolniczych.

Przed wszystkim na tle ustawodawstwa francuskiego nie występuje w naszym kraju normatywna definicja spółdzielni rolniczych. Nie ma także odrębnych, rozbudowanych regulacji poświęconych tym podmiotom, jakie zawarto np. w *Code Rural*. Taka ogólna normatywna definicja scala zróżnicowane podmioty spółdzielcze działające w sektorze rolno-spożywczym i pozwala na wprowadzenie przepisów szczególnych, uwzględniających specyfikę ich działalności. W Polsce – jak zaznaczono – wyodrębnić można kilka rodzajów spółdzielni, które można zaliczyć do rolniczych, a pojęcie spółdzielni rolniczej jest popularne w literaturze.

Krótką ocenę definicji i przedmiotu działalności poszczególnych rodzajów spółdzielni zaliczonych do rolniczych rozpocząć należy od spółdzielni produkcji rolnej. Choć jest to nazwa wykorzystywana przez ustawodawcę w różnych aktach prawnych, brakuje ogólnej, szerokiej definicji tego typu spółdzielni. Pojęcie funkcjonujące w ustawie Prawo spółdzielcze dotyczy rolniczej spółdzielni produkcyjnej oraz innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną, których podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Dyskusyjny jest też zakres aktywności rolniczej spółdzielni produkcyjnej, a to z powodu wykorzystania łącznika „oraz” sugerującego, jakoby jej przedmiotem było prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego i równocześnie działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Realizacja tego ostatniego jest często niemożliwa z uwagi na wniesienie gruntów jako wkładu do spółdzielni. Przepisy nie uwzględniają więc specyfiki prowadzenia gospodarstwa rolnego przez członków RSP, których poprzednicy

często byli zmuszeni do zaprzestania gospodarowania indywidualnego i przystąpienia do spółdzielni, co pociągało za sobą wniesienie udziałów gruntowych. Problem polega na tym, że RSP nie jest traktowana jak wielorodzinne gospodarstwo rolne, ale jak każdy inny przedsiębiorca prowadzący działalność rolniczą. Wynika to głównie z polityki państwa w zakresie rolnictwa. Podstawę ustroju państwa stanowi bowiem gospodarstwo rodzinne i ustawodawca stara się wprowadzać regulacje korzystne właśnie dla ich rozwoju¹⁸.

Przeprowadzone badania ujawniły też problem z definicją innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną – szczególnie spółdzielni socjalnej. Ma to z kolei niebagatelny wpływ na możliwość skorzystania z prawa pierwokupu przez podmioty spółdzielcze oraz nabywania gruntów rolnych (chodzi o wkłady gruntowe) z pominięciem ANR. Prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego nie zawsze jest podstawowym przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej. Tu rodzi się pytanie o kryteria definiujące „podstawowy” przedmiot działalności. W przypadku, gdy podmiot prowadzi, prócz działalności rolniczej, także tę zaliczaną do pozarolniczej, pojawia się pytanie, jakie kryterium powinno decydować o uznaniu jej za podstawową. Ogólnie można stwierdzić, że w odniesieniu do spółdzielni socjalnych prowadzących działalność rolniczą nie została w sposób wystarczająca uwzględniona specyfika ich aktywności.

Przechodząc z kolei do spółdzielczych grup producentów rolnych, należy stwierdzić, że ich działalność wpisuje się w pojęcie spółdzielni rolników, której definicji i odrębnych regulacji brakuje jednak w naszym ustawodawstwie. Taki stan powoduje pewne problemy dla spółdzielni. Dotyka to zwłaszcza takie podmioty, które co prawda zostały utworzone w celu prowadzenia grupy, ale po kilku latach zrezygnowały z tego statusu i zostały wykreślone z rejestru grup, a liczba spółdzielców jest mniejsza niż dziesięć. Powstaje zatem pytanie, czy taka spółdzielnia może funkcjonować dalej, skoro nie ma dziesięciu członków. Przepisy przewidują przecież możliwość utworzenia spółdzielni, która została powołana celem organizowania się producentów rolnych w grupy producentów rolnych, wstępnie uznane grupy czy uznane organizacje producentów owoców i warzyw, przez pięciu producentów rolnych. Nie ma także przepisów szczegółowych dotyczących ich funkcjonowania po utracie statusu grup. Nie ma wtedy już zastosowania ustawa o grupach producentów rolnych czy ustawa z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynku owoców i warzyw oraz rynku chmielu. Spółdzielnie takie nie mogą korzystać z preferencji podatkowych czy unijnych środków finansowych adresowanych tylko do tych, które są wpisane do rejestru grup.

¹⁸ Potwierdzają to przyznanie prawa pierwokupu dzierżawionej nieruchomości rolnej rolnikowi indywidualnemu, prowadzącemu gospodarstwo rodzinne, czy zasady przeprowadzania przetargów ograniczonych przez ANR na dzierżawę i sprzedaż.

Poza tym nie ulega wątpliwości, że przedmiot działalności grup producentów rolnych określony został w ustawie o grupach producentów rolnych zbyt wąsko. Obejmuje bowiem m.in. dostosowanie produkcji rolnej do warunków rynkowych, planowanie produkcji ze szczególnym uwzględnieniem jej ilości i jakości, koncentrację podaży oraz organizowanie sprzedaży produktów rolnych. Co prawda od 18 grudnia 2015 r. nastąpiła mała modyfikacja tego przedmiotu, ale nadal jest on wąski. Rozważania potwierdziły, że brakuje tu przetwórstwa produktów rolnych oraz zaangażowania się w rozwój energii odnawialnej z wykorzystaniem surowców rolniczych, produktów ubocznych rolnictwa, płynnych lub stałych odchodów zwierzęcych lub pozostałości z przetwórstwa produktów pochodzenia rolniczego, lub biomasy leśnej, czy też gruntów członków, na których mogłyby zostać zainstalowane elektrownie wiatrowe czy fotowoltaika. Obecny przedmiot działalności grupy producentów rolnych wpisuje się w definicję grupy i organizacji z rozporządzenia unijnego związanego z finansowaniem. Należy jednak zauważyć, że grupa pobiera środki unijne tylko przez pięć lat i może poszerzyć przedmiot działalności. Brakuje obecnie instrumentów prawnych, które będą zachęcały spółdzielcze grupy producentów rolnych do aktywności po wykorzystaniu środków unijnych.

Brakuje także szerokiej definicji działalności rolniczej, uznającej za nią m.in. produkcję przez kilku producentów rolnych w ramach np. spółdzielni rolniczej biogazu, energii elektrycznej pochodzącej z fermentacji beztlenowej wtedy, gdy do ich produkcji wykorzystywanych jest przynajmniej 50% substratów pochodzących z tych gospodarstw¹⁹. Nie ma także definicji przedsiębiorcy rolnego ani przesłanek uznania spółdzielni rolniczej za taki podmiot, jak ma to miejsce w systemie włoskim.

Widoczny jest także brak szczegółowych regulacji dotyczących organizacji producentów mleka oraz innych produktów, które można tworzyć na podstawie przepisów unijnych. Zarówno w odniesieniu do grup producentów rolnych, jak i wstępnie uznanych oraz uznanych organizacji odnotować należy natomiast stosunkowo szerokie ustawodawstwo w zakresie ich organizowania i funkcjonowania.

Przechodząc do formuły organizacji spółdzielni rolniczych, stwierdzić trzeba, że krajowe przepisy często nie zachęcają do wyboru tej formy prawnej. Przede wszystkim problematyczne jest samo jej założenie – ogólna zasada wymaga aż dziesięciu założycieli. Mniejsza liczba odnosi się do RSP, grup producentów rolnych i spółdzielni socjalnych. Jednakże wymóg pięciu osób w porównaniu do innych porządków prawnych jest – jak się wydaje – zbyt daleko

¹⁹ Zob. szerzej na temat zmian pojęcia działalności rolniczej w aspekcie produkcji biogazu i energii elektrycznej w prawie francuskim: K. Paquel, *Produkcja energii...*, s. 40 i n. Także: F. Rousel, *La méthanisation agricole...*, s. 72-76.

idący. Do założenia i rozpoczęcia wykonywania działalności gospodarczej przez spółdzielnie niezbędny jest wpis do Krajowego Rejestru Sądowego. Przepisy nie przewidują bowiem spółdzielni w organizacji, jak to jest w przypadku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Podobnie nie została wprowadzona możliwość wykorzystania wzorca statutu spółdzielni w systemie teleinformatycznym (wzorzec umowy), jak w przypadku sp. z o.o. Nie ulega wątpliwości, że ustawodawca stara się natomiast wprowadzać udogodnienia w zakresie tworzenia i prowadzenia działalności przez spółdzielnie socjalne, o czym świadczą nowelizacje ustawy o spółdzielniach socjalnych, a szczególnie ta z 7 maja 2009 r. o zmianie ustawy o spółdzielniach socjalnych²⁰. Niemniej odnotować należy w praktyce problemy interpretacyjne.

Problemy interpretacyjne pojawiają się także przy tworzeniu spółdzielczych grup producentów rolnych. Odwołanie się do definicji zawartej w ustawie o podatku rolnym nie wydaje się dobrym rozwiązaniem. Chodzi też o wymagania, które muszą spełnić podmioty zainteresowane założeniem czy przystąpieniem do spółdzielczej grupy producentów rolnych. Ustawowego wymogu prowadzenia gospodarstwa rolnego w świetle ustawy o podatku rolnym nie powinno się łączyć z obowiązkiem uiszczania podatku rolnego i przedstawiania nakazu zapłaty podatku rolnego. Problemy wiążą się również z funkcjonowaniem różnych wzorów wniosków o wpis grupy do rejestrów grup i zróżnicowanych wymagań odnośnie dokumentów, jakie należy do niego załączyć. Trudno z góry oceniać skutki wpływu nowelizacji ustawy o grupach producentów z 11 września 2015 r., która weszła w życie 18 grudnia na proces tworzenia i funkcjonowania grup, także tych prowadzonych w formie spółdzielni. Odnotować należy jednak głosy krytyczne wskazujące, że urzędy marszałkowskie posiadają wieloletnie doświadczenie w tym zakresie i są jednostkami odrębnymi od struktur państwowych. Z kolei zwolennicy tej modyfikacji podkreślają większą jednolitość interpretacji i związek ARR z rolnictwem. W uzasadnieniu projektu podano, że potrzeba wprowadzenia zmian wynika z kontroli przeprowadzonych przez Europejski Trybunał Obrachunkowy i Komisję Europejską. Z tego powodu konieczne stało się wzmocnienie nadzoru nad działalnością grup producentów rolnych oraz związków grup producentów rolnych, jak również wzmocnienie nadzoru państwa nad organem kontrolnym²¹. W opinii autorki dopiero funkcjonowanie nowych rozwiązań prawnych w praktyce pozwoli na ocenę, czy zmiany w zakresie rejestracji i nadzoru nad grupami producentów rolnych były rozwiązaniem słusznym.

Odnosząc się z kolei do regulacji prawnych poświęconych spółdzielni produkcji rolnej, niekorzystne jest uznanie, że zatrudnienie wynikające ze stosun-

²⁰ Dz. U. Nr 91, poz. 742 ze zm.

²¹ Uzasadnienie do projektu zmiany ustawy o grupach producentów rolnych, druk nr 3836.

ku członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie odpowiada warunkom opisanym w art. 22 § 1 k.p., czyli nie jest to stosunek pracy. Członek RPS w świetle kodeksu pracy nie jest zatem pracownikiem. Konsekwencją jest m.in. fakt, że okres zatrudnienia w rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie jest zaliczany do pracy w szczególnych warunkach wymaganych do uzyskania wcześniejszej emerytury. Nie ulega jednak wątpliwości, że wynikające z tego członkostwa prawo i obowiązek pracy w spółdzielni coraz bardziej zbliżają się do pracowniczego stosunku pracy uregulowanego przepisami kodeksu pracy, a w szczególności do stosunku pracy członków spółdzielni pracy. Tak też orzekał SN²². Z kolei członkostwo w spółdzielczej grupie producentów rolnych czy też wstępnie uznanej czy uznanej spółdzielczej grupie producentów rolnych łączy się z zawarciem umowy członkowskiej. Przepisy prawne nie regulują tego zagadnienia. Można ją uznać za umowę nienazwaną. Zawiera ona jednak elementy umowy kontraktacji.

Funkcjonowanie spółdzielni utrudnia brak uproszczeń znanych z obcych porządków prawnych. System polski jest tradycyjny i nie przewiduje np. wprowadzenia możliwości głosowania drogą elektroniczną czy pocztową, członkostwa inwestorów. Nie ma także odstępstw od zasady jeden członek – jeden głos w odniesieniu do osób fizycznych. Formy łączenia spółdzielni są przy tym uboższe niż w przypadku spółki z o.o. Nie ma możliwości przekształcenia spółki kapitałowej w spółdzielnię, jak to ma miejsce np. w systemie niemieckim. Niekorzystne są regulacje dotyczące podwójnego opodatkowania dochodów spółdzielni (opodatkowanie spółdzielni oraz otrzymanego przez nią zysku), zakończenia członkostwa czy wypłaty udziału. Nie występuje też w naszym systemie prawnym podział na dodatkowe korzyści dla spółdzielców i nadwyżkę bilansową, co ma miejsce np. w systemie włoskim.

Sporo problemów pojawia się w praktyce z wypłatą udziałów w przypadku zakończenia członkostwa. Dotyczy to zmiany statutów w zakresie terminów wypłaty kwoty za udziały, udziału w nadwyżce bilansowej oraz z tytułu zwrotu wkładów albo ich równowartości pieniężnej. Ulegają one przedawnieniu z upływem trzech lat. Wydaje się, że termin ten jest zbyt krótki. Przy wstąpieniu do spółdzielni rolniczych nowych członków z jednej strony działa ogólna zasada otwartych drzwi, z drugiej – ustawa Prawo spółdzielcze nie przyznaje osobie, która wyrazi gotowość wstąpienia do spółdzielni, roszczenia o przyjęcie jej do grona członków. Zagadnienie to ma istotne znaczenie w aspekcie zakończenia członkostwa w spółdzielczej grupie producentów rolnych czy spółdzielni mleczarskich. Przepisy wprowadzają zasadę, że minimalny okres członkostwa, który liczy się od dnia wydania decyzji, nie może być krótszy niż trzy lata działalności grupy. Nie ma w polskiej ustawie zastrzeżenia, że możliwe

²² II SA/Łd 2276/01, "Pr. Pracy" 2003, nr 9/42.

jest wcześniejsze zakończenie członkostwa, np. z uwagi na otrzymanie wcześniejszej emerytury czy renty z tytułu niezdolności do pracy z jednoczesną kontynuacją członkostwa przez przejmującego gospodarstwo rolne. Zasady likwidacji spółdzielni, w tym możliwość podziału pozostałego majątku między członków, stanowią w niektórych sytuacjach zachętę do jej rozwiązania. Nie ma w Polsce takiej możliwości, jak w niektórych porządkach prawnych, aby majątek albo (z reguły) jego część został przekazany na fundusz spółdzielczy i rozwój spółdzielczości.

Ustawa Prawo spółdzielcze przewiduje przyznanie ustawowego prawa pierwokupu RSP w przypadku sprzedaży wkładu gruntowego, ale ustawodawca nie określił skutków naruszenia tego prawa we wspomnianym akcie prawnym. Co więcej, wymieniając w kodeksie cywilnym podmioty, którym przysługuje prawo pierwokupu z mocy ustawy, i określając, że sprzedaż dokonana bezwarunkowo jest nieważna, prawodawca nie wskazał rolniczej spółdzielni produkcyjnej. Nawiązał tylko do Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego, współwłaściciela i dzierżawcy. Poza tym brakuje rozwiązania polegającego na możliwości weryfikacji ceny w przypadku, gdy rażąco odbiega ona od wartości rynkowej. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego stanowi, że wykonujący prawo pierwokupu może, w terminie 14 dni od dnia złożenia oświadczenia o wykonaniu prawa pierwokupu, wystąpić do sądu o ustalenie ceny tej nieruchomości. Takiej regulacji nie ma w ustawie Prawo spółdzielcze w odniesieniu do prawa pierwokupu wkładu gruntowego członka.

Natomiast spółdzielnie socjalne zajmujące się prowadzeniem działalności rolniczej mają problemy ze skorzystaniem z prawa pierwokupu dzierżawionych gruntów czy też wkładów gruntowych. Kłopot stanowi uznanie takich spółdzielni za spółdzielnie produkcji rolnej, którym przysługuje owo prawo pierwokupu. Ograniczenia wynikają z faktu, że rolnicze spółdzielnie produkcyjne są tworzone tylko przez wskazane w ustawie kategorie osób fizycznych, inne zaś spółdzielnie produkcji rolnej to podmioty, których podstawowym przedmiotem działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego. Problem związany jest z interpretacją terminu „podstawowy przedmiot działalności”. Zatem tylko niektóre ze spółdzielni socjalnych mogą zostać uznane za spółdzielnie produkcji rolnej i skorzystać z prawa pierwokupu.

Dla wielu spółdzielni prowadzących działalność rolniczą istotna jest dzierżawa. Dokonując oceny regulacji prawnych, wspomnieć należy o kłopotach występujących w tym kontekście m.in. w zakresie nakładów, ulepszeń i kontynuacji dzierżawy w przypadku śmierci właścicieli. Co prawda w świetle prawa spadkowego w prawa właściciela wydzierżawiającego wstępują jego spadkobiercy, ale postępowanie spadkowe to często długi proces. Powoduje to z kolei kłopoty z czynszem dzierżawnym, zgodą na wykonywanie ulepszeń czy zawarcie nowej umowy po upływie okresu umownego. Spore ograniczenia występują

w zakresie skorzystania z pierwszeństwa nabycia nieruchomości z Zasobu WRSP czy przedłużenia dzierżawy gruntów od ANR. Brakuje także spójności w odniesieniu do użytkowania gruntów przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Przepisy kodeksu cywilnego odnoszą się tylko do własności Skarbu Państwa, nie obejmują mienia jednostek samorządu terytorialnego oddanego właśnie w użytkowanie. Należy także wspomnieć, że chociaż spółdzielnie socjalne należą do kategorii podmiotów ekonomii społecznej, nie ma obecnie żadnych instrumentów ułatwiających zawarcie umowy dzierżawy czy sprzedaży gruntów rolnych z Zasobu WRSP czy od jednostek samorządu terytorialnego. W przetargach na zakup ziemi czy dzierżawę mogą co do zasady brać udział rolnicy indywidualni.

Jeżeli chodzi o podatki, obowiązujący przepis włączający do definicji podatnika podatku rolnego tylko spółdzielnie produkcyjne w odniesieniu do wkładów gruntów gospodarstwa rolnego członka jest zbyt wąski. Poza tym problematyczna jest kwestia terminologii. Ustawa o podatku rolnym posługuje się wyrażeniem „spółdzielnia produkcyjna”, nie wprowadzając jej definicji. Problem występuje w ustawie o podatkach i opłatach lokalnych. Spółdzielnia powinna być podatnikiem podatku od nieruchomości od gruntów i budynków wniesionych przez członka jako wkład. Jak wykazała analiza aktów prawnych, aktualnie występują rozbieżności pomiędzy ustaleniem podmiotu zobowiązanego do uiszczenia podatku w odniesieniu do gruntu rolnego wniesionego jako wkład do spółdzielni produkcyjnych i budynków na nim posadowionych. Nie budzi chyba wątpliwości, że powinien to być ten sam podmiot.

Wątpliwości interpretacyjne powstają także przy analizie przepisów dotyczących zwolnienia od podatku od nieruchomości grup producentów rolnych, w tym prowadzonych w oparciu o spółdzielnie. Dlatego wymagają one doprecyzowania. Preferencyjnym podatkiem powinny być objęte nie tylko budynki będące własnością, ale także dzierżawione od osób prywatnych. Natomiast w przypadku zwolnienia od podatku od osób prawnych problemy powstają z określeniem „środki produkcji” w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych. Negatywnie ocenić należy także wyłączenie wstępnie uznanych grup owocowo-warzywnych, a szczególnie uznanych organizacji owocowo-warzywnych z zakresu podmiotowego zwolnienia budynków z podatku od nieruchomości. Nie ulega bowiem wątpliwości, że z uwagi na specyfikę rynku owoców i warzyw, tzn. konieczność magazynowania owoców, budowy chłodni i magazynów, budowy linii do ich sortowania i pakowania, nieruchomości budynkowe stanowią podstawę funkcjonowania tego rodzaju podmiotów. Są to z reguły pomieszczenia o dużej powierzchni, co łączy się z koniecznością uiszczenia wysokiego podatku od nieruchomości.

Na tle państw europejskich widoczny jest brak przepisów wprowadzających szersze preferencje podatkowe w zakresie podatku dochodowego dla

spółdzielni rolniczych. Nie ma przepisów, jakie funkcjonują np. w Niemczech czy we Włoszech, wprowadzających zwolnienia podatkowe dla spółdzielni i zachęcających do zakładania czy poszerzania działalności o aktywność w zakresie energii odnawialnej. Jeżeli chodzi o środki unijne, to spółdzielnie prowadzące działalność rolniczą pierwotną korzystają z systemu płatności bezpośrednich. Nowe regulacje prawne, które obowiązują od marca 2015 r. w zakresie systemu płatności, wprowadzają dużo nowych obowiązków. Mowa tu o wymaganiach w zakresie ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt, ale przede wszystkim o nowych nie do końca precyzyjnych, budzących wątpliwości interpretacyjne przesłankach ustawowych. Co więcej, nieliczne RPS zostały objęte przez *capping*, czyli obniżeniem płatności bezpośrednich do górnego limitu. Zmiany mogą spowodować znaczący spadek pomocy unijnej dla gospodarstw rolniczych spółdzielni produkcyjnych²³ i dużo mniejsze możliwości rozwoju. Nowe warunki PROW 2014-2020 wprowadzą znaczne ograniczenia w zakresie uzyskania środków na inwestycje przez spółdzielnie produkcji rolnej.

Już w okresie przedakcesyjnym ustawodawca, wzorując się na rozwiązaniach obowiązujących w Unii Europejskiej, uchwalił 15 września 2000 r. ustawę o grupach producentów rolnych. Jednak dopiero wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i możliwość korzystania ze środków unijnych przyczyniły się do rozwoju grup producentów rolnych. Szkoda, że dopiero nowy PROW 2014-2020, działanie „Grupy producentów rolnych”, przewiduje preferencje w przyznawaniu pomocy dla grup i organizacji producentów zorganizowanych w formie spółdzielni oraz dla tych posiadających największą liczbę członków w danej kategorii.

Niekorzystne jest rozwiązanie w ramach PROW 2014-2020, w myśl którego grupa, aby otrzymać środki unijne, musi składać się tylko z osób fizycznych. Spowoduje to wyłączenie z procesu tworzenia grup rolniczych spółdzielni produkcyjnych, spółdzielni socjalnych zajmujących się działalnością rolniczą, które są w świetle przepisów producentem rolnym.

Rodzi się też pytanie o dalsze funkcjonowanie spółdzielczych grup producentów rolnych po wykorzystaniu środków unijnych. Problem dotyczy spółdzielczych grup oraz organizacji producentów mleka, a także możliwości uzyskania środków unijnych na ich rozwój. Czynnikiem ten niewątpliwie mobilizuje do wspólnego działania przez okres pięciu lat, czyli czas finansowania. Zasadne są jednak wątpliwości, czy po tym okresie trwale wpiszą się one w rozwój tego sektora rolnictwa. Sporo bowiem podmiotów nie wykorzystało dotacji unijnych na inwestycje czy zakup środków trwałych, lecz na wydatki bieżące. Dalsze ich funkcjonowanie łączyć się będzie z przeznaczeniem dodatkowych pieniędzy na

²³ Wystąpienie Władysława Kołodzieja, Przedstawiciela RSP [online]. KZRRSP [dostęp: 2014-04-09]. Dostępny w Internecie: <<http://kzrrsp.pl/1028>>.

koszty administracyjne grupy, czyli m.in. wynagrodzenia zarządu, księgowych, najmu itp. Nie posiadając np. wspólnych samochodów dostawczych czy innych środków trwałych, które obniżyłyby koszty produkcji, grupa może dojść do wniosku, że nieco wyższa kwota np. za mleko uzyskana ze wspólnej sprzedaży i tak nie jest opłacalna w porównaniu z dodatkowymi kosztami.

Zrzeszanie się producentów owoców i warzyw oraz korzystanie ze środków unijnych, w tym zakup profesjonalnego sprzętu transportowego i urządzeń, budowa czy modernizacja przechowalni, zakup linii sortowniczych, przyczyniły się do koncentracji podaży, podniesienia jakości i atrakcyjności polskich produktów. Jednocześnie jednak rozbudowane przepisy prawne, unijne i polskie, dotyczące wstępnie uznanych grup oraz organizacji producentów owoców i warzyw, a także ich nowelizacje, powodują czasami brak stabilizacji dla ich członków. Sporo kłopotów po zmianie przepisów sprawia realizacja planu dochodzenia do uznania. W pierwszym etapie wydawana jest bowiem obecnie wstępna akceptacja planu. Dopiero potem, po dostosowaniu go do wysokości współczynnika przydziału, marszałek województwa (obecnie Dyrektor ARR) może wydać decyzję w sprawie zatwierdzenia planu. Bardzo negatywnie wpłynęła na działalność niektórych istniejących grup owocowo-warzywnych oraz zakładanie nowych zmiana przepisów unijnych z 2012 r. powodująca obniżenie dotacji finansowej dla podmiotów działających na omawianym rynku.

Biorąc pod uwagę polskie warunki, wydaje się, że organizacje producentów mleka, w tym te zorganizowane w formie spółdzielni, nie będą miały dużego znaczenia. Natomiast będą na pewno ważnym instrumentem w ramach pakietu mlecznego w tych państwach Unii Europejskiej, w których nie są popularne spółdzielnie mleczarskie. Uwzględniając polskie warunki, brakuje instrumentów wspierania spółdzielni mleczarskich. Brakuje także wsparcia finansowego dla tych członków spółdzielni – producentów mleka, których dochody zmniejszyły się po zniesieniu kwot mlecznych, jak również dla tych, którzy ponieśli znaczne koszty związane z dostosowaniem gospodarstw do wymogów unijnych. Sytuacja finansowa wielu spółdzielni mleczarskich po zniesieniu kwotowania, a szczególnie spółdzielców otrzymujących niższą zapłatę za mleko, pogarsza się z każdym miesiącem.

W Polsce brakuje organizacji zrzeszającej spółdzielnie rolnicze, tak jak to jest np. w Niemczech czy Francji. Organizacje takie przyczyniają się w dużym stopniu do rozwoju tej branży spółdzielczości. Obecnie spółdzielnie rolnicze, tak jak inne, mogą należeć do Krajowej Rady Spółdzielczej czy związków rewizyjnych. Przynależność nie jest obowiązkowa.

Pozytywnie ocenić również należy wprowadzenie odrębnego podmiotu, jakim jest spółdzielnia europejska, do systemu prawnego unijnego i polskiego. Problem polega jednak na tym, że nie jest ona wykorzystywana w praktyce w Polsce w branży rolniczej. Bariery są m.in. skomplikowane regulacje prawne,

w tym wysoki kapitał subskrybowany (wynosi on co najmniej 30 000 euro) i aktualna niesprzyjająca sytuacja w rolnictwie w Europie. Trudności finansowe i obawy producentów rolnych przed inwestowaniem nie zachęcają do tworzenia takich spółdzielni. Wydaje się jednak, że być może w przyszłości będą powstawały takie podmioty zaliczane z uwagi na przedmiot działalności także do spółdzielni rolniczych, a to chociażby z powodu ułatwień w zakresie prowadzenia działalności ponadgranicznej i ponadnarodowej.

Na koniec warto dodać, że negatywnie na rozwój spółdzielni rolniczych w Polsce mogą wpłynąć planowane przez nowy Rząd zmiany zasad obrotu nieruchomościami rolnymi. Wprowadzenie przykładowo zapowiadanych regulacji, że spółdzielnie rolnicze nie będą mogły nabywać nieruchomości rolnych, może zakłócić prowadzenie działalności rolniczej przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Chodzi zwłaszcza o nabywanie nieruchomości w ramach prawa pierwokupu dzierżawcy (art. 3 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego), prawa pierwokupu udziału gruntowego (art. 147 § 2 ustawy Prawo spółdzielcze) oraz nabycie na podstawie art. 279 § 2 k.c. W tych trzech wskazanych przypadkach rolnicze spółdzielnie produkcyjne, prowadzące od wielu lat działalność na tych gruntach, dokonały nakładów czy wybudowały budynki gospodarcze. Zapowiadane zmiany nie przewidują co do zasady możliwości nabywania na własność gruntów rolnych przez spółdzielnie socjalne. Jak zaznaczono, są to podmioty niezmiernie potrzebne na obszarach wiejskich, a niektóre z nich prowadzą działalność rolniczą.

Nowe zasady obrotu gruntami rolnym mogą są także niekorzystane dla spółdzielczych grup producentów rolnych i innych spółdzielni rolników, które chciałyby nabyć własność nieruchomości rolnej zabudowanej celem wykorzystania jej, np. jako magazyny, do przetwórstwa, usług rolniczych i inne. Podkreślić należy, że spółdzielcze grupy producentów rolnych tworzą z reguły rolnicy indywidualni. Więksi rolnicy, tzw. wielkoobszarowi, zakładając grupę producentów rolnych, wybierają z reguły formę prawną spółki z o.o. Poza tym jak dotąd nie zostało wydane rozporządzenie MRiRW dotyczące finansowania grup producentów rolnych z PROW 2014-2020. Proces powstawania grup, także tych spółdzielczych, został zatem zahamowany.

8.3. Koncepcja spółdzielni rolniczych – wnioski *de lege ferenda*

8.3.1. Uzasadnienie i założenia do nowego modelu spółdzielni rolniczych

Przeprowadzone badania potwierdziły konieczność wprowadzenia normatywnych zmian w zakresie formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych. Biorąc pod uwagę przedstawione w podsumowaniu cechy tych podmiotów i problemy prawne wynikające chociażby z rozproszenia regulacji

prawnych dotyczących ram prawnych prowadzenia działalności, zachodzi konieczność stworzenia nowego modelu spółdzielni rolniczych, zawierającego definicję spółdzielni rolniczych i odrębne regulacje prawne adresowane do tych podmiotów²⁴. Za takim rozwiązaniem przemawia i to, że spółdzielnie produkcji rolnej zostały już odrębnie uregulowane w ustawie spółdzielczej z 1961 r., a potem w tej z 1982 r. Transformacja ustrojowa, a szczególnie powstanie nowych rodzajów spółdzielni rolniczych oraz funkcjonowanie w ramach WRP, powodują rozbudowanie i zróżnicowanie problematyki.

Jak słusznie podkreśla się w literaturze, pojęcia, którymi posługuje się ustawodawca, odzwierciedlają pewną koncepcję kształtowania się stosunków społecznych w rolnictwie²⁵. Skoro formuła organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych ulega zmianie w nowych warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej, i jednocześnie działają nowe rodzaje spółdzielni, to powinno to także znaleźć wyraz w poszerzeniu siatki pojęciowej i regulacji prawnych. Zmiany społeczno-gospodarcze wymagają uaktualnienia regulacji prawnych oraz uwzględnienia innych rodzajów spółdzielni rolniczych, a nie tylko spółdzielni produkcji rolnej.

Za takim szerszym uregulowaniem tematyki spółdzielni rolniczej przemawia przede wszystkim powiązanie organizowania i funkcjonowania tych podmiotów z rolnictwem poprzez prowadzoną działalność rolniczą czy też producentów rolnych i produkt rolny dotarczany przez spółdzielców. Spółdzielcze grupy czy organizacje producentów rolnych zrzeszają przede wszystkim rolników prowadzących gospodarstwa rodzinne²⁶, które stanowią podstawę ustroju rolnego w naszym kraju. Także założenia Wspólnej Polityki Rolnej stanowią, że podstawową jednostką produkcyjną w rolnictwie UE jest gospodarstwo rodzinne. Rolnictwo w regulacjach prawnych traktowane jest w sposób szczególny, posiada swoisty status w porównaniu z innymi działami gospodarki. Świadczy o tym rozbudowane ustawodawstwo unijne oraz fakt, że już w Traktacie Rzymskim z 1957 r., a obecnie w Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zawarte są regulacje prawne zapewniające mu uprzywilejowane miejsce.

Poza tym o istotnym znaczeniu rolnictwa świadczy to, że największa część budżetu unijnego kierowana jest na działania związane właśnie z tym sektorem

²⁴ Powstaje również pytanie o nazwę: spółdzielnie „rolnicze” czy „w rolnictwie”? W obu przypadkach chodzi o zaznaczenie, że są to spółdzielnie działające w sektorze rolnym. Odnosząc się jednak do nazewnictwa występującego w literaturze oraz obcych porządkach prawnych, bardziej zasadne będzie przyjęcie nazwy: spółdzielnie rolnicze.

²⁵ Tak: uwagi odnośnie do gospodarstwa rolnego. R. Budzinowskiego, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 147.

²⁶ Niemniej jednak członkami spółdzielni mogą być także producenci rolni prowadzący gospodarstwa wielkoobszarowe. Zdarza się to wprawdzie rzadko, aczkolwiek przepisy prawne tego nie wykluczają.

gospodarki. Skoro rolnictwo jest szczególnie chronione i tak znaczna część budżetu kierowana jest właśnie do tego sektora, stanowi to argument za normatywnym wyodrębnieniem szczególnych podmiotów funkcjonujących w rolnictwie. Spółdzielnie rolnicze są podmiotami zróżnicowanymi, aktywnie uczestniczącymi we wszystkich fazach działalności rolniczej, a także przetwórstwa (szczególnie mleka, pozostałych produktów w Polsce – w mniejszym zakresie). Poza tym istotnym instrumentem rozwoju rolnictwa ma być właśnie zrzeszanie producentów rolnych. Grupy i organizacje podejmujące decyzję o współpracy muszą utworzyć, co do zasady, podmiot wyposażony w osobowość prawną i mogą wybrać spółdzielnię. Właśnie ta forma zrzeszania, kooperacji rolników wydaje się najbardziej stosowna. Spółki są podmiotami adresowanymi do większych podmiotów, w swojej działalności kierujących się zyskiem, nie zapewniających trwałości i wystarczającej ochrony małym i średnim producentom rolnym. Poza tym coraz więcej grup producentów rolnych będzie ulegało rozwiązaniu z uwagi na zakończenie okresu finansowania. Do stworzenia trwałej struktury niezbędne są instrumenty rozwoju spółdzielni rolniczych, w tym branżowych spółdzielni producentów rolnych, które będą zachęcały do współpracy.

Pod względem legislacyjnym postulat wprowadzenia nowego modelu spółdzielni rolniczych może być zrealizowany w różnoraki sposób. W tym miejscu rozważyć należy dwie możliwości. Pierwsza polegałaby na uregulowaniu całej problematyki spółdzielni, w tym rolniczych, w jednej ustawie spółdzielczej. Wtedy zachowany zostałby podobny podział – część ogólna odnosząca się do wszystkich spółdzielni i część szczególna dotycząca spółdzielni rolniczych. Zasadne wydaje się zwrócenie uwagi na to, że zakres spraw związanych ze spółdzielczością jest szeroki, a to oznacza, że regulacja ta byłaby rozbudowana. Ponadto konieczność powiązania przepisów poświęconych tej instytucji z polityką rolną wymuszałaby częste nowelizacje. Takie rozwiązanie nie byłoby korzystne chociażby dlatego, że powszechnie uważa się, iż ustawa Prawo spółdzielcze ma być kompleksem norm względnie stabilnych, stanowiących trwałą podstawę dla spółdzielczości.

Druga możliwość polegałaby na uchwaleniu odrębnej ustawy o spółdzielniach rolniczych. Podstawowe zasady zakładania i funkcjonowania zawarte byłyby w ustawie ogólnej Prawo spółdzielcze, a szczególne przepisy – w odrębnym akcie prawnym²⁷. Rozwiązanie takie występuje w przypadku spółdzielni socjalnych oraz mieszkaniowych. Odwołując się natomiast do obcych porząd-

²⁷ Prace Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego (NPS) odnosiły się tylko do części ogólnej prawa spółdzielczego. Spółdzielnie rolnicze, tak jak spółdzielnie mieszkaniowe, zdaniem Komisji Nadzwyczajnej powinny zostać uregulowane w przyszłości w odrębnej ustawie. Zob. [online]. Sejm RP [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <<http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=PRACEKOMND&NrKadencji=7&KodKom=NPS>>.

ków prawnych, wspomnieć warto o Francji, w której obowiązuje ogólna ustawa o statucie spółdzielni z 1947 r., a szczegółowe rozwiązania dotyczące spółdzielni rolniczych zawarte są w kodeksie rolnym²⁸.

Najlepszym rozwiązaniem legislacyjnym jest to drugie, tj. zamieszczenie przepisów odnoszących się do konstrukcji w ogólnej ustawie Prawo spółdzielcze, a tych bardziej szczegółowych, uwzględniających specyfikę spółdzielczości rolniczych, w odrębnej ustawie. Początkowo spółdzielnie mieszkaniowe czy socjalne także objęte były ustawą Prawo spółdzielcze. Dopiero potem zostały wyłączone i podporządkowane ustawom szczególnym. Tylko w sprawach tam nie uregulowanych ma zastosowanie ustawa Prawo spółdzielcze. Skoro uzasadnieniem wyodrębnienia spółdzielni mieszkaniowych było zabezpieczenie potrzeb mieszkaniowych, to działalność spółdzielni rolniczych w sektorze rolnym – szczególnie ważnym z uwagi na zagwarantowanie wyżywienia ludności – jest jednym z argumentów przemawiających za stworzeniem nowej ustawy. Takie rozwiązanie służyłoby stabilizacji podstawowych regulacji dotyczących spółdzielczości, a jednocześnie umożliwiłoby dostosowanie szczególnych rozwiązań do realiów społeczno-gospodarczych.

Nowy model spółdzielczości rolniczej obejmowałby spółdzielnie produkcji rolnej, spółdzielnie producentów rolnych (w tym spółdzielnie mleczarskie), spółdzielnie kółek rolniczych i inne. Bezsprzecznie coraz większym zainteresowaniem będą się cieszyły spółdzielnie działające na rzecz gospodarstw rolnych, tzw. branżowe. Natomiast prawdopodobnie nastąpi dalszy spadek liczby rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz spółdzielni kółek rolniczych. Takie podmioty jednak nadal prowadzą działalność, gwarantując pracę członkom, domownikom i innym mieszkańcom wsi, a – jak wiadomo – na wsi wskaźnik bezrobocia jest wysoki. Poza tym członkowie, którzy wnieśli wkłady do spółdzielni, nie zawsze są przygotowani do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa rolnego, czy też po prostu tym zainteresowani. Dlatego rozważyć należy kwestię przyszłości omawianych spółdzielni i ram prawnych, w jakich mają działać.

Przy próbie zarysowania prawnego modelu spółdzielni rolniczych zasadne wydaje się uwzględnienie kilku założeń.

Po pierwsze, przepisy powinny uwzględniać międzynarodowe zasady spółdzielcze. Są one częścią Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości i stanowią o charakterze spółdzielni jako podmiotu gospodarczego i jej odmienności od spółki prawa handlowego.

Po drugie, regulacja prawna nie powinna mieć charakteru ani zbyt protekcyjnego, ani zbyt liberalnego – opowiadać należy się raczej za regulacją pośrednią. Oczywiście w stosunku do obecnych przepisów zwiększyć należy

²⁸ Zob. *Code rural et de la pêche maritime, code forestier...*, op. cit.

stopień swobody spółdzielni. Więcej spraw powinno zależeć do kompetencji walnego zgromadzenia i znaleźć się w statucie. Nadmiar przepisów bezwzględnie obowiązujących w formie nakazów czy zakazów może wpływać negatywnie na nastawienie rolników do ruchu spółdzielczego. Najbardziej skutecznym środkiem wydają się instrumenty zachęcające strony do określonego postępowania za pomocą różnorodnych bodźców, zwłaszcza finansowych²⁹.

Po trzecie, tworząc nowy model spółdzielni rolniczych, należy nawiązać do dorobku legislacyjnego krajów zachodnioeuropejskich, szczególnie regulacji francuskich, włoskich, niemieckich. We Francji ustawodawca wprowadził rozbudowany model spółdzielni rolniczych do *Code Rural* (kodeksu rolnego). Prócz definicji spółdzielni rolniczych przepisy odnoszą się do celów działalności tych podmiotów, członkostwa, podmiotów współpracujących, zasad założenia, w tym zatwierdzenia przez Wysoką Radę Współpracy Rolnej, statutu, spraw finansowych i struktury organizacyjnej, w tym organów, zarządzania i kontroli, rozwiązania, likwidacji, połączenia, podziału lub częściowego przeniesienia aktywów.

Po czwarte, proponowana koncepcja powinna uwzględniać specyfikę działalności rolniczej i odpowiadać aktualnym społeczno-gospodarczym potrzebom prowadzenia działalności przy wymaganiach rynku i wzrastającej konkurencji. Jak podkreśla się w literaturze, prawo jest jednym z instrumentów kształtowania rzeczywistości, a jednocześnie rzeczywistość ta znajduje odzwierciedlenie w regulacji prawnej³⁰. Oznacza to, że regulacje muszą być dostosowane do zmian ekonomicznych zarówno w aspekcie organizacyjnym (w szczególności szybkie, skuteczne działanie organów spółdzielni), jak i prowadzonej działalności gospodarczej. Większy nacisk winny położyć na aspekty funkcjonalne, pozwalające na łatwe poszerzanie przedmiotu działalności. Poza tym zmiany powinny zmierzać do zwiększania roli członków oraz ich udziału we współrzędzeniu i współodpowiedzialności³¹. Uwzględnić należy swoistość działalności rolniczej, która stanowi podstawę działalności spółdzielni rolniczych, z drugiej zaś strony – reguły rynkowe i czynniki zewnętrzne.

Po piąte, przedstawiając model spółdzielczości rolniczej, nawiązać należy do projektów ustaw Prawa spółdzielczego z 2012 r. złożonych w Sejmie przez Platformę Obywatelską, Polskie Stronnictwo Ludowe oraz Ruch Palikota, oraz do projektu przygotowanego przez Komisję Nadzwyczajną do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego. Komisja ta wniosła uwagi do poszczególnych przepisów, proponując zmiany, i tworzyła własny projekt ustawy

²⁹ Zob. A. Suchoń, *W kwestii nowego modelu spółdzielczości rolniczej – wnioski de lege ferenda*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1, s. 27-48.

³⁰ Zob. R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa...*, s. 144 i n.

³¹ A. Domagalski, *Wyzwania stojące przed spółdzielczością...*, s. 23 i n.

na podstawie tych trzech wyżej wymienionych. W dalszej części nastąpi odwołanie do wspomnianych projektów oraz jednolitego projektu z czerwca 2015 r.³²

Nowa ustawa o spółdzielniach rolniczych powinna składać się z dwóch części. Część ogólna zawierałaby definicję spółdzielni rolniczej oraz regulacje dotyczące zakładania i funkcjonowania spółdzielni (oczywiście rozwiązania różniące się od tych zawartych w ogólnej ustawie Prawo spółdzielcze; w sprawach nie uregulowanych w proponowanej ustawie nadal miałyby zastosowanie regulacje Prawa spółdzielczego). Natomiast część druga, szczegółowa, obejmowałaby przepisy odnoszące się do wybranych branż, tj. spółdzielni rolników, mleczarskich, produkcji rolnej, spółdzielni kółek rolniczych³³.

Stworzenie nowego modelu spółdzielni rolniczych łączy się ze zmianą niektórych przepisów prawnych zawartych poza ustawami spółdzielczymi. Należy mieć na uwadze przede wszystkim problematykę związaną z podatkami, środkami unijnymi czy prawnymi aspektami gospodarki gruntami przez spółdzielnie rolnicze.

8.3.2. Propozycje regulacji prawnych nowej formuły organizowania i funkcjonowania spółdzielni rolniczych

Rozważania w zakresie zarysowania propozycji nowej koncepcji spółdzielni rolniczych będą koncentrować się na następujących zagadnieniach: pojęciu spółdzielni rolniczych, rodzajach tych podmiotów, zakresie ich działalności, członkach spółdzielni, zagadnieniach związanych z ich organizowaniem i funkcjonowaniem. Znakomita większość tych regulacji powinna zostać zawarta w ustawie o spółdzielniach rolniczych, niektóre zaś – bądź w przepisach ogólnych ustawy Prawo spółdzielcze, bądź też w aktach prawnych poza ustawami spółdzielczymi, np. ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego, ustawach związanych z podatkami.

Podczas konstruowania nowej koncepcji spółdzielni rolniczych należy do naszego porządku prawnego wprowadzić normatywną ich definicję. W związku z tym, że będzie to jeden z rodzajów spółdzielni, zasadne wydaje się nawiązanie na początku do tego pojęcia. Obecnie obowiązująca definicja spółdzielni, występująca w ustawie z 1982 r., nie uwzględnia najważniejszej cechy spółdzielni, czyli jej założenia w celu zaspokojenia potrzeb ekonomicznych i społecznych członków, co wynika chociażby z Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości³⁴. Ko-

³² Zob. [online]. KRS [dostęp: 2015-04-06]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/images/Media1/urobek18.pdf>.

³³ Zob. A. Suchoń, *W kwestii nowego modelu...*, s. 27-48.

³⁴ Zob. [online]. KRS [dostęp: 2015-04-09]. Dostępny w Internecie: http://www.krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=43&Itemid=299.

misja Nadzwyczajna do rozpatrzenia projektów ustaw z zakresu prawa spółdzielczego zmieniła definicję we wszystkich trzech projektach z 2012 r. (PO, PSL, Ruchu Palikota)³⁵, proponując następujące sformułowanie: „spółdzielnia jest samorządnym i niezależnym zrzeszeniem o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, do którego przynależność jest dobrowolna, a członkostwo dostępne dla wszystkich na zasadach określonych w ustawie i statucie. Celem spółdzielni jest wspieranie interesów gospodarczych lub majątkowych członków przez prowadzenie działalności gospodarczej przy osobistym lub majątkowym współdziałaniu członków”. Spółdzielnia w świetle tychże projektów może prowadzić także działalność społeczną, kulturalną i oświatową na rzecz członków i ich rodzin, jeżeli statut tak stanowi. Definicja ta akcentuje wspieranie interesów gospodarczych lub majątkowych członków. Ma to szczególne znaczenie w spółdzielczych grupach producentów rolnych, w których spółdzielnia wspiera działalność rolniczą prowadzoną przez członków spółdzielni – producentów rolnych.

Nawiązując do definicji spółdzielni europejskiej, można zaproponować także następujące brzmienie: jest ona zrzeszeniem o nieokreślonej liczbie członków, którego celem jest zaspokajanie potrzeb jej członków lub wspieranie ich działalności gospodarczej lub społecznej, w szczególności przez zawieranie z nimi porozumień o dostawę towarów lub o świadczenie usług bądź wykonanie pracy. Warto też rozważyć wprowadzenie obowiązku przestrzegania zasad spółdzielczych i wymienić je bezpośrednio w akcie prawnym. Takie rozwiązanie przyjmuje obecnie francuska ustawa z 1947 r.

Z uwagi na przyznanie spółdzielniom pewnych preferencji zasadne jest rozważenie wprowadzenia takiego podziału jak w systemie włoskim – na spółdzielnie o przeważającej wzajemności i te nie spełniające tego warunku. Te pierwsze to takie, w których przychody ze sprzedaży dóbr i świadczenia usług dla członków są większe niż 50% całkowitych przychodów ze sprzedaży i usług; koszt pracy członków jest wyższy niż 50% całkowitego kosztu pracy; koszt produkcji dla usług świadczonych przez członków lub dla dóbr wnoszonych przez członków jest odpowiednio większy niż 50% całkowitego kosztu usług albo też od kosztu towarów lub surowców nabytych bądź wniesionych. W przypadku spółdzielni rolników warunek przewagi w tego rodzaju podmiotach występuje wtedy, kiedy wielkość lub wartość produktów wniesionych przez członków jest wyższa niż 50% wielkości lub wartości całkowitej produktów³⁶.

W dalszej kolejności warto się zastanowić nad definicją spółdzielni rolniczych. Można przyjąć, że są to spółdzielnie prowadzące działalność rolniczą

³⁵ Zob. [online]. Sejm RP [dostęp: 2015-04-09]. Dostępny w Internecie: < <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=PRACEKOMND&NrKadencji=7&KodKom=NPS>>.

³⁶ Zob. art. 2512 w.l.k.c.

(spółdzielnie produkcji rolnej) lub spółdzielnie producentów rolnych, a ich celem jest zaspokajanie wspólnych potrzeb członków związanych z prowadzonym gospodarstwem rolnym (spółdzielców albo wspólnym), w szczególności w związku z zaopatrzeniem w środki produkcji, zbytem produktów rolnych, usługami agrotechnicznymi, naprawą maszyn i urządzeń, wytwarzaniem pasz dla zwierząt lub nawozów, doradztwem, podwyższeniem kwalifikacji czy dochodów członków. Przedmiotem spółdzielni producentów rolnych może być także przetwórstwo produktów rolnych czy produkcja energii odnawialnej, jeżeli wykorzystują produkty rolne czy uboczne związane z działalnością rolniczą członków.

W świetle powyższej definicji wyróżnić należy spółdzielnie rolnicze prowadzące działalność rolniczą (spółdzielnie produkcji rolnej) oraz spółdzielnie producentów rolnych. Do spółdzielni produkcji rolnej powinny zostać zaliczone wszystkie podmioty, które prowadzą działalność rolniczą. Zasadny wydaje się dotychczasowy podział na rolnicze spółdzielnie produkcyjne i inne spółdzielnie prowadzące produkcję rolną. Przedmiotem działalności rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego lub działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków. Spółdzielnia może również prowadzić inną działalność gospodarczą. RSP powinna zostać uznana za wielkorodzinne gospodarstwo rolne. Istotne jest jednak wykazanie związku pomiędzy gospodarstwami członków a spółdzielnią. Skoro RSP stworzyły przede wszystkim małe gospodarstwa rodzinne (wtedy zwane indywidualnymi), to zasadne jest uznanie RSP za gospodarstwo wielorodzinne. Dotyczy to tych RSP, w których większość członków stanowią osoby fizyczne będące właścicielami wkładów gruntowych użytkowanych przez tę spółdzielnię.

Za inne spółdzielnie produkcji rolnej powinny zostać uznane spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną, których członkami mogą być jednak także podmioty inne niż osoby fizyczne, czyli osoby prawne i jednostki nie posiadające osobowości prawnej. Powinno bezpośrednio wynikać z regulacji prawnych, że spółdzielnia socjalna prowadząca działalność rolniczą jest zaliczana do spółdzielni produkcji rolnej.

Ustawa o spółdzielniach rolniczych powinna zawierać także przepisy o spółdzielniach producentów rolnych (rolników)³⁷. Są to spółdzielnie, których

³⁷ Taki typ spółdzielni zaproponowano już w 2004 r. w projekcie PSL o spółdzielniach rolników, a jego głównym pomysłodawcą był ówczesny Minister Rolnictwa S. Kalemba. Projekt ustawy o spółdzielniach rolników załączony do pisma posłów PSL z 5 marca 2004 r. [online]. Stanisław Kalemba [dostęp: 2013-03-09]. Dostępny w Internecie: <<http://stanislawkalemba.pl/oldweb/doc007.htm>>. Wprowadzenie takich spółdzielni do naszego systemu prawnego zostało także zaproponowane w 2012 r. przez Prawo i Sprawiedliwość w przedłożonym do Sejmu Projekcie: zob. [online]. Sejm RP [dostęp: 2013-03-09]. Dostępny w Internecie: <www.sejm.gov.pl>. Zob. też K. Jurgiel, K. Krajewski, *Projekt ustawy o spółdzielniach rolników – założenia, uwarunkowania*,

celem jest prowadzenie przez rolników-producentów wspólnej działalności na rzecz ich gospodarstw rolnych, w szczególności zaopatrzenie, zbyt, przetwórstwo, standaryzacja, marketing, podwyższanie kwalifikacji, poprawa jakości handlowej produktów rolnych³⁸. Do takich podmiotów należałoby zaliczyć także spółdzielnie-biogazownie rolnicze czy szerzej – związane z energią odnawialną. Producenci rolni dysponują biomasą, która jest podstawowym składnikiem do wytwarzania biogazu, jednak z reguły nie posiadają środków na budowę biogazowni.

Członkami spółdzielni producentów rolnych, jak sama nazwa wskazuje, są przede wszystkim producenci rolni, czyli podmioty prowadzące działalność rolniczą. W tym miejscu warto wysunąć wnioski zmiany krajowej definicji działalności rolniczej. Nawiązując do definicji francuskiej, włoskiej i hiszpańskiej, można zaproponować brzmienie: za działalność rolniczą uznaje się wszystkie rodzaje działalności związane z cyklem biologicznym roślin lub zwierząt i stanowiące jeden lub wiele etapów niezbędnych do zaistnienia tego cyklu, a także czynności wykonywane przez producenta rolnego, które są następstwem produkcji, lub które wspierają jej eksploatację (chodzi np. o przetwórstwo, agroturystykę)³⁹. Działalnością rolniczą powinna być także produkcja przez jednego lub wielu rolników prowadzących gospodarstwo rolne biogazu rolniczego czy energii elektrycznej z biogazu rolniczego wtedy, gdy do ich produkcji wykorzystywanych jest przynajmniej 50% substratów pochodzących z tych gospodarstw⁴⁰.

Członkami spółdzielni producentów rolnych mogliby zostać także pracownicy potrzebni do pracy w spółdzielni. Jednocześnie zasadne byłoby nawiązanie do systemu francuskiego i uwzględnienie w katalogu członków także przedstawicieli organizacji czy instytucji związanych z rolnictwem. Istotne jest także, aby przepisy dopuszczały wprowadzenie do statutu postanowienia o możliwości włączenia w poczet członków inwestorów, czyli podmiotów, które nie będą np. dostarczać produktów czy też świadczyć pracy na rzecz spółdzielni. Ich celem jest przede wszystkim zysk z zainwestowanego kapitału, ale wsparcie finansowe ze strony inwestora wpłynie na rozwój spółdzielni. Jako że wiele polskich spółdzielni rolniczych potrzebuje środków finansowych na rozwój

skutki, w: *100 lat spółdzielczości – wyzwania na przyszłość*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi 22 marca 2012 r. Kancelaria Senatu, Warszawa 2012, s. 117 i n.

³⁸ Projekt ustawy o spółdzielniach rolników załączony do pisma posłów PSL-u z 5 marca 2004 r. [online]. Sejm RP [dostęp: 2013-03-09]. Dostępny w Internecie: < www.sejm.gov.pl >.

³⁹ Zob. *Code Rural*.

⁴⁰ Zob. szerzej na temat zmian pojęcia działalności rolniczej w aspekcie produkcji biogazu i energii elektrycznej w prawie francuskim: K. Paquel, *Produkcja energii...*, s. 40 i n. Także F. Rousel, *La méthanisation agricole...*, s. 72-76.

działalności, wprowadzenie takiego instrumentu wydaje się zasadne. Może on zostać umieszczony w ogólnych przepisach Prawa spółdzielczego albo w ustawie o spółdzielniach rolniczych.

Członkami rolniczych spółdzielni produkcyjnych powinny być, jak dotychczas, osoby fizyczne będące właścicielami lub posiadaczami samoistnymi gruntów rolnych; dzierżawcami, użytkownikami lub innymi posiadaczami zależnymi gruntów rolnych. Członkami spółdzielni mogą być również inne osoby mające kwalifikacje przydatne do pracy w spółdzielni. Jeżeli chodzi o spółdzielnie prowadzące produkcję rolną to za takie podmioty uznane powinny zostać, prócz rolniczych spółdzielni produkcyjnych, także inne spółdzielnie zajmujące się prowadzeniem działalności rolniczej. Różnica pomiędzy RSP a nimi polegałaby na tym, że członkami tych pierwszych są tylko osoby fizyczne, które z reguły wniosły do spółdzielni grunty rolne. Natomiast w przypadku innych spółdzielni członkami mogłyby być również osoby prawne. Dotyczy to np. spółdzielni socjalnych, które mogą prowadzić działalność rolniczą. W aspekcie członków tego ostatniego podmiotu zasadny jest postulat sformułowania nowej definicji osoby bezrobotnej w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, aby nie powodowała ona problemów interpretacyjnych i obejmowała osoby posiadające np. do 4 ha przeliczeniowych (a nie jak dotychczas – 2 ha), ich domowników czy małżonków rolnika.

Nowe propozycje formuły organizowania spółdzielni rolniczych powinny dotyczyć także uproszczeń w zakresie zakładania tych podmiotów. W świetle projektów ustaw spółdzielnia liczy co najmniej pięciu członków, a ta, której członkami, zgodnie ze statutem, mogą być wyłącznie osoby prawne, co najmniej trzech członków. Zasadne wydaje się wprowadzenie dla spółdzielni rolniczych reguły minimum trzech członków zarówno w odniesieniu do osób fizycznych, prawnych, jak też spółdzielni, w której członkami są i osoby fizyczne, i prawne. Obecnie występują problemy interpretacyjne w przypadku, gdy założycielami są podmioty o zróżnicowanym statusie, tj. osoby fizyczne i prawne. Co do zasady, członkami spółdzielni powinny być podmioty, które są w stanie podjąć określone zadania na rzecz spółdzielni, np. świadczyć pracę lub dostarczyć produkty rolne. Poza tym przyjęcie w poczet członków może być uzależnione od odbycia okresu kandydackiego. W takim wypadku statut powinien wskazywać organ właściwy do przyjmowania kandydatów, określać czas trwania okresu kandydackiego oraz prawa i obowiązki kandydatów. Takie rozwiązanie zostało zaproponowane w projekcie PSL i zasługuje na aprobatę.

W kwestii założenia spółdzielni należy postulować wprowadzenie spółdzielni w organizacji. Taka konstrukcja pozwala podjąć działalność gospodarczą przez ten podmiot po podpisaniu statutu przez założycieli. Z chwilą wpisu do rejestru przedsiębiorców spółdzielnia taka uzyskiwałaby osobowość praw-

ną i stawała się podmiotem praw i obowiązków spółdzielni w organizacji. Celem uproszczenia procedury postulować należy wprowadzenie możliwości sporządzenia statutu przy wykorzystaniu wzorca udostępnianego w systemie teleinformatycznym (wzorzec statutu). Założyciele musieliby wypełnić formularz statutu zawarty w systemie teleinformatycznym (poprzez wprowadzenie danych do systemu) i opatrzyć go podpisem elektronicznym⁴¹.

Spółdzielnie są podmiotami, które działają na rzecz członków. Nie ulega ich zatem wątpliwości, że powinni mieć oni większą swobodę w zakresie decydowania o kształcie prowadzonej działalności, co znaleźć powinno odzwierciedlenie w statucie i uchwałach. Istotne jest tu wprowadzenie większego liberalizmu polegającego na możliwości decydowania o sprawach dotyczących organizowania i funkcjonowania spółdzielni przez samych spółdzielców. Jest to tendencja, która występuje w większości państw Europy Zachodniej. Niemniej statuty nie powinny wprowadzać dodatkowych nieuzasadnionych wymogów czy barier ekonomicznych, prowadzących do odmowy przyjmowania nowych członków. Konieczne jest promowanie członkostwa w spółdzielniach, zwłaszcza na obszarach wiejskich, gdzie stopień zorganizowania rolników jest wciąż bardzo niski⁴². Rozważyć należy także wprowadzenie zaproponowanego we francuskim projekcie zmian przepisów o spółdzielniach obowiązkowego przeglądu statutu pod względem zgodności z prawem i potrzebami spółdzielni co pięć lat. Weryfikacji takiej mógłby dokonywać zarząd wraz z ekspertem zewnętrznym. Ich działania musiałyby uzyskać akceptację walnego zgromadzenia.

Analizowane projekty ustaw spółdzielczych z 2012 r. powiększają liczbę zagadnień, które mogą zostać uregulowane w statucie, a indeks przepisów bezwzględnie obowiązujących zmniejsza się. Takie rozwiązanie ocenić należy pozytywnie⁴³. Zaproponować należy także stworzenie wzorca statutu i możliwość rejestracji spółdzielni drogą elektroniczną, jak w przypadku sp. z o.o. Skorzystanie ze wzorca statutu czy też przygotowanie tekstu statutu przez założycieli powinno zależeć od decyzji założycieli.

Projekt Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów przewidywał także uregulowanie niektórych kwestii w regulaminach. Otóż statut może stanowić, że określone sprawy, z wyjątkiem spraw, o których mowa w art. 6 ust. 1

⁴¹ Zob. przepisy kodeksu spółek handlowych, szczególnie art. 12, 157¹ k.s.h.

⁴² Zob. [online]. KRS [dostęp: 2014-04-09]. Dostępny w Internecie: <krs.org.pl>.

⁴³ W tym miejscu warto wytłumaczyć, że w literaturze wskazuje się na następujące rozwiązania w zakresie tworzenia statutow: 1) całkowite skrepowanie swobody statutowej poprzez wydanie wzorcowych statutow z modyfikacją minimalną; 2) dopuszczenie całkowitej swobody w układaniu treści statutu z uwzględnieniem jedynie imperatywnych przepisów prawa oraz 3) istniejący w dawnych czasach w Polsce i nadal w niektórych państwach system pośredni, polegający na ustaleniu przez związki spółdzielni zasad statutowych. Tak: B. Słotwiński, *Z teoretycznych...*, s. 14 i n.

projektu ustawy Komisji Nadzwyczajnej, zostaną uregulowane w regulaminie. W takim wypadku statut wskazuje organ spółdzielni właściwy do uchwalenia regulaminu, tryb uchwalania, zakres spraw przekazanych do uregulowania i sposób podania regulaminu do wiadomości członków spółdzielni. Rozwiązanie takie może być szczególnie istotne dla spółdzielni rolników działających jako spółdzielcza grupa producentów rolnych.

W przypadku spółdzielni producentów rolnych statut oraz umowy członkowskie powinny określać obowiązujące członków grupy zasady produkcji, w tym dotyczące jakości i ilości produktów lub grup produktów oraz sposobu przygotowania ich do sprzedaży. W sytuacji, gdyby spółdzielnie takie chciały uzyskać np. status grupy producentów rolnych, musiałyby dodatkowo spełnić wymagania określone w ustawie z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych. Ewentualnie spółdzielnie producentów rolnych mogłyby starać się także o uznanie za organizację producentów rolnych, np. mleka, wstępnie uznane czy uznane organizacje producentów rolnych, o ile spełniały przesłanki wynikające z regulacji unijnych i krajowych poświęconych zrzeszaniu się rolników.

W spółdzielniach prowadzących działalność rolniczą istotne zagadnienie stanowią wkłady gruntowe, w tym szczególnie zasady ich wnoszenia, wycofywania oraz rozporządzania nimi. Poza tym, biorąc pod uwagę, że zarówno członkowie, jak i niektórzy domownicy pracują w spółdzielni, muszą istnieć przepisy poświęcone tym problemom. Zmiany powinny dotyczyć także charakteru pracy wykonywanej przez członka spółdzielni lub domownika. Aktualnie nie może on świadczyć pracy na podstawie umowy o pracę. Powoduje to znaczne problemy dla spółdzielców m.in. z uzyskaniem wcześniejszej emerytury. Dlatego rozważyć należy uznanie pracy członka i domownika za spółdzielczy stosunek pracy i wprowadzenie odpowiednich regulacji do nowej ustawy o spółdzielniach rolniczych.

Dla tworzenia trwałych struktur niewątpliwie istotne byłoby wprowadzenie wymogu prowadzenia działalności przez spółdzielnie rolnicze przez minimalny okres, np. dziesięciu lat, i wydłużenie obowiązkowego czasu członkostwa w spółdzielni. Jednocześnie taki wymóg powinien odnosić się do wszystkich grup producentów rolnych. Jeśli pomoc dla grup działa tylko przez pięć lat, a grupa po wykorzystaniu tych środków ulegnie rozwiązaniu (co jest zgodne z przepisami), z pewnością nie doprowadzi to do tworzenia silnych, konkurencyjnych podmiotów. Należy zaznaczyć, że gdyby wymóg dziesięciu lat odnosił się tylko do spółdzielni producentów rolnych, a także do grup, to mogłoby się przyczynić do większej popularności sp. z o.o. Jednocześnie zasadne wydaje się wprowadzenie możliwości wystąpienia ze spółdzielni rolniczej w przypadku przekazania gospodarstwa celem uzyskania wcześniejszej czy zwykłej emery-

tury z zachowaniem krótkiego okresu wypowiedzenia w przypadku członkostwa przez przejmujących gospodarstwo⁴⁴.

Niektóre ustawodawstwa przewidują obowiązkową przynależność do związku rewizyjnego i specjalną kontrolę procesu tworzenia się spółdzielni. Podobnie rozwiązanie funkcjonowało już w Polsce przed transformacją ustrojową. Jednak podnosi się niekiedy, że ich znaczenie zostało bardzo osłabione z uwagi na łączenie tych organizacji z poprzednim systemem i niezbyt przychylnie traktowanie związków przez ustawodawcę. Minęło jednak ponad 25 lat od czasu przełomu i wydaje się, że to twierdzenie nie jest już uzasadnione. Co prawda nie ulega wątpliwości, że istnieje konieczność większego udziału młodych ludzi w tych organizacjach, ale jest to raczej kolejna odsłona ogólnego problemu „odmłodzenia” ruchu spółdzielczego. Funkcjonowanie związków rewizyjnych wpisuje się w V oraz VI zasadę spółdzielczą: kształcenia, szkolenia i informacji oraz współpracy między spółdzielniami. Dlatego należy rozważyć wprowadzenie w ustawie obowiązku przynależności spółdzielni rolniczych do związków rewizyjnych. W tego rodzaju podmiotach niezmiernie istotne jest, po pierwsze, przeprowadzanie lustracji przez osoby mające wiedzę specjalistyczną i doświadczenie w zakresie działalności spółdzielni związanej z rolnictwem, po drugie – z uwagi na zmieniające się przepisy, chociażby związane z finansowaniem unijnym, podatkami, Wspólną Polityką Rolną – potrzebne są wspólne szkolenia, wymiana doświadczeń, reprezentacja na szczeblu krajowym, fachowe czasopisma związku rewizyjnego.

Lustracja powinna być nadal prowadzona przez związki spółdzielcze. Projekt Komisji Nadzwyczajnej przewiduje obligatoryjny udział w Krajowej Radzie Spółdzielczej. Stanowi bowiem, że Członkami Krajowej Rady Spółdzielczej są spółdzielnie i związki spółdzielcze zarejestrowane w Rzeczypospolitej Polskiej. Członkostwo spółdzielni i związku spółdzielczego w Krajowej Radzie Spółdzielczej powstaje z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego i ustaje z chwilą wykreślenia z tego Rejestru. Zasadne jest rozważanie powołania organizacji, czy może związku, zrzeszającego wszystkie spółdzielnie rolnicze tak, jak to ma miejsce w systemie francuskim.

Ustawa o spółdzielniach rolników powinna przewidywać wprowadzenie w statucie możliwości uzyskania przez spółdzielców „dodatkových korzyści” – proporcjonalnie do liczby i jakości transakcji, jakich każdy członek dokonuje w ramach spółdzielni. W tym zakresie warto skorzystać z rozwiązań włoskich. Prawo tego państwa przewiduje rozróżnienie pomiędzy „dywidendą” a „dodat-

⁴⁴ Obecnie możliwość taka odnosi się tylko do członków grupy, którzy otrzymali postanowienie o spełnieniu warunków określonych w przepisach w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskiwanie rent strukturalnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich.

kowymi korzyściami”, które są uregulowane w odrębnych przepisach (2545-sexies wł.k.c.). „Dodatkowe korzyści” należy traktować jako dodatek dla spółdzielców za cenę płaconą przy zakupie towarów i usług od spółdzielni albo jako wynagrodzenie dla nich za ich pracę na rzecz organizacji czy też dostarczanie produktów rolnych w przypadku spółdzielni rolników⁴⁵. Takie rozwiązanie może przyczynić się do większej aktywności członków i przywrócenia więzi spółdzielcy ze spółdzielnią.

Do większego zaangażowania się w sprawy spółdzielni mogą zachęcić z kolei zmiany w zakresie głosowania. Od wielu lat zarówno w Polsce, jak i innych państwach dyskutowana jest propozycja zniesienia zasady, że każdemu członkowi spółdzielni przysługuje jeden głos. Zwolennicy odejścia od tej reguły podkreślają, że zróżnicowanie liczby głosów przysługujących poszczególnym członkom na walnym zgromadzeniu w zależności od wartości posiadanych udziałów, wkładów pieniężnych czy gruntowych będzie zachęcało członków do wnoszenia wyższych udziałów i wkładów, co z kolei wpłynie korzystnie na sytuację finansową spółdzielni⁴⁶. Z drugiej jednak strony przyznanie każdemu członkowi spółdzielni jednego głosu odróżnia tę formę prawną od spółek kapitałowych. Dlatego ciekawe do rozważania wydają się rozwiązania wprowadzone przez niektóre ustawodawstwa europejskie – dopuszczenie możliwości przyznania członkowi więcej niż jednego głosu, ale w pewnych granicach określonych przez bezwzględnie obowiązujące przepisy. Projekty ustawy z 2012 r. przewidywały odejście od zasady jeden członek – jeden głos w odniesieniu do spółdzielni produkcji rolnej.

Wreszcie rozważyć można wprowadzenie w Polsce różnych rodzajów spółdzielni w zależności od odpowiedzialności członków. Nie ulega wątpliwości, że najbardziej popularna jest spółdzielnia z odpowiedzialnością udziałami. Niemniej w innych państwach występują także inne rodzaje spółdzielni z nieograniczoną odpowiedzialnością (całym majątkiem spółdzielców). Przykładem jest Austria. Odpowiedzialność członków jest taka jak w spółkach osobowych. W przypadku spółdzielni z odpowiedzialnością ograniczoną (dodatkową) spółdzielcy odpowiadają nie tylko do wysokości zadeklarowanych udziałów, ale ponadto do pewnej kwoty określonej z reguły w statucie. W odniesieniu do takich spółdzielni, w których występowałyby odpowiedzialność majątkiem członka, zasadne byłoby wprowadzenie uproszczeń odnośnie do zasad rachunkowości i księgowości, jak jest obecnie w spółkach osobowych⁴⁷. Takie postula-

⁴⁵ Według 2545-sexies wł.k.c. akt założycielski określa kryteria udzielania „dodatkowych korzyści” dla członków proporcjonalnie do ilości i jakości wymiany wzajemnościowej. A. Suchoń, *W kwestii nowego modelu...*, s. 27-48.

⁴⁶ Zob. np. [online]. KRS [dostęp: 2013-035-09]. Dostępny w Internecie: <krs.org.pl>.

⁴⁷ Zob. S. Kuros, *Uproszczona księgowość w spółkach osobowych*, „Rachunkowość” 2009, nr 1.

ty wpisują się we wnioski Krajowej Rady Spółdzielczej, prezentowane na spotkaniach poświęconych spółdzielczości, np. co do wprowadzenia rozliczeń działalności mikros spółdzielni (do określonej wysokości obrotów) na podstawie książki przychodów i rozchodów⁴⁸. Zdaniem KRS wymagane obecnie prowadzenie pełnej księgowości jest barierą i czynnikiem zwiększającym koszty powstawania mikros spółdzielni.

Organami spółdzielni są: walne zgromadzenie (albo zebranie przedstawicieli i zebrania grup członkowskich), rada nadzorcza oraz zarząd. Projekty proponowały kilka nowych rozwiązań co do zasad ich działania. Przede wszystkim w spółdzielni, która zrzesza mniej niż 10 członków, a także w spółdzielni zrzeszającej mniej niż 50 członków, której statut tak stanowi, nie wybiera się rady nadzorczej, a jej ustawowe uprawnienia i obowiązki przysługują walnemu zgromadzeniu. Pozytywnie ocenić należy nowe propozycje. Niemniej w przypadku spółdzielni rolniczych zasadny wydaje się postulat, aby rada była obligatoryjna już powyżej 30 członków lub 40 pracowników.

Jeżeli chodzi o zarząd, to pozytywnie ocenić należy regulacje zawarte w projektach, w myśl których statut może przewidywać zarząd jednoosobowy, którym jest prezes, i ustalać wymagania, jakie powinny spełniać osoby wchodzące w skład zarządu (lub prezes w zarządzie jednoosobowym). Natomiast zasadny wydaje się postulat wprowadzenia do ustawy o spółdzielniach rolników rozwiązań obowiązujących w niektórych krajach, które precyzują, że w skład zarządu mogą wchodzić tylko osoby będące członkami spółdzielni albo że powinna je tworzyć przeważająca liczba członków. Regulacja taka ma zabezpieczyć w większym zakresie działanie przez zarząd na rzecz i w interesie członków producentów rolnych. Jednocześnie zarząd w sprawach trudnych może korzystać z rady ekspertów. Przepisy ustawy powinny także bezpośrednio stanowić, że prokurenta powołuje cały zarząd, zaś może odwołać każdy z członków zarządu.

W związku z tym, że spółdzielnia jest zrzeszeniem ludzi, a nie kapitału, a w świetle projektu statut może stanowić, że jeżeli liczba członków przekroczy 100, walne zgromadzenie zostanie zastąpione przez zebranie przedstawicieli, warto rozważyć wprowadzenie do ustawy o spółdzielniach rolników rozwiązania występującego w innych systemach prawnych: przykładowo, gdy walne

⁴⁸ Na marginesie warto dodać, że słuszne są także postulaty KRS w zakresie tworzenia spółdzielczych żłobków i przedszkoli zakładanych przez mieszkańców gmin (głównie rodziców dzieci w wieku przedszkolnym), w których brak takich placówek; spółdzielni opieki zdrowotnej; spółdzielni opieki nad osobami starszymi oraz osobami w trudnej sytuacji życiowej; spółdzielni oferujących usługi w zakresie szkoleń dla ludności oraz prowadzenia działalności kulturalno-oświatowej; spółdzielni usługowych i handlowych różnego typu: np. spółdzielni remontowo-budowlanych. W tym zakresie potrzebne byłyby instrumenty prawne ułatwiające zakładanie i funkcjonowanie tych podmiotów.

zgromadzenie zostało zastąpione przez zgromadzenie delegatów, statuty mogą postanowić, że niektóre ważne decyzje są nadal podejmowane przez wszystkich członków. Nie ulega wątpliwości, że zebranie odpowiedniego kworum w spółdzielniach liczących wielu członków stanowi problem. Uwzględniając to zagadnienie, a także biorąc pod uwagę rozwój techniki, wiele państw wprowadziło regulacje pozwalające na głosowanie za pomocą poczty elektronicznej czy korespondencyjnie. W takim jednak wypadku zawiadomienie o zwołaniu walnego zgromadzenia musi zawierać pełną treść proponowanej uchwały. Takie rozwiązanie powinno zostać także wprowadzone do polskiego systemu prawnego – albo do ogólnej ustawy Prawo spółdzielcze, albo do ustawy o spółdzielniach rolników. Dotyczyć będzie głównie spółdzielni mleczarskich, gdyż ich członkami są często producenci rolni z różnych części kraju.

Ze spółdzielczej zasady otwartych drzwi wynika nie tylko możliwość przystąpienia do spółdzielni po spełnieniu odpowiednich przesłanek ujętych w przepisach czy statucie, ale także rezygnacji z członkostwa. Jednocześnie należy wyjaśnić, że wystąpienie ze spółdzielni łączy się ze zwrotem wpłaconej na udziały kwoty. Rezygnacja z członkostwa dużej liczby osób w tym samym czasie, czy też spółdzielców o dużej wartości udziałów, może mieć negatywny wpływ na funkcjonowanie spółdzielni rolniczej.

W świetle projektów ustaw spółdzielczych z 2012 r. członek spółdzielni może z niej wystąpić za wypowiedzeniem dokonany na miesiąc naprzód na koniec miesiąca kalendarzowego, chyba że statut przewiduje dłuższy termin. Wypowiedzenie powinno być dokonane w formie pisemnej pod rygorem nieważności. Z uwagi na zachowanie ciągłości prowadzenia działalności gospodarczej, szczególnie dla spółdzielni działających w rolnictwie, np. mleczarskich, istotna jest regulacja wprowadzająca dłuższy termin wypowiedzenia. W grę wchodzi zachowanie stabilnych dostaw, np. mleka, i dysponowanie odpowiednim czasem na znalezienie przez spółdzielnie potrzebnego surowca. Dlatego zasadne wydaje się wprowadzenie do ustawy o spółdzielniach rolników (ewentualnie do ogólnej ustawy o spółdzielniach) regulacji określającej minimalny termin wypowiedzenia jako cztery miesiące, przy czym statut może przewidzieć inny, który jednak nie powinien przekroczyć dwóch lat. Jednocześnie zasadne wydaje się wprowadzenie dodatkowej konstrukcji zakończenia członkostwa⁴⁹ – nie tylko na podstawie wypowiedzenia, ale także w niektórych wy-

⁴⁹ W wyroku z dnia 6 marca 2009 r. Sąd Najwyższy (II CSK 513/08, LEX) orzekł, że „w świetle art. 22 ustawy z 1982 r. – Prawo spółdzielcze niedopuszczalne jest rozwiązanie stosunku członkostwa za obopólnym porozumieniem stron bez zachowania terminu i okresu wypowiedzenia przewidzianego przez statut. Wypowiedzenie członkostwa powinno być dokonane pod rygorem nieważności na piśmie, co wynika *expressis verbis* z tego przepisu. Nie można zatem przyjmować wypowiedzenia czy rozwiązania członkostwa *per facta concludentia*, np. wskutek wycofania przez członka udziałów”.

jątkowych sytuacjach na podstawie umowy pomiędzy członkiem spółdzielni rolniczej a spółdzielnią. Zasadne wydaje się także wprowadzenie dodatkowej możliwości wypowiedzenia członkostwa spółdzielni w przypadku przejścia na emeryturę czy rentę z tytułu niezdolności do pracy. W takiej sytuacji istotne jest ponadto zagwarantowanie możliwości kontynuacji członkostwa dla podmiotów przejmujących gospodarstwo rolne i dostarczania do spółdzielni produktów rolnych czy ubocznych, np. w przypadku spółdzielni energetycznych. Takie rozwiązanie jest ważne szczególnie dla grup i organizacji producentów rolnych, gdyż muszą one wykazać się minimalną roczną wielkością produkcji towarowej.

Kolejna kwestia to wypłata udziału. Projekt Komisji przewidywał, że roszczenia o zwrot udziałów, wkładów albo ich równowartości oraz udziału w nadwyżce bilansowej ulegają przedawnieniu z upływem dziesięciu lat. Obecnie prawo spółdzielcze wspomina o trzech latach. W tym zakresie odnotować trzeba odmienne interesy spółdzielni i występujących członków. Dla stabilności spółdzielni korzystny jest krótszy termin, dla występującej osoby – dłuższy. Biorąc pod uwagę to, a także terminy przedawniania innych instytucji, zasadny wydaje się postulat pięciu lat. Rozważyć także należy możliwość stworzenia w większych spółdzielniach specjalnego funduszu na wypadek wystąpienia członka ze spółdzielni i konieczności wypłaty udziału.

Projekty ustaw z 2012 r. w rozdziale pod tytułem Przekształcenia organizacyjne spółdzielni przewidywały przepisy dotyczące połączenia i podziału spółdzielni. Słuszny wydaje się postulat wprowadzania dwóch form połączenia: przez przeniesienie całego majątku spółdzielni (przejmowanej) na inną (przejmującą) oraz przez zawiązanie nowego podmiotu, na który przechodzi majątek wszystkich łączących się spółdzielni. Pozytywnie ocenić należy propozycję zawartą w projekcie PSL, w myśl której spółdzielnie mogą się połączyć także na zasadach partnerskich, tworząc nową spółdzielnię, która może przyjąć dowolną nazwę. W takim przypadku przed wpisem do Krajowego Rejestru Sądowego członkowie połączonych spółdzielni na wspólnym walnym zgromadzeniu dokonują wyboru organów spółdzielni oraz ustalają jej nazwę. Podobne rozwiązania zawarte są w projekcie Komisji Nadzwyczajnej.

W projektach brakuje jednak regulacji dotyczących łączenia się spółdzielni z innymi podmiotami, np. spółkami. Zasadne wydają się poszerzenie tej problematyki w ustawie o spółdzielniach rolniczych albo w ustawie Prawo spółdzielcze i związany z tym postulat wprowadzenia do naszego systemu prawnego regulacji pozwalającej na łączenie spółek kapitałowych ze spółdzielniami i przekształcanie spółek kapitałowych w spółdzielnie. W tym zakresie warto nawiązać do rozwiązań niemieckich. Jak już wyjaśniono, z dniem 1 stycznia 1995 r. weszła w życie niemiecka ustawa z 1994 r. o przekształceniach

(Umwandlungsgesetz, UmwG). Ten akt prawny ma zastosowanie nie tylko do spółdzielni, ale także innych podmiotów, m.in. spółki z o.o., spółki akcyjnej, spółki komandytowej w przypadku połączenia, podziału, przekształcenia. Co istotne, również spółki kapitałowe mogą przekształcić się w spółdzielnię. Jak pokazuje praktyka, niektóre spółki decydują się w Niemczech na taką procedurę. Dotyczy to szczególnie tych działających w zakresie energii odnawialnej, prowadzących biogazownie. Przepisy dotyczące przekształcenia spółek handlowych w spółdzielnie przewiduje także francuski projekt zmian aktów prawnych dotyczących spółdzielni. Z uwagi na rozwiązania prawne sprzyjające rozwojowi spółdzielczości taka zmiana formy może być korzystna dla podmiotu gospodarczego i jego członków⁵⁰.

Ustawa powinna stanowić nie tylko, że spółdzielni rolniczej przysługuje prawo pierwokupu w razie odpłatnego przeniesienia własności wkładu gruntowego, ale także przewidywać sankcję za naruszenie prawa pierwokupu. Dobrym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie konstrukcji, w myśl której w przypadku sprzedaży wkładu gruntowego z pominięciem ustawowego prawa pierwokupu spółdzielni czynność byłaby nieważna, a spółdzielnia miałaby prawo wstąpienia w miejsce kupującego w umowie sprzedaży i nabycia na własność wkładu gruntowego na warunkach uzgodnionych z osobą trzecią przez kupującego. Warto także rozważyć zasadę, która stanowiłaby, że jeżeli cena sprzedawanego wkładu gruntowego rażąco odbiega od jego wartości rynkowej, wykonujący prawo pierwokupu może, w terminie 14 dni od dnia złożenia oświadczenia o wykonaniu prawa pierwokupu, wystąpić do sądu o ustalenie ceny tej nieruchomości.

Natomiast ustawa o gospodarce nieruchomościami powinna wskazywać, że dzierżawcy przysługuje prawo pierwszeństwa nabycia nieruchomości bez przetargu, jak to zostało określone w odniesieniu do gruntów Zasobu WRSP. Obecna konstrukcja, która prawo pierwokupu przyznaje dopiero po przeprowadzeniu przetargu, powoduje, że z reguły gminy sprzedają grunty po zakończeniu umowy dzierżawy. Wtedy już RSP prawo pierwokupu nie przysługuje.

W związku z tym, że przedmiotem działalności niektórych spółdzielni rolniczych, np. spółdzielni mleczarskich, jest przetwórstwo mleka, a na ich funkcjonowanie wpływa szereg innych przepisów, zwłaszcza odnoszących się do rynku mleka oraz zachowania bezpieczeństwa żywności w czasie przetwarzania mleka, zasadny wydaje się postulat zawarcia w ustawie o spółdzielniach rolniczych przepisów dotyczących np. podstawowych elementów wieloletniej umowy dostawy (kontraktacji mleka) przez spółdzielcę. Celem jest przede wszystkim zagwarantowanie stabilności dostaw produktów i ceny. Ten drugi element jest

⁵⁰ A. Suchoń, *W kwestii nowego modelu...*, s. 27-48.

trudny z uwagi na fakt, że ceny kształtuje rynek. Zmianie powinny ulec także niektóre przepisy dotyczące kontraktacji w kodeksie cywilnym. Obecnie obowiązująca definicja stwarza problemy w zakresie określenia produktów rolnych czy producenta rolnego.

Wysunąć należy postulat poszerzenia definicji podatnika podatku rolnego i objęcia obowiązkiem podatkowym większego kręgu posiadaczy zależnych. Co do spółdzielni zasadne wydaje się wprowadzenie do ustawy o podatku rolnym postanowienia, że podatnikiem podatku rolnego jest zawsze każda spółdzielnia – w odniesieniu do wkładów gruntowych wniesionych przez członków. Obecnie obowiązujący przepis włączający do definicji podatnika podatku rolnego tylko spółdzielnie produkcyjne w odniesieniu do wkładów gruntów gospodarstwa rolnego członka jest zbyt wąski. Podobne rozwiązanie powinno zostać wprowadzone do ustawy o podatkach i opłatach lokalnych. Spółdzielnia powinna być podatnikiem podatku od nieruchomości od gruntów i budynków wniesionych przez członka jako wkład.

Problemy interpretacyjne pojawiają się także z zakresem zwolnienia w podatku od nieruchomości grup producentów rolnych, w tym tych spółdzielczych. Preferencyjnym podatkiem powinny być objęte nie tylko budynki będące własnością, ale także dzierżawione od osób prywatnych. Natomiast w przypadku zwolnienia od podatku od osób prawnych zasadny jest postulat wprowadzenia do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych definicji „środków produkcji”.

Zmiany powinny dotyczyć także innych ustaw podatkowych. Nie ulega wątpliwości, że dla niektórych rodzajów spółdzielni ważne jest wprowadzenie zmian w obowiązujących przepisach, mających na celu likwidację tzw. podwójnego opodatkowania. Zgodnie bowiem z polskimi przepisami prawa podatkowego dochód osiągniany przez spółdzielnie podlega opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób prawnych. Jednak spółdzielca, który otrzyma nadwyżkę bilansową, jest w świetle przepisów zobligowany zapłacić kolejny podatek w formie podatku dochodowego od osób fizycznych. Dochód otrzymany przez członka spółdzielni w wyniku podziału nadwyżki bilansowej podlega opodatkowaniu także wtedy, gdy przeznaczony jest np. na zwiększenie udziałów członkowskich. Dlatego też zasadne wydaje się wprowadzenie zmian w dwóch ustawach, tj. ustawie o rachunkowości z 29 września 1994 r. oraz w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych z 15 lutego 1992 r., mających na celu ułatwienie spółdzielniom prowadzenia działalności gospodarczej.

Jak słusznie zauważyła Krajowa Rada Spółdzielcza, celem jest umożliwienie spółdzielniom korzystania z uproszczeń przewidzianych w prawie finansowym i podatkowym. Należy bowiem pamiętać, że podstawową i zasadniczą funkcją działania przedsiębiorstw spółdzielczych jest prowadzenie działalności w za-

kresie zaspokajania potrzeb swoich członków i przysparzania im korzyści ekonomicznych. W odróżnieniu od innych form działalności gospodarczej spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem osób, a nie kapitału⁵¹.

W aspekcie środków unijnych zasadny wydaje się wniosek *de lege ferenda*, aby przepisy wprost precyzowały, że płatności w ramach systemu płatności bezpośrednich przysługują posiadaczowi zależnemu uprawiającemu grunty rolne. Dotyczy to głównie poddzierżawców, a czasami taki status ma właśnie RSP. Słuszny jest także postulat, aby w przypadku, gdy płatności otrzyma osoba nieuprawniona, np. nie posiadacz zależy, a właściciel, ten ostatni nie musiał oddawać środków ARiMR, ale przekazywał je podmiotowi uprawnionemu.

Dla RSP niezmiernie istotne jest zwiększenie środków finansowych w II Filarze przeznaczonych na rozwój techniczny oraz innowacyjny gospodarstw. Z ich uzyskaniem mogą mieć znaczne problemy w świetle nowego PROW 2014-2020. Poza tym niezbędne jest stworzenie prawnych warunków budowy oraz zabezpieczenia odpowiednich środków finansowych dla RSP na produkcję energii odnawialnej, w tym pochodzącej z biogazowi, farm wiatrowych i innych źródeł.

Dla dalszego rozwoju grup producentów rolnych w Polsce niezbędna jest kontynuacja finansowego wsparcia przez Unię Europejską po 2014 r. Taką możliwość przewiduje co prawda PROW 2014–2020, ale wyłącza z członkostwa osoby prawne. Postulować należy, aby członkami grup, które mogą otrzymać środki unijne, były nie tylko osoby fizyczne, ale także osoby prawne, jak to było dotychczas. Wprowadzenie takiego zastrzeżenia wyłączy m.in. rolnicze spółdzielnie produkcyjne i spółdzielnie kółek rolniczych z możliwości udziału w takich grupach. Poza tym wysokość środków adresowanych do grup producentów rolnych, także spółdzielczych, nie powinna być uzależniona wyłącznie od przychodu tego podmiotu, ale także od liczby członków. Tylko w ten sposób, siła małych producentów rolnych może się zwiększać.

⁵¹ Tak: np. Tezy Programowe na V Kongres Spółdzielczości oraz inne opracowania Krajowej Rady Spółdzielczej dotyczące zmian podatkowych i innych regulacji prawnych [online]. Krajowa Rada Spółdzielcza [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=193%3Atezy-programowe-na-v-kongres-spodzielczoci-&catid=1%3Adzialalno-krs&Itemid=56&limitstart=3>, <<http://krs.org.pl>>.

Bibliografia

- 2009 *European Co-operatives Key Statistics*, Cooperatives Europe Asbl, Brussels 2009.
- Adamczyk J., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Kraków 2001.
- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M., *Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2009, nr 2 (51).
- Adornato F., *Nowa rola kontraktu między licznymi modelami rolnictwa, wielością źródeł i rozwojem obszarów wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2.
- Adornato F., *Od kontraktu rolnego do kontraktualizacji programowanej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1.
- Agricola* [online]. ConfCooperative [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://confcooperative.va.it/Associati/Agricola.htm>>;
- ARiMR, *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2013*, Warszawa 2014
- ARiMR, *Cele, działania i wydatki objęte pomocą finansową z tytułu realizacji programu operacyjnego* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.arr.gov.pl/data/02100/zal1_obs_l_pr_oper.pdf>.
- ARiMR, *Najczęściej zadawane pytania i odpowiedzi – uznane organizacje producentów* [online]. ARiMR [dostęp: 2014-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl/pomoc-unijna/inne-formy-pomocy/pomoc-na-rynku-owocow-i-warzyw/najczesciej-zadawane-pytania-i-odpowiedzi-uznane-organizacje-producentow.html>>.
- ARiMR, *Płatność dla młodych rolników* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-07]. Dostępny w Internecie: <http://015/cbo/Platnosci_dla_mlodych_rolnikow.pdf>.
- ARiMR, *Płatność za zazielenienie w roku 2015 - podstawowe informacje* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://arimr.gov.pl/pomoc-unijna/platnosci-bezposrednie/platnosc-za-zazielenienie-w-roku-2015.html>>.
- ARiMR, *Płatności bezpośrednio w roku 2015* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-05-05]. Dostępny w Internecie: <[http:// http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/platnosci-bezposrednie/platnosci-bezposrednie-w-roku-2015.html](http://http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/platnosci-bezposrednie/platnosci-bezposrednie-w-roku-2015.html)>.

- ARiMR, *Platności w ramach dobrowolnego wsparcia związanego z produkcją* [online]. ARiMR [dostęp: 2015-05-07]. Dostępny w Internecie: <http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2015/18_02_2015/Platnosci_w_ramach_dobrowolnego_wsparcia_zwiazanego_z_produkcja_b_18_02_2015.pdf>.
- ARiMR, *Zasady udzielania kredytu na inwestycje w przetwórstwie produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków oraz na zakup akcji lub udziałów (linia PR)* [online]. ARiMR [dostęp: 2013-03-08]. Dostępny w Internecie: <<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-krajowa/kredyty-preferencyjne-od-2015-r.html>>.
- Asschhoff G., Hennigsen E., *Das deutsche Genossenschaftswesen. Entwicklung, Struktur, wirtschaftliches Potential*, Frankfurt 1995.
- Augustyniak M., *Kontrola nad działalnością jednostek pomocniczych gmin*, „Państwo i społeczeństwo” 2009, nr 3.
- Bański J., *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich*, w: *Człowiek i Rolnictwo*, red. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków 2009.
- Bartosiewicz A., Kubacki R., *PIT. Komentarz*, wyd. 5, SIP LEX 2015.
- Baum R., *Analiza instrumentów wspierających zrównoważony rozwój rolnictwa*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2004, t. VI, z. 3.
- Baum R., *Kryteria oceny zrównoważonego rozwoju w gospodarstwach rolniczych*, „Roczniki AR Poznań CCCLVIII, Ekon.” 2003, nr 2.
- Bekum O. F., van Dijk G., *Agricultural Co-operatives in the European Union. Trends and Issues on the Eve of the 21st Century*, Van Gorcum 1997.
- Benni M. et al., *Cooperative. Guida operativa. Adempimenti fiscali, contabili, civilistici, 2008* [online]. Universocoop [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://universocoop.it/contentfree.asp?contentid=312>>.
- Beuthien V., *Genossenschaftsgesetz: mit Umwandlungs- und Kartellrecht sowie Statut der Europäischen Genossenschaft*, München 2004.
- Bialek A., *Perspektiven der Genossenschaft als Organisationsform*, Berlin 1995.
- Bielecki L., *Koncepcja rzeczy publicznej w prawie polskim: zagadnienia administracyjno-prawne*, Kielce 2013.
- Bielski P., *Spółdzielnia jako przedsiębiorca rejestrowy*, „GSP” 2000, nr 2.
- Bielski P., *Zasady stosowania kodeksu cywilnego w sprawach ze stosunków prawnych spółki handlowej i spółdzielni*, „Pr. Spółek” 2010, nr 10.
- Bieluk J., *Działy specjalne produkcji rolnej. Problemy prawne*, Białystok 2013.
- Bieluk J., *Obciążenia podatkowe rolnictwa*, w: *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009.
- Bieluk J., *Pojęcie działalności rolniczej w ustawach o podatku dochodowym od osób fizycznych i od osób prawnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2 (4).
- Bieniek G., w: *Nieruchomości. Problematyka prawna*, red. G. Bieniek, S. Rudnicki, Warszawa 2004.
- Bierzanek R., *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1984.
- Bijman J., *Essays on Agricultural Co-operatives; Governance Structure in Fruit and Vegetable Chains (Cooperaties en beheersstructuur in groente- en fruitketens)*, praca doktorska z 2002 r. dostępna w Bibliotece Komisji Europejskiej w Brukseli.

- Bijman J., Hendrikse G., *Co-operatives in chains: institutional restructuring in the Dutch fruit and vegetables industry*, „Journal on Chain and Network Science” 2003, nr 3 (2).
- Bijman J., Muradia R., Cechin A., *Agricultural cooperatives and value chain coordination, w: Value chains, inclusion and endogenous development: Contrasting theories and realities*, red. B. Helmsing, S. Vellem, Milton Park 2011.
- Bijman J., *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Fruit and Vegetables*, Wageningen 2012.
- Bijman J., *The rise of new farmer cooperatives in China; evidence from Hubei Province*, „Journal of Rural Cooperation” 2012, nr 39 (2).
- Bijman J., van der Sangen G., Poppe K. J., Doorneweert B., *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report The Netherlands*, Wageningen 2012.
- Bijman J., van Dijk G., *Corporate governance in agricultural cooperatives: a perspective from the Netherlands. Paper presented at the international workshop rural cooperation in the 21st century: lessons from the past, pathways to the future*, Rehovot, 15-17 June 2009.
- Błajer P., *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego w prawie polskim na tle porównawczym*, Kraków 2009.
- Błażejewska K., *Prawne aspekty produkcji i wykorzystywania biomasy rolniczej na cele energetyczne*, Poznań 2013.
- Bleschke Ch., *Die Verchmelzung eigetregener genossenschaften*, Boorberg 2003.
- Blicharz J., *Komentarz do art. 11 ustawy o spółdzielniach socjalnych*, SIP LEX 2012.
- Blicharz J., *Komentarz do art. 4 ustawy o spółdzielniach socjalnych*, SIP LEX 2012.
- Boczar K., *Spółdzielczość*, Warszawa 1979.
- Boczar K., *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Warszawa 1986.
- Boevsky I., *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Bulgaria*, Wageningen 2012.
- Boguta W., Gumowski Z., Lachowski K., *Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego*, Warszawa 2007.
- Boguta W. (red), *Spółdzielnia wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, Warszawa 2011.
- Bortlik K., Folwarczny P., Mastalski M., *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz do art. 17 ustawy*, red. A. Obońska, wyd. 4, SIP Legalis 2014.
- Borzaga C., Carini C., Costa E., Carpita M., Andreus M., *Cooperation in Italy in 2008*, „Euricse Working Papers” 2012, nr 26.
- Borzaga C., Santuar A., *Social enterprises in Italy. The experience of social co-operatives*, „Working paper” 2000, nr 15.
- Brazda J., Werner W., *Perspektiven der landwirtschaftlichen Genossenschaften in Österreich*, „Ländlicher Raum” 2004, nr 4.
- Brodziński M. G., *Spółdzielnie, ich członkowie i samorządy jako kapitał warunkujący przezwyciężenie kryzysu i odbudowę spółdzielczości wiejskiej w Polsce*, Warszawa 2010.
- Brodziński M., *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej, początki – rozwój – przyszłość*, Warszawa 2011.
- Brodziński M., *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej*, Warszawa 2014.
- Brodziński M., *Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo*, Warszawa 2005.
- Brodziński M., *Spółdzielnie, członkowie, samorządy. Z problematyki więzi oraz rozwoju spółdzielczości wiejskiej*, Warszawa 2007.

- Bruggemann F. M., *Genossenschaften in Frankreich. Die Rechtsstellung von Agrargenossenschaften und Credit Agricole*, Münster 1985.
- Bruno F., *Strumenti contrattuali di governo dell'agricoltura: il caso francese*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2000, nr 12.
- Brzozowski L., *Odpowiedzi na pytania dotyczące niektórych przepisów o nagrodach jubileuszowych, cz. I.*, „Służba Pracownicza” nr 9, 1990.
- Budzinowski R., *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2011.
- Budzinowski R., *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992.
- Budzinowski R., *Nowa definicja przedsiębiorcy rolnego we włoskim kodeksie cywilnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, t. III.
- Budzinowski R., *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu cywilnego (rozważania na tle art. 55³ k.c.)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, z. 3.
- Budzinowski R., *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, „Prawo i Administracja”, Piła 2003.
- Budzinowski R., *Problemy ogólne prawa rolnego, Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008.
- Budziowski R., *Współczesne tendencje rozwoju prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VII.
- Bugajski J., *Ekonomia społeczna – nowość nie tylko polska* [online]. Sprawy nauki [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.sprawynauki.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1443&Itemid=1>.
- Bukowski Z., *Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.
- Bzowski W., *Co to jest spółdzielczość rolnicza?*, Warszawa 1930.
- Canfora I., w: *Codice civile commentato Artt. 1742-2969*, red. G. Bonilini, M. Confortini, C. Granelli, Torino 2009.
- Carmignani S., *La societa in Agricoltura*, Milano 1999.
- Caro L., *Solidaryzm. Jego zasady, dzieje i zastosowania*, Lwów 1931.
- Cecchini A., *Le società cooperative*, Torino 2007.
- Cechin A., Bijman J., Pascucci S., Zylbersztajn D., Omta S. W. F., *Drivers of pro-active member participation in agricultural cooperatives: evidence from Brazil*, „Annals of Public and Cooperative Economics” 2013, nr 84 (4).
- Cele i zadania Krajowego Związku* [online]. KZRRSP [dostęp: 2015-02-09]. Dostępny w Internecie: <<http://kzrrsp.pl/172>>.
- Chmielewski Z., *Podręcznik spółdzielczości*, Warszawa 1937.
- Chołaj H., *Kontraktacja produktów rolnych. Studium ekonomiczne*, Warszawa 1965.
- Chomel C., Declerck F., Filippi M., Mauget R., Frey O., *Les coopératives agricoles Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013.
- Chômél C., *France*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010.
- Chomel C., *Le cadre juridique et la gouvernance des coopératives agricoles*, w: C. Chomel, F. Declerck, M. Filippi, R. Mauget, O. Frey, *Les coopératives agricoles. Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013.
- Chomel C., *The long march of the European Cooperative Society*, „RECMA – Revue Internationale de l'Économie Sociale, Hors-Série”, 2006.

- Chrzanowski W., *Nowe prawo spółdzielcze, analiza zmian*, Warszawa 1983.
- Chyra-Rolicz Z., *Towarzystwo Kooperatystów a rozwój polskiego ruchu spółdzielczego*, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” 1989, nr 4.
- Cioch H., *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 2011.
- Cioch H., *Spółdzielczość rolnicza w świetle projektu nowej ustawy – Prawo spółdzielcze*, „Rejent” 2005, nr 1.
- Cioch H., *Spółdzielnie rolnicze w: Zarys prawa spółdzielczego*, Warszawa 2007.
- Cioch H., *Zarys prawa spółdzielczego*, Warszawa 2006.
- Cioch H., *Zasady rocdzelskie i ich realizacja w praktyce*, Teka Kom. Praw. – OL PAN, 2009.
- Co to jest rażące niedbalstwo? Kiedy szkoda jest popełniona wskutek rażącego niedbalstwa?* [online]. RKB [dostęp: 2015-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://rkb.pl/faq/co-jest-razace-niedbalstwo-kiedy-szkoda-jest-popolniona-wskutek-razacego-niedbalstwa/>>.
- Co-operatives UK 2011, *UK co-operative economy, Britain's return to co-operation 2011* [online]. COOP [dostęp: 2013-03-04]. Dostępny w Internecie: <http://uk.coop/sites/storage/public/downloads/the_co-operative_economy_2011.pdf>.
- Code rural et de la pêche maritime, code forestier, commenté*, La Rochelle 2014.
- Code rural et de la pêche maritime*, red. H. Bosse-Platière, Paris 2012.
- COGECA, *Agricultural Cooperatives in Europe, Main Issues and Trends*, Brussels 2010.
- COGECA, *Development of Agricultural Cooperatives in the EU*, Brussels 2014.
- Commentario alla riforma delle società*, red. G. Presti, Milano 2007.
- Cook M., Taylor R., *Investor Membership of Co-operatives registered under the Industrial and Provident Societies Act 1965 A Policy Note*, London 2006.
- Coop de France*, Coopératives & agriculture biologique: un pari gagnant; Les coopératives agricoles, engagées pour la qualité de l'eau; Le développement durable, version coopérative; Guide AFNOR sur la RSE dans les coopératives et IAA [online]. COOP [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.coopdefrance-alpesmediteranee.coop/actualites.html>>.
- COPA, COGECA, *Promowanie pozycji rolników i spółdzielni w łańcuchu dostaw żywności*, [online]. COPA-COGECA [dostęp: 2015-02-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.copa-cogeca.be/img/user/file/902_v_P.pdf>.
- Costato L., *Corso di diritto agrario Italiano e comunitario*, Milano 2008.
- Coutant L., *L'Evolution du droit cooperatif de ses origines à 1950: La double tendance vers son unification et son autonomie, la loi du 10 sept. 1947, la codification en cours*, Reims 1950.
- Cwynar K. M., *Kooperatyzm Edwarda Abramowskiego i jego realizacja przez Ignacego Solarza, w: Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2013.
- Czachórski W., *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968.
- Czechowski P., Niewiadomski A., *Tendencje rozwoju polskiego prawa rolnego w związku z uzyskaniem członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VII.
- Czternasty W., *Determinanty rozwoju spółdzielczości w różnych warunkach ekonomiczno-społecznych*, Toruń 2013.
- Czyżewski A., *Procesy globalizacji a spółdzielczość*, I Spółdzielcze Forum Ekonomiczno-Gospodarcze, referat przedstawiony na Konferencji w Kielcach 16 września 2005 r.
- Dąbrowski K., Dąbrowski T., *Uwagi o spółdzielczości niemieckiej w I połowie XXI wieku*, „Rocznik Samorządowy” 2014, t. 3.

- Dadańska K. A., *Użytkowanie przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, SIP LEX, Warszawa 2012.
- Decyzja Prezesa UOKiK nr DKK-89/2011 [online]. UOKiK [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=10598>>.
- Decyzja UOKiK DKK-22/2014 [online]. UOKiK [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=14795>>.
- Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości*, „Monitor Spółdzielczy” 1999, nr 1.
- Deklaracja spółdzielczości* [online]. OZRSS [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://ozrss.promotion.org.pl/pliki/deklaracja_spoldzielczosci.pdf>.
- Dellinger M., *Aktuelle Aenderungen im Genossenschaftsrecht*, „Raiffeisenblatt” 2006, nr 10.
- Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., *Energiegenossenschaften, Ergebnisse der Umfrage des DGRV und seiner Mitgliedsverbände*, Frühjahr 2014.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *20 Jahre Agrargenossenschaften eine Erfolgsgeschichte*.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Agrargenossenschaften sind ein Eckpfeiler des ländlichen Raums in Ostdeutschland*.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Aktueller Geschäftsbericht, Rückblick 2013 – Ausblick 2014*.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Ausblick 2011, Geschäftsbericht 2010* [online]. Raiffeisen [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.raiffeisen.de/downloads/publikationen/>>.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *DRV-Bericht über den Geschäftsbetrieb der Agrargenossenschaften 2010/2011* [online]. Raiffeisen [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.raiffeisen.de/downloads/publikationen/>>.
- Deutscher Raiffeisenverband e.V., *Wir leben Nachhaltigkeit! 20 Jahre Agrargenossenschaften eine Erfolgsgeschichte; Genossenschaften – gestern, heute, morgen* [online]. Raiffeisen [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.raiffeisen.de/downloads/publikationen/>>.
- Di Falco S., Smale M., Perrings Ch., *The role of agricultural cooperatives in sustaining the wheat diversity and productivity: the case of southern Italy*, „Environmental and Resource Economists” 2007, nr 39.
- Dmowski S., *Władanie nieruchomościami rolnymi przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne*, w: *Księga Pamiątkowa ku czci sędziego S. Rudnickiego*, Warszawa 2005.
- Domagalski A., *Lustracja Spółdzielni* [online]. KRS [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <http://www.krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=82>.
- Domagalski A., *Wyzwania stojące przed spółdzielczością w III RP*, w: *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego – historia i współczesność*, Warszawa 2013.
- Drela M., *Kontraktacja*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski. 6, SIP Legalis 2014.
- Drozd-Jaśniewicz I., Witowski W., *Metody i technika pracy lustracyjnej*, Warszawa 2007.
- Dulfer E., *The co-operative between member participation, the formation of vertical organizations and bureaucratic tendencies*, w: *Co-operatives in the Clash between Member Participation, Organizational Development and Bureaucratic Tendencies*, red. E. Dulfer, W. Hamm, London 1985.

- Dyka S., *Spółdzielczość we współczesnej gospodarce*, Warszawa 1998.
- Dzun W., Adamski M., *Spółdzielnie produkcji rolnej przed i po wejściu Polski do UE*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2010, nr 2.
- Eichhorn G., *Genossenschaften und Genossenschaftsrecht in Frankreich*, Marburg/Lahn 1957.
- Ekonomia społeczna – podstawowe informacje* [online]. NGO [dostęp: 2013-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://ngo.pl/x/83813>>.
- Encyklika Centesimus Annus* [online]. OPOKA [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <http://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/centesimus_2.html#m4>.
- Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1981.
- Etel L., *Podatek od nieruchomości. Komentarz*, SIP LEX 2012.
- Etel L., *Podatek od nieruchomości, rolny, leśny – Komentarz*, Warszawa 2003.
- Etel L., *Podatek rolny*, wyd. 3, SIP Legalis 2009.
- Etel L., Presnarowicz S., Dudar G., *Podatki i opłaty lokalne. Podatek rolny. Podatek leśny. Komentarz*, SIP LEX 2008.
- Etel L., Presnarowicz S., *Podatki i opłaty samorządowe*, Warszawa 2003.
- Etel M., *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012.
- Europejska polityka energetyczna* [online]. UE [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/l27067_pl.htm>.
- Federation of Danish Cooperatives, *The Agricultural Cooperatives in Denmark* [online]. WISC [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <http://uwcc.wisc.edu/ icic/orgs/ica/mem/country/denmark>.
- Ferrara G., *Cooperative agricole, divieto di aiuti di stato ed abuso del diritto*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2009, nr 2.
- Fici A., *Cooperative sociali e riforma del diritto societario*, „Rivista di diritto private” 2004, nr 1.
- Fici A., *Italian co-operative law reform and co-operative principles*, „Euricse Working Papers” 2010, nr 10.
- Fici A., *Italy*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, Berlin-Heidelberg 2013.
- Fici A., Strano Ch., *Italy*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE)*, Part II. National Report, Brussels 2009.
- Filipp M., *L’ancrage territorial des entreprises coopératives agricoles et le développement durable*, w: C. Chomel, F. Declerck, M. Filippi, R. Mauget, O. Frey, *Les coopératives agricoles Identité, gouvernance et stratégies*, Paris 2013.
- Fisch H., *Umowa najmu w polskim k.z.*, „Przegląd Sądowy” 1934, nr 10.
- French Ministry of Agriculture and Fisheries, *Agricultural Cooperation in France*, Paris, wersja uaktualniona i przetłumaczona z j. francuskiego na j. angielski przez Coop de France, lipiec 2005.
- Gacki A., *Model współpracy samorządu lokalnego ze spółdzielniami socjalnymi – „dobre praktyki” i rozwiązania prawne na bazie doświadczeń włoskich spółdzielni socjalnych* [online]. COPA-COEGA [dostęp: 2014-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://spoldzielniatul.pl/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=5&Itemid=19>.
- Galgano F., *Diritto civile e commerciale*, Padova 1990.
- Gartner W., *Prawo handlowe i spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1949.

- Gätsch A., *Verfassung der Genossenschaft*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009.
- Genossenschaften im Fokus einer neuen Wirtschaftspolitik*, red. J. Brazda, M. Dellinger, D. Rößl, Wien 2013.
- Genossenschaften und Klimaschutz. Akteure für zukunftsfähige, solidarische Städte*, red. C. Schröder, H. Walk, Wiesbaden 2014.
- Germano A., *Le agevolazioni fiscali alle cooperative sono aiuti di Stato oggetto di autorizzazione della Commissione?*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell'Ambiente” 2008, nr 6.
- Germanò A., *Manuale di diritto agrario*, Torino 2003.
- Gersdorf M., Ignatowicz J., *Prawo spółdzielcze, Komentarz*, Warszawa 1985.
- Gersdorf M., w: M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze*, Warszawa 1985.
- Gersdorf M., *Wynagradzanie członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych w świetle zmian ustawy Prawo spółdzielcze*, „PiZS” 1996, nr 4.
- Geschwandtner M., Helios M., *Genossenschaftsrecht, Das neue Genossenschaftsgesetz und die Einführung der Europäischen Genossenschaft*, Freiburg-Berlin-München 2006.
- Geschwandtner M., *Mitgliedschaft und Finanzverfassung*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009.
- Gide J., Loyrette N., de Villeneuve J. G., Mansholt S., *Les Coopératives agricoles dans le Marché commun: Études comparées. Régime juridique, fiscal, social et financier*, Paris 1969.
- Gijssels C., Bussels M., *Support for farmers' cooperatives in Belgium*, Country Report, Wageningen 2012.
- Gilardeau J. M., Moreau J. P., *Code rural: commenté et annoté*, Paris 1995.
- Gilewicz M., *Sprzedż gospodarstwa przez Agencję w trakcie trwania umowy dzierżawy*, „Rolnik Dzierżawca” 2001.
- Giuffrida G., *Le cooperative Agricole (natura giuridica)*, Milano 1981.
- Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” [online]. Info24 [dostęp: 2015-01-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.info24.org.pl/art_Samopomoc_Ch%C5%82opska.asp>.
- Gniewek E., *Użytkowanie wieczyste*, w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Zakamycze 2001.
- Gniewek E., *Użytkowanie*, w: *System prawa rzeczowego, Prawo rzeczowe*, t. 4, wyd. 2, red. E. Gniewek, Warszawa 2007.
- Gniewek E., *Użytkowanie przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne*, w: *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, SIP LEX 2001.
- Gójski J., Marszałek L., *Spółdzielczość. Zarys rozwoju historycznego*, Warszawa 1968.
- Gonzales V., *Delivering Social Welfare in an Era of Retrenchment: Resource Dependency, Governance, and Service Quality: The Case of Italian Social Cooperatives* [online]. SSRN [dostęp: 2013-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1580319##>>.
- Góral Z., *Komentarz do art. 2 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, 2011, SIP LEX.
- Górecki J., *Umowne prawo pierwokupu*, Kraków 2000.
- Gourlay P.G., *Coopératives agricoles*, Paris 1980.
- Grasso A., *Cooperative di Concuzione e agricoltura di Gruppo*, Palermo 1990.

- Grimm C., *Agrarrecht*, München 2004.
- Grosse T.G., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Warszawa 2000.
- Grzybowski S., *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*, Warszawa 1976.
- Gunther A., *Agrarpolitik und landwirtschaftliche Genossenschaften in der EWG*, Karlsruhe 1961.
- Günther R., *Mitgliedschaft von Investoren – in Genossenschaften*, w: *Perspektiven für genossenschaftliche Finanzierung*, Hamburger Beiträge zum Genossenschaftswesen, Band 28, red. H.-H Münkner, Hamburg 2002.
- Gutowski M., *Bezskuteczność czynności prawnej*, Warszawa 2013.
- Gutowski M., *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2002 r., V CKN 1374/00*, „Palestra” 2005, nr 3-4.
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2012.
- Hamm W., *Marktstellung und Marktentwicklung landwirtschaftlicher Genossenschaften*, „Zeitschrift für Betriebswirtschaft, Marktforschung und Agrarpolitik” 1983, Vol. 32, 4.
- Hanisch M., Ihm M., *Genossenschaftliche Antworten auf Globale Herausforderungen*, „Agrarsoziale Gesellschaft – Ländlicher Raum” 2012, 1.
- Hanisch M., Müller M., Rommel J., *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Dairy*, Wageningen 2012.
- Helios M., *Ertragsbesteuerung der Genossenschaft und ihrer Mitglieder*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009.
- Helios M., *Rechtsgeschichtliche Entwicklung des Genossenschaftswesens*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009.
- Hiez D., *France*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, Berlin-Heidelberg 2013.
- Hiez D., *Poursuite de la lente évolution des coopératives agricoles*, „Revue des Societes” 2008, nr 2.
- History* [online]. COPA-COCEGA [dostęp: 2012-09-05]. Dostępny w Internecie: <<http://copa-cogeca.be/CogecaHistory.aspx>>.
- Holandia* [online]. Exporter.pl [dostęp: 2014-10-04]. Dostępny w Internecie: <http://exporter.pl/kraje/k_europa/holandia_2001.html>.
- Ignatowicz I., *Własność i inne prawa do gruntów stanowiących przedmiot wkładów do rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, „Studia Prawnicze” 1963, nr 2.
- Ignatowicz J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 1986 r., IV PRN 1/86, OSP 1987, nr 5, s. 112*.
- Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2006.
- Ignatowicz J., *System ochrony praw członków spółdzielni*, „SKN” 1987, nr 2.
- Il Movimento cooperativo nella storia d'Europa*, red. M. Degl'Innocenti, Milano 1988.
- Interes* [online]. PWN [dostęp: 2012-03-09]. Dostępny w Internecie: <<http://sjp.pwn.pl/slowniki/interes.html>>.
- Jäger W., *Landwirtschaftliche Genossenschaften in der Bundesrepublik Deutschland*, w: *Entwicklung und Subsidiarität*, red. J. Thesing, K. Weigelt, Melle 1986.
- Jagielski J., *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 1999.
- Jagielski J., *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 2007.

- Jakóbczyk M., *Szamarzewski Augustyn (1832–1891)*, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1983.
- Jakóbczyk W., *Ks. Piotr Wawrzyniak (1849-1910)*, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981.
- Jakobsen G., *Denmark*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010.
- Janczyk T., *Spółdzielczość polska. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 1976.
- Janiak A., *Komentarz do art. 58 Kodeksu cywilnego*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, red. A. Kidyba, SIP LEX 2012.
- Jarre D., *Europejski model społeczny i usługi socjalne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej*, w: *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, red. E. Leś, M. Ołdak, Warszawa, 2007.
- Jedliński A., *Ustawa z 1920 r. na tle ówczesnych regulacji europejskich*, w: *90 lat prawa spółdzielczego*, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa 2010.
- Jędrzejewska A., *Koncepcja oświadczenia woli w prawie cywilnym*, Warszawa 1992.
- Jeżyńska B., *Postępowanie rejestrowe grup i organizacji producentów rolnych jako przedsiębiorców branżowej organizacji rynków rolnych*, „Samorząd Terytorialny” 2008, nr 4.
- Jeżyńska B., *Proekologiczne instrumenty wsparcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, t. 10.
- Jeżyńska B., *Producent rolny jako przedsiębiorca*, Lublin 2008.
- Jurcewicz A., *Komentarz do art. 38 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. I, red. Miąsik D. Półtorak N. Wróbel A., SIP LEX 2012.
- Jurcewicz A., *Pojęcia produktów rolnych, producenta rolnego i gospodarstwa rolnego w prawie Wspólnoty Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7.
- Jurcewicz A., Popardowski P., Zięba J., *Prawne podstawy wspólnej polityki rolnej*, w: *Prawo i polityka rolna Unii Europejskiej*, red. A. Jurcewicz, Warszawa 2010.
- Jurcewicz A., *Traktatowe podstawy unijnego prawa rolnego w świetle orzecznictwa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2012.
- Jurgiel K., Krajewski K., *Projekt ustawy o spółdzielniach rolników – założenia, uwarunkowania, skutki*, w: *100 lat spółdzielczości – wyzwania na przyszłość*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi 22 marca 2012 r. Kancelaria Senatu, Warszawa 2012.
- Kapała A., *Prawne uwarunkowania prowadzenia działalności powiązanych w gospodarstwach rodzinnych – wybrane aspekty porównawcze*, w: *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Warszawa 2015.
- Kapała A., *Sprzedaż produktów rolnych jako działalność rolnicza w prawie włoskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 2.
- Karwat P., w: Dźwigała G., Huszcz Z., Karwat P., Krasnodębski R., Ślifirczyk M., Świtała F., *Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych, kom. do art. 17 ust. 1 pkt 15*, Warszawa 2009. SIP LexPolonica.
- Katner W. J., *Kontraktacja*, w: *System Prawa Handlowego*, t. 5, wyd. 4, red. S. Włodyka, Legalis 2014.

- Kielin-Maziarz J., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, Lublin 2013.
- Kłapkowski T., *Spółdzielczość w rolnictwie polskim*, Warszawa 1929.
- Klein A., *Ewolucja instytucji osobowości prawnej*, w: *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, red. E. Łętowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983.
- Klein A., *Pojęcie umowy i stosunku zobowiązaniowego kontraktacji według k.c.*, „SC”, t. XIX, 1972.
- Kocznur B., *Spółdzielczość we Francji*, Warszawa 1968.
- Kodeks dobrych praktyk* [online]. Mleczarstwo polskie [dostęp: 2015-01-10]. Dostępny w Internecie: <http://mleczarstwapolskie.pl/uploads/2010/kodeks_dobrych_praktyk.pdf>.
- Kokocińska K., *Polityka regionalna w Polsce i w Unii Europejskiej*, Poznań 2010.
- Kokot A., *Normatywne pojęcie działalności pozarolniczej w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, „Prawo rolne” 1991, z. 1.
- Kołąkowska E., Parol K., Żelazowska A., *Rejestr Podmiotów Skupujących Mleko*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 2005, nr 2.
- Komentarz do art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, red. A. Powałowski, SIP LEX 2007.
- Komisja Europejska, *Biała Księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych. Dokument konsultacyjny Unii Europejskiej*, Brussels 2001.
- Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* [online]. EC [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf>.
- Komisja Wspólnot Europejskich, *O promowaniu spółdzielni w Europie*, Warszawa 2004.
- Koncepcja* [online]. Synonim [dostęp: 2015-05-20]. Dostępny w Internecie: <<http://synonim.net/synonim/koncepcja>>.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1983.
- Korus K., *Komentarz do zmiany art. 24, 49 i innych ustawy – Prawo spółdzielcze (Prawo spółdzielcze. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych oraz niektórych innych ustaw)*, SIP LEX 2005.
- Korzycka-Iwanow M., *Prawo żywnościowe, Zarys prawa polskiego i wspólnotowego*, Warszawa 2007.
- Korzycka-Iwanow M., Stelmachowski A., *Kontrakcja*, w: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2011, SIP Legalis.
- Kościelniak M., *Małe spółdzielnie rolnicze – jak zarabiać na własnych wytworach?* [online]. E-kapitał [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<https://www.e-kapital.pl/%2Fpl%2Fporadniki%2Fnowoczesne-rolnictwo%2F536-male-spoldzielnie-rolnicze-jak-zarabiac-na-wlasnych-wytworach>>.
- Kosior R., *Zakres pojęcia nieruchomości budynkowej w świetle art. 231 k.c.*, „Rejent” 2003, nr 9.
- Kostórkiewicz A. L., *Prawne formy kooperacji państwowych gospodarstw rolnych z indywidualnymi gospodarującymi rolnikami*, Wrocław 1983.
- Kozak W., *Kontrakcja produkcji roślinnej*, Warszawa 1954.
- Krajowa Rada Spółdzielcza, *Fińskie Prawo spółdzielcze z 28.12.2001 r.*, Warszawa 2002.
- Krajowa Rada Spółdzielcza, *Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych*, red. W. Boguta, Warszawa 2008.

- Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja o lustracji organizacji spółdzielczych* [online]. KRS [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=177>.
- Krajowa Rada Spółdzielcza, *Instrukcja postępowania przy zakładaniu spółdzielni jako grupy producentów rolnych* [online]. KRS [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <http://www.krs.org.pl/images/Robocze_jl/GRP/Pdfy_1/4_Instrukcja%20postep.pdf>.
- Krajowa Rada Spółdzielcza, *Oficjalny tekst Zalecenia nr 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczący promowania spółdzielni. Materiały z 90. Sesji Międzynarodowej Konferencji Pracy w Genewie*, Warszawa 2002.
- Krambach K., Watzek H., *Agrargenossenschaften heute und morgen: Soziale Potenziale als genossenschaftliche Gemeinschaften* [online]. Rosa Luxemburg Stiftung [dostęp: 2015-05-20]. Dostępny w Internecie: <<http://www.rosalux.de/publication/13864/agrargenossenschaften-heute-und-morgen-soziale-potenziale-als-genossenschaftliche-gemeinschaften.html>>.
- Kremer E, *Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego*, Zakamycze 2004.
- Krzczkowski K., *Dzieje życia i twórczość Edwarda Abramowskiego*, Warszawa 1933.
- Krzyżanowski J., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1-3, Warszawa 1972.
- Kubica A., *Kontrola a nadzór, (część I)* [online]. UMWD [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://umwd.dolnyślask.pl/fileadmin/user_upload/Dobre_prawo/Dokumenty/Artykuly/A.Kubica_art_cz.I.pdf>.
- Kucharczak K., Różańska E., *Programy rolno środowiskowe jako instrument WPR dla ochrony środowiska w UE i Polsce*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” 2012, nr 54.
- Kucharski P., *Komentarz do art.174 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. II, SIP LEX.
- Kühl R., *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Austria*, Wageningen 2012.
- Kuisma M., Henttinen A., Karhu S., Pohls M., *The Pellervo Story*, Helsinki 1999.
- Kukurba M., *Teoria organizacji i przedsiębiorstwa* [online]. WSZ-POU [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.wsz-pou.edu.pl/biuletyn/?p&strona=biul_teor_kuk&nr=3>.
- Kulińska E., *Przegląd orzecznictwa antymonopolowego z 2004 r.*, „Glosa” 2005, nr 1.
- Kuniewicz Z., *Kilka uwag o nowelizacji prawa spółdzielczego*, „Radca Prawny” 1995, nr 1.
- Kuros S., *Uproszczona księgowość w spółkach osobowych*, „Rachunkowość” 2009, nr 1.
- Kwapisz K., *Prawo spółdzielcze. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2011.
- Kwiecień M., *Rozwój spółdzielczości w II Rzeczpospolitej*, w: *90 lat prawa spółdzielczego. Materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010.
- La riforma delle società cooperative*, red. C. Borzaga, A. Fici, Trento 2004.
- Łączyński Z., *Ustawa o spółdzielniach. Przepisy wykonawcze. Ustawodawstwo związkowe. Orzecznictwo. Wzory statutów, regulaminów i podań*, Kraków-Warszawa 1939.
- Landwirtschaftliche Genossenschaften* [online]. Meyers Großes Konversations-Lexikon [dostęp: 2015-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://de.academic.ru/dic.nsf/meyers/79926/Landwirtschaftliche>>.
- Landwirtschaftliche Genossenschaften* [online]. Wirtschaftslexikon [dostęp: 2015-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/landwirtschaftliche-genossenschaften.html>>.

- Le cooperative prima e dopo la riforma del diritto societario*, red. G. Marasà, Padwa 2004;
- Leinpinsel J., *Biogasanlagen in genossenschaftlicher Rechtsform*, „Dialog“ 2007, nr 2.
- Lenfers G., *Die Genossenschaftsrechtsnovelle von 1973*, Münster 1994.
- Leśkiewicz K., *System jakości produktów rolnictwa ekologicznego. Aspekty prawne*, Poznań 2011.
- Łętocha R., *W imię dobra wspólnego. Leopold Caro – teoretyk solidaryzmu chrześcijańskiego* [online]. Nowy Obywatel [dostęp: 2014-02-04]. Dostępny w Internecie: <<http://nowyobywatel.pl/2012/04/13/w-imie-dobra-wspolnego-leopold-caro-teoretyk-solidaryzmu-chrzescijanskiego/>>.
- Lichorowicz A., *Dzierżawa gruntów rolnych w ustawodawstwie krajów zachodnioeuropejskich*, Kraków 1986.
- Lichorowicz A., *Dzierżawa*, w: *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004.
- Lichorowicz A., *O nowy model dzierżawy rolniczej (propozycje zmian aktualnej regulacji prawnej dzierżaw rolnych)*, w: *Dzierżawa ziemi jako czynnik przemian struktury agrarnej w Polsce*, pod red. W. Ziętarey, Warszawa 1999.
- Lichorowicz A., *Problematyka struktur agrarnych w ustawodawstwie Wspólnoty Europejskiej*, Kraków 1996
- Lichorowicz A., *Umowa międzysektorowej kooperacji produkcyjnej w rolnictwie*, Wrocław 1979.
- Łobos-Kotowska D., *Działalność rolnicza jako przesłanka uzyskania uprawnienia do płatności*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, nr 11.
- Łobos-Kotowska D., *Umowa przyznania pomocy z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich*, Warszawa 2013.
- Loi du 24 Juillet 1867 sur les societes*, w: A. Nast, *Code de la cooperation*, Paris 1928.
- Longchamps F., *Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w systemie prawa polskiego*, „Państwo i Prawo” 1951, nr 8-9.
- Lucas C., *Das Genossenschaftsrecht der Niederlande*, Band 47, Aachen 2011.
- Maciejczak M., Pezold T., *Wnioski z seminarium „Rozwój obszarów wiejskich”*, Warszawa 29.11.2003 r. [online]. Fundacja IUCN Poland i Fundacja Rozwoju [dostęp: 2012-03-05]. Dostępny w Internecie: <<http://iucn-ce.org.pl/>>.
- MacPherson I., *Co-operative Principles for the 21st Century*, ICA, Geneva 1996.
- Małecki P., Mazurkiewicz M., *Komentarz do art. 17 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych*, SIP LEX 2015.
- Maliszewski A., *Dylematy polskiej spółdzielczości*, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” 1989, nr 4.
- Maliszewski A., *Wartości wyznaczające sens istnienia ruchu spółdzielczego w Polsce*, w: *Spółdzielczość w lokalnym systemie samorządowym*, red. K.Z. Sowa, Warszawa 1988.
- Małysz J., *Integracja pozioma*, w: *Encyklopedia Agrobiznesu*, red. A. Woś, Warszawa 1998.
- Marquardt P., *Pomoc publiczna dla małych i średnich przedsiębiorców*, Warszawa 2007.
- Martine E.N., *Societes cooperatives et groupements agricoles*, „Revue de droit rural” 2000, nr 281.
- Mellerio J. R., Gréteau B., *Les coopératives agricoles à l'heure des rapprochements capitalistiques*, „La Semaine Juridique Entreprise et Affaires” 2012, nr 46.

- MF: *Zasady udzielania ulg inwestycyjnych w podatku rolnym* [online]. PolTax [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.poltax.pl/aktualnosci/inne,12/mf:_zasady_udzielania_ulg_inwestycyjnych_w_podatku_rolnym,420>.
- Miączyński A., *Ochrona praw członka spółdzielni*, ZNUJ 1981, Prace prawnicze, nr 98.
- Międzynarodowe organizacje spółdzielcze [online]. KRS [dostęp: 2013-03-07]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=149>.
- Miemiec M., *Pojęcie statutu w nauce prawa*, „AUWr” 1975, Prawo, nr 338.
- Mierzwa D., *Spółdzielczość rolnicza w procesie zmian*, w: *Wies i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe rolnictwa w przestrzeni europejskiej*, red. S. Sokołowska, A. Bisaka, Opole 2008.
- Mierzwa D., *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wrocław 2005.
- Mierzwa D., *Restrukturyzacja i perspektywy rozwoju spółdzielni mleczarskich regionu dolnośląskiego na tle rozwiązań francuskich*, Wrocław 2003.
- Miribung G., Reiner E., *Austria*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013.
- Misiuk T., *Sądowa ochrona praw członków spółdzielni*, Warszawa 1979.
- Mögele R., Erlbacher F., *Single Common Market Organisation*, München 2011
- MRiRW, *Pomoc publiczna w rolnictwie w latach 2015 – 2020*, www.minrol.gov.pl [Data odczytu: 7 maj 2015].
- Mroczek J., *Początki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 1.
- Mroczek J., *Transformacja polskiego sektora spółdzielczego na tle wybranych krajów postsojalistycznych*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 3.
- Mularski K., *W sprawie charakteru nieważności bezwarunkowej umowy sprzedaży naruszającej ustawowe prawo pierwokupu*, „Ius Novum” 2013, nr 3.
- Münkner H., *Germany*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010.
- Münkner H., *Co-operation as a Remedy in Times of Crisis. Agricultural Co-operatives in the World. Their Roles for Rural Development and Poverty Reduction*, Marburg 2012.
- Münkner H., *Fördermitglieder, Investorenmitglieder und externe Anteilseigner – neue Ansätze zur Milderung der strukturellen Schwächen im Finanzierungsbereich*, w: *Genossenschaftsrecht im Spannungsfeld von Bewahrung und Veränderung*, red. R. Steding, Göttingen 1994.
- Nadzór a kontrola administracji publicznej [online]. Prawo24.pl [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://prawo24.pl/a/nadz%C3%B3r-a-kontrola-administracji-publicznej>>.
- Napierała J., *Korzystanie przez spółki ze swobody przedsiębiorczości*, „Studia Prawa Prywatnego” 2015, nr 1.
- Naumann S., Frelil-Larsen A., *Klimaschutz in der Landwirtschaft. Ziele und Anforderungen zur Senkung von Treibhausgasemissionen*, Berlin 2010.
- Nawrot Z., *Przeniesienie ulgi podatkowej w podatku rolnym*, „Rolnik Dzierżawca” 2003, nr 3.
- Niedbała Z., *Formy demokracji wewnątrzspółdzielczej w spółdzielniach mieszkaniowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 4.
- Niedbała Z., *O kontrowersjach pracowniczego zatrudnienia członków zarządu spółdzielni*, RPEiS 2004, nr 3.

- Niedbała Z., *Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 1997 r.*, II CKN 88/97, SIP LEX.
- Niemieckie spółdzielnie energetyczne w pigułce* [online]. Chrońmy klimat [dostęp: 2015-01-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.chronmyklimat.pl/wiadomosci/energetyka/oblicza-energiewende-niemieckie-spoldzielnie-energetyczne-w-pigulce>>.
- Niezbecka E., *Komentarz do art. 615, 626 Kodeksu cywilnego*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część szczególna*, red. A. Kidyba, SIP LEX 2014.
- O KZSM* [online]. MP [dostęp: 2014-02-12]. Dostępny w Internecie: <<http://mleczarstwo.polskie.pl/menu-1/o-kzsm>>.
- Ocena integracji ochrony środowiska z polityką rolną UE* [online]. UE [dostęp: 2014-01-09]. Dostępny w Internecie: <www.eea.europa.eu/pl/publications/briefing_2006_1/download>.
- Ochendowski E., *Prawo administracyjne. Część Ogólna*, Toruń 2004.
- Olejniczak A., *Komentarz do art. 384 Kodeksu cywilnego*, pkt 5 w: t. III, *Zobowiązania - część ogólna*, red. A. Kidyba, Lex/el 2014.
- Oniszczyk J., *Koncepcje prawa*, Warszawa 2004.
- Organizacja i funkcjonowanie przedsiębiorstwa transportu drogowego rzeczy*, red. I. Mitraszewska, Warszawa 2014.
- Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego*, red. W. Bogut, Z. Gumowski, K. Lachowski, Warszawa 2007.
- Organization for economic co-operation and development, *Co-operative Approaches to sustainable Agriculture*, Paris 1998.
- Orlewski M., Słotwiński Ł., *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „Rejent” 2005, nr 2.
- Ott U., *Die landwirtschaftlichen Kooperativen in die Europäischen Gemeinschaft*, Berlin 1996.
- Paliwoda J., *Problemy prawne kooperacji produkcyjnej w rolnictwie*, Warszawa 1979.
- Paliwoda J., *Uwagi o aspektach prawnych rolniczych spółdzielni produkcyjnych w przededniu integracji europejskiej*, „Prawo Rolne” 1998, z. 2.
- Paliwoda J., *Zagadnienia prawne przekształceń własnościowych w mieniu spółdzielni produkcji rolnej w Polsce, Niemczech i Ukrainie*, Warszawa 1995.
- Paliwoda J., *Zagadnienia prawne spółdzielni produkcji rolnej*, Wrocław 1987.
- Pańko W., *Dzierżawa gruntów rolnych*, Warszawa 1975.
- Panowicz-Lipska J., *Najem*, w: *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań - część szczególna*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004.
- Panowicz-Lipska J., Radwański Z., *Przegląd orzecznictwa*, „Nowe Prawo” 1979, nr 2.
- Papież: spółdzielczość służy osobie ludzkiej* [online]. Wiara.pl [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <<http://papiez.wiara.pl/doc/1329770.Papiez-spoldzielczosc-sluzy-osobie-ludzkiej>>.
- Paquel K., *Produkcja energii z biomasy rolniczej a pojęcie działalności rolniczej w prawie włoskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2.
- Pastuszka J., Turkowski E., *Spółdzielczość jako ruch obywatelski na przełomie XIX/XX wieku w Europie i w Polsce - inspiracja dla przyszłości*, w: *Spółdzielczość w budowie społeczeństwa obywatelskiego - historia i współczesność*, red. T. Skoczek, Warszawa 2013.
- Pastuszka S., *Polityka regionalna Unii Europejskiej. Cele, narzędzia, efekty*, Warszawa 2012.
- Pättiniemi P., Hänninen J., *Finland, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010.

- Paulick H., *Das Recht der Genossenschafts, Lehr-und Handbuch*, Karlsruhe 1956.
- Pawlak W., *Polskie prawo rolne*, Warszawa 1988.
- Pazdan M., *Bezwarunkowa sprzedaż nieruchomości wbrew umownemu prawu pierwokupu*, w: *Obrót nieruchomościami w praktyce notarialnej*, red. A. Oleszko, Kraków 1997.
- Pellervo *Confederation of Finnish Cooperatives* [online]. Slideshare [dostęp: 2015-03-06]. Dostępny w Internecie: <<http://www.slideshare.net/pellervo/pellervo-confederation-of-finnish-cooperatives>>.
- Performance Report. Key Figures 2005*, Cooperatives Europe, Brussels 2006.
- Perzyna A., *Kooperacja w rolnictwie na tle ogólnego pojęcia kooperacji*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2007, t. VI.
- Philippe N., *Quelques aspects spécifiques du financement et de la structure financière des sociétés cooperatives agricoles*, „*Économie rurale*” 1988, N°187.
- Piątkowski Z., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1989.
- Piechowski A., *Edukacja i szkolenie w dziejach polskiej spółdzielczości* [online]. *Problemy Polityki Społecznej* 2013 nr 2 (1) [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://problemyps.pl/pps20/PPS20spoldzielczosc.pdf>>.
- Piechowski A., *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne w Polsce. Tradycje i przykłady*, w: *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*, red. E. Leś, Warszawa 2008.
- Piechowski A., *Historyczny kontekst uchwalenia ustawy z 29 października 1920 r., w: 90 lat prawa spółdzielczego*, materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa 2010.
- Piechowski A., *Międzynarodowe Zasady i Wartości Spółdzielcze a praktyka działania spółdzielni*, w: *Odmienność podmiotów spółdzielczych od spółek prawa handlowego*, red. K. Lachowski, Warszawa 2006.
- Piechowski A., *Spółdzielcze stulatki, Rzecz o wiekowych polskich spółdzielniach*, Warszawa 2008.
- Piechowski A., *Spółdzielczość w Europie i dotychczasowe doświadczenia w tworzeniu spółdzielni ponadgranicznych*, w: *Spółdzielnia Europejska – szansa integracji i rozwoju spółdzielczości w Europie. Materiały z ogólnopolskiej konferencji Krajowej Rady Spółdzielczej i Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego*, Warszawa 2008.
- Piechowski A., *Spółdzielczość w Unii Europejskiej w: Rola i przyszłość spółdzielczości: gospodarka konkurencyjnej Polski*. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej „*Biuletyn Forum Debaty Publicznej*” 2012, nr 19.
- Piechowski A., *Spółdzielnie w polityce Unii Europejskiej i państw członkowskich w: Spółdzielnia europejska*, red. J. Jankowski, Warszawa 2006.
- Pieńkosz C., *Zwolnienia i ulgi w podatku rolnym*, „*Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych*” 2003, nr 7-8.
- Pietrasik J., Tomczak i Partnerzy Spółka Adwokacka, *Zaskarżanie uchwał a dobre obyczaje* [online]. E-gospodarka.pl [dostęp: 2015-01-06]. Dostępny w Internecie: <<http://prawo.egospodarka.pl/80510,Zaskarzenie-uchwal-a-dobre-obyczaje,3,92,1.html>>.
- Pietrzykowski K., *Charakter prawny stosunku członkostwa w spółdzielni*, w: *Prawo rzeczowe. System Prawa Prywatnego*, t. 4, red. E. Gniewek, SIP Legalis 2012.

- Pietrzykowski K., *Pojęcie spółdzielni*, w: *Prawo rzeczowe. System Prawa Prywatnego*, t. 4, red. E. Gniewek, Warszawa 2007.
- Pietrzykowski K., *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni*, Warszawa 1990.
- Pietrzykowski K., *Prawo spółdzielcze. Komentarz do zmienionych przepisów*, Warszawa 1995.
- Pietrzykowski K., *Spółdzielnia a spółka handlowa*, „PUG” 1991, nr 6.
- Pietrzykowski K., *Spółdzielnie mieszkaniowe. Komentarz*, wyd. 7, SIP Legalis 2013.
- Pietrzykowski K., Wrzołek-Romańczuk M., *Dopuszczalność odwołania walnego zgromadzenia*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 12.
- Pietrzykowski K., *Zmiany w prawie spółdzielczym*, „Monitor Prawniczy” 2005, t. 21.
- Pisuliński J., *Glosa do wyroku SN z dnia 7 października 1990 r.*, III CRN 256/86, OSP 1990, z. 103, poz. 185.
- Piotrowska M., *Spółdzielnia europejska – zarys zagadnienia*, „Edukacja Prawnicza” 2007, nr 5.
- Płowiec W., *Koncepcja aktu prawa wewnętrznego w Konstytucji RP*, Poznań 2005.
- Podmioty ekonomii społecznej* [online]. Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://woes.pl/pes,14>>.
- Podolski R., *Ulga się należy*, „Więś kujawsko-pomorska”, wrzesień 2007.
- Policzkiewicz Z., *Odpowiedzialność stron w stosunku kontraktacji w obrocie powszechnym*, Warszawa 1980.
- Polityka regionalna UE* [online]. UE [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.uniaeuropejska.info.pl/polityka-regionalna-ue>>.
- Popiołek H., *Stanowisko prawne członków rady i zarządu spółdzielni*, Warszawa 1970.
- Postuła I., Werner A., *Pomoc publiczna*, Warszawa 2006.
- Presti G., *Amministrazione e controllo nelle cooperative*, w: *Nuovo diritto delle società*, Torino 2007.
- Problemy prawne rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, red. H. Świętowski, Wrocław 1965.
- Promowanie pozycji rolników i spółdzielni w łańcuchu dostaw żywności* [online]. FBZPR [dostęp: 2015-02-15]. Dostępny w Internecie: <http://www.fbzpr.org.pl/docs/zalacznik_copa.pdf>.
- PROW na 2014-2020 [online]. MR [dostęp: 2015-01-05]. Dostępny w Internecie: <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>.
- Prutis S., *Formy organizacyjno-prawne współdziałania producentów rolnych*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2011.
- Prutis S., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 1975 r.*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 6.
- Prutis S., *Model normatywny rolniczej spółdzielni produkcyjnej*, w: *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009.
- Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, red. E. Łoś, M. Ołdak, Warszawa 2007.
- Pudełkiewicz E., *Samorząd a efektywność ekonomiczna i społeczna w RSP*, Warszawa 1990.
- Pudełkiewicz E., *Spółdzielcze formy gospodarowania w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2009, nr 2 (51).
- Puślecki D., *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Poznań 2011.
- Pyykkönen P., Bäckman S., Ollila P., *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report: Pig Meat*, Wageningen 2012.

- Rabska T., *Prawo administracyjne stosunków gospodarczych*, Warszawa-Poznań 1978.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005.
- Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977.
- Radwański Z., w: *System prawa cywilnego, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. 3, cz. 2, red. S. Grzybowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften e.V.*, Taschenbuch für landwirtschaftliche Genossenschaften, Berlin 1926;
- Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften e.V.*, Jahrbuch des Reichsverbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften, Berlin 1936.
- Rittermann S., Siedlecki V., *Formy organizacyjne rolniczych spółdzielni produkcyjnych*, Warszawa 1962.
- Roessl D., Reiner E., *Austria, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE), Part II. National Report*, Brussels 2010.
- Rolnictwo ekologiczne* [online]. MR [dostęp: 2014-01-10]. Dostępny w Internecie: <<http://minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne>>.
- Rossi R., *La cooperativa di conduzione agraria. Premesse per una nozione giuridica autonoma*, Napoli 1979.
- Roussel F., *La méthanisation agricole après la loi du 27 juillet 2010 de modernisation de l'agriculture et de la pêche*, "Revue de droit rural" 2010, nr 386.
- Rudnicki S., w: S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 1999.
- Ruppe H.G., *Das Genossenschaftswesen in Osterreich*, Frankfurt am Main 1970.
- Russo L., *Reforma WPR z 2013 r. i stosunki umowne pomiędzy uczestnikami rynku*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 2.
- Rzetecka-Gil A., *Ustawa o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne*, Warszawa 2009.
- Scheel P.V., *The legal problem of vertical organization building in co-operation, w: Cooperatives in the Clash between Member Participation, Organizational Development and Bureaucratic Tendencies*, red. E. Dulfer, W. Hamm, London 1985.
- Scholz C., *Die Landpacht in Frankreich*, „Agrarrecht” 1997, nr 4.
- Schreiber A., *Die Kriegsgeschichte der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften 1914-1918*, Cottbus 1934.
- Schweizer D., *Das Recht der landwirtschaftlichen Betriebe nach dem Landwirtschaftsanpassungsgesetz*, Köln 1999.
- Semler J., *Umwandlungsgesetz*, München 2007.
- Sienicka A., Van den Bogaert A., *Modele przedsiębiorstwa społecznego: Polska i Belgia*, 2009 [online]. Romowie.com [dostęp: 2013-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://romowie.com/equal/mps.pdf>>.
- Sieradzka M., Zdyb M., *Komentarz do art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, SIP LEX 2013.
- Simonetto E., *Il lucro dell'impresa cooperativa: utile e risparmio di spesa*, „Rivista sociale” 1970, nr 1.

- Simonetto E., *La cooperativa e lo scopo mutualistico*, „Rivista sociale” 1971, nr 1.
- Skiba H., *Wkłady gruntowe w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Zagadnienia prawne*, Warszawa 1969.
- Skiba H., *Wkłady gruntowe w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, Warszawa 1969.
- Słotwiński B., *Z teoretycznych zagadnień prawa spółdzielczego*, Warszawa 1973.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1988.
- SM Mlekovita i Tomaszowska SM mają zgodę UOKiK na połączenie* [online]. GW [dostęp: 2015-02-05]. Dostępny w Internecie: <http://wyborcza.biz/Gieldy/1,132329,17153296,SM_Mlekovita_i_Tomaszowska_SM_maja_zgode_UOKiK_na.html#ixzz3ZLe2rodH>.
- Smit B., de Bont K., *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Sugar*, Wageningen 2012.
- Snaith I., *Co-operative law in the UK: the current reforms and the prospects*, w: *Droit Compare. Des Cooperatives Europeennes*, red. H. David, Bruxelles 2009.
- Snaith I., *Mutuals and co-operatives: property, obligations, business and dedicated assets*, w: *New perspectives on property law, obligations and restitution*, red. A. Hudson, London 2004.
- Snaith I., *United Kingdom*, w: *Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE). Part II. National Report*, Brussels 2010.
- Snaith I., w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013.
- Snaith I., *What is an Industrial and Provident Society?*, „Journal of Co-operative Studies” 2001.
- Spear R., Westall A., Burnage A., *Support for Farmers' Cooperatives; Country Report: The United Kingdom*, Wageningen 2012.
- Spółdzielczość* [online]. OPOKA [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <http://opoka.org.pl/biblioteka/1/IK/niedziela201324_spoldzielczosc.html>.
- Spółdzielczość rolnicza w gospodarce rynkowej*, red. E. Pudełkiewicz, Z. Wierzbicki, Warszawa 1993.
- Spółdzielczość rolnicza w gospodarce rynkowej: doświadczenie i przyszłość*, red. E. Pudełkiewicz, Z. T. Wierzbicki, Warszawa 1993.
- Spółdzielnie rolnicze na razie bez zmian* [online]. Farmer.pl [dostęp: 2015-08-04]. Dostępny w Internecie: <<http://www.farmer.pl/prawo/przepisy-i-regulacje/spoldzielnie-rolnicze-na-razie-bez-zmian,39418.html>>.
- Staab J., *Erneuerbare Energien in Kommunen. Energiegenossenschaften gründen, führen und beraten*, Wiesbaden 2013.
- Stańko M., *Regulacje prawne i rozwój spółdzielczości w PRL*, w: *90 lat prawa spółdzielczego. Materiały pokonferencyjne Krajowej Rady Spółdzielczej*, Warszawa 2010.
- Starościak S., *Elementy nauki administracji*, Warszawa 1964.
- Starościak S., *Prawo administracyjne*, Warszawa 1975.
- Starościak S., *Zarys nauki administracji*, Warszawa 1971.
- Staszic S., *Przestrogi dla Polski*, Warszawa 1960.
- Statut Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych* [online]. OZRSS [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <<http://ozrss.pl/zwiazek/statut/>>.
- Steding R., *Die Produktivgenossenschaften im deutschen Genossenschaftsrecht: eine Studie zur Genese und Exegese des § 1 Abs. 1 Ziff. 4 GenG*, Göttingen 1995.

- Steding R., Böhme K., *Die Produktivgenossenschaft im Agrar- und Gewerbebereich. Streitpunkt in der Genossenschaftswissenschaft w: Grundfragen der Theorie und Praxis der Genossenschaften*, red. R. Steding, H. Blisse, M. Hanisch, Berlin 2004.
- Steding R., *Produktivgenossenschaften in der ostdeutschen Landwirtschaft – Ursprung und Anspruch*, Berlin 1994.
- Steding R., *Reflexionen über die genossenschaftliche Rechtsform unter marktwirtschaftlichen Bedingungen*, Berlin 1993.
- Stefaniak A., *Prawo spółdzielcze. Ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych. Komentarz*, SIP LEX 2014.
- Stefczyk F., *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*, Kraków 1925.
- Steinle E., Terbrack C., *Gründung der Genossenschaft und Genossenschaftsregister*, w: *Beck'sches Handbuch der Genossenschaft*, red. M. Helios, Th. Strieder, München 2009.
- Stelmachowski A., *Kontraktacja*, w: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2004.
- Stelmachowski A., *Kontraktacja produktów rolnych*, Warszawa 1960.
- Stelmachowski A., Zdziennicki B., *Prawo rolne*, Warszawa 1980.
- Stempka-Jaźwińska C., *Umowa dzierżawy nieruchomości*, Toruń 1981.
- Stoner J. A. F., Freeman R. E., Gilbert D. R. Jr, *Kierowanie*, Warszawa 2001.
- Suchoń A., *Jak mniejsze spółdzielnie będą mogły skorzystać z PROW*, „Tygodnik Poradnik Rolniczy” 2014, nr 23.
- Suchoń A., *Nowe zasady pomocy de minimis w rolnictwie – aspekty prawne i ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe SGGW Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2014, nr 107.
- Suchoń A., *Prawne formy władania gruntami przez spółdzielnie funkcjonujące w rolnictwie i na terenach wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 2.
- Suchoń A., *Spółdzielczość rolnicza w Niemczech*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 1.
- Suchoń A., *Spółdzielczość wiejska w Austrii, Francji i Wielkiej Brytanii*, „Roczniki Naukowe SERIA” 2013, t. XV, z. 2.
- Suchoń A., *Spółdzielnie jako istotne podmioty funkcjonujące na rynku mleka – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2013, nr 2.
- Suchoń A., *Spółdzielnie rolnicze po akcesji Polski do Unii Europejskiej; wybrane zagadnienia prawne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2011, nr 4.
- Suchoń A., *Spółdzielnie socjalne prowadzące działalność rolniczą – wybrane problemy prawne*, „Studia Iuridica Agraria” 2014, t. XII.
- Suchoń A., *Spółdzielnie w rolnictwie i na terenach wiejskich we Włoszech*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, nr 4.
- Suchoń A., *Spółdzielnie w rolnictwie w wybranych państwach Europy Zachodniej. Aspekty prawne i ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego” 2012, nr 2.
- Suchoń A., *W kwestii nowego modelu spółdzielczości rolniczej – wnioski de lege ferenda*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1.
- Suchoń A., *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rozwój spółdzielczości rolniczej*, „Zeszyty Naukowe Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2012, nr 8.

- Suchoń A., *Wybrane zagadnienia prawne pomocy de minimis w rolnictwie*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 1.
- Suchoń A., *Z prawnej problematyki podatku rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2.
- Suchoń A., *Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności przez spółdzielcze grupy producentów rolnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 2.
- Suchoń A., *Zasady organizacji i funkcjonowania spółdzielni socjalnych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w świetle obowiązujących przepisów*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2013, nr 3.
- Sylwestrzak A., *Użytkowanie spółdzielcze*, w: *Użytkowanie. Konstrukcja prawna*, SIP LEX 2013.
- Szachułowicz J., *Kontraktacja*, w: *Komentarz do KC*, t. II, red. K. Pietrzykowski, SIP Legalis 2005.
- Szachułowicz J., *Kontraktacja*, w: *Kodeks cywilny*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2000.
- Szarfenberg R., *Spółdzielczość, gospodarka społeczna a polityka społeczna* [online]. Problemy Polityki Społecznej nr 20/2013 [dostęp: 2014-03-10]. Dostępny w Internecie: <<http://problemyps.pl/pps20/PPS20spoldzielczosc.pdf>>.
- Szczegółowy opis systemu płatności bezpośrednich w Polsce w latach 2015-2020* [online]. KZPBC [dostęp: 2015-05-09]. Dostępny w Internecie: <<http://kzpsc.com.pl/files/files/SzczegolowyOpis%20SystemuPlatnosci%20Bezposrednich.pdf>>.
- Szczepańczyk G., *Polityka okupanta wobec spółdzielczości wiejskiej w Generalnej Guberni*, Warszawa 1978.
- Szczepański J., *Spółdzielczość*, Poznań 1987.
- Szczurek B., *Koncepcja ochrony praw podatnika. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 2008.
- Szewczyk M., *Administracyjnoprawne aspekty realizacji Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce*, Lublin 2009.
- Szydło M., *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005.
- Szymański W., *Integracja pionowa w rolnictwie*, w: *Encyklopedia Agrobiznesu*, red. A. Woś, Warszawa 1998.
- Szymecka A., *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (cz. I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1.
- Tatarzyński M., *Polityka energetyczna Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3-4.
- The role of cooperatives in the European Agri-Food System*” pod red. R. Fanfani, E. Ricci Maccarini, Bolonia 2009.
- Theodorakopoulou I., Iliopoulos C., *Support for Farmers' Cooperatives; Sector Report Wine*, Wageningen 2012.
- Thugutt S., *Rozwój spółdzielczości w różnych krajach* [online]. Kooperatyzm [dostęp: 2014-03-04]. Dostępny w Internecie: <<http://kooperatyzm.pl/rozwoj-spoldzielczosci-w-roznych-krajach-1938/>>.
- Tobolska A., *Nowy model organizacji i funkcjonowania starych przedsiębiorstw przemysłowych* [online]. UP [dostęp: 2014-11-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.up.krakow.pl/geo/kgpptg/pdf/ptg9/tobolska9.pdf>>.
- Tomkiewicz E., *Limitowanie produkcji w ustawodawstwie rolnym Wspólnoty Europejskiej na przykładzie kwot mlecznych*, Warszawa 2000.
- Tomkiewicz E., *Prawne formy zrzeszania się rolników i ich rola w reprezentowaniu interesów zawodowych*, w: *Prawo rolne* pod red. P. Czechowskiego, Warszawa 2011.

- Tomkiewicz E., *Podstawowe instrumenty prawne polityki rynkowej*, w: *Wspólna Polityka Rolna. Zagadnienia prawne*, red. A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, Warszawa 2004.
- Tomkiewicz E., *Wspólna polityka rolna po reformie 2003 r.* „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, Tom V.
- Tomkiewicz E., *Legitymizacja organizacji rolników w UE i ich wpływ na regulacje unijnego prawa rolnego*, w: *Studia Iuridica Agraria* 2011, Tom IX.
- Tomkiewicz E., *Polityka rozwoju obszarów wiejskich w kontekście europejskiego modelu rolnictwa*, w: *Prawo w XXI wieku*, pod red. W. Czaplińskiego, Warszawa 2006.
- Trabucchi A., Cian G., *Commentario breve al Codice civile*, Padova 2011.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom I (art. 1-89)*, red. A. Wróbel et al., SIP LEX 2012.
- Truskiewicz Z., *Użytkowanie wieczyste – zagadnienia konstrukcyjne*, Zakamycze 2006.
- Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2008.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *Wyjaśnienia w sprawie kryteriów i procedury zgłaszania zamiaru koncentracji Prezesowi UOKiK* [online]. UOKiK [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<https://uokik.gov.pl/download.php?plik=9147>>.
- van der Sangen G.J.H., *Netherlands*, w: *International Handbook of Cooperative Law*, red. D. Cracogna, A. Fici, H. Hagen, London 2013.
- van der Sangen G., *Support for Farmers' Cooperatives; EU synthesis and comparative analysis report – Legal Aspects*, Wageningen 2012.
- Verbände und Wirtschaftspolitik in Österreich*, t. 39, red. Th. Pütz, W. Werner, Berlin 1966.
- Viardot E., *The role of cooperatives in overcoming the barriers to adoption of renewable energy*, „*Energy Policy*” 2013, nr 63.
- W ruchu spółdzielczym: praca i godność osoby* [online]. KRS [dostęp: 2015-04-07]. Dostępny w Internecie: <http://krs.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id280:w-ruchu-spodzielczym-praca-i-godno-osoby-id-rami-w-zami&catid=11:aktualnoci&Itemid=489>.
- Waligórski M.A., *Działalność gospodarcza w ujęciu prawa administracyjnego*, Poznań 2006.
- Warendorf H., Thomas R., Curry-Sumner I., *The Civil Code of the Netherlands*, Austin-Boston-Chicago-New York 2009.
- Wasilewski A., *Pojęcie działalności gospodarczej na gruncie prawa polskiego. Dylemat interpretacyjny*, w: *Gospodarka – Administracja – Samorząd terytorialny. Praca poświęcona 45-leciu pracy twórczej Profesor Teresy Rabskiej*, red. H. Olszewski, B. Popowska, Poznań 1997.
- Welling H., *Die Beteiligung der eingetragenen Genossenschaft an anderen Gesellschaften nach geltendem und künftigem Recht*, Münster 1966.
- Wenzel J., *Der Bestandsschutz fehlerhaft umgewandelter LPG-Unternehmen*, „*Agrarrecht*” 1998.
- Wenzel J., *Die Umwandlung der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofes*, „*Agrarrecht*” 2000, H. 11.
- Werner W., *Weiter auf der Strasse Des Erfolges. Raiffeisen in Österreich 1986 bis 2011* [online]. UNIVIE [dostęp: 2015-03-10]. Dostępny w Internecie: <https://genos.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/genossenschaftswesen/Genos/bd37.pdf>.
- Westermann H., *Rechtsprobleme der Genossenschaften*, Karlsruhe 1969.

- Wielka encyklopedia PWN, Warszawa 2001.
- Wierciński, Kwieciński, Baehr, Spółka Komandytowa, *Analiza mająca na celu wdrożenie instytucji spółdzielni energetycznej do polskiego systemu prawa w oparciu o najlepsze praktyki państw Unii Europejskiej*, lipiec 2014, [online] Dostępny w Internecie: <<http://www.oze.pl/materialy-do-pobrania>>
- Wierzbowski M., *Akty normatywne organizacji spółdzielczych*, Warszawa 1977.
- Witosz A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 1986 r.*, IV PRN 1/86, OSP, 1988 nr 4380.
- Wojciechowski S., *Historia spółdzielczości polskiej do 1914 r.*, Warszawa 1939.
- Wojciechowski S., *Kooperacja w rozwoju historycznym*, Warszawa 1923.
- Wojciechowski S., *Ruch spółdzielczy w Anglii*, Warszawa 1918.
- Wojciechowski S., *Spółdzielnie rolnicze: jakie być mogą i powinny w Polsce według wzorów zagranicznych*, Poznań 1936.
- Wójcik S., w: *System prawa cywilnego*, t. II, Warszawa 1977.
- Wojtaszek Z., *Podstawowe pojęcie z zakresu organizacji gospodarstw rolniczych*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1967, z. 68.
- Wóycicki A., *Moralne znaczenie spółdzielczości*, Referat wygłoszony na zjeździe przedstawicieli spółdzielni chrześcijańskich w Warszawie dnia 24 czerwca 1923 r., Warszawa 1923.
- Wróblewski S., *Ustawa o spółdzielniach*, Kraków 1921.
- Wygodziński W., Müller A., *Genossenschaftswesen in Deutschland*, Leipzig-Berlin 1929.
- Wystąpienie Krajowej Rady Spółdzielczej do Marszałka Sejmu RP, grudzień 2010 [online]. KRS [dostęp: 2014-10-02]. Dostępny w Internecie: <<http://krs.org.pl>>.
- Wyszyński S., *Śp. Prof. Leopold Caro*, „Ateneum Kapłańskie” 1939, t. 43.
- Yildiz Ö. et al, *Renewable energy cooperatives as gatekeepers or facilitators? Recent developments in Germany and a multidisciplinary research agenda*, „Energy Research & Social Science” 2015, nr 6.
- Zaimova D., *Measuring the economic efficiency of Italian agricultural enterprises*, „Euricse Working Papers” 2011, nr 18.
- Zakrzewska-Bielawska A., *Organizowanie działalności przedsiębiorstwa*, w: *Podstawy zarządzania. Teoria i ćwiczenia*, red. A. Zakrzewska-Bielawska, Warszawa 2012.
- Zakrzewski P., *Cel spółdzielni*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, z. 1.
- Zakrzewski P., *Majątek spółdzielni*, Warszawa 2003;
- Zakrzewski P., *Ogólne założenia lustracji spółdzielni w Niemczech i w Polsce*, Warszawa 2015, Ekspertyza Sejm. [online]. Sejm [dostęp: 2015-10-04]. Dostępny w Internecie: <<http://temidacontrasm.info/wp-content/uploads/2012/07/Opinia-BAS-sp%C3%B3%C5%82.-pol.-i-niem.pdf>>
- Zakrzewski P., *Zasady Międzynarodowego Związku Spółdzielczego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005, R. XIV, z. 1.
- Zakrzewski P., *Spółdzielnia europejska jako nowy typ osoby prawnej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 1.
- Zalewski Z., *Krótki zarys historii spółdzielczości*, Warszawa 1945/1946, s. 17 i n.
- Zaradkiewicz K., *Kontraktacja*, w: *Komentarz do KC*, t. II, red. K. Pietrzykowski, wyd. 8, SIP Legalis 2015.

- Zasady udzielania ulgi inwestycyjnej w podatku rolnym rybołówstwie* [online]. MF [dostęp: 2015-05-05]. Dostępny w Internecie: <<http://www.finanse.mf.gov.pl/>>.
- Zdziennicki B., *Formy prawne integracji pionowej w rolnictwie polskim*, „Państwo i Prawo” 1977, z. 11.
- Zdziennicki B., *Kontraktacja produktów rolnych. Funkcje i problemy organizacyjne*, Warszawa 1975.
- Zdziennicki B., *Kontraktacja*, w: *Prawo rolne*, red. P. Czechowski 2011.
- Zdziennicki B., *Problemy organizacyjno-prawne umów o organizację produkcji i zbytu artykułów rolnych*, „Studia Prawnicze” 1987, z. 4.
- Zdziennicki B., *Zagadnienia prawne kontraktacji*, Warszawa 1978.
- Ziemiński Z., *O metodzie analizowania stosunku prawnego*, PiP 1967, nr 2.
- Zinke J., *Die Entwicklung der landwirtschaftlichen Genossenschaften in der Weimarer Republik*, Berlin 1999.
- Zuba M., *Spółdzielnie mleczarskie trwają formą agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe WSE w Lublinie”, Seria Ekonomia 2009, nr 1.
- Żurawik A., *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” – ujęcie teoretyczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 1.

The legal concept of agricultural cooperatives

Summary

The aim of the dissertation is to attempt to create a legal concept of agricultural cooperatives, which required analysing their structure and the way they operate, with their complexity and diversified nature also taken into account. Thus, it was crucial to:

- indicate the way agricultural cooperatives develop and enumerate the legal acts regulating the structure and the functioning of a given type of a cooperative, reflected in its particular structure and relationships with other entities,
- indicate distinctive features of agricultural cooperatives in the context of other cooperative entities,
- make a legal assessment of the structure and the functioning of agricultural cooperatives in terms of: social and economic needs, the development of agriculture and the agricultural and food economy
- analyse and determine if it is possible and justified to distinguish agricultural cooperatives, propose their definition as well as a new model of their structure and the functioning

A new concept of agricultural cooperatives required a comprehensive analysis of numerous legal issues as well as of the issues relating to the economics of agriculture or finances. The framework of the dissertation resulted from its aims and methods used to achieve them.

The first chapter (introductory discussions) explains the title and assesses the research. It also justifies the dissertation topic, its goals and initial assumptions which served as the basis for its concept and construction. Additionally, it outlines the method of work.

The second chapter presents the evolution of cooperative principles and, in particular, ideological aspects of cooperativeness. In order to fulfil the purpose of the dissertation, it was necessary to refer to the EU policies and law.

The third chapter discusses the agricultural cooperatives in selected member states of the European Union. First of all, it outlines the distinctive features of agricultural cooperatives, enumerates their types and the object of activity and presents their evolution. Further, it analyzes the process of passing the laws regulating cooperatives and main legal aspects of the structure and the functioning of agricultural cooperatives in selected member

states of the European Union. Particular attention was given to the Italian and French cooperatives due to some unique elements of their structure and the functioning. These conclusions are critical to assess the legal nature of agricultural cooperatives and put forward *de lege ferenda* conclusions concerning a new model of agricultural cooperatives in Poland.

The fourth chapter gives an insight into agricultural cooperatives in Poland. Firstly, it presents the process of adopting regulations on cooperatives on the Polish lands in the period of Partitions and the interwar period. Then, it focuses on cooperative legislation after the World War II. The issues raised in that chapter are necessary to determine the development tendency of agricultural cooperatives.

The fifth chapter starts with the definition of a cooperative, its object of activity and characteristic features. Further, it defines both an agricultural activity and an agricultural product as starting points for the concept of agricultural cooperatives. These definitions helped to outline the distinctive features of agricultural cooperatives. The chapter covers the concept and the object of activity of cooperatives of agricultural production, social cooperatives which run an agricultural activity, association of agricultural cooperatives, cooperative groups of agricultural producers, initially acknowledged agricultural groups of fruit and vegetable producers, acknowledged cooperative organizations of fruit and vegetable producers, cooperative organizations of agricultural producers (mainly milk producers), cooperatives acting for the benefit of protected products and dairy cooperatives.

The sixth chapter offers a legal analysis of the structure and the functioning of cooperatives in Poland. It outlines, in particular, the establishment of the entity, its registration, bodies and structure. It discusses basic legal solutions under the Act on Cooperative Law and other regulations on agriculture which refer to agricultural cooperatives.

The seventh chapter raises legal aspects of the interactions between agricultural cooperatives and their economic and institutional surrounding. The chapter analyses some common agreements made by agricultural cooperatives, such as agreements of delivery of pre-contracted agricultural produce and lease agreements. It shows the mechanisms which make it easier for cooperatives of agricultural production to purchase lands such as the right of first refusal with respect to leased agricultural lands or contribution in land. Further, the chapter focuses on the issue of agricultural cooperatives as a taxpayer, emphasizing special solutions directed to them. It also mentions legal support from the public funds given to the structure and the functioning of agricultural cooperatives. The chapter finishes with a discussion on the supervision and control over the activity of agricultural cooperatives.

The dissertation includes an extensive summary with the conclusions drawn from the above-mentioned analyses. The conclusions refer to the evolution of agricultural cooperatives and their distinctive features in comparison with other cooperatives. They also evaluate the structure and the functioning of agricultural cooperatives. The author presents a new model of agricultural cooperatives which contributes to better protection of stability of running an activity by these entities and provides better development opportunities.

In conclusions the author states that, among other things, the development of cooperatives started from the cooperatives supporting agricultural farms in the period of Partitions and the interwar period – by means of taking over one or more stages of an agricultural and processing activity of their members – to the cooperatives running an agricultural activity after the World War II (which were of highest importance). After Poland's accession to the

European Union, agricultural cooperatives kept developing in these two directions. What has changed, however, is that now more importance is given to the cooperatives which support their members in their agricultural and agricultural-related activity, namely cooperatives which take over various stages of an agricultural activity of cooperative members. Some of them engage also in processing using the agricultural produce produced by cooperative members. Simultaneously, there are cooperatives running an agricultural processing activity which provide work for their members on agricultural lands but they are of much less significance than after the World War II.

The above-mentioned trends in the development of agricultural cooperatives influence the development of legislation. The current trend of the development of agricultural cooperatives is in line with the development of EU policies. It is connected with, e.g. the necessity to enhance competitiveness of agricultural producers, the protection of regional products, social economy, energy, environment protection and processing. All the amendments to the Common Agricultural Policy and EU policies make a cooperative a complex legal body and, simultaneously, a dynamic unit. The activity of agricultural cooperatives is more and more impacted by the regulations connected with the development of agricultural and food law.

Further on, the conclusions mention distinctive features of agricultural cooperatives in comparison with other cooperative entities in Poland (*de lege lata* conclusions). It should be stressed, however, that due to the complexity of agricultural cooperatives it is difficult to distinguish fully unified attributes. It is possible, nevertheless, to point out some common elements.

The basic feature of agricultural cooperatives is their activity, namely the actions they take in connection with an agricultural sector or, in other words, with various elements of the food chain. Some agricultural cooperatives run an agricultural processing activity, while others take over some of its stages (e.g. agro-technical services, the purchase of production means, sales, promoting agricultural produce, counselling) or processing. The type of activity a cooperative runs is a decisive factor whether or not it may be categorized as an agricultural cooperative. Consequently, its nature and the type of activity decide about the category a given cooperative falls into. A type of an activity is critical for the legislator to specify the features of members of agricultural cooperatives. The cooperatives associate, mainly, agricultural producers or entities whose jobs are connected with running an agricultural activity. Cooperative members have both economic ties with a cooperative (they provide legal products, work) and legal ones (acceptance of membership, membership agreement, employment agreement). The activity of agricultural cooperatives in the agricultural sector influences also the agricultural contracts made by cooperatives, especially agreements of delivery of pre-contracted agricultural produce and contracts for sales of agricultural produce. A distinctive feature of the functioning of agricultural cooperatives is the fact that they use a wide range of European funds addressed to enterprises from an agricultural sector. Agricultural cooperatives may act both as an agricultural producer (agricultural cooperatives, production cooperatives, social cooperatives, groups of agricultural producers) and a contracting party (e.g. a dairy cooperative)

The dissertation presents the conclusions drawn from the legal assessment of the structure and the functioning of agricultural cooperatives. The evolution of agricultural cooperatives from static units to more dynamic entities which extend their activity is part of the

multifunctional and sustainable development. The legal concept of agricultural cooperatives, therefore, comprises both modern solutions which meet current needs and those which constitute constraints. The author exemplifies that conclusion by referring to some legal solutions which provoke some doubts or do not exist in Polish legal system.

Taking into account the features of agricultural cooperatives and legal problems presented in the dissertation which result from, among other things, dispersed legal acts which regulate legal framework of running an activity by cooperatives, the author postulates to create a new model of agricultural cooperatives. She stresses that the new act on agricultural cooperatives should include two parts. A general part would comprise a definition of an agricultural cooperative as well as the provisions on its structure and the functioning (those which differ from the provisions included in a general Act on Cooperative Law; in the matters not regulated in the proposed act, the provisions of the Cooperative Law would apply). The second part, however, the specific one, would cover some selected branches, i.e. cooperatives of farmers, dairy cooperatives, agricultural production cooperatives or cooperatives of agricultural circles. The author also presents proposals of changes to some other legal acts, for instance relating to taxes, purchasing property by cooperatives using the right of first refusal, contribution in land or leased agricultural farms.

ANETA SUCHOŃ – doktor nauk prawnych, pracownik Katedry Prawa Rolnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się przede wszystkim na prawnych aspektach działalności spółdzielni na terenach wiejskich w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej, gospodarce nieruchomościami, dzierżawie gruntów rolnych w ustawodawstwie polskim oraz w obcych porządkach prawnych, prawno-finansowych instrumentach w rolnictwie. Autorka licznych publikacji z tego zakresu.

Jak dotąd w polskim piśmiennictwie prawniczym nie były podejmowane próby sformułowania całościowej prawnej koncepcji spółdzielni rolniczych. Autorka, mając na względzie, że są to podmioty o złożonej strukturze i niejednorodnym charakterze, prowadzi rozważania w zakresie ich organizowania oraz funkcjonowania. Uwzględnia przy tym nie tylko przepisy krajowe, ale także wybranych krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz wpływ polityk i prawa Unii Europejskiej na rozwój spółdzielni rolniczych. Na tej podstawie formułuje prawną koncepcję spółdzielni rolniczych. Autorka nie pomija także problemów prawnych, jakie występują w praktyce podczas prowadzenia działalności przez te podmioty i stara się je rozstrzygnąć, prezentując m.in. rozbudowane wnioski *de lege ferenda*.

ISBN 978-83-232-3017-5
ISSN 0083-4262